

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

HN N3KS S

Aus 82550.3.5(1)

HARVARD COLLEGE
LIBRARY

The
Charles Motley Clark
Memorial

652

WALTHERR-CSALÁD
KÖNYVTÁRÁBÓL.
Budapest, 1906.
P sorozat 2 szám.

Apponyi Albert gróf beszédei.

67

Apponyi Albert gróf

Beszédei

*

I. kötet

1872—1890

Budapest 1896
Singer és Wolfner kiadása
Andrássy-ut 10.

Aus 8255 0.3.5 (1)

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY
SEP 17 1908

BUDAPESTI HIRLAP NYOMDÁJA.

Előszó.

Jelen gyüjtemény, kevés kivétellel, csak olyan beszédeket foglal magában, melyek közéletünk állandó főkérdéseivel, vagy a politikai helyzet nevezetesebb fejlődési mozzanataival függnek össze, és így az utolsó két évtiz parlamenti történetéhez tartoznak, „cujus pars aliquantula fui.“ Megérdemlik-e, hogy életüket ily módon meghosszabbítsák az alkalomszerűség óráján túl: erre a kérdésre sem valaszolni nem vagyok illetékes, sem ebben az irányban felelősséget nem vállalok. A felelősségnek ezt a részét tisztelt kiadóimra hárítom át: náluk született az eszme, és csak ismételt sürgetéssel nyerték meg beleegyezésemet annak megvalósításához.

Viszont annál teljesebb az én felelősségem a beszédek tartalmáért és formájáért. Midőn e gyüjtemény kiadásába beleegyeztem, tudtam, hogy ezzel mint szónok és mint politikus ujból felhívom magam ellen a kritikát. Mint politikus is, ámbár kiadóim előtt nem lebegett politikai czél.

De e beszédek mindegyikén annyira rajta van a politikai akczió természete, hogy az esztétikai bírálat is csak ebből a szempontból méltányolhatja azokat helyesen; összeségükben pedig megtestesítik egész politikai pályámat, annak eredményeit és eredménytelenségeit, alapgondolatait és hullámzásait. Itt tehát az alkalom, hogy barát és ellenfél ítélőszéket ülhessen fölöttem és most már nem csupán egyes ténykedéseimet bírálhassa, hanem egész köztevékenységemet, egész politikai egyéniségemet. De vajjon nyerhet-e igazságos ítéletet az, a ki még benne áll a küzdelem kellő közepében; a kinek sikerei vereséget, vereségei sikert jelentenek sokak számára? A kiknek velem szemben ez a helyzete, azoktól, hosszú évek bő tapasztalásai után, ilyet nem reménylek, de talán — az emberi természet törvényei szerint — nem is kívánhatok. Ellenben az elfogulatlan hazai közönség ítéletét, mint magyar politikus, nyugodt önérzettel várom. Mert ha tévedtem is gyakran: igen sok esetben beváltak előrelátásaim, és terjedtek, részben meg is valósultak eszméim. Ha nézeteim a fejlődés törvénye alá estek is, sőt némely részben átalakultak, — a mi talán senkinél sem természetesebb, mint annál, a kit a körülmények vezérszerepre hívtak, mielőtt egyénisége teljesen kiforrhatott volna —: sohasem voltam kénytelen magamat a legfőbb irányzatok tekintetében dezavuálni. De leginkább abban találok megnyugvást, hogy szigorú voltam a közélet erkölcsi

alapjainak megóvásában, és intranzigens a magyar nemzet jogainak és önérzetének fentartásában. Sohasem kerestem az egyéni ambiczió vagy hatalomvágy kielégítését a nemzet valamely jogának vagy jogos aspirácziójának árán; minden szavam e jogok és jogos kívánalmak védelmének volt szánva. A ki önnönmagáról ugyanennyit mondhat el, ám az vessen követ az én politikai tévedéseimre.

Sokkal kevesebb önbizalommal teszem ki magamat annak az irodalmi bírálatnak, melyet e gyüjtemény közzététele előidézhet. Nagyon érzem szónoki alkotásaimnak hiányait és különösen azokat a nyelvészeti tökéletlenségeket, melyek szónoki módszeremnek majdnem elkerülhetetlen folyományai. Beszédeimnek nyelvezete ugyanis majdnem mindig a rögtönzésnek szülöttje. Egész közpályámon csak három politikai beszédre emlékszem, melyet szóról-szóra előre leírtam: és ezeknek csak egyikét vették föl ebbe a gyüjteménybe, azt, a melyet Kossuth Lajos emlékének szenteltem a képviselőházban. Igen természetes, hogy ilyen módon nem keletkezhetik csupa kerekded és kifogástalan mondat. Hogy e beszédek nyelvészeti tekintetben is megüthessék azt az irodalmi mértéket, melyet önkénytelenül alkalmazunk, midőn könyvet veszünk kezünkbe, ehez oly nagymérvü átdolgozást igényelnének, melyre én idő hiánya miatt nem vállalkozhattam, és melyet más nem végezhet a beszédek egyéni jellegének sérelme nélkül. Így tehát, Benedek Elek barátom

szíves segítségével, csupán a legszükségesebb irályi simítást tettem és a beszédek minden lényeges változtatás nélkül, abban a szövegben jelennek meg itt, a melyben azokat elmondtam. Erről mindenki meggyőződhetik, ha e kiadvány bármely oldalát a megfelelő országgyűlési naplóval vagy hírlapi közleménynyel összehasonlitja.

De legyen szabad e helyen kimerítőbb választ adnom arra a kérdésre, melyet már sokan intéztek hozzám, hogy miképpen készülnek tehát beszédeim. A politikai viták természetéből folyólag, van köztük egynéhány, a mely tartalmilag is rögtönzés, és ez nem is oly nehéz dolog, mint a milyennek azt a be nem avatott közönség képzeli. A sikerült rögtönzésnek titka többnyire az, hogy tulajdonképpen nem is rögtönzés. Hisz' olyan tárgyakról van szó, melyekről folyton gondolkozunk, melyekre vonatkozó minden érv és ellenérv fejünkben készen áll; és olyan ellenfelekkel állunk szemben, a kiknek felfogásait és eszejárását alaposan tanulmányoztuk; ritka eset az, hogy valamely érvelés minket valóban meglepjen. Egy kis formai routine mellett tehát nem boszorkányság ezt az előre felhalmozott gondolatkészletet akármely pillanatban alakba önteni. Mindazonáltal, a mikor tehetem, a mikor előre tudom, hogy mely tárgyról és mikor fogok beszélni, tehát az esetek túlnyomó többségében, igen gondosan és nagy munkával készülök beszédeimre. Tartozni vélek ezzel úgy annak az ügynek, melyet képviselek, mint annak

a közönségnek, melytől figyelmet kívánok: mindkét irányban kötelességnek tartom azt, hogy csak olyant mondjak, a mi a figyelmet megérdemli, mégpedig a legjobbat, és a legjobb formában, a mely tőlem telik. És ezt a kettős kötelességérzetet csak azért nem viszem a beszéd szövegének előzetes leírásáig, mert többszörös kisérletek arról győztek meg, hogy, a közönséggel szemtől-szembe állva, valami magnetikus kölcsönhatás befolyása alatt, sokkal biztosabban találom meg az előadásnak azt a formáját, mely — ha nem is a legtökéletesebb akadémikus szempontból — de a legközvetetlenebb, legvilágosabb és leghatásosabb. Politikai szónoklatnál pedig ez a fő, nem az esztétikai tökéletesség. A készülés munkája tehát a tartalomra és annak elrendezésére vonatkozik. Először mindazokból a gondolatokból, adatokból, érvekből, melyek a beszéd tárgyára nézve kínálkoznak, kiszemelem azokat, melyeket elmondásra és meghallgatásra érdemeseknek találok. Ez a kiválasztó és kiselejtező munka nem a legkevésbbé fontos. Sok képzett és okos ember válik unalmas szónokká azért, mert úgy hiszi, hogy mindent el kell mondania, a mit valamely tárgyról összehordani képes, és mert nem tudja magát abba belegondolni, hogy a hallgatóságot nem érdekli minden részlet, a mely ő előtte fontosnak látszik. Azután következik az ekképp kiválasztott anyagnak rendbehozása, az érvelések egymásutánjának, a beszéd logikai szerkezetének megállapítása. És ezt nagy

gonddal, néha nagy munkával csinálom meg, föl is jegyzem egyes számozott lapokra, és az utolsó pillanatig át meg átalakítom, össze-visszadobom. addig, míg véleményem szerint elértem a kívánt világosságot és folytonosságot, a szárazabb és érdekfeszítőbb részek váltakozását, egyáltalán a fokozatosságot és a perspektivát, t. i. azoknak a gondolatoknak a kellő kidomborodását, melyekről reménylem és óhajtom, hogy a hallgató emlékezetében maradjanak. A beszéd tervrajzának végleges megállapítása rendesen csak a beszéd elmondása napján, a reggeli órákban történik; és ekkor azt föl is jegyzem — néha terjedelmesebben, néha csak igen kevés sorban, de mindig lehetőleg áttekinthető alakban. Ekkép fölszerelve bocsátom sajkámat a gyűlések tengerére, a hol azután nem csupán — mint már mondám — a nyelvezet a pillanat eredménye, hanem az egyes részek összehúzása vagy kiterjesztése is azoktól a benyomásoktól függ, a melyeket a hallgatóságtól veszek, és a hol a t. előttem szólók gyakran teljesen felforgatják, sőt egyes közbeszólások is nem ritkán módosítják az előre megállapított tervet.

Ezekből látható, hogy alig léteznek kevésbbé akademikus jellegü szónoki termékek, mint az én beszédeim. A politikai harcznak eszközei biz azok s bár esztétikailag elfogadható formára törekszem, ez a törekvés szükségképpen alárendelt szerepet játszik, ama főczél mellett, hogy a fegy-

ver védjen és találjon. Ha beszédeimet összegyüjtve, kiadásra érdemeseknek találták, hát tartsák meg ez ujabb megjelenésükben is eredeti jellegüket, annak minden netán létező előnyével, és összes általam jól ismert hátrányával együtt. De, megvallom, sokkal több bizalommal bocsátottam azokat a politikai harczok nyilt tengerére, a hol elemükben voltak, és nem egy viharral sikeresen daczoltak, mint az irodalmi bírálatnak látszólag csendes kikötőjébe, a hol esetleg olyan épitészek és ácsok is fogják egyes részleteiket bírálni, a kik mesterek a kéjutazásokra alkalmas, finom berendezésü vizi járművek összeállításában, de hadihajót sohasem épitettek, sőt talán harczban sem láttak.

E bevezető szavak végezetéül, köszönetet mondok Benedek Elek barátomnak, a ki nem csupán — mint már említém — az irályi csiszolás munkájában volt segítségemre, hanem a gyüjteménybe fölveendő beszédek kiszemelésében is, — az én jóváhagyásom mellett — és minden beszédhez az előzményeket ismertető bevezetést nagy praecisióval és történelmi hűséggel megírta.

Budapest, 1895. évi május havában.

Apponyi Albert gróf.

A ZENE- ÉS ÉNEKAKADÉMIÁRÓL.

— 1873. február 8. —

A zene- és énekakadémia felállítása érdekében mondott beszéd a szónok első beszéde, az u. n. „szűzbeszéd.“ A belügyi tárcza költségvetésének a tárgyalása során került napirendre az akadémia kérdése, miután akkor ez a belügyminiszter tárczája körébe tartozott, de *Zichy* Antal indítványára, az erre a czélra fölvett összeget a megszavazás után mindjárt át is tették a közoktatásügyi miniszterium budgetjébe. A zeneakadémia felállítása ellen, a pénzügyi helyzetre való tekintettel. csupán Jankovich Miklós emelt szót, s a Ház nagy többsége meg is szavazta a tételt és ezzel meg volt vetve a zeneakadémia alapja. A „szűz beszéd“ után — nem tekintve az apróbb felszólalásokat — a szónok nem mondott beszédet egész az 1872—75. országgyülési cziklus végeig. Ime a „szűzbeszéd“.

Tisztelt ház!

Két kérdés van előttünk, melyekhez Simonffy Kálmán tisztelt képviselő úr módosítványa által egy harmadik is jutott. Az első magának a tételnek a megszavazása, a második annak elhelyezése a költségvetésben. Erre nézve Zichy Antal tisztelt képviselőtársam adott be indítványt, hogy az a belügyminiszterium költségvetéséből helyeztessék át a közoktatásügyi miniszterium költségvetésébe.

Leszek bátor előbb, igen röviden, a dolog érdeméről, t. i. a belügyminiszter által kért összegről, nézetemet előadni. Nem vállalkozom arra a hálás szerepre, tisztelt ház, hogy a zene kitünőségét és kulturális befolyását fejtegessem, mert erre nézve a fölszólaltak és a ház tagjai közt eltérő vélemény nincsen. Beismerte ezt Jankovich Miklós tisztelt képviselő ur is, ki különben e tétel megszavazása ellen szól.

A kérdés csak az lehet, hogy vajjon a zenészet előmozditására ily uton, tudniillik államköltségen felállítandó zenészeti akadémia által gondoskodjunk-e vagy sem? Ebbe, tisztelt ház, azt az általános kérdést lehet belevonni: vajjon mi tartozik egyáltalában az állam feladatához, s mi nem? Ennek a taglalásába azonban szintén nem bocsátkozom, mert a határvonalat meghúzni igen nehéz s annál nehezebbé válik, minél általánosabbakká válnak azok a föladatok, melyeket a társadalom fejlődésével az állam felkarol. Tény azonban az, hogy Európa minden polgárisult államában, sőt Amerikában is, a zene igen tetemes állami segélyben részesül. Poroszországban a zene- és ének-akadémiákra, melyek nemcsak Berlinben, de a vidékeken is léteznek, körülbelül 500,000 frtnyi segélyt forditanak; Belgiumban 15.000 frankot; Franczia országban a párisi „Conservatoire“ 300.000 frank államsegélyben részesül, s azonkívül vannak az állam által 50—60.000 frankkal segélyezett zene-akadémiák más tekintélyes városokban. Angolországban több százezer forintot forditanak a londoni királyi zeneakadémiára. Amerikában, tudtommal, nincs zenészeti erőket központosító intézet, de nagyszerü zeneünne-

pélyeket szoktak rendezni, melyeknek a rendezéséhez az államok igen tetemes segélylyel járulnak. Szóval, a kulturális tekintetben előrehaladott népek példája azt mutatja, hogy a zene felvirágoztatása mindenütt az állam segélyezésével találkozott és e gyakorlatnak az általánossága azt látszik bizonyítani, hogy a zene fölvirágoztatása csakugyan az állam felkarolására szorul.

Hogy ezt nálunk elhanyagolni nem szabad, azt csak két ponttal leszek bátor indokolni. Társadalmi erőink kifejlesztésére irányzott törekvésünknek semmi tekintetben sem szabad banálisnak lenni, s nem az elméletre, hanem a nemzet különös képességének felismerésére kell azt alapítanunk. Az pedig világszerte elismert tény, hogy a zenészetre való képesség a magyar nemzetben igen nagymértékben megvan, úgy, hogy a zenében a kulturális életnek nagyon életképes csiráját látjuk, *(Helyeslés.)* mely felhívja az államot arra, hogy ide is fordítsa tevékenységét. *(Tetszés.)* A mostani állapotban, hol egy nagyobb, a zene érdekében fölállított intézetünk egyátalában nincs, ez természetes képesség, mely a haza számos fiaiban megvan. És ezek nemcsak kiképeztetés, de rendszeres állomás elnyerése végett is külföldre kénytelenek menni, hogy a kellő zeneismeretet megszerezzék maguknak; külföldön tartózkodnak meglett és tanult zenészeink, mert a hazában nem találnak oly állomást, mely a legideálisabb jellemtől is elválaszthatatlan anyagi gondoskodás szükségleteinek és feltételeinek megfelelne. *(Helyeslés.)*

A fölállítandó zene- és ének-akadémia kettős irányban vetne véget a mintegy szellemi kivitelt esz-

közlő és kifelé vonzó áramlatnak: egy felől tehetségesebb ifjaink a hazában nyerhetnének képzést; más felől pedig a kiképzett erők, melyek hazánk polgárai közt a zenészet terén szép számmal szoktak lenni, alkalmazást nyerhetnének. Ez nemcsak kulturális, de, nézetem szerint, *nemzeti szempontból is* igen fontos, a mennyiben nem egyedül anyagilag és testileg távoznak el tőlünk ama hazánkfiai, a kik zenészeti kiképeztetésök, vagy zenészeti állomások elnyerése végett külföldre menni és ott maradni kénytelenek, hanem egyszersmind megszakad az őket mintegy szellemileg és nemzetileg velünk egybekötő kapocs. *(Úgy van!)* S habár lelkületökben és érzelmükben a magyar emberben kiirthatatlanul élő hazaszeretet folytán a miéink maradnak: nem maradnak a miénk szellemi irányuknál fogva, és gyakran mint idegen elem térnek vissza, *(Általános helyeslés.)* és ez által a nemzet szellemi tőkéjének nagy része nem nemzetivé, nem magyarrá válik, *(Úgy van!)* mit megtartani, hogy magyar maradhasson, és magyar szellemben fejlődhessék, nemzeti szempontból is szükséges. *(Általános élénk tetszésnyilatkozatok.)* Nem fogom előadásomat továbbra terjeszteni, *(Halljuk!)* hanem e kettős szempontból különösen ajánlom a Háznak e tétel megszavazását. *(Általános helyeslés.)* A mi a kérdés alaki oldalát illeti: csak pártolhatom Zichy Antal tisztelt képviselő úr abbeli inditványát, hogy e tétel helyeztessék át a kultuszminiszteriumhoz. *(Általános helyeslés.)*

A DEÁK-PÁRT ÉS A BALKÖZÉP FUZIÓJA.

— 1875. május 4. —

A „szűz beszéd" után két teljes évig a szónok — nem számítva az apróbb felszólalásokat — nem mondott beszédet. Az első nagyobb méretü beszédet a *Deák-párt és a balközép* fuziójának a hatása alatt mondotta, az 1872—75. országgyülési ciklus vége táján. Bővebb magyarázatot — szerintünk — nem igényel e beszéd, s legfönnebb a fuzióról általánosan nyilvánított véleményre hívjuk fel az olvasó figyelmét, annál is inkább, mert e könyv utolsó beszédének, mely éppen 20 évvel később, 1895. márczius 7-én mondatott el, egyik főtárgya: a fuzió kérdése.

Tisztelt ház!

Rövid fölszólalásom indokolására és jellegének a meghatározására szükséges, hogy az eddigi vita fömomentumaira pár szóval reflektáljak.

Sennyey Pál báró tisztelt képviselő úr tegnapi nyilatkozatában, a tisztelt kormányhoz, az általa követendő politika főbb elveire nézve, némely szabatosabban körülírt kérdéseket intézett. Tette ezt oly kijelentéssel, hogy e kérdésekre adandó választ nem tekinti jelen szavazatának föltételeül, s igy a kormánynak az adandó válasz idejére és módjára nézve lehető legtágabb tért kiván engedni.

Ha ennek folytán a tisztelt kormány részéről oly nyilatkozat történt volna, hogy e vita keretében, e vitának a lefolyása alatt nem tartja még időszerünek a Sennyey Pál báró képviselő úr által fölvetett kérdésekre válaszolni: nem lett volna okom fölszólalni, és vártam volna az időt, melyet e nyilatkozat megtételére a tisztelt kormány maga fog megválasztani. Azonban a tisztelt pénzügyminiszter úr, szintén a tegnapi napon, a Sennyey Pál báró képviselő úr által fölvetett kérdésekre talán nem választ, hanem mégis egy olyan nyilatkozatot adott, a mely, a véglegességnek egy bizonyos jellegével birván, kényszerit elmondani, hogy legalább csekély magamra minő benyomást tettek azok a szavak, a melyekkel a tisztelt pénzügyminiszter úr báró Sennyey Pál képviselő úr beszédére reflektált; kénytelen vagyok ezt tenni annál is inkább, mivel az az állás, melyet a tisztelt kormány e kérdésekkel szemben elfoglalt, alkotja a tengelyét annak a megitélésnek, melyet a tisztelt kormány politikájával szemben gyakorolni hivatva vagyunk, és mert arra a nyilatkozatra reflektálni máskor, mint e vita keretében, talán nem lesz sem időm, sem alkalmam.

A tisztelt pénzügyminiszter úr válasza, — ha nem tekintem azokat, a miket a tárczájához tartozó speciális kérdésekre válaszolt és a miket Sennyey Pál báró rögtön helyreigazitott, s világos félreértésen alapulván, többé kritika tárgyául nem szolgálhatnak, — a miniszter úrnak az általános politikai jelentőségü kérdések összességéről tett nyilatkozata, melyet bátor leszek az ő beszédéből szószerint fölolvasni, a következőkben kulminál: „Én csak azzal vagyok bátor bezárni ezen rövidre vont reflekziókat, hogy annyit, a mennyit ezen

kormány elveinek, ezen kormány által követendő politika szellemének és intenciójának megitélése végett szükséges tudni: annyit igenis eddigi nyilatkozataiban is, melyek mindig őszinték, tartaléktalanok és határozottak voltak, a kormány kijelentett. Annyit tud róla az ország, hogy a bizalom és bizalmatlanság kérdésében itéletet hozni tudjon." Ismét más helyütt, beszédének zárszavaiként, ezeket mondja a tisztelt pénzügyminiszter úr: „Így fogom föl a kormány helyzetét ma, és azt hiszem, — ez egyéni szerény nézetem, — méltányosan ezt másként fölfogni nem lehet, és én magam részéről azt hiszem, hogy a kormányt azt, a mi hivatása, kötelessége, a pillanat, a jelen helyzetnek helyes fölfogása folytán a mai körülmények közt máris megtette, és a tisztelt ház elé terjesztette." Beszédének más helyén a tisztelt pénzügyminiszter úr azt mondja, hogy mindazon kérdésekről, illetőleg azokról a követelésekről, melyeket fölvilágositás adása végett a kormányhoz intéznek: ma, illetőleg tegnap szól utólszor, és ezzel nyerte az ő nyilatkozata, — mint beszédem bevezető szavaimban mondani bátor valék, — a véglegesség ama jellegét, mely okvetlenül válaszra késztet.

Ha megvizsgáljuk ama szavakat, melyeknek szószerint fölolvastam tartalmát és értelmét: az nem más, mint egyenes megtagadása a Sennyey Pál báró által a kormányhoz intézett kérdésekre való ujabb fölvilágosításoknak; megtagadása a kérdés fölvetése jogosultságának; utalás arra, hogy midőn a kormány fölött, midőn bizalmi vagy bizalmatlan kérdés fölött itéletet mondani akarunk: ne a kormánytól még ezentúl várandó nyilatkozatok, hanem a kormánynak eddig

már megtörtént nyilatkozatára, a kormánynak eddig kifejtett kezdeményezésére vessük pillantásunkat, onnan meritvén érveinknek és itéletünknek indokait.

E szerint nem is képzelhetek mást, mint hogy a tisztelt pénzügyminiszter úr intenciójához hiven járok el, midőn a tisztelt kormány eddigi nyilatkozatait, eddigi kezdeményezéseit teszem vizsgálódásaim tárgyává.

Nyilatkozat, oly értelemben, hogy a képviselőház, vagy az országgyülés bármely Háza előtt kifejezte volna azokat az irányelveket, melyeket a kormány szem előtt tartani készül: oly nyilatkozat, azt kénytelen vagyok ismételni, — és kénytelen leszek ismételni mindaddig, mig ezeknél többeket és tüzetesebbeket nem hallok, — nem történt. Mert, — s itt ismét a tisztelt pénzügyminiszter úr szavaira hivatkozom, — a pénzügyminiszter úr, a ki a kormánynak egyik kiváló tagja, s a kire tehát alkalmazható az, hogy: „quisque optimus verborum suorum interpres", a kormány eddigi programmszerü előterjesztéseit a következő főpontokban véli összefoglalhatóknak: „Jöjjünk tisztába egyszer e követelésekkel, s lássuk, mi azokból méltányos, mi nem. Ha e kormány összetett kezekkel állott volna ide, és azt mondta volna, én elvállalom a kormányzatot és folytatom úgy, a hogy lehet: akkor volna a kivételeknek értelme. De mikor a kormány azt mondja, hogy a takarékosságnak azon mértéke sem elégséges, melyet a pénzügyi bizottság e költségvetésben keresztül vitt, s melynél fogva 800.0000 forinttal leszállitotta a bel- és közigazgatás szükségletét; mikor a kormány azt mondja, hogy tovább kell menni, s a rendszer változtatását kell megkezdeni; midőn a kor-

mány azt mondja, hogy a központtól a közigazgatásig annak egyes részleteit rendezni akarja; hogy öszhangzatot akar behozni, hogy egyöntetüleg működjenek az orgánumok, és az által úgy anyagilag, mint szel lemileg inkább számot vessünk erőinkkel: — akkor nem lehet azt mondani, hogy a kormány megindul, a nélkül, hogy a rendszert akarná változtatni; megindul a nélkül, hogy tudná róla valaki, mit akar; bár arról nem tartom szükségesnek nyilatkozni, hogy a kormányzat minden egyes ágazatára nézve miként akarja ezeket inicziálni. Ez iránt követeléseket támasztani joggal és méltányosan nem is lehet".

Ezek volnának tehát, a tisztelt kormány saját interpretácziója szerint, azok a fölvilágosítások, melyek az általa követendő irányra nézve eddig programmnyilatkozataiban foglaltatnak.

Tisztelt ház! Kénytelen vagyok ezekre nézve ismételni azokat, miket tegnap Sennyey Pál báró a pénzügyi előterjesztésekre nézve tüzetesen mondott. A mik ezekben foglaltatnak, nem valamely iránynak, valamely politikai czélnak, illetőleg valamely politikai vezérelvnek a kijelölését tartalmazzák; hanem ezek oly dezideratumok, oly óhajok kifejtései, melyeket, lehetetlen, hogy bármely kormány ne tápláljon. Vagy képzeli-e a tisztelt pénzügyminiszter úr, vagy bárki e Házban, hogy alakulhat Magyarországon egy kormány, mely azt mondaná, hogy a jelen budgetben már el van érve a takarékosság egész mértéke, s hogy annál tovább nem is akar menni? Képzeli-e bárki e Házban, hogy lehetne Magyarországon kormány, mely azt mondja: hogy nem akarja a központtól fogva le a községig a közigazgatás minden egyes részletét oly

szervezetté alkotni, hogy egyöntetüleg müködjék, s ez által anyagilag és szellemileg inkább számot vethessünk erőinkkel? Vagy létezik-e Magyarországon még bárki, ki elhinné, hogy alakulhat kormány, mely azt mondaná: hogy a jelen rendszeren változtatni nem akar; vagy hogy nem a rendszer-változtatásban találja a nehézségekből való kibontakozás kulcsát?

Ezek is mind oly nyilatkozatok, melyek nem karakterizálják ennek vagy bármely más kormánynak a politikáját, hanem a melyek csak közös óhajtásai, közös kiinduló pontjai lehetnek e Ház kebeléből alakult bármely kormánynak. *(Élénk helyeslés.)*

E szerint kénytelenek vagyunk azokat a felvilágosításokat, melyeket a kormány nekünk eddigi eljárásából mintegy kivonhatókat jelez s elénk állít, másutt keresni; kénytelenek vagyunk elfordulni azoktól, miket a kormány, nyilt parlamentben, czéljainak kijelölése végett elmondott; és kénytelenek vagyunk fürkészni, hogy abban az inicziáló tevékenységben, melyet a kormány a viszonyok javítására már eddig kifejtett; annak a tevékenységnek a jellemében, eljárási módozataiban rejlik-e valami, a mi azt a nagy kérdőjelt, mely előtt az egész ország áll, ránk nézve érthetővé, s nem kétértelmüleg, de határozottan fölismerhetővé tegye.

Vizsgáljuk meg mi magunk: miben központosul a kormány eddigi törekvése, mi az, mit működésének első stádiumában magának föladatul kitüzött, és a mit elért? S e tekintetben, tisztelt Ház, a lehető legnagyobb méltányossággal kell eljárnunk; el kell ismernünk, hogy a tisztelt kormány, mint parlamentális kormány, melynek tehát egy erős pártra, egy több-

ségben lévő pártra kellett támaszkodni, a lehető legviszásabb helyzetet örökölte. A kormány kineveztetett, nem tudjuk, a régi pártoknak a fölbomlása, vagy összeolvadása folytán-e, egy szóval, a kormány kineveztetett, mielőtt megvolt az a párt, melyre támaszkodhatott volna. Első föladata volt tehát a kormánynak, — a mi mindig igen kivételes és aggasztó helyzet, — hogy még csak megállapitsa azt a pártot, melynek a működésére támaszkodhassék. De azért, ismétlem, a jelen kormányt felelőssé nem lehet tenni, hogy ilyen helyzetet talált.

De mit tett a tisztelt kormány, hogy e helyzetből egészségesebb helyzetbe menjen át? Mit tett arra nézve, hogy magának azt a pártot, mely nélkül kormányozni nem lehet, megalakitsa?

Tisztelt Ház! Nem akarok én a fölött, hogy mi egy párt, elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni; azonban találok Ciceronak a „De Respublica“ czimü művében egy tételre, melyben egy pár szóval nagyon szépen kifejezi azt, hogy mi valóképpen egy pártnak a jellege. Többek között ezt mondja: „Idem de respublica sentire“ azaz: a közügyekről hasonló értelemben lenni, a közügyekről azonos eszméket táplálni. E szerint tehát a prius, a minek mindenesetre meg kell lenni, mielőtt valamely párt megalakul: a politikai elveknek egy oly összessége, melyre nézve helyreállhat az, mi a pártnak valóságos momentuma és lényege, tudniillik többek találkozása ugyanazokban az eszmékben. Ha már most keresem, hogy melyik volt az az eszme, melyet a tisztelt kormány előtérbe állitott, hogy a párt körülötte csoportosulhasson; hogy oly szövetséget alkothasson, mely ne tisztán csak hatalmi koáliczió, hanem

valóságos politikai párt legyen: kénytelen vagyok bevallani, hogy azt nem vagyok képes föltalálni.

Vagy talán a fuzió eszméje volt az?

Tisztelt ház! *A pártok fuziója magában véve nem eszme;* az csak *tény*, mely *a maga jogosultságát, a maga czélszerüségét, a maga üdvös voltát,* éppen abban az eszmében keresi, melynek a keresztülvitelére létesült.

Vagy talán a tisztelt kormány és pártja által nagy ünnepélyességgel kifüggesztett szabadelvüségi czég volna az az eszme? Erre nézve tartózkodhatom minden észrevételtől, mert mindenki igen élénken emlékezhetik ama tanulságos vitára, mely a „szabadelvüség" szóról e Házban folyt, midőn a képviselőház egy kiváló tagja, Szontagh Pál igen tisztelt képviselő úr, nagyon szépen kifejtette, hogy ennek a jelszónak mennyire nincsen jelentősége és midőn az igen tisztelt belügyminiszter úr, szélsőbali tisztelt képviselőtársainak részéről e czég jogosultsága kétségbevonatván: mintegy megvetőleg, gúnyosan oda vetette, hogy neki bizony nincsen ellenvetése, ha a legszabadelvübbeknek is nevezik magukat. Szóval ez az elbánás, melyben a párt részesült, semmi esetre nem járulhat ahhoz, hogy bárki azt gondolhassa az országban, mintha ők magok ezt nagyon komolyan vennék. *(Derültség a szélső baloldalon.)*

Ismét hiányozván tehát az, a mit én csekély fölfogásommal — s, gondolom, széles e világon, legalább azoknak, kik ily tárgyakkal foglalkoznak, ha elfogulatlanok, óriási többsége — egy párt létesítése első föltételének tekintünk, tudniillik a közös eszme: azzal a sajátságos tüneménynyel állunk szemben, hogy a tisztelt kormánynak mégis sikerült mind az ország-

házban, mind azon kívül az országban egy pártot alakítani, mégpedig oly óriási pártot, melyhez hasonló, a külterjesség hatalmát tekintve, még eddig Magyarországon nem volt.

Ez a tény magyarázatot kíván, és e tény magyarázata fogja talán leginkább megértetni velünk a kormány eddigi működésének a jellemét. Az a párt, — ha úgy akarjuk nevezni, — melyet a tisztelt kormánynak sikerült a maga zászlaja, a maga hatalma körül csoportosítani, tudvalévőleg két elemből áll: a volt balközépből, és a volt Deák-pártnak a legnagyobb részéből. A mostani kormány-párt ama részére nézve, mely a volt balközépből alakult, e tény magyarázatot nem igényel. Magyarázza azt az elégtétel, melyet az a tisztelt párt teljes joggal és méltán nagyrabecsült vezérének a kormányban való túlsúlya és nyomatékos helyzete által nyert. Erről tehát nem szólok. Azonban a volt Deák-pártra nézve a dolog mégis némileg bővebb magyarázatot igényel. *(Halljuk.)*

Megtaláljuk azt itt is azokban a — hogy úgy mondjam, — meggyökeredzett szokásokban, melyek e tisztelt pártba, melynek én is fönnállása utolsó perczéig tagja voltam, az önálló magyar kormányzás e hét esztendején át befészkelődtek.

Tudvalévőleg, a közjogi kérdés volt az, mely körül e párt csoportosult; tudvalévőleg, a közjogi kérdés vitatása, illetőleg a közjogi alap föntartásának égető szüksége oly kapocs volt, mely e pártnak a fönmaradását, annak minden tagja által, mint a legelső és legégetőbb szükséget tüntette föl. A párt fönnállhatásának a szempontjából sorakoztak heterogén elemek, s miután a párt kebeléből létesült kormánynak, a több-

ség támogatására, hogy fönnállhasson, szüksége volt, de benső, szívből, lélekből eredő támogatásban, legalább minden oldalról, e párt kormányainak — a tisztelt volt kormányok közül — egyike sem részesült: sajátságos viszony fejlődött a volt Deák-párt és a kebeléből keletkezett kormányok közt. Nevezetesen, a kormány és pártjának különböző elemei közt való folytonos kompromisszumok és a kormányoknak inkább bizonyos megtürése, mint valóságos támogatása következtében, kormánypártinak lenni körülbelől annyinak vétetett, mint nem törekedni minden alkalommal a kormánynak a megbuktatására. A kormánypártiságnak ez a fogalma, ez a szokása rendes és normális körülmények között helyes-e: azt, gondolom, vitatni nem is szükséges. Normális viszonyok közt oly kormány-párt, mely a kormányt csak esetről-esetre támogatja; melynek egyedüli különbsége az ellenzéktől abban áll, hogy nem írja a kormány megbuktatását főczélul a zászlajára: kormány-pártnak nem is nevezhető. A most alakult tisztelt kormány a Deák-párt nagy többségénél ezt a szokást, hogy a kormányokat inkább a párt toleranciája, mint támogatása vigye és tartsa fön: mintegy kész diszpoziczíót találta. E diszpoziczió annyira befészkelődött volt a volt Deák-pártnál, hogy előre lehetett látni: valami nagyon gyorsan, egy napról a másikra elenyésztetni azt nem fogja.

A kormány kényelmesnek találta e diszpozicizó fölhasználását, és e diszpoziczió fölhasználása mellett sikerült a Házban és az országban a volt Deák-párt legnagyobb részét a maga számára megnyerni. A helyzet, a mely ebből eredt, ha a leg-

enyhébb kifejezéssel akarok élni, a párt és a kormány közt semmivel sem jobb, mint az előbbi; sőt e viszonyt illetőleg az előbbinél még bonyolultabb és még egészségtelenebb. Az egymáshoz szokott elemek közt ismeretesek voltak a kormány és e pártnak minden egyes tagja előtt azok a faktorok, melyekkel folytonosan számolni és kompromisszumra lépni kell; most a kör meg van bontva, most e faktorok nem annyira ismeretesek; most tehát a kormány és a kormánypárt közt az a benső kohézió sem létezik, melyet a közös küzdelem, az együttes működés megszokottsága eredményezett. Ehhez hasonló szempont alá esnek azok a bizalmi szavazatok, melyeket a kormány országszerte, az egyes megyékből, az egyes járásokból, az egyes községekből, az egyes testületekből, az egyes körökből és nem tudom, honnan, mindennünnen, magának adat. *(Mozgás. Fölkiáltások egyesek részéről: Adtak!)* Megszoktuk volt, hogy az előbbi kormányok nem párt-, nem parlamenti válság, hanem pártbeli palota-forradalmak következtében — a mely kifejezés majdnem diplomatikussá vált az utóbbi időben — buktak meg. És miután tulajdonképen minden kormány, mely az előbbit fölváltotta, lényegileg az előbbitől nem különbözött: a bizodalomnak az új kormány részére való megszavazása, a mint ezt más helyütt egy tekintélyes államférfiú mondotta, nem komoly politikai tény, hanem a czeremóniának, az udvariasságnak és az előzékenységnek egy neme, melyet bárki, a nélkül, hogy magát nagy mértékben komprommittálná, vagy engageálná, megtehet.

Én azt hiszem, hogy a kormány és pártjának egyes tagjai, ha saját körükben bizalmasan beszél-

getnek: nem is csinálnak maguknak illuziót e nyilatkozatnak oly értelme iránt, melyet most voltam bátor jelezni. Ily fölfogás mellett könnyen megszavaztathat magának határtalan bizalmat, végnélküli bizodalmat, egy szóval a bizalom minden nemét a végtelen bizodalomig, mely tulajdonképen nem annyira végtelen, mint inkább féktelen bizodalomnak volna mondható. *(Derültség.)*

Ennyit, tisztelt Ház, a kormánynak ama tevékenységéről és működéséről, melyet a párt alakítása körül kifejtett és miután jóformán saját kezdeményezéséből eredő tevékenysége, — a mint ezt neki az idő rövidségénél és a kezdet nehézségeinél fogva rosz néven nem is lehet venni, — ebben kimerült: mondhatni, hogy a mit a párt alakitására nézve kifejtett tevékenységéről előadtam, körülbelől magában foglalja azt, a mit a kormány eddigi tetteiből és kezdeményező tevékenységének első stádiumából, annak politikai iránya és czélja szerint, tanulságul magunknak levonhatunk.

Iparkodom, tisztelt Ház, ily tanulságot magamnak levonni, és ezt a tisztelt Háznak röviden előadni. *(Halljuk!)* Látjuk azt, hogy a kormány a pártját nem egy bizonyos eszmének az előtérbe állitása és az a körül való csoportosulás által, hanem inkább az eszmék előtérbe állításának mintegy lázas kerülése által, egy valóságos, — hogy úgy nevezzem, — ideophobiával létesitette. *(Derültség.)* Hisz élénk emlékezetünkben van, — a tisztelt Ház engedelmével mellesleg megemlítem — hogy egy innen nem távoleső megyében, szóval: Pestmegyében, épp a jelenlegi kormánypártnak az az árnyalata, melynek leginkább lehetne

az eddigi előzmények után bizalommal a kormánypártba belépnie, a pestmegyei balközép utolsó ülésében azzal a nagyon természetes óhajtással lépett elő, hogy bizonyos programm-pontok, bizonyos közös eszmék, melyek az új párt alapját képezzék: fölállíttassanak és megbeszéltessenek. Erre azonban a pestmegyei volt balközép éppen attól a laptól, melyről azt mondják, hogy a tisztelt belügyminiszter úr intencióiba leginkább van beavatva, — nem mintha ama lap függetlenségét bármi módon kétségbe akarnám vonni, értem csak a beavatottságot a lapszerkesztő és a tisztelt belügyminiszter úr közt rég fönnálló szoros összeköttetés folytán, — mondom, e laptól a pestmegyei volt balközép komoly megrovást kapott azért az indiszkrét eljárásáért, hogy mielőtt új pártba lép, programm-pontokat és eszméket keres. Micsoda fölfogás, micsoda követelés eszméket kívánni, mielőtt az új pártba belép? *(Derültség a szélső jobb és szélső bal oldalon.)* Ezzel meg akarja akadályozni a pártok egyesülésének és kibékülésének nagy művét. És a legmagasabb elégedetlenség e kifejezése után csakugyan azt tapasztaltuk, hogy a pestmegyei volt balközép lemondott az indiszkrét követelésről, *(Derültség.)* és azzal a jámborsággal, mely az ország többi megyéiben létező eddigi pártokat jellemezte: átment sans phrase az uj kormánypárt kebelébe. *(Úgy van! a szélső jobb és szélső bal oldalon.)*

Ezzel a példával csak illusztrálni akartam azt a csakugyan kézzelfogható tényt, hogy a kormány nemhogy a pártalakitást egy eszme körül megkisértette volna, hanem az eszmék előtérbe helyezését a pártalakulás valóságos akadályául tekintette.

Ennek következtében kénytelenek vagyunk magunktól azt kérdezni: vajjon mi volt az a nagy czél, mely e párt-alakitásnál a tisztelt kormány szemei előtt lebegett? Vajjon mi végből alakitotta a tisztelt kormány ezt a nagy pártot? Vajjon akcióképes-e egy párt, mely ily módon létesittetett? Hogy nem akcióképes: az kézzelfogható dolog. Mert az akczió egy közös czélnak közös erővel való elérésére irányzott következetes törekvésből áll: egy ily akczióra pedig az első föltétel az, hogy a közös czél meg legyen határozva. Ha tehát nem az akció, nem bizonyos politikai czélok megvalósitása végett alakította meg a kormány a pártját: akkor a párt alakítása volt az önczél, a párt a pártért alakittatott és ez oly eljárás, tisztelt Ház, ha mi azt egy pár szóval, a magyar politikai életben járatos szóval akarjuk jelezni: ez sem pénzügyi politika, sem közigazgatási politika, sem általában bármi néven nevezendő politika, hanem egyszerűen korteskedés. (*Tetszés a szélső jobb és szélső bal oldalon. Mozgás a középen.*)

Ezzel a magyar ember által leginkább megérthető szóval, teljes őszinteséggel és nyiltsággal iparkodtam jellemezni azt a tanuságot, vagyis inkább azt a fővonást, melyet legalább én a tisztelt kormánynak az eddigi tevékenységében felfödöztem. E szerint, nyilatkozat a parlament előtt nem lévén, a kormány inicziáló tevékenységének az a jellege, hogy pártját a a pártért, mint önczélért és nem ismeretes politikai czélok elérése végett alakította. Visszatérek most a pénzügyminiszter úrtól nyert utasításra, és fölvetem a kérdést, hogy az eddigi tapasztaltak nyomán alakítsunk magunknak a kormány iránt táplálandó biza-

lom vagy bizalmatlanság fölött itéletet. De vajjon a tisztelt kormánynak érdekében áll-e, hogy mi a pénzügyminiszter úr fölhívásának megfeleljünk? Én részemről nagyon is hajlandó volnék aláirni azt, mit a tisztelt pénzügyminiszter úr mondott, hogy történt annyi, a mennyi minden komoly honpolgárra nézve elégséges, hogy magával az iránt tisztába jöhessen: vajjon ez a kormány a helyzet magaslatán állva, megérdemli-e a bizalmat vagy sem? A kormány részéről más történt. És azért azokban a kérdésekben, a melyeket Senynyei Pál b. tisztelt képviselő úr a tegnapi napon a kormányhoz intézett: nem a kormánynak egy ujabb megtámadtatását látom, nem a kormány helyzetének nehezitését; hanem inkább egy utolsó alkalom nyujtását látom arra nézve, hogy a kormány minket fölmentsen az itéletmondásnak a szüksége alól, melyet, az eddig tapasztalt eljárás nyomán, a bizalom kérdésében kimondani kénytelenek volnánk. Ha tisztán az ellenzék vezérének párttaktikája szempontjából akarnám megitélni Sennyey báró képviselő úr fölszólalását: kénytelen volnék azt sajnálni; mert egy már készen levő, egy már elemeiben mintegy előttünk álló verdikt kimondásának akasztotta meg utját az által, hogy még ujabb fötételtől, melylyel szemben a kormány magát kedvezőbb helyzetbe teheti: tette függővé a bizalom vagy bizalmatlanság kimondását. Én a kormányhoz intézett e kérdésekben nem az akadékoskodásnak, nem az ellenzékeskedésnek, hanem a kormány iránt a legnagyobb méltányosságnak és az utjainak egyengetésére intézett törekvésnek nyomait ismerem föl. *(Derültség.)*

E kérdésekre a tisztelt pénzügyminister úr teg-

nap annyit válaszolt, hogy azokra a kormány nem fog válaszolni. Tette ezt meglehetősen ingerült hangon, mint oly valaki, a ki egy méltatlan követeléssel áll szemben. Én tisztelt Ház, nem értem azt az ingerültséget, mely a tisztelt kormány és pártja részéről úgy a parlamentben, mint a parlamenten kivül és a hirlapokban is mutatkozik, valahányszor a kormány által követendő politika felől megkérdezik. Tehát nem elég erős a kormánypárt, hogy még akkor is, ha e kérdések a támadás jellegét viselik magukon, azokat egykedvüen viselhetné el? Látom, hogy a kormánypárt nagyon erős, tehát nem a kormánypárt magában vett gyöngeségében, hanem inkább abban vélem föltalálni annak az ingerültségnek a merev okát, melyet e kérdések előidéznek, hogy valósággal ezekben a kérdésekben, illetőleg az azokra várt válaszban van a kormánynak és pártjának a gyenge oldala, az Achilles sarka. Erre nézve a tisztelt kormánynak most nyilik alkalma nyilatkozni, hogy ez nem így van. Ha nyilt, kifogástalan, szabatos válasz által megczáfolja: én kész leszek meghajolni, és mindent, a mit erre vonatkozólag mondtam, visszavonni.

De a tisztelt pénzügyminister urnak elvi kifogásai is vannak az ellen, hogy azokra a kérdésekre, vagy azokhoz hasonlókra, a minőket Sennyei Pál báró képviselő ur előadott, válaszoljon. Az egyik kifogása az, a mit a szoros értelemben vett pénzügyi tárgyakra nézve mondott, hogy tudniillik ezeknek a megoldása traktatusoktól, szerződésektől, egyezkedési eljárásoktól van föltételezve, melyeknek lefolyása megnehezittetnék, melyeknek természete nem teszi lehetővé azt, hogy azok minden részleteire, hogy az eljárások módoza-

taira nézve most a nyilvánosság előtt fölvilágositást adjanak.

Elfogadom, tisztelt ház, elfogadom azt, hogy vannak oly tárgyak is, és különösen lehetnek oly tárgyak, melyek egyezkedési eljárás által oldhatók csak meg; oly tárgyak, hogy azokról mindent, a követendő eljárás minden módozatát előre megmondani nem lehet. De itt, ha valahol, áll az, hogy valamint mindent mondani nem helyes, semmit mondani szintén helytelen. És éppen azért, mert a követendő eljárásnak a részleteit, vagy azoknak legalább a nagy részét titokban kell tartani: annál szükségesebb, hogy azokra a pontokra nézve, melyeknek nem szabad kétely tárgyául szolgálni, ha a nemzet megnyugvással akar a kormány működésére tekinteni, éppen a diskréció követelményeivel szemben a legnagyobb nyiltsággal adassék fölvilágositás. Az egyének politikai tapintata és eszélye meg fogja találni a helyes útat, meg fogja tudni választani azokat a momentumokat, melyeket földeriteni lehet, és melyekre nézve a fölvilágositásokat el kell odázni. *(Helyeslés a szélső jobb felől.)*

Továbbat azt mondotta a tisztelt pénzügyminiszter úr: mit használnak a kérdésekre adandó válaszok. Az ily általános válaszokban, frázisokban mindig van egy bizonyos kétértelműség: Pál magyarázhatja úgy, Péter amúgy; szóval, mondhat az emker valamit, de tulajdonképpen nem mond semmit, mert mindenki azt találhatja föl abban, a mit óhajt. Én megengedem, hogy lehet ezekre a kérdésekre ily módon is válaszolni, és hogy az ily módon adott válaszban nem lenne köszönet: azt nem tagadom; de tagadom, hogy politikai irányzatra nézve ne lehessen oly nyilatkoza-

tokat is adni, melyeknek más értelme nincs, mint az, melyet a nyilatkozó belőlök kiolvastatni akar; tagadom különösen azután, a könnyebbitès legvégsőbb, legszélsőbb határáig elment formulázás után, melyet Sennyey Pál báró az egyes kérdéseknek adott, melyekre a válasz jóformán csak igenből vagy nemből állhat. Ha a tisztelt pénzügyminister úr például arra nyilatkozik, hogy akarja-e, van nem akarja-e a képviselők számának a leszállítását és a mandatumnak öt évre való kiterjesztését: a válasz igen, vagy nem lehet. *(Közbeszólások a középről: Nem!)*

A jobboldalról talán: igen lesz a válasz. *(Derültség.)* Különben, hogy a válasz minő lesz: arra most nincs észrevételem; csak arról akarok most beszélni, hogy az a válasz igen vagy nem lehet; olyan lehet, melyből kétértelmüség nem eredhet, és így ha rendre megyünk azokon a kérdéseken: mindenikére lehet oly választ adni, mely minden kétértelmüséget kizár, melyet még a rosz akarat sem csavarhat el.

De van még egy ellenvetés. Nem tudom, nem emlékszem: vajjon a tisztelt pénzügyminister úr fölhozta-e tegnapi beszédében, de alkalmasint fölhozta, mert az érvek, melyekkel az eszmék mellőzésének ügyét védelmezni lehet, nem oly számosak, hogy föl ne tenném a pénzügyminister úrról, hogy azokat tegnapi beszédében kimerítette: van tehát még egy észrevétel, melyet sok oldalról hallottam hangsulyozni, s ez az, hogy a kormány iránt való bizalomnak nem elégséges alapja az, ha a kormány hangzatos szavakban vagy teljes tartalommal biró szavakban is megjelöli az irányt, melyet követni fog; a bizalomhoz kettő kell. A bizalomnak teljes alapja csak az lehet,

ha tudjuk: először, hogy a kormány helyes irányt fog követni; és másodszor, hogy a kormány annak a kivitelére ember is lesz a gáton. Teljesen megengedem ezt, és megengedem azt is, hogy a bizalmi kérdés e második elemére nézve, tudniillik a kormány tagjainak képességére nézve csakugyan idő kell, méltó itélet megállapitásához; megengedem azt is, hogy e tekintetben a nemzet és annak képviselői nemcsak följogosítva, de bizonyos nehéz körülmények közt erkölcsileg kötelezve is vannak arra, hogy a kormánynak e második bizalmi elemet mintegy előlegezzék. De hogy az üzleti világból vett hasonlattal éljek, mely, véleményem szerint, e tárgyat lehetőleg illusztrálja: az a nyilatkozat, melyet a kormány az általa követendő irányra nézve ad, az mintegy hypothekája annak a bizalomnak, melyet előlegezünk a kormánynak a keresztülvitelre való személyes képessége iránt. A bizalom e második elemére az ekkép nyújtott hypothéka alapján, némileg számot tarthat a kormány; de azt követelni a törvényhozástól, az egész országtól, hogy ez előleg mellett még magát azt a hypothékát is előlegezze, melyre, az előleg adandó: ez oly üzleti propozició, melyre, úgy hiszem, józan, előrelátó üzleti ember sohasem áll. *(Helyeslés a szélső jobb oldal felől.)*

Ezek után, tisztelt Ház, sietek végezni már-már kissé tán hosszúra nyúlt előadásomat. *(Halljuk! Halljuk!)* A kormánytól a hypothékát kérjük. Az előleget, ha a hypothéka meglesz, teljes készséggel föl fogják ajánlani; de ha a nemzet e nélkül az alap nélkül adja meg a kormánynak a bizalmi előleget: akkor, megvallom, az már nem egészséges bizalom,

az tán már nem is bizalmi mámor, hanem valóságos bizalmi mánia, mint például a pyromania, vagy más ehhez hasonló mánia. *(Derültség.)* És ebben tisztelt Ház, nem lesz köszönet. Én legalább sokkal magasabb fogalommal vagyok a tisztelt kormány tagjainak a szó nemes értelmében vett ambiciójáról, semhogy föltehetném azt, hogy megelégednék oly helyzettel, melyben ők és tevékenységök nem a nemzet gyógyulásának egyik tényezőjét, hanem a nemzet beteg állapotának egyik szimptomáját alkotnák; és ily állapot mellőzésére, melynek mellőzése éppen úgy az ők, mint az ország érdekében áll: nyujtja nekik ama kérdések foglalatja a legjobb és tán utolsó alkalmat a választások előtt, melyeket Sennyei Pál báró képviselő úr tegnap fölhozott. Nagyon lesújtó és lehangoló volna az, ha a tisztelt pénzügyminiszternek ama nyilatkozatát, mely szerint az ő tegnapi beszéde e tekintetben a kormány utolsó szava lenne, mi a kormány végleges nyilatkozatának akarnók elfogadni. És habár, ugy hiszem, még korai az idő arra, hogy már most czáfolja az egyik miniszter azt, a mit a másik mondott, és akarom hinni és abban a reményben akarok élni, hogy a jelen esetben a pénzügyminiszter úrnak tán a rögtönzés hevében kiejtett ama szavát a kormány a maga egészében nem fogja a magáénak vallani: remélem, a kormány nem fogja aláirni azt, hogy e válasz a kormány utolsó szava. De ha magáévá tenné a kormány e nyilatkozatot; ha ez a kormánynak valóban utolsó szava lenne, akkor csak egy megjegyzésem van erre: az utolsó szó után még fönmaradt lehetősége a legutolsó szónak, sőt azután még egy legeslegutolsó szónak; de a mi ezután követ-

kezik, a mi ennél is utolsóbb: ez már nem lehet más, mint a búcsu-szó. *(Helyeslés a jobb felől.)*

Különben, akármint fogja is föl a kormány az egész helyzetet, bármint alakítsa is a maga részéről a szituációt: a mi részünkről nem volt ez az utolsó szó, melyet ily irányban a tisztelt kormányhoz intéztünk, akár restelje, akár ne a tisztelt kormány. E fölhivást a nyilt és szabatos nyilatkozásra hallani fogja a mi részünkről még ötször, hatszor, számtalanszor, mindaddig, míg a fölhivásnak meg nem felelt; vagy mindaddig, míg, az országgyülés föloszolván, oda léphetünk választóink elé, mondván: kértünk nem annyira a mi számunkra, mint inkább a ti számotokra a kormánytól több világosságot, de ez megtagadtatott. *(Élénk helyeslés a szélső jobb oldalon.)* És ezért, tisztelt Ház, nem vélem jobban bezárhatni szavaimat, mintha idézem Sennyey Pál báró ama végszavait, melyekkel tegnapi beszédét befejezte, s mely végszavak a mi pártunk *ceterum censeo*-ját fogják képezni: a kormánynak a választások előtt a politikai irány főbb kérdéseiről félremagyarázhatlanul nyilatkoznia kell, mert szükséges, hogy a haza polgárai, midőn a választási urnához lépnek, midőn képviselők választása által honpolgári jogaikat gyakorolják: tudják megbirálni és tudják meghatározni, hogy kire miért szavazzanak. *(Élénk helyeslés a szélső jobboldalon. Mozgás.)*

A KELETI KÉRDÉS.

— 1877. junius 26. —

Az 1875—78. országgyülés első esztendejében a szónok nem volt tagja a képviselőháznak. Az alábbi beszédre, mely első beszéde ebben az országgyülési cziklusban, egy kérvény adott alkalmat, melyet az orosz-török háború idején három törvényhatóság (Somogyvármegye, Kecskemét város és Szatmármegye) intézett a képviselőházhoz. A nevezett törvényhatóságok annak a megakadályozását kérik, hogy Oroszország a keleti háborúban területi nagyobbodást nyerjen és Törökország feloszlatásával Magyarország határait szláv országokkal vegye körül. E kérvények több napi vitának szolgáltak anyagul, mert midőn napirendre kerültek, akkor már mind erősebben előtérbe ért a monarkhia beleavatkozásának, illetőleg Bosznia és Herczegovina szándékolt okkupálásának a hire.

Tisztelt Ház!

A keleti kérdés, mióta az európai Törökországban megindult a krizis lefolyása, e teremben már többször szolgált interpellácziónak és azokra adott válaszoknak tárgyául. Mi, a Háznak ezen az oldalán, az adott válaszokat, rendszerint, egyszerüen tudomásul vettük. Tettük ezt pedig azért, mert a kormány a nyilatkozataiban mindannyiszor kiemelte, hogy a közügynek súlyos veszélyeztetése nélkül, a dolgok jelen-

legi stádiumában, kimerítő felvilágosításokat az ügy állásáról nem adhat.

Kénytelenek voltunk ez előtt az illetékes nyilatkozat előtt meghajolni és a kérdésnek a parlamentben való megvitatását czélszerübbnek véltük elhalasztani arra az időre, midőn a kormány már nem áll ama körülmények nyomása alatt, melyek tiltják neki a beható nyilatkozatot.

De ma, t. Ház, midőn a parlament igen rövid napok mulva elnapolódik; midőn nem tudjuk, nem indul-e meg a parlament szünetelésének idején az események oly fejlődése, mely a mi monarkhiánkat is az akczióba sodorja: ezt a tartózkodást többé nem lehet folytatnunk, mert ez talán az utolsó pillanat, melyben a magyar parlament tagjai felszólalhatnak, a nélkül, hogy bevégzett tényekkel álljanak szemben. *(Helyeslés.)* És ha a kormány ma is abban a helyzetben van, hogy a parlamentet a helyzetről még nem világosíthatja fel: legalább a parlament tagjai, a parlament pártárnyalatai tartoznak az országnak azzal, hogy viszont ők világosítsák fel a kormányt a közvéleményben uralkodó fölfogásokról és arról, hogy mily irányban folytatandó akció számíthat a magyar közvélemény helyeslésére. *(Helyeslések.)*

Növeli e kötelességünk súlyát még az is, hogy a legutóbbi napokban oly hírek támadtak, — mégpedig nemcsak elszigetelve egyes lapokban, hanem jóformán a közvélemény minden orgánumában — melyek azt sejtetik, hogy monarkhiánk akczióba lépésének csakugyan a küszöbén állunk.

Ezek a hirek egyszersmind kijelölik az irányt is, melyben ez az akczió megindulna. Ezek a hírek ritka

összhangzatossággal és szívósággal azt jelzik, hogy a katonai készülődések közvetlen czélja Boszniának a megszállása és esetleg a — bizony nem a mi hibánkból — veszélyes helyzetbe jutott Montenegró fejedelemségének e veszélyes helyzetéből való kiszabadítása. Ezekre a hírekre a kormány bevallott félhivatalos közlönyei reflektáltak ugyan, de éppen a miről a közvélemény a felvilágosítást a legsovárgóbban várta: a történő készülődés czéljáról valóságos, határozott dementit nem adtak, sőt - mi több: a Ház szombati ülésében két oldalról történt felszólalás, mely egyenesen e híreket vette kiinduló pontokul. A miniszterelnök úr e fölszólalásokat meghallgatta s nem látta szükségesnek — pedig csak egy szavába került volna, — azoknak az aggodalmaknak az eloszlatását, melyek e fölszólalásokban nyilvánultak. Azt hiszem, t. Ház, hogy ily módon kiemelt s illetékesen meg nem czáfolt hirek elég komolyak arra, hogy a parlament azokkal foglalkozzék.

A t. kormány, összes nyilatkozataiban, a keleti kérdést illetőleg követendő irányt csak azzal az általános tétellel jelezte, hogy monarkhiánk érdekei minden körülmények közt meg lesznek óva. A hírek, melyekre előbb hivatkoztam, s melyek nem máról keltek, hanem konkrét nyilvánulásai oly fölfogásoknak, minők komoly politikai európai körökben már rég uralkodtak, bizonyos interpretációját szolgáltatnák amaz általános tételnek; de ez az interpretáczió olyan, hogy ha a kormány a maga részéről nem tartja szükségesnek, vagy az adott viszonyok közt lehetőnek azt dezavuálni: legalább nekünk dezavuálnunk kell.

Én, t. Ház, — mert csak saját nevemben beszél-

hetek, ámbár van okom hinni, hogy azok a felfogások, melyeket a magaménak vallok, a Háznak ezen az oldalán elszigetelve nem állanak — ezekkel szemben ragaszkodom ahhoz a tételhez, melyet a nemzet közérzülete ritka egyhanguséggal vall magáénak, hogy t. i. monarkhiánk elé úgy a dolog természete, mint saját érdeke határozottan konzervativ keleti politikát szab; hogy a monarkhia érdekei Keleten semmi által jobban és biztosabban meg nem óvhatók, mint a török birodalom integritásának fentartása, *(Élénk helyeslés.)* és azoknak az európai szerződéseknek az érvényben tartása által, melyek ennek az integritásnak alapját teszik. *(Helyeslés.)*

A török birodalom a legjobb szomszéd, melyet ez a monarkhia birhat: mert nem terjeszkedő természetü és azzá többé nem is fog válni; *(Helyeslés.)* holott bármely más alakulás, mely délkeleti határainkon a török birodalom integritásának a helyére léphet: vagy a mi monarkhiánkban létező bizonyos elemekre gyakorolhat attrakcziót, vagy ha ez az eshetőség — a mint hinni akarom és hiszem is — be nem következik és ha ellenkezőleg ezek az alakulások a mi monarkhiánk attrakcziójának körébe esnének, — akkor nekünk ott egyelőre csak a befolyásért vivandó erkölcsi harcz mezején lefolyó versenygésünk lesz egy más hatalmas szomszédunkkal, ki szintén attrakcziót gyakorol ezekre az alakulásokra és ezáltal az európai békének Európa e részében és monarkhiánk békéjének egy állandó veszélyeztetője támad. *(Úgy van!)*

De mindezeket, t. Ház, csak mellékesen mondom, mert azt, a mi általános meggyőződés, fölösleges bizonyítani, fölösleges legalább itt, e Házban. Csak azt

jegyzem még meg, hogy a Törökország integritásának eszméjéhez való ragaszkodás nem zárja ki, valamint nem zárta ki az e Házban nyilatkozott képviselő urak egyikénél sem a meleg érdeklődést Törökország keresztény lakóinak a sorsa iránt; *(Helyeslés.)* mert éppen azok, a kik Törökország integritásának a barátai, óhajtják majd leginkább, hogy az ottomán birodalom európai részében oly reformok létesüljenek, melyek, a birodalom összes népeinek megelégedését előmozdítván, a legszilárdabb alapját alkossák a török birodalom integritásának. *(Élénk helyeslés.)*

Itt azonban, t. Ház, közeledtem ahhoz a ponthoz, a lefolyt eseményeknek ama mozzanatához, melynek egy bizonyos irányában rejlik aggodalmaink eredete. Az európai Törökországban két év óta történt események egy nagy európai akczió tárgyául szolgálnak. A ki ezt az európai akcziót figyelemmel kisérte, lehetetlen, hogy megdöbbenéssel ne tapasztalta volna azt a lappangó ellentétet, mely ennek az akcziónak a bevallott czéljai és az azoknak elérésére felhasznált eszközök közt létezik. *(Helyeslés.)*

A bevallott czél mindig az volt: a portára gyakorolt erkölcsi befolyás által, a keresztény lakók sorsának javitására czélzó reformokat létrehozni; e mellett azonban az akczió programmmjában mindig tündökölt a konzervátiv tétel is: Törökország épségének a fentartása. De viszont az eszközök, melyeket a törökországi keresztények sorsának javitását czélzó reformok életbelépésére használtak, a programm másik, szintoly lényeges pontjával, t. i. a török birodalom épségének és szuverénitásának a föntartásával oly szembetünő ellentétben állanak, hogy az egész akczió eredménye, a mint

ezt körülbelül mindenki előre mondhatta, nem lehetett más, mint casus belli megteremtése ama háboru számára, melynek megindulását egész Európa a legnagyobb aggodalommal látja és a melynek előkészitéséhez mégis segédkezet nyujtott. Akarta-e Európa ezt a háborút? Azt hiszem, hogy a pánszláv agitáczió körein kivül az európai közvéleménynek egyetlen tényezője sincs, mely a legnagyobb aggodalommal ne látta volna annak a keletkezését.

De éppen abban, hogy Európa olyasmit, a mit helyesnek, czélszerünek nem lát; a miből csak veszélyeket lát keletkezni: megakadályozni nem tudott; hogy az események ilyetén fejlődését nem akarta, de annak ellenkezőjét sem tudta erélylyel akarni: éppen ebben rejlik a helyzet óriási veszedelme.

Megvalósul e tekintetben az, a mit a jelen századnak egy jeles, európai látókörü államférfia már 1829-ben jelzett. Értem Gentz Frigyest, a ki a drinápolyi béke után ezt irta egyik barátjának: „A török birodalom alapjában meg van ugyan ingatva, de a szerint fog állani vagy esni, a mint az átalános felbomlás csirái a többi Európában gyorsabban vagy lassabban fejlődnek. Bármi is érje Konstantinápolyt, az egyedül annak az európai tönknek a visszahatása lesz, melynek a küszöbén áll Európa.“

Igen, t. Ház, akarni valamit, de keresztülvitelére, érvényesitésére a kellő eszközöket nem alkalmazni; nem akarni valamit, de azt nem birni megakadályozni: ez akkor, mikor az európai egész konczertről van szó, politikai tönknél, politikai lemondásnál egyébnek nem mondható. *(Helyeslés.)* És Európának, mint kölcsönös befolyásoláson és egyensulyozáson alapuló egésznek,

— e politikai tönkje az, mi a török birodalom épségét veszélyezteti, ez, és nem egyéb az alapja annak az állítólagos lehetetlenségnek, melyet a török birodalom épségének föntartására nézve oly sokszor hallunk emlegetni.

Már bennünket leginkább az a szerep érdekel, mely e nem örvendetes fejleményben a mi monarkhiánknak jutott.

Elismerem és méltányolom, hogy a konzervativ irányú Európa fegyverletételének minden következményeiért a mi monarkhiánkat felelőssé tenni a legnagyobb méltatlanság volna. Elismerem, hogy e ténynek lehetnek oly következményei, melyek monarkhiánk külpolitikájában sok olyasmit mentenek és magyaráznak, mire magyarázat és mentség különben nem volna.

De a kérdés, melyet aggodalommal vagyunk kénytelenek magunkhoz intézni, az: vajjon csakugyan csupán semleges tényezői, vagy nem aktív előmozdítói voltunk-e keleti politikánkkal ennek az európai tönknek? És e kérdésben rejlik az az óriási világtörténelmi felelősség, melyet ma végleg megállapitani nem lehet; erre a kérdésre csak akkor lehet a végleges választ megadni, midőn majd a kormány működésének az összes szálait a parlament előtt feltárt, kimerítő tudósításban látjuk, de azt felvetni most annyi, mint jelezni azt az óriási világtörténelmi felelősséget, mely ez ügyben külügyeink vezetőjére és mindazokra, kik ennek az irányára befolyást gyakorolnak, tehát a magyar kormányra is, nehezedik. Válaszolni — mint mondám — e kérdésre csak akkor lesz lehetséges, midőn majd a kormány tevékenységének a részletezett képét a hivatott alkotmányos testüle-

tek előtt föl fogja tárhatni. Egyes aggodalomnak azonban már most is kell kifejezést adnunk. Elég gyakran említették fel e Házban azokat az egyes tényeket, melyekkel monarkhiánk a krizist megelőző években és a krizis lefolyása alatt is, legalább is nem a porta erkölcsi tekintélyének emeléséhez járult, hanem a melyek inkább ellenkező irányban gyakoroltak befolyást, úgy, hogy azokat részletesen kiemelni talán fölösleges. De mindezeknek a tényeknek volt egy eredménye s ez eredmény az a kétely, mely Európaszerte támadt az iránt: vajjon monarkhiánk a keleti kérdésben még a konzervativ politikának, még a fenntartásnak az alapján áll-e, vagy sem?

S ez az, t. Ház, a minek nem lett volna szabad megtörténnie. Igenis megtörténhetik az, hogy bizonyos kívánatos czélok érvényesítéséről le kell mondani oly európai viszonyok súlya alatt, melyek azok érvényesítését a legnagyobb közvetlen veszélyek árán teszik csak lehetővé. De arra nem szabad vitetni egy nagyhatalomnak sem, hogy az aktiv közreműködésnek, az aktiv részességnek a gyanujába essék, oly czélzatokra nézve, melyek a monarkhia érdekeivel ellenkeznek. Már pedig mióta az európai közvélemény oly élénken foglalkozik a keleti bonyodalmakkal, igen el van terjedve az a nézet, hogy monarkhiánk e tekintetben a területi nagyobbodások felé való aspirácziók alapján áll s hogy egy szomszédhatalommal a kölcsönösen elnyerendő hódításban már megegyezett volna. Ki sem lehet azt számítani, t. Ház, mily mértékben hathatott demoralizálólag a konzervativ Európára csak az a kétely is: vajjon az első sorban érdekelt állam megmaradt-e a fentartásnak azon az alapján, melyen állani kellene.

Ily kételyek keletkezésére alkalmat szolgáltató magatartás méltán kelthet bennünk aggodalmat.

Az annekszió politikája felé való hajlás, mit az európai közvélemény — remélem, alaptalanul, — a mi monarkhiánknak tulajdonított, nem menthető még abban az esetben sem, ha a török birodalom integritása az európai konstellácziő következtében csakugyan nem volna fentartható s ha déli határszéleinken új politikai alakulásoknak kellene képződni. Mert ez esetben nekünk érdekeink megóvásáról nemcsak határszélünk aránylag keskeny részén kellene gondoskodnunk, hanem szem előtt kellene tartanunk azokat határszélünk egész kiterjedésében, a Duna egész mentében, egész a Duna torkolatáig; ellenőrző és moderáló befolyást kellene gyakorolnunk az ott létesítendő összes alakulásokra: ennek pedig erkölcsi alapját mintegy megrongálnók, hatályát megbénítanók, ha abba a gyanuba esnénk, hogy biztositékok helyett kompenzácziókat keresünk, hogy magunk is azok közé tartozunk, a kik a netalán beállandó változásokból területi előnyök elnyerését várják. *(Helyeslés.)*

De a dolgok mostani állásában, midőn a török birodalom integritásának fentartásáról való lemondásra még döntő ok nincs, a kételyek támasztása nem egyéb, mint ennek az eszmének a közvetett megtagadása; pedig, t. Ház, ha már mi annak a fentartásáért, a mi érdekeinknek leginkább megfelel, semmit sem vagyunk képesek tenni: legalább ne tegyünk ellene, ne kövessünk aktive oly politikát s ne is látszassunk olyat követni, a mely közvetve önmagunk ellen irányul. *(Helyeslés.)*

T. Ház! Véghetetlenül bajos oly politikai kér-

déshez szólani, a melyben az, a mi egy diskussziónál e Házban tulajdonképen az érdemleges szubsztraktum, t. i. a kormányunk által követett irány, csak egy nagy kérdőjel alakjában áll előttünk. *(Igaz! Úgy van!)*

Ily helyzetben, t. Ház, csakugyan nem lehet mást tennünk, mint kiemelnünk azokat az általános szempontokat, konstatálnunk azoknak egyhanguságát, a melyekhez az egész nemzet ragaszkodik, nem a szenvedélynek egy pillanatnyi felhevülésében, hanem az egész monarkhia, sőt Európa érdekeinek többé-kevésbé világos, de mindenütt jóhiszemü felfogásában.

Nagyon szivesen tenném ki magamat a t. miniszterelnök úr gunyoros nyilainak, ha oly irányban hallanánk tőle felszólalást, hogy szélmalom ellen folytatok harczot; hogy azok az irányzatok és veszélyek, a melyekről röviden megemlékeztem, nem léteznek. Én az ő gúnyját szivesen eltűrném, annak a fejében, hogy megmeneküljön e haza minden polgárának keble ama lidérczнyomás alól, a melynek hatása alatt kétségtenül mindannyian állunk. *(Helyeslés.)*

De bárminő legyen is a kormány álláspontja e vitában; akár nyerjük ebben azokat a felvilágositásokat, a melyeket várva várunk, akár továbbra is fenntartja a kormány, — a mire bizonyosan alapos okai vannak — a hallgatásnak azt a rendszerét, a melyet eddig a törvényhozással szemben követett: remélem és óhajtom és mindazon aggodalmaknak és érthetetlen tényeknek ellenére is, a melyeket felhoztam, a lehetőség utolsó határáig ragaszkodni akarok ahhoz a hithez, hogy úgy a külügyek vezetője, mint a magyar kormány ebben a kérdésben elvileg ugyanazon a téren áll, ugyanazt a meggyőződést vallja magáénak, melye-

ket röviden kifejteni bátor voltam. Ebben a hitben s ily értelemben belenyugszom abba, hogy Somogymegye, Kecskemét város és Szatmármegye kérvénye egyszerüen adassék ki a miniszterelnök úrnak. *(Élénk helyeslés bal- és jobbfelől.)*

INTERPELLÁCZIÓ.

— 1877. szeptember 15. —

Annak a hírére, hogy Szerbia beleavatkozni készül az orosz-török háborúba, négyen interpellálták a miniszterelnököt, Tisza Kálmánt, névszerint Simonyi Ernő, Simonyi Lajos báró, Irányi Dániel és Apponyi. Az utóbbi interpellácziója két dologban kér felvilágosítást. Azt a hírt, hogy a mi külügyi hivatalunk megakadályozta volna a portát egy szerb támadás esetén a szükséges intézkedések megtételében, a miniszterelnök alaptalannak mondotta a válaszában, s a válasz e részét az interpellálló tudomásul is vette. A másik kérdést illetőleg, mely Szerbia akczióba lépésének minden eszközzel való megakadályozására vonatkozik, a miniszterelnök fölmenteni kérte magát a válasz alól, s a válasz e részét az interpellálló nem vette tudomásul. A Ház többsége azonban tudomásul vette a miniszterelnöknek mind a négy interpelláczióra adott válaszát.

Tisztelt ház!

Interpellácziom tárgya a Balkán félsziget véres csatamezőinek közvetlen szomszédságába vezet és így nem tehetem, hogy mindenekelőtt le ne rójjam a bámulattal telt szimpátia adóját ama hősök előtt, kik, midőn igazságtalanul megtámadott hazájokat oly törhetetlen erélylyel védelmezik, egyszersmind a fegyvert forgatják az európai egyensúly maradványainak

érdekében, melyek a hódítási vágy nyavalyájától mentek maradtak. *(Élénk helyeslés.)*

A világ visszafojtott lélegzettel tekint ama nagyszerü drámára, mely Plevna és a harczmezőnek többi pozicziói körül feszült figyelemben tartja az egész müvelt közönséget. Bárminő legyen is a harcznak a végkimenetele, azt az egyet máris mondhatjuk, hogy a magát hősiesen védő fél elesettjei hiába nem vérzettek el, mert ma már tért engedhetünk ama reménynek, hogy Törökország eddigi sikeres ellenállása örökre elnémította ez ország életrevalótlanságáról ama mesét, *(Úgy van!)* mely oly nagy pretenzióval lépett fel és hirdettetett, — és hogy a leendő békekötésnek az önvédelem hősies erélye mindenesetre egy oly erkölcsi tényezője lesz, melyet még a modern diplomáczia anyagias czinizmusa sem lesz képes ignorálni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De, t. Ház, míg e nagy események teljes figyelmünket igénybe veszik, készül azoknak a szomszédságában egy epizód, melynek a jellemzésétől tartózkodni fogok és a melyet csak egyszerűen megnevezek. Készül t. i., mindnyájunk tudomása szerint, Szerbia beavatkozása a háborúba, Szerbia ujabb támadása a porta ellen.

Az egész müvelt Európa pedig azt a kérdést intézi önmagához: minő lesz ez epizóddal szemben a mi monarkhiánk magatartása? Megengedjük-e? Meggátoljuk-e?

E kérdést óhajtom ma a Ház elé terjeszteni és a kormányhoz intézni. Nem is csinálok titkot abból, hogy miért intézem e kérdést és hogy minő értelemben óhajtom és várom rá a választ.

Én oly értelemben óhajtom és várom reá a választ, hogy mi Szerbiának a tervezett akczióba lépését nem fogjuk megengedni, hanem minden eszközzel meggátoljuk. *(Helyeslés.)*

Az európai sajtó legkomolyabb orgánumainak egyike, a *Journal des Débats*, a legutóbbi napokban teljes pozitivitással azt írta, hogy Törökország a jelen orosz háború kezdetén bizonyos katonai rendszabályokat óhajtott érvényesíteni, abból a czélból, hogy magát egy esetleges szerb támadás esetére eleve biztosítsa; s hogy e katonai rendszabályok érvényesítésében őt a mi külügyi hivatalunk tiltakozása akadályozta meg; sőt azt is állítja, hogy ez alkalommal a mi külügyi hivatalunk mintegy az általa megakadályozott katonai rendszabályok egyenértékeül biztositást nyujtott volna a magas portának, hogy Szerbia nem fog a háborúba beavatkozni.

Ehhez egészen hasonló híreket olvastunk az *Augsburger Allgemeine Zeitung*-ban is, de még ma reggel egy tekintélyes pesti lap, a *Pester Lloyd* egy konstantinápolyi levelében, ehhez egészen hasonlót olvasunk, t. i. azt, hogy Törökországban még mindig nem hiszik, hogy a mi monarkhiánk meg ne akadályozná Szerbia beavatkozását, minthogy ez évi juniusban a Timoknál védelmi szempontból fölállitott török monitorok, melyek által magát Szerbia fenyegetve érezte: a mi külügyi hivatalunk közbelépésére vonattak vissza.

Én e hireknek, bármennyire komoly alakban fordulnak elő, és bár oly lapokban jelentek meg, melyeknek egyike sem szokta könnyelmüen minden mende-mondának megnyitni a hasábjait: nem tulaj-

donitom azt a fontosságot, hogy azokra bárminő argumentálást épitsek. Ezekre csak kérdést alapitok. Argumentációmat abban az irányban, melyben én a tervezett beavatkozás kérdését felfogom, csak a teljesen konstatált köztudomásu tényekre óhajtom alapitani; mert ha az, a mit a lapok irnak, hivatalosan konstatálva, elismerve és biztosan tudva volna: megvallom, sohasem alkalmatlankodnám a mi kormányunknak azzal, hogy leendő magatartása iránt még csak kérdést is intézzek hozzá.

Hivatkozom tehát más tényekre, melyeket alig lehet tagadni, melyek teljesen konstatáltak és ismertek és melyek tekintetbevételével a dolog alig áll máskép, mint a hogy állana, ha ama felfogások, melyekről imént szóltam, helyesek volnának. Az t. i., t. Ház, kétségtelen, hogy midőn a mult évi hadjárat végén Szerbiát a porta fegyverei tökéletesen földhöz verték; midőn a portától függött volna a békének oly feltételekhez való csatolása, melyek Szerbia katonai akcióképességét hosszu időre megbénitották volna: az európai nagyhatalmak tanácsai, az európai nagyhatalmak pressziója volt az a tényező, mely Szerbiát e helyzetéből kimentette; e közbelépésnek köszönhető az, hogy Szerbia katonai akczió kifejtésére még egyátalán képes. Mily pillanatban történt e közbelépés? Oly pillanatban, midőn az Orosz- és Törökország közt kiütendő háboru mellett a chance-ok legalább is oly erősek voltak, mint azok, melyeket a béke fentartása mellett fel lehetett hozni, midőn tehát közel állott annak a lehetősége, hogy a porta egy amugy is túlhatalmas ellenséggel rövid idő mulva élet-halál harczba fog keveredni. Ily

körülmények közt az alig legyőzött ellenséget a győztes kezéből kiszabaditani csak akkor nem a lehető legnagyobb illoyalitás, ha az illetők, kik közbeléptek, egyszersmind elhatározták nem tűrni azt, hogy az általok megveretett fél az erejét a legveszélyesebb pillanatban ujabb támadásra fölhasználhassa.

De ehhez tökéletesen analóg következtetésekre jutunk akkor, ha a helyzet megitélésénél tisztán csak abból indulunk ki, a mit illetékes helyről a mi külügyi politikánk czéljairól és irányzatairól eddig hallottunk.

Nem vagyok hivatva a mi külügyi politikánk szószólója vagy védőjeként fellépni; magamat azzal már csak azért sem identifikálhatom, mert azt tökéletesen nem ismerem. De a mennyit belőle tudunk, tökéletesen elég annak a megállapítására, hogy már csak e politika irányzatainak következményekép sem szabad tűrnünk Szerbia akczióba lépését.

Ugyanis valahányszor e t. Házban a külügyi politika irányzata iránt általános kérdés tétetett: a válasz mindenkor körül-belül szórul-szóra úgy hangzott, hogy politikánk czélzata a keleti kérdésben, első sorban a béke fentartása; ha ez nem sikerülhetett: a háború lokalizálása; minden eshetőségre azonban monarkhiánk érdekeinek a megóvása.

Már most, t. Ház, ha az első, az események által túlhaladott ponttól eltekintünk: mivé lesz e programm Szerbia beavatkozása által? A háború lokalizálása volt külpolitikánk egyik czélja, ez volt a három részből álló programm második pontja. Ez abban a pillanatban, midőn Szerbiát e háborúba engedtük elegyedni, el van ejtve. És mi következik eb-

ből? Az, hogy a háboru lokalizálásának az elmélete akkor állíttatott fel, midőn annak csaknem biztos következményekép senki nem várt egyebet Törökország legyőzetésénél. Abban a pillanatban, midőn látjuk, hogy a lokalizáczió programmja nem fog szükségkép ily eredményre vezetni; hogy Oroszország czéljainak az elérésére ezzel be nem éri: elejtjük ezt az eszmét is, az utolsó kézzelfogható valamit, a mi külügyi politikánkban még volt, és átmegyünk a laisser faire, laisser faillir homályos regióiba.

A mi érdekeink megóvása mivé lesz? Vagyis inkább minő megvilágosítást nyer az az általános és eddig homályosnak hitt mondat: „A mi érdekeink?" Az mondatott mindig, hogy majd a békekötés pillanatja lesz az, a melynél az eddig passzivitásban maradt hatalmasságok magukat érvényesíteni fogják, a béke feltételeinek kiszabása lesz az a momentum, a melyben érdekeinket is erélyesen érvényesíteni fogjuk. Már pedig, hogy ez a békekötés mód felett megnehezíttetik, összebonyolíttatik az által, ha egy uj tényező, minden netalán keletkezhető igényeivel akczióba lép: ez, gondolom, kétségtelen. Arra a szintén számba veendő esetre, hogy az orosz-román-szerb szövetség utóvégre is győzelmesen viszi a háborút, oly békének megkötése, mely a területi status-quonak nagyban és egészben változatlanul való fentartására van alapítva, sokkal nehezebbé vált. Ha tehát mi az érdekeinket úgy fogjuk fel, a mint én egyedül teljesen felfoghatóknak tartom, hogy a béke megkötésénél Törökország integritásának megcsonkítása megakadályoztassék: akkor megfoghatatlan dolog megengednünk, hogy oly tényező lépjen akczióba, a mely

e programm keresztülvitelének a nehézségeit százszorosan fokozza. Ha pedig ezt megengedjük, akkor vagy egészen czél és fej nélkül dolgozunk, vagy egyátalában csak oly békekötést kontemplálunk, a mely a török birodalom területének szétdarabolására van alapítva, és a melynél a mi érdekeink megóvása abból áll majd, hogy mi is részt veszünk a prédában. Ez pedig az a politika, melyet az egész nemzet perhorreszkál. *(Helyeslés.)* Hivatalos részről gyakran tagadták az egész szerb beavatkozási kérdésnek a fontosságát. Én a tisztán katonai helyzetnek szempontjából is helytelennek tartom e felfogást. Nem helyeselhetem soha az illem határain túl menő kicsinylést sem, a melylyel némelyek Románia részvételéről szóltak, és az eredmény is mutatja, hogy az a 30—40 ezer katona és 100 ágyu, melyet Románia képes volt tüzbe állítani, mily nagy mértékben nehezíti meg Törökország pozicziójá̀t. Hasonló fontossága volna 30—40 ezer szerbnek a megjelenése a magukat védelmező törökök mögött.

Tehát katonai szempontból sem tartom helyesnek e felfogást. De, szerintem, az egész szerb beavatkozás kérdésének a súlypontja azon fekszik, hogy a magatartás, a melyet ebben követünk, mintegy villamos világításba helyezi külpolitikánk czélzatát. Ha mi e beavatkozást megengedjük, a melyet pedig megakadályoznunk hatalmi szavunkba kerülne: akkor világos, hogy midőn külpolitikánk czélzatainak a béke fentartását mondottuk, csupán az emberszeretet érzelmeinek tettünk banális konczessziót; midőn a háború lokalizálásáról beszéltünk, ez csak álarcz volt, a mely alatt az Oroszországgal való titkos konnivenczia rej-

tődzött, midőn végre a mi érdekeink megóvásáról beszéltünk, ez csak eufemizmus volt a préda megosztása helyett. *(Helyeslés.)*

Nem akarom hinni, nem hihetem és nem hiszem hogy ez legyen külpolitikánk hű leirása; nem hiszem, hogy a magyar kormány helyén megmaradhatna, ha mellette ily külügyi politika folytattatnék. *(Helyeslés.)* De t. Ház, most már teljes és objektiv megnyugtatásra van szükség; megjött annak az ideje, hogy kételyeket és gyanusításokat ne támaszthassanak külügyi kormányunk magatartása iránt. Azért az ügynek, sőt magának a kormánynak is szolgálatot vélek tenni, midőn a következő interpellácziót intézem a t. miniszterelnök úrhoz:

Tekintve azt, hogy Szerbia köztudomás szerint a magas Porta ellen háborura készül;

tekintve továbbá azt, hogy az európai sajtó legkomolyabb közlönyeiben egybehangzólag állíttatnak oly tények, melyek, ha igazak, Szerbia akcziójának megakadályozását egyenesen becsületbeli kötelességünkké teszik;

tekintve végre azt, hogy — e hirek alaptalanságának föltevésében is — a szerb békeszegés megengedése a politikai loyalitás következményeivel, monarkhiánk jól felfogott érdekeivel, sőt még keleti politikánknak illetékes helyről eddig hirdetett czéljaival is ellentétben áll, a következő kérdéseket intézem a miniszterelnök úrhoz:

1. Igaz-e, hogy külügyi hivatalunk felszólalása akadályozta meg a magas Portát ama katonai praevent-intézkedések megtételében, melyekkel a jelenlegi

háború bizonyos stádiumaiban seregeit egy szerb támadás ellen biztosítani szándékozott?

2. Érvényesitette-e és szándékozik-e továbbra is érvényesíteni a miniszterelnök úr alkotmányszerü befolyását a külügyek vezetésére oly irányban, hogy Szerbia akczióba lépése minden eszközzel megakadályoztassék? *(Élénk helyeslés a baloldalon, a szélső jobb és a szélső baloldalon.)*

*

VÁLASZ A MINISZTERELNÖKNEK.

— 1877. szeptember 27. —

Tisztelt Ház!

Az igen t. miniszterelnök úr ama beszéd folyamában, melyet a több napok előtt hozzá intézett interpellácziókra válaszképen imént elmondott, azt is hangsúlyozta, hogy midőn külügyekről van szó, sokkal nehezebb a kormány helyzete, mint bármely ellenzéki képviselőé, mert sokkal szorosabb és közvetlenebb felelősség terheli a kormányt az általa kiejtett szóért, mint a parlamentnek más független tagját.

A t. miniszterelnök úr azonban nem volna az az ügyes parlamenti taktikus, a kinek mi őt évek óta ismerjük, ha helyzetének, mint kormányelnöknek, e hátrányait helyreütni nem tudná. A mód pedig, melyen ezeket helyreüti, egyszerü, de eddig csalhatatlanul sikeresnek bizonyult.

Elmond ugyanis válasza közben, mely magukra a felvetett kérdésekre, magára a külügyi politikára

nézve vajmi keveset tartalmaz, mentől több igen szép általános mondatot és elvi kijelentést, melyektől általánosságban a helyeslést, a mint senki nem, én sem tagadhatom meg, és ezeknek az általános kijelentéseknek nyujtott helyeslést az általa képviselt politika nyereségi számlájára irja. *(Derültség.)* Ez az az eljárás, melyet a t. miniszterelnök úr a mai napon — beismerem — elokvencziájának egész fényével követett. Én e térre őt, melyen vele versenyezni képes nem vagyok, nem követem. De nem tehetem, hogy még az általános mondatok közül is, melyekre éppen hivatkoztam, egyikre-másikra észrevételt ne tegyek. *(Halljuk!)*

Az igen t. miniszterelnök úr kicsinyléssel beszélt ama hírekről, melyeknek semmi egyéb alapja és semmi egyéb hitelessége nincs, mint hogy egyes lapokban felmerültek; elmondotta, hogy az a következtetés, hogy e hírek igazak volnának azért, mert a kormány azokat nem rektifikálta, — teljesen alaptalan.

Azt hiszem, t. Ház, hogy itt is áll az az elv: qui bene distinguit, bene docet. Ha egyes lapokban egyszer elvétve felmerül valamely hir, annak nem lehet oly fontosságot tulajdonítani, hogy arra akár a Házban argumentumot alapítani, akár a kormánytól mintegy követelni lehessen, hogy azt rögtön dementálja; de, ha bona fide akarnak itélni, egészen másként áll a dolog akkor, midőn bizonyos dolgok az egész európai sajtóban, hosszu időn át egyhangulag, s a nélkül, hogy ellenmondásra találtak volna, fentartják magokat. *(Felkiáltások balfelől: Úgy van!)* Ez az első általános észrevétel, melyet tenni szükségesnek találtam.

A másik arra vonatkozik, a mit a miniszterelnök úr, a kormánynak a közvéleménynyel szemben való állásáról mondott.

A t. miniszterelnök úr igen helyesen emelte ki, hogy alkotmányos országban a közvéleménynek csak egy törvényes és ennek folytán deciziv közege van, s ez a törvényhozás, a népképviselet; de még a népképviselet akaratának sem tulajdonít külügyekben oly hatályt, hogy a kormány, meggyőződése ellenére, annak akaratát teljesíteni kénytelen volna. Legfölebb, mondja a miniszterelnök úr, odahat a nép képviselőinek akarata, hogy a kormányférfiuk azt a helyet, melyet elfoglalnak, elhagyni kénytelenek, de arra soha sem terjedhet ki a hatálya, hogy mert a törvényhozás valamit bizonyos irányban akar, a kormány, saját jobb meggyőződése ellenére, ezt az irányt kövesse.

Elismerem tökéletesen. De bátor vagyok megjegyezni, hogy ez a felfogás nemcsak a külügyi kérdéseknek valamely speciálitására, hanem a törvényhozás működéséhez tartozó valamennyi kérdésre áll. Bárminő elvi kérdésekben nyilvánul a törvényhozás akarata, önérzetes kormányt az nem arra fog birni, hogy meggyőződése ellenére a törvényhozás akaratát érvényre juttassa, hanem mindig csak arra, hogy az esetre, ha kollizió támad nézete és a törvényhozás akarata közt, a törvényhozást feloszlassa és a népre appelláljon, vagy helyét elhagyja. A külügyekre vonatkozólag semmi eltérő helyzetben nincs a kormány attól a helyzettől, mely bármely más törvényhozási ügy tekintetében a törvényhozással szemben fennáll.

A miniszterelnök úr továbbá tagadja, hogy a kormány által követett politika iránya és a közvéle-

mény hivatott orgánuma, a törvényhozás által követelt irány közt, az az ellentét volna, melyet sokan állítani szeretnek, (én legalább így értettem), mert megegyeznek egyben mindketten: megegyez a kormány a törvényhozással abban, hogy mindkettőnek az iránya csak az lehet: minden körülmények közt megóvni a magyar-osztrák monarkhiának és így a magyar hazának érdekeit is.

Tökéletesen helyes: ebben megegyezünk. A különbség csak abban rejlik, hogy mig a kormány nekünk eddig arra nézve, hogy minő irányban véli ő ezeket az érdekeket érvényesíthetőknek, semmi felvilágosítást nem nyujtott: a közvélemény magával tisztában van aziránt, hogy mily irányban kívánja ez érdekek megóvását. *(Helyeslés balfelől. Csernátony Lajos:* Háború? — *Mozgás.)*

S én azt hiszem, t. Ház, — meglehet, csalódom, mert ebben az én teljes illetéktelenségemet be kell vallanom, — hogy annak a nagy többségnek, melylyel a kormány rendelkezik, szintén nagy többsége a kormányt csak abban a föltevésben támogatja, hogy az az ismeretlen valami, — a kormány külpolitikájának az iránya, — megfelel és megegyez azzal az iránynyal, melyet csaknem az egész nemzet követ. *(Helyeslés.)*

Különben az igen t. miniszterelnök úr előadása folyamában megjegyzi azt is, hogy a kormánynak a haza és a monarkhia érdekeit minden körülmények közt megvédeni kész elhatározásában semmi változás sem állott be. Ugyanaz volt akkor, mikor az oroszok csaknem ellentállás nélkül lépték át a Dunát és a Balkánt, és ugyanaz ma, a harctéren beállott

ujabb fordulat után is; de hozzáteszi, hogy nem érti, miként választhatják éppen azok, kik a török birodalom integritásában vélik a haza érdekeit legjobban biztosíthatni, a mostani pillanatot aggodalmaik kifejezésére, midőn monarkhiánk érdekei, ha valaha veszélyeztetve voltak is, az ujabb katonai események óta bizonyára kevésbbé vannak veszélyeztetve, mint bármikor, s ezzel beismeri, hogy Plevna óta mégis csak történt a helyzetben változás.

Ezek után az átalános megjegyzések után áttérek igen röviden azokra, a miket a t. miniszterelnök úr szintén igen röviden az én speciális interpellációmra válaszolni méltóztatott.

Interpellációmban két kérdés van. Az egyik az: tett-e a külügyi kormányzat valamit arra, hogy megakadályozza Törökországot oly óvintézkedések tételében, melyeket Szerbiának esetleges békeszegése ellen szükségeseknek tartott volna. A miniszterelnök úr azt látszik föltételezni, hogy én állítottam vagy valónak tartottam volna, hogy ez történt. E tévedését rektifikálnom kell. Idéztem az interpellációmat bevezető beszédemben a híreket, melyek felmerültek, és ezután e szavakat mondottam:

„Én e hireknek, bármennyire komoly alakban fordulnak elő, bár oly lapokban jelentek meg, melyeknek egyike sem szokta könnyelmüen minden mendemondának megnyitni hasábjait, nem tulajdonitom azt a fontosságot, hogy azokra bárminő argumentációt épitsek; ezekre csak kérdést alapitok!“

Tehát nem állítottam, hogy ez így van; hanem csupán kérdést intéztem a t. miniszterelnök úrhoz, hogy ez így van-e? És azt a felvilágositást, a melyet

tőle nyertem, hogy ez nincs így: megnyugtató tudomásul veszem. Még megnyugtatóbb tudomásul veszem azonban a hozzá tett kijelentést, hogy nem is fog úgy lenni, bármi történjék. Ha interpelláczióm által semmi egyebet nem értem volna el, mint a t. miniszterelnök úrnak azt a kijelentését, hogy egy szerb békeszegés esetében semminemü akadály sem gördíttetnék Törökország utjába, hogy védelmét bármily eszközzel érvényesítse: meg lehetnék elégedve interpelláczióm eredményével.

A második kérdés az volt, érvényesítette-e a t. miniszterelnök úr alkotmányos befolyását és szándékozik-e továbbra is érvényesíteni abban az irányban, hogy Szerbia akczióba lépése minden eszközzel megakadályoztassék.

Erre nézve a t. miniszterelnök úr fölmentetni kéri magát a nyilatkozás alól. A t. Ház bölcsességétől függ, megelégszik-e e válaszszal, vagy nem; a magam részéről csak azt mondhatom, hogy én azzal meg nem elégszem. A válasz meg nem adása csak egy czélból történhetik: csak azért, hogy a szabad kéz fentartassék, mégpedig vagy oly értelemben, hogy a kormány eddig még igazán nem volna elhatározva: minő eljárást kövessen ez eshetőséggel szemben; vagy látszólag, hogy az illetők, a kiket érdekel, ne tudják, mi fog részünkről történni ebben az esetben. Már pedig, t. Ház, miután én úgy vagyok meggyőződve, és ezt interpelláczióm indokolásakor ki is fejtettem, hogy a Szerbia részére a portánál közbenjárásunkkal kieszközlött béke után, a politikai loyalitás követelménye Szerbia akczióba lépésének megakadályozása; miután én abban a magatartásban, a melyet a kor-

mány e részben követne, egy fölötte kívánatos fénysugarat látnék, mely a kormány általános politikai irányára esnék, és miután én a politikai loyalitás kérdéseiben a szabadkéz politikáját jogosultnak el nem ismerhetem: nem láthatok alapot a válasz megtagadására, a t. miniszterelnök úr válaszának utolsó részét tehát tudomásul nem veszem, és kérem a t. Házat, méltóztassék ennek tárgyalását napirendre tűzni. *(Helyeslés jobb- és balfelől.)*

VÁM- ÉS KERESKEDELMI SZERZŐDÉS AUSZTRIÁVAL.

— 1878. január 29. —

A magyar korona országai és ő felsége többi országai és királyságai közt létesített vámszövetségről szóló törvényjavaslat s ezzel az osztrák-magyar monarkhia vámtarifájáról szóló törvényjavaslat egyszerre került napirendre. Az osztrák kormány épp abban az időben adta be a lemondását, midőn a magyar képviselőházban a törvényjavaslatokat napirendre akarták tűzni. Az ellenzék úgy erre a körülményre, mint a keleti bonyodalmakra való tekintettel, a nagyfontosságu javaslatok tárgyalásának az elhalasztását kívánta, a többség azonban a tárgyalás mellett döntött. A kormány előterjesztése az általános vámtariffában olyan vámemeléseket foglalt magában, melyeket az ellenzék a szabadkereskedési iránynyal való szakitásnak és az osztrák nagyipar védvámos törekvései diadalának tekintett. Tényleg ekkor jutott érvényre az egész európai szárazföldön az a védvámos irány, mely — még jobban kihegyezve — most is uralkodik. A vámügyi bizottság azonban magáévá tette a kormány előterjesztéseit. A bizottság jelentésével szemben többen adtak be különvéleményt, nevezetesen *Simonyi* Lajos és *Mudrony* Soma együtt, *Simonyi* Ernő és *Apponyi* Albert különkülön. E különvélemény közlését, miután annak tartalma az alábbi beszédből eléggé kiviláglik, fölöslegesnek véltük.

Tisztelt Ház!

Az alaphang, mely az előttünk fekvő törvényjavaslatnak úgy nyomatott, mint élőszóval előadott indokolásain átvonul, az az állítás, hogy a kérdés,

melylyel foglalkozunk, per eminentiam nagy politikai kérdés. *(Helyeslés a szélső jobb és balfelől.)* Én, t. Ház, sohasem tagadtam annak a politikai jelentőségét, azonban mindig azt hittem, hogy e kérdés első sorban egy nagy nemzetgazdászati kérdés. *(Helyeslés a szélső jobb és bal felől.)* Minél inkább és minél hoszszabban foglalkoztam azonban azzal, annál inkább meggyőződtem arról, hogy igaztk volt azoknak, a kik azt állítják, hogy egy per eminentiam politikai kérdéssel van dolgunk.

Igen, ma én is azt mondom; mert ha végig nézek ama veszélyeknek a során, melyek nemzetünk életfáját fenyegetik, nagyobb, súlyosabb veszélyt, mint az általános elszegényedés, melynek a lejtőjére immár jutottunk, nem ismerek. *(Élénk helyeslés a szélső jobb és bal felől.)*

Azért minden oly kérdés, a mely a nemzet gazdászati organizmusának életnedvével van összefüggésben, a mely annak alapjait érinti, nem nevezhető többé közgazdászati kérdésnek, hanem valóban egy nagy politikai kérdésnek.

Csupán ennyit akartam elmondani annak az általános álláspontnak a jellemezésére, melylyel az előttünk fekvő javaslat birálatához fogok.

Áttérve most, minden további bevezetés nélkül, magára a dolog lényegére, a mint azt különvéleményemben is kifejtettem, és a mint arra a t. bizottsági előadó úr tegnapi előadásában hivatkozni szíves volt, én a közös vámterületnek híve vagyok, és a mennyire lehet, e kereten belől keresem a megoldás alapját.

A mennyire lehet, mondom, e kereten belől keresem a megoldás kulcsát, de keresem azokon az alapokon, ama nézetek és irányzatok megvalósításában,

melyek a vámegyesülés eszméje megszületésének első perczében már lebegtek azok szemei előtt, kik ezt a közgazdászati irodalom terén először megpenditették. 1847-ben boldog emlékezetü Dessewffy gr. Emil ily czimü röpiratot bocsátott ki: „A magyar vám és kereskedelem ügye s annak végeligazítási módja.“ Ennek előszavában közgazdászati programmját következő rövid, előttem most is érvényes szavakban fejezte ki: „A jelen röpirat azon politikai és statusgazdászati okokat foglalja magában, melyek nézetem szerint annak kivánása mellett harczolnak, hogy honunknak az ausztriai birodalommal teljesen vámmentes, a külfölddel pedig vámok által ugyan megszakított, de minden prohibiczionális iránytól felszabadított kereskedése legyen.“ Munkájának további folyamában pedig a következőket mondja: „Mi pedig kormányunkat illeti, valamíg ez külföldön kereskedési szerződések alkalmakor nem mondhatja ezt: ime — uraim — egy 37.000,000 lakost számláló nagy birodalom vására, mely semmi közbenső vámtételek által nincs elkülönitve egymástól és belsejében a forgalom teljesen szabad, ezen piaczra bizonyos czikkeiteket bebocsátok mérsékelt vám mellett, de (viszont) ti meg az én czikkemet bocsássátok be jó feltételek mellett; míg ezt nem mondhatja kormányunk, addig kereskedelmi szerződések kötésénél sincsen oly kedvező állapotban, mintha ezt mondhatná.“

Tehát a mit igénytelen szavakkal, mint a vámközösség elválaszthatatlan tartozékait, hogy — úgy mondjam — feltételeit különvéleményemben említettem: olcsó bevitel, és biztositott kivitel, e két szempont magának a vámközösségnek eszméjével, annak

megalkotói előtt egy elválaszthatatlan triászt alkotott. A nélkül, hogy e nagy kérdésnek a bővebb taglalásába bocsátkoznám, így felfogva a dolgot, lehet igenis közös vámterület mellett is oly irányzatok érvényesítésére törekedni, melyek együttvéve megérdemlik a magyar közgazdasági politika nevét; de elválasztva ama két tartozékától, elválasztva a szabad kereskedés elvétől, elválasztva ama törekvéstől, hogy a nagy vámterület európai súlyát biztos kiviteli piaczok elérése végett latba vessük: a közös vámterület egyszerü meghajolás bizonyos politikai kényszerhelyzetek előtt; ez azonban nem magyar közgazdászati politika. *(Úgy van! a szélső jobb és baloldalon.)*

Az elénk terjesztett javaslatok pedig mindkét irányban, részint teljes szakitást, részint határozott visszalépést jeleznek azokkal az irányzatokkal szemben, melyeket imént — nálam nagyobb tekintélynek védpajzsa alá helyezkedve — mint a vámközösség eszméjének szükségképi tartozékait felemlíteni bátor voltam.

A jelen javaslatok magokban foglalnak egy tarifát, mely az eddigiekhez képest nevezetes vámemeléseket tartalmaz; egy tarifát, mely nemcsak önmagában véve, mint autonóm tarifa jelentkezik, de mely egyszersmind oly körülmények között hozatik a törvényhozás tanácskozása elé, melyek között annak elfogadása — csalódjam bár, de tartanom kell tőle — végleges szakitást jelent a kereskedelmi szerződések rendszerével.

A mi a tarifában foglalt vámemeléseket illeti, a t. bizottsági előadó úr tegnap kicsinylőleg nyilatkozott azokról; nem tartja azokat egyátalán fontos kérdésnek.

Én, t. Ház, nem vagyok e véleményben. Nem

tekintem azt, hogy az összehasonlító táblázatban, melyet a kormány a törvényhozás tájékozására az eddigi s a most létesítendő vámtételekre elénk terjesztett, mindenütt már nem az angol pótkonvencziónak, tehát a kiegyezési évek legnagyobb része alatt érvényben volt állapotnak a tételei, hanem az 1868-ik német szerződésnek némely részeiben amannál magasabb tételei szerepelnek, mint az összehasonlítás alapja, — nem tekintem ezt; de tekintenem kell azt, hogy a vámoknak ezüst helyett aranyban való szedése már magában minden czikkre kiterjedőleg, körülbelül 15%-os általános vámemelést tesz ki.

Ha aztán in specie elemezem ama vámtételeket, melyeknél a számszerinti emelés is konstatálható, úgy találom, hogy ezek leginkább a textil-csoportban fordulnak elő, tehát ama csoportban, melyből egy elsőrendü szükséglet, t. i. a ruházkodási szükséglet fedezendő; ott pedig ismét a legnevezetesebb tételeket a nyers pamutfonalak, a gyapju-fonalak és bizonyos gyapju-áruk képezik.

A nyers pamut-fonalak vámja a 30-as számon felül 8-ról 12 frtra, tehát 50%-kal emelkedik, még pedig éppen a zsákfonalaké, melyekből az olcsóbb gyapju-szövetek gyártatnak, 1 frt 50 krról 8 frtra, tehát több mint 300%-al emeltetik. A gyapju-áruk közt éppen azok vámja, melyek a szegényebb osztályok ruházkodási anyagát képezik, 40 frtról, igen sok cziknél 60, sőt 80 frtra emeltetik, tehát az emelés 50—100%. Megvallom, hogy én ily vámemeléseket, melyek 50—100—300%-ra mennek, kicsinyeknek, jelentékteleneknek nevezni, vagy csak meg is érteni, hogy azok jelentékteleneknek neveztesse-

nek, képes nem vagyok. *(Helyeslés a szélső jobb és baloldalon.)*

De erre a válasz az, hogy mi tartozunk az osztrák iparnak azzal a védelemmel, melyre, hogy fennállhasson, szüksége van, és hogy tartozunk iránta tekintettel lenni. T. Ház, igen, tartozunk iránta tekintettel, vagyunk is, voltunk is, úgy, a mint azt Simonyi Lajos b. t. képviselőtársam mai előadásában igen helyesen kiemelte. Ha mi közös vámterület mellett kizárólag Magyarország érdekét tartanók szem előtt, akkor minden védelmi jellegü vámot le kellene szállitanunk ama mértékig, hol azok tisztán csak finánczvámoknak tekintendők. E mértékig még az angol pótkonvenczió érvénye alatt sem szállíttattak le a beviteli vámok. Tehát voltunk, vagyunk és akarunk is lenni ezentúl is tekintettel; de e tekintetnek kell lenni bizonyos határának és e határ ott fekszik, a hol a vámemelés által sujtott érdekeknek mélyebbre ható közgazdászati és szocziális súlya van, mint a vámemelés által védelmeztetni szándékolt érdekeknek. *(Tetszés a baloldalon és a szélső jobbon.)* És ez az, a mi a tarifában előforduló vámemeléseknek majdnem mindegyikéről áll.

De a t. Ház meg fog engedni némely részletesebb megjegyzést Ausztria iparának az állapotáról, *(Halljuk!)* mert midőn ez ipar szempontjából kivánják tőlünk a vámemelések megadását, csakugyan megérdemli a figyelembevételt: vajjon olyan állapot, mely ily nagy vámemelést okvetlenül szükségessé tesz, valóban létezik-e vagy nem? Én iparkodtam magamat a kérdésnek ez oldala iránt lehetőleg tájékozni. Ismerem körülbelül azt az egész irodalmat, melyet az osztrák

védvámosok ebből az alkalomból szárnyra bocsátottak és melynek minden egyes röpívén, hogy úgy mondjam, mathematikai biztossággal bizonyítják, hogy az osztrák iparnak a jelen vámtételek mellett okvetlenül tönkre kell mennie, hogy az nem létezhet. Ámde, ha azután a tényekre tekintek, kénytelen vagyok azt a meglepő felfedezést konstatálni, hogy az az osztrák ipar, melyről azt állítják, hogy nem létezhet, valóságban igenis létezik, nemcsak létezik, de virágzik, terjed, s fejlődött éppen ama vámtételek érvénye alatt, melyeknek ezt a rontó hatást tulajdonítják. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélsőjobbon.)* Csak egynehány számmal akarom a t. Ház figyelmét fárasztani. *(Halljuk! Halljuk!)* Veszem éppen azokat a csoportokat, melyeknél a vámemeléseket az illető iparosok valóban keresztül is vitték. Veszem a pamutfonást.

A pamutfonás állapotára két tényezőből lehet biztos következtetést vonni. Először közvetve a feldolgozásra behozott, — mert hisz itt nem termesztetik, — nyers pamut mennyiségéből és a valóságos fonalgyártás számából. A nyers pamut mennyisége, mely Ausztriába behozatott feldolgozás végett, 1862-től 1866-ig átlagban tett 400 ezer vámmázsát. 1867-től 1872-ig átlag 850 ezer vámmázsát. A következő években egész 1876-ig, tehát éppen azokban az években, melyek alatt az angol pótkonvenczió sokat rágalmazott tételei léteztek, felment 1.119,000 vámmázsára. Ez, t. Ház, oly tény, mely mindenre inkább, mint hanyatlásra enged következtetni. *(Igaz! a szélsőjobb és baloldalon.)* Pamutfonal pedig készült, mert erről is vannak kimutatások — 1864-től 1868-ig, tehát azokban az években, melyek az angol pótkonvenczió

megkötését közvetlenül megelőzték, — 2.277,000 vámmázsa. 1869—1873-ig, tehát azokban az években, melyek az angol pótkonvenczió megkötését követték, készült 3.640,000 vámmázsa, tehát éppen 1.300,000 vámmázsával több, mint azelőtt. Megvallom, ha e számokkal szembe állíttatik ez ipar szükségképpen való tönkremenése, fel vagyok arra jogosítva, hogy Tamás legyek benne. *(Helyeslés a szélsőjobb és bal felől.)*

Átmegyek a gyapjuszövetekre. Bocsánatot kérek, szárazak ez adatok, de igen tanulságosak. *(Halljuk! Halljuk!)* A gyapjúszövetek beviteli és kiviteli viszonyai az utolsó évi átlagokban következőleg állottak: Az 1871—1874. évi átlagokban a bevitel 77,000, a kivitel 75,600 vámmázsa volt, tehát valamivel kevesebb a kivitel mint a bevitel, s ennek a ténynek az illusztrációjára mindjárt átmegyek, — 1875-ben a bevitel 77 ezer, a kivitel 75 ezer vámmázsa. De 1876-ban a bevitel már csak 70,000, a kivitel pedig 74,000 vámmázsa volt. Az 1877. év első feléről levő adataink pedig azt igazolják, hogy a bevitel még 10,000 vámmázsával kevesebbet tett, mint 1876. első felében.

E számok mit bizonyítanak, t. Ház? Először azt — s ezt csak a gyengébbek kedvéért említem fel, a gyengébbek kedvéért nem itt, mert még vagyok győződve, hogy ily gyengébbek itt nincsenek, de e Házon kívül, — hogy a gyapju-áruk forgalmának a mérlege az utolsó években aktiv volt.

De én ennél nagyobb fontosságot tulajdonítok annak a ténynek, hogy az osztrák gyapju-iparnak egyáltalán nagy és állandó kivitele van, tehát hogy készítményeinek csupán az a mennyisége, melyet a belföldi piacz ellátásán felül kivitelre, mint fölös-

leget szánni birt, minden évben 70—80,000 vámmázsát tesz.

Már most t. Ház, ha oly piaczokon, a hol neki is ugyanazokkal a vámtételekkel kell megküzdenie, melyekkel más országok iparczikkei megküzdeni kénytelenek, szóval, ha a külföldi piaczon is ennyire versenyképesnek bizonyult: és ha az ily ipar azután azt állítja, hogy, a létező vámtételek mellett, a belföldön nem tud megélni, hajlandó vagyok ebben nem látni mást, mint ama mindenkor ismétlődő tüneményt, mely tartani fog addig, mig a világ áll és ipar létezik, hogy az iparosok védvámigényeit teljesen kielégíteni sohasem lehet. *(Úgy van! a szélsőjobb és bal felől.)* E tények hatása alatt, t. Ház, kerestem a csalódást, mely az osztrák védvámosok okoskodásaiban fekszik. Mert midőn a tények az állított elméleti következtetésekkel ily homlokegyenest ellenkező képet mutatnak, kell az okoskodásban valami csalódásnak lenni. És e csalódás, szerintem, a következőkben áll.

Ennek az agitácziónak a hirdetői, terjesztői s azok, kik ez agitáczió álokoskodása előtt nálunk meghajoltak, egy dolgot mindig figyelmen kívül hagytak: ez pedig az a rendkivül kedvező piacz, mely felett az osztrák ipar nagyobb mértékben rendelkezik, mint bármely más állam ipara. Ez a körülmény egyenliti ki azt a különbözetet a termelési előfeltételekben, mely az osztrák és más előhaladottabb államok ipara közt kétségkivül létezik. Legyen szabad e fontos momentumot némileg földeriteni.

Az osztrák ipar, t. Ház, a monarkhiának aránylag csekély részére van összpontosítva; mintegy 1,800 □ mrtf.-nyi tér, 9.000,000 lakossal az, — ha

Csehországot, Sziléziát, Morvaországot és Alsó-Ausztriát, mint az osztrák-magyar monarkhia tulajdonképeni iparos zónáját együtt vesszük, mely a termelő czentrum. E konczentrált ipartelep körül terül azután el egy 26.000,000 lakossal biró, 9,500 □ mrtf.-nyi terület, mely tisztán, vagy legalább nagyobb részében fogyasztási területnek nevezhető. Ily arányok a világnak semmi iparánál elő nem fordulnak.

A magyar-osztrák monarkhiában az iparral foglalkozók száma az egyik népszámlálás szerint 8, a másik szerint — mely láthatólag eltérő szempontokból indult ki — 22 %-át teszi az összes lakosságnak, melylyel szemben az iparfogyasztó rész 80—90 %-ra emelkedik, míg a többi iparos államokban — Angliában, Franczia országban — a lakosságnak az a része, a mely termeszt, mindenütt legalább 35—40 %-ára teendő az összes lakosságnak és az, a mely fogyaszt, a fönmaradt többi 60 vagy 65 %-ban fejeződik ki. Csak az osztrák ipar az, mely ily arányokkal dicsekedhetik, mely élvezi azt, hogy azon a területen, a melyen megvan védve, a fogyasztó közönség számban anynyira túlnyomó, és élvezi e mellett az ipar központosításának minden előnyét is, mert aránylag csekély területen van összpontosítva.

De mi az a további következtetés, melyet e tényből az Ausztria és Magyarország részéről egymással szemben emelhető igényekre nézve vonnom kell? Az előbb általán megnevezett 9,400 □ mértföldnyi, 26 millió fogyasztótól lakott terület legnagyobb része, t. i. 5,400 □ mfld. 15 millió lakossággal, magyar. Magyarország és melléktartományainak a magyar-osztrák monarkhia vámegyesületébe való be-

lépése nyujtja tehát az osztrák iparnak azt a különösen kedvező helyzetet, melyet ezelőtt ecsetelni bátor voltam. *(Élénk helyeslés a középen.)*

Tehát mit mond a tiszta méltányosság? A tiszta méltányosság azt mondja, hogy a monarkhia iparos része közönségének, igényei megállapításánál, kiváló tekintetbe kell venni ama terület közgazdászati természetének az igényeit, a mely területnek köszönheti, hogy oly kelendőségi viszonyokkal rendelkezhetik, minők a világ semmi más iparállamában sem léteznek. *(Helyeslés a szélső jobb és balon.)*

De hol van itt a határ: ez az a kérdés, a melyet felvetnek az általam általánosságban előadottakkal szemben olyanok is, kik azokat elvileg kétségbe nem vonják.

A határt ily dolognál elméletileg és általánosságban kiszabni igen-igen nehéz. A határnak ily tüzetes meghatározását rendesen azok szokták sürgetni, kik midőn valamely általános tételt tagadni, czáfolni, annak a helytelenségét bebizonyítani nem tudják: megvalósításánál és alkalmazásánál keresnek és iparkodnak nehézséget teremteni. De elvileg mégis meg lehet jelölni valamely határt; és e határ ott van, hol a vámtételek fölemelése által lehetetlenné válik az, a mi Magyarország közgazdászati szervezetének, szerintem, egyik életföltétele: a rendszeres összeköttetés a külfölddel, a kereskedelmi szerződések megkötése. És azért, mert az előttünk fekvő tarifa a maga tételeiben e határt már túllépte; mert már tényleg lehetetlenné tette a szerződéses politikának a föntartását, azért állíthatom, mégpedig nemcsak megközelítőleg, hanem állíthatom tüzetesen, egész bizonyossággal

és alaposan, hogy a méltányossági határ, melyet mi éppen úgy követelhetünk Ausztriától, mint a hogyan ők követelik tőlünk: e szerződésben, a mi hátrányunkra, már át van lépve. *(Élénk helyeslés a szélső jobb és baloldalon.)*

Különvéleményemnek egyik része foglalkozik annak a tételnek egész általánosságban való ecsetelésével és bizonyítgatásával, hogy hazánknak a külföldi piacz biztosítására és igy a kereskedelmi szerződésekre okvetlenül szüksége van. Beletettem a különvéleménybe egy táblázatot, mely Magyarországnak három legnevezetesebb forgalmi czikkére vonatkozik, t. i. a gabonára, a lisztre és a gyapjura. E táblázat igazolja, hogy e czikkekből évenkint igen tetemes bevitel van Ausztriába; hogy tehát Ausztria korántsem látja el magát kizárólag a mi czikkeinkkel, s hogy ennek következtében nagy mennyisége marad nálunk ama termékeknek, melyek, ha ezeket külföldön elárusítani képesek nem lennénk: elárusíthatók egyátalában nem lennének és e szerint előállana ránk nézve az a helyzet, melyet közönségesen igy szokás jellemezni: saját zsírunkban fúladunk meg. *(Tetszés a szélső jobb és baloldalon.)*

Hasonló részletes kimutatást lehetne keresztülvinni mindazokról a többi czikkekről, melyekből főleg áll Magyarország termelése: a műfáról, az állatokról, a zsírokról, nyers bőrökről stb. Hiszen a képviselő uraknak a kezénél vannak az adatok monarkhiánk külkereskedelméről és Magyarország különforgalmáról, melyekből az általam fölállított tétel helyességéről tüzetesen meggyőződhetnek.

Ez is egyike ama tételeknek, a melyeket igy

általánosságban senki sem tagad, sőt az igen t. vámügyi bizottság többsége szükségesnek látta, hogy e szemmellátható igazság előtt legalább elméletileg meghódoljon, midőn egy határozati javaslatot nyujtott be a t. Háznak, a mely határozati javaslat igen erélyes szavakban utasítja a kormányt, hogy a külállamokkal kötendő kereskedelmi szerződésekre minden eszközzel törekedjék.

T. ház! Ha jól emlékszem, a kiegyezési tárgyalások folyamában ez már a harmadik ily természetü határozati javaslat; *(Élénk derültség a szélső jobb és a baloldalon.)* a bankügynél volt egy, a czukoradónál volt egy és most a vámügyi rendezkedésnél is van egy, a mely azt, mit törvényhozásunknak, hogy történjék, vagy legalább, hogy annak ellenkezője ne történjék, csak akarnia kell, jámbor óhajtásképen fejezi ki. Én igen tartok attól, t. Ház, hogy ha folytatjuk azt a gyakorlatot, mely a magyar törvényhozás által vallott irányzatoknak ily inoffenziv és ártatlan formában ad kifejezést, ezzel a törvényhozás tekintélyének hasznot nem teszünk. *(Élénk helyeslés a szélső jobb és baloldalon.)*

Ámde elég nekem az, hogy a vámügyi bizottság t. többsége legalább az elméletet, a melyet felállítottam és vitattam, hacsak ily alakban is, elismerte. A mi azután az ő álláspontja és az én álláspontom közt az ellentétet szüli: csak annak a kérdésnek a mérlegelése, hogy mily nagyok azok a veszélyek, a melyek a szerződéses kereskedelmi politika ösvényének az elhagyásából hazánkra háromolhatnak, és ama másik kérdés mérlegelése, hogy vajjon, ha mi az előttünk fekvő javaslatokat, úgy a mint ma vannak, elfogad-

juk: lehet-e még reményünk arra, hogy kereskedelmi szerződések köttessenek.

Mindkettőre nézve létező bizonyos optimizmus magyarázhatja meg egyedül azt, hogy a vámügyi bizottság többsége ama szelid utat választotta csupán, nézetének az érvényesítésére.

Arra nézve, hogy a szerződéses kereskedelmi politikának a megszünése baj ugyan, de talán mégsem oly nagy baj, és nem is oly életbevágó veszély, mint a minőnek mi azt tartjuk, érvül rendszerint a következő általános tétel szolgál: a mi kivitelünk, a melynek a biztosításáról szó van, leginkább nyersterményekből áll; már pedig mindenütt elfogadott elv az, hogy a nyersterményekre nem vet vámot semmiféle állam, ennek következtében, akár legyen szerződésünk, akár ne legyen, nem valószínü, hogy az idegen államok a mi nyersterményeink behozatalát vámtételekkel fogják megakadályozni. Erre sokfélét lehetne válaszolni, de én csak két mozzanat kiemelésére szorítkozom. Az első az, hogy korántsem egyedül a vámokban nyilvánuló kereskedelmi akadály az a tényező, a mely valamely termény forgalmának az irányát meghatározza. Az általános kereskedelmi összeköttetések egész orgánizmusa az, mely sokszor határoz a felett: vajjon valamely piacz erről vagy arról a termelési területről látja-e el leginkább szükségleteit. Hiszen midőn mi a vámközösség fentartását Ausztriával indokoljuk, leginkább ezt szoktuk mondani: nem annyira attól, hogy Ausztria magas vámtételekkel fogja kizárni a mi nyersterményeinket, hanem inkább attól tartunk, hogy mihelyt csökken a kereskedelmi összeköttetéseknek az a soka-

sága, a mely most ezer meg ezer szálakkal füzi össze a két államot, nem fogunk többé részesülni abban az előnyben, hogy Ausztria, az árkülönbözet csekélyebb árnyalatainak a figyelembe nem vételével is, leginkább a mi területünkről lássa el szükségletét. Ezt csak mellékesen említem. De áll-e, t. Ház, teljesen az az elv, hogy semmiféle állam sem vet vámot a nyersterményekre?

Legkevésbbé van feljogosítva ennek az állítására a mi kormányunk, mely a kiegyezésre vonatkozó tárgyalásoknak, mondhatni, a legutolsó stádiumáig mindig azzal az eszmével foglalkozott, hogy kompenzációul az osztrák ipart védő vámokért, Magyarország nyersterményeinek oltalmára, az idegen nyersterményekre vámok fognak vettetni. De egyáltalában azt lehet állítani, hogy soha annyira meg nem állapodott, annyira meg nem határozható irányzatok Európa kereskedelmi politikájában nem léteztek, mint mostan. A mostani pillanatban valamely elvnek mindenütt való elfogadására és keresztülvitelére számítani: ehhez valóban nagy bátorság kell.

De nézzük a tényeket. A franczia tariffajavaslat, melyet nemsokára fog a franczia nemzetgyülés tárgyalni, fentart még a gabonára is, bizony, az igaz, mérsékelt vámtételt, 0·75 centime-ben 100 kilogramként. A Németországgal folyt alkudozások alatt a kormány tapasztalhatta, hogy nagy nehézségbe került Németországot arra bírni, hogy számunkra lekösse a gabonának és egyéb nyersterményeknek a vámmentességét. Hogy e vonakodás mit jelentett, azt egy rövid pillantás a Németországban létező közgazdasági és kereskedelmi politikai irányzatokra, igazolni fogja.

Németországban, t. Ház, azzal a sajátságos tüneménynyel találkozunk, hogy míg az ottani iparos körök nem annyira a német vámtételek felemelését sürgetik, mint inkább oda akarják irányozni kormányuk egész törekvését, hogy az idegen vámtételek leszállítását eszközölje ki: addig éppen az agrárius körök, olyanok, kik magukat e körök hivatott védőinek állítják, védelmet követelnek a mezőgazdasági czikkekre és nyersterményekre.

Kezemben voltak, t. Ház, a német Handelstag jelentései, hol körülbelül 102 németországi kereskedelmi és iparkamara nyilatkozata van a követendő vámpolitikáról. Ezek csaknem egyhangúlag ajánlják és kívánják a ragaszkodást a kereskedelmi szerződések rendszeréhez. *(Halljuk!)* Közülök 42 egyenesen kimondja, hogy a német iparnak, különösen Elszász annekssziója óta, főérdeke nem az, hogy magasabb vámok védjék, hanem inkább az, hogy piaczot keressen külföldön a maga termékeinek az értékesítésére. A gyapjuszövetekre vonatkozólag az emlitett jelentés a következő passzust tartalmazza, melyet szó szerint felolvasok, mert az felette jellemző: *(Olvassa.)*

„A legtöbb kamara azonban kevesebb súlyt fektet ama magasabb védelemre, melyet a német vámtól nyerhetnének, hanem mindenekfelett arra, hogy a külföldi vámok a németországiakkal egyenlősíttessenek. Első sorban tehát idegen vámtételek mérséklésére törekszenek, egyenlőséget keresnek ezekben a belföldi vámolással és csupán ha az elérhető nem volna, csupán akkor tartják szükségesnek a német vámok oly fölemelését, mely a létesítendő egyenlőséget megközelítse.“

E törekvéseknek pedig van egy különös, ránk nézve fölötte érdekes jellemvonása. T. i. midőn piaczot keresnek a német iparczikkek legjobb értékesítésére, szemük mintegy önkénytelenül a nagy keleti szomszéd felé, Oroszország felé fordul. Már most, t. Ház, senki sem tudja, minő belpolitikai fordulatok állhatnak be Oroszországban, sőt valószínü, hogy a háború után egyik vagy a másik irányban a közvélemény bizonyos szervezett befolyása a birodalom ügyeinek a vezetésére, elkerülhetetlen lesz. A közvélemény e befolyása a kereskedelmi politikára, okvetlenül abban az irányban fog érvényesülni, hogy lazíttassék az eddigelé ridegen fentartott visszatartó rendszer. Már most nem kell egyéb, mint hogy találkozzék e két mozgalom, az, a mely Németországban észlelhető, és az, a mely Oroszországban várható, és akkor kész az alku kettejök közt a mi kárunkra. *(Helyeslés a szélső jobbon és a baloldalon.)* Ha Németországnak sikerül Oroszországban elérni bizonyos kedvezményeket termékei elárusítására, a mi a német iparnak főtörekvése, ha ennek fejében az oroszországi nyerstermékeknek elengedi ama, bárminő csekély vámtételeket, melyeket más államokkal szemben netán felállítani fog, akkor elmondhatjuk, hogy nyersterményeinkkel a német piaczról teljesen ki vagyunk szoritva. *(Élénk felkiáltások a szélső jobboldalon és a baloldalon: Úgy van! Úgy van!)*

Én, t. Ház, mindazokból az adatokból, melyeket itt csak nagyjában érinthettem, azt a mély meggyőződést merítettem, hogy ezek nem agyrémek, hanem valóságos létező aspirácziókon alapuló aggodalmak.

Lehet, hogy valósulnak; lehet, hogy nem való-

sulnak; talán azt is mondhatni: valószínübb, hogy nem fognak valósulni. Ez az egyéni optimizmus dolga, de igy találomra, ily puszta valószinüségekből, ily puszta föltevésekből vagy egyéni optimizmusból kiindulva, szavazza meg az előttünk fekvő javaslatokat, a ki tudja: én erre képtelen vagyok. *(Élénk helyeslés a szélső jobboldalon és a baloldalon.)*

Hanem, t. Ház, tagadják azt, hogy az előttünk fekvő javaslatok végleges szakitást jelentsenek a szerződéses kereskedelmi politikával; mondják, hogy ez nem igaz; hogy kereskedelmi szerződéseket fogunk kötni ezentúl is, valamint kötöttünk eddig; ha léteznének is ily veszélyek az autonom vámpolitika mellett, tényleg nincs mitől tartanunk, mert hiszen mi nem akarunk e politika mellett maradni, hiszen azon az ösvényen akarunk menni, melyet önök ajánlottak.

Én nem vonom kétségbe, hogy kormányunk ezt akarja, és hogy a többség ezt óhajtja; de hát csupán tőlünk függ-e annak az érvényesítése? Nem. Ahhoz Ausztriának is a beleegyezése szükséges, és azért, mielőtt mi magunkat végleg oly helyzetbe hozzuk, hogy a másik szerződő fél beleegyezése nélkül a szükséges lépéseket közgazdasági létünk megmentésére meg ne tehessük: nem érdektelen dolog magunkat tájékozni ez irány felől, mely e másik szerződő félnél tényleg mutatkozik. Ha elébb azt mondottam, hogy a német ipar és kereskedelmi világban a fő törekvés kedvező kereskedelmi szerződéseket elérni, és piaczokat találni a külföldön: Ausztriában egészen ellenkező téren mozognak az illető körök. Előttem vannak a brünni, reichenbergi, bécsi és prágai kereskedelmi és iparkamarák nyilatkozatai, melyekből csu-

pán a prágai iparkamara konkluzióját olvasom fel, mert az legrövidebb, tartalmára pedig minden többivel megegyez: „Der Tarif müsste ein allgemeiner ausnahmslos geltender sein, dürfte daher nicht mehr durch Zollverträge modifizirt werden.“

Az autonom tarifának minden módosítás nélkül való fentartása: ez tehát az a czél, mely felé törekszenek a Lajtán túl most hatalmas körök, mert, hogy ezek a hatalmasok: méltóztassanak a tarifa bármelyik lapjába nézni, méltóztassanak összehasonlítani ama kívánalmakat, melyek az osztrák iparos és védvámos körökben felmerültek; ha nem is minden tételre, de mindenesetre irányzatukra és szellemükre nézve fel fogják találni azok képmását a tarifában, és a kereskedelmi politikában, melyet nekünk ajánlanak. Midőn pedig látom, hogy oly tendencziák befolyása alatt áll a követni szándékolt tarifa-politika, melyek végeredményökben nem is annyira egyes vámtételek fölemelésére, hanem leginkább arra fektetnek súlyt, hogy a külfölddel kereskedelmi szerződések többé ne létesíttessenek: akkor nagyon meg van engedve a kétely az iránt, leszünk-e képesek ily hatalmas aspirácziókkal szemben óhajtásainknak érvényt szerezni. *(Helyeslés a szélső jobb- és balon.)*

De minő állást foglal el e nyilt aspirácziókkal szemben az osztrák kormány? Az t. i., a mely volt; mert hiszen most nincs is osztrák kormány. És itt fel akarom tenni a lehetőséget, mely a magyar kormányra nézve a legkedvezőbb, hogy t. i. találkozni fog a Lajtán túl egy kormány, mely átveszi és magáévá teszi az előbbi örökségét, sine beneficio inventarii. *(Derültség.)*

Minő állást foglalt tehát el a volt osztrák kormány? Talán visszautasította vagy meghazudtolta az ily tendenciákat, mint azt Magyarországgal szemben kötelességének legcsekélyebb mérve megkívánta volna? T. Ház! Szorgalmasan és ismételve átolvastam, mondhatom, áttanulmányoztam az osztrák kormánynak a Reichsrathnál a tarifához benyujtott indokolását, de ily visszautasításnak a nyomát se láttam, sem annak a kijelentésnek, hogy az osztrák kormány, a birodalom ama felében nyilvánult tendenciák ellenére, a külföldi államokkal tarifaszerződéseket kötni hajlandó. De igenis olvastam az ellenkezőt. A magyar kormány iránt való tekintetből ugyan nem mondja ki nyiltan, a magyar kormány iránt való kollegiális tekintetből nyiltan nem teszi magáévá a sokszor említett tendenciákat, de úgy van formulázva, hogy Ausztriában azok, a kik a sorok közt olvasni tudnak, kivehetik, hogy kormányuk okkal-móddal a nekik annyira alkalmatlan kereskedelmi szerződések megkötését gátolni feladatának ismeri. Méltóztassanak meghallgatni a következő két idézetet: „Als allgemeiner Zolltarif ist bestimmt für alle Staaten gleichmässig in Anwendung zu kommen, ohne Rücksicht darauf, ob mit denselben besondere Verträge abgeschlossen sind oder werden, durch welche ausdrücklich die Behandlung der meist begünstigten Nationen zugesichert wird.“ Ez az egyik. A másik tétel pedig a következő. Hivatkozva a Németországgal folytatott alkudozások megszakadására, kimondja előbb a kormány, hogy óhajtotta volna egyszersmind a német konvenczionális tarifát előterjeszteni, de nem lehetett, mert bármily súlyt fektetett is a Németországgal való kereskedelmi összeköttetés fen-

tartására: „so war es doch nicht möglich der Regierung auf die endgiltige Feststellung der Grundlagen ihrer Handelspolitik zu verzichten, oder eine, ihrer Überzeugung nach, eine unseren Verhältnissen nicht entsprechende Basis zu acceptiren," tehát az a tarifa és kereskedelmi politika, mely kereskedelmi szerződés megkötését az eddigi alapokon — mert csak ezen fordultak meg a Németországgal folyt tárgyalások — lehetővé tette volna: az akkor létezett osztrák kormány nézete szerint, „a mi szükségleteinknek meg nem felelő kereskedelmi politika." Én az idézett mondatokból és a Motivenbericht egész tenórjából meglehetős világosan látom a konvenciót az elébb ecsetelt védvámos törekvésekkel; de ám legyen ez egyéni fölfogásom dolga: annak ellenkezőjét, ama tendenciák nyilt visszautasítását, abban fölfedezni senki sem lesz képes. *(Helyeslés a bal és a szélső jobboldalon.)* De van még egy körülmény, mely annak a föltevésére, sőt merem mondani, annak az állítására késztet, hogy az osztrák kormánynak, egy oly osztrák kormánynak, mely az eddigi kiegyezési alkudozások alapján áll, nincs és nem is lehet szándékában a kereskedelmi szerződések terére lépni, a jelenlegi tarifa módosítása mellett. Ez a körülmény pedig annak az alkunak a természete, mely a magyar és az osztrák kormány közt létrejött és a tarifában kifejezést nyert.

A magyar kormány igényli és ragaszkodik ez igényhez, az úgynevezett finánczvámoknak a kikötött magasságban való fentartásához. Az ellenérték, melyet ezért az osztrák kormánynak nyujt, az iparvédvámokból áll.

Már most kérdem, t. Ház, csupán egyidőre akarja-e a magyar kormány e fináncvámokat létesíteni és fentartani? Azt hiszem, hogy nem; azt hiszem, hogy azokból állandó jövedelmét várja a mi pénzügyeinknek, és azért ezeknek állandó fentartásához fog ragaszkodni. De ha így állandó természetü az ár, melyet követelünk, állandó az ellenérték is, melyet nyujtunk. A míg fennállanak a fináncvámok, — és fenn akarják tartani mindig, — addig nem kívánhatjuk a védvámok leszállítását, — tehát soha — és addig ebből folyólag nem köthetünk külállamokkal szerződéseket. *(Helyeslés a szélső jobb- és balfelől.)*

Én nem követem a fináncvámok kérdésében azt a tartózkodást, melyet általam elvileg nagyon méltányolt okokból Simonyi Ernő képviselőtársam szemmel tartani kötelességének érezte. Engem az a tekintet, hogy e pontok körül új alkudozásokat fognak folytatni, szabad nyilatkozásomban nem korlátoz, még pedig abból az egyszerű okból nem, mert nekem ez az egész alku nem kell. *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon.)*

És miért nem akarom, hogy ez alku alapján a vám- és kereskedelmi szövetség megköttessék? Nem akarom a következő okokból: először, mert én abban az igen kérdéses pénzügyi haszonban, melyet mi a fináncvámokból várunk, semmiképen nem vagyok képes kompenzációját látni ama halálos döfésnek, melyet közgazdászati tekintetben szenvedünk, midőn egy fonák és életérdekeinkkel ellenkező kereskedelmi politika terére, ha nem is lépünk, de hogy oda ne sodortassunk, megakadályozni többé képesek nem

leszünk. *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon.)* Másodszor azért nem, mert én ugyan annak, hogy fiskális természetü vámtételek megállapításában keresse a monarkhiának úgy ez, mint az a része pénzügyének egyik segélyforrását, ellensége nem vagyok, de kompenzácziós objektumot abból csinálni nem akarok. *(Helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal felől.)* Nem akarom azt, hogy minden szegényebb polgári háztartás Ausztriában, melynek fogyasztása kávéban, petroleumban, szóval oly dolgokban, melyek a középosztálynak ma már nélkülözhetlen szükségleti tárgyaivá váltak, napról-napra megdrágul, azt mondhassa: „ezt mi Magyarországnak köszönhetjük". *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal felől.)* Nem akarom azt, hogy vámpolitikai alkudozásunk egész eredménye ránk nézve abból állhasson, hogy az osztrák nagyiparos bennünket hiszékenységünk és gyöngeségünk miatt kinevethessen; *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon.)* holott viszont az osztrák közönség nagy zöme előtt csak gyülöletes színben tünjünk föl. *(Zajos helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső bal felől.)*

Az éppen most említett megfontolások hídat képeznek, az itt tekintetbe jövő szempontoknak sorrend szerint, habár nem fontosság szerint az utolsójához, a politikai szemponthoz, most már nem abban az értelemben, melyben én azt beszédem bevezetésében ecseteltem, hanem abban, melyben felhozni szokták, midőn arról szó van, t. i. a monarkhia politikai érdekének a szempontjából. *(Halljuk!)*

T. Ház! Ha van e törvényhozó testületnek oldala, hol e politikai szempont úgy a hagyományok-

nál, mint legmelegebb meggyőződésünknél fogva legnagyobb méltánylásra talál, bizonyosan a Háznak ez az oldala az. Annak legszembeszökőbb evidenciájára volt szükség, hogy a tervezett alku az országra nézve oly véghetetlenül káros, hogy mi ama nagy politikai momentum ellenére, sőt annak helyes méltánylása következtében, e tárgyban ellenzéki állást foglaljunk el. *(Halljuk! Halljuk!)*

A mint a dolgok ma állanak, nem látok ellentétet és nem érzem magamat a benső lelki küzdelem állapotában két ide és amoda húzó érdek közt, t. i. az ország közgazdászati és a monarkhia politikai érdeke közt. Én ama mély meggyőződésben vagyok, hogy egy oly egyezkedés létesítése, mely által az egyik vagy másik alkudozó fél magát életérdekeiben állandóan sértve érzi: ezerszerte nagyobb és állandóbb veszélyt tartalmaz a monarkhiára, mint akár a közgazdászati szakítás. *(Helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon.)*

És ezen a téren is elég szerencsés lehetek ugyanarra a tekintélyre hivatkozni, melynek szavait beszédem bevezetésében idéztem, ismét gróf Dessewffy Emilre, és ismét arra a munkájára, melyben a vámközösség elméletét megállapitja. Ott valamely helyen a következőket olvasom: „A vámügyi eligazodásnak tehát magasabb politikai szempontból kell felfogatni, s innen van, hogy állandóságot igérő megoldása e kérdésnek csak az lehet, mely ezen szempont igényeit kimeríti, a nélkül, hogy az eligazodó felek akármelyikétől a nyerhető haszon értékét meghaladó tetemes és ekkép józanul tőlük nem követelhető áldozatokat kivánna.“

Ez vezérel engem, t. Ház, mai szavazatomnál is. Ha beáll az az eset, hogy az egyik szerződő féltől az elérhető hasznot tetemesen meghaladó és így józanul nem kívánható áldozatokat kívánunk, akkor veszélyesebb szétrobbantó elemet a monarkhia orgánizmusába lerakni lehetetlen, mint a minő az ilyen kiegyezés. *(Élénk helyeslés a szélső jobb-, bal- és szélső baloldalon.)* A monarkhia állandó érdekeit akarják-e azzal megvédeni? Vagy talán a pillatnyilag feszült európai helyzet szempontjából akarják azt mindenáron létesiteni, mely előtt senki el nem zárkózhatik? Ha a monarkhia állandó érdekeinek a szempontjából: akkor az előadottakhoz még azt az egyet teszem, hogy önök, t. i. a monarkhia két kormánya között, létre jött ugyan egyezség egy tarifára, de nem jött létre egyezség a jövőben követendő kereskedelmi politikára nézve. *(Élénk helyeslés a szélső jobb- és bal felől.)*

A magyar kormány jövőre is akar kereskedelmi szerződéseket kötni és erre törekedni fog; az osztrák kormány azonban, minden látszat szerint, e törekvést folyton ellenezni fogja.

Hát ezt nevezik önök kiegyezésnek, *(Helyeslés és derültség a szélső jobb- és baloldalon.)* midőn ilyen ellentétek a törvényhozási bürokratizmus, a minden áron való elintézés vágyának kifolyását képező formai megoldás keretébe szoríttatnak? Ezt, t. Ház, én kaosznak nevezem. *(Élénk helyeslés a szélső jobb- és bal felől.)*

És ha a kaosz kevésbé veszélyes addig, míg az abból való kibontakozás reménye létezik, véghetetlenül veszélyesebbé válik akkor, mikor nincs törvényes

A LLOYD SZUBVENCZIÓJA.

— 1878. február 27. —

Tisztelt Ház!

Az előttem szólott t. képviselő urak a tárgynak több igen fontos oldalát kifejtették, melyekre tehát már nem szükséges reflektálnom. De nem szólok ezekről már azért sem, mert magamat egyáltalában nem érzem illetékesnek annak a megitélésére: helyes-e a Lloyd-társulat vezetése a tengerészeti és hajózási technika szempontjából. E szerint csak egy elvi momentum kiemelésére akarok rövid előadásomban szorítkozni. *(Halljuk.)*

A vámszövetségi javaslatnak az a pontja, mely néhány nappal ezelőtt a Házban vita tárgya volt, azt mondja, hogy az osztrák-magyar Lloyd czíme alatt működő és a monarkhia mindkét fele forgalmának érdekeit előmozdító vállalat a közös külügyi kormány vezetése alá helyeztetik. Én, t. Ház, ennek az intézkedésnek a vámszövetségi javaslatba való felvétele ellen szavaztam, nemcsak annál az alaki indokoknál fogva, melyeket több ellenzéki szónok kifejtett, de főleg azért, mert az imént felolvasott tétel egy vastag valótlanságot tartalmaz, melyet törvénybe ik-

tatni, az én szavazatommal legalább, nem akarok. És e vastag valótlanság abban az állításban rejlik, hogy az osztrák-magyar Lloyd című vállalat mindkét fél forgalmi érdekeit előmozdítja. Mert ez a vállalat Magyarország forgalmi érdekeit semmiképen elő nem mozdítja. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és balfelől.)* Ez az az ok, mely miatt én ennek a szubvenciójára még annyit sem szavazhatok meg, a mennyit a pénzügyi bizottság fentart. E tétel indokolására akarok kizárólag szorítkozni. *(Halljuk.)*

Hogy a dolog még egyszerűbb legyen, engedjen meg nekem a t. Ház egy föltevést; t. i. azt, hogy a javaslat abban az alakban fekszik a Ház asztalán, melyben azt a pénzügyi bizottság fentartani kívánja. A javaslat többi részeit, melyek ezen a kereten kívül esnek, t. barátom, Wahrmann Mór, részint az általa szerkesztett jelentésben, részint mai előadásában oly kimerítő és megsemmisítő kritika alá vette, hogy azokhoz, a miket ő e tárgyban irt és mondott, egy szót is hozzátenni fölöslegesnek tartanék.

A törvényjavaslatnak a pénzügyi bizottság által fenntartott része két elemet foglal magában: a parthajózási vonalakat, a melyek alatt értem az adriai tengernek, úgy a magyar-osztrák, mint az olasz kikötők közt fennálló hajózási összeköttetését: ezekre esik 126,000 forint, illetőleg ennek Magyarországot terhelő részeként 38,000 forint; — és a keleti vonalakat, melyek 1.175,000, vagyis ennek Magyarországra eső részeként 364,000 forint szubvenciót igényelnek. Én e szubvenciónak jogosultságát óhajtom kritika alá venni.

Kereskedelmi, ezekkel a dolog természeténél fogva

kapcsolatos póstaforgalmi és politikai szempontok azok, a melyek e szubvenczió megszavazásának igazolására felhozatnak.

Lássuk előbb a kereskedelmi szempontokat. Ezeket ismét két irányban lehet latolni. Az egyik az, ha vesszük, minő az a szolgálat, melyet a Lloyd-társulat a magyar tengerpartnak, jelesen pedig legnevezetesebb kikötőjének, Fiuménak tesz. De miután elismerem, hogy a magyar kereskedelem a trieszti kikötő által is élvezhet előnyt, a mennyiben ily előny Trieszt forgalmában kimutatható, ennek is szükséges a méltatása.

Különvéleményemben már megérintém, menynyire sajátságos dolog az, hogy a kormány, midőn e szubvenczió követelésével elénkbe lép, egyáltalában nem tartja érdemesnek, — vagy a mit inkább hiszek, — nem tartja tanácsosnak a forgalmi tényekről a Háznak kimerítő és adatszerű tájékozást nyujtani. Magánuton ilyen adatokat megszerezni végtelen bajos, mert azoknak oroszlánrésze olyanok kezében van, a kiknek érdekében fekszik, hogy azok ne tudassanak. Azonban egy kiváló magyar tudósnak mégis sikerült a fátyolnak egy végét, a mely a Lloyd által eszközölt fiumei forgalmat a profán szemek elől eltakarja, fellebbenteni. Előadta ezeket az adatokat egy értekezésben, melyet az akadémia előtt tartott, és ezzel azok a nyilvánosság tulajdonává lettek.

Ily úton az 1873. évről meglehetős részletességgel ki van mutatva, hogy minő forgalmat eszközölt Fiumében a Lloyd.

A Lloyd társulat hajóin ez évben Fiuméba, illetőleg Fiuméből 151,000 métermázsa importáltatott, és

109,000 métermázsa exportáltatott. De hogyan oszlik meg ez az import és export a rendeltetési helyek között? Az importból esik 35,000 métermázsa a trieszti és dalmát, tehát parthajózási vonalra, 116,000 métermázsa külföldi. De minő külföldi? Ebben a 116,000 métermázsában 114,000 métermázsa Odesszából és Nikelajewből jövő gabona. *(Mozgás.)*

Egy szó kommentárt sem adok ennek az importtételnek a száraz számaihoz.

Lássuk az exportot. Az export, mely 109,000 métermázsát tett, Fiume tengeri exportforgalmának körülbelül 17%-át, tehát igen csekély hányadát teszi. E 109,000 métermázsából a külföldre csupán 3900 métermázsa ment, az oroszlánrész, 105,000 métermázsa Trieszt és Dalmáczia felé, szóval a szűkebb értelemben vett parthajózási vonalakra esik. Tehát Fiume szempontjából a Lloyd által eszközölt forgalom ama része, mely általunk 364,000 frttal volna szubvencionálandó, azt jelenti, hogy behoztak 114,000 métermázsa orosz gabonát, és hogy kerekösszegben 4000 métermázsa különböző árut exportáltak mindössze külföldre; és ez úgyis csekély mennyiségnek valószínűleg kisebb részét kelet felé, a mely csakugyan feltűnőleg csekély tétel.

Fiume szempontjából tehát, gondolom, egy szó megjegyzés sem fér ahhoz, hogy a Lloyd által eszközölt forgalom nemcsak hasznosnak nem, de egyenesen károsnak mondandó, kivéve mindig a parthajózási forgalom egy részét. De a parthajózási forgalomban élvezett előnynyel szembe kell állítani egy másik tényt, a mely fölötte jellemző. T. i. a magyar hajókkal űzött nagy parthajózás abban az évben, melyben

a Lloyd alapíttatott, 1836-ban, számított még 117 hajót 4460 tonna tartalommal; 1876-ban, tehát a Lloydnak 40 évi működése után, a magyar parthajózás már csak 7 hajót számít 927 tonnával. Mi ebből a tanulság? A tanulság ebből az, hogy a forgalom ama részében is, a melyet nagyobb mérvben eszközölnek Fiume javára a Lloyd-hajók: a Lloyd nem teremtett forgalmat, hanem e forgalom eszközléséből kiszorította a magyar parthajózást. *(Helyeslés a szélső jobb- és baloldalon.)*

Ámde a trieszti forgalomra is tekintettel kell lennünk, ha méltányolni akarjuk, minő esetleges szolgálatokat tehet a magyar kereskedelemnek a Lloyd. Itt már nem állanak rendelkezésemre oly részlete kimutatások, mert a trieszti beviteli és kiviteli lajstromokból nem deríthető ki, hogy melyek azok az áruczikkek, melyek a magyar provenienczíát képviselik, valamint az sem, hogy az árúczikkek ki- és bevitelének mily hányadrészét eszközli a Lloyd.

Azonban hozzávetőleg mégis lehet némi következtetést vonni az ottani forgalom irányából. Ha ugyanis átnézzük a kivitt árúk lajstromát és nézzük, hogy ezek közül, melyek vitetnek ki kelet felé és azután reflexió tárgyává tesszük, hogy mennyiben lehetne valószínüség szerint ezek közt a magyar árúkat feltalálni, akkor a következő eredményekre jutunk.

Kelet felé olyan czikkekből, melyek közt esetleg egy rész magyar provenienczia is lehetne: Trieszt, Törökország, Egypitom és Görögország felé mintegy 12,000 métermázsa szeszt exportált 1876-ban.

Exportáltatott továbbá czukor, ha egyáltalán helyet akarunk engedni annak a valószínütlen remény-

nek, mintha e közt magyar czukor is lehetne — 90,000 métermázsa. Azonkívül igen jelentéktelen mennyiségű liszt, papir, jelentékenyebb mennyiségű donga és műfa. De az utóbbira azt az általános megjegyzést tehetjük, hogy ezt rendszerint inkább vitorlás hajókon, mint gőzösökön szokták szállítani.

Ha tehát, t. Ház, feltennők, hogy az imént megnevezett czikkeknek, a mennyiben a trieszti forgalomban előfordulnak s a kelet felé mennek, egész mennyisége magyar származású volna, mégis oly csekély mennyiség jönne ki azokból, hogy ezek miatt valamely tengeri vállalatot évi 400,000 frttal szubvenczionálni, oly javaslat volna, minővel e tények tudatában és kellő felderítése mellett, talán egy kormány sem merne a parlament elé lépni.

De, t. Ház, e forgalmi tények alapja annyira a dolog természetében rejlik, hogy azoknak ilyen számszerint való felderítését valóban csak azért eszközöltem, hogy még kézzelfoghatóbbakká legyenek, és így kihúzzam a tárgyat abból a füstfellegből, melybe azt mesterségesen beburkolják. Kettős füstfelleg, kettős köd az, melybe annak a valódi érdemét elrejtik, hogy ily módon a Lloyd-subvenczió a magyar parlamentben is elfogadhatóvá tehessék.

Az egyik felleg a vámszövetségi javaslat ama szakaszából emelkedik fel, melynek a vámszövetségbe való felvétele ellen is küzdöttünk. Az által, hogy a Lloyd-szerződés a monarkhia közgazdászati alaptörvényeiben megvan említve, az által mintegy a monarkhia egy intézményévé kanonizáltatik, és a Lloyd-társulat összeg védirataiban ilykép szereti magát viselni. *(Úgy van! balfelől.)* Én viszont egyáltalán nem vagyok képes

belátni, hogy egy trieszti tengeri magánvállalatnak miért legyen nagyobb nimbusza, miért kelljen annak a szubvencziójáť kevesebb elfogultsággal birálni e törvényhozás előtt, mint p. o. bármely vasuti kamatbiztosítás kérdését. *(Helyeslés balfelől.)*

A másik füstfelleg, — s ez előtt, sajnos, meghajlott a pénzügyi bizottság többsége is, — az a bizonyos politikai szempont, mely miatt a levantei vonalak okvetlenül föntartandóknak állíttatnak. — Hát, t. Ház, iparkodjunk ez iránt egyszer tisztába jönni, iparkodjunk ezt a dolgot kézzelfoghatóvá tenni, hogy lássuk, mennyi igazság rejlik abban és mennyi illuzió. Senkinek sem jut eszébe tagadni, hogy terjedt és hatalmas külkereskedelem a politikai befolyásnak egy tényezője. De miben áll az a momentum, mely a politikai befolyást megadja? Szerintem, nem abban, hogy p. o. a szmirnai kikötő rakodópartjain ácsorgó koldusok olykor egy lobogót látnak megjelenni, melyről ők valószinüleg nem is tudják, mely nemzetnek a lobogója; *(Derültség.)* de áll igenis abban, hogy magának a kereskedésnek érdekszálai által összeköttetések létesíttetnek az egyik és másik ország társadalmának befolyásos tényezői közt. Szóval, nem a lobogó megjelenése, a mely mondat a kormány indokolásában általános formulaként mindig ismétlődik, hanem maga a kereskedelem, az ez által biztosított érdekösszeköttetés adja meg úgy a forgalmi vállalatok agenturáinak, mint magának az országnak is, mely a kereskedést üzi, a politikai befolyást is.

Mi következik ebből, t. Ház? Az, hogy a kereskedés előmozdításával járó terheket, a politikai befolyásra való tekintet nélkül, a jog és mél-

tányosság követelése szerint, viselje az, a kinek érdekében áll ennek a kereskedésnek a fentartása. A jelen esetre alkalmazván ezt, a következő dilemmából ki nem jutunk: vagy van a monarkhia másik felének oly hatalmas kereskedése a Levanteban s egyáltalában a keleti tartományokban, hogy azt istápolni, még szubvenczió árán is, érdekében áll, — s akkor ne féljünk attól, a mint Mudrony Soma képviselő úr előttem igen helyesen megjegyezte, hogy a Lloyd e járatokat be fogja szüntetni, mert akkor azok fenn fognak állani, még pedig a vámszerződés értelmében, a közös lobogó alatt, s meglesz a politikai befolyás, melyet féltünk, melyet fentartani akarunk; vagy nem oly hatalmas, nem oly nagy az osztrák résznek a kereskedelme a Levanteban, hogy annak istápolására érdemesnek tartsa egymagában is meghozni a szubvenczió áldozatát: és akkor nem áll az, hogy ez a kereskedelem nekünk valami különös befolyást nyujtson a keleten; nem áll az, hogy annak a fentartásához politikai érdek füződik, s akkor összeomlik az egész okoskodás. *(Úgy van!)*

A kérdés tehát, t. Ház, egyszerűen ez: kötelez-e bennünket a jog és méltányosság arra, hogy mi az osztrák kereskedelmet a Levanteban szubvencziónáljuk, azért, mert abból esetleg az egész monarkhia egy bizonyos politikai befolyást nyer? Így formulázván a kérdést, semmi kétségem nincs az iránt, hogy erre határozott nemmel felelhetünk. S ennek illusztrálására csak egy analógiára vagyok bátor czélozni, melyet különvéleményemben is felhoztam. Mit mondana az osztrák kormány és parlament, ha mi azt követelnők tőle, hogy bizonyos vasutainknak a kamatbiztosításához hozzájáruljon, azért, mert azok egyszersmint közös

strategiai érdekeknek is szolgálnak? *(Tetszés a szélső jobboldalon és balfelől.)*

Vonjuk le mindebből az eredményt. *(Halljuk!)* A kelet felé irányzott forgalmi járatok föntartása egyáltalán nincs Magyarország érdekében, sőt egy lépéssel tovább mehetek: annak inkább árt.

A dolog nagyon egyszerű. A kelet nyujtja a terményeknek azt a faját, melyet mi is előállítunk, a kínálatot szaporítja ama javakból, melyeket mi is piaczra hozunk, t. i. a nyerstermények ből, tehát az árcsökkenésnek egy elemét nyujtja a kelettel való összeköttetés. A kelet viszont keresi az áruk ama faját, azokat az iparczikkeket, melyet mi is keresünk, tehát a kelettel mesterségesen élénkített kereskedés neveli a keresletet és így megdrágítja azt, a mit mi is vásárolunk. Én, t. Ház, mint a szabad kereskedelmi tanok híve, sohasem volnék hajlandó bármely oly rendszabályhoz szavazatommal járulni, mely az ily fejleményeket, ha azok a dolgok természete rendjén állnak elő, mesterségesen meggátolni iparkodik; de hogy azok mesterséges fokozásához mi a magunk pénzével hozzájáruljunk, istápoljuk: ehhez a naivitásnak oly foka kell, melyet én, legalább a magam részéről, nem szeretnék tanusitani. *(Tetszés jobbfelől.)*

Ha a jövendő közgazdasági történetirója valamikor ecseteli Magyarország jelenlegi közgazdasági helyzetét, s hozzá igtatja azt, hogy ez az ország, midőn évenkint 400,000 frtot vélt szentelhetni a tengeri kereskedés előmozdítására, ezt az összeget levantei vonalak szubvencziónálására fordította: annak, a ki majd ezt olvassa, megáll az esze. *(Helyeslés a szélső jobb- és a baloldalon.)*

Da ha a mostani dolgok jövendőbeli olvasójára azoknak csakis ily hatása lehet: mi lesz hatásuk a jelenben?

Ha összevetjük azt, hogy pénzügyeink állapota miatt az ország összes közgazdasági érdekeinek előmozdítására, ipari, kereskedelmi és külkereskedelmi czélokra, a gazdaság különböző ágai emelésére mindössze csak 80,000 frtot tudunk behelyezni a kereskedelmi miniszterium budgetjébe, de ezzel egyidejüleg a trieszti Lloyd szubvencziónálására 400,000 frtot adunk; és ha, midőn ezt cselekedjük, azután itt e Házban azt a magában véve igen helyes intést intézzük az ország lakosaihoz, hogy legyenek munkások, legyenek takarékosok: félek, hogy minden hasonló intésnek az egész hatását leromboljuk, ha a nép takarékosságának és munkájának a gyümölcsével ilyetén gazdálkodást üzünk. *(Helyeslés a jobb- és a szélső baloldalon. Igaz! Úgy van!)*

Mindezeknél fogva, t. Ház, én a Lloyd-szerződést elfogadás végett még abban a szűk keretben sem ajánlhatom a t. Háznak, a melyben azt a pénzügyi bizottság t. többsége megtürte. Előáll tehát a quid faciendum kérdese. Sokak előtt az a kérdés lebeg, hogy ha megszüntetjük a Lloyd szubvenczióját s megszüntetjük azokat az előnyöket, a melyeket a Lloyd-társulat ennek fejében nekünk adni hajlandó: mi fogja betölteni az ürt, a mely ezáltal támadni fog?

T. Ház! Csak egy irányban kell betölteni az ürt, mert csak egy irányban fog az ür előállani: a parthajózási vonalakra nézve bizonyos átmeneti intézkedést kell majd tennünk. S miután teljes meggyőződésem szerint, a Lloyd-társulat fenn fog állani, sőt virág-

zása sem fog csökkenni a miatt, hogy Magyarország nem vesz részt a segélyezésében: igen könnyü lesz csupán e parthajózási vonalakra nézve, melyek úgyis csak minimális terhet, mintegy 40,000 frtot képviselnek, esetleg a Lloyd-társulattal is ideiglenes, speciális szerződésre jutni. A levantei vonalaknak a megszüntetése, illetőleg ama tény megszünése, hogy e vonalak hálózatában a magyar tengerpart is belevonatik, az előadottak szerint, semminemü ürt sem fog támasztani; ezeknek a pótlásáról nem kell tehát gondoskodni, abból az egyszerü okból, mert értékük már eddig is vagy abszolute semmi, vagy csak fölötte csekély volt, mellőzésük hazánk közgazdasági állapotában semmi külömbséget sem idézne elő. *(Igaz! úgy van! balfelől és a szélső jobbon.)*

Hogy mik jövőre nézve a magyar tengerészetnek, a magyar kereskedelemnek az érdekei, melyek a netán létesitendő tengeri járatok: arról én ma itéletet magamnak nem akarok megengedni. E kérdés annyira éretlen stádiumban van még ma, annyira tanulmányozandó, hogy a magam részéről vakmerőségnek tartanám, ha erre nézve bármily konkrét indítványnyal fellépnék.

Ennek a felfogásnak feleltem meg, midőn a különvéleményemnek végén benyujtott határozati javaslatban a Házat csak arra kérem fel: utasitsa a kormányt, hogy, tengeri hajózásunk feladatainak a kideritésére, forgalmi adatokra alapitott jelentést terjesszen mielébb a Ház elé, a melynek következtében azután, a dolog teljes ismeretével rendelkezvén, biztosan határozhatnánk.

A mai helyzetnek, szerintem, ennél több meg

nem felelne; de ennél kevesebbet tennünk nem szabad. Kérem tehát a t. Házat, méltóztassék, a törvényjavaslat elvetésével, az általam benyujtott határozati javaslatot kegyesen elfogadni. *(Élénk helyeslés a szélső jobboldalon.)*

PÉNZÜGYI ÉS POLITIKAI DEFICZIT.

— 1879. február 22. —

Az 1879-re szóló költségvetés tárgyalása egyike volt a legélénkebb és érdekesebb parlamenti tárgyalásoknak. Nem tekintve a rendkívüli hadügyi költségeket, a költségvetés 24½ millió deficzitet tüntetett föl s e mellett az ország közgazdasági viszonyai nagyon szomorú képet mutattak, mit magának a pénzügyi bizottságnak a jelentése is elismer. Az egyesült ellenzék nevében Simonyi Lajos báró határozati javaslatot adott be, melyben egy 25 tagu bizottság kiküldését javasolja, az államháztartás rendezésére szükséges utak és módok megvizsgálása végett. Ezenkívül egy 31 tagu bizottságot javasolt, mely, a szükség szerint albizottságokra oszolván, személyesen puhatolná ki a közgazdaság különböző ágaiban mutatkozó süllyedés okait. Talán nem lesz érdektelen, ha közöljük a határozati javaslat aláíróinak a névsorát: Simonyi Lajos báró, Beniczky Ferencz, Apponyi Albert gróf, Bujanovics Sándor, Bánhidy Béla báró, Lichtenstein József, Ivády Béla, Lesskó István, Biró Kálmán, Balogh Imre, Lukács Béla, Miklós Gyula, Szilágyi Dezső, Chorin Ferencz, Széchenyi Pál gróf, Berchtold László gróf.

A gazdasági és politikai helyzet komolyságát illusztrálja, hogy boldogult Grünwald Béla, ki akkor a kormánypárt tagja volt, konstatálta, hogy van az országnak a pénzügyi deficzitnél egy sokkal nagyobb baja: a *politikai deficzit*. Az alább közölt beszéd szintén ezzel a két deficzittel foglalkozik első sorban, s végül megjelöli azt a három főfeladatot, melyre az

egyesült ellenzék vállalkozott s így, habár csak főbb vonásokban, e beszédben megtalálható az egyesült ellenzék programmja is.

Tisztelt Ház!

A jelenlegi költségvetési vita három, egymással párhuzamos, mederben folyik.

A t. függetlenségi párt álláspontja olyan, mely őt valósággal meglehetősen függetlenné teszi a költségvetési vitában attól a taktikától, attól az eljárástól, melyet a kormány követ. Ők a Ház többi árnyalataitól egészen eltérő közjogi alapon állanak és azért igen helyesen és az én meggyőződésemmel és várakozásommal teljesen egyetértőleg fejezte ki Simonyi Ernő képviselő úr abbeli meggyőződését, hogy az ő magaktartása az ellenzéknek ezen az oldalán ülő árnyalatából keletkező kormánynyal szemben körülbelől ugyanaz volna, a minő a mostani kormánynyal szemben; éppen olyan határozott ellenzék volnának akkor, mint most. Ezt én — ismétlem — szabatos, helyes, következetes nyilatkozatnak ismerem el. De ebből az álláspontból az következik, hogy az ő taktikájukra, az ő eljárásukra a kormánypadok részéről követett taktikának határozott befolyása nincs.

Más azonban az egymással szemben ülő másik két árnyalatnak, t. i. a t. kormánypártnak és a közjogi alapon álló ellenzéknek a helyzete. Úgy a t. kormánypárt magatartására, mint a miénkre döntő befolyást gyakorol, — minthogy ugyanazon alapon állunk, — az a kezdeményezés, vagy a kezdeményezésnek az elmulasztása, melylyel a kormány a költségvetési vitát bevezette. Ez dominálja a helyzetet s dominálja a vitának a jellegét.

És minő a kormány magatartása?

Egy igen komoly, egy minden hazafi aggodalmait és gondolkozását provokáló pénzügyi helyzetben a kormány az inicziativát, az utmutatást, a módok rendszeres kijelölését arra nézve, hogy e pénzügyi bajból kibontakoznunk miként lehet, elmulasztja. Ennek következtében az ellenzéknek mi marad egyéb hátra, mint iparkodni, hogy a parlament a kormány elmulasztott kezdeményezése helyébe egy parlamenti kezdeményezésről gondoskodjék. A t. kormánypárt helyzete pedig, a melynek természetszerü hivatása volna a kormány pénzügyi politikájának a védelmére kelni, minthogy ily pénzügyi politika nincs, abban a ziláltságban, abban az egymással össze nem függő, sőt egymásnak ellentmondó, mindenesetre az összhangot és a szimmetriát nélkülöző, össze-visszafelszólalásokban nyilvánul, melyekben a budget-vita a kormánypárt részéről eddig állt. *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* A t. Házra nézve talán pikánsabbá tehetném előadásomat, ha tisztán a polemiára, tisztán a kormánypárt ez eljárásának és egyes nyilvánulásainak az illusztrácziójára szorítkoznám. Ámde, t. Ház, kénytelen vagyok erről az előadásomra nézve mindenesetre nagy előnyről a jelen esetben lemondani s kénytelen vagyok mindenekelőtt, magával a helyzettel foglalkozván, azt az indítványt ujból és okadatolva becses figyelmökbe ajánlani, a melyet Simonyi Lajos báró t. képviselőtársam beterjesztett és a melytől talán, — ha bármi egyéb kifogásaik volnának is ellene — valamint ez indítvány indokolásától nem fogják megtagadhatni azt az elismerést, hogy az nem foglalta magában a t. többség eleven, eltemetését és mindennap ujból és ujból

való megöletését, vagy élő állapotban fejüknek mindennap ismétlődő felrugását, vagy egyéb ádáz mulatságokat, melyekben, Jókai képviselő úr szerint, a vérengző ellenzéki kedély gyönyörűségét találja. *(Élénk derültség balfelől.)* Mert az, ha egyebet nem, legalább komoly törekvést mutatott arra, hogy a jelenlegi költségvetési vita tárgyilagos legyen; tisztán és kizárólag azokkal a komoly bajokkal foglalkozzék, melyekben az ország van és azokkal az utakkal, melyek az országot azokból kivezethetik. Hogy e tárgyilagosság a túloldalról kellő viszonzásra nem talált, arról mi nem tehetünk; de minthogy nem talált: nagyon szívesen felveszszük a keztyűt ezen a téren is s azért, ha Simonyi Lajos báró t. képviselőtársam indítványára vonatkozó észrevételeimet előadtam, bátor leszek mellékesen reflektálni egy némely felszólalásra, a melyeket a Ház túloldaláról hallottunk. *(Halljuk!)*

A t. pénzügyminiszter úr nemcsak az inicziativát nem gyakorolta abban az értelemben, a melyben azt tőle várták; nemcsak nem adta elő szabatos és szimmetrikus rendszerben ama rendszabályok összességét, a melyektől a pénzügyi kibontakozást várja, hanem egyenesen princzipium erejére emeli azt, hogy ez ne történjék, tiltakozván az ellen, mintha az általa töredékesen előadott eszmék programmnak volnának tekinthetők, mondván: „Én azt hiszem, hogy sokkal alaposabban jár el a kormány most, midőn a helyett, hogy általános pénzügyi szempontokat fejtegetne, igéri, hogy annak idején konkrét javaslatokkal fog előállni, melyekből meg lehet majd tüzetesen itélni, hogy miként, hogy mely időre lehet ezen rendezést keresztül vinni.“ Ő tehát arra utal bennünket, hogy majd az

esetről esetre adandó egyes konkrét rendszabályokból itéljük meg ama terv helyességét, melyet a kormány magáévá tesz. Vajjon beérhetjük-e, t. Ház, ezzel? Hiszen a pénzügyminiszter úr által ugyancsak szórványosan, de föl kell tennem, komolyan említett rendszabályok közt nagy szerepet játszanak olyanok is, melyek az ország népének terheit növelnék. Beszél az illetékekből eredő jövedelem szaporításáról; beszél a létező fogyasztási adóknak részint emeléséről, részint új ily adónemek behozataláról. És én, t. Ház, ily tervekkel szemben korántsem szándékozom á priori merev, elutasító álláspontot elfoglalni; de midőn amúgy is súlyosan megterhelt népünk ujabb megterheltetéséhez való járulásunkat kívánják, majd annak idején, első kérdés, melyet felvetni fogok, mégis az lesz: elérhető-e ezen az uton igazán a segítség, elérhető-e az az eredmény, — pénzügyeink gyökeres rendezése — melyért egyedül vállalhatjuk magunkra azt a lelkiismeretbeli felelősséget, hogy új terhet rakjunk a nép vállára? Arra nézvé pedig, t. Ház, hogy vajjon a nekünk javasolt egyes konkrét rendszabályok elfogadása által e czélhoz csakugyan járuljunk-e, magában abban az egyes rendszabályban nem, de csakis a rendszabályok összeségének, a tervnek ismeretében lelhetünk utmutatást. Én tehát nem látom át, hogyan lehessen a t. Háznak majd annak idején ily rendszabályokhoz a járulását megadni, mielőtt azt a szerves egészet nem ismeri, mely azokat egyedül igazolja, elfogadásukat egyedül teszi erkölcsileg lehetővé. *(Helyeslés balfelől.)*

De ha a t. pénzügyminiszter úr erre a térre lépett, a legkisebb, a mit tőle kívánhatnék, az volna,

hogy az általános fölfogás, melyet pénzügyi helyzetünkről elénkbe tár, a helyzet komolyságának a magaslatán álljon, és hogy igy legalább szubjektiv momentuma legyen abban megadva abbeli bizalmunknak, hogy az ő, bár nem ismert, de előre hirdetett inicziativájának és az ahhoz tartozó rendszabályoknak a kívánt eredménye meglesz. Biztosítékokkal kellene birnunk — ismétlem — az iránt, hogy az ő, hogy a t. kormány felfogása a helyzet komolyságának a színvonalán áll.

Megvallom, t. Ház, a pénzügyminiszter úr expozéjából még ezt a benyomást sem voltam képes meríteni, és, minden egyebeket mellőzve, főleg két okból nem. Az egyik az a könnyűvérüség, hogy ne mondjam, könnyelműség, melylyel a t. miniszter úr a boszniai expediczió pénzügyi eredményével elbánik; a másik az ország közgazdászati helyzetében rejlő momentumnak oly módon való felfogása, mely minden egyébre csak határozott közgazdasági politikának a létezésére nem enged következtetni. *(Úgy van! balfelől.)*

Az elsőre nézve a t. pénzügyminiszter úr felhozza azt a már most szokásossá vált frázist, hogy ez a haszontalan Bosznia csak nem fogja tönkre tenni Magyarország pénzügyeit, ezt a kis terhet, mi, nagy ország, mégis csak meg bírjuk emészteni. Ha Láng Lajos képviselő úr ily optimisztikus felfogásnak hódol, én ezt tőle rossz néven nem veszem; *(Derültség balfelől.)* de ha Magyarország pénzügyminisztere arról a nagy felelősséggel járó helyről tesz ily nyilatkozatot, akkor ez elég volna arra, hogy iránta való bizalmamat — ha különben volna is — megingassa. *(Úgy van! balfelől.)* A t. pénzügyminiszter úr indokolja ezt a

meggyőződését és egy nagyon loyálisnak látszó — mert egy mellékkörülményt, t. i. a járadék árcsökkenését is figyelembe vevő — számítás alapján kideríti, hogy a boszniai expediczióból mindössze 3.900,000 frt évenkénti konzolidált tehertöbblet nehezedik Magyarországra.

A számításnak e lojalitása tiszta képmása a lojalitás ama többi válfajainak, melyekkel a kormány eljárásában találkozunk. *(Úgy van! Igaz! balfelől.)*

Igen, felszámítja — látszólag nagy skrupulózitással — egy mellékkörülmény eredményét; de egy fő-főkörülményt számításából egyszerűen kihagy. Kihagyja t. i. egyszerűen azt, hogy nemcsak 1878-ban és 1879-ben kell tetemes megszálló hadsereget Boszniában tartani; hogy tehát a konzolidált évi tehertöbblet nemcsak annak az összegnek a kamatjában áll, melyet 1878-ban és 1879-ben a megszálló hadseregre fordítottunk, de hosszú éveken át legalább 50—60 ezernyi megszálló hadsereget kell majd Boszniában tartanunk. *(Úgy van! balfelől.)* Részletesen ezt kiszámítani nem tudjuk, mert hisz a boszniai számla lezárva s elénk terjesztve még a mai napig sincs; de hogy ebből, a legoptimisztikusabb számítás szerint, a katonai budget növekedése terén legalább 6—7 millió tehertöbblet nehezedik majd még sok éven át Magyarországra, az, szerintem, kétségtelen. *(Úgy van! balfelől.)* E 6—7 milliót tessék ama 3.900,000 frthoz számítani s lesz mindjárt az első évben legalább is 10 millió; a közelebbi évre pedig tessék ennek a 10 milliónak a kamatait is hozzászámítani az előbbi kamatokhoz és a harmadik évben e 10 milliónak és kamatainak a kamatait. Crescit indulgens sibi. *(Tetszés balfelől.)* Ily számítás

mellett, mint a milyet a t. pénzügyminiszter úr tesz, hogy t. i. ennek konzolidált tehertöbblete csak 4 millió forint, megengedném talán, — ámbár így sem tudnék róla ily könnyedén szólni — hogy e teher Magyarországot tönkre nem teszi; de miután e számítás nélkülözi a realitást, igenis, kénytelen vagyok kimondani: a boszniai okkupáczió teljesen kvalifikált arra, hogy folytonosan mintegy gyógyíthatatlan nyilt sebje legyen a pénzügyeinknek, mely azokat folyvást emészsze; kénytelen vagyok kimondani azt, hogy itt is nélkülözöm a kormányban a helyzet komolyságának a méltatását és hogy ekkép a bizalom szubjektiv momentumát sem vagyok képes felfedezni abban az előterjesztésben, melyet a pénzügyminiszter úr tett. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A másik momentum, mely a pénzügyminiszter úr felszólalásában aggodalmakra ad alkalmat, az a több, mint filozófiai rezignáczió, melylyel Magyarország közgazdasági helyzetéről szól. Konstatálja a bajt s azt mondja, hogy a vagyonosság folytonosan fogy és hogy ez a vagyontalanság kétségkívül nagy mérvben terjed az ország alsó osztályaiban, nagy mérvben terjed a társadalom többi rétegei közt, de leginkább s legaggasztóbb mérvben az úgynevezett középosztályban.

Erre azonban más gyógyító szert nem ismer, mint azt a már évek óta ismert panaceát: dolgozzunk és takarékoskodjunk, — melyet Jókai Mór képviselő úr azzal a harmadik tétellel volt kegyes megtoldani: hogy koplaljunk. *(Élénk derültség és tetszés balfelől.)* Úgy, hogy ezekben most már a kormány és kormánypárt közgazdasági politikájának a teljes képe áll előttünk. *(Élénk derültség balfelől.)*

E bajok ellen, mondom, a t. pénzügyminiszter úr egyebet, mint azt, hogy „mi ezt vérző szívvel látjuk", mondani nem tud. A pelikánok, t. Ház, szívök vérével táplálják kicsinyeiket; de hogy valamely országot pénzügyminiszterének a szive vérével közgazdasági bajaiból kihuzni lehessen, arra eddig példát nem tudok. *(Élénk derültség.)*

Ha tehát a kormány pénzügyi politikája csak intésből és szomoruságból áll és ha a t. pénzügyminiszter úr a vagyontalansággal szemben egyebet tenni, mint méla részvétének kifejezést adni, nem képes: akkor én ebből nemcsak közgazdasági viszonyainkra, de közvetlenül a pénzügyekre nézve is szomorú és aggasztó következtetést vonok.

Úgy látszik ugyanis, a t. kormány előtt az egész pénzügyi feladat abban pontosul össze, hogy, a beruházásoknak és a boszniai kiadásoknak a leszámításával, 12 millió frtra leszállított deficzitet valahogy eltüntesse. Hát, t. Ház, tegyük fel, hogy e 12 millió forintnyi, leszállított és legnyomasztóbb deficzit megszüntetése roppant erőfeszítéssel, minden eszköz használatával és kedvező körülmények mellett, el is érhető. Igen ám, t. Ház, de akkor csak ott vagyunk, hogy egy új deficzit kezdetének alapjait rakjuk le, mert azzal mi a Magyarország népére nehezedő terhekből még egy krajczárt sem vettünk le, azzal még az orvoslását sem kezdtük annak az állapotnak, mely szerint a direkt adók jövedelme mind nehezebben és nehezebben folyik be és ezzel csak ott állunk, hogy, be nem dugván azt a forrást, a melyből a deficzitek támadnak, két-három évre rendet csinálunk, hogy azután a baj annál erősebb és gyógyíthatatlanabb mérveket öltsön. *(Helyeslés a balon.)*

Komoly pénzügyi politika követésénél egymással karöltve kell járni e két dolognak: a pillanatnyi bajok orvoslásának, a lehető legerősebb eszközök által, és a jövőbeli bajok megakadályozásának, szintén a lehető legkövetkezetesebb, legerélyesebb eszközök igénybe vétele által. Miután pedig én a t. kormány expozéjában e második követelménynek még csak sejtelmét sem tapasztaltam: a legjobb esetben is csak pillanatnyi sikert, de maradandó segélyt az ő politikájától nem várhatok. *(Helyeslés a balon.)*

Már most, t. Ház, mit tegyünk mi egy ily helyzettel szemben; mit tegyünk mi egy oly kormánynyal szemben, melynek a bajok orvoslására kontemplált rendszerét nem ismerjük; mikor azt sem tudjuk, vajjon van-e? Azokból, a mikre nézve a pénzügyminiszter úr expozéja nyilatkozik, azt kell következtetnünk, hogy nincs.

Lemondjunk-e minden inicziativáról? Lemondjunk-e a bajok orvoslásáról?

Nem, t. Ház!

Egy ilyen parlamenti helyzettel szemben két ut állana a parlament előtt. Az egyik a normális ut. A normális mód pedig lenne annak a kormánynak az eltávolítása, mely ekként feladata megvalósítására képtelennek bizonyult. Ezt mi megkísértettük akárhányszor és erre törekedni fogunk ezután is teljes erőnkkel, akár korábban, akár később vezessen sikerre eljárásunk, azzal a teljes öntudattal, hogy ezzel nem személyes, de igenis objektiv, igenis komoly politikai czélokat követünk. *(Helyeslés balfelől.)*

De ha a t. parlamentnek úgy tetszik, van egy másik ut is és ezt mi a t. többségtől tanultuk. *(Hall-*

jól!) Nem önök hirdették-e már mindjárt az országgyülés összeülése után hírlapjaikban, de később felszólalásaikban is, hogy a bajok orvoslására nem az az ut, hogy az ember a kormányt megbuktassa, hanem a parlamentnek kell a kormányra nyomást és hatást gyakorolni, oly irányban, hogy ez kénytelen legyen kezdeményezni és keresztül vinni az üdvös rendszabályokat? Mi tehát, úgy tapasztalván, hogy a t. többségnek — melyről fel nem tehetjük, hogy kötelességét az ország irányában elmulasztani akarná — ama rendes ut, a kormány megbuktatása nem tetszik, arra a térre léptünk, melyet a t. többség eljárásából és teoriájából tanultunk: proponáltuk, hogy a kormánynak, melyet önök megtartani akarnak, legalább a fogyatkozásait pótolják; hogy a kormánynál hiányzó inicziativa helyébe a parlament inicziativáját léptessék; mert inicziativára, ha valamit tenni akarunk, valamely oldalról okvetlen szükség van. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ez, t. Ház, értelme, fontossága és gyakorlati czélja a Simonyi Lajos b. képviselő úr által beterjesztett indítványnak. De ezzel szemben azt mondják nekünk: „minek bizottságot proponálni; ha önöknek, uraim, vannak mentő eszméik, hát adják elő azokat a Házban, majd méltányolni fogjuk kellő mértékben.“ Ugyan, t. Ház, lehet-e e felszólítást, midőn azt az ellenzékhez intézik, komolynak venni? Ama pénzügyi rendszabályok rendszeréhez, melyet keresztülvinni szükséges, hogy a czélt elérjük, magának a t. pénzügyminiszter úrnak, e részben általam helyeselt expozéjában nem foglaltatnak-e olyanok is, a melyeket csak a lajtántúli kormánynyal egyetértőleg lehet

keresztül vinni? Értem azokat, a melyek a fogyasztási adókra vonatkoznak. Ezekről tehát komolyan szólni, komoly embernek, a nélkül, hogy a lajtántúli kormánynyal egy bizonyos princzipiális egyetértésre ne jutott volna, e Házban egyáltalában nem lehet. Tartozik pedig e rendszabályokhoz mindenekelőtt az, hogy az országnak a javítás idejére okvetetlenül szükséges hitel biztosíttassék. Mindezekről pedig hogyan legyen az egyes képviselő tájékozva? A ki pedig e feltételek nélkülözésével proponál itt mentő-eszméket és árulgat itt árkánumokat, az lehet egy dr. Dulcamarához hasonló parlamenti szédelgő, de komoly politikus, komoly ember ily kávéházi politizálás terére lépni nem fog. *(Élénk tetszés a baloldalon.)*

Egészen más az, ha a Ház bizottságot választ. Igaz, e bizottságot abba a helyzetbe kell hozni az inicziativa gyakorolhatására nézve, a melyben a kormány van; igaz, e bizottságnak lehet és kell sok oly dolgot megtudni, a melyeket nyiltan előadni, nyilvánosságra hozni nem lehet, nem szabad. És ha a Ház e bizottsága a Ház kiküldetése által a kellő auktoritást megnyerte, megszerezheti magának azt a tájékozást mindama rejtett tényezők iránt, a melylyel különben egyedül a kormány bir. A különbség a kettő közt tehát egyszerüen az, hogy a Háznak egy bizottsága az adott körülmények közt az inicziativa követelményének komolyan megfelelni igenis képes lehet, míg nem lehet arra képes az egyes ellenzéki képviselő. Az önök felszólítása a túloldalról tehát nem egyéb, mint egy, a helyzet komolyságának kijátszására irányzott manőver, a mi indítványunk elejtése czéljából; a mi indítványunk ellenben rálépés

az objektiv diszkusszió ama terére, a melyet önök elfogadni nem látszanak hajlandónak. *(Helyeslés balfelől.)*

Ámde, t. Ház, azok, kik a mi indítványunkat a 21-es bizottságra való hivatkozással, megtámadni szívesek voltak, egyszerűen ignorálták az indítvány második részét. Úgy bírálták azt, mintha abban csak oly bizottság kiküldését javasoltuk volna, a mely a kormánynyal együtt a pénzügyi bajok orvoslását keresse és mintha nem foglaltatnék abban egy második bizottságnak a javasolása is, a mely, hogy azt egy szóval kifejezzem, nem egyéb, mint parlamenti ánket az ország közgazdasági helyzetéről. És ha megengedem, hogy a javaslat első részében valami abnormis van, a mi azonban nem egyéb, mint a kormány eljárása által teremtett abnormis parlamenti helyzet kifolyása, az indítvány második részére nézve még azt sem ismerhetem el, hogy abban ily abnormitás volna, vagy olyasmi, a mi a kormány parlamenti állásának és rendes parlamenti hivatásának derogálna.

Nem azért óhajtjuk mi ama második bizottság kiküldését, hogy annak mindenik tagja, mint az a 21-es bizottságban történt, saját bölcseségét mondja el; de azért, hogy rendszeres kutatást indítson meg a nemzet közgazdasági organizmusának minden szervében, hogy az által a nemzet közgazdasági patologiájának teljes képe álljon elő; hogy tudjuk meg valahára azt, a miről évek óta beszélünk mindnyájan, de a minek mégis eddigelé egyik sem tudott a végére járni: mi az a sorvasztó betegség, mely nemzetünk anyagi létén emészt. Lehet-e azt orvosolni és minő

módon? Hogy az ily kutatás sürgős, az bizonyitást alig igényel. Hisz csak most is rémülésbe ejti az ország összes földmüvelő népességét a gabonának az az árcsökkenése, melyet az üzletvilág egy része állandó jellegünek mond, melylyel e szerint meg kellene barátkoznunk s melynek elfogadására kell ezentúl fektetnünk közgazdasági viszonyainkat. Hát ez a tünemény, mely a nemzet legnagyobb része főüzletágának jövedelmezőségét fenyegeti, nem érdemli-e meg, hogy okainak végére járjunk? Hogy kideritsük, vajjon csakugyan olyan-e, a melyen czélszerü rendszabályok, vasuti és más közlekedési eszközeink czélszerü tarifapolitikája által még segithetünk?

A földmüvelésnek másik főága, a marhatenyésztés. Hogy ez évről-évre csökken, köztudomásu tény; hogy azonban erre minő okok folynak be, ez iránt tájékozást senki sem nyujthat közülünk. Kiki saját megyéje viszonyairól beszélhet, de hogy országszerte miben áll termelésünk ez ágának az ölő mérge, azt közülünk senki sem birja megmondani. De nemcsak a jövedelmezőség csökkenésében nyilvánul ma a betegség, hanem maga a földmüvelő törzsvagyona is meg van támadva; a földbirtok értéke folyton nagy mértékben csökken; a kisbirtokos forgó tőkéje apad; az igavonó marhaállomány jelentékenyen fogy és sok megyében lassanként megfosztatik a parasztság e legbecsesebb tőkéjétől, a mi csak első lépés birtokának az elvesztésére. A birtokos osztály deposszedálása, a látszólag szabad kézből történő eladások, melyek tulajdonképen, ha a dolog végére járunk, kényszerü eladások, lassankint előkészitik azt az eredményt, hogy a föld, melyet öseink vérökkel szereztek, a mienk többé ne legyen,

hanem egy helyünkbe lassanként betolakodó idegen elemé. (*Úgy van! Úgy van! Igaz! a bal- és a szélső baloldalon.*) Midőn a betegség ijesztő mérveket ölt; midőn a magyar nemzet egész anyagi léte van kérdésben és mi azt kérjük, hogy a parlament válaszszon bizottságot, mely, albizottságokra oszolva, küldötteket bízna meg, hogy, kimenvén a vidékre, az érdekelteket kihallgassa, az adatokat összeszedje, szóval a nemzetnek a száját megnyissa, (*Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon*) hogy szóljon bajairól világosan, részletesen: ha, ily körülmények közt, ezt, t. Ház, nem tekintik egyébnek, mint ellenzéki manővernek; ha az ily bajokra való figyelmeztetés a t. többség padjain csak gúnymosolylyal találkozik, (*Élénk tetszés a baloldalon*) akkor nagyon értem azt, ha e Ház iránt, melyről Jókai t. képviselő úr azt mondá, hogy szerény kunyhó ugyan, de tiszteljük, mert a mi házunk, — ha mondom: e Ház iránt minden tisztelet és kegyelet, minden vonzódás a nemzet szivéből kihal, (*Élénk ellenmondás a jobboldalon*) hozzáteszem, azért, mert ily körülmények közt azt meg is érdemli. (*Élénk helyeslés és taps a baloldalon.*)

Hasonló kutatást igényelnek az ipar állapotai. És arra, hogy mi tulajdonkép nem ismerjük az ország viszonyait, csak egy frappáns példát hozok fel. Midőn a házi-iparegyesület keletkezett, első feladatának tekintette körülnézni, hogy mely iparok léteznek még az országban. S ámbár e háziiparegyesületben volt kormányférfiak is ülnek, valóságos meglepetést idézett elő az eredmény, melyre az egyesület jutott s mindenki azt mondta: nem is sejtette, hogy annyi csirája

létezik az ország különböző megyéiben az egyes iparágaknak. Ezután az előzmény után jogosan várom, hogy a kutató szem bizonyára még sok irányban fog találni ily meglepetést. És ha az ily elhagyott csirákat, melyek összesége utóvégre is egy részét alkotja a nemzet közgazdasági életképességének, ismeretlenségükben és sötétségükben kihalni engedjük: egyszerűen tönkremenni hagyjuk a tulajdonképeni közgazdasági életet. (*Élénk helyeslés a baloldalon és szélső baloldalon.*)

Azt pedig állítom, hogy közgazdasági politika kezdeményezéséről ez országban szó nem lehet addig, míg ki nem kutattuk, melyek a mi közgazdasági orgánizmusunkon rágódó bajoknak a valódi kutforrásai? Melyek azok a termelési ágak, melyek bizonyos fejlődhetést igérnek? Milyen a mi eddig hozott törvényeink és intézkedéseink befolyása ennek vagy annak a termelési ágnak a virágzására vagy hanyatlására? Melyek tehát azok a törvények, melyeket módosítani és melyek azok, melyeket alkotni kell? S végre, melyek a közgazdaság előmozdításának ama közigazgatási módjai, melyekre a nemzeti termelésnek egyes ágai rászorulnak? Míg ezt nem tudjuk, nincs meg a közgazdasági politika lehetősége. Ezt pedig tüzetesen és rendszeresen nem tudja senki.

Midőn tehát az első lépést megtettük egy ily parlamenti nyomozás megindítására, megtettük az első lépést arra, hogy létesüljön az, a mit eddig teljesen nélkülöztünk: a következetes közgazdasági politika. Mert a mi eddig e Házban annak neve alatt szóba jött, nem volt egyéb, mint az ország egyik érdekének a másik után való feláldozása, különböző

politikai tekintetek hatása alatt. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.*)

Én tehát azt hiszem, hogy a párt, melyhez tartozom, Simonyi Lajos tisztelt képviselő úr indítványa által megfelelt annak a kötelezettségnek, melylyel mindnyájan e Házba léptünk; megfelelt ama felhívása által, hogy a kormány hiányzó inicziativáját a parlament pótolni igyekezzék; mégpedig iparkodott megfelelni annak oly alakban, hogy az eredmény lehetetlenné ne tétessék; iparkodott annak megfelelni, — hivatkozom e tekintetben az indítványozó úr indokoló beszédére — a támadás, az ellenzéki színezés csaknem túlgondos kerülésével. Mindez azonban, úgy látszik, nem használt semmit. Ugyanazzal a merev elutasítással találkozott az önök padjain az inicziativának e neme, melylyel találkozhatott volna a legszubjektivebb támadás. Midőn ma önöket felszólítjuk, hogy, mellőzve azt, ki a hibás a multban, együtt tanácskozzunk a létező bajok orvoslásáról: nemcsak viszhangra nem találunk, de nem emlékszem, hogy valaha parlamenti vita lett volna, legalább e Házban, mely alatt az ellenzék a kormánypárt padjairól oly direkt, oly érdes és oly szenvedélyes támadásnak lett volna kitéve, mint a minőt e tárgyalás alatt tapasztaltunk, éppen akkor, mikor a tiszta objektivitás terére léptünk. Valóban sajátságos! Mikor mi megtámadtuk önöket, uraim, meglehet, szenvedélylyel, meglehet, hévvel és mindazzal az erélylyel, melyet a támadásba fektetni képesek voltunk, akkor önök mélyen hallgattak. De, úgy látszik, azóta meggondolták magukat. Hasonlóan ahhoz a színház-látogatóhoz, ki a színdarab kómikus részleteit akkor érti meg, mikor a szomorú

rész jön és a szomorúkat akkor, mikor a kómikus rész jön és igy nevet a tragikus epizód felett és sír, midőn mindenkit nevetésre gerjeszt a kómikus részlet: (*Tetszés balfelől*) önök épp akkor váltak támadókká és akkor váltak szenvedélyesekké, mikor mi, az ország bajainak súlya alatt, fegyverszünetet és közös erőfeszitést ajánlottunk. (*Élénk tetszés balfelől.*)

Ennek, tisztelt Ház, kell valami psychologikai okának lenni, és ez az ok szolgál áthidalásul arra, hogy a velünk szemben levő padokról történt felszólalásokra némely megjegyzéseket tegyek.

Psychologikai oka ennek a jelenségnek nagyon egyszerű. Már bevezetőleg mondám, hogy a kormánypártnak az ily természetü vitában feladata: a kormány által inicziált pénzügyi politikának a védelmezése. De mit védelmezzen az a szerencsétlen párt, mikor a kormánynak pénzügyi politikája nincs? (*Élénk helyeslés balfelől.*) Minthogy azonban sikerült — a minek csak örülhetünk — gyakori buzditásaink által a megfogyott falanx erejét galvanizálni, (*Derültség*) minthogy ennek következtében önök elhatározták, hogy bizony neki gyürkőznek és részt vesznek a költségvetési vitában; minthogy ennek következtében valamit mégis mondani kellett, és minthogy a kormánynak politikája nincs: mi maradt hátra, mint neki menni az ellenzéknek, keresni annak a szemében a szálkát, hogy észre ne vétessék a gerenda saját szemükben. (*Tetszés a baloldalon.*) Szóval, szerepet cseréltünk a Ház két oldalán: mi vagyunk a védők, mi lépünk fel javaslatokkal, önök támadnak, mégpedig tisztán negativ állásból. (*Élénk tetszés balfelől.*)

A kormánypárt padjairól mutatkozó ez élénk-

ségnek két különböző főágát különböztettem meg: a front-támadást és egy megkerülési manővert. A front-támadásban, mely alatt én értem azokat a felszólalásokat, melyek, egyéni szempontok belevegyítése nélkül, tisztán a jelenleg adott pártviszonyok közt mozognak, megkülönböztetem a pozitívuszt, komparativuszt és szuperlativuszt. A pozitivusz Kármán t. képviselő úr beszédében nyilatkozott, (*Derültség*) a komparativusz Jókai képviselő úr beszédében, és tegnap elpattant a szuperlativusz Láng Lajos képviselő úr beszédében. (*Derültség balfelől.*) A pozitivusz a rideg kontemplativ ész uralmát; (*Nagy derültség*) a komparativusz a szív melegségét; a szuperlativusz a szenvedélyt, az elkeseredettséget jelenti. (*Folytonos derültség.*) A pozitivusz jelképezi előttem a filozofiát, (*Nagy derültség*) a komparativusz a költészetet, a szuperlativusz a szónoki filippikát. Ennek megfelelt a hangulat skálája, mely e beszédekben nyilvánult. Mig Kármán t. barátom beszédén a kontemplativ melankóliának bizonyos neme vonul végig, (*Zajos derültség*) addig Jókai Mór felszólalásában a zokogó kesergés az ellenzék kegyetlensége fölött, és Láng Lajos képviselő úr filippikájában a mindent leromboló harag nyilvánult. (*Élénk helyeslés bal- és szélső balon.*) A hangulatok e skálájának megfelelt a követelményeknek az az egymásutánja, melyekkel a t. képviselő urak velünk szemben fölléptek Mig Kármán Lajos t. képviselő úr megelégszik azzal, hogy maradjunk úgy, a hogy vagyunk, Pitt is jó ember, Fox is jó ember, csak az a hibájuk, hogy nem eléggé szeretik egymást, (*Derültség*) addig Jókai azt követeli, hogy ma, a 11-ik órában oda álljunk önökhöz, s önökkel karon fogva küzdjünk a muszka invá-

zió és a német kultura ellen. Láng Lajos képviselő úr már ily kevéssel nem éri be. Az ő követelménye egyenesen odáig terjed, hogy mi szíveskedjünk elpusztulni. Kevesebbel meg nem elégszik. (*Élénk derültség balfelől.*)

T. Ház! Sem a kontempláczionak, sem a hangulatnak e fokozataival, mint ilyenekkel semmi dolgom. És remélem, hogy e tekintetben Szapáry gróf pénzügyminiszter úr megelégedését is ki fogom nyerni, a mennyiben a t. pártnak ezen belügyébe nem avatkozom. De igenis, van némi szavam ama követelményekhez, melyeket az ellenzékhez a nevezett képviselő urak, ki-ki a maga kiinduló pontjából, intéztek. (*Halljuk!*) Kármán képviselő úr követelményét elfogadom: maradunk, a kik voltunk; maradunk, a hol vagyunk; iparkodni fogunk egymást kölcsönösen, érdem szerint méltányolni, meggyőződésünket tisztelni; ha lehetséges, egymást szeretni is. Sokkal nehezebb az álláspont Jókai t. képviselő úr követelményeivel szemben. A t. képviselő úr nemes páthoszszal azt mondja nekünk, hogy ma, midőn itt a 11-ik óra, midőn választanunk kell vagy a közt, hogy az oroszokat kidiplomatizáljuk Bulgáriából, vagy a közt, hogy fegyverrel kiverjük őket onnan, vagy a közt, hogy a tábornokokat professzorokká nevezzük ki, — hogy e 11-ik órában egyesüljünk velök egy nagy akczióra.

Maguknak az alternativáknak a harmadikára, t. i., hogy küldjük haza a hadsereget, s csináljunk a tábornokokból professzorokat, egy általános elvi fentartást meg fog nekem engedni a t. képviselő ur; ezt talán még megfogjuk beszélni, mielőtt a sor arra jönne;

mert itt nekem elvi aggályaim vannak. De arra az általános követelményre, hogy egyesüljünk vele olyan akczió czéljából, a melyet talán én is helyeselnék, mert hisz' itt a 11-ik óra, erre nézve egy kérdést intézek a t. túloldalhoz, mert attól függ a válasz, a melyet adandok: hány óráig tart az az egy óra? 11 órától 12-ig? Mert jó ideje halljuk már, hogy itt a 11-ik óra, *(Tetszés balfelől.)* de azután mindig csak a 11 óránál maradunk, és a követendőnek mondott irányban nem történik semmi, hanem inkább annak ellenkezője. Félek tehát, hogy a jövő évre is csak ott leszünk a 11-ik óránál, *(Helyeslés balfelől)* és azért, mielőtt önökkel bizonyos czélokra, záros határidő mellett, egyesülök, az iránt kívánok biztosítást, hogy az óra mutatóját a 11 órán meg nem állítják, eddigi szokás szerint, hanem engedik a maga természetes forgása szerint tovább menni, és ha a 12-ik óráig sem történik az, a mit szavakkal hirdetnek: akkor viszont a t. képviselő urak készek lesznek ide hozzánk átjönni, és erélyesen követelni azt, a mit jámbor óhajtásként már nehány év óta kérnek. *(Élénk helyeslés és derültség balfelől.)* Erre nézve azonban, megbocsásson Jókai t. képviselő úr, azok a tapasztalások, melyeket az önök eddigi eljárásából szereztem, bennem kecsegtető reményt nem keltenek. *(Derültség balfelől.)*

És hogy miért nem, annak a magyarázatát szintén Jókai képviselő úr beszédéhez fűzhetem. Hisz a t. képviselő úr az előbbi kormányokról és azoknak a lemondásáról szólván, elmondja, hogy azok mindig egy egészségtelen parlamenti eljárás áldozatai voltak: a párt játszott a kormánynyal és a kormány ennek következtében kénytelen volt elmenni; holott most

végre-valahára létezik egy párt és egy kormány, a melynek nagyobb dicsősége az utókor előtt nem lehet, a melyekről nagyobb panegirist senki nem írhat, mintha megírja azt az egyszerü tényt, hogy képesek voltak az egyetértést egymással négy álló évig fentartani.

Nem tudom ugyan, mond-e evvel a képviselő úr nagy bókot, akár a kormánynak, akár a pártnak: mert nyitva tartja azt a kérdést, melyiknek tehát a kettő közül oly nehéz a jelleme, hogy óriási érdem vele négy évig megférni. *(Derültség balfelől.)* De magának a jelenségnek tudom egy magyarázatát, s ez abban áll, hogy a mostani kormánynak a többi kormányok felett egy tekintetben tagadhatatlan előnye van. Az előbbi kormányok, mikor észrevették, hogy pártjuk játszani kezd velök, a sértett önérzet felébredésével visszaléptek. *(Helyeslés balfelől.)* A mostani kormány megtanulta, hogy ez a játszás mily ártatlan dolog. Ha a párt játszani akar, hadd játszék aggodalmakkal, határozati javaslatokkal és egyéb parlamenti játékszerekkel: utolsó analizisben mégis meg fogja szavazni azt, a mi kell, és a játék vége az, hogy mégis az történik, a mit a kormány akar. *(Élénk helyeslés balfelől. Mozgás jobbfelől.)* De ugyanezt megtanultuk mi is. Addig, a mig a párt csak játszik, addig biztos, hogy az a bizonyos 12-ik óra soha sem fog elérkezni. *(Helyeslés balfelől.)*

És ez annak az oka, tisztelt többség, hogy mi az önök eljárásához nem csatlakozhatunk, hogy önökkel kezet nem foghatunk, habár saját szavainkat is hallanók az önök szájából; mert, sajnos, megvagyunk győződve, az eddigi tapasztalások után, hogy mindez önöknél csak

puszta játék, mi pedig komolyan akarunk tenni. *(Élénk helyeslés és derültség balfelől. Mozgás jobbfelől.)*

Van még egy nevezetes jelenség, de ez szintén a párt belügye lévén, azért hozzám nem tartozik: az a felszólítás, t. i., melyet Jókai t. képviselő úr közvetlen szomszédjaihoz intézett, hogy ezentúl se szégyelljék a hűséget. *(Derültség balfelől.)* Mondom, ezzel nem foglalkozom, ez a pártnak tisztán belügye, de fölelevenítését e szép mozzanatnak el nem mulaszthatom.

Már ha Jókai képviselő úrnak ama sokkal szelídebb felhívását, hogy a tizenegyedik órában velök egyesüljünk, kénytelen voltam visszautasítani, természetesen annál kevésbbé leszek hajlandó elfogadni Láng képviselő úrnak abbeli követelését, hogy mi egyáltalán szünjünk meg létezni, párologjunk el. Világosan ezt ugyan ki nem mondja, de beszéde egész tenórjából kitünt, hogy annyira kártékony lényeknek tart bennünket, különösen minket, egyesült ellenzéket, hogy a mi megszünésünket, politikai elpusztulásunkat, az országra nézve kiszámíthatatlan nyereségnek venné.

Egyáltalában feltünő dolog a támadásnak az a konczentrált dühe, mely ez alkalommal a kormánypárt padjairól az egyesült ellenzék ellen irányul. Folytatása ez a t. kormány választások alatt követett taktikájának, midőn a t. függetlenségi párt bizonyos kegyteljes kaczérkodásokban részesült, melyekért pedig — tartok tőle — nem fog hálásnak bizonyulni. *(Derültség balfelől.)* Most is, szélső szomszédaink legyezgetése mellett, a támadás egész vihara ellenünk zúdul. De ennek is tudom egy psychologikus magyarázatát, még pedig tudom, vagy pedig sejteni vélem Jókai képviselő úrnak abból a mondásából, hogy, az ő hite

szerint, a t. függetlenségi párt arról, hogy maholnap kormányra jusson, talán maga sem álmodik. Ennek okáért minek sokat gondolni a függetlenségi párttal? Hiszen a függetlenségi párt részéről nincs veszélyben az, a mi iránt oly élénk féltékenységi érzet mutatkozik a t. túloldalon. *(Élénk tetszés balfelől.)*

De Láng képviselő úr annak a kimutatására, hogy az egyesült ellenzék egyébre nem való, mint arra, hogy elpusztuljon, először azt lobbantja szemünkre, hogy mi a bajok keletkezésének a magyarázatával szédelgést üzünk; kimutatja, hogy nincs tulajdonkép olyan idő, melytől azoknak kezdetét levezetnők; mert Lónyayt nem kárhoztathatjuk, Kerkápolyt nem kárhoztatjuk, Széllt sem, legalább azóta, mióta nem miniszter, Ghyczyt természetesen nem: hát hol, mikor keletkezett a romlás? Erre a t. képviselő úrnak csak egyet vagyok bátor válaszolni. Ő furcsának találja azt, hogy mi a volt minisztereket nem okoljuk, hogy azok hibáit nem tárjuk fel. Megengedem, hogy ez a t. képviselő úr szokásának nem felel meg. Ő a miniszterek hibáit valószinüleg addig simogatja és rejtegeti, mig miniszterek, hogy őket azután támadja meg, mikor megszüntek miniszterek lenni. *(Élénk tetszés balfelől.)* Ez nekünk nem szokásunk. Mi azt hisszük, hogy a volt miniszter nem árthat többé, annak hibáit tehát kár bolygatni, holott a ki tényleg miniszter, az árthat, annak a hibáiról kell tehát beszélnünk.

Komoly hanggal fordult azután hozzánk a t. képviselő úr. Megvonja tőlünk a történelem minden elismerő szavát. Azt mondja: koromsötétté festjük az ország helyzetét; pedig az olyan államférfiút, a ki nem-

zete erejét kicsinyli, és azt a nyomorultság színében tünteti fel, a történelem nem dicséri. Különben ugy tartja, ezt azért teszszük, mert nekünk desperációt kell előidéznünk a nemzetben, mint a kikhez a nemzet csak végső desperációjában fordulna.

T. Ház! Vegyük kissé komolyan a t. képviselő úr felszólalásának e részét, minthogy az a t. túloldalon a lelkesedésnek oly nagy viharát idézte elő. *(Halljuk! balfelől.)* Én először azt hiszem, hogy a történelem nem a szerint mérlegeli az államférfiakat, a mint pesszimisztikus vagy optimisztikus hatások alatt álltak, a mint rózsásabb vagy kevésbbé rózsás színben ecsetelték az állam viszonyait; hanem a szerint mérlegeli, a szerint adja nekik, vagy vonja meg tőlük a dicséretet, a mint ők a nemzetnek mindenkor a teljes és osztatlan igazságot megmondták. *(Igaz! balfelől)* Legyen az aztán vidám, vagy szomorú, az mindegy; a nemzetnek első joga az, hogy az őt igazgatni, az őt vezérelni hivatott férfiak részéről mindenkor a tiszta igazságot hallja *(Helyeslés balfelől.)* s e tekintetben a történelem összehasonlító itéletétől, közöttünk és a kormánypadokon ülő férfiak közt, nem félek. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De azt mondja a t. képviselő úr, hogy a nemzet csak a végső desperációban fordulna mi hozzánk, az ellenzék padjain ülő államférfiakhoz. És azt mondja, hogy mi ezért idézzük elő a desperációt. Ugyan kérdem, t. Ház, ki idézi elő a desperációt? Azok-e, a kik azt mondják: a nemzet helyzete súlyos; külügyi veszélyek környeznek bennünket; belviszonyaink nem virágzók; közgazdasági állapotaink hanyatlók; de ennek nagy részben a kormány fonák

politikája az oka; a bajokon lehet segíteni, hogy ha a kormányzat jobb, bölcsebb, előrelátóbb férfiak kezébe tétetik le; vagy nem inkább azok, a kik valahányszor a nemzeti orgánizmusban mutatkozó valamely betegségre történik hivatkozás, valahányszor valamely külpolitikai irányzat veszélyességéről van szó, s valahányszor a helyzet a maga érdeme szerint sötéten ecsetteltetik, mindig azt mondják: erről senkisem tehet, ezért nem a kormányférfiak felelősek; azt nem ez vagy amaz a párt idézte elő; ez magában a helyzetben van; azon változtatni, azt javítani egyáltalában nem lehet!? *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon.)* Ugyan kérdem, t. Ház, mi az, a mi kétségbeejtheti a nemzetet: az-e, ha a bajok egy részét oly körülményeknek tulajdoníthatja, melyeket megváltoztatni hatalmában áll, vagy az, ha e bajok elementáris bajoknak mondatnak, melyeknek forrásai magában a nemzet gyengeségében, tehetetlenségében, önsegélyre való képtelenségében rejlenek? *(Élénk tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* S ez az, a mit a t. túloldalon folytonosan tesznek. *(Ellenmondás a jobboldalon.)* Midőn a közgazdasági kiegyezés hátrányaira figyelmeztettünk, a túloldalon azt mondták: ez nem a kormány hibája, senki az adott viszonyok közt nem lett volna képes jobb kiegyezést létrehozni, meg kell alkudni a helyzettel. Midőn a külpolitika rosszaságát és veszélyességét hangoztattuk, onnan azt mondták: ezen változtatni egyáltalán nem áll a nemzet hatalmában. Itt a Házban csak sejttették, künn a folyosón pedig kimondták, hogy nem a parlament, hanem más tényezők csinálják a külpolitikát; *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon. Ellenmondás a középen)* ezen mi nem segíthe-

tünk, ennek oka a nemzet gyengeségében van. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Azt hiszem, hogy a ki a desperácziót előidézi, az nem mi vagyunk, azért, hogy e székekre a desperáczió révén juthassunk, hanem önök azok, a kik a desperáczió révén azon maradnak. *(Zajos tetszésnyilvánítások és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Az ma már nem sejtelem, nem is a vitában felhozott szuppoziczió és hipotézis, hanem kétségtelen, tény, hogy a nemzet csak azért nem buktatta halomra az önök politikáját és uralmát, mert sikerült benne előidézni a kishitüséget, az elcsüggedést *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* és mert ugyanazok, a kiknek birtokába a nemzet hiszékenységének révén jutott a hatalom, ma a nemzet kishitüsége által tartják azt meg. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Azért vigyázzanak magukra a t. képviselő urak, midőn támadnak és ne feledkezzenek meg arról, hogy nem jó kövekkel dobálni annak, a ki maga törékeny üvegházban lakik. *(Helyeslés balfelől.)*

A front-támadásokkal, t. Ház, a mennyire tőlem telik, végeztem. Ezeknél sokkal komolyabb színezetük van azoknak a fellépéseknek, melyeket én a vita czéljára való tekintettel — és a felszólalt t. képviselő urak e második kategóriájának párt-hűségét föltételezvén, — másnak, mint megkerülési manővernek nem nevezhetek.

Ugyanis Grünwald Béla t. képviselő úr, és őt támogatva Dárday Sándor, e budgetvita alkalmából felvetette a közigazgatási kérdést, mint azt a nagy panaczeát, a mely az állam nemzeti hivatásának betöltését és nemzetiségünk jövőjét egyedül képes biztosítani. A t. Ház talán természetesnek fogja találni,

hogy én, és különösen én, erre a tárgyra kitérek, — nem e tárgy elől, hanem e tárgyra, — miután egynehány éven át volt szerencsém oly párthoz tartozni, a mely ehhez hasonló nézetet, t. i. az állami közigazgatás szükséges voltát írta zászlajára, melyhez azonban akkor a felszólalt t. képviselő úr jobbnak látta nem tartozni, *(Derültség balfelől.)* és mert, ezt határozottan és nyiltan kimondom, meggyőződésem erről a tárgyról ma is ugyanaz, a mi akkor volt. *(Helyeslés balfelől.)* De eltérek a t. képviselő úrtól abban, hogy én annak napirendre hozatalát ma égetőnek nem tartom, mert ma nemzeti létünknek sokkal közvetlenebb, sokkal égetőbb, sokkal veszélyesebb ellenségei müködnek, mint a minő a helytelen közigazgatási szervezet; a melyeknek eltávolítása végett egyesültünk egy évvel ezelőtt oly t. barátainkkal is, kik arra a kérdésre nézve velünk ellenkező nézeten vannak. *(Helyeslések balfelől.)*

A t. képviselő úr azt mondja, hogy a mi őt a jelen költségvetésben aggasztja, az nem a pénzügyi, hanem a politikai deficzit, a mely abban nyilvánul. Legyen szabad a t. képviselő úrnak erre azt felelnem, hogy a mit az ő és vele együtt felszólalóknak fellépésében hibáztatok; a mi engem abban ki nem elégit; a mi engem abban akadályoz, hogy ahhoz csatlakozzam: az viszont az a nagy politikai deficzit, melyben az ő eljárása szenved. Támogatni, t. Ház, azt a külpolitikát, a mely, végkövetkezményeiben a magyar nemzetet talán a nyugattal való összeköttetésektől elszakítva, belesüppeszti a nem magyarajku és ellenséges hatalmak befolyása alatt álló népfajok tengerébe; támogatni azt a külpolitikát, melynek következményeként már ma is az a törekvés mutatkozik,

hogy az egész monarkhiában a népfajok közt létező dinamikus viszonyok nem a mi előnyünkre rendeztessenek; visszautasitani egy oly indítványt, a mely a magyar birtokos-osztály tömeges deposszedációjának okait akarja kutatni és, ha lehet, orvosolni; támogatni szóval: mindazokat a politikai ballépéseket, a melyek nagyban veszélyeztetik a magyar nemzetet és azután a mellett kiragadni egy egyes kérdést, a mely némileg talán hozzájárulhat, sőt, az én meggyőződésem szerint is, hozzá járulna a magyar állami eszmének a konszolidációjához, de melynek a fontossága ama kérdésekével nem nevezhető egy napon; vagyis a nagyobb kérdések terén a szubverziv és a perverz tendenciát támogatni és ezért a kisebb kérdésben kárpótlást keresni: ez olyan politikai deficzit, minővel én megbarátkozni nem tudok. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)*

Ma a magyar nemzetiségnek első veszélye nem az, a melyre a t. képviselő úr utal. Én, közbevetőleg mondva, a közigazgatásnak azt a reformját, melyet ő említ, sohasem indokolnám azzal, a mivel ő indokolta, *(Élénk helyeslés balfelől)* azzal t. i., hogy ez mintegy lépés legyen az ország nem magyarajku lakosainak, hogy úgy mondjam, a lenyügözésére, *(Igaz! Úgy van! a baloldalon!)* mert ennek tiszta fajpolitikai jellege volna. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De az a czél: nemzetiségünk fenntartása és emelése, előttem úgy, mint a t. képviselő úr előtt is, az első és a legszentebb. És ha mérlegelem, melyek azok a veszélyek, melyek leginkább fenyegetik e fajt, e nemzetet, *(Halljuk! Halljuk!)* akkor e veszélyek közt én hármat teszek ma első sorba. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik az, a melyet előbb említettem. Nem az államgépezetnek erre a czélra

mesterségesen feihasznált működésében fekszik a magyar faj hatalmi súlyának természetes és szilárd alapja; fekszik ez abban a politikai befolyásban, abban a társadalmi tekintélyben, melyet a magyar középosztálynak a birtok fölénye szerez. (*Helyeslés a baloldalon.*) Midőn ezt rohamosan pusztulni látom, akkor lehetetlen meg nem mondanom magamnak, hogy ez a magyar fajnak, a magyar nemzetiségnek a legnagyobb veszélye: (*Zajos helyeslés balfelől.*) mert ha a társadalmi befolyás természetes emeltyűit e faj elvesztette, akkor hiába csinálunk az ő kedvéért bárminő közigazgatási szervezetet, tisztán mekanikai uton soha ezt az államot magyarrá tenni nem fogjuk. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

A második veszély, melyre szintén már utaltam, az a külügyi politika, a melynek e tekintetben káros hatásait ma talán csak fenyegetésként, de holnap talán már eredményként fogjuk érezni; mely már ma bontólag hat az alkotmányos gépezet kerekeinek rendes mozgására; mely a közgazdasági és pénzügyi kibontakozás egyik akadálya; mely a magyar érdekek ama befolyásának, a mely őket pro rata parte a monarkhia külügyi politikájában megilleti, vereségét jelenti már ma és azt teljesen meg fogja semmisíteni holnap. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) Ez a második nagy nemzeti veszély.

A harmadik veszély ama lappangó alkotmányellenes szellem, (*Úgy van! balfelől*) mely a kormány egész eljárását már hosszabb idő óta keresztüllengi. (*Úgy van! balfelől.*) Lappangó és azért oly veszélyes. Soha nyilt erőszakra nem tör ki, bámulatos és jobb ügyre méltó leleményességgel tudja felhasználni az

alkotmányos formákat arra, hogy az alkotmányos tényezők minden befolyása a legfontosabb ügyekben mellőztessék. (*Élénk tetszés balfelől.*) Midőn Grünwald Béla t. képviselő úr utal arra, hogy ime, ez a parlament olyan gyülekezet, melyen senki észre nem venné, hogy nagyrészben nem magyar népnek a képviselete, mert ez minden ízében magyar, — midőn mondom, a t. képviselő úr ezt konstatálja, az ő éles látását ki nem kerülhette az, hogy e parlament befolyásának és hatalmi körének megóvásában rejlik a legfőbb biztositék, hogy soha olyasmi, a mi a magyar érdekkel össze nem férhető, semmiféle téren se történhessék. (*Helyeslés a balon.*) S midőn mi azt látjuk, hogy a kormány egész törekvése, vagy legalább konivencziája oda irányul, hogy lassanként a magyar parlament, a formák fenntartása mellett, befolyásának érvényesítéséből kivetkeződik; (*Élénk helyeslés a balon*) midőn látjuk, hogy az interimisztikus boszniaiai abszolutizmus megszüntetésére semmi előkészület sem történik; (*Igaz! a baloldalon*) midőn látjuk továbbá, hogy a t. többség, mely a kormányt támogatja, aggodalmainak játéka közepett is az ily irányok lehetővé tételében közremunkál: (*Igaz! Úgy van! a baloldalon*) akkor én első kötelességemnek tekintem, e tendencziák ellen küzdeni; (*Élénk helyeslés a baloldalon*) akkor én a magyar nemzet e veszélye ellen fogom szavamat emelni s nem fogok, t. Ház, sem annak a kormánynak a pártjához tartozni, mely ezt teszi, sem ahhoz a többséghez, mely ezt eltűri. (*Zajos helyeslés a balon.*) E három nagy érdek: közgazdasági exisztencziánk fentarthatása, melyre a kormány nem tesz semmit, de még az arra vezető első lépés-

től is megtagadja hozzájárulását; az a külpolitika, mely fajunkat és nemzetünket veszélyezteti s a mely a kormány támogatása mellett folyt eddig és folyni fog ezentúl is; a magyar nemzet alkotmányos jogainak biztosítása a lappangó alkotmányellenes szellem ellenében, mely, sajnos, e Házban is eltűretik: ez az a hármas feladat, melyet én a magyar nemzet és a magyar faj fentartása szempontjából ma minden egyébnél előbbre valónak tekintek. (*Élénk helyeslés a balon.*)

E három szempont érvényesítésére és ennek zászlaja alatt fogtunk kezet egy évvel ezelőtt többen olyanok, kik némely más fontos, de aránylag alárendelt kérdésekben egymással egyet nem értettünk; s ezzel az egyesüléssel szemben semmi megkerülési manőver nem fog sikerülni, erről biztosíthatom a t. képviselő urakat. (*Tetszés a balon.*) Mert azok a főfontosságu érdekek, a melyeknek zászlaja alatt kezet fogtunk és egyesültünk, ezek még ma is a küzdelmet, a kitartást, az erélyt és köztünk az összetartást igénylik és míg ezek mellett küzdeni, míg az ezeknek ellentálló erőket legyőzni szükséges, addig legyenek önök meggyőződve, hogy sem az örökké tartó 11-ik órában önökke lvaló egyesülésre, sem a kötelességünk teljesítéséről való lemondásra, sem az egymás közt való féltékenység előidézésére a Háznak ezen az oldalán alkalmas talajt lelni nem fognak. (*Élénk tetszés a balon.*) Hozzájárulok Simonyi Lajos báró t. képviselőtársam határozati javaslatához. (*Hosszan tartó zajos helyeslés és tetszésnyilvánítások; taps és többször megújuló éljenzés a balon és a szélsőbalon.*)

BOSZNIA ÉS HERCZEGOVINA KÖZIGAZGATÁSA.

— 1879. november 13. —

A Bosznia és Herczegovina közigazgatásáról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásra rendjén mondatott el az alábbi beszéd. Az egyesült ellenzék a törvényjavaslat visszautasítására határozati javaslatot adott be, melyet Szilágyi Dezső indokolt nagyszabásu beszédben. A határozati javaslat három főbb szempontot emel ki, nevezetesen: a törvényjavaslat az 1867: XII. t.-cz. határozatait értelmükből kiforgatja; a monarkhia dualisztikus alapszerkezetét veszélyezteti és végül Bosznia és Herczegovina közigazgatásának a rendezésére és vitelére a monarkhia két államának hatályos befolyást nem biztosit.

Tisztelt Ház!

Azután a minden oldalról kimerítő, alapos és eddig meg nem czáfolt expoziczió után, a melylyel Szilágyi Dezső t. barátom a vitát e padokról megnyitotta, engem leginkább a miniszterelnök úr tegnapi előadása indit felszólalásra s a mint kifejteni szerencsém lesz, nem annyira az, a mit abban mondott, hanem inkább az, a mit abban nem mondott. Tartozom azonban, jóllehet főtárgyam a miniszterelnök

úr tegnapi előadása, a közvetlenül előttem szóllott Máriássy Sándor t. képviselő úrnak egy kis rektifikáczióval, vagyis magyarázattal. Ő és előtte Jókai képviselő úr, különös előszeretettel idézték, magyarázgatták és bizony félre is magyarázták t. barátomnak, Szilágyi Dezsőnek, a választói körében tartott egyik beszédét. Miután t. barátomat a zárszó megilleti, felmentve érezhetném magamat az alól a feladat alól, hogy őt az ellene intézett támadások ellen megvédjem, mert hiszen mindenki tudja, hogy e feladatnak ő egymaga is képes megfelelni. *(Közbeszólások a baloldalon: Ez már igaz!)* Minthogy azonban a félreértés, melyben a t. képviselő urak szenvednek, oly természetű, hogy annak impressziója alatt a Házat hagyni nem szeretném; minthogy továbbá a t. barátom által választóinak körében elmondottakkal teljesen egyetértek és nyilatkozatának minden szavát aláírom és osztom: fel vagyok jogosítva Máriássy t. képviselő urat arra figyelmeztetni, hogy azt, mintha mi annak a politikának az irányát és annak folytatását, mely Bosznia okkupáczijában kifejezést nyert, ma kevésbbé kárhoztatnók, mint akkor, midőn azt megakadályozni lehetett volna; mintha mi e veszedelemmel teljes irány tovább folytatásához bármikor beleegyezésünkkel járulni készek volnánk: e párt bármely tagja által akár e Házban, akár e Házon kívül tett nyilatkozatokból kiolvasni, kimagyarázni nem lehet. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Igenis, azt mondotta t. barátom, Szilágyi Dezső, nemcsak választói körében — s ezért kár volt odáig visszamenni — hanem elmondotta itt is, a vita megkezdésekor, hogy a helytelen iránynak eddig követése által már is teremtett meg-

másíthatatlan tényekkel mindenkinek, a ki a struczmadár politikáját követni nem akarja, számolni kell; és hogy nem lehet föladatunk ezeknek a káros következményeit fokozni, csupán azért hogy retrospektive mentül több érvet szolgáltassunk saját nézeteink védelmére; hanem ellenkezőleg az ország érdekében, mely előttünk fontosabb saját önigazolásunk érdekénél, azokat a lehető legkisebb mértékre kell redukálni. *(Tetszés balfelől.)* Ennyit mondott t. barátom, Szilágyi Dezső, ott is, itt is, ennyit mondani fogok, valahányszor erre alkalmam nyilik, én is, s ennél egy szóval sem többet, sem kevesebbet s ezért helyt állunk mindnyájan. *(Helyeslés balfelől.)*

Ám, t. Ház, sajátságos jelensége e vitának, hogy a tárgyalást megnyitott két képviselő úr után, kik csaknem kizárólag a magas politika tág mezejét barangolták be, a túloldalról minden szónok azzal kezdte, hogy ő nem szándékozik érveit a mi külpolitikánk helyesléséből, vagy helytelenítéséből, egyáltalán a nagy politika mezejéről venni, de azért meg nem tagadhatta magától egyik sem — a miniszterelnök úr sem — azt az örömet, hogy egy kis diadalriadót ne fujjanak bevezetésül és hogy egy-két odavetett frázissal abbeli boldogító hitüknek ne adjanak kifejezést, hogy az események immár teljesen igazolták azt a külpolitikát, melyet mi megtámadtunk.

Nincs bajosabb, t. Ház, mint szembeszállani ilynemű, a dolgok természetéből vett érvelések által semmikép nem támogatott puszta állításokkal. És miután magam sem szándékozom a nagy politikai kérdéseknek ujabb taglalásába belemenni, de miután másrészt azt az örömet a t. túloldalnak át nem engedhetem, hogy egy pár bevezető szóban ily képzelt

diadalt ülhessen: nem marad egyéb hátra, mint állitás mellé állitást, illetőleg állitás ellen szintén állitást szegezni. *(Halljuk!)*

A t. miniszterelnök úr erre nézve különösen két eszmét fejezett ki. Azt mondta, igazolva van immár a közvélemény előtt, hogy, bár áldozatokba került az a politika, a mely Bosznia okkupációjára vezetett, mégis mik ezek az áldozatok azokhoz képest, melyeket az ellenzék által javasolt politika e monarkhiára és e nemzetre hárított volna!

És azt állitja továbbá: meggyőződött immár a közvélemény arról is, hogy mindazokból a veszélyekből, melyeket mi e politika folyományaiként jósoltunk, 99% sem, vagy tulajdonképen semmi sem következett be.

A mi az áldozatokat illeti, t. Ház, valóban rosszul esik nekem, nem tudom, hányadszor ismételni ugyanazt a védelmet, melyet ugyane támadással szemben az ellenzék padjairól mindig hangoztattunk.

A kormány politikájának a védői ugyanis mindig arra az igen könnyü és kényelmes álláspontra helyezkedtek, mintha az ellenzék által javasolt külpolitikának az egész eszmekészlete a háború követeléséből állott volna, holott mi mindannyiszor megmondtuk és ma is kénytelenek vagyunk ezt ismételni, hogy ha keleti politikánk fejlődése történetét nem egy önkényszerűleg megállapitott ponton kezdjük meg, hanem annak első perczeitől: nézetünk és hitünk szerint, háború nékül, diplomácziai uton is lehetett volna a vész kitörését megakadályozni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Önök tehát, a t. többség és a t. miniszterelnök úr, egy képzelt számlát tesznek a mi rovásunkra és ehhez hasonlítják azt, a mi az önök terhére pozitive megmásíthatatlan tényekben nyilvánul.

Ámde, t. Ház, jól van, fogadjuk ezt el. Én akkor is kérdem, mi jogosította föl a t. miniszterelnököt arra, hogy a számla teherlapját, a maga oldalán, már ma lezárja? Mi jogosíthatta fel őt arra az állításra, hogy az a 140.000,000, a melybe Bosznia okkupációja került, teljessége azoknak az áldozatoknak, melyeket az általa védelmezett külpolitika a monarkhiára róni fog? Hiszen önök maguk mondják, hogy a berlini szerződés csak egy megállapodási pont a keleti viszonyok fejlődésében. Egy megállapodási pontnál, melyet véglegesnek senki nem tekint, a számlát lezárni és azután azt mondani: a mi politikánk csak annyi áldozatba került, a mennyit eddig reá fordítottunk, — ez meg nem engedhető logikai önkény. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

Arról, t. Ház, hogy melyik politika követelt nagyobb áldozatokat a nemzettől, majd akkor szólunk, ha az elvetett mag növénynyé fejlődött és megtermette gyümölcseit. Majd akkor szólunk arról, ha az összes felek fáradtsága következtében beállott pauza megszünt és az önök által megindított mozgalom ujra erjedésnek fog indulni.

Így vagyunk, t. Ház, az áldozatokkal.

De hogy vagyunk a veszélyekkel? A t. miniszterelnök úr azzal dicsekszik, hogy nem állott be semmi azokból a veszélyekből, a melyeket az ellenzék a mi külpolitikánk folyományaiként falra festett. Erre is egyszerűen azt mondhatnám, hogy várjunk egy

kicsit; mert a nemzetek fejlődő történelmében 12, vagy 14 hónapig tartó időszak után azt mondani, hogy most már túl vagyunk minden veszélyen, talán mégis kissé korai. De én nem ezt mondom. Én azt mondom a miniszterelnök úrnak, hogy rosszabbul nem választhatta volna a pillanatot annak a kimondására, hogy az általunk jósolt veszélyek be nem következtek, mint éppen abban a perczben, a mikor ama veszélyeknek nem a legcsekélyebbike, e törvényjavaslat alakjában megvalósulva, a Ház asztalán fekszik. (*Élénk helyeslés és tetszés a balon.*)

Hogy minő természetüek e veszélyek, erre Szilágyi Dezső t. képviselőtársam beszéde után bővebben kiterjeszkedni valóban fölösleges, mert, ismétlem, közjogunk szelleméből, alkotmányunk fejlődései irányából és alapelveiből vont érveinek és és következtetéseinek alapos czáfolatát a túloldalról még meg sem kisérlették. (*Úgy van! Igaz! a baloldalról.*)

A t. miniszterelnök úr a t. barátom által említett aggályok egyikét, de csak egyetlen egyikét czáfolat helyett kigúnyolni iparkodik. Azt mondja, hogy zsoldosokról beszél Szilágyi Dezső képviselő úr, kik ott Boszniában alkotmányunk veszélyeztetésére esetleg szedethetnének. Ime, minő ellenmondás! Mi, az ellenzék, Boszniát és Herczegovinát mindig véghetetlenül szegény országoknak állítjuk, tehernek, mely a monarkhiára nehezedik, önön kiadásaikat fedezni nem képes területeknek: és most egyszerre oly gazdagoknak és hatalmasoknak tartjuk e tartományokat, hogy zsoldosokat is fognak szedhetni alkotmányunk veszélyeztetésére. Fölvilágosíthatom a t. miniszterelnök urat, hogy egyikünk sem gondolt arra, mintha ezek, vagy hasonló, az alkotmányosság

veszélyeztetésére irányulható törekvések a nevezett tartományok saját erejéből fognak fedeztetni. Jól tudjuk, hogy ezeknek a számláját is mi fogjuk kifizetni. (*Élénk derültség és tetszés a baloldalon.*)

A mit különben a t. miniszterelnök úr, az ez oldalról beadott határozati javaslattal szemben felhozott, nem annyira az érvek cáfolatát tartalmazta, mint inkább az általunk főbb vonásaikban negative vázolt megoldási módozatoknak, természetesen, saját kénye-kedve szerint, kiegészitett képét. A miniszterelnök ur bebizonyitani iparkodott, hogy az a négy föltétel, melyben Szilágyi Dezső képviselő úr egy elfogadható megoldás mellőzhetetlen posztulátumait megállapította, részint kivihetetlen, részint a törvényjavaslatban már biztosítva van.

De ebbeli okoskodása abba a hibába esett, hogy e posztulátumokat egyenkint, egymásra való tekintet és összefüggésüknek figyelembe vétele nélkül cáfolgatta. Mert különben hogyan mondhatta volna a t. miniszterelnök úr az első posztulátumról, t. i. arról, hogy a közös miniszteriumra ne ruháztassék e tartományok adminisztrációja, hogy hiszen ez még veszélyesebb dolog, mert ilyformán mi ottan a monarkhia két államától független harmadik testet alkotnánk, valóságos triászt? Hogy mondhatta volna ellenérvül a t. miniszterelnök úr ezt, ha figyelembe veszi vala Szilágyi Dezső t. barátom második posztulátumát, mely egyenesen az volt, hogy a magyar állam orgánumainak a kellő hatályos ellenőrzés és befolyás az igazgatás vitelére biztosíttassék?

Hát nem képzelhet-e a t. miniszterelnök úr, nem képzelhet-e a t. túloldal olyan szervezetet, mely

szerint a két kormány közvetlen befolyást gyakorolhat Bosznia adminisztrációjára? Ezt a miniszterelnök úr, úgy látszik, lehetetlennek tartja és kifejti ebbeli nézetét Szilágyi t. barátom ama posztulátuma ellen intézett érvelésében, mely azt követeli, hogy minden költség egyenesen a parlamentektől kéressék. Nem tételezi föl rólunk — ugymond — azt, hogy mi a parlamentnek az egyszerű költségmegszavazás feladatát akarjuk a nyakába akasztani, a nélkül, hogy neki ellenőrzési jogot is ne adnánk. Ha pedig ellenőrzési jogot is akarunk adni, akkor minden legcsekélyebb adminisztrátiv intézkedés, mely Boszniában történik, a parlamentek elé volna hozandó.

Ezzel szemben csak egy kérdést vagyok bátor a t. miniszterelnök úrhoz intézni. Hogyan képzeli ő a delegációknak, általa, úgy látszik, czélba vett ellenőrzési jogát, ha imént idézett érvelése áll? Azt a szerepet szánja-e a delegációnak, melyet az országgyülésre nézve repudiál, hogy t. i. minden ellenőrzési befolyás és feladat nélkül, egyszerűen csak a költségek megadása iránt határozhasson? Ha igy képzeli a t. miniszterelnök úr, akkor ő maga mondta ki, hogy illuzórius, hogy lehetetlen, hogy teljesen hatálytalan az az ellenőrzés, melyet ő a delegációknak fentartott. De ha nem igy képzeli és ha ő a hatályos ellenőrzést egyáltalán úgy fogja föl, hogy az ellenőrző alkotmányos testület elé a teendő adminisztrativ intézkedések minden részlete bemutattatik, — pedig ő, úgy látszik, harmadikat nem ismer — akkor kérdem, nem áll-e teljesen az a veszély, melyet Szilágyi Dezső t. barátom ebből folyólag lát, hogy t. i.

ily módon fogva föl a delegációknak Bosznia administrációjára vonatkozó hatáskörét: teljesen lehetetlen lesz, hogy a delegációk hatásköre megmaradjon abban a szűk körben, melyet az 1867: XII. t.-cz. számukra megszab, hogy csak rövid ülésszakokat tartsanak, — mert akkor a delegációk permanenssé válása, akkor azoknak átváltozása valóságos állandó központi parlamenti közeggé, csakugyan pusztán az idő kérdése. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Így áll a kérdés a miniszterelnök úr felfogásainak alapján. De, szerencsére, nem áll az ő egész okoskodása. Mert megfeledkezett arról, a minek pedig Szilágyi t. barátom nagy fontosságot tulajdonított, hogy t. i., a magyar kormánynak a hatályos ellenőrzés és befolyás megóvása czéljából ott a helyszinén, a hol az administráczió végeztetik, nem pedig 200 mértföldnyi távolságra, Bécsben kell közegekkel birnia. Ha a t. miniszterelnök úr ezt az eszmét szíveskednék figyelembe venni, akkor talán megtalálná a problemának a megoldását. Mert a kormány a helyszinén nyervén hatályos befolyást az administráczió mindennapi teendőire is, a kormány felelőssége következtében a magyar parlament igazi, valóságos ellenőrzést gyakorolhat, a nélkül, hogy kénytelen legyen az administráczió minden egyes napi teendőjével foglalkozni. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

De a t. miniszterelnök úr azokkal a kifogásokkal szemben, hogy a törvényjavaslat hatályos befolyást és ellenőrzést sem a magyar kormánynak, sem a magyar parlamentnek nem ad, hivatkozik arra a hires §-ra, melyben az mondatik, „hogy részt vesz

mindazon tanácskozásokban", melyek a közös miniszterium körében bizonyos teendőkre nézve tartatnak; sőt, a miniszterelnök kibővíti nyilatkozatában e §-t,midőn azt mondja, hogy a magyar kormányt minden irányadó, elveket kijelölő, anyagi törvényeket és rendeleteket létesitő tanácskozásokban, meg kell hallgatni. Kár volt a törvényjavaslatba be nem tenni e nyilatkozat első részét, azt t. i., mely az anyagi törvényeket és rendeleteket kiemeli; de viszont a másik rész, hogy t. i., „meg kell hallgattatnia", csakugyan nem egyéb, mint illusztrációja annak a tisztán tanácskozó hatáskörnek, melyet a törvényjavaslat a magyar kormánynak ad. (*Helyeslés a baloldalról.*)

Mert, hogy részt vesz a tanácskozásokban és hogy meg kell hallgattatnia, ez egy és ugyanaz. És miután a miniszterelnök úr sem mert ennél többet mondani, jóllehet az erről az oldalról jött támadások, mintegy fölhívták őt arra: előttem ez világos tanusága annak, hogy itt csakugyan semmi más sincs, mint tanácskozási hatáskör. (*Helyeslés balfelől.*)

De a t. miniszterelnök úr arra is hivatkozik, hogy, ha annyira keveseljük azt a hatáskört s befolyást, melyet a magyar kormánynak e törvényjavaslat nyujt, hogyan tudtunk megnyugodni és hogyan tudtuk érvényesiteni néha, oly érezhető módon a magyar kormány felelősségét a külügyek vezetése körül, melyet az 1867: LXXII. t.-cz. ruház reája? Sőt, a miniszterelnök úr állítása szerint, a jelen törvényjavaslat még túl megy az idézett külügyi hatáskörön, mert emennél nem mondatik, hogy a magyar kormánynak minden tanácskozásban részt kell vennie, itt pedig világosan

kimondatik, hogy semmi tanácskozást sem lehet tartani az ő részvétele nélkül.

Bátor vagyok azonban a t. miniszterelnök urat és a t. Házat figyelmeztetni az 1867 : XII. t.-cz. 8. §-ára, mely azt mondja, hogy a birodalom diplomácziai és kereskedelmi képviseltetése a külföld irányában és a nemzetközi szerződések tekintetében felmerülő intézkedések, mindkét fél minisztériumával egyetértésben és azok beleegyezése mellett, (*Helyeslés balfelől.*) a közös külügyminiszter teendői közé tartoznak. Azt hiszem, hogy a kettő közt igen nagy különbség van. Ha a külügyek vezetése a legfontosabb ügyekben a két állam miniszteriumának és így a magyar kormányelnöknek is a beleegyezéséhez és egyetértéséhez van kötve, e közt és a közt, hogy hogy meg kell őt hallgatni, nagy a különbség. (*Helyeslés balfelől.*) S én a miniszterelnök urat, a ki szeret a kevesebbel megelégedni, (*Derültség balfelől.*) minthogy ő azt, a mi az 1867 : XII. t.-cz.-ben van, a jelen törvényjavaslat intézkedésével szemben a kevesebbnek tartja, megkínálom a cserével, és szívesebben belenyugszom abba, ha majd egyszer azon az általam el nem fogadható elven túl leszünk, mely a közös miniszteriumra bizza az adminisztrácziót, hogy a tanácskozásokban való részvétel és a meghallgatás egyszerűen maradjon ki a törvényből és tétessék helyébe az, a mit az 1867 : XII. §. t.-cz. a külügyek vezetésére mond, t. i. a beleegyezés és egyetértés. (*Élénk helyeslés balfelől.*)

Ámde, t. Ház, megvallom, hogy nem e körül forog ma már a vita lényege. Mert a mit ezekre nézve előhozhatnék, az, ha expoziczióba bocsátkoznám,

csak az előbb már fényesen és megdönthetetlenül elmondottak ismétlése volna, ha pedig czáfolatba akarnék bocsátkozni, megvallom, hiányzanék az anyag. (*Helyeslés balfelől.*)

Azért mondám már bevezetőleg, hogy a mi engem a felszólalásra indít, nem annyira az, a mit a t. miniszterelnök úr tegnapi felszólalásában elmondott, mint inkább az, a mit abban el nem mondott, jóllehet annak az elmondását várni a t. Ház talán feljogosítva volt. Nem tartom ugyan kielégítőnek azt, ha oly eszmék, melyeknek a törvényben világosan helyet kell foglalniok, a törvény szavai helyett a kormánynak nyilatkozatában találnak kifejezést; de ha már bármely okból a törvény hallgat, akkor a legkevesebb, a mit a Ház a kormánytól várhatott: hogy saját nyilatkozata által úgy a törvény szövegének, mint az ahhoz irásban beadott indokolásnak a hézagait pótolja. S én, a nélkül, hogy ezt hoszszan fejtegetni szükség volna, mert eléggé indokolja a dolog természete, — kijelentem, hogy három kérdésre nézve vártam határozott nyilatkozatot a miniszterelnök úrtól. Először vártam tőle a felmerült kételyekkel szemben szabatos és határozott közjogi hitvallást: vajjon a kormány meggyőződése szerint, az, hogy a közös miniszterium és a delegácziók hatáskörébe tétetik Bosznia és Herczegovina adminisztrácziójának a vitele, az 1867 : XII. törvényczikk folyománya-e, vagy a jelen törvény által ez intézményekre ruházott új hatáskör? (*Helyeslés balfelől.*)

Ez, t. Ház, nem elméleti különbség, ez nem mindegy. Mert nagy különbség van a közt, vajjon e törvény csak deklaráczióját tartalmazza-e oly hatás-

körnek, mely az 1867 : XII. törvényczikkben már is benne van, vagy az 1867 : XII. törvényczik határozatainak módosításával, új hatáskörnek a megállapítását? Az első esetben a törvényjavaslat elfogadásával azt az elvet fogadja el a Ház, hogy az 1867 : XII. törvényczikkben taxative felsorolt ügyeken kívül, visszamenve a törvény rácziójára, interpretáczió utján egyéb közös ügyeket, a közös miniszteriumnak és a delegácziónak egyéb teendőit is lehet ebből a törvényből kimagyarázni, kikövetkeztetni és ha úgy tetszik új törvény megalkotása nélkül, pusztán az interpretált törvény alapján, életbe is léptetni. Ez az, a mit a t. Ház az első esetben megállapítana. A második esetben, ha t. i. hiteles felfogás az, hogy nem az 1867 : XII. törvényczikk kivitele és deklarálása által, hanem kizárólag az új jogforrást alkotó jelen törvény erejénél fogva új teendők bizatnak a közös miniszteriumra és a delegácziókra, akkor a t. Ház a javaslat elfogadásával tenne, véleményünk szerint, helytelen intézkedést, olyan intézkedést, melyhez mi járulni nem fogunk, de a melyből mindenesetre annyi veszély nem keletkezhetik, nem támadhat, mint a mennyi az első felfogásból folyna.

Azt hiszem, t. Ház, még azoknak is, a kik a közös miniszteriumot tartják hivatva a kérdéses tartományok adminisztrácziójának a vitelére, alig lehet megnyugvással e törvényjavaslatra szavazniok, míg annak közjogi jelentősége teljesen tisztázva nincs. De e tekintetben, t. Ház, csak a miniszterelnök úrnak egy igen diplomatikusan szövegezett mondatával állunk szemben, melyről nem tudom, vajjon azt, Jókai Mór képviselő úr példája szerint, kisillabizálta-e egy irott utasításból, *(Derültség.)* vagy pedig, bizván e

tekintetben nagyobb gyakorlottságára, emlékezetből mondta. A t. miniszterelnök úr ugyanis Pulszky Ágost t. barátomnak hozzá intézett hasonló felszólítására, csak a következőket mondta: „már akkor — t. i. midőn ez a tárgy egy más vita folyamában mellesleg felhozatott — mondtam, hogy meggyőződésem szerint, az okkupált tartományok adminisztrációja, addig, míg jelenlegi helyzetök közjogi szempontból, európai jogi szempontból fennmarad, másra, mint a közös miniszteriumra nem bizható. Azonban ekkor is hozzátettem: hogy azt nem akarom kétségbe vonni, hogy szükséges lesz ez iránt törvényhozásilag is intézkedni.“

Ebből a nyilatkozatból, t. Ház, azt, hogy vajjon a t. miniszterelnök úr az általa említett új törvényhozási intézkedést csak czélszerűségi okoknál fogva tartja-e szükségesnek, vagy azért, mert az eddigi törvények jogforrásul nem szolgálhatnak a közös miniszterium ily feladatára, — kiolvasni képes nem vagyok. Pedig ez a főkérdés.

Ez tehát az első, a melyre nézve a komány padjairól határozott nézetet vártam és eddig nem hallottam.

A másik, a mit a t. miniszterelnök úrtól vártam, mert az a törvényjavaslatban és írott indokolásában egészen hiányzik, szabad körülírása annak a hatáskörnek, a mely Bosznia adminisztrációját illetőleg a monarkhiában létező hatóságok és intézmények mindegyikére nézve kijelöltetik és megállapíttatik. Mert nem elég ám az, t. Ház, hogy a törvényjavaslatból valamiként kiokoskodni lehessen, hogy itt valószínüleg a közös miniszterium

és a delegáczió lappang valamely mondat értelme alatt. *(Igaz! a baloldalon.)* Egyátalán, t. Ház, megvallom, oly törvényeket, a melyek magát a törvény főrendelkezését, egy bármily könnyen megoldható rébusz alakjában tartalmazzák, eddig nem ismertem. De nemcsak e miatt az elméleti aggály miatt, nemcsak a helyes törvényszerkezet szempontjából szükséges az, hogy a hatáskörök világosan megállapíttassanak a törvényben, vagy legalább is a kormánynak egy nyilatkozatában, de szükséges az főleg a következő okból. Ha a törvényhozás, a mint az az én meggyőződésem és a mint talán a kormányé is, — nem tudom, de remélem — e törvény által új hatáskört ruház egyes hatóságokra és testületekre, mégis csak a legkevesebb, a mit a Ház kívánhat, az, hogy tudjuk, kire minő hatáskört ruház. *(Helyeslés balfelől.)* És habár azt, hogy egyáltalában közös miniszteriumról és delegációkról van szó és hogy a monarkhia két állama kormányainak is valami jogkör fentartatik, a javaslatból kiokoskodni lehet, de azt, hogy minő kiterjedésű hatáskörrel van az egyik, vagy a másik felruházva és mily kölcsönös határok és jogkörök közt, — azt a törvényjavaslatból és az indokolásból még csak kiokoskodni sem lehet.

A harmadik, a mire nézve a t. kormánytól határozott nyilatkozatot várhatott volna a Ház, ez Bosznia adminisztrációjának, eddigi és ezután kontemplált szervezetének főbb vonásokban való előadása. Nem abból a szempontból, mintha én azt törvényhozásilag megállapítandónak tartanám, de azért, mert mi itt e törvényjavaslat által mindenesetre egy szervezési hatáskört ruházunk valamely hatóságra. A közös

miniszteriumot, mondjuk, a két kormány tanácsadó hozzájárulása mellett, megbízzuk azzal, hogy szervezze Bosznia és Herczegovina közigazgatását. Már mikor én, mint a törvényhozás tagja, valamely hatóságra, vagy hatóságokra ily szervezési feladatot bízok, a legkevesebb, a mit kívánhatunk, az, hogy tudjuk, minő eszmék alapján, miképen akarják e hatóságok ezt a felhatalmazást az életbe átvinni. *(Úgy van! balfelől.)* Hiszen, t. Ház, midőn a mult nyáron, a kisbirtokosok földhitelintézetéről volt szó, hogy annak javára az állam 500,000 frtot adjon, akkor a kormány szükségesnek látta ez intézet alapszabályait a Házzal megismertetni. Nem azért, mintha azokat törvénybe kívánta volna iktatni, de azért, mert elismerte annak a szükségét, hogy a Ház tudja, minő szervezetnek és mire szavazzák meg a segélyt. *(Úgy van! a baloldalon.)* Most, t. Ház, nem 500,000 frt megszavazásáról van szó, hanem fontos uralmi jogoknak egy hatóságra ruházásáról. És ime most a kormány nem tartja szükségesnek azt, a mit egy hitelintézet dotálásakor annak tartott, hogy t. i. a közegnek, melyet ezzel az uralmi joggal felruházni akar, a czélba vett eljárási módozatai, nagyjából ismeretesek legyenek. (*Helyeslés a baloldalon.*)

Az eddig fennállott szerkezetre nézve, melynek ismerete pedig fontos, — ha áll az, a mit Éber képviselő úr mondott, hogy most is csak nagyjában a jelen szervezet fentartásáról van szó, — a multra nézve, mondom, vannak magánuton szerzett informáczióim. Ezek egy részét Pulszky t. képviselőtársam tegnapi beszédéből merítettem, ki sok eddig ismeretlen részletet is felhozott arról az

úgynevezett boszniai bizottságról, mely a közös miniszterium kebelében létezik. Hogy azonban a helyszínén miképpen vezettetik az adminisztráczió, ezt nem abból tudom, hanem egy angol folyóiratból, a *Fortnightly Review* novemberi számából, melyben egy angol tourista e czím alatt „the Austrians in Bosnia," saját észleléseit leírja. Azon kezdi, hogy Bécsben, ajánló levelekkel ellátva, megjelent Krausz báró pénzügyminiszteri tisztviselőnél, ki neki elmondotta, hogy Boszniában a polgári adminisztráczió három ágra van osztva. Van belügyminiszterium, — ha úgy akarjuk nevezni — van igazságügyi és pénzügyminiszterium. Ezek együttesen végzik az adminisztrácziót. A terület fel van osztva hat sandsákságra, melyek mindenike élén egy osztrák tisztviselő áll; a sandsákságok kerületekre vannak osztva, melyek élén egy-egy osztrák tisztviselő áll egy benszülöttel, mint segéddel; a kerületek alatt álló területi felosztásoknál a török tisztviselők megmaradtak. Elmondotta továbbá Krausz báró a czikk szerzőjének, hogy egyelőre csak egy új büntető kodexet hoztak be, mely körülbelől az osztrák büntető törvénykönyvhöz hasonlót tartalmaz. Elmondotta továbbá, hogy az adóviszonyok semmit sem változtak, de fognak változni; hogy az agrár kérdés nem érintetett; hogy épitettek egy nagy országutat és hogy még több ut van készülőben. Ennyit mondott Krausz báró, kit magam is személyesen ismerek s nemcsak mint kitünő tisztviselőt, hanem mint rendkívül előzékeny, kedves embert. Megvallom, ha tudtam volna, hogy ez az ismerősöm áll a boszniai ügyek élén, tán magam is felrándultam volna Bécsbe informáczióért, hacsak, nem lévén angol turista, hanem,

szerencsétlenségemre, a magyar képviselőház tagja, nem állottam volna a hivatalos titok zárt ajtaja előtt. (*Tetszés balfelől.*)

Ha pedig az idézett czikk szerzőjét személyesen ismerném, levélben felkérném, hogy majd mikor ujra Bécsbe megy, keresse fel megint Krausz bárót és — kijelölvén azokat a hézagokat, melyek az ő, különben igen jeles közleményében vannak, — arra kérném őt: tudja meg, kicsoda közvetíti az összeköttetést, a boszniai bizottság közt, mely a közös miniszterium kebelében van és a helybeli kormányzat között s minő orgánumai vannak a boszniai bizottságnak ott helyben sat., — és ezen az uton remélhetném, hogy lassankint, a *Fortnightly Review* további füzetei által, az egész közigazgatási szervezetet megismerném. (*Élénk tetszés és derültség balfelől.*)

De elvégre is, azt hiszem, t. Ház, hogy a mi egy, bármennyire kitünő turista előtt nem volt titok, nem szükség, hogy titok maradjon a képviselőház előtt sem. Nem látok tehát semmi okot arra a t. kormány részéről, hogy az eddig létezett és az ezentúl kontemplált adminisztrátiv szervezetnek nagyvonásokban való előterjesztését megtagadja. Nem látok, mondom, erre semmi okot; de abból, hogy ez nem történik, egy fontos következtetést merítek.

A t. miniszterelnök ur, de Éber képviselő úr is, nagyra van azzal a kapocscsal, mely által a delegáczió — mert hisz ők ezen az álláspontou vannak, — a hatályos ellenőrzést Bosznia adminisztrácziója felett, saját körébe vonhatja. Azt mondják: a delegácziókról kéretik minden pótló költség az adminisztráczió vitelére és e megszavazási jog révén, a delegáczió az

egész ügy vitele fölött való ellenőrzést is gyakorolhatja.

Nézzünk azonban jelen helyzetünkre és vonjunk következtetést: mennyiben jogosult ez a remény.

Azt hiszem, t. Ház, ha valamikor alkotmányos testület kedvező helyzetben volt arra nézve, hogy valamely ügy megoldására magának tényleges befolyást biztosítson, úgy mi vagyunk most ilyen helyzetben a boszniai adminisztráczió kérdésénél. Mert hiszen mit kívánnak a magyar törvényhozástól? Azt, hogy alkotmányos és állam-uralmi jogokat bizonyos közegekre átruházzon, tehát olyan dolgot, melybe ha a magyar törvényhozás bele nem egyezik, mint a t. túloldali szónokok mindnyájan állították, súlyos zavarok és fennakadások származnak. Ha tehát mi most, a midőn a presszió ez eszköze kezünkben van; midőn tőlünk függ egy rendezni kívánt ügynek az alkotmányos rendezését megadni, vagy nem; mikor, e hatalmas fogantyúval kezünkben, nem vagyunk képesek a legegyszerűbb, legjogosultabb, legszükségesebb kérdésekre nézve a kormánytól felvilágosítást nyerni; midőn mi nem vagyunk képesek egy mákszemnyire is befolyni az előttünk ismeretlen hatáskörök megállapításába, az előttünk ismeretlen szervezeti alap megitélésébe, mi, a magyar képviselőház: remélhető-e akkor, hogy a delegáczió, az az istenadta jámbor delegáczió, *(Derültség balfelől.)* melynél csak egynehány százezer forintnyi pótlék megadásáról lesz szó, ebben elég hatalmas eszközt talál arra, hogy a parlamentek elől eltakart ügyekről a fátyolt lerántsa? A mit a magyar parlament ma nem tud elérni, azt a delegáczió soha sem fogja kivívni.

Ha ma már a magyar parlamentet is rá akarják kényszeríteni, — remélem, sikerülni nem fog, — a sötétbe való ugrásra, a vaktában való szavazásra, a nem ismert hatáskörök megállapítására: akkor semmi remény sincs arra, hogy ha e lépés egyszer megtörtént, a könnyebb, a mindennapi feladatok révén egy sokkal gyengébb testület, a hatályos ellenőrzést magának biztosíthassa. (*Úgy van! balfelől.*)

Felszólalásomnak egyedüli czélja az volt, hogy e pontokra nézve, a melyekre a kormány a Háznak kétségtelenül felvilágosítással tartozik, a felvilágosítást követeljem. Különben pedig, mint előbb mondám, a tárgy expozicziónális része, nézetem szerint, teljesen ki lévén merítve, egyszerűen kijelentem, hogy Szilágyi Dezső t. képviselőtársam határozati javaslatához csatlakozom, a törvényjavaslatot pedig el nem fogadom. (*Élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon.*)

REFORMOKAT!

— 1880. február 21. —

Az 1880-iki költségvetés tárgyalása rendjén mondott e beszédben főként a *közgazdasági* kérdések dominálnak, felölelvén a közgazdaság összes főbb ágait. Részletekre kiterjedő kritika után hosszabban foglalkozik a *közigazgatás reformjával* is, mely kérdésnek tüzetes előadását azonban a pártértekezlet megállapodása szerint, Szilágyi Dezső vállalta volt el. A beszéd kiséretében beadott határozati javaslat a következő okokból tagadja meg a kormánytól a bizodalmat: nem tartja képesnek a pénzügyek rendezésére; nem tanusított tevékenységet a nemzet hanyatló gazdasági erejének az emelésére és nem kezdeményezi a közigazgatás szükséges átalakítását. Ez utóbbi ok miatt vált ki Grünwald Béla a kormánypártból, melynek az előző évi költségvetéskor még tagja volt. A határozati javaslat aláírói közt találjuk már Grünwald nevét is.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) Azután a beható és szakszerü birálat után, melyben a budgetet, mint olyat, és a kérdésnek tisztán pénzügyi oldalát a tegnapi napon Lukács Béla t. barátom részesité, egyéb feladatom ma nem lehet, mint lefesteni azt a képet, mely az ország általános állapotát illetőleg a budget számadatai mögött áll. *(Halljuk!)* Hogy ez a kép, t. Ház, valami nagyon megörvendeztető volna, azt állitani, bármenynyire óhajtanók is, nem lehet. A pénzügyekben kró-

nikus deficzit, a társadalomban erőhanyatlás, az államban a kellő szervezet hiánya, a kormányzatban a rendszertelenség: ime a főbb vonások, a melyek akaratlanul is a mai Magyarország szemlélője elé tárulnak. (*Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.*) Az a kép, mely mind e vonásokból alakul, idézi azután elő azt az általánosan elterjedt peszimizmust, azt a csüggetegséget, mely ma a közélet minden tényezőjére kiterjedő általános bizalmatlanságban és ebből folyólag a közélet mozzanatai iránt való közönyben, hogy ne mondjam, elfásultságban nyilvánul. (*Úgy van! Úgy van! bal- és a szélsőbalon.*)

Az ország hangulatával szemben nekünk, az egész képviselőháznak, mint megannyi képviselőnek, közös kötelességünk van és e kötelességünket a budget általános megvitatásánál teljesithetjük leghelyesebben. Ez a kötelesség pedig az, hogy azzal az általános fásultsággal szembe, se a félhivatalos optimizmus illuzióit, se a néha szintén előforduló ellenzéki félhivatalos pesszimizmus rajzait ne állitsuk, de állitsuk azzal szembe a helyzetnek higgadt, komoly és a helyzet orvoslására vezető utaknak objektiv felfogását, a mely sem a desperácziót, sem az elbizakodottságot, de a komoly magábaszállást és a javulásra irányuló férfias együtt törekvést eredményezi. — Én, t. Ház, midőn e közös kötelesség teljesitéséhez csekély tehetségemhez képest járulni készülök, az állami és nemzeti élet előbb jelzett főbb vonásaihoz akarom füzni előadásomat, mert csakugyan, ha bajaink a pénzügyek zilált helyzetében, a közgazdaság hanyatlásában, az állami szervezet hiányosságában és a kormányzat rendszertelenségében kulminálnak, akkor előtérbe lépnek, mint az ország jelen

állapotának dominálló fökérdései: a pénzügyi politika kérdése, a közgazdasági politika kérdése, a közigazgatás reformjának a kérdése és végre az a kérdés, hogy minő kezekbe rakható le bizalommal az állami apparátus egész vezetése, a kormányzat? (*Helyeslés a bal- és a szélsőbalon.*)

Pénzügyeinkről csak igen röviden óhajtok megemlékezni, mert megtette ezt már a tegnapi napon az elébb említett tisztelt barátom, s remélem, hogy a vita folyamában erre nálamnál hivatottabbak még részletesen meg fogják tenni és így ebben az irányban meg lesz a kellő tájékozottság. Csak egyet akarok röviden jelezni, mint egyéni meggyőződésemet. A pénzügyi bizottság általános jelentésében foglalt azzal a tétellel, hogy állami jövedelmeink fokozásának a nyitja leginkább az indirekt adók jövedelmezőségének a fokozásában kereshető és hozzá teszem, a határvám tiszta jövedelmének a fokozásában, egyetértek és én is azt hiszem, hogy ezen az uton keresendő az állami bevételek fokozása.

De, t. Ház, még a pénzügyi kérdés is előttem ma már nem csupán, sőt nem is főleg az állami bevételek és kiadások egyensúlyának aritmetikai kérdése. A pénzügyi helyzet aggasztó vonása előttem már ma nem főként az e rovatok közt mutatkozó számszerű deficzitben áll, hanem áll a nemzet gazdasági erejének e mögött lévő, ijesztően rohamos hanyatlásában. (*Helyeslés a baloldalon.*) Itt fekszik, szerintem, a pénzügyek gyökeres orvoslásának is a súlypontja; de nemcsak az orvoslás súlypontja, hanem a pénzügyi összeroskadás elkerülésének az elmellőzhetetlen feltétele: a nemzet közgazdasági erejének a fentar-

tásában, a nemzet közgazdasági erejének az emelésében. *(Úgy van! a baloldalon.)*

A baj nagyságát Lukács Béla t. barátom, egyes jelenségek megkapó feltüntetése által, találóan jellemezte. De ha a bajnak a gyökeréig megyünk, az nem áll másban, mint a magán-gazdaságok legtöbbjénél észlelhető ismétléséből annak, a mit az állami gazdálkodásban látunk: a deficzitben, a jövedelmek és kiadások közt való aránytalanságban, mely sok egyén vagyoni állásának összeroskadására vezet. Ennek a kórtünetnek van egy oly oldala, melyhez nem szólhatunk, melyhez csak nagyon is indirekte van orvosságunk. S ez az az oldala, mely az életigények túlságos fokozásából ered, szemben a természetes és biztos keresettel és a várható bevételekkel. Ez, hogy úgy mondjam, a háztartási deficit az egyesek vagyoni állásában. Itt csakugyan jogosult, de csak ezen a téren jogosult, az a felhivás, melyet a magyar társadalomhoz oly gyakran intéznek: hogy az egyesek takarékosságában, az egyesek erkölcsi tulajdonságainak emelésében fekszik a baj eltávolításának egyedüli módja. Elismerem. De hogy ez a fölhivás e Házban gyakran, mint panaczea, mint az e téren egyedül jogosult intés állittatott föl és hogy ezzel elnémitani akarták azokat, a kik a gazdasági orvoslás állami eszközeinek az igénybevételét is sürgették: ez talán onnan ered, hogy nem különböztettük meg szorosan a magángazdaság deficzitjében annak azt a forrását, melyre imént reflektáltam, t. i. a fokozott életigények és a természetes kereseti források közt való aránytalanságot, attól a másiktól, mely szorosan gazdasági természetü, t. i. a termelésre nehe-

zedő terhek és a termeléstől várható eredmények közt való aránytalanságtól. A magángazdálkodási deficiteknek e forrásáról pedig, mely, miután oly sok magánháztartásban előfordul, ma már társadalmi, nemzeti, közgazdasági kórság, azt mondani, hogy az egyesek takarékosságától, munkásságától várunk mindent, nem egyéb, tiszta gúnynál; sőt még azt sem várhatjuk, hogy az egyesek a baj eltávolításának arra az erkölcsi utjára lépjenek, melyhez nagy erkölcsi erők megmozgatása vezet csupán, ha bajaiknak tisztán gazdasági oldalával szemben is, mindig ugyanazzal a tisztán banálitássá vált frázissal találkozunk, mely mögé nem rejtőzik más, mint a segíteni nem tudó eszmenélküliség, mint a tervtelenség. (*Élénk helyeslés a baloldalon.*)

Vizsgáljuk, t. Ház, bővebben e jelenséget, vizsgáljuk bővebben ezt az aránytalanságot a termelésre nehezedő terhek és a termeléstől várható eredmények közt, hogy meggyőződjünk arról, vajjon csakugyan nem tehet-e e tekintetben semmit a kormányzat és a törvényhozás, vajjon csakugyan a rezignáló kontemplálás szerepére vagyuk-e kárhoztatva.

Ha a termelésre nehezedő terhekről szólok, most e pillanatban nem foglalkozom az állami adózási terhekkel, melyeknek a lényeges könnyebbítését, pénzügyeink jelenlegi viszonyai közt nem igen várhatjuk s ha ezt igérnők, hamis igéretekkel és illuziók keltésével vétenénk a nemzet ellen; de beszélek főleg arról a teherről, mely a hitel túldrága volta által, igen sok egyes termelésre nehezedik s állítom, hogy vannak a kormányzatnak és a törvényhozásnak nagy feladatai és van kilátás a sikerre is egy oly működésben, mely-

nek czélja volna a hitel olcsóbbá tétele az egész vonalon.

Először is, ha a jelzálogi hitelt tekintem, lehetetlen, hogy mindenki, a ki e kérdésekkel foglalkozik és az előforduló tüneményeket figyelmére méltatja, ne tapasztalná, hogy a kamatláb apasztására irányuló bizonyos tendeczia vonul most át az egész világ közgazdasági orgánizmusán. E tendenciának a jótékony hatása már észlelhető ma — hogy egy példát említsek — a jelzálogi hitel kielégítésére szolgáló intézeteink legfőbbikénél, a magyar földhitel-intézetnél, melynek az 5 százalékos záloglevelei ma oly árfolyamot élveznek, minőt $5^1/_2$ százalékos záloglevelei éveken át elérni képesek előbb sohasem voltak. Úgy, hogy lehet mondani, a magyar földhitelintézet által ma nyujtott hitel nem túldrága s megfelel annak, a mit e téren rendezetlen valutaviszonyaink mellett várhatunk. De a helyzet e javulását csak azok élvezhetik, a kiknek szűz hitelük van, a kik kikölcsönzött tőke segítségét csak most veszik igénybe; s nem élvezhetik ama sokkal nagyobb számu földbirtokosok, kik, már eladósodva lévén, régebben kötött kölcsönök magas kamatlába alatt, magas annuitásai alatt roskadoznak. Itt az állam mellőzhetetlen feladata, kezet nyujtani és minden könnyebbséget megadni arra, hogy azok, a kik drága régi kölcsönök terhei alatt szenvednek, e kölcsönöket, ujabb, kedvezőbb föltételekkel kötött kölcsönökkel cserélhessék fel. S ezt előmozdíthatja az állam az által, ha ily új kölcsönök kötésénél, a fiskálitási szempontokat félre téve, a méregdrága átiratási díjakról és mindenféle illetékekről lemond, ha a konverziót ingyenessé teszi. A lucrum cessans, mely itt az államra háramlik,

talán ilyennek nem is mondható, mert egy oly művelet megtételét segíti elő, mely e konczesszió megadása nélkül, a legtöbb esetben meg sem történnék, tehát egy oly jövedelemről mond le, a melyet nem is élvezne.

De, t. Ház, a kölcsönök konverziójának ily módon való megkönnyítésétől és az ebből várható s nem lehet kételkedni, hogy csakugyan beállandó tömegesebb konverzióktól, még egy más indirekt eredményt is várok és ez átvezet engem személyes hitelintézeteink legfőbbjei, takarékpénztáraink helyzetének a megbeszéléséhez. (*Halljuk!*)

Takarékpénztáraink forgalmi eszközeinek egy igen nagy része jelzálogos hitel nyujtása utján van lekötve.

Nem akarok arra nézve elméleti fejtegetésbe bocsátkozni, hogy vajjon takarékpénztárainknak, melyek tulajdonkép letéti bankok, a természetével a hitelnyujtás e módja megegyezik-e vagy nem. Tényleg sok jó történt e talán inkorrekt hitelnyujtás által, de ha mód adatik arra, hogy fölszabaduljon a személyes hitelt szolgálni hivatott bankok forgalmi eszközeinek nagy része, az által, hogy arra hivatott intézetektől jőjjön a hipothékárius hiteladás, e forgalmi eszközök tulajdonképeni czéljukat, az iparos-, kereskedő- és földbirtokos osztály személyes hitelének a kielégítését fogják szolgálni.

De, t. Ház, a személyes hitelt közvetítő ez intézetek egész szervezetében — a vidéki takarékpénztárakról szólok itt — egy igen nagy baj, egy valóságos betegség létezik, úgy, hogy lehet mondani, a forgalmi eszközöknek az a vérkeringése, melyet ezek az intézetek közvetítenek a nemzet közgazdasági orgánizmusában,

alapjaiban beteg és hibás. Betéti bankjaink, illetőleg takarékpénztáraink semminemü különös törvényes rendezés alatt nem állanak s ennek következtében a vidéki takarékpénztáraknál — hogy úgy mondjam — őrült verseny fejlődött ki a betétek elnyerésére. Hat-hét, sőt 8 százalék is adatott betétekért. Mi volt ennek a következménye? Kettő. Az első az, hogy a rendelkezésre álló, úgyis igen csekély tőkekészletek Magyarországon, kerülték a sokkal kevesebbet kamatozó vállalatokba való befektetést, kerülték a kevesebb bizalomnak örvendő állami czimletekbe való elhelyezést, hanem mindannyian rohantak a nekik ily módon nyujtott fáradtság nélkül, járó, igen dúsan gyümölcsöző befektetés felé. A másik következése pedig ennek az volt, hogy a vidéki takarékpénztárak, miután igen nagy betéti kamatot fizettek, kölcsöneiket is, természetesen, csak igen magas kamatláb mellett adhatták tovább; s így az a sajnos jelenség támadt, hogy e tőkeszegény országban — s evvel néha dicsekedni is szoktak — a takarékbetétek száma aránylag óriási, de az előbb jelzett visszás helyzet következtében az a kevés tőke, mely az országban van, gyümölcsöző befektetés helyett, ily uton tulajdonkép a rendszeresen űzött uzsora felé szoríttatott. (*Élénk helyeslés a balés szélső baloldalon.*)

Itt, t. Ház, gyökeresen beteg szervezettel van dolgunk és ezen, véleményem szerint, segíteni kell egy legalább odáig terjedő törvényhozási intézkedés utján, hogy a takarékpénztárak alaptőkéje és forgalmi eszközei, elfogadható betétei, forgalomba hozható összegei közt, bizonyos arány törvényileg megállapíttassék. (*Helyeslés balfelől.*) Ezt az intézkedést, a

melyre idáig várni talán egyáltalában nem volt helyes, minden irányban, feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a beteg vérkeringés, a mely társadalmunk egész gazdasági orgánizmusában észlelhető, orvosoltassék. Nem beszélek az ehhez fűződő, a hitel emeléséhez járuló egyéb rendszabályokról, a melyek közé első sorba helyezném a hitelszövetkezeteknek úgy az ipar-, mint a mezőgazdasági téren való minden irányu pártolását, adókedvezmények, buzdítások stb. által. De egy nagy intézményt még fel kell említenem, a melynek a felállítása, a foganatosítása mulhatlanul szükséges földmivelésünk felvirágoztatására: ez a talajjavítási banknak a felállítása. (*Helyeslés balfelől.*) A jogi alap egy ily intézmény meghonosítására egészen fonák irányban van letése eddigi törvényeinkben, a mennyiben, — nem tudom a törvényczikket most idézni — egy régibb törvényünk a vizszabályozási társulatok részére ily czélból nyujtott hitelnek, megadja a prioritást az előbb bekebelezett adósságok előtt. Ez az intézkedés, meggyőződésem szerint, annyira fonák, helytelen és a jogbiztosság megingatására annyira alkalmas, hogy én nem erre akarnám alapitani a talajjavítási bank felállítását; hanem úgy, a mint ezt a porosz kormány, a mely ezzel a kérdéssel a legbehatóbban foglalkozott, kidolgozta, — azzal a különbséggel, hogy míg ott az intézeteket deczentralizáltan, tartományonként akarják létrehozni, én, a mi viszonyainkhoz képest, a talalajjavítási bankot czentralizálva akarom létesíteni — magában a vizmentesítendő, magában a javítandó talajban és a javításból eredhető meliorácziò gyümölcseiben látnám az ily befektetés jogi biztosításának alapját, föltéve, hogy biztosítva van a nyujtott hitelnek kizárólag javítási czélokra való fordí-

tása. Utolsó sorban attól sem riadnék vissza, hogy az állam vagy maga állítson fel egy ily bankot, vagy az ily banknak azt a garanciát megadja, a melyet a vállalkozó tőke esetleg magában az üzletben és a létező jogi szabályokban nem találna. De létesítését mulhatatlanul szükségesnek tartom és a mai pénzpiacz körülményei közt nem is nehéznek. *(Helyeslés balfelől.)*

Ezek volnának nagyjában azok az eszközök, a melyeket hitelviszonyaink javítására szükségeseknek tartanék. S méltóztassanak nekem megbocsátani, ha én a tuloldalról hozzánk igen gyakrán intézett felhivásnak ez egyszer talán túlságos naivitásból engedve, ellenzéki hivatásom szoros kötelezettségén túl, talán a helyes ellenzéki taktika ellenére is, de az ország nyomasztó helyzete által indíttatva és a kormányzat körében létező teljes eszmenélküliség tapasztalata mellett, bátor vagyok legalább ezen a téren pozitiv eszmékkel fellépni *(Helyeslés balfelől.)* és a Házat untatni ily száraz részletekkel, a helyett, hogy azt csatározásokkal mulattatni iparkodnám. *(Élénk helyeslés a baloldalon. Halljuk!)*

Ha a hitel emelésére szolgáló pozitiv intézményeket olyanoknak tekintem, a melyek által az egyes magángazdaságokra nehezedő terhek könnyebbíthetők, át kell térnem arra a másik feladatra, *(Halljuk!)* hogy t. i. mik volnának nagyjából azok az eszközök, a melyek által magának a termelésnek az eredményes volta és jövedelmezősége emelhető és fokozható volna.

És itt mindenekelőtt az iparról és ipartermelésről kell megemlékeznem, *(Halljuk!)* törvényhozásunk és kormányzatunk e mostoha gyermekeiről. A nagy rendszabályok, t. Ház, e téren ma még nincsenek kezünk-

ben, de nem ismerem el, hogy ezért semmit se lehetne és semmit se kellene tenni. A kézműipar felsegítésére igen hathatós eszközöknek tartanám az ipartörvénynek azt a mindenkor emlegetett, de sohasem kezdeményezett reformját, melyet az iparosok ismételve sürgetnek; azáltaluk a képviselőházhoz benyujtott memorándumnak azt a követelését, hogy a kézműiparnak a társulási organizáczió, a kényszerü társulás alakjában, megadassék, helyesnek és az ipar erősbítésére vezetőnek tartom. Hozzá teszem, hogy az általam előbb, a hitel terén említett rendszabályok igen nagy része, különösen, mint említém, a személyes hitel eszközeinek a bilincseiből való felszabadítása, az iparnak is igen nagy előnyére válnék. A nagyipar terén sokkal nehezebb a helyzet. Nagyipart teremteni nagy tőkék nélkül nem lehet. A nagy tőkék vállalkozása pedig csak úgy képzelhető, ha azok, vagy az országban már megvannak és az ipar czéljaira fordíttatnak, vagy ha idegen tőkék az állam kényszerítő eszközei által biratnak bevándorlásra, a mennyiben t. i. csak így szerezhetik meg maguknak Magyarországnak a piaczát. E második eszköz nincs a kezünkben.

Az elsőre nézve megfontolandó volna, mit tehet egy erélyes, ügyes kormányzat a végből, hogy társulatok alkottassanak és ezek utján azok a ma, jobb alkalmazás hiányában, a betéti bankokban állandó elhelyezést kereső tőkerészletek, melyekről előbb szóltam, az ipari vállalkozás czéljaira hasznosíttassanak. Ez megfontolás dolga volna, ámbár erre nézve magam sem vagyok abban a szerencsés helyzetben, hogy ezuttal határozott nézetet és kívánalmat fejezhessek ki.

De, t. Ház, termelésünk legnevezetesebb ága a föld-

mívelés, a mezőgazdasági foglalkozás *(Halljuk!)* Azt hiszem ugyan én is, hogy mezőgazdaságunk felvirágoztatására a leggyökeresebb, a legbiztosabb eszköz volna az ipar meghonosítása és felvirágoztatása ez országban, mely a mezőgazdaság terményeinek helyben megadná a fogyasztót; de ne ringassuk magunkat illuziókban: lehetetlen lesz az ipar felvirágoztatásában oly gyors tempót követnünk, oly gyors sikert fölmutatnunk, hogy a mi mezőgazdaságunk, ha kilátásaink csak erre szorítkoznának, időközben az idegen verseny és esetleg az idegen piaczoknak ez által előidézett elvesztése alatt, össze ne roskadjon. Tehát közvetlenül kell gondoskodnunk a mezőgazdaság termelésének az emeléséről.

E tekintben pedig, t. Ház, először is tekintetbe jönnek mindazok a kormányzati cselekmények, melyek által a mezőgazdaság egyes ágai részleges impulzust nyernek: az állattenyésztés, a tejgazdaság, a sajtkészítés, a méhészet, a haltenyésztés stb. fejlesztése. Ezekre nézve a törvényhozásban sémát, vagy direktivát felállítani teljesen lehetetlen. A tapintatos, helyes és eszélyes kormányzattól függ itt a legtöbb. De hogy e kormányzati tevékenység rendszeres lehessen, hogy ez tervszerü és így eredményes lehessen, okvetlen szükséges, hogy a kormányzati tevékenység ez ágának oly szervezete legyen, mely neki a vidék helyzetéről a kellő felvilágositást nyujtsa és impulzusait a vidékkel közvetitse. E szervezetet semmi más nem adhatja meg, mint a székesfehérvári gazdasági kongresszus memorándumának az a követelménye, illetőleg annak megvalósítása, hogy, lehetőleg a törvényhatósági szerkezethez idomítva, gazdasági egyesüle-

tek létesíttessenek (*Helyeslés*) az ország minden vidékén, tervszerü hálózatban; és e gazdasági egyesületek, a földmivelésügyi miniszteriummal rendszeres és szerves kapcsolatba hozassanak, bizonyos hatósági hatáskörrel felruháztassanak s a hol ilyen szükséges, rendszeres támogatásban részesüljenek, szóval a földmivelési adminisztráczió valóságos orgánumai legyenek. (*Helyeslés balfelől.*)

Ily szervezet létezése nélkül, rendszeres termelési politika — hogy úgy fejezzem ki magam — rendszeres tevékenység a termelés direkt emelésére, nem is képzelhető. Mutatja ezt a külföld, különösen Poroszország mintaszerü földmivelési adminisztrácziójának a példája. E gazdasági egyesületek, többek közt hivatott közvetitői volnának valaminek, a mi nálunk eddig teljesen hiányzik: a mezőgazdasági statisztikának. Poroszországban ez a gazdasági egyesületek hálózatának egyik főfeladata. Nálunk is ez az ipar- és kereskedelmi kamaráknak a feladata az ipart illetőleg. A mezőgazdaság terén e feladatot nem teljesíti senki s ennek következtében csak általános impressziók után indulhatunk, de tulajdonképen teljesen a sötétben botorkázunk, midőn mezőgazdasági állapotainkról részletesen szólani kívánunk.

De sokkal nagyobb a kormány és a törvényhozás hivatása a körül, hogy a termelés produktumainak a kelendősége biztosíttassék, a mi a kereskedelmi és közlekedésügyi politikának együttes feladata. (*Halljuk!*)

A kereskedelmi és közlekedési politikában a követendő alapelv az, hogy az öntudatosan és tervszerüleg egy czél felé vezettessék és egy vezérpont befo-

lyása alatt, egy eszme szerint kezeltessék. E czél pedig nem lehet egyéb, mint terményeink piaczainak a megtartása, illetőleg a kitágítása. De ennek bizonyos feltételei vannak. Hogy közlekedési politikáról egyáltalában szó lehessen, annak az az első feltétele, hogy az államnak, illetőleg a kormánynak döntő befolyása legyen a létező forgalmi vállalatok tarifapolitikájára. E nélkül hiába beszélünk közlekedési politikáról, hogyha, gondolom, 46 vagy 47 vasúti társaságnak, a mennyi van a monarkhiában s melyeknek mindegyike a konczesszió értelmében tarifa-politikáját korlátlanul kezeli, legfeljebb a jóakaratától függ, mennyiben teljesíti a miniszter óhajtását, mennyiben nem. Arra, hogy egyáltalában közlekedési politikáról szó lehessen, mulhatatlanul előfeltételezünk tehát kettőt: először, a magyar kormány döntő befolyását az összes vasuti hálózatra. S nem habozom kijelenteni azt, hogy én a legmegfelelőbb megoldásnak azt tartanám, ha *az egész vasuti hálózat államivá tétetnék.* *(Helyeslés balfelől.)*

Van azonban egy vasut, a melynél a priori, ezt khimerikus óhajnak kell mondanom és ez az osztrák államvasuti társaság, a mely oly hatalmas, a mely oly nagy tőkével rendelkezik és oly annyira virágzó állapotban van, hogy annak kisajátításáról, megszerzéséről még csak álmodni sem lehet. Ezzel a társulattal szemben, t. Ház, számba véve a hatalmát és vonalainak az irányát, ránk nézve döntő fontosságát, én az észszerü és méltányos kiegyezésnek és egyetértésnek vagyok a barátja. *(Helyeslés balfelől.)* Ennek az egyetértésnek az alapja pedig, Budapest érdekeinek a megóvása és a mi kivitelünknek a román kivitellel szem-

ben, minden hátránytól való megóvása. (*Helyeslés balfelől.*)

Meg vagyok győződve arról, hogy ama nagy fontosságu kérdésekre való tekintettel, a melyek megoldásra várnak és a melyek mellett az a hatalmas vasuti társulat nagy mértékben van érdekelve, ezeken az alapokon a kiegyezés lehetséges. Ha pedig lehetséges, bűnös könnyelműségnek tekinteném, ha ez nem létesittetnék. (*Élénk helyeslés balfelől.*) A többi vasutakra nézve, mint mondám, a legkívánatosabbnak tartom azok egész hálózatának állami kezelésbe való átvételét.

Mert, t. Ház, hogy ha mi egy idegen hatalommal, különösen pedig Németországgal tárgyalunk, a melylyel való tárgyalásnál a vasuti tarifa-politika legalább is annyira fontos, mint a vámpolitika: micsoda szerepet játszunk mi megkötött kezekkel, a diszpozicző teljes hiányával, oly hatalommal szemben, mely az egész vasuti hálózatát kezében tartja, a mely hatalom vasuti miniszterének egyetlenegy óhajtása kihat a hálózat egész kiterjedésére? Bármint vélekedjék is valaki elméletileg e kérdésről — és én elméletileg is úgy vélekedem, hogy a vasut állami regalitás a maga igaz természete szerint — gyakorlatilag e kérdés egész Közép-Európára nézve, a német birodalom vasuti politikája által, meg van oldva. Ezzel szemben: vagy hasonló térre kell lépnünk, vagy általa elnyomatunk. Ez az alternativa. Ha pedig összes vasutaink államivá tétele, pénzügyeink jelenlegi helyzete miatt, nem volna lehetséges, akkor a legfeltétlenebbül szükséges kellék az, hogy a franczia vasut-rendszert létesitsük, a mely szerint a földrajzilag csoportosított vasuti fő-

hálózatok, kevés számu nagy, de az államtól tarifapolitikája tekintetében függő és ennek direktiváit elfogadó társulat kezében összpontosulnak.

A másik eszköz, mely szükséges arra, hogy közlekedési politikánk lehessen: a vizi utak kérdésének végre-valahára a figyelemre méltatásra és azok legsürgősebbjeinek a megoldása. *(Helyeslés balfelől.)*

Én, t. Ház, nem vagyok abban a helyzetben s nem rendelkezem ama mérnöki karral, a melylyel a kormány rendelkezik, a mely nekem megcsinálhatná a vizi utak hálózatát, a melyre Magyarországnak szüksége van, hogy közlekedési viszonyait egészségessé tehesse és javíthassa. De a kormány, mely ezzel az apparátussal rendelkezik, kötelességet mulasztott már eddig is, midőn a kérdésben nem jutott túl azon a stádiumon, hogy mások tervei fölött ankétet hívjon össze. Mai tájékozottságom mellett is azonban, két dolgot kiemelendőnek tartok. Két vizivonal van, melyeknek a létesítése okvetlenül szükséges. Egyik a székesfehérvári gazdasági kongresszus memorandumában kiemelt vizi ut Fiume, illetőleg Károlyváros felé. A másik annyira előttünk fekszik, hogy az ember szinte csodálja, hogy fel kell említeni: a mi nagy vizi utunknak, a Dunának nyugotra való exportképessé tétele, a gönyői Dunarész szabályozása, mind a két vizi utnak pedig a lehetőség szerint való kihasználása, a lánczhajózás létesítése által.

Ha, t. Ház, e feltételek megvannak arra, hogy magyar közlekedésügyi politika létesülhessen — bocsánatot kérek a t. Háztól, ha unalmassá válok ezeknek kifejtése által, *(Halljuk! Halljuk!)* ha — mondom — e feltételek megvannak, akkor áll be az a stádium, a

hol szólani lehet öntudatos, azaz kombinált kereskedelmi és közlekedési politikáról, egy czél felé, piaczaink biztosítása felé. És itt, t. Ház, számoljunk egyszer — de valósággal és őszintén — azokkal a körülményekkel, melyek közt vagyunk. Mindazokban a mozzanatokban, melyek a kereskedelmi és közlekedési politika körül felmerülnek, még mindig belevegyülnek az Ausztriával történt kiegyezési akcióból folyó utóhangok. Nemcsak az ellenzék padjain, de magának a kormánynak ez eljárásába is belejátszik ama nehézségek emlékezete, melyekkel neki akkor küzdenie kellett. E reminiszczencziákkal és mindennel a mi abból ered, gyökeresen és utógondolat nélkül szakítani kell. Tudjuk azt, hogy nyolcz év mulva e kérdések újra megvitatás alá kerülnek. Hogy mi lesz akkor a helyes ut, a helyes politika, azt megérleli az idő s ha készületlenül nem megyünk neki, arra nézve az álláspontot megtaláljuk akkor. De azt tudjuk és gondoljuk meg, hogy nyolcz éven át — a mi pedig hosszu idő a mai korszakban, a mikor gyorsan élnek a nemzetek is — a kereskedelmi politikában egy lépést sem lehet tennünk Ausztria döntő tényezőinek a befolyása és beleegyezése nélkül; hogy tehát meddőségre van kárhoztatva minden oly konczepczió a kereskedelmi politika terén, melynek nincsen egy oly oldala, mely azt Lajtántúli szomszédainkra nézve is elfogadhatóvá teszi.

Ezt a helyzetet, akár tetszik valakinek, akár nem, de miután törvényesen létezik, elfogadni okvetlenül kell és ha avval nem számolunk, ha az apró piszkálgatásnak és ujjhúzásnak a terére lépünk, akkor marad a jelenlegi statusquo, mert a statusquo fenn-

tartására elég az egyik félnek, melynek a hozzájárulása minden módosításhoz szükséges volna, a merev ellenzése. A jelenlegi statusquo pedig egyenesen türhetetlenné vált. Türhetetlenné vált Németország kereskedelmi és vasuti politikájának újabb alakulása által. Mert, hogy csak egy példát említsek — de ez sokat nyom a latban, alig nevezhető példának, mert oly iparágra hat ki, mely ma már mezőgazdaságunk éltető ereje, — a mi lisztkivetelünk Németországba, tetemesen csökkent.

De nemcsak Németországban, hol pedig 30—40% az összes lisztkivitel, de érezzük a német liszt versenyét az osztrák piaczon is. A német liszt ugyanis, nemcsak magas védvámmal van megvédve, de a kivitelben egyenes prämiumnak örvend, mert a gabonavám neki a kivitelnél megtérül. E viszony következtében Csehország-, Morvaország- és Szilézíában mármár fokozatosan kiszorul a mi lisztünk, vagy legalább nehézségekkel küzd. Hogy mi legyen a mi mezőgazdaságunkból, ha lisztiparunknak veszedelmes döfést kellene szenvednie, azt felesleges elmondani. Hisz ma már a malomipar tulajdonkép a mi mezőgazdaságunk legjobb, legbiztosabb vevője. Ezeken az állapotokon egyik vagy másik módon föltétlenül segíteni kell. En azért azt hiszem, hogy ma is a kereskedelmi és közlekedésügyi politika együttes vezetésének a súlypontja, egy Németországgal kötendő méltányos kereskedelmi és vasuti szerződésben található, mely felé azonban hiába törekszünk, ha eljárásunk alapja az, hogy a német birodalmi faktoroknak bebizonyítani iparkodunk az ő kereskedelmi politikájuk helytelenségét, mert ők azt igen jól meggondolták és

nem hiszem, hogy e tekintetben a mi oktatásunkra szorulnának. Hanem e politikának a főbb irányait tanulmányozni, ezekben azt a pontot feltalálni, mely érdekeinkkel összeegyeztethető — pedig ilyen található, — azon meggyőződésem szerint, melyhez a tárgygyal való hosszu foglalkozás után értem: ez a feladat. Ha pedig a német birodalommal méltányos és érdekeink megóvására irányzott szerződés létre nem jöhet, akkor nem habozom kimondani, hogy előttünk áll a mi általános vámtarifánk reviziójának az égető szüksége, a reviziójának oly alapon, hogy a német piaczról kiszorult terményeink s különösen ezek legfőbbike, a liszt, méltányos vámvédelmet nyerjen. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Én nem vagyok barátja — nem szükséges mondanom — a dolgok ilyetén alakulásának. Mindenki tudja, hogy a szabad kereskedelmi iránynak a szószólója voltam akkor, midőn még hittem, hogy annak a megvalósítása hatalmunkban áll; de a viszonyok hatalmasabbak akaratunknál és különösen hatalmasabbak elméleteinknél.

Azt a tényt, hogy 20 millió értékü lisztkivitelünk ellenében 13 millió lisztbehozatal áll, ma megelégedéssel láthatjuk, mert ennek 7 millió értékü plusz az eredménye reánk nézve; de hogy mi legyen malomiparunkból és mi legyen mezőgazdaságunkból, ha e 20 milliónyi kivitelből ennyi meg annyi elesik és benn ragad az országban, holott viszont a 13 millió és annál talán mindig több bejön, azt kinek-kinek megitélésére bizom. Ezért abban a pillanatban, a melyben nem lehetséges a nyugati államokkal való méltányos kiegyezés, beáll, tetszik, nem tetszik, de beáll paran-

csoló szüksége annak, hogy legalább a közös vámterület belpiaczát biztositsuk terményeinknek. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ezek nagyjából, t. Ház, azok a vezérlő szempontok, melyeket én egy öntudatos magyar közgazdasági politika alapjaira nézve döntőknek tartok és melyeknek a főbb fejezetei, a hitelpolitika, az ipari és földmüvelési termelési politika, végre a kereskedelmi és közlekedési politikának a harmonikus vezetése.

Áttérek most a közigazgatás szervezetének a kérdésére. *(Halljuk! Tisza Kálmán miniszterelnök elhagyja az üléstermet.)* A közigazgatási szervezet kérdésének a belügyminiszter úrra ma is az a hatása van, hogy őt e teremből kiüzi. *(Nagy derültség balfelől.)* És csakugyan, sajátságos jelenség az, — melyet különben Grünwald t. barátom is jeles beszédében fölemlitett — hogy a belügyminiszter semmitől a világon annyira nem iszonyodik, mint a belügyi reformkérdések felemlitésétől. Remélem, t. Ház, hogy e viziszony a belügyminiszter úrra azzal a hatással lesz, hogy őt nemcsak pillanatnyilag, mint most, de véglegesen eltávolitja arról a helyről, melyen én őt kevésbbé szivesen látom, mint bármely más helyen. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

Közigazgatási szervezetünk bajait általánosan érti mindenki. Hogy községi törvényeink a községekre oly teendők halmazát ruházták, melyeknek a községek az ország igen nagy részében megfelelni egyáltalában nem képesek; hogy köztörvényhatósági szervezetünkben a kompetenciáknak egy kibonyolithatatlan konfuziója uralkodik, a főispán, alispán, a közigazgatási bizottság, meg a megyei bizottság hatásköre közt; hogy ebből

folyólag az ügyek elintézése tűrhetetlen lassuságban szenved, sőt néha egészen megreked; hogy a tisztviselők eljárásánál, éppen a bizottsági, kellőleg körül nem írt, hatáskör belevegyítése következtében is, a személyes felelősség elve érvényre egyáltalában nem, vagy csak tökéletlen mértékben juthat; hogy a közigazgatási tisztviselők helyzete olyan bizonytalan, — függvén a 6 évenkint megújuló új, meg új választásoktól, — hogy azoktól kvalifikációt és szakképzettséget kívánni nem is lehet s hogy ennek következtében nem is felelnek meg a követelményeknek, — a kivételeknek legyen tisztelet és dicséret; — hogy ennek következtében állami szervezetünk, állami közigazgatásunk, tehát a mindennap működő, mindenütt érezhető szervezet oly tökéletlen, oly hiányosan működik, hogy nemcsak az állam magasabb feladatainak, melyeket Grünwald t. képviselőtársam említett, de az állam által követelhető, a mindennapra szóló teendőknek sem képes eleget tenni, valamint nem képes megfelelni az állam segítő, irányadó feladatainak: ez elannyira mindenki által érzett tény, hogy én tökéletesen egyetértek Grünwald t. képviselőtársammal abban, hogy e kérdés, a viszonyok hatalma által ránehezedik mindenkire, a ki az ország ügyeivel komolyan foglalkozni akar, a ki az ország rendezésének és vezetésének nagy feladatát kezébe veszi. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De én nem ölelhetek fel egy beszédben minden tárgyat és e tárgy oly fontos, hogy külön megvitatást igényel. Hivatottabb, szakavatottabb egyének a Háznak erről az oldaláról a vita folyamában kétségtelenül alaposan megvitatják e kérdést. Nem tekinthetem ugyanis az én beszédem feladatának a helyzet

minden oldalának a megvilágítását. Ez az összes vitának a feladata. *(Helyeslés balfelől.)* És nagyon fognak csalódni azok, a kik talán hitték és remélték, hogy e kédés megvitatása, az ellenzéki padokon a megosztást, a dezorganizációt fogja előidézni, *(Úgy van! balfelől)* sőt ellenkezőleg, e kérdés megvitatása, a közigazgatási reform zászlajának a kitűzése, — mint biztosan hiszem és remélem — az erők ujabb tömörülésének, az összetartó elemek szorosabb szövetkezésének fog egyik alapjául szolgálni. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Azért én, utalván a vita további lefolyására és jelszavakkal e nagyfontosságu kérdést deprecziálni nem akarván, ma csak annyit mondok, hogy egy határozott közigazgatási reform-irány vallása és annak a megvalósítása: ez egyik mulhatatlan előfeltétele annak, hogy valaki az ország ügyeinek a vezetésére vállalkozhassék és arra hivatott legyen. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

Már most, t. Ház, miután, a mennyire nekem lehet, a kép egyik fővonását részletesen kiszínezve, a másikat érintve, a regenerácziő feladatának pozitiv vázlatát iparkodtam a Ház elé rajzolni, át kell térnem annak a kérdésnek a megvitatására: miképen aránylik a jelen kormány ereje, képessége ez előttünk fekvő főfeladatok teljesítéséhez. *(Halljuk! Halljuk!)*

És itt is, t. Ház, az előbb említett okoknál fogva, a lehető legrövidebben, — miután azt mások fogják nálamnál szakavatottabban teljesíteni — magára a pénzügyi politikára kell egy-két megjegyzést tennem.

A pénzügyi bizottság tavalyi jelentését veszem elő, melyben le van téve az a megnyugvás, illetőleg a megnyugvásnak az az alapja, melynek következtében az akkori pénzügyi bizottság és azakkori t. többség elengedte

a kormánynak, hogy pénzügyi terveit főbb vonásaiban előadja. A tavalyi pénzügyi bizottság a jelentésében, azon az ünnepélyes hangon, melyet a tárgy komolysága és méltósága megérdemel, azt mondja:

„Nem panaczeát, nem a hiányt azonnal elenyésztető, lehetetlen rendszabályokat kérünk itt a kormánytól; de annak bizonyítékát, hogy az államháztartás bajain akar és tud segíteni, a mint ennek a megelőző években is bizonyítékát adta — a kiadásokban eszközölt megtakarítások és a bevételek fokozása által.

Kérjük tehát a t. Házat, utasítsa a kormányt, hogy az államháztartás rendezése és az abban krónikussá vált hiány apasztása, megszüntetése iránt teendő gyakorlati rendszabályokat úgy foganatosítsa, illetőleg készítse elő, hogy a jövő évi költségvetésnél az ország már tájékozva legyen a kedvező pénzügyi fordulat eszközei iránt.“

Ha ezzel egybevetjük a pénzügyi bizottság idei nyilatkozatát, azt fogjuk találni, hogy a t. bizottság ez idén jóval vékonyabb hangon szól. *(Derültség.)* Azt mondja — és ez körülbelül netovábbja annak, mit a kormánytól kíván — „a bizottság kívánatosnak tartja, miszerint az államháztartási hiány kisebbítése czéljából, a fogyasztási adók teljesebb kihasználására figyelem fordíttassék; miért is szükségesnek véli azt, hogy a kormány mielőbb foglalkozzék azon kérdéssel: lehet-e s mi módon eszközölni azt, hogy a fogyasztási adók, esetleg az adózási rendszer módosítása útján is, jövedelmezőbbekké tétessenek.“

A pénzügyi bizottság által tavaly és ez idén javasolt e két utasítás közt igen lényeges eltérés van: az idei magában foglal valamivel kevesebbet, de magá-

ban foglal valamivel többet is, mint a tavalyi. Kevesebbet foglal magában, a mennyiben lemondott arról a kívánatról, hogy a kormány rendszeresen adja elő ama gyakorlati rendszabályokat, melyek a Házat tájékozzák a kedvezőbb pénzügyi fordulat eszközei iránt, és tisztán csak tanulmányozásra utasitja a kormányt. De többet is tartalmaz, a mennyiben a t. bizottság szükségesnek tartja a kormány e tanulmányai felett bizonyos magasabb felügyeletet gyakorolni és kijelöli a tárgyat, a melyet a miniszternek jó lesz tanulmányozni. És ezt a különbséget megmagyarázzák a következő lapon foglaltak, melyekre a t. bizottsági előadó úr engem intés által figyelmeztetett:

„Nem bir ugyan közvetlen aktualitással ez óhajunk; de midőn államháztartásunk jövőjére gondolunk, lehetetlen, hogy ez irányban is fel ne keltsük a kormány és a közvélemény figyelmét. Azonban okulva az eddigi tapasztalatokon, éppen nem szándékozunk, habár csak a közel jövő pénzügyi rendszabályaira nézve is, részletes és határozott tervezet kifejtésébe bocsátkozni, vagy ilyent provokálni.“

Tehát okulva az időközben tett tapasztalásokon, nem látja jónak a pénzügyi bizottság a kormány részéről ily rendszabályokat provokálni. *(Derültség és tetszés balfelől.)* Abban a szerencsés helyzetben vagyok, t. Ház, hogy erre nézve a tisztelt pénzügyi bizottság többségével teljesen egyetértek. *(Tetszés balfelől.)* Hisz oly tragikomikus volt a pénzügyi bizottság által adott tavalyi utasítás tényleges eredménye, a mint ez a kormány által javasolt pozitiv rendszabályokban mutatkozott, hogy nagyon értem, ha, okulván e tapasz-

talatokon, a bizottság óvakodott attól, hogy a kormánynak ujabb pozitiv utasításokat adjon. *(Tetszés balfelől.)*

Tragikómikusnak mondtam, t. Ház, ezt az eredményt, tragikómikusnak a szó szoros értelmében, mert van benne igen kómikus és van benne szomorú, veszedelmes is. A kómikus oldalt Lukács Béla t. barátom tegnap kimerítően jellemezte, midőn elősorolta azokat a pozitiv javaslatokat, melyekből a tervszerü müködés pénzügyeink javítása érdekében állott volna és melyek egyike a másik után, alárendelt tekinteteknél fogva, elesett, a kormány mintegy ekkép szólván: „ha igy nem kell, hát legyen másképp.“ Ez a dolog kómikus oldala, melyre visszatérni nem akarok.

De, t. Ház, van annak egy igen komoly és veszedelmes oldala is. Mert a kormány által, a pénzügyi bizottság e vigyázatlan provokációja következtében beadott pozitiv javaslatok közt foglaltatott két olyan is, melyeknek a valósítása, ha a képviselőház bizottsága egyhangulag utját nem állja, a legkönnyelmübb módon végzetessé vált volna állami hitelünkre. *(Úgy van balfelől.)* Foglaltattak azok közt oly javaslatok, melyekben egy feltünőleg csekély eredmény elérése végett, valóságos szerződésszegés rejlett az állam hitelezőinek egy része iránt. S hogy e javaslatok puszta beadása, rombolóbb hatással nem volt állami hitelünkre, azt köszönhetjük először a pénzpiacz igen kedvező hangulatának és köszönhetjük másodszor annak a gyorsaságnak és határozottságnak — és ez a pénzügyi bizottság érdeme — mely által e végzetes javaslatokat, a kormány hivei segélyével is, mindjárt eltávolították. A külföld igy legalább azt

látta, hogy ha van is és lehet is Magyarországnak pénzügyminisztere, a ki e fegyverrel játszik, nem tudván, hogy azzal a nemzetet sebezheti meg, de nem lesz található a magyar országgyűlésen többség, mely az állam elvállalt kötelességeinek megszegéséhez járuljon. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* De nagyon komoly az a helyzet, t. Ház, midőn a pénzügyi kormányzat élén egy általam különben tisztelt férfiú áll, a ki a resszortjához tartozó legfontosabb ügyek természetéről, az általa eszközölt tények és előterjesztett javaslatok horderejéről, oly kevés fogalommal látszik birni, hogy mások figyelmeztetésére, egy bizottsági konziliumra volt szüksége, annak megtudása végett, hogy a mit itt tett, az tulajdonkép haláldöfést is jelenthetne a magyar állam hitelének. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ennyit kell tartanunk, t. Ház, a tervszerüségről pénzügyi politikánk vezetésében.

A második főpont, melyet fejtegettem és melyet pozitiv oldalról is iparkodtam bemutatni a t. Háznak, a közgazdasági politika. *(Halljuk.)* S valóban lehetne mondani, hogy midőn e térre lépek, venio nunc ad fortissimum virum, vel ad fortissimos viros. Én, t. Ház, iparkodtam ecsetelni azt, hogy közgazdasági politikánk főirányzatainak a következőknek kell lenni: öntudatos, egészséges hitelpolitika; öntudatos és tervszerü termelési politika; öntudatos és tervszerü, ugyanazon czél felé törekvő kereskedelmi és közlekedési politika.

Vajjon azok a módok és eszközök, melyeket én előadtam, helyesek és czélra vezetők-e, arra nézve véleményeltérés igenis lehetséges, de arra nézve, hogy e fejezetekből áll a közgazdasági politika, talán

véleményeltérés sem lesz. Tehát lássuk, hogy e fejezetek mindenikével szemben, minő magatartást követtek azok a férfiak, a kik közgazdasági érdekeinket vezérelni hivatvák.

Hitelpolitika: itt teljesen üres lapot találunk. Arról, hogy a hitel terén, a hitel feltételeinek az enyhítésére valamit tenni lehessen vagy kelljen, arról úgy látszik, sejtelem sem létezik a t. kormány köreiben. Kivétel az uzsora-törvény előkészítése, melynek a meghozatalát én igenis óhajtom és a melynek a fővonásait, a mint az utolsó ankéten átment, helyesnek tartom. De ezzel az egy kivétellel, mely csak egy kórság kivágására, nem pedig magának a szervezetnek a tökéletes meggyógyítására van irányozva: hitelpolitika, aequale null.

Iparpolitika: az ipar emelésére tett intézkedések. Az ipartörvény reviziója, állami kedvezmények nyujtása, abból a tekintetből, hogy legalább az állami és törvényhatósági szükségletek, a hazai ipar által fedeztessenek. Az első tekintetében a kormány, úgy látszik, még a tanulmányozás stádiumáig sem jutott el, de azon túl semmiesetre sem haladt. *(Derültség baloldalon.)* A hazai iparnak, az állam által való felkarolásának ama legprimitivebb módja, illetőleg a körül, hogy a hazai ipar alkalmaztassék az állam és a törvényhatóságok szükségleteinek fedezésére: nagy érdeme van — a közös hadügyminiszternek. Ennél, e tekintetben a legkulánsabb és a legelőzékenyebb eljárást találjuk, mit ez alkalommal is szívesen elismerek. Hazai kormányunknak hasonló eljárásáról nem tudunk semmit. *(Mozgás.)*

A mezőgazdasági termelés emelésére direkt szol-

gáló eszközök terén, elismerem, hogy különösen a jelenlegi földmívelés-, ipar- és kereskedelmi miniszter úr tárczavállalása óta történik egy-más, történik bizonyos buzgósággal és félreismerhetetlen ügyszeretettel. Igenis, a marhatenyésztés emelése tekintetében több történik, mint eddig; kultur-mérnök is van három, kik mindössze 12,000 kat.-holdat vízmentesítettek az országban. Szóval, kipkedve-kapkodva, némi segítség és gondozás észlelhető. De hogy itt egy rendszerre volna szükség, hogy tehát szervezet megállapítására volna szükség, minőt a székesfehérvári mezőgazdasági kongresszus emlékiratával egyetértőleg, a gazdasági egyesületek létesítésében és ezek hálózatának a kifejtésében véltem feltalálhatni: e föltétel ismeretének a nyomát sem találtam a miniszterium eljárásában, sőt e követelménynyel szemben a szakminiszter úr elutasító magatartást követett a közgazdasági bizottságban. Tehát e téren, a hol történik is valami, rendszernek szintén semmi nyoma.

De mit mondjunk kereskedelmi és közlekedési politikánkról? Nem hiszem, hogy azt az elvet, mely szerint e kettőnek egységesen egy czél felé kell törekedni, nem hiszem, hogy ezt az elvet, az illető miniszteriumokban szem előtt tartják, hogy erről ott egyáltalában csak szó is van; hogy ez csak messziről is figyelembe jön. Különben, sok mindenféle dolgot nem tudok megmagyarázni.

Ha a mi főérdekünk az, hogy terményeinket a nyugoti piaczokra olcsón vihessük, — pedig az; ha ennek az elérésére az egyetlen mód az, hogy Ausztriától a vámpolitikai téren erre nézve a kellő koncczessziókat megnyerjük, viszont biztosítván neki a

keletfelé való kivitel könnyebbségét: akkor hogyan van az, hogy egyoldalúlag, mindig csak a keleti összeköttetéseknek a megkönnyítésével és az arra gravitáló vám- és közlekedésügyi kérdéssel foglalkoznak, a nyugati kivitel kérdésének a teljes elhanyagolásával? Hogyan van az, t. Ház, hogy közlekedési miniszterünk, a nyugat felé eszközölhető kivitelnek a legtermészetesebb és legolcsóbb utairól, a vizi utakról megfeledkezett? Hogy a Fiuméhoz közel viendő vizi ut létesítéséről csak ma, miniszterségének, úgy gondolom, hatodik esztendejében tart ánketeket és pedig a más valaki által, évek előtt szerkesztett tervek alapján? Hogyan van az, hogy a lánczhajózást a Dunán egyenesen betiltotta? Hogyan van az, hogy ha a Dunán Gönyőnél létező gőzhajózási akadályok eltávolításáról van szó, ezt mindig, mint Ausztriának adandó konczessziót említi? *(Úgy is van! jobbfelől.)* Tudom az észjárást, melyen ez alapul *(Halljuk!)* s nagyon köszönöm a t. közbeszólóknak, hogy alkalmat adtak ennek a kifejtésére. Az észjárás, melyen ez a felfogás alapul, az, hogy Bécsben a tömegtermények raktározására meglevén már minden készlet, Budapesten pedig nem, ha a Bécscsel való összeköttetést túlságosan könnyítjük, az összes forgalom Budapestről eltereltetik és Bécsbe vonatik.

T. Ház! Itt egy reminiszczenczia jut eszembe. Ezelőtt öt évvel, 1875. jan. 29-én, egy akkori tisztelt, most fájdalmasan nélkülözött képviselőtársam, nagy beszédet mondván el e Házban, megemlékezett arról is, hogy sürgősen szükséges a fővárosi kereskedés érdekében entrepots-k, nagy raktárak emelése; mert midőn mindenütt a világon ez irányban a legnagyobb

erőfeszítések történnek, félni lehet attól, hogy mi, ha sokáig késünk, elmaradunk a világtól és elkésünk. Ekkor közbekiáltások történtek balról, hogy már is elkéstünk. Ennek, t. Ház, most kerekszámban öt éve és azóta igenis egyes fővárosi klikkek nagy harczokat folytattak a raktárak miként való tervezése fölött, de a t. kormány, melynek, ha ez csakugyan, a mint valóban az, országos érdek is, kötelessége lett volna az entrepots-kat létesíteni, semmit sem tett. *(Helyeslés balfelől.)* Akkor talán éppen a t. miniszter úr valamely elvbarátja kiáltotta közbe, hogy már is elkéstünk; most pedig öt év óta ugyanez a miniszter úr, ez irányban semmit sem tesz. De tesz mást.

Nem létesíti azt, a mi szükséges, hogy a mi forgalmunk, kereskedésünk Budapesten konczentrálható legyen; hogy az itt természetszerü táplálékát találja. Nem, ezt nem teszi, hanem e helyett bele fekszik a Dunába és megakarja állítani a Duna árjait, mert elég merész az a szegény Duna, hogy terményeinket legolcsóbban akarná a nyugat felé szállítani, ha a mi közlekedési miniszterünk megengedné. *(Élénk derültség és tetszés a baloldalon.)*

Ha, t. Ház, ez nem szatirája annak, a mit kereskedelmi és közlekedési politikának nevezni nem lehet, akkor nekem a szatiráról egyáltalában nincs fogalmam. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ezen a magaslaton áll, t. Ház, a mi kereskedelmi és közlekedésügyi politikánk annak az együttes működési czélnak a szempontjából, hogy terményeinknek a nyugati piaczokat, a mennyire lehet, megtarthassuk!

Hát a közigazgatási politikával, t. Ház, hogy állunk? Már az előbb említettem, hogy a t. miniszterelnök és belügyminiszter úr semmitől sem irtózik annyira, mint a közigazgatási kérdés felvetésétől és kérdenem kell magamtól és a t. Ház előtt: felvessem-e azt a kérdést, vajjon nem tekintve ezt a lélektani momentumot, a mely utóvégre leküzdhető, meg van-e benne multjából, itélve, az a kvalifikáczió, hogy e nagy kérdést sikeresen megoldja? Én t. Ház, teljes elismeréssel és tisztelettel hajlok meg a miniszterelnök és belügyminiszter úr nagy képességei előtt, a melyeket, mint parlamenti vezér, mint debatter, mint a hatalomrajutás és a megtartás minden eszközeinek a virtuóz kezelője kifejt. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalon.)*

Én a miniszterelnök úr előtt e tekintetben, mint mondám, tisztelettel és parányiságom tudatában meghajlok; de tartok attól, sőt az eddigi tapasztalás mármár igazolja azt, hogy ő benne a legkiválóbban érvényesül a parlamenti kormányformának egy veszedelme, ha úgy tetszik inhaerens hibája, a melyet Macaulay úgy jellemezett, hogy azok a képességek, melyek a hatalom birtokának elnyerésére és megtartására szükségesek, gyakran nagyon különbözők azoktól a képességektől, melyek a hatalom üdvös gyakorlásához szükségesek és hogy igen gyakran, e képességek két személyben, külön választva találhatók és hogy az a személy, kiben az egyik a lehető legnagyobb mérvben van meg, a másikat teljesen nélkülözheti. Engem, mint mondám, ez általános mondat alkalmazására, a miniszterelnök úrnak, különösen mint belügyminiszternek a működése jogosít fel. Mert, tisztelt

Ház, ha a belügyminiszter úr közigazgatási alkotásait tekintjük, mióta ő azt a széket elfoglalta, lehetetlen valami kedvező eredményre jutnunk az ő közigazgatási reform-hivatását illetőleg. Fő alkotása: a közigazgatási bizottság, a melyben ő egy alapjaiban helyes eszmét, t. i. önkormányzati elemeknek, állami elemekkel való együtt működését a közigazgatás bizonyos feladatainak tényleges teljesítésére: az alkalmazásában annyira elrontott, hogy sokan, a kik az alapeszmét, a mely helyes, védték, abban a színben tüntek fel, mintha annak fonák alkalmazását is magukévá tették volna és sokan, a kik e fonák alkalmazást megtámadták, abban a színben állottak, mintha magát a helyes alapeszmét is megtámadnák és megtámadták volna. De e félreértésen kívül, a mely, természetesen, a közigazgatási reformkérdés megoldásának igen nagy akadálya volt, eddig is sokkal nagyobb gyakorlati bajokat eredményezett ennek az institucziónak fonák módon való érvényesítése, sokkal inkább el van ez ítélve mai alakjában, a törvényhatóságok nagy többségének egyhangu meggyőződése és a tapasztalás által, semhogy arról egyébképen, mint egy egyszerü utalással, megemlékezni szükséges volna. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Következett a belügyminiszter úr alkotásai közt, először egy ki nem vihető és az életbe legtöbb szabványaiban nem is igen át ment közegészségügyi törvény; következtek azután a hires gyámügyi és bagatellügyi törvények. Ha ezekről az alkotásokról, mint belügyminiszteri alkotásokról ítéletet akarunk mondani, nem szabad azokat abban az alakban néznünk, melylyé azok a belügyminiszter úr akkori párt-

hivei nagy részének erélyes pressziója következtében átmódosultak, de a szerint az eredeti ős alakjuk szerint kell azokat megítélni, melyben az ő keble mélyéből jöttek a Ház elé. És ez eredeti ős alakjukban, magukon viselik mind e javaslatok az elavult, partriarkális slendrián és a szolgabirói mindenhatóság ideáljának legteljesebb mértékben megvalósult eszméjét és kifejezését. *(Élénk helyeslés és derültség a baloldalon.)* Hogy azután azokba némely, a tudomány által követelt módosítás bejutott s így e javaslatoknak egy-egy kirívó hiánya javíttatott, ez e törvényeket egészben véve gyakorlatiakká, az életben alkalmazhatókká nem tette, a minthogy különösen a gyámügyi, de a bagatell-törvény ellen is, a mióta életbe léptek és működnek, folytonosan hangzik a felszólalás, a panasz és jönnek az azok reformját kérő hangok a Ház elé. Szóval nincs a belügyminiszter úrnak, mióta ő e széket elfoglalta, egyetlen egy alkotása sem, melynek módosítását, gyökeres átalakítását, vagy eltörlését a tapasztalat emberei és az ország közvéleménye már most is hangosan ne követelnék. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Már, t. Ház, elismerve, mint előbb mondám, a m. e. urnak parlamenti vezéri fényes tulajdonait, vajjon ugyanazokra a kezekre volna-e bízandó a nagy orgánikus közigazgatási reform keresztülvitele, melyeknek az eddigi alkotásai az élet tengerén egytől-egyig hajótörést szenvedtek? Azt hiszem, e kérdésnek elfogulatlan felvetése annyi, mint a válasz megadása. *(Helyeslés a baloldalon.)* De, t. Ház, ez organikus alkotások hibáin kívül, van még egy másik szempont, mely a jelen kabinetnek hivatottságát a közigazgatás reformjára — s ezzel nagyon keveset mondok, — igen

kérdésessé teszi. Ez a kormányzat gyakorlásának a módja az adott rendszer mellett.

És itt, t. Ház, lehetetlen, hogy ne érintsek egy tárgyat, melylyel szivesen nem foglalkozom, melylyel azonban a dolgok mai stádiumában, a kellő komolysággal és objektivitással a Háznak, mint a kormányzat hivatott ellenőrének, foglalkozni elvégre is kötelessége. Értem azt az erélytelenséget, az ellenőrködési hivatásnak azt a tökéletlen teljesítését, melyet az állami kormányzat részéről, társadalmi és állami életünk bizonyos erkölcsi kinövéseivel szemben tapasztalunk. (*Úgy van! balfelől. Halljuk! Halljuk!*) Én, tisztelt Ház, nem vádolom e tekintetben a kormányt semmivel egyébbel, mint azzal, a mi tényleg létezik, a mi bizonyítva van. Szándékainak a tisztaságát, a kabinetet alkotó egyének jellemének a hozzáférhetetlenségét megtámadni, vagy kétségbe vonni, szándékom nem lehet. De magát a tényt hallgatással mellőzni nem szabad. Nem fogok mindazoknak az eseteknek egyenkint való ecsetelésébe és felsorolásába bocsátkozni, melyek e tekintetben már hónapok óta a sajtónak csaknem mindennapi kenyerét képezik és a melyeknél lehetetlen, legalább egész általánosságban és korlátozás nélkül, a sajtóra visszahárított vádat és támadást elfogadnom, mintha ily kórtünemények felderítése a nemzet ellen való kötelesség megszegése volna. Nem, e teóriát, mely utóvégre a politikai orgazdaságnak egy nemére vezetne, el nem fogadhatom. A hol igaz baj van, — de legyen igaz — a hol e baj közérdeket sért s a hol az orvoslásnak más módja nincs, mint a nyilvánosságra appellálás, ott cum moderamine in — culpatae tutelae ez nemcsak joga, de köte-

lessége a nyilvánosság minden orgánumának, mint végső eszköz. *(Helyeslés balfelől.)*

De, mint mondám, én mindezen esetek egyenkint való felsorolásába nem bocsájtkozom. Egy azonban van köztük, az utolsó, mely, miután a kormányzattal közvetlen összeköttetésben áll, mindenesetre felhozandó. Értem azokat a botrányos állapotokat, melyek az ország két déli megyéjének közigazgatásában előfordultak. Lehetséges és megengedhető-e az, t. Ház, hogy egy oly megyében, melyben a törvényhozási autonómia fel van függesztve és a kormány korlátlanul rendelkezik, hogy ottan évek óta hivatalos pénzek rendszeres sikkasztása előforduljon? Hogy ez történjék oly egyének által, kiknek gyanus voltára a közhangulat ismételten figyelmeztetett? Hiszen én magam, ama megye viszonyaitól oly távol állok s mégis, mennyit hallottam sok idő óta az ottani viszonyokról! Lehető-e tehát az, hogy ily állapot létezzék és fenmaradjon évekig, a nélkül, hogy oly kormány, mely az erkölcsi felügyelést kellő gonddal és szigorral teljesíti, arról ne értesüljön és a gazt, a hol van, ki ne pusztítsa tűzzel és vassal, ha kell, az egyénre való minden tekintet nélkül. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Oly állapotok ezek, melyek a felügyeleti és ellenőrzési kötelesség kelleténél lazább gyakorlatából származtak s a nemzetet súlyosan és érdemetlenül kompromittálni teljesen alkalmasak. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Azt hiszem, hogy elvesztette a nemzet vezetésére való hivatását e kormány, már csak az okból s már csak azért is, mert azt az éberséget, melylyel a nemzet legszentebb kincsén őrködni tartozik, kellő erélylyel gyakorolni nem tudja. *(Helyeslés a baloldalon.)* Ez, t.

Ház, a Lukács képviselőtársam által tegnap használt és sokak által neheztelt kifejezésnek, az általános kormányzati képtelenségnek a szuperlativusza.

Azért összevonva azokat, miket előadásomban az ország általános helyzetére nézve elmondani bátor voltam, lehetetlen meg nem emlékeznem arról és lehetetlen a Háznak meg nem emlékezni arról, hogy reformmüködés elvontan, vagy reformmüködés pusztán a törvényhozás által, vezetés nélkül, nem képzelhető s hogy ezt a vezetést senki más, mint a kormány nem gyakorolhatja; és hogy a gyakorlati politikus, midőn magának a bajból való kibontakozás kérdését felteszi, lehetetlen, hogy egyszersmind fel ne tegye azt a kérdést: hivatva vannak-e e reformmüködés keresztülvitelére azok a férfiak, a kik jeleleg a kormánypadokon ülnek? És miután az állami élet legfőbb feladatain, az általunk megoldandó legsürgősebb kérdéseken, a pénzügyi, közgazdasági és közigazgatási kérdéseken végig jártattam szemeimet, s a tények objektiv észlelése után kénytelen voltam arra a meggyőződésre jutni, hogy a jelen kormánynak tervszerü pénzügyi politikája nincs, hogy az tervszerü közgazdasági politikáról még csak nem is álmodozik, a közigazgatási reform égetővé vált keresztülvitelére pedig nem alkalmas, de még a jelenlegi közigazgatási törvények alkalmazásában sem bir az éberségnek, az erélynek és a szigornak ama fokával, a mely szükséges, hogy a legjobb szándék mellett is elkerülje a nemzet jó hírnevének a kompromittálását: lehetetlen mindezekből más következtetést levonnom, mint azt, hogy a jelenlegi kormánynak e nagy feladatok teljesítésére nincs képessége, nincs hivatása. *(Úgy van! balfelől.)*

Ily értelemben, t. Ház, midőn a budgetet elvtársaim által jelzett parlamenti gyakorlat szempontjából, a részletes tárgyalás alapjául elfogadom, magam és elvtársaim nevében bátor vagyok egy határozati javaslatot beadni, a mely, midőn a kormányról hozott ítéletünket kimondja, egyszersmind jelzi a főbb irányokat, a melyekben a reform nagy művét megindítandónak véli, mert kiemeli ama főbb kérdéseket, a melyek megoldandók mindenki által, a ki igényt akar tartani arra, hogy a nemzet ügyeinek a vezetésére hivatva van. *(Iványka Imre közbeszól: Ez programm!)*

Egy t. képviselő úr a túlsó oldalról közbeszólott s azt mondá, hogy ez programm! *(Halljuk! Halljuk!)*

Hát, t. képviselő úr, ez nem programm abban az értelemben, a mely e szóhoz, az eddigi gyakorlatok után, sajnos, fűződni szokott, hogy t. i. az állami élet minden ágára és minden képzelhető kérdésére nézve, bizonyos örök igazságok, több-kevesebb elegánczával elmondassanak és azoknak a porrátörése után, e por a nemzet szemébe hintessék. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* De programm igenis, ha úgy akarjuk, abban az irányban, hogy tisztán a gyakorlatiasság álláspontjára állva, jobbra-balra kerülve minden doktrinárizmust; második sorba helyezve mindazokat a kérdéseket, a melyek, bármily fontosak is, a nemzet élet- vagy halál-kérdésével direkte össze nem függnek: kiemeli ama négy főkérdést, a melyre irányozva kell lenni minden politikai akcziónak, ha azt akarjuk, hogy a helyzet magaslatán álljon és a melynek sem egyikét, sem másikát kihagy ninem szabad. E főkérdések — alkotmányos életünk szilárdságának és nemzeti életünk erkölcsi tisztaságának magától érthető vaserélylyel

való biztosításán kivül: pénzügyünk rendezése, a közgazdasági politika és a közigazgatási reform keresztülvitele. És ez részünkről a következő határozati javaslatban nyert kifejezést *(olvassa)*:

A képviselőház az 1880. évi költségvetés általános tárgyalásának alkalmából kijelenti, hogy a jelenlegi kormányt,

mely pénzügyeink rendezésére irányzott tervszerü működést kifejteni nem képes,

mely a nemzet hanyatló gazdasági erejének fentartására és emelésére rendszeres tevékenységet nem tanusitott,

mely nemcsak nem kezdeményezi a közigazgatás szükséges átalakitását, de a közigazgatás körében meghozott törvények hatályos foganatositását is elmulasztja, sőt a közélet erkölcsi tisztaságának megőrzése körül nem tudta a kormányzat felügyeleti kötelességét azzal a gondossággal és szigorral teljesiteni, melyet a közérdek kiván:

a nemzet ügyeinek vezetésére hivatottnak nem tartja."

Ajánlom ezt a t. Háznak elfogadásra. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés a baloldalon.)*

*

A ZÁRÓ BESZÉD.

— 1880. május 6. —

Tisztelt Ház!

A most lefolyt 14 napos költségvetési vita kezdetén, a magam és számos elvbarátaim nevében indokolt bizalmatlansági indítványt ajánlottam a t.

Háznak elfogadás végett, mely indokait a kormány eddigi tevékenységéből, illetőleg mulasztásaiból merítette.

Most a vita végén az a kérdés áll előttem: felmerült-e a vita folyamában oly inczidens, tétetett-e oly nyilatkozat, mely a multra alapított ítéletünket módosíthatná; mely, a jövőre jobb reményeket helyezvén kilátásba, a multra fektetett elitélő nyilatkozatunknak módosítására, vagy visszavonására indokul szolgálhatna?

Erre a kérdésre kénytelen vagyok határozott nemmel felelni, kénytelen vagyok konstatálni, hogy a vitának egész lefolyása alatt a kormánypadokról tett nyilatkozatok oly jellegűek, hogy én, ha a vita elején határozati javaslatomat be nem adtam volna, ma, éppen a vita hatása alatt, kötelesnek érezném magamat, hogy ahhoz egészen hasonlót nyujtsak be. *(Helyeslés balfelől.)*

Így tehát, természetesen, határozati javaslatomat teljes kiterjedésében fentartom. Zárószavamban pedig arra fogok szorítkozni, hogy az általános álláspontot, melynél fogva azt fentartom, igazoljam, egyes szónokokkal csak annyiban polemizálván, a mennyiben az igazolásomra okvetetlenül szükséges.

A szavazásra vonatkozólag azonban, még egyet előzetesen bátor vagyok kijelenteni. A vita folyamában Simonyi Ernő képviselő úr is benyujtott egy bizalmatlansági javaslatot, melynek szövegében semmi indokolás nem foglaltatik. Mi ismételten kifejeztük abbeli meggyőződésünket, hogy a határozati javaslatunkban foglalt indokolások tisztán negativ természetűek s az arra adott szavazat semmiképpen sem

akadályozza az egyes szónokok által kifejezett motivumok elfogadását, tehát semmi sem áll utjában annak, hogy az ellenzék minden árnyalata e határozati javaslatra rászavazzon. Ám a t. függetlenségi párt nem úgy vélekedvén — és ez utóvégre is az ő házi dolga — mi, a mérsékelt ellenzék tagjai, nem csinálunk az ilyen nagyfontosságu szavazásból kanapé-pert, mert mi nem azt nézzük, hogy ki adott be határozati javaslatot, hanem hogy mi van abban. Mi tiltakozunk ama feltevés ellen, mintha egy javaslat elfogadása által magunkévá tennők mindazt az indokolást, a mely azt a határozati javaslatot kisérte, mert ha e gyanunak és vélekedésnek a lehetősége csak távolról is fenforogna, megvallom, sohasem lehetne arra eset, kogy a t. függetlenségi párt bármely tagja által beadott határozati javaslathoz járuljak. *(Helyeslés balfelől.)* De nekem nem az az álláspontom, hogy, valamely javaslatot elfogadván, nemcsak a javaslat szövegét, de a mellette álló indokolást is elfogadjam s ennek következtében én semmi nehézséget nem látok abban, hogy az általam beadott határozati javaslat után, ha a többség azt magáévá nem teszi, Simonyi Ernő képviselő úr határozati javaslatára adjam szavazatomat. *(Helyeslés balfelől.)* És azt hiszem, hogy senki a világon, akár a t. többségnek, akár a kisebbség bármely árnyalatának a padjairól ezt akként magyarázni nem fogja, hogy ez által a t. függetlenségi párt eszejárását, indokolását, elveit csak legkisebb mértékben is magamévá tettem. *(Helyeslés balfelől.)*

Ezeket a szavazásra nézve előrebocsátván, tartozom igazolni azt az állításomat, hogy a vitának az egész lefolyása és nevezetesen a kormánypadokról

történt nyilatkozatok, teljes mértékben igazolják az általam benyujtott határozati javaslat minden pontjának a fentartását.

A határozati javaslat indokolásának az első pontja az volt, hogy nem tapasztalunk rendszeres törekvést a t. kormány részéről pénzügyi helyzetünk javitására. Hogy tervtelenség, kapkodás uralkodik a t. pénzügyminiszter úrnak is az eljárásában. És, t. Ház, ennek az ellenkezőjéről a vita lefolyása sem engemet, sem, azt hiszem, e párt bármely objektiv szemlélőjét meg nem győzött.

Nem bocsátkozom ama számitások tömkelegébe, melyek a miniszter úr, a bizottsági előadó úr és egyes felszólalt képviselők közt a vita alatt felhózattak. Az ilyen számcsoportosítás felett való vitatkozások impressziója úgy sem maradandó. Ezek az egyéni tájékozottság kisebb vagy nagyobb mértékét jellemezhetik, de magára a helyzetre vajmi ritkán vetnek világosságot. Ezeknek az emléke mulandó; ezeknek a benyomását elviszi a nap. De maradandó az az általános impresszió, mely minde vitatkozások eredményeképpen a szemlélő elé tárul. Maradandó az a minden elmagyarázást, minden igazolási törekvést is túlélt tény, hogy a t. pénzügyminiszter úr a tavaly kilátásba helyezett nagy akcióját az egyensuly helyreállítására, egy csomó arra czélzó törvényjavaslattal csakugyan inaugurálta; hogy a javaslatok legnagyobb részét elfujta a diskusszió első stádiuma, másrésze még idáig sem jutott: ezt pedig, t. Ház, magyarul tán úgy szokták mondani, hogy nincs terv, nincs pénzügyi politika. *(Igaz! balfelől.)* Erre nézve állításaink fővonásai, álláspontunk nagy keretei megin-

gatva nincsenek. Az első indok áll ma, miután a vita keresztttüzét kiállotta, erősebben, mint állott a vita elején. *(Helyeslés balfelől.)*

Hasonlóan vagyunk a közgazdasági politikára vonatkozólag itt a Házban elmondottak tekintetében is.

Én iparkodtam, t. Ház, a vita elején — ne használjuk azt a nagyigényü kifejezést, hogy közgazdasági programmot, — de némely irányeszmét kifejteni, mely azt jellemezte, hogy miként képzelem én a tervszerü, a rendszeres törekvést közgazdasági állapotaink javítására. Ezzel szemben a kormány és az azt védő képviselő urak részéről tisztán és mereven negativ magatartást tapasztaltam. Foglalkoztak kisebb és nagyobb szerencsével az általam előadott egyes részletek birálásával és czáfolatával: de az ő részökről bármely eszme, bármi, a mit orgánikus felfogásnak, tervszerü eljárásnak lehetne nevezni, legalább az én hallásomra nem merült fel. *(Helyeslés balfelől.)*

És igy, ha sikerült volna is nekik, a mi, véleményem szerint, nem sikerült, bebizonyitani, hogy az, a mit én e részben mondtam, az abszurdumok tömkelege, a kivihetetlen aspirációk és az ellenmondásokat rejtő konczepcziók ritka vegyüléke; ha mindezt sikerült volna nekik ellenem bebizonyitani: az mellettük mit bizonyitana? Bizonyitaná-e azt, hogy a kormány e részben hivatásának megfelni képes és hogy van egy orgánikus eszmelánczolata, mely, ha keresztül vitetik, a nemzet anyagi összeroskadását megakadályozni alkalmas? Nem; ez nem bizonyitana semmit. *(Igaz balfelől.)*

De bocsánatot kérek, t. Ház, talán nem elfogultság saját eszméim mellett, nem önhittség, hanem a

higgadt és objektiv birálatra való becsületes törekvésemnek az eredménye, ha nekem úgy látszik, hogy a kormány és védői még e maguk elé tűzött, tisztán negativ feladatot sem oldották meg valami fényesen.

Az első, a ki az általam előadottakkal foglalkozott, a miniszterelnök úr. Az ő czáfoló okoskodásait pedig en bloc magáévá tette és megtoldotta Kautz Gyula t. képviselő úr. Én ennek következtében a t. miniszterelnök úr okoskodásait is Kautz Gyula képviselő úrtól fogom számon kérni; mert, megvallom, gyakran meggyőződtem arról, hogy, képlettel élve, a t. miniszterelnök úr váltói a közgazdasági tudomány terén, szolid bank-intézeteknél nem találnak elfogadásra *(Derültség balfelől)* s azért tette rájuk a maga giróját egy jó firma, Kautz Gyula képviselő úr; *(Derültség balfelől.)* épp azért nem a fizetésképtelentől, hanem a fizetésképestől leszek bátor számon kérni azok értékét. *(Élénk derültség és tetszés balfelől.)*

Azok, a miket az igen t. képviselő úr, a miniszterelnök úr czáfolatát magáévá téve, ellenem felhozott, tulajdonképen négy főpontra redukálhatók, a melyekből három vastag ferditésen alapul, a negyedik pedig annak a tárgynak, a melyről szó van, hogy gyengén fejezzem ki magamat, nem kellő ismeretén.

A vastag ferditések a következők.

A t. miniszterelnök úr és vele egyetértőleg Kautz Gyula képviselő úr, midőn én a vasutak államositását, mint kivánatos czélt tűztem ki, azt a felfogást tulajdonitották nekem, hogy én a vasutakkal jog és törvény ellen valahogy el akarok bánni, az engedély-

okmányok ellenére erőszakot akarok rajtok elkövetni. *(Kautz Gyula tagadólag int.)*

A t. képviselő úr magáévá tette azt, a mit ez irányban a t. miniszterelnök úr mondott. Én azonban ezt egy szóval sem mondtam. Egyenesen tiltakoznom kell az ellen, hogy egész eszemjárásában, midőn éppen a pénzügyminiszter úr által az állam hitelezőivel szemben elkövetett jogcsonkítás ellen felszólaltam, hogy akkor belefért volna az én eszemjárásába egy oly eszme, mely bárki szerzett jogainak sérelmével járna *(Úgy van! a baloldalon.)* s akkor ezt rólam feltenni, beszédembe beleolvasni és aztán diadalmasan czáfolni, nem egyéb, t. Ház, vastag ferdítésnél. *(Úgy van! balfelől.)*

A másik vastag ferdítés az, hogy midőn én a takarékpénztárak ügyeinek bizonyos rendezését óhajtom, akkor egy formális revolucziót akarok előidézni pénzforgalmi intézeteinkben, erőszakot akarok elkövetni a hitel organizáczióján.

Itt megint bele olvastak az én nyilatkozatomba olyasmit, a mi abban egyáltalán nincs. Mert midőn valaki, valamely irányban a rendezést kívánatos czélként tűzi ki, józan emberek közt fel kell tenni, hogy azt nem érti másként, mint úgy, hogy történjék az a létezőnek a lehető kímélésével, a kellő átmeneti idők kiszabásával és megtartásával, melyek üdvös czél elérése mellett biztosítják azt is, a mi, — én is elismerem — a legkényesebb, a hitel organizáczióját, minden rázkódtatás ellen. *(Helyeslés a baloldalon.)*

A mit tehát itt czáfoltak, megint olyasmi, a mit én egyáltalán nem mondtam, a mit nyilatkozatomba

bona fide beleolvasni nem lehet. *(Helyeslés a baloldalon.)*

De a t. miniszterelnök úr — és ezt is alkalmasint találónak és alaposnak tartja Kautz Gyula képviselő úr — azt az őrült gondolatot is tulajdonította nekem, hogy a takarékpénztári betéteket gyáralapitásokra akarom felhasználni. Bocsánatot kérek, t. Ház, czáfoljuk egymást, a mily erős érvekkel csak tudjuk, de a diskusszióban való loyalitás szabályaitól oly teljesen ne térjünk el, hogy minden ok nélkül egymásnak Lipótmezőre való eszméket tulajdonítsunk *(Halljuk!)* és aztán azok czáfolata után kiirassuk lapjainkban magyar és német nyelven, hogy ezt és ezt a képviselőt a miniszterelnök úr diadalmasan tönkre tette, tönkre téve azt, a mit annak a szegény képviselőnek mondani soha eszébe nem jutott. A mit mondtam, az a következő: törekedni kell arra, hogy szünjön meg a tőke lefolyásának a kizárólagossága a letét-bankintézetek felé. Tehát nem azt mondtam, hogy ha egyszer betétekké váltak, hanem azt hogy mielőtt ilyen természetüekké lettek volna, fordíttassanak az üzleti vállalkozás felé. Ez pedig egy bár konczepcziójában tüzetesen ki nem dolgozott, de egészséges gondolat; a másik egyszerűen őrültség. Ezt a másikat czáfolta agyon a miniszterelnök úr és nemkülönben Kautz képviselő úr. Az elsőt nem is érintették.

Aztán van a t. miniszterelnök úrnak és vele Kautz képviselő úrnak egy kedvencz témája, a mi nagy tetszésre talált jobbra és balra is, t. i. a talajjavitási bank. A t. miniszterelnök úr ezt, mint valami véghetetlenül nevetséges dolgot méltóztatott feltüntetni. Megvallom, megvagyok akadva ez-

zel az argumentáczióval szemben, mert a tudományban és a gyakorlatban is elismert intézmények felett, itt e Házban tisztán elméleti előadásokat tartani mégsem volna helyén.

Nem akarom nagy litteraturával terhelni a t. miniszterelnök urat, melynek az átolvasását bokros teendői nem engedik. De itt van a képviselőház könyvtárában a porosz földmívelési miniszter jelentése, a porosz földmívelés fejlődéséről. A vízszabályozó társulatok szervezésével együtt véve, a talajjavító bank eszméjét indokolva és kifejtve megtalálhatja ott. Nagyobb kényelem szempontjából — még csak idegen forráshoz sem kell utasitanom — nézze át a miniszterelnök úr a *Nemzetgazdasági Szemle* utolsó füzetét, melyben az 1879. május 13-án Poroszországban, a talajjavító bankokról meghozott törvény szövege közölve van. És ha majd e tárgy elméleti momentumairól a kellő tájékozást ez uton megszerezte, akkor a nálunk való keresztülvitel módozatairól szivesen fogok vele vitatkozni.

De bocsánatot kérek, addig, míg egy, az elméletben és a gyakorlatban keresztülvihetőnek és elfogadhatónak elismert eszmét egyszerűen mint valami abszurdumot akarnak feltüntetni; a míg a gyakorlatiasságot megtagadják oly intézménytől, mely után több mint 900,000 belvizes hold magyar föld égetően kiabál: addig, t. Ház, megvallom, ily tárgyakról komolyan még csak vitatkozni sem akarok. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De a miniszterelnök úrtól átvett ezen inventáriumon kívül, Kautz Gyula t. képviselő úr a sajátjából is méltatott engem és ezt csak megtiszteltetésnek vehetem — igen beható és terjedelmes czá-

folatra. Sajnos, hogy még e czáfolat ama részében, mely az ő sajátja, még abban sem látom elkerülve azokat a ferdítéseket, melyeket akkor kellene leginkább kerülnünk, mikor a tudománynak egész hatalmát és kérlelhetlen komolyságát akarjuk valakivel szembe állitani. A t. képviselő úr ugyanis, forgalmi politikánkról elmondott nézeteimet félszegeknek és hibásaknak tartja és ezt indokolja többek közt azzal is, hogy én egyoldalu félszegséggel, Ausztria és Németország felé keresem kiviteli kereskedelmünk súlypontját, egészen megfeledkezvén az angol és franczia piaczról, mely pedig, ő szerinte — én szerintem is — szintén igen fontos. A t. képviselő úr, a ki nem restellette a fáradtságot, hogy az én beszédemet egy fényes szónaklatban, pontról pontra czáfolni igyekezzék, talán azt a fáradtságot is vehette volna magának, hogy azt vagy meghallgassa, vagy figyelmesen elolvassa; és akkor lehetetlen lett volna reá nem bukkannia, hogy a legsürgősebb teendők közt én, és éppen én, ama vizi ut helyreállitását sürgettem, a mely Fiuméhoz, ádriai kikötőnkhöz visz bennünket, a mit pedig világosan csak az angol és franczia piaczra való tekintettel tehettem. *(Úgy van! baloldalon.)* Tehát nem én voltam az, a kinek a figyelmét e piaczok fontossága kikerülte, mert én azt nemcsak megneveztem, de — és ebben külömbözöm a t. képviselő úrtól — azt a teendőt is kijelöltem, a melynek a teljesítése által e piaczoknak nemcsak az elméleti fogalmát, de azoknak gyakorlati és valóságos elérését is biztositjuk számunkra. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Továbbá azt a szándékot tulajdonította nekem a t. képviselő ur, hogy én a németországi gabona és

lisztvámokkal szemben a megtorlások terére akarnék lépni. Bocsánatot kérek tőle, egy szóval sem mondottam. Tiltakoznom kell az ily feltevés ellen. Azokat a bajokat, melyek a megtorlásos vámpolitikából következtek s a melyeket ő ecsetel, azokat, az én szerényebb tudásom körében, szintén ismerem. De én a megtorlás alatt — és gondolom, mindenki — nem azt értem, hogy idegen államok vámpolitikájának az átalakulása következtében valamely állam, vagy valamely gazdasági terület maga is a vámtarifáját mindenkivel szemben egyenlően megváltoztatja. Mert ez lehet a védvám-politika felé hajlás, lehet helytelen kereskedelmi politika, de ez még nem megtorlás. A megtorlás kivételes rendszabály alkalmazása specialiter egy állam iránt, mely azt a többi államokénál hátrányosabb helyzetbe hozza. S mindazok a szörnyü következések, melyeket a t. képviselő úr elönkbe rajzol, azok igenis következnek a megtorlásból, abban az értelemben, a melyben azt én s alkalmasint ő is értelmezi, de nem következhetnek be az általános vámemelésekből. Az egész czáfolat, melyet ő erre fordított, az egész ékesszólás, melynek kifejtésére ő magát indíttatva érezte, tisztán kárbament, mert én azt, a mit ő czáfolt, sem nem állítottam, sem nem érintettem. *(Helyeslés balfelől.)*

De a t. képviselő úr azt is lobbantja szememre, hogy nemcsak a franczia és angol piaczot, de a keleti piaczot is ignorálom. T. Ház, mindenesetre, ha nem is ez alkalommal, de más alkalommal szükséges lesz egyszer tisztába jönnünk az iránt, hogy mit jelent számunkra az az annyiszor emlegetett keleti piacz. *(Halljuk!)* Ma ez puszta jelszó, puszta kiadott parola, melynek hogy igazi jelen-

tőségét közelebbről megnézze, arra legalább az eddigi tanácskozások folyamában, senki sem vállalkozott.

A keleti piacz, t. Ház, jelenthet igen sokat a fejlődött osztrák iparnak s ennek következtében az ennek megnyitására szolgáló könnyebbségek, a mi részünkről első sorban engedmények, a melyeket mi viszontengedmények fejében a monarkhia túlsó felének teszünk. A keleti piacz abban a jövőben, a melyre mindnyájan törekszünk, midőn majd Magyarországnak virágzó ipara lesz, sokat jelenthet Magyarországnak is. Többet mondok, a keleti összeköttetés létesítése hozzájárulhat ennek az ipari jövőnek a gyorsításához is. De, t. Ház, azt mondani, hogy mi az elvesztett nyugati piaczért a keleten keressünk kárpótlást; azt mondani, hogy mi abban a mértékben, a melyben a mi buzánk, a mi lisztünk, állati termékeink, szóval a mi mezőgazdasági terményeink a nyugatról kiszorulnak, a keleten keressünk kárpótlást: ez, uraim, játék a szavakkal és semmi egyéb. *(Helyeslés balfelől. Igaz! Úgy van!)* Ha pedig nem azt értette a t. képviselő úr ez alatt, akkor nem értem, mit czáfolt előadásomban; mert én a keleti piacznak nagy politikai és a jövőben fejlődhető közgazdasági jelentőségét sohasem tagadtam. Én csak azt mondom, hogy, ha mi a jövőért nem akarjuk feláldozni a jelent; ha gazdaságunk összeroskadását megakadályozni akarjuk: ne nézzünk első sorban keletre; ne keressünk ott kompenzáziókat, a hol azok nincsenek, hanem legyünk meggyőződve arról, hogy meg kell tartanunk nyugati piaczainkat, meg kell tartanunk azok legfőbbikét: Németországot. *(Kautz Gyula: De nem védvámokkal!)*

Azzal, a mivel lehet. És ha a németországi

piaczokat meg nem tarthatjuk, akkor az ottan eleső kivitelért semmi egyéb nem nyujt kárpótlást, mint teljes uralom legalább a közös vámterület piaczai felett. *(Helyeslés balfelől.)* Ezen a dolgon, t. Ház, sokat gondolkoztam; hónapok óta, talán többet foglalkoztam ezzel, mint bármi egyébbel; mert mindig előttem áll az a kérdés: mivé leszünk, mivé lesz mezőgazdaságunk, ha elvesztjük külföldi nyugati piaczaink legtöbbikét. Hiszen a franczia, az angol piacz, a melynek a fontosságát én is elismerem, azért, a mit Németországban elvesztünk, kárpótlást nekünk sohasem szolgáltat. Nyerstermékeink kivitelképességének van egy, a dolog természete által körülirt zónája. És ha én ezt nagy vonásokban megjelölni akarnám, ugy azt a földrajzi területet tekinteném olyannak, a hová az amerikai és az orosz nyerstermény sem juthat el tisztán vizi uton, a hová ennek is hosszasabb vasuti utat kell megtenni, hogy a piaczra eljuthasson. És ez jellemzi Németország egy részét, Svájczot és a Lajtántúli tartományokat, mint nyersterményeink ama piaczait, a melyeknek az elvesztéséért semmi a világon sem adhat nekünk kárpótlást. Ennek következtében a logika teljes szigorúságával oda kell jutnom, — tetszik vagy nem tetszik a t. tudománynak, — hogy abban a pillanatban, a melyben kivitelünk bizonyos mennyisége, a melyért másutt kárpótlást nem szerezhetünk, Németországból kiszorult; abban a pillanatban, midőn a Vaskapu szabályozása által a Duna az orosz nyersterményeknek megnyilik... *(Móricz Pál: Gönyő!)* Gönyőn át nem az orosz gabona jön hozzánk, hanem a miénk megy ki — *(Élénk derültség balfelől.)* én legalább így tanultam a földrajzot... — abban a pillanatban,

mondom, kérlelhetlen kényszerrel előttünk fog állni az az alternativa: vagy megint, mint hajdanában, megfulladni saját zsirunkban és termelésünk rohamos hanyatlását tapasztalni, vagy legalább azt biztosítani magunknak, a mit biztosíthatunk: — igaz, hogy csak Ausztriával egyetértőleg — az ausztriai piaczot, a melyen ma is nagy mértékben versenyeznek velünk az idegen termények. A mi különben nem baj addig, míg azért, a mi itt befoly, kárpótlást nyerünk az által, a mit kiviszünk, de a mi megfojtó tényezővé válik abban a perczben, a melyben az említett kárpótlás megszünik. *(Helyeslés balfelől.)* Ez kérlelhetetlen kényszerüséggel áll előttem s ezért nem tudok eltérni attól az alapeszmétől, hogy az esetben, ha Németországgal nem sikerül érdekeinknek megfelelő kereskedelmi szerződést megkötnünk, általános vámtarifánk reviziója kényszerü szükséggé vált, mégpedig abban az irányban, hogy necsak az osztrák termékek, de a magyarországiak is kellő védelmet nyerjenek. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Ezek, t. Ház, azok a megjegyzések, melyeket az ellenem intézett szakszerü czáfolatokra elmondani szükségesnek tartottam.

De Kautz képviselő úr általában nincs megelégedve felfogásom egész irányával. És én e fölött nem csodálkozom, mert az csakugyan nagy mérvben eltér az övétől. Ő minden körülmény közt elitéli a védelmet; én sem fogadom el azt elvileg, de mikor szükséges, a kényszerüség előtt meghajlok.

Ő azt lobbantja szememre — és itt sajátságosan találkozik Helfy képviselő úr eszejárásával, — hogy én igen sokat követelek az államtól, sok mindenféle közgazdasági feladatot akarok ruházni az államra.

Sajátságos dolog azonban, hogy ő csaknem ugyanabban a mondatban, melyben ezt lobbantja szememre, az általam felállított követelményeket megtoldja még egynehánynyal, a melyről, hogy megfeledkeztem, szerinte megbocsáthatlan hiba. Megtoldja t. i. a valutakérdés megoldásával. Megmondom a képviselő úrnak, mért nem említettem meg a valutát. A képviselő úr felfogása szerint, a valuta-rendezés minden korrekt nemzetgazdasági hitvallásnak egyik szükséges czikkelye. A képviselő úr azt, hogy a valutarendezés kérdése megoldassék, oly szükségnek tartja minden nemzetgazdasági diskusszióban, minő pl. a frakk és fehér nyakkendő, ha az ember tisztességes társaságba megy bálozni. És épp ebben rejlik a mi felfogásaink egész különbsége. A képviselő úr mindent fel akar említetni, de in ultima analysi semmit sem tenni. Miután tehát csak megemlíteni, miután csak sémát felállítani, de nem egyuttal tenni akar, neki igen is könnyü a megoldandó feladatok lajstromát a maga egész kiterjedésében összecsoportosítani és előadni; *(Úgy van! a baloldalon)* de másnak, a ki csupán azt akarja felsorolni, a minek keresztülvitelét már most követeli és a mit esetleg keresztülvinni vállalkozik, annak bizonyos határokat kell megtartani, melyeken túlmennie nem lehet, ha komoly akar maradni. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

De megmondom, miért nem említettem fel különösen a valutarendezés kérdését. *(Halljuk.)* Arról, hogy közgazdasági viszonyaink egészségessé tétele, a a valuta rendezése nélkül lehetetlen, arról én is úgy megvagyok győződve, mint a képviselő úr. Azt tehát mint egy előttünk álló feladatot, szem előtt tartani soha meg nem szünök; de igen meddő dolognak tar-

tom a valutarendezés kérdését fölvetni, ha az ember hozzá nem teheti azt is, hogy melyik valutát akarja tényleg behozni.

A t. képviselő úr, ha jól tudom, az aranyvalutának a tántoríthatatlan híve; és én éppen mint az aranyvaluta hívét bátorkodom kérdeni, hiszi-e ő, a ki az állam financiális tehetségének nem kellő mérlegelését veti szememre, hiszi-e, hogy az aranyvaluta behozatala áldozatok nélkül történhetik? Hogyan hibáztatja tehát bennem azt, hogy sokat követelek az államtól, akkor, midőn egyuttal azt is hibáztatja, hogy nem sürgetem egyszerre az aranyvaluta behozatalát is? De engem, ki, megvallom, a kiegyezési tárgyalások alkalmával, az aranyvaluta-kérdés felvetésénél szintén annak híve voltam, e meggyőződésemben némileg megingattak az azóta történtek. Utalok itt csupán ama nehézségekre és tünödésekre, melyek Németországban, hol az aranyvaluta tényleg behozatott, azóta előállottak, úgy, hogy most sokan, kik annak a tényezői és előmozditói voltak, kételkednek, helyesen cselekedtek-e, sőt szó van már arról is, hogy e tekintetben rendszerváltozás álljon be. Nem lehet tagadni, hogy a valutakérdésben most általános megállapodás nincs; s nem lehet állítani, hogy annak az állása, az amerikai és németországi fejlődést tekintve, oly tiszta és világos volna, hogy czélszerü lenne az embernek magát egyik vagy másik valuta mellett, éppen ma, határozottan lekötni. Már pedig én, ha nem tudom megmondani, melyik valutát tartom behozandónak, jobban szeretek e kérdésről egyáltalában nem szólani. Ez az oka, és nem e nagy kérdés fontosságának a félreismerése, a miért azt fel nem említettem, mert ismétlem, csak

azokat akartam felemlíteni, a mikről magamnak legalább a keresztülvitel nagy vonásai iránt, tiszta és kielégítő képet tudtam alkotni. *(Helyeslés balfelől.)*

Végzem e kérdést annak a konstatálásával, hogy én azok által, miket az általam említett nagytekintélyü férfiak felhoztak, nem érzem magamat összemorzsolódva. De kérdem, ha érezném is, az én összemorzsoltságomból mi haszna volna a kormánynak? Be volna-e ezáltal bizonyítva, hogy az ő közgazdasági politikájában rendszer van? Hegedüs t. előadó úr, tegnap tartott záróbeszédében azt lobbantotta szemünkre, hogy mi nem akarjuk közgazdasági programnak tekinteni mindazt, a mi a kormány részéről tényleg történik. Igaza van, mi ezt nem tekinthetjük közgazdasági programnak, mert bár sürgésforgást, egyik és másik irányban bizonyos kezdeményezéseket, vergődő tevékenységet tapasztalunk is, az, a mi belőle hiányzik: az a rendszer, a tervszerü felfogás s bajaink orgánikus felismerése és a mindnyájukra kiterjedő, mindnyájukat felkaroló áttekintés. Hisz most is meg volt adva a kormánynak az alkalom a közgazdasági politika főbb irányainak a kijelölésére. Előléptünk annak a követelésével, sőt előléptünk ennél többel is. Én részemről iparkodtam némely irányeszmét vázolni. A válasz tisztán negativ volt, csak czáfolatokra szorítkozott. Hogy a kormány mit akar, akar-e egyáltalában valamit, arról ma épp oly keveset tudunk, mint eddig, úgy, hogy az a kifogásunk és az a vádunk, mely határozati javaslatom indokolásának 2. pontjában nyert kifejezést, hogy t. i. a kormánynak nincs tervszerü közgazdasági politikája, megczáfolva ma sincs. Áll ez egész erejében, mert a megczáfolására

nyujtott alkalmat nem használták fel. *(Helyeslés balfelől.)*

Áttérek most az általam benyujtott határozati javaslat ama pontjára, mely a közigazgatási reform kezdeményezésének elmulasztásával vádolja a kormányt és erre alapítja a bizalmatlanságot. *(Halljuk! Halljuk!)* Engedelmet kérek, t. Ház, hogy közbevetőleg röviden elmondhassam azt, a mire még alkalmam nem volt, hogy melyik az a főszempont, a melynél fogva én közigazgatásunk gyökeres átalakítását mulhatatlanul szükségesnek tartom. *(Halljuk! Halljuk!)* A közigazgatási reform szükséges, szerintem, nemcsak, hogy úgy mondjam, magának a közigazgatásnak a gépezetje szempontjából, hanem, mint egy elmellőzhetetlen lánczszeme a nemzeti megerősödésünk, nemzeti regenerácziónk szempontjából végbeviendő tevékenységnek. És, t. Ház, azokért, a miket e téren mondok, ne méltóztassanak senkit mást, csak engemet felelőssé tenni, mert egyéni nézeteimet fogom e tekintetben előadni, a melyekért kívülem senki mást megtámadni nem lehet. *(Halljuk! Halljuk!)* Szükségesnek tartom a közigazgatás reformját, nemzeti regenerácziónk két nagy ágának a szempontjából egyaránt. Szükségesnek tartom először anyagi érdekeink szempontjából; mert azt az egyik főczélt, a mely mindig előttem lebeg, közgazdasági viszonyaink egészségessé tételét, nem vélem elérhetőnek jelenlegi közigazgatási állapotaink mellett. *(Helyeslés balfelől.)* E kettő közt oly benső összefüggést látok, hogy bátor férfiunak kell tekintenem azt, a ki egy tervszerü közgazdasági politika keresztülviteléhez hozzáfogna, a nélkül, hogy biztosítva legyen számára az a közigazgatási szervezet, mely e művé-

nek a támogatására alkalmas. *(Helyeslés balfelől.)* Hiszen, hogy csak egyet említsek, a szolid külföldi tőke, minden Magyarországban tett vállalkozást és megkezdett üzletet, némileg a koczkáztatott vállalatok közé számit. *(Halljuk! Halljuk!)* Mi azokban a magas kamatokban, a melyeket a külföldi államokban követelt kamatokhoz képest fizetnünk kell, valóságos rizikó-prémiumot fizetünk közigazdasági állapotaink rendezetlensége miatt. *(Helyeslés balfelől.)*

Szükségesnek tartom, t. Ház, a közigazgatási reformot, különösen a nemzet erkölcsi erejének emelése szempontjából. A mostani közigazgatási rendszer, bocsánatot kérek, de nem élhetek más kifejezéssel, sok tekintetben egyenesen demoralizáló hatásu. *(Halljuk! Halljuk!)* A függésnek és az összeköttetésnek az a neme, a melybe a mostani közigazgatási rendszer a tisztviselőt a kormányzottakkal hozza és a mely szerint nem az adminisztrácziónak miként vitelére van a kormányzottaknak befolyás biztositva, hanem csak a tisztviselő állására, sok irányban demoralizáló.

Igenis, szükséges a kormányzottaknak egy bizonyos befolyása az adminisztrácziő vitelére, a mint az teljes mértékben biztositva van számukra abban a tervezetben, a mely e padokról előadatott. Szükséges az, hogy mindenki, gyenge és hatalmas, egyaránt biztositva legyen a tisztviselő által elkövetett minden visszaélés, a hivatalos hatalomnak minden törvény- és jogellenes alkalmazása ellen; szükséges, hogy befolyása legyen a tisztviselő felett való fegyelmi birás-kodásra; szükséges, hogy bizonyos adminisztrativ teendők végzésében, a tisztviselővel közreműködhessék; *(Helyeslés balfelől.)* ezek mind oly legitim befo-

lyások, oly jogok, melyek egyszersmind kötelességeket foglalnak magukban s a melyek a gyengét és az erőset egyaránt biztosítják az iránt, hogy az ő rovására visszaélés ne történhessék. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De midőn mi a befolyás e nemeit a mostani rendszerben vagy éppen nem, vagy nem megfelelő módon, hatástalanul, látjuk biztosítva; midőn másrészt azt látjuk, hogy ki van merítve mindaz, a mit önkormányzatnak nevezünk és a minek fontosságot tulajdonitunk, abban az egy jogban, hogy időnkint tisztviselőket választunk: akkor én itt nem annak látom a biztosítékát, hogy semmi jogsértést el ne lehessen követni; nem annak látom a biztosítékát, hogy az ügyek miként való vitelére a közönségnek is befolyása legyen a hivatalos apparátuson kívül; de csak annak látom a biztosítékát, hogy a hatalmasok, a dominálók azt a tisztviselőt, a ki nekik nem tetszik, a ki pedig talán éppen azért nem tetszik, mert szigorúan teljesíti kötelességét, elmozdíthatják. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Az állás függ a közönségtől, nem a hivatalos teendőknek miként való teljesítése; és ez éppen ellenkezője annak, a minek egészséges állapotok föltevésében meg kell lenni; mert ez nem jogot és törvényt biztosit mindenki számára, hanem csak önkényt a hatalmasoknak, a domináló klikknek. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De demoralizáló e rendszer abban az irányban is, hogy, bizonyos, lélektanilag hatalmas összefüggés lévén azok közt, kik a választásoknál domináló befolyást gyakorolnak és az általuk választott tisztviselők közt: ez az összefüggés a tisztviselők működésének ha-

tályos ellenőrzését megzsibbasztja. Igen természetes, hogy azok a dominálló körök, melyeknek az általuk választott és tőlük függő tisztviselő talán igen kényelmes, a kik őt azzá tették, a kik tehát reputációjáért mintegy lekötve vannak, hogy ezek az ellenőrzésben a kellő erkölcsi szigort nem alkalmazhatják. Mert ismétlem azt, a mit Gulner Gyula t. képviselőtársam mondott, hogy ne követeljünk senkitől emberfölötti dolgokat, se a tisztviselőtől, se a kormányzottaktól; ne követeljük a tisztviselőtől azt, hogy kenyerét, családjának a kenyerét koczkára tegye. És ezt tenné az által, ha ellenségeskedésbe jönne a hatalmasokkal. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* De ne kívánjuk azoktól sem, a kik az ő választottjuk mellett bizonyos szavatosságot vállaltak, hogy azok hajlandók legyenek szükség esetében, az általuk választott egyént annak a kompromisszionak kitenni, a melyet esetleg megérdemelne; és ne csodálkozzunk, ha egy kölcsönös kimélési, takargatási rendszer fejlődik ki, mely közéletünk erkölcseit már sok helyütt megmételyezte. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

De demoralizáló a mai szervezet még egy más irányban is. Az az önkormányzati rendszer, mely, minden egyebet háttérbe szorítva, a választás jogában találja utóvégre egész tartalmát, az a jogok és kötelességek korrelációjának ama fogalmát megzavarja, sőt egyenesen arczul üti, mely a polgári erénynek és a népszabadságnak egyedüli biztositéka és maradandó támasza; és ez azután zavarólag hat az egész politikai élet felfogására. Addig, míg az önkormányzat nem mint az állam iránt teljesitendő kötelességeknek egy bizonyos foglalatja, hanem kizárólag, mint a jogoknak bizonyos

summája jelentkezik, ne csodálkozzunk, hogy ennek következtében beáll az a szellem, mely mindent az államtól vár. Nem onnan származik ez, hogy az államot a természetszerüleg reá háramló feladatokra figyelmeztetjük: hanem onnan, hogy az egész politikai élet szervezetében el van terjedve egy felfogás, mely a jogok és kötelességek egyoldalusságára irányul, a kettő korrelációját pedig egyenesen kizárja. A míg ez így van, addig ne csodálkozzunk azon, hogy a pusztában vész el az a gyakori felhivás, a melyet a pénzügyminiszter úr is tegnapi beszédében ismételt, midőn panaszt emelt ama lazaság ellen, mely a magánháztartásokban is nyilvánul, midőn bajainkat visszavezette az egyesek erkölcsi erejének a hiányaira.

Mert tudom, hogy a társadalomnak is vannak itt nagy feladatai; megengedem, hogy a regeneráczió az egyeseknek önmagába szállása nélkül lehetetlen. De a jelenlegi állami szervezet nem erre neveli a polgárokat, hanem ennek éppen az ellenkezőjére.

Az államtól pedig meglehet követelni azt, hogy az ő szervezete olyan legyen, mely — hogy úgy mondjam, — a tekintély ama szellemére, melyre szükségünk van, impulzust ad, mely a polgárokat erre neveli. És midőn ezt az irányzatot a mostani közigazgatási szervezetben egészen hiányozni látom; midőn annak ellenkezőjét látom mindenféle tünetekben nyilvánulni, akkor lehetetlen fel nem ismernem, hogy ez a kérdés nemcsak egyike a megoldandó reformkérdéseknek, hanem, hogy ez a reform-kérdés par excellence és hogy semmi téren nem boldogulhatunk, semmi téren sikeresen tovább nem haladhatunk, ha e kérdéssel megbirkózni nem tudunk, ha

annak megfelelő megoldását nem találjuk. *(Úgy van! balfelől.)*

Azért vállalkoztunk arra, hogy keressük hát a megoldást. Helfy t. képviselő úr azt mondta nekünk, hogy ez rossz taktika volt. Meglehet, hogy rossz taktika volt, de én azt hiszem, hogy ez az ország már fülig van a taktikával, *(Derültség)* hogy a kölcsönös sakkhuzásokat, a megyei klikkek uralmi harczmodorának az országházba és a nagy politikába bevitelét gyökeresen megunta; *(Helyeslés balfelől)* itt egyébre, itt arra van szükség, hogy a taktikát végre-valahára váltsa fel a komoly politika, váltsa fel ama szempontok keresése, melyeknek terén helyesen lehet a hatalomért versengeni. azoknak az eszméknek a keresése és föllelése, melyekkel sikeresen lehet az országot kormányozni és felvirágoztatni. *(Helyeslés balfelől.)* És midőn mi, küzdve külső és belső nehézségekkel, — nincs mit tagadni e tekintetben, — erre a térre léptünk, azt hiszem, hogy senki részéről sem gúnyt, sem megróvást nem érdemlünk. *(Tetszés a baloldalon.)* És midőn megvallom, t. Ház, hogy a közigazgatási kérdés megoldása nélkül, egyetlen sikeres lépést sem tudok képzelni magamnak belügyeink reformja körül, megmondom azt is, hogy nem tudnék küzdeni azzal az odaadással, azzal a lelkesedéssel, mely ily nagy jelentőségü politikai harczokban szükséges, sem e kérdésnek a mellőzése, sem félig való megoldása mellett sem. Én azért egész terjedelmökben pártolom azokat az eszméket, melyeket Szilágyi Dezső t. képviselőtársam az általános vita folyamában előadott és pedig pártolom azoknak a végpontjával, mely a *tisztviselők kinevezését* mondja ki. Mert — mint mondám — e tekintetben fél lépést tenni nem tudok

és mert hiszem, hogy azzal az elhatározással, melylyel a féllépést meg lehet tenni, meg lehet tenni az egész lépést is.

De azt mondta e közigazgatási irányeszmékről Komjáthy Béla t. képviselőtársam és mások is, kevésbbé komoly alakban, azt mondták, hogy ennek a szervezetnek összhangja hiányzik, hogy az egy mixtum compositum, mely mindenféle aspirációk kielégítésére tág köpönyeget akar nyujtani.

Hát, t. képviselőház, hogy ez bizonyos tekintetben mixtum compositum, azt én megengedem; de ez nem válik a tervezet hátrányára, mert minden egészséges politikai lépésnek, a szervezkedés terén, mixtum compositumnak kell lenni. Átvonul a mi egész konczepcziónkon két nagy érdek biztosítása párhuzamosan: az állami akarat hatályos végrehajtása, és az állampolgárok szabadsági jogainak a megóvása. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ebből a kettőből, ennek a kettőnek az ellensúlyozásából és mérlegeléséből kell állani — ha szabad államot akarunk rendezett állapotok mellett, — minden szervezkedési törekvésnek, minden szervező vállalkozásnak. A mi nem mixtum compositum, a mi egyszerű dolog, olyan csak kettő van: a despotizmus és az anarkhia. A renddel párosult szabadság minden intézménye abból áll, a mit önök gúnyosan mixtum compositumnak neveznek. Ezt tehát szemrehányásnak el nem fogadhatom, csak elismerésnek. A mennyiben pedig benne szemrehányás volna, a mennyiben az rejlenék e nyilatkozatban, hogy e szervezeti eszmékben ellenmondások vannak: azt határozottan visszautasítom; és ezt ma így egyszerűen tehetem, mert egysze-

rüen állítottak, nem bizonyítottak, sőt a bizonyítást meg sem kisérlették.

De, t. Ház, messze vezetne engem, ha én t. szomszédainkkal polemizálni akarnék e téren.

Nem is ez a feladat. Hanem, miután a benyujtott bizalmatlansági szavazatra vonatkozó indítvány indokolásáról van szó, a feladat, megnézni, hogy minő állást foglalt el a t. kormány ezzel az igy felvetett kérdéssel szemben.

Elfoglalta, de diluált mértékben ugyanazt az állást, melyet a közgazdasági politika terén: egyszerüen kitért a kérdés elől.

A közgazdasági politika terén legalább negative, czáfolólag akart belemenni a kérdés velejébe, de itt a közigazgatás terén még a komoly czáfolatot sem kisérlette meg, hanem két expedienshez nyult: az egyik az, a mit a t. pénzügyminiszter úr tegnap megkisérlett, midőn t. i. szemünkre lobbantotta, hogy az az eljárás, melyet e kérdéssel szemben tanusitottunk, nélkülözi a komolyságot. Ezt pedig indokolja először is avval, hogy nem kell hinni, mintha az ilyen nagy kérdést egy dikczióval meg lehetne oldani. Másodszor avval, hogy itt, az általános vitánál, hoztuk fel a kérdést.

Először is azt kell kérdeznem, hogy kit czáfol a t. pénzügyminiszter úr? Hát mondottuk-e azt, hogy e kérdést könnyen meg lehet oldani? Hogy azt egy, vagy két dikczióval meg lehet oldani?

Sőt ellenkezőleg, éppen midőn annak minden egyoldalu megoldását, az egyik érdeknek a másik rovására történő egyoldalu legyezgetését elitél-

tük, utaltunk reá, hogy, a mi felfogásunk szerint, az államéletnek mily nehéz feladata előtt állunk.

S ez, t. Ház, mellesleg mondva, indoka annak is, hogy én e kérdést ma már aktuálisnak tartom. Még körülbelül négy évre, úgy a hogy, biztosítva van az utolsó tisztujítás által az adminisztrátiv gépezet tovább hömpölygése és azt hiszem, ha nem akarunk odajutni, hogy e négy év lefolyása után ujra tisztujítás legyen az eddigi módon és hogy annak az ürügye alatt ujra elodáztassék az adminisztrátiv kérdés megoldása: akkor itt az ideje, hogy a dologhoz fogjunk. *(Helyeslés balfelől.)* Mert a törvényhozási intézkedések egész lánczolata szükséges, hogy megteremtessenek mindazok a biztosítékok, melyek törvénybe foglalandók; hogy megteremtessék maga a szervezet; hogy meghatároztassanak a hatáskörök, szóval, hogy mindaz meglegyen, a mi nélkül megnyugvással egy új szervezetet életbeléptetni nem lehet.

Éppen azzal tehát, hogy most sürgetjük a kezdeményezést, nyujtjuk annak, a biztosítékát és bizonyítékát, hogy mily komolynak, mily nehezen megoldhatónak tartjuk a kérdést. De a kormány részéről, midőn valamely kérdést komolynak, nehéznek mond, ez rendesen azt jelenti, hogy tehát ne foglalkozzunk vele. *(Úgy van! balfelől.)* Ez köztünk a különbség. Nála a felfogás komolysága abban rejlik, hogy fél hozzányulni, nálunk abban, hogy csak meggondolva, megfontolva, csak alaposan iparkodunk hozzászólni. *(Helyeslés balfelől.)*

De a t. pénzügyminiszter úr azt is diffikultálja, hogy az általános vitánál hoztuk fel a kérdést és nem

a részletesnél, hol azt alaposabban lehetett volna megvitatni. Ugyan ki biztosítja a t. pénzügyminiszter urat arról, — ámbár alkalmasint nagyon szeretne ez irányban biztositékot nyerni, — hogy a részletes vitánál e kérdést nem fogják felvetni? *(Helyeslés a baloldalon.)* „Ne dicsérd a napot lenyugvása előtt“ — ezt vagyok bátor e tekintetben a t. pénzügyminiszter úrnak figyelmébe ajánlani. *(Tetszés balfelől.)*

Minthogy a törekvés, mely e reform tekintetében e padokról megindult, igen komoly, átgondolt és bő megfontolás következménye, ne higyje a t. pénzügyminiszter úr, hogy az általános vita befejezésével velünk e téren már végzett, ne higyje, hogy egy most feltalálható expediens által e lidércznyomástól megszabadul. *(Tetszés balfelől.)*

De a kormány másik expediense az, a mit a t. miniszterelnök úr megjelölt és mely szintén oda lyukad ki, hogy a kérdés elől kitérjen, hogy azt legalább is elodázza. Ez a közigazgatási anket nagy eszméje, a közigazgatási tisztviselők meghallgatása. En e tekintetben azokhoz, miket erről Szilágyi Dezső t. barátom elmondott, még egyet teszek. Miután a t. miniszterelnök úr politikájának az a jellemző vonása, hogy tulajdonkép nem is politika, hanem csak taktika: taktikai okokban kell keresnünk azoknak a magyarázatát, a miket tesz és miket nem tesz. S itt nagyon világos az indok: Qui habet tempus, habet vitam. *(Tetszés balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr igen jól tudja, hogy az ő pártja soraiban is igen sokan vannak, kik az adminisztráczió reformját sürgetik, mégpedig abban az irányban, melyben azt mi is óhajtjuk. Ezeknek, hogy

türelemre bírja őket, kell valamit mondani. Az mondja tehát nekik, hogy „hiszen én is akarom a reformot, de előbb meg akarom hallgatni a közigazgatás terén működő tisztviselőket.“ Hát lehetséges-e egy jó párttagnak attól a minisztertől, a kit öt éven át odaadással támogatott, ezt az utolsó kisérletet megtagadni?

Nehezen; de mégis meggondolásába ajánlom azoknak az uraknak, kik hajlandók volnának a miniszterelnök urat e kibuvó ajtón kibocsátani, hogy a dolog valószínü lefolyása, ha ezt az expedienst elfogadják a következő lesz:

Ez az ülésszak soká nem fog tartani. Aztán a jövő őszszel ez az anket csak megkezdődik és ha be is fejezi működését, nagy munkálatot fog beadni, melyet hamarjában tárgyalni nem lehet és melyet, megfontolás végett, a t. Ház tagjai közt szét kell osztani. Eközben beadatik a budget, be oly időben és oly módon, hogy 1880-ban az 1881-ki budgetet nem lehet tárgyalni. Indemnitással fogunk átmenni az új évbe. 1881 tavaszán tárgyalni fogjuk a költségvetést és akkor aztán már csak félév választ el a választásoktól.

Ily módon, e szerencsés expediens által a t. miniszterelnök úr kibőjtöltette ezt az országgyülést, kibőjtöltette saját pártjának ama tagjait, kik e reformot tőle sürgetik; ha pedig a választásokhoz eljutott, lévén belügyminiszter, nem fél többé a jövendőbeli eseményektől. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ez, t. Ház, rövid filozófiája *(Halljuk! Halljuk!)* annak az ankét-tervnek, melylyel az igen t. miniszterelnök úr türelemre akarja bírni saját pártjának ama tagjait, kik öt év óta sóvárogva várják a közigazgatási

reformot és — a boldogok — még most is hinni látszanak, hogy ő tőle e tárgyban reformot várhatnak. Ha ez nem az általam előbb említett megyei politika és a megyei életben szokásos fogások átvitele a nagy politika terére, akkor, t. Ház, nem tudom, mit nevezzünk annak. Sokkal inkább szülötte és tanítványa e megyei politikának az igen t. miniszterelnök úr, semhogy már lélektani oknál fogva is tőle azt várhatnók, hogy azt a rendszert, melynek ő a legügyesebb felhasználója, éppen ő reformálja gyökeresen. *(Mozgás.)*

T. Ház! Megköszönve, hogy ily hosszu és kimerítő vita után eddig is becses figyelmökre méltattak, *(Halljuk! Halljuk!)* sietek előadásom befejezéséhez és nagy vonásokban rekapitulálni iparkodom a vita összes eredményét.

Beadtunk egy határozati javaslatot, mely bizalmatlanságot indítványoz a kormány ellen, mert rendszeres pénzügyi politikája nincs, mert rendszeres közgazdasági politikája nincs, mert a közigazgatási reform kezdeményezésére képessége és szándéka nincs. Lefolyt a vita. Az, hogy a pénzügyminiszternek rendszeres pénzügyi politikája nincs, sem megczáfolva, sem megerőtlenítve nincs. Azt, hogy volna rendszeres közgazdasági politika, bebizonyítani meg sem kísérlették. A közigazgatási kérdés elől pedig, a melyet felvetettünk, a kormány mindenféle ügyességek által iparkodik kitérni.

Ime, t. Ház, azokkal az indokokkal szemben, a melyekre mi bizalmatlanságunkat alapítjuk: hol vannak azok az indokok, a melyeken a bizalom alapul? *(Halljuk! Halljuk!)* A t. miniszterelnök úr azt állította a vita elején, hogy ő elfogadja a bizalmi kérdést. Ál-

látotta, de tényleg nem tette. Mert az nem a bizalmi kérdés elfogadása, ha a bizalmatlanságra alapul szolgáló indokokkal szembe nem állítják azt, a mire a bizalom alapítható volna: ez a bizalmi kérdéssel szemben a hatalmi kérdés felvetése. *(Úgy van! a baloldalon.)* A t. többség belátására kell bíznom, hogy vajjon a bizalmi kérdésnek ily módon hatalmi kérdéssé való leszállításához járulni hajlandó-e? Hajlandó-e, egyszerűen, minden indok nélkül, midőn az ellenkezőt indokoltuk, azt mondani: mi ugyan nem tudjuk, miért, de akarjuk, hogy ez a kormány uralkodjék tovább és maradjon! *(Mozgás jobbfelől.)*

Én ezt a t. többség és minden egyes tagjának megítélésére vagyok kénytelen bízni, de azt azután szintén kötelességemnek tartom megvallani, hogy akkor önök részesek a felelősségben *(Felkiálltások jobbfelől: Igen!)* azért, ha a tespedésnek az az állapota, mely politikai életünket évek óta jellemzi, tovább tart. Önök részesek a felelősségben azért, ha mindazok a a reformok elmaradnak, a melyeket önöknek egy igen nagy része szintoly szükségeseknek tart, mint mi. Önök részesek a felelősségben az ország ama rohamos hanyatlásáért, *(Zajos helyeslés a balon)* melyet feltartóztatni lehetett és lehet, de most talán itt az utolsó percz. S midőn e vita folyamában is, mégpedig oly jóakaratu képviselőtársaink részéről, minő Kautz Gyula és Éber Nándor t. barátaim, azt a merész állítást hallottuk koczkáztatni, hogy ez a vita tulajdonkép az ellenzék részéről nem egyéb, mint „sűrített" tárczavadászat, midőn ezt halljuk mondani: jogosultan felvethetjük a kérdést, hogy melyik részen van tehát tisztán személyi politika? Azon a részen van-e a sze-

mélyi politika, a mely — elismerem, rossz taktikát követve — iparkodik a főbb kérdések terén pozitiv irányeszmékkel fellépni, mely ezzel indokolja s ezek okjektiv alapjára fekteti a bizalmatlanságot; vagy azon a részen, mely minden indokolás elől kitérve, mely, megelégedve minden elvi kérdés mellőzésével, mely, megelégedve a politikát valahogy pótló taktikának a mesterségével: azt a hatalmat támogatja, a mely hatalom és semmi egyéb? *(Zajos helyeslés balfelől.)*

T. Ház! Már a mult század végén, 1774-ben, Burke egy nagy szónoklatának a végén, azt mondhatta a kormánypadokon ülő politikai ellenfeleinek, hogy „a nemes lord a kormánypadokon alkalmasint az általam és barátaim által követett eljárást ama vágynak fogja tulajdonítani, hogy helyét elfoglaljuk. Ám élvezze a nemes lord e különösen szerencsés és originális ötletet.“

Ime, már a mult század végén egy különösen szerencsés, originális ötlet volt, az ellenzék minden törekvését, minden javaslatát tárczavadászatnak nevezni. *(Derültség a baloldalon.)* De hát, t. Ház, én ma, és különösen a mostani vita lefolyása után, annyira mentnek érzem magamat minden ilyen szemrehányástól, hogy ha önök én rólam, ki itt állok és szólok, csakugyan azt hiszik, a mit Bethlen András gróf t. barátom mondott, hogy sok „jó akarattal, de kevés észszel“ tárgyalom a politikai kérdéseket. — *(Élénk derültség a baloldalon. Gr. Bethlen András: Kevés gyakorlati érzékkel!)*

Kevés gyakorlati érzékkel. No hiszen politikában ez egyre megy. Ha tehát mondom, önök csakugyan ezt hiszik és ha így vélekednek rólam mindazok a tényezők, a melyeknek egyesült bizalma szükséges ahhoz, hogy

valaki azokba a bársonyszékekbe jusson: hát sohase juttassanak engem oda egész életemben, nem kérek belőle, szívesen és egész odaadással fogom mindenkor az egyszerű képviselői padokról támogatni azt a kormányt, a melynél látom a vezéreszmét, a melynél látom a konczepcziót hazánk szükségleteiről és azokról az eszközökről, a melyek a kibontakozásra vezetnek; a melyben látom a komoly törekvést azok alkalmazására, bármi legyen annak a következése saját személyemre. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De a mely kormánynál ezt nem látom, t. Ház, de éppen ennek az ellenkezőjét, annál nem a személyek iránt való ellenszenv, nem a személyes ambicziő, de a haza iránt érzett kötelesség mulhatatlanul követeli, hogy megbuktatására törekedjem, mert nem lehet, hogy személyekre való tekintet miatt, a nemzet legfőbb ügyeiben teljesen hiányozzék az öntudatos vezetés. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ezektől az indokoktól vezéreltetve, t. Ház, ujra ajánlom elfogadás végett az általam benyujtott határozati javaslatot. *(Zajos éljenzés és tetszés a baloldalon.)*

A FOGYASZTÁSI ADÓRÓL.

— 1881. január 22. —

A sör-, czukor-, kávéfogyasztási adótörvényjavaslat volt napirenden. Közvetlen az itt közölt beszéd előtt Jókai Mór védte a javaslatot, másfél órás beszédben.

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) E vitában nagy szerepet játszanak a történeti reminiszczencziák. Engedje meg nekem a t. Ház, hogy én az éppen lefolyt jelenetek után, kissé messze visszanyuljak a történelembe, egy analógia keresése végett. *(Halljuk!)*

Midőn Saul, az izraeliták királya, elvénült és elkomorodott vala számos gondjaiban: Dávidot, a költőt rendelé maga mellé, *(Derültség. Halljuk! Halljuk balfelől.)* hogy hárfajátéka és szellemes ötletei által komorságát és beteg kedélyét felvidítsa. *(Élénk derültség és tetszés balfelől. Halljuk!)*

E történelmi reminiszczenczia jutott eszembe ma, midőn — és ezért csak dicsérhetem őt — a szőnyegen levő tárgy aggályos természete és a reá nehezedő nagy felelőség miatt, némileg elkomorodott t. kormánypártnak hazánk egyik koszorús költője jött segítségül és az ő

kedélyét, de megvallom, a mienket is, másfél órán át felvidítani tudta. *(Derültség és tetszés balfelől.)*

Hogy azonban Saul király e lélektanilag és talán egészségileg is mindenesetre üdvös intézkedése által, állam ügyeinek a sikeres elintézésében is nagy segítséget nyert volna, arról hallgat a Szentirás. *(Tetszés balfelől.)* És én úgy találom, hogy itt is tökéletesen áll az analógia, mert nem hiszem, hogy a szőnyegen levő javaslat fölött való érdemleges itélet meghozatalát, a szőnyegen levő kérdés sikeres megoldását nagyban előmozdítaná a szellemnek az a fényes tüzijátéka, melynek tanui voltunk. *(Élénk tetszés balfelől.)* Mindenesetre érzem, t. Ház, feladatom súlyos voltát és olyasvalamit érzek, mintha bocsánatot kellene kérnem a t. Háztól, hogy én a most hallott előadás után egy oly száraz tárgyhoz visszatérni bátorkodom, mint a minők ezek a fogyasztási adók. *(Derültség balfelől.)* De talán mégis czélszerü lesz kissé foglalkozni azokkal is, mert a miket Jókai képviselő úr beszédének első és legnevezetesebb részében nekünk elmondott és a miknek opportunitási indokolását — ha nem csalódom — nagyon könnyen fellelhetem, ha a t. Ház karzataira tekintek *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon. Hosszantartó helyeslés és éljenzés a bal- és a szélső baloldalon)* és tekintetbe veszem azt, hogy a t. függetlenségi párt nagygyülését tartja e napokban a fővárosban és hogy ennek következtében czélszerünek mutatkozott a kormánypárti padokról is a számosan besereglett vidéki párttagok előtt hangoztatni a Kossuth Lajos nevét; *(Élénk derültség és tetszésnyilatkozatok a balon)* mondom, ha taglalom a t. képviselő úr beszédének ezt az első részét, melyet én nagy figye-

lemmel hallgattam végig: akkor én, abban, megvallom, csak két oly momentumot találok, mely a jelenleg szőnyegen levő tárgygyal valamelyes laza összeköttetésben áll.

Én vártam, midőn a képviselő úr az 1848-iki kormány által beadott budget főbb vonásait elénkbe tárta, feszült figyelemmel vártam, mikor fog a czukor-, kávé- és sörfogyasztási adó sorra kerülni. *(Derültség balfelől.)* Igen, előfordul ebben az elősorolásban egy passzus, melyben a képviselő úr az italkimérőkre vetett adóról szól, mely adó súlyosabb volt azokra, a kik egyszersmind ételt is szolgáltattak és még súlyosabb azokra, a kik szállást is adtak. Első aggályom ennek az analógiának idetartozósága iránt az volt — föltéve, hogy jól értettem, — hogy ez az adó nem volt egyéb, mint a vendéglősök személyes kereseti adója. *(Úgy van! a baloldalon.)* Azonban ha nem is így állna a dolog, a t. képviselő úr engem minden abból levonható következtetés iránt megnyugtatott, mert — kissé sutytyomban ugyan, talán abban a reményben, hogy a hallgatóság nem veszi észre, — azt mondotta, hogy akkor a képviselőház a beterjesztett adójavaslatokat mind elfogadta, a két utolsó kivételével, melyek közt ez is foglaltatik. *(Derültség a baloldalon.)* Ez az egyedüli, a mostanival némi távoli analógiát felmutató javaslat azok közt, a melyeket a képviselő úr felsorolt.

A másik analógia a jelenlegi viszonyokkal — de elismerem, hogy ez már aztán sokkal teljesebb, — az volt, midőn a képviselő úr, (a históriai reminiszczenczia értékéről birálatot mondani e pillanatban nem érzem magamat képesítettnek) arra hivatkozott, hogy

az új adók nagyszámban való behozatala után maradt 61 millió frt deficzit. Ez az állapot, t. Ház, teljesen analóg a mostani helyzettel. *(Élénk derültség és tetszés a baloldalon.)* Vajjon az, a mit a t. képviselő úr mondott, egészen megfelel-e az akkori helyzetnek, azt, ismétlem, e pillanatban nem vagyok képes megbirálni. De hogy tömeges adóemelések után, új és új terheknek, leleményesebbeknél leleményesebbeknek a feltalálása után, marad a deficzit körülbelül az, a mi volt: ez az a másik, mégpedig teljes analógia a mostani és az általa ecsetelt helyzet közt. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Különben, hogy Jókai Mór igen t. képviselőtársammal végezzek, beszédének csak még egy-két pontjára vagyok bátor észrevételt tenni, előadásának a legnagyobb része úgy is az igen tisztelt t. függetlenségi pártot illetvén, melynek a szónokai a maga idején bizonyára felelnek reá. Mondom, én az ő beszédének csak két pontját óhajtom kiemelni. Az egyik, a melyben, mifelénk fordulva, kérdez minket, hogyan vegyülünk mi ebbe a zajba? — a „zaj“ alatt értvén nem azt a pillanatnyi felháborodást, melyet egyes személyes támadásai keltettek, hanem, a mint ő ezt később megmagyarázta, a fogyasztási zárvonal eszméjének a megpendítését.

T. Ház! A fogyasztási zárvonalról táplált nézeteinket kifejeztük igen számosan azok közül, a kik ma is a mérsékelt ellenzék padjain ülünk, a vámszövetségi törvényjavaslat részletes tárgyalásakor beadott indítványunkban. Hogy most, ennél az alkalomnál, fogyasztási adórendszerünk gyökeres javítása nélkül, csupán a czélból, hogy az elhibázottan elosztott, úgynevezett

fogyasztási adókra még egy második emelet tétessék, az első emeletnek minden javítása nélkül, hogy valaki ilyen czélból valami nagyon szorgalmazta volna e vita keretében a fogyasztási zárvonal felállítását és erre helyezte volna kívánatai súlypontját: erre nem emlékszem, sőt úgy emlékszem, hogy még Helfy Ignácz képviselő úr is úgy nyilatkozott, hogy ezeket az adójavaslatokat az adott helyzetben, adó-rendszerünk gyökeres reformja nélkül, még fogyasztási zárvonal mellett sem fogadhatná el. *(Úgy van! a szélsőbalon.)*

De tudok a t. képviselő úrnak valakit megnevezni, a ki — a mint ő magát kifejezni méltóztatott — nagyon is belevegyült e zajba: az pedig, a ki így belevegyült, a pénzügyi bizottság igen t. előadója. *(Derültség. Úgy van! balfelől.)* A pénzügyi bizottság t. előadója ugyanis jelentése általános indokolásának a második lapján azt mondja: „Éppen azért legelőször a fogyasztási zárvonal eszméje merült fel a bizottságban, mint ezen adók életbeléptetésére legalkalmasabb eszköz; és csakis opportunitási szempontokból nem vélte a bizottság többsége azt most indítványozhatónak.“

Ha tehát valaki e zajba belevegyült; ha valaki ezt az eszmét kellő feltételek nélkül iparkodott megvalósításához közelebb hozni: ez a t. előadó úr. Ő vele intézze el a t. képviselő úr a dolgát. *(Derültség a baloldalon.)*

A másik, a mit a t. képviselő úr beszédére megjegyezni kívánok, arra vonatkozik, hogy ő midőn hozzánk fordult, nem tudta, hogy mi néven szólítson meg bennünket. *(Halljuk!)*

T. képviselő úr! Az egész közvélemény, a meny-

nyiben egyáltalán szives mi velünk foglalkozni, tudott számunkra elnevezést találni, elnevezést, mely, megengedem, nem hangzatos, mely nem foglal magában nagy igéreteket, de a mely utóvégre tisztességes elnevezés, midőn *mérsékelt ellenzéknek* nevez bennünket országszerte.

Sokkal nagyobb baj az, t. Ház, úgy egyesekre, mint pártokra, ha viselnek hangzatos neveket, ha kitűznek hangzatos és sokat igérő zászlókat elnevezésükben, mely elnevezéseknek azonban viselkedésük épp az ellenkezője. *(Élénk tetszés a baloldalon.)*

Különben az elnevezések feltalálásában a t. képviselő úr oly leleményességet tanusított, hogy részéről igazán kegyetlenség irányunkban, a miért nem tisztelt meg minket saját fantáziájának valamely ékes találmányával. Ő ugyanis, midőn a mult választáskor történtekre visszaemlékezett, a boszniai áldozatokat a „sors súlyos csapása" elnevezésével keresztelte el. Már, t. Ház, én azt hiszem, a ki valamit, a mit jószántunkból magunk megyünk keresni, a mit magunk csinálunk, „a sors reánk nehezedő csapásának" tudja nevezni, ezzel a keresztelési képességben oly virtuozitást árul el, hogy azt kár minden alkalommal nem gyakorolnia. *(Élénk derültség balfelől.)*

Ezek után, t. Ház, áttérek magára a tárgyra. *(Halljuk!)*

Ama szempontok közül, melyekből a szőnyegen levő kérdés tárgyalható, t. i. az adóteknikai, pénzügyi-politikai és közgazdasági szempontok közül, az adóteknikai szempontokat Lukács Béla és Wahrmann Mór t. barátaim oly kimerítően adták elő, oly fényesen mutatták ki e megadóztatási rendszer teljes ferde-

ségét, részben kivihetetlenségét, hogy én ehez hozzáadni valót nem találok.

Vártam volna, hogy azok a szónokok, a kik a t. többség részéről a javaslatok védelmére felszólaltak, legalább törekedni fognak a nevezett képviselő urak által felhozott érvek megczáfolására. Én azonban, megvallom, hogy sem a t. pénzügyminiszter úr beszédében, sem ama t. képviselő urak beszédeiben, kik az ő pártolása czéljából a kormánypárti padokról felszólaltak, még kísérletet sem találok arra, hogy azoknak az aggodalmaknak az alaptalanságát kimutassák, a melyeknek a nevezett t. képviselő urak kifejezést adtak, de találtam e helyett mást, találtam két ellenargumentumot. *(Halljuk!)* Az egyiket a t. pénzügyminiszter használta, a mint az tőle, állásánál fogva várható is volt. Ő mindazokkal a közgazdasági aggodalmakkal szemben, a melyek felhozattak, a pénzügyi helyzet kategórikus imperativusára hivatkozott és azt bizonyítgatta, hogy a deficzitekkel szemben fedezeti módokról kell gondoskodnunk. Erre visszatérek később.

De volt aztán az érveknek más neme is, a mely különösen a tegnapi ülés folyamán merült fel. Azaz roszul mondom, ha azt mondom: érv, mert ha érvnek akarom nevezni, nem tudok mellé találni melléknevet; mert ez az argumentum a közgazdasági politika és a társadalmi politika köpenyében jelen ugyan meg, de ha tulajdonképeni jelzőjét keresem, másnak, mint kortespolitikai argumentumnak nem nevezhetem. *(Helyeslés balfelől.)* Nem is argumentum az tulajdonképen, hanem tisztán hangulatcsinálás. Ez az argumentum pedig szokatlan

merészséggel éppen a leginkább érdekelt köröknek a feljajdulásából akar erőt meriteni.

Midőn a kereskedelmi világ egyhangulag védekezik az e javaslatok által reá mért csapás ellen, találkoznak bátor férfiak, a kik a földbirtokhoz mennek és a kik azt mondják a földbirtokosnak: ime van egy dolog, a melyen a kereskedői, a városi elem feljajdul; ez neked jó, ezt támogatnod, elfogadnod kell. *(Igaz! Igaz! a baloldalon.)* Ez az argumentum eleinte lappangott a lapokban, egyes hirlapi czikkekben jelent meg, futólag érintette azt tegnap Rakovszky István képviselő úr. Wahrmann Mór t. képviselőtársam beszéde után azonban felkelt György Endre igen t. képviselőtársam és egész beszédét tisztán erre az egy argumentáczióra, erre a felfogásra alapította, úgy, hogy most már Poloniussal azt kell mondanom: bár őrültség ez, de van rendszer ebben az őrültségben és ennélfogva kénytelen vagyok ezzel egy kissé bővebben foglalkozni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Mély sajnálkozással és megütközéssel tapasztaltam az argumentáczió e nemét, különösen egy oly férfiu részéről, a ki jeles szakképzettségével és nézeteinek az önállóságával nem csekély elismerést vívott ki magának országszerte. Ez az argumentáczió, t. Ház, csak sulyosan kompromittálhatná azt az üdvös mozgalmat, mely a földmüvelés érdekeinek erélyesebb felkarolása iránt az utóbbi években megindult. E mozgalmat pártkülönbség nélkül támogatták; előmozditja azt és sok érdeklődéssel viseltetik iránta, mint az országos magyar gazdasági egyesület elnöke, maga a pénzügyminiszter úr is, a többség számos tagja, minden párthoz tartozó képviselők. De ferdébb utra terelni a

közgazdasági tudomány és — hozzáteszem — a politikai morál szempontjából *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)* veszélyesebb és helytelenebb utra terelni azt nem lehet, mintha belőle ilyen heczczet csinálunk és a földbirtokos osztályt más osztály és különösen a kereskedő osztály ellen izgatjuk. *(Élénk felkiáltások balfelől: Úgy van! Úgy van!)*

Nem ideálizmuson, nem holmi diákos elméleten alapul az a tudat, hogy a nemzet összes termelő osztályának az érdekei szolidárisak. Alapszik ez az élet mindennap előforduló tényein, alapszik egyszerűen azon a tényen, hogy az egyik a czikk termelője, a másik annak a fogyasztója és egymásra szorultak, hogy megélhessenek.

És különösen hazánkban mi a panasz, a melyet közgazdasági állapotaink ellen leginkább felhoznak? Az egyoldaluság panasza, az, hogy a föld termékei, nem találván kellő számu fogyasztót idehaza, kénytelenek messzeföldre vándorolni. Hát, t. Ház, ha ez a mezőgazdaságunkra nehezedő bajok egyik legnagyobbika, vajjon akkor e föld, e mezőgazdaság érdekében cselekszünk-e, ha a városi elemet, mely a mezőgazdasági termékek természetszerü fogyasztója, megtámadjuk; *(Igaz! Igaz! balfelől.)* midőn arra oly terhet róvunk, mely nem annyira a teher nagysága, de helytelen kivetési módja és az azzal járó zaklatás miatt, — a mint azt az előttem szólott ellenzéki képviselő társaim megdönthetetlenül kimutatták — lényegében és alaposan megingatja a városi foglalkozások mindenikét? *(Úgy van! a baloldalon.)*

Én, t. Ház, ezt egyenesen a földbirtok valódi érdekei legsúlyosabb megtámadásának tartom, mely e

Házban valaha történt *(Helyeslés balfelől.)* és az az eljárás, mely az ily rendszabályokat a földbirtok érdekeivel akarja indokolni, kompromittálja a legigazabb ügyet. Az igaz, hogy másrészről élénken megvilágítja annak az ügynek a természetét is, mely mellett ily fegyverekkel kell küzdeni. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Különben György Endre t. képviselőtársam nem vette észre, mily szarvas ellenmondásban szenved egész okoskodása, vagyis két okoskodása, mert ugyanazon beszéd keretében egymással homlokegyenest ellenkező két argumentáczióval él. Első részében elmondja: méltányos, hogy találtassanak a terheltetésnek oly nemei, melyek nem a földbirtokosokra nehezednek, hanem más osztályt sujtanak, névszerint a kereskedelmi osztályt és e szempontból vette védelme alá a javaslatot. Beszédjének másik részében pedig Wahrmann képviselőtársam abbeli észrevételével szemben, hogy ez az adó nem helyes indirekt adó, mert kellőleg — és ezt hangsúlyozom — nem átháríthatő, azt a tételt állitotta fel, hogy igenis helyes indirekt adó, mert átháríthatő.

Most tehát kérdem, hogy a képviselő úr, két állítása közül, melyiket vette komolyan, mert a kettő egymás mellett abszolute meg nem állhat? *(Úgy van! balfelől.)*

Vagy nem áll az, hogy az adót annak át nem hárítható volta miatt más, eddig meg nem terhelt osztály fogja viselni, vagy pedig ha áthárítható, akkor nem áll, hogy az a föld kiméletével jár. Mert ha a fogyasztókra háríttatik át az adó, kérdem, kik azok a fogyasztók? Az egész ország népe s az ország népes-

ségének a legnevezetesebb része megint csak a földbirtokos. *(Helyeslés balfelől.)*

Kár volt erre az agitáczionális térre lépni, — mert ez nem egyéb, mint agitáczió — kár volt különösen György Endre képviselőtársamnak, ki ily kérdéseket szakszerüen tárgyalni is képes, ezeket a kortespolitika terére vinni, mikor erre a czélra oly elsőrendü erők állanak a túloldalon rendelkezésre, minő Jókai t. képviselőtársam. *(Derültség balfelől.)* A magam részéről azokkal szemben, mik az áthárítás kérdésére felhozattak, abbeli meggyőződésemnek adok kifejezést, hogy előre megmondani, vajjon a jelenleg tervezett adó által érintettek közül melyiket fogja az leginkább sujtani, éppen az adónem teljes problematikus volta miatt, a lehetetlenséggel határos. Annyit megengedek a t. képviselő úrnak, hogy valószinüleg a városi foglalkozásnemeket, t. i. nemcsak a kereskedőket, de a kisipart is nagyobb mértékben fogja sujtani, mint a földbirtokost. És éppen erre vagyok bátor becses figyelmöket felhívni. *(Halljuk!)*

A mi iparunk amúgyis a Lajtán túl létező hasonló iparnemekkel szemben a versenyképesség legmostohább viszonyai közt áll. Ha ez igy van, általános közgazdasági szempontból, tanácsos-e ennek az iparnak a vállaira, mely ipart nemcsak fogyasztásában, de termelésében is sujtja ennek az adónak a behozatala, mondom, tanácsos-e ez amúgy is mostoha viszonyok közt levő ipar vállaira oly terhet rakni, mely a velünk egy vámterületen levő szomszéd Ausztriában nincs meg?

Ez az a szempont, melynek a súlya alól menekülni nem tudok; melyet semminemü szépitgetéssel;

a terheknek krajczárokra felolvasztásába burkolt semminemü okoskodással eltüntetni nem lehet. Oly államok, melyek képesek termelésüket vámok által megvédeni, rakhatnak, tekintet nélkül, vagy kevesebb tekintettel más államok adórendezésére, polgáraik fogyasztására, tehát munkadíjára, és termelésére oly adókat, melyek más államokban nem léteznek. A szabad kereskedelem legszélsőbb védői is megengedik, hogy ily esetekben vámemelésnek helye van ama tétel kiegyeztetésére, melylyel az állam saját intézkedése által megdrágította polgárainak a termelését. De oly országban, mely, legalább egy szomszéd területtel szemben, a vámvédelem lehetőségét nélkülözi, a nemzet termelő erejének, a nemzet versenyképességének a megtámadása az, ha a termelést oly fogyasztási adókkal sujtják, melyek a másik államban nem léteznek. *(Úgy van! balfelől.)*

Ez, szerintem, az a főszempont, melynek e törvényjavaslat közgazdasági horderejének a megitélésénél mérvadónak kell lenni.

Sokkal komolyabban, mint az az álagrárius agitáczió, melyet e törvényjavaslat mellett üznek, sokkal komolyabban hangzik az a pénzügyi helyzetből levont érv, melylyel a pénzügyminiszter úr azt minden ellenvetés daczára a Háznak elfogadásra ajánlja. Ő azt mondja, hogy minden nehézséggel, minden ellenvetéssel szemben az a nagy kérdés áll: mit csináljunk deficzitünkkel? Hogyan javítsuk pénzügyeinket? Hogyan állítsuk helyre államháztartásunkban az egyensúlyt? És a t. pénzügyminiszter úr ez érvelésének a bevezetésénél nem kevesebb merészséget tanusított, mint a minőt György Endre t. képviselő úr, a földbirtokra való hivatkozással. Ő ugyanis, az ellenzékhez fordul-

ván, azt mondta, hogy mikor oly kiadási tételek megszavazásáról van szó, a melyek egyes vidékeknek, vagy az országnak a termőképességét emelik, az ellenzék mindig kész azokat megszavazni, sőt indítványoz is ilyeneket; mikor pedig a fedezet megadásáról van szó, az ellenzék megtagadja a szolgálatot. Az pedig, szerinte, nem komoly eljárás, megtagadni a fedezetet azokra a kiadásokra, melyeket mi magunk okoztunk szavazatunkkal.

T. Ház! Azokról a padokról, ezekkel a padokkal szemben, soha merészebb kihívás a parlamentben nem hangzott föl, mint ez. Soha üvegházban lakó embert vakmerőbben kövekkel hajigálni nem láttam másokra, mint a hogy teszik ezt azok a képviselő urak és azok a miniszterek, kik velünk szemben ezzel az érvvel élnek. *(Igaz! a baloldalon.)* Errre az érvre a cáfolat, az elnémítás benne van egyetlen egy szóban s ez az egy szó: Bosznia. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Azok a férfiak, kik egy teljesen improduktiv czélra, kik politikailag is elhibázott lépés indokából az ország vállaira 6—7 millió állandó évi terhet raktak; kik ez uj terheltetés által megakadályozták a pénzügyi rendezés ügyének a folytonosságát; *(Úgy van! balfelől)* kik e terheltetés és az avval bekövetkezett pénzügyi rosszabbodás miatt kénytelenek most a legmesterkéltebb, a legelfogadhatatlanabb, legérthetetlenebb adójavaslatok feltalálásában és feltálalásában kínlódni: *(Derültség)* azok részéről az ellenzéknek szemére lobbantani azt a 70,000 frtot, melylyel a marhatenyésztés dotációjára szánt összegek emelését indítványozta s még egynéhány ehhez hasonló apróbb tételt, — mert a nagyobbakat mind önök indítványozták és a felelősség azokért is első

sorban önöket terheli, *(Úgy van! balfelől)* — ily tényekkel szemben, evvel a szemrehányással lépni föl az ellenzék ellen: ez merész számítás arra, hogy az ország gyorsan él és gyorsan felejt.

De nem nézem ezt, t. Ház, mert bárki okozta légyen a súlyos helyzetet és akárhonnan származtak légyen a deficzitek, elismerem, hogy mindenkinek kötelessége azoknak a fedezéséről gondoskodni és elismerem, hogy igen nagy nyomatéka van a pénzügyi helyzet parancsoló voltából merített érvnek. De csak két föltétel alatt. Az egyik föltétel az, hogy a javasolt fedezet csakugyan tényleg biztos fedezet legyen; a másik az, hogy ne egy önkényesen meghatározott részletösszeg fedezését tartalmazza csupán, de legyen jelzője egy oly iránynak, tagja a szerves összefüggésben levő rendszabályok egy oly csoportjának, a mely a pénzügyi kibontakozás reményét nyujtja. *(Helyeslés balfelől.)* Ez a két feltétel pedig az, t. Ház, melyek közül én az előttünk fekvő adójavaslatnál az elsőt kénytelen vagyok kétségbe vonni, a másikat pedig teljesen tagadni.

Éppenséggel nem bizonyos, sőt nagyon problematikus, hogy az a 3—4 millió, melyet a pénzügyminiszter ebből az adójövedelemből vár, tényleg fedezet fog-e lenni? Megmondom, miért. Nem egyedül abból a szempontból vonom ezt kétségbe, melyet tegnap Wahrmann t. képviselőtársam felemlített, arra figyelmeztetvén, hogy ily komplikált adófajoknál, ha a kezelés csakis némileg kíméletes, magának a fedezetnek a befolyása kétségessé válik, — hanem még egy másik szempontból is. Hogy az itt előírt összeget valóban reális fedezetként el lehessen fogadni, meg

kellene előbb cáfolni mindazokat az aggodalmakat, melyek ez adónemnek egyes osztályokra nehezedő romboló hatásáról mondattak el. Mert ha állanak azok az aggodalmak, melyek p. o. a kereskedelemre nézve felhozattak — és ezeket meg nem cáfolták — akkor azt, a mit esetleg ebből az adóforrásból bevehetnek, más adóforrásból nélkülözni fogják, ha nem is ugyanabban, de megközelítő összegben, a sujtott osztályok kereseti adójánál *(Igaz! Úgy van! a baloldalon)* és a végleges mérleg vagy igen csekély, vagy semmi különbséget sem fog felmutatni. Azért előbb méltóztassanak kimutatni azt, hogy alaptalanok azok az aggodalmak, melyeket a kereskedő osztály e javaslat ellen felhozott és ha ezt kimutatják, akkor, de csakis akkor — elfogadom reális fedezetnek ezt az összeget, előbb nem.

A második szempont, t. Ház, hogy legyen a javasolt nagyobb teher egy lánczszem a ma rendszabályok csoportjában, melyek együttvéve a pénzügyi rendezés czélját biztosítják. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Erre nézve a t. pénzügyminiszter úr arra utal minket, hogy ne csak ezt az egy javaslatot nézzük önmagában, de nézzük azokat a többi javaslatokat is, melyeket a kormány már benyujtott; vegyük figyelembe a védelmi adóról szóló törvényjavaslatot; a szállítási adót; a petroleumvám fölemeléséből ránk eső részt. Hát, t. Ház, ha mindezeket figyelembe veszszük, akkor azt látjuk, hogy mindezekből ebbe a budgetbe, melynek eredményeként a pénzügyi bizottság 25 millió deficzitet tüntet föl, már be van számítva a védelmi adó jövedelme, bele van számítva, ha nem csalódom, a szállítási adó jövedelme. *(Hegedüs Sándor: Nincs!)*

Tehát ha ez nincs fölvéve, bocsánat! A 25 millió deficzittel kell e szerint szembe állítani ennek az adónak a jövedelmét, a szállítási adóét és esetleg a petroleumvámból ránk eső részt, a mi, ha nem csalódom, 1.800,000 frt. És most kérdem, ha ezeket az összegeket a 25 millió frt deficzittel szembe állítom és így megfelelek a pénzügyminiszter úr abbeli kívánságának, hogy összes rendszabályait tegyük vizsgálódásunk tárgyává, mutatnak-e azok együttvéve oly irányzatot, oly csoportját a rendszabályoknak, melyek a pénzügyi rendezkedésre kilátást és reményt nyujtanak? A válasz erre okvetlenül az, hogy nem. Elannyira nem, hogy midőn a pénzügyminiszter úr más egyéb rendszabályokra is utal bennünket, nemcsak a már eddig beadottakra, de alkalmasint az általa ezentúl beadandókra akarta figyelmünket felhívni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* De én, t. Ház, ha ezen a nyomon megmaradnak, a még tovább beadható javaslatok iránt tisztán pénzügyi szempontból sem lehetek nagyon vérmes várakozással. E javaslat, t. Ház, melyet előbb más alapelvekre alapítva adtak be; melyet azután a pénzügyi bizottság gyökeresen átdolgozva tárgyalt; melyet azután, midőn gyökeresen átdolgozva előttük állott, azoknak a nagy része, a kik az átdolgozásban bona fide részt vettek, végeredményében még sem tartott elfogadhatónak; melynek mindezek után egyik szakaszába kénytelenek voltak beletenni azt, hogy ha károsnak bizonyulna valamelyik intézkedése, a pénzügyminiszter felhatalmaztatik annak rendeleti uton hatályon kívül való helyezésére: e javaslat nem lehet egyéb, mint egy minden eszméből kifogyott kormányzati rendszer utolsó szava, mert én egy ily nyaka-

tekert, majdnem érthetetlen javaslat beadását csak nem tulajdonithatom a t. kormány előszeretetének ilyen fajta intézkedések iránt; nem tulajdonithatom másnak, mint annak, hogy, egyéb eszméje abszolute nem lévén, nem annyira a természetes gondolkodás, mint mint inkább egy politikai agyvelőgörcs szüleményeként *(Derültség balfelől)* valamit előnkbe állit, melyen túl azután kezdődik a nagy semmi; mert ha még valami egyebet, valami természetszerübbet tudna javasolni, nem kellett volna kitenni magát e javaslattal a t. Ház és a közönség kritikájának. *(Helyeslés a baloldalon.)**

Ezek szerint, t. Ház, nem látom e javaslatban a csiráját sem egy oly eszmelánczolatnak, melyen tovább haladva a pénzügyi rendezés elérhető, befejezhető, vagy csak előmozditható is volna. És ha ez igy van, akkor a pénzügyi helyzet kategórikus imperativusa nem gyakorolhat többé hatást és kénytelen vagyok a javaslatot tisztán saját érdeme szerint megbirálni. És itt, t. Ház, a javaslat védőinek álláspontjára akarok helyezkedni. Nem hallottam még tőlük sem oly nyilatkozatot, hogy ők ezt az új adónemet teljes megnyugvással, hatása teljes tudatában képesek elfogadni és magukévá tenni: kisérletnek nevezik azt mindnyájan, még a védői is.

De kérdem, szabad-e itt kisérleteket tenni, szabad-e egy kérdéses pénzügyi eredmény elérése

* Az itt használt erős kifejezéseket Szápáry Gyula gr. pénzügyminiszter a parlamenti illem szempontjából igen határozottan kifogásolta, mégpedig nem alaptalanul. Szolgáljon ez tanuságul, mily könnyen elragadja a nyelv még a gyakorlott parlamenti szónokot is. *Apponyi.*

végett bizonyos, vagy mondjuk, akár csak kérdéses károknak is kitenni egy olyan érzékeny dolgot, mint a minő e nemzet nagyon megingatott közgazdasági orgánizmusa? Hiszen az önnönmaga iránt való kételkedés tekintetében, e javaslat valódi unikuma az egész világ törvényhozási munkájának. Mert úgy még semmiféle javaslatot sem jellemeztek, mint a hogy a pénzügyi bizottság e javaslatot jellemezte az általam előbb idézett szakasz beiktatása által. Érdemes, t. Ház, a javaslatot ennek a 35. §-nak a világításával tekinteni. A 35. §. így szól:

„Azon esetre, ha a törvény életbeléptetése körül a II-ik fejezetben foglalt rendelkezések alkalmazásánál oly nehézségek merülnének fel, melyek ezen törvényben nem foglalt intézkedéseket tennének szükségessé, — a miniszterium felhatalmaztatik az 1881-ik évre, hogy ezen intézkedéseket megtehesse.“

Mit jelent ez, igen t. Ház? *(Halljuk!)* Jelenti ez annak az aggodalomnak a bevallását, hogy a jelen törvényjavaslatnak esetleg oly rossz hatása is lehet, hogy annak a módosítása nem csak a normális uton válhat szükségessé, hanem hogy esetleg veszély volna még azt a pár hónapot is bevárni, mely a jelen országgyülés feloszlatása és a jövő országgyülés egybehivása között eltelik. Ily aggályosnak tartják e törvényjavaslatot még azok is, a kik azt elfogadásra ajánlják és védelmezik, ilyennek tartják azt úgy hatásaiban, mint eredményeiben. Már most, igen t. Ház, ismétlem kérdésemet: szabad-e ily kísérleteket tennünk amúgy is megingatott közgazdasági szervezetünkön? Szabad-e, mikor a pénzügyi eredmény egy nagy kérdőjelként áll előttünk; mikor a veszélyeket az érvek megdönthetlen lánczolata

és a feljajduló érdekeltek hosszu sora állítja elénk, szabad-e ilyen törvényjavaslatot elfogadni? Elfogadhatjuk-e azt akkor, mikor maguk, a kik ajánlják, — annyira érzik annak a veszélyességét, hogy esetleg már egy pár hónap lefolyása előtt is akarnak rajta változtatni? *(Helyes! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hogy azt mégis sürgetik, az engem csak megerősít, t. Ház, abban az impresszióban, hogy ez a törvényjavaslat utolsó szava, utolsó eszköze, utolsó menedéke egy leleményességi képességének végső határára eljutott kormányzatnak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És miután, t. Ház, így semmi reményem sincs, hogy e törvényjavaslat elfogadása által pénzügyi rendezésünk művéhez egy hatalmas lépést fognánk tenni; miután másrészt megczáfoltaknak nem látom azokat az aggodalmakat, *(Halljuk!)* alaptalanoknak nem tekintem ama félelmeket, melyek közgazdasági orgánizmusunk számos ágában e javaslatra nézve felmerültek: én azt, t. Ház, a részletes tárgyalás alapjául el nem fogadom. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A SIKERRŐL.

— 1882. január 21. —

E beszéd első része a pénzügyi helyzet, második része Tisza miniszterelnök két rendbeli lemondásának a kritikája. A beszéd harmadik része a mérsékelt ellenzéknek a szabadelvü és a függetlenségi párt közt elfoglalt nehéz helyzetét világitja meg s befejezésül röviden a *politikai siker* definiálja.

Tisztelt Képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Midőn az ezen az oldalon ülő képviselők, az idei költségvetést birálván, arra az elhatározásra jutottak, hogy azt általánosságban sem fogadják el a részletes vita alapjául: tették ezt azért, mert megcsinálták a kormány úgy pénzügyi, mint politikai müködésének a mérlegét és mert e mérlegeredményét — ez lévén a jelen országgyülés első budgetvitája — a közönség előtt legérthetőbb, leghatározottabb nyelven akarták kifejezni.

Azt a mérleget, melyet mi megcsináltunk és a mely, természetesen, lényegesen különbözik attól, melyet a kormány padjairól előadnak, úgy pénzügyi, mint politikai részében e padokról bőven indokolták. Meg is történt ezzel szemben a túloldalon

úgy pénzügyi, mint politikai szempontból a védekezés. Ma, a vita végső stádiumában, nem marad egyéb hátra, mint támadást és védelmet szembeállítva, levonni abból a végeredményt és ehhez képest ajánlani a t. Háznak, hogy így vagy amúgy szavazzon.

A támadások pénzügyi része abban kulminált, hogy ámbár jövedelmeink 1875 óta, t. i. a mi óta a a Tisza-kabinet kormányoz, 40 millió frttal emelkedtek, pénzügyi mérlegünk stagnál, azaz, hogy körülbelül ott állunk, a hol állottunk 1875-ben. A támadás politikai része abban kulminált, hogy a hatalom ama teljessége, a parlamenti támaszok ama szilárdsága mellett is, melynek a jelen kormány örvendett, a nemzet sem a konszolidálás, sem a haladás tekintetében 1875 óta egy lépéssel sem haladott előbbre. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon.)*

A pénzügyi támadással szemben a t. pénzügyminiszter úr egy igen érdekes és igen ügyesen összeállított beszédben válaszolt. Nem szándékozom a t. pénzügyminiszter urat összes számadásaiban követni; csak azt a kettőt emelem ki, a mely a támadás tulajdonképeni lényege körül forgott, t. i. a mérlegnek és a jövedelmek fokozásának a kérdését. Mert itt van tulajdonkép a bírálat kulcsa: arányban áll-e a siker, melyet az állami pénzügyek mérlegében eléretek, azokkal a részben igen súlyos eszközökkel, melyeket ez eredmény elérésére alkalmaztak?

Az igen tisztelt pénzügyminiszter úr a mérleget illetőleg arra az eredményre jut, hogy tiz milliónyi javulás konstatálható 1875-höz képest. De ezt az eredményt eléri olyan fejtegetés által, melyet, megvallom, — talán az én gyarlóságom az oka — tökéletesen

letesen meg sem értek. Ő először egy átlagos deficzitet számít ki az 1873-tól 1876-ig terjedő, aztán egy átlagos deficzitet az 1877-től 1880-ig terjedő időszakra. Ez már magában véve sajátságos eljárás.

De azok a számok, melyeknek egymásból való levonása által a 10 millió javulást igyekszik a mérlegben kimutatni, nem is azonosak még azoknak az átlagos deficziteknek a számaival sem, melyeket ő bevezetőleg felemlített. Úgy, hogy megvallom, miután a pénzügyminiszter úr az ő számítása titkát előttünk felfedezni és bővebben megmagyarázni nem volt szíves, a mi pedig éppen e döntő pontnál igen szükséges lett volna, az általa eszközölt számítást nem vagyok képes megérteni és míg annak alapját fel nem világosítják, kénytelen vagyok magamat azokhoz a számokhoz tartani, melyek a politikai és nem a parlamenti számtannak az eredményei. Mert, t. Ház, valamint az asztronómiának megvolt a maga fattyuhajtása, t. i. az asztrológia; valamint a vegytannak a fejlődése korszakában megvolt a maga fattyuhajtása, az alkímia: épp úgy a politikai számtannak is van egy érdekes fattyuhajtása, tudniillik a parlamenti számtan. *(Tetszés a baloldalon.)* A politikai számtan az államszámvevőségek tudománya, a parlamenti számtan különösen a helyzetükben és tételük bizonyításában megszorult pénzügyminiszterek tudománya. *(Derültség a baloldalon.)* Én bizalmatlansággal viseltetem a parlamenti számtan iránt és azért addig, míg az általa kiderített eredmények helyessége iránt teljes tájékozást nem nyerek, a politikai számtannak, azaz a zárószámadásoknak az eredményéhez tartom magamat. Épp azért a pénzügyminiszter úr e mesterséges szám-

csoportosításával szemben is meg nem erőtlenítve állnak előttem azok a számok, melyeket Somssich Pál t. képviselőtársam, határozati javaslatának a beadásakor említett és melyek, minden rajtuk teljesített operációk nélkül, az államszámvevőszék által összeállított zárószámadások tételeiből állnak. De ha ezek a t. pénzügyminiszter úr helyeslésével nem találkoznak, előadhatom neki azokat a zárószámadási számokat, melyek egy ő általa a hirlapokkal közölt összeállításban találhatók s ezekből is kitünik, hogy a tényleges zárószámadási deficzit 1875-ben volt 40.500,000 frt, 1876-ban 31.260,000 frt, 1877-ben 26.500,000 frt, 1878-ban 53.200,000 frt, 1879-ben 38 millió 200,000 frt, a mihez hozzáadhatjuk a tudvalevő, a konstatált 1880-iki zárószámadási deficzitet, mely kerekösszegben, köztudomás szerint, 40 milliót tesz.

Ezek, t. Ház, azok a számok, melyek a pénzügyi mérlegünkben beállott hullámzásra nézve minden mesterkélt csoportosítás nélkül előállnak s melyek azt tanusítják, hogy pénzügyi mérlegünkben — a mint azt ez oldalon állitották — 1875-től fogva 1877-ig határozott javulás volt észlelhető, 1877-től fogva mostanig a pénzügyi mérleg ujabb romlása kezdődött, mely minket oda vitt, hogy ma deficzitünkkel körülbelől ott állunk, a hol állottunk 1875-ben. *(Somssich Pál: Két millióval rosszabbul!)*

Én abból a 2 milliónyi többletből, a mely az 1880-iki zárószámadási deficzitben mutatkozik, nem is akarok következtetéseket vonni. Egy oly nagy államháztartásnál, mint a minő a mienk, 2 egész 3 milliónyi ingadozási tért meg kell engedni az egyes évek különleges viszonyaira nézve, a nélkül, hogy ily mérvü

ingadozások beálltából akár jobbra, akár balra következtetést akarnék levonni.

A jelenlegi, 1882-iki deficzit pedig hogy áll? A pénzügyi bizottság azt kerekszámban 26 millióban írja elő. Ehhez, ha ezt az előző évek zárószámadásaival egyenlő alapokra akarjuk fektetni, hozzá kell adnunk a tőketörlesztésre fölvett s a deficzithez ide nem számított kilencz milliót, a melylyel deficzit a tesz 35 milliót, továbbá a budapest-zimonyi vasut kiépítésére felvett 14 milliót. De én liberális akarok lenni a t. pénzügyminiszter úr iránt és elfogadom azt, hogy a budapest-zimonyi vasutra fordított 14 milliót ez év terhére ne számítsuk, ámbár, ha elismerem is azt, hogy nem fogunk minden évben budapest-zimonyi vasutat építeni, mégis a most mutatkozó könnyebb lelkü áramlatnál fogva alig hihetem, hogy minden évben elő ne forduljanak ehhez hasonló természetü, nagyobb mérvü kiadások. De én el akarom engedni e 14 milliót. Akkor azonban a, véleményem szerint, helyesebb csoportositás és összehasonlítás eszközlése végett úgy az előző évek zárószámadási deficzitéhez, mint az ez évre előirt deficzithez hozzáadandóknak vélem mindazokat az összegeket, melyek az államjavak értékesitéséből folytak be, mert ezek az állami tőkevagyon fogyatkozását jelentik. *(Úgy van! a baloldalon.)* És ezeket hozzáadva, a számok igy állanak. 1875-ben a deficzit volt kerekszámban 41 millió frt, 1876-ban 31 millió 700,000 frt, 1877-ben 27.500,000 frt, 1878-ban 53.900,000 frt, 1879-ben 39.500,000 frt és a jelenlegi — a budapest-zimonyi vasut kihagyásával — 35 millióra összezsugorodó deficzithez azt az 5 milliót hozzá adva, mely az államjavak eladásából elő van irva,

40 millió. Szóval, tekintetbe véve azt a hullámzási közt, melyet ily nagy háztartásnál mindig szem előtt kell tartani, ott állunk ma, 1882-ben, a bevételeknek 40 millió frttal való fokozása után, a hol állottunk 1875-ben. És ezt tulajdonképen a pénzügyminiszter úr is elismeri. Elismeri beszéde két másik részében. A t. pénzügyminiszter úr ugyanis polemizál Somssich Pál t. képviselőtársam ama tétele ellen, hogy állami kiadásunk brutto-összege 1875 óta 88 millió frttal emelkedett és azt mondja, hogyha egészen, minden tekintet nélkül a kiadások természetére, csupán azok számszerint való emelkedését akarjuk konstatálni, akkor ő nem 85 milliót, hanem 92 milliót hoz ki; e 92 millió azonban — kihagyva belőle a kiadások ama szaporulatát, a melyek csak látszólagosak, mert csupán a számvitel módosításából erednek, — leszáll 40 millióra. A pénzügyminiszter úr eme számítása, megvallom, meggyőzőleg hatott rám: helyességét elismerem. Ő tehát konstatálta — és erre felhívom a t. Ház figyelmét, — hogy a valósá~os kiadási szaporulat 1875 óta 40 millió forint. Beszéde későbbi részében pedig a pénzügyminiszter úr szintén igen helyesen konstatálja, hogy állami bevételeink 1875 óta 40 millió szaporodást értek el. Ha tehát, az ő számításai szerint, valóságos állami kiadásaink 1875 óta 40 millióval szaporodtak és állami bevételeink is 40 millió frttal növekedtek, akkor nem vagyok képes felfogni, minő okoskodás alapján lehet ebből a mérleg javulását következtetni. Mert a hol a kiadások is 40 millió frttal, a bevételek is 40 millió frttal szaporodtak, ott az állapot stagnál, ott azt lehet mondani: sem jobbra, sem rosszabbra nem fordul.

De ezt az eredményt, az annak elérésére tett erőfeszítéseknek és a fölhasznált eszközöknek az egybevetéséből kell megitélni. És azért a t. pénzügyminiszter úr második számtétele, a melyet illusztrálni szándékozom, éppen e 40 millió bevétel szaporulatra vonatkozik. A pénzügyminiszter úr, szerintem is, helyesen vitatja, hogy e 40 milliót nem lehet egész összegében új terhek rovására írni, hanem nagyrészét a már létezett állami jövedelmek természetes szaporodásának kell érdemül betudni. Osztozom a t. pénzügyminiszter úr e felfogásában; osztozom abban a következtetésben is, melyet ő ebből levont, hogy nincs egyáltalában sem jogunk, sem okunk a nemzet életképességén kétségbeesni: mert az a nemzet, melynek a jövedelmei, legalább bizonyos ágakban, ily súlyos és nyomasztó viszonyok mellett is, szaporodó arányt mutatnak, az, kétségtelenül, az én véleményem szerint is, méltó arra a bizalomra, a melyet Európa pénzpiaczain talál. *(Helyeslés jobbfelől.)* Minthogy tehát a nemzet életrevalósága tekintetében nézeteink egyeznek és csak arra a befolyásra nézve különböznek,, melyet a kormány politikája éppen ennek az életképességnek az öregbítésére és fokozására nézve gyakorol, legyen szabad ama tétel helyességét megvizsgálnunk, a melyet Szapáry gróf úr vitat, hogy t. i. az új terhek e 40 millióban csak 18 millió forint erejéig szerepelnek. *(Halljuk!)*

Már Helfy képviselő úr figyelmeztette a pénzügyminiszter urat arra, hogy a földbecslési kiigazításból eredő 3 milliónyi bevételi többletet a földadónál, habár tulajdonképeni új adó abban nincs, mégis ide kell számítani, mert nemzetünk földbir-

toka kétségtelenül ennyivel többet fizet, mint fizetett ezelőtt; és ez már 21 millióra teszi az összeget. Azonkívül elfelejtette a pénzügyminiszter úr, hogy 1878-ban fölemelték a szeszadót, hogy 1878-ban fölemelték a határvám igen számos tételét és e közös határvámtételeket valakinek mégis fizetnie kell, fizeti pedig részben a haza közönsége.

És elfelejtett a t. pénzügyminiszter úr még valamit. Ugyanis ama jövedelem-szaporulatok közé, melyek az adózó közönség minden terheltetése nélkül — itt már nem természetes szaporodás, hanem a kormány ügyessége következtében állottak elő, — azt az idei budgetben 7 millió frtot tevő összeget is számítja, melyet a visszatérítésben szenvedett sérelmeink orvoslására, fizetnek nekünk s mely e szerint bevételi szaporodást jelent. Ez, látszólag, így is van, t. Ház; ez nem oly adóteher, melyet ebben az alakban az ország polgáraira rónak. De azt kérdem mindazoktól, kik a kiegyezési tárgyalásokon jelen voltak, hogy vajjon Ausztria részéről ezt az engedményt ingyen és az ország polgárainak minden megterheltetése nélkül kaptuk-e? Nem, hanem kaptuk olyan új vámtételek árán, a melyek az országban alig létező, tehát majdnem kizárólag osztrák iparérdekek megvédésére vannak irányozva és, a kormány akkori számításai szerint, Magyarország fogyasztó közönségét 5 milliónyi többlettel terhelik. Ezt a vívmányt tehát nem lehet az ingyen nyert engedmények közé sorozni. *(Úgy van! a baloldalon.)* És azt az 5 millió frtot is, — habár nem adó alakjában jelentkezik, hanem mert e pénzügyi előny elnyerésére szolgáló szükségképeni engedmény volt, hozzá kell adni ahhoz, a mivel az ország

adózó polgárait jobban megterhelték, abból a czélból, hogy a mérleg állapota javuljon.

Én tehát azt hiszem, a pénzügyminiszter úr abbeli számítása, hogy új teher a nemzet vállaira csak 18 millió frt erejéig került volna, semmi irányban ki nem állja a birálatot.

De t. Ház, nekem mindezekre nincs szükségem. Azt hiszem ugyan, hogy a pénzügyminiszter úrnak sem a mérleg 100 millióval történt javulását kimutató, sem az új terheket csak 18 millióra tevő számítása nem alapos, fenn nem tartható, de, ismétlem, ezt az egész okoskodást, ezt az egész kritikát feláldozom a a pénzügyminiszter úrnak: nekem nem kell egyéb a pénzügyi mérlegben történt módosulások megitélésére, mint ama számtételek, melyeket maga a pénzügyminiszter úr felállított.

Elfogadom azokat elsejétől az utolsóig, habár nem érdemlegesen, de a vitatkozás kedvéért. Megengedem, — habár el nem ismerhetem — hogy a pénzügyi mérleg 10 millióval javult légyen és megengedem, hogy új teher csak 18 millió erejéig került az ország polgárainak a vállára; de azután kérdem a t. Háztól, hogy minő megitélést érdemel az a pénzügyi politika, a mely 18 milliónyi új adó árán, a mérlegnek csak 10 milliónyi javulását volt képes elérni? *(Tetszés a baloldalon.)* Az a politika, mely az új adóknak csak 56%-át tudta a mérleg javítására fordítani, holott annak 44%-a, tehát csaknem a fele, csak arra volt képes, hogy a mérleg további rosszabbítását idézze elő? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha a pénzügyminiszter számítása szerint mozgásba hozott eszközök és az elért eredmények

közt ily aránytalanságot kell konstatálnunk és ha tovább is így haladunk, hogy új terheinknek csak a fele szolgál a mérleg javítására: kérdem a t. Háztól, az új terheknek mely óriási mérve lesz szükséges, hogy a most konstatált, még körülbelül 40 millió deficzittől szabaduljunk, vagy hogy a t. pénzügyminiszter úr által konstatált 22 milliót is eltüntessük? És kérdem, lehet-e azt állítani, mit a pénzügyi bizottság állít, hogy azon az uton, melyen eddig haladtunk, elérjük a pénzügyi egyensúly helyreállítását?

De, t. Ház, a pénzügyi mérleg nem volt az az egyetlen mérleg, mely a Ház ez oldalának részéről kritika tárgyául szolgált. Nem kevésbbé tüzetesen megtámadtatott a politikai mérleg is; kérdőre vontuk a kormányt: mit tett azzal a hatalommal, melyet a nemzet odaadó és következetes támogatása kezébe adott? Különösen Grünwald t. barátom, mintegy elismerve annak a jogosultságát, hogy a kormány a hatalomhoz ragaszkodik, azt a kérdést vetette fel, hogy tehát mi czélból ragaszkodik a hatalomhoz; mire szolgál, nem neki, de a nemzetnek az a hatalom? És erre a kérdésre a t. miniszterelnök úr a válaszszal adós maradt. A t. miniszterelnök úr válaszolt, polemizált Grünwalddal és Horánszky t. barátommal is, ki a mérleget egy más oldalról állította fel, t. i. arról az oldalról, hogyan felelt meg a kormány ama mértéknek, melyet kormányra lépésekor önmaga adott a nemzet kezébe, annak a várakozásnak, melyet ébresztett; azoknak az igéreteknek, melyeket tett? A t. miniszterelnök úr válasza, — a mi t. i. érdemleges válasz volt, — kettőben kulminált. Azzal a váddal szemben, hogy a kormány nem vitte előbbre a nemzet ügyeit, törvénykönyvünkre

való utalással felelt, melybe számos, a kormány kezdeményezésére alkotott új törvény került be. Horánszky barátom emlékeztetésére pedig, hogy minő várakozásokat ébresztett a nemzetben, midőn a kormányt átvállalta, azzal az egyszerü tétellel felelt, hogy, a dolog természete szerint, senki a világon nem fogja a kormányon mindazt megvalósíthatni, a mit mint ellenzék óhajtott. Én, t. Ház, e válaszoknak sem az egyikét, sem a másikát szerencsésnek és alaposnak el nem ismerhetem. Mert ha valaki azt állította volna itten, hogy törvénytárunk folyó számai nem szaporodtak új törvényekkel, akkor alapos volna a ráutalás a törvénytárra. *(Igaz! a baloldalon.)* De ezt nem állította senki. Emlékszem, hogy a mult országgyülés befejezése után találkoztam egy barátommal, a ki jelenleg a kormánypárt padjain ülő képviselő. A Ház elnökének a búcsubeszédéről szólva, kiemeltem azt, hogy, e búcsubeszéd tartalma szerint, a törvényhozás kerekszámban 150 új törvényt alkotott. Összenéztünk e 150 szám megemlítésére és egy pár pillanatnyi néma egymásra nézés után hangos kaczajra fakadtunk. És hasonló kaczajra fakadt az országban mindenki, a ki, értesülvén az alkotott törvények nagy számáról, azzal összehasonlította a közállapotok ama stagnácziját, hogy ne mondjam, rosszabbulását, mely észlelhető. *(Helyeslés balfelől.)* Hiszen a bürokráczia formalistái is, ha annak a kormányközegnek, melyet szolgálnak, kitünő működését és szükséges voltát akarják kiemelni, az elintézett ügydarabok számára szoktak hivatkozni. Az igen t. miniszterelnök úr a törvényhozásban a bürokráczia formalisztikus véleményezésének e módszerét állapította meg, midőn, nem tekintve az illető törvények

minőségét, arra hivatkozott, hogy a belügyekre vonatkozó sok és számos törvényt alkottunk. De nem ez a mérték a kormány tevékenysége megitélésénél, hanem az, hogy a közállapotok amaz ágait, a melyekben erre szükség volt, előbbre vitte-e vagy nem? Ezzel a mértékkel mérve a kormány működését pedig kérdezem, hogy, nem tekintve a pénzügyeket, a melyekről külön szólottam, közigazgatási állapotaink jobbak-e, mint a minők 1875-ben voltak? Nem teljesen ugyanaz a zavar létezik-e most, mint hét év előtt? Igazságszolgáltatásunk, igazságügyi politikánk haladt-e előbbre csak egy lépést is azóta, a mióta e kormány ül a kormánypadokon? *(Balfelől: Még rosszabbak!)*

Teljességgel azok a nyomorúságok, ugyanazok a mindennap érezhető bajok tapasztalhatók és konstatálhatók ma is, melyek 1875-ben léteztek. *(Úgy van a baloldalon.)*

Ez, t. Ház, az a mérték, a melyet megitélési alapul kell venni és nem az alkotott törvények száma. Mert az igazi reform nevét csak az érdemli meg, a mi érezhető javulást idéz elő a közszolgálat bármely ágában. A többi lehet az alkalmi törvényhozás nélkülözhetetlen szüksége, lehet egy, az állami gépezet folytonos működése czéljából néha szükséges, néha elhibázott foltozás: de igazi reformról ott szó sem lehet, a hol egy hét évi cziklus végén kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy közügyeink minden terén, ha nem is rosszabbul, de a legenyhébben szólva, éppen ott állunk, a hol állottunk, a mikor e kormány az ügyek vezetésére vállalkozott. *(Úgy van! a baloldalon.)*

A miniszterelnök úr foglalkozott Horánszky Nándor képviselőtársam által felhozott azzal a kér-

déssel is, hogy miképen váltotta be a kormány, első fölléptekor adott igéretét és az általa keltett várakozást. *(Halljuk! Halljuk!)*

E kérdés, habár nem új, de mindig teljesen jogosult, mert minden kormány tevékenységét két mértékkel lehet mérni: azzal az abszolut mértékkel, mely az állam szükségleteit veszi kiinduló pontul s a melyről az előbb szóltam, azután azzal a relativ mértékkel is, melyet maga a kormány a programmjában, a kormányra léptekor elvállalt kötelezettségekben ad a nemzet kezébe.

Az így fölvetett kérdésre a miniszterelnök úr az általa idézett dicsekedésben adja meg a választ. Gyakran volt alkalmam bámulni a miniszterelnök úr vitatkozási ügyességét, melynek — több év óta szerzett tapasztalásaim szerint — főkép két fegyvere van. *(Halljuk! Halljuk!)* Az egyik az, hogy az ellene idézett támadás magvát mindig kerüli, *(Igaz! baloldalon.)* de a támadás indokolásául felhozott beszédnek egyes, néha igen lényegtelen részleteit veszi bonczkés alá. *(Úgy van! a baloldalon.)* A másik az, hogy a hol a helyzet máskép nem tartható, mindig van nála készletben egy vagy néha több oly közhely, melynek a fogalma alá az, a miről szó van, tulajdonképen nem vonható ugyan, de a mely mégis áll azzal olyan távoli rokonságban, hogy a kiben jóakarat van, a ki úgy is keresi az indokot vagy csak ürügyet arra, hogy a miniszterelnöknek igazat adjon, ily ürügyet találhat. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Hát e közhelyek egyik legremekebbike az, a melyet az igen t. miniszterelnök úr Horánszky barátommal szemben alkalmazott, a midőn összes igére-

teinek be nem váltását csupán *ellenzéki illuziói szétfoszlásának* nevezi. *(Mozgás.)*

Lehet, a mint a t. miniszterelnök úr mondotta, hogy senki mindazt, a mit ellenzéki korában remélt, a kormányon be nem válthatja; sőt kétségtelenül igaz és a t. miniszterelnök úr védekezhetnék ezzel az általános igazsággal az esetben, hogy ha ő programmjának lényegét megvalósította volna és annak csak egyes részleteiben maradt volna hátra a mögött az igéretek mögött, melyeket ellenzéki korában tett. *(Úgy van! balfelől.)* De mikor — és ez részben talán szerencsétlenség — még véletlenül sem teljesítette egyetlen egy igéretét sem; mikor jelesen oly nyilatkozattal kezdi működését, hogy új adókat mindaddig, míg az adóképesség fokozására szükséges intézkedéseket nem létesíti, behozni nem fog: tényleg azonban az ő kormányra lépését követett választások után közvetlenül, az általa előbb elvetett adójavaslatokat mindjárt ujra beterjeszti; mikor a kiegyezési tárgyalásoknak avval indult, hogy programmja az önálló bank létesítése, a fogyasztási adóknál szenvedett sérelmek orvoslása, és hogy a 80 milliónyi bankadósságra nézve még szóba sem áll senkivel: s a vége azután az, hogy az önálló bankról — az igaz, a közbeesett lemondás fürdőjén keresztül, melyről később még lesz alkalmam szólani — lemondott; hogy a fogyasztási adóknál az adóztatási rendszer, a mely sérelmes, maradt abban az állapotban, melyben addig volt hogy a 80 milliónyi bankadósságot elvállalta; mikor a külpolitikában, ha nem is tett erre nézve egyenes igéretet, de a hangulatcsinálás mindazon eszközeivel, a melyekkel egy kormány bir, a nemzetet biztosságban ringatta az

iránt, hogy a nemzet által egyhangúlag kárhoztatott okkupációból nem lesz semmi, — és azután a parlament bezárása után közvetlenül ebbe az okkupációba beleegyezett; mikor — nem egyes alkalommal tett igéret, de egész multja által — arra engedett biztos várakozást, hogy a delegációnak és a közös kormánynak a hatásköre tágulni nem fog és mégis ő az első, ki e testületek hatáskörének bővítését a törvényhozásban indítványozta és keresztülviszi; mikor végre egyenesen a pénzügyeknek a javítására és a pénzügyi egyensúly helyreállítására lépett kormányra és 7 évi működés után azzal kénytelen a mérleget lezárni, hogy a deficzit akkora, a mekkora volt 1875-ben: akkor, ha az a kormány és az az államférfi, a ki, mint a tényekből kiviláglik, még véletlenül sem váltotta be igéreteinek egyetlen egyikét sem, azután védekezésében azt mondja: „Senki mindazt, a mit ellenzéki korában reménylett, kormányon be nem válthatja" akkor t. Ház, difficile est satyram non scribere. *(Tetszés a baloldalon.)*

De a t. miniszterelnök úr beszédjében van egy, hogy úgy mondjam, epizódikus rész, melyre erkölcsi kötelességemnek tartom válaszolni, mert megtámadott abban, habár megnevezés nélkül, egy igen t. képviselőtársunkat, a ki a Ház ez oldalához tartozik s a kit betegsége akadályoz abban, hogy a Ház tanácskozásaiban részt vegyen. *(Közbeszólás jobbfelől: Nem támadta meg!)* Igenis megtámadta, mert az igen t. miniszterelnök úr, beszélvén azokról az esetekről, melyekben ő tárczájától megválni kész volt és tényleg be is adta lemondását, azt mondotta e lemondások komolyságának a bebizonyítására, hogy

ilyenkor jeles férfiak hivattak az uralkodóhoz s megkínálták őket a kabinet alakításával, de ők arra nem vállalkoztak, tehát nem arról lehet szó, hogy neki — a miniszterelnök úrnak — nem volt bátorsága miniszternek nem lenni, de másoknak nem volt bátorságuk miniszternek lenni. *(Derültség és felkiáltások balfelől. Halljuk!)* Én azt hiszem, t. Ház, hogy e támadás leplezett és síma formája által semmit sem veszt élességéből. *(Úgy van! a baloldalon.)* Mert igen jól tudjuk mindnyájan, hogy komoly politikusoknak bizonyos körülmények közt igenis erkölcsi kötelességük a kormány gyeplöit megragadni, ha azzal illetékes helyről megkínálják. Midőn tehát azt mondják, hogy nem volt erre bátorságuk, akkor kötelességmulasztással vádolják őket, melynek oka a felelősségtől való indokolatlan félelem, a politikai bátorság hiánya lett volna.

Lássuk tehát azokat az eseteket, melyekről itt szó van. Az igen t. miniszterelnök úr kétszer mondott le állásáról. Először, mikor a bankügyi tárgyalások abba az ismert akadályba ütköztek, t. i. mikor a bécsi illetékes körök nem akartak beleegyezni a bank igazgató tanácsának a monarkhia két állama közt való paritás szerint helyes szervezésébe. Akkor hivatott ő felségéhez, a miniszterelnök úr ajánlatára, a többi közt Sennyey Pál báró. *(Éljenzés balfelől.)* Sennyey Pál báró a kabinetalakítás feladatát el nem fogadta, el nem fogadásának az okáról pedig, a mint azt a parlamenti szokás kívánja, beszámolt a Háznak, mindjárt abban az ülésben, melyben a redivivus Tisza-kabinet a ház előtt először megjelent. Itt van a képviselőház 1877-iki naplójában, a február 27-én tartott országos ülésről szóló tudósításban Sennyey Pál báró

képviselő úrnak a beszéde, melyre és az az által ébresztett impresszióra mindazok bizonyosan, a kik akkor a Háznak tagjai voltak, élénken emlékezni fognak. De miután azóta két választás történt, igen sokan lettek e Ház tagjaivá, kik akkor nem voltak a parlamentben és csak ezért volt lehetséges a t. miniszterelnök úrnak oly vádat emelni, mint a minőről megemlékeztem, de másrészről ez által vált kötelességemmé, mint a ki közel állok az említett képviselő úrhoz, hogy e vádat rektifikáljam, illetőleg alaptalanságára visszavezessem. *(Halljuk!)*

Sennyey Pál báró úr ugyanis, beszédében kifejtette hogy a kormányvállalásra való készségnek vagy nem készségnek a nyiványításában nem volt rá nézve döntő szempont az, hogy az adott pillanatban kissebbségben volt, mert tudja, hogy bizonyos esetekben a kisebbség tagjainak is kötelessége lehet kormányt vállalni; mert léteznek parlamenti eszközök arra, hogy a ki ma még kisebbségben van, később többséget alakíthat magának. Ezután pedig a következőket mondá: „A kormányvállalásra első föltételül kell vala tekintenem, hogy legfelsőbb helyen szabad kezet nyerjek arra, hogy az eddigi tárgyalások ujból és behatóan revideáltassanak.“ Továbbá előadta, hogy minden illetékes tényező meghallgatása után kiderült, hogy arra, a mit ő kivánt, t. i. hogy mindaz, a mi a kormány részéről a kiegyezési tárgyalások eddigi vezetése iránt történt, gyökeres revizió alá vétessék, szóval, hogy ujból lehessen a tárgyalást kezdeni, mindenféle viszonyok folytán nem létezik lehetőség, és végül ezeket mondta: „Ezen indoknál fogva legfelsőbb helyen azon hódolatteljes kérelmemet terjesz-

tettem elő, hogy a rám ruházni kívánt misszió alól, melyet a trón és haza érdekében el nem fogadhatok, engem legkegyelmesebben felmenteni méltóztassék; egyszersmind tartozó és hódoló őszinteséggel kijelentve azt, hogy ha csak arról van szó, hogy a már majdnem befejezett tárgyalások végeredményre vezettessenek — pedig az előzmények után ez forgott szőnyegen: erre — mondhatnám — egyedül Tisza Kálmánt tartom hivatva." *(Mozgás és derültség balról.)*

Világosak tehát a tények és úgy fognak állani mindazok előtt, a kik Magyarország történelmének e korszakát tanulmányozni fogják, hogy Sennyey Pál báró, felszólíttatván kabinet alakítására, de nem nyervén fölhatalmazást mindannak az eszközlésére, a mit a siker és eredmény elérésére nézve szükségesnek tartott: kabinet alakítására nem vállalkozott, a minthogy, mint komoly férfiú és lelkiismeretes politikus, nem is vállalkozhatott. Mert valamint kötelessége a komoly parlamenti politikusnak, ha kormányválság áll be — még pedig részben az ő támadásai következtében, de akár a körülmények nehézsége által is — kormányalakításra vállalkozni, ha meg tudja nyerni a felhatalmazást mindarra, a mit szükségesnek tart, hogy politikai programmját megvalósítsa: épp úgy komoly és jellemes politikusnak lehetetlen vállalkozni arra, hogy a kormány gyeplőit kezébe vegye, ha az általa lényegesnek talált feltételeknek csak egyikét is el nem nyeri. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Az előadott eset azt bizonyítja, hogy, hála isten, *ennek az országnak nem minden politikusa az alternativ programmok embere,* a ki megkísérelje egy kérdést meg-

oldani így, de ha így nem sikerül, hajlandó azt megtenni amúgy is. *(Élénk tetszés balfelől.)*

A tények e helyreállításával, azt hiszem, tartoztam nemcsak a történeti valóságnak, de különösen megtámadott képviselőtársunknak. *(Helyeslés balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr lemondásának a második esete, közvetlenül a boszniai expedicio végrehajtása után, habár a motivumok és események talán még válságosabbak voltak az elsőnél, a lemondás jellegére nézve szakasztott mása amannak. Itt is akkor mondott le a miniszterelnök úr, mikor az, a mihez beleegyezését adta, már megtörtént volt, mikor tehát csak arról volt szó, hogy a parlament szavazata eszközöltessék ki ama tények utólagos szentesitésére. Nagyon természetes, hogy azoknak a férfiaknak, a kik a követett politikát kezdettől fogva elitélték, különösen pedig Bosznia okkupációját ellenezték, egyike sem érezte magát hivatva, hogy akár a történtekért a felelősséget, akár pedig azok parlamenti konzummálására a vezetést elvállalják.

Az tehát bizonyos, hogy a miniszterelnök úr a hatalom fentartásának minden eszközét nagy virtuózitással kezeli, de talán egyet sem oly kiváló müvészettel, mint a lemondást. *(Élénk helyeslés és derültség balfelől.)* Mert megtudta arra választani e két nagy esetben azt az időpontot, mikor rajta kivül Magyarország egyetlenegy államférfia sem lett volna hivatva a történtek következményeit a parlament előtt akár tovább fonni, akár képviselni és igy mindannyiszor a felállított probléma arra a könnyen előrelátható eredményre vezetett, hogy ő a szükséges, hogy ő az egyedül lehetséges ember. *(Élénk tetszés és derültség balfelől.)*

De, t. Ház *(Halljuk!)* van a jelenlegi vitának még egy mozzanata, a melyre reflektálnom kell. *(Halljuk!)* Az a mozzanat pedig ezekről a padokról eredt *(a szélső baloldalra mutat)* s csakhamar élénk visszhangra talált amazokon *(a jobboldalra mutat)*. Szélsőbaloldali t. szomszédaim egynémelyike, különösen Helfy Ignácz t. képviselő úr, üdvözölt minket ama közeledésért, melyet — az ő állítása szerint — e vita alkalmával a függetlenségi párthoz tanusítottunk és ő indokolta is, hogy miben látja a közeledést. Azt mondta: a függetlenségi párt programmja két sarkalatos pontból áll: az önálló vámterületből és az önálló, külön hadseregből. E kettős programmnak egyik részét, a külön vámterületet, ez a párt is — tehát a mi pártunk — magáévá tette; a másikhoz pedig annyiban közeledik, hogy midőn Somssich Pál t. képviselő úr a közös hadseregben eszközlendő megtakarításokról beszél, bizonyítja avval, hogy legalább már nem tekinti olyan noli me tangere-nek azt a közös hadsereget, a melyhez szó nem fér.

T. képviselőtársam indokolásának egyetlen pontja sem alapos. Mert, hogy azon kezdjem, a mivel rövidebben végezhetek, t. i. a közös hadsereggel szemben elfoglalt álláspontunkkal, soha senki a Háznak ezen az oldalán a közös hadsereget abban az értelemben noli me tangere-nek nem tekintette, hogy annak költségeiről ne lehetne éppen úgy szólani, azok fölött — természetesen, a törvények által kijelölt alkotmányos testületekben — éppen úgy határozatokat hozni, azokat éppen úgy leszállítani, mint bármely más költséget, t. i. a pénzügyi és politikai helyzet követelményeit egymással szemben mérlegelve. Mi e kettős

mérlegelés alapján abban a meggyőződésben vagyunk, hogy bár a jelen perczben nagy megtakarításokat én sem helyezhetnék kilátásba ezen a téren, mégis meg kell állítani a költségek fokozódásának azt az irányzatát, mely közös hadügyi költségvetésünkben nyilvánul s melyet a jelen kormány megállítani nem képes és hogy védképességünk csökkentése nélkül mindazokat a megtakarításokat, melyek e szemponttal megférnek, legyenek nagyok, vagy kicsinyek, de éppen mivel minden tényező együttműködésére szükségünk van, eszközölni kell. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Ezt a t. képviselő úr, ha akarta, nem először hallotta e padokról. Emlékeztetem a t. képviselő urat, hogy az első, ki e Házban a hadügyi költségek túltengése ellen s az okszerü és ildomos megtakarításnak a kormány részéről való kezdeményezése mellett felszólalt, éppen Sennyey Pál báró volt. *(Éljenzés a baloldalon. Felkiáltások a szélső baloldalon: A honvédség ellen!)* A honvédségben is, a közös hadseregben is. *(Halljuk!)* E közt tehát és a t. függetlenségi pártnak a hadseregre vonatkozólag vallott programmja közt semmi, de semmi összefüggés nincs. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Ez már igaz!)*

A másik alap, *(Halljuk!)* melylyel a t. képviselő úr közeledésre akar következtetést vonni, a külön vámterületnek a párt programmjául való állítólagos elfogadása.

A t. képviselő úr ebben tökéletesen téved. Vannak e pártnak egyes tagjai, a kik igenis a külön vámterület álláspontján állnak, *(Derültség a szélső baloldalon. Halljuk!)* valamint a Háznak ezen az oldalán is *(a szélső baloldalra mutat)* a nézetek a

külön vagy közös vámterület kérdésénél nem csekélyebb fontosságu kérdésekben egymástól divergálnak; de vannak a Háznak ezen az oldalán, *(a baloldalra mutat)* ebben a pártban igen számosan, kik ismét a közös vámterületet vették fel progjammjokba, mint kivánandó czélt. *(Egy hang a szélső baloldalon: Mi a programmjuk? Mozgás. Halljuk!)*

A mi e kérdésben az én nézetem, azt az 1878-iki kiegyezési tárgyalások alkalmával nyomtatásban, külön véleményben előterjesztettem a t. Háznak, azt azóta nagy körvonalakban akárhányszor elmondtam s ha úgy tetszik, elmondom még egyszer. *(Halljuk! Halljuk!)*

Én óhajtom a közös vámterület fentartását, mégpedig nem csupán politikai, hanem közgazdasági szempontból is, mert a mezőgazdasági védekezésnek Európaszerte ma létező áramlatában, félteném a mi nyers terményeinktől az osztrák piaczot, ha a vámterületi elkülönítés létesülne. *(Mozgás a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!) De a közös vámterület eszméjéhez csak addig ragaszkodom*, a meddig sikerül oly kiegyezést elérni, a mely a fogyasztási adóknál szenvedett károsodásunkat helyreüti és Magyarország számára, érdekeivel megegyező kereskedelmi politika követése iránt, biztositékot nyujt. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

E programm helyességéről, t. Ház, lehet vitatkozni, de azt hiszem, elég világos. Ezen az alapon álltam 1878-ban, ezen az alapon állok ma is. *(Helyeslés a baloldalon.) Helfy Ignácz közbeszól: Ez is alternativ politika. (Ugy van! a szélső bal- és jobboldalon. Halljuk!)*

Igenis, tisztelt képviselőház, ez alternativ prog-

ramm, de alternativ programm egy oly kérdésben, hol nem elvek, hanem tisztán opportunitási, tisztán czélszerüségi tekintetekről és azoknak a körülmények szerint való alakulásáról van szó. *(Hosszantartó zaj és közbekiáltások a szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk! a bal- és jobboldalon.)*

Én, t. Ház, elmondtam röviden e pontra vonatkozó nézetemet, mert a szomszéd oldalról erre mintegy provokáltak, ámbár a szomszédoldal azt a sajnos türelmetlenséget, melyet eltérő nézet nyilvánítása iránt rendesen tanusit, *(Ugy van! Ugy van! a jobb- és a baloldalon)* ez alkalommal velem is éreztette.

Jó lesz tehát, t. Ház, ebből az alkalomból egyszer s mindenkorra egész határozottan megmondanom, legalább a magam vélekedését, arról a viszonyról, mely az ellenzék két árnyalata közt egyáltalán fennállhat. *(Halljuk! Halljuk!)* Én nem engedem magamat elragadni azok által az érzelmek által, melyeket az a türelmetlenség, mit néha eltérő nézeteinknek nyilvánítása a Háznak ezen az oldalán *(a szélsőbalra mutat)* előidézni szokott, bennünk méltán ébreszthet. Én a politikai helyzet követelményeiből indulok ki és meggyőződésem szerint, az ellenzéknek úgy ez a pártja, mint az a pártja nagy politikai hibát követne el, ha a dolgok mai állásában, míg e kormánynyal szemben állunk, az időt egymás ellen való harczra vesztegetnők. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon. Hosszantartó mozgás.)*

Nem venné ennek hasznát az ellenzéknek sem ez, sem az a része, hanem *(a jobboldalra mutatva)* csak az a párt. *(Ugy van! a baloldalon és a szélső balon.)* Óhajtom azért, hogy addig, míg van egy ellenfél, a ki ellen

küzdeni úgy a mi feladatunk, mint az önöké, tisztességes szomszédi viszony legyen az ellenzék e két pártja közt; de ez ne terjedjen odáig, t. képviselőház és t. szomszéd urak, hogy elmosódjanak, hogy világosságukban és határozottságukban bármit veszítsenek azok az elvi határvonalak, melyek köztünk fennállanak. *(Élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon.)* Ebből nem volna előnye sem önöknek, sem nekünk. *(Úgy van! a szélső balon.)* És ha önök mint gyanusítást utasítanák vissza azt a felfogást, mintha közjogi ellenzéki elveiket szegre akasztani készek volnának és közelednének a 67-iki alaphoz, akkor legyen szabad nekem is, meghiszem, nem rosz szándékból eredő, de egyenesen gyanusításnak tekintenem és mint olyat visszautasítanom minden olyan felfogást, bárhonnan jöjjön is az, mely minket azzal vádol, hogy, az 1867-iki alapon elfoglalt állásunkat elhagyva, közeledünk amahhoz. *(Élénk helyeslés a baloldalon. Mozgás a szélső balon.)* Mert a mily erkölcsi alappal és erkölcsi értékkel bir, kétségtelenül, önök előtt az a meggyőződésük, mely szerint az 1867-iki alapot, mint a nemzetre károst elitélik, époly erkölcsi értékkel bir és épp oly tekintélyt és tiszteletet követelek annak a meggyőződésnek, mely politikai létalapunk, hogy t. i. az 1867-iki kiegyezés felforgatása a nemzetre nézve veszedelmes válságokat idézne elő, a miért is mi ahhoz ragaszkodunk. *(Mozgás a szélső balon.)*

Én, t. Ház, habár e vezérszempontokat a helyzet tisztázására kiemelni szükségesnek láttam, nem mondtam azokat ma sem polemikus szándékkal a Ház ez oldalával szemben; *(a szélső balhoz fordulva)* de hogy az ily összevegyítési kisérletek az ellenzék

különböző alapon álló két pártja közt, kinek használna, arra a felvilágosítást megadta az az élénk viszhang, mely a miniszterelnök úrnak, de különösen Jókai képviselő úrnak a tegnapi beszédében felhangzott. *(Mozgás.)*

Sajátságos helyzetben van, t. Ház, a képviselőház e pártja: a mérsékelt ellenzék. *(Halljuk!)*

Nagyon is megtisztelő hivogatásban részesül az egyik évben jobbról, a másik évben balról. Ha pedig a hivogatás balról jön, vagy csak látszik is jönni, jobbról megfelel annak a tologatás balfelé, világos jeléül annak, hogy a jobb oldalnak ez állna érdekében. *(Tetszés balfelől.)*

De mi, t. Ház, kötelességet vélünk teljesíteni az ország iránt, midőn a hivogatásokra, jöjjenek azok akár jobbról, akár balról, egyaránt hidegek maradunk és azokkal szemben szilárdan megállunk a helyünkön. *(Úgy van! balfelől. Egy hang a szélső baloldalon: Sokan átmentek már!)*

Az áramlatok, t. Ház, az országban ma, kétségtelen, nekünk nem kedveznek. Az ország alaphangulata a nemzet helyzetének oly komor szemlélete, hogy az a lélektani törvények szerint leginkább két irányban nyilvánulhat. Az egyik az a lemondás, mely azt mondja, hogy hisz e bajon úgy sem segíthet már senki és így megnyugszik abban, a mi van. És ez az áramlat a t. kormánypártnak szolgál a javára. A másik pedig azt mondja, hogy ily nagy bajokkal szemben semmi más nem segíthet, mint azoknak az alapoknak, a melyeken állunk, a gyökeres megváltoztatása. És ez az áramlat a t. függetlenségi pártnak kedvez.

A ki beletekint, t. Ház, a vidéki politikai életbe,

abba a vidéki politikai életbe, a melynek eredménye aztán a parlament és az egész kormányzás; a ki ott látja, mikép szorul mindinkább háttérbe a közélet minden eszményi inditéka és mikép nyomul mindinkább előtérbe a helybeli és magánérdekek versenye és az ebből eredő szolgaiság; a ki látja, mikép hajlandók nyiltan támogatni egyének és testületek azt a hatalmat, a melynek a működését — ha az ember velük bizalmasan szól — keserüen elitélik; a ki még ezenfelül látja, hogy a jobbak, kik ilyent tenni röstelnek, semlegességbe vonulnak vissza, — mert a Grünwald Béla képviselőtársam által mesteri kézzel festett kép szerint, ha nekik nincs is szükségük semmire, van szükségük rokonaiknak és sógoraiknak, kiknek ügyeit nem akarják kompromittálni és elrontani: *(Tetszés balfelől)* A ki mindezeket látja, t. Ház, lehetetlen, hogy azt a legmélyebb elkeseredés ne fogja el. *(Hosszantartó helyeslés balfelől.)* És ha azután látnak olyanokat is, a kik kétségtelenül csak lelkiösmeretök után cselekesznek és kik anyagilag sem szorultak rá; a kik kijelentik, mint a minap Fekete Lajos képviselő úr, hogy ők a kormánytól sohasem vártak semmit és nem is fognak várni semmit és halljuk azután azokat az indítékokat, melyek miatt ők e kormányt támogatják: még inkább elszomorodik a lelkünk. Fekete Lajos képviselő úrnak e szempontból igen érdekes rövid beszéde, e felfogásnak legmegkapóbb nyilvánulása volt. Ő — úgymond — követője ennek a kormánynak, mert nem hiszi, hogy azok a férfiak, a kik utána jönnének, bizonyos igényekkel szemben jobban tudnának talpukra állani, mint ezek; *(Helyeslés a jobboldalon)* tehát követi, nem mintha jónak tartaná,

hanem annál az általános kétkedő hangulatnál fogva, mely, nagyon természetesen, az igéretek és teljesítések, az ébresztett várakozás és a bekövetkezett események közt való folytonos ellentét következménye; melynek következtében kivész a bizalom minden politikai tényezőben és mindenkiben, úgy, hogy a mi itt e Házban a mostani kormány iránt való bizalom alakját veszi föl, tulajdonkép nem más, mint általános szkepticizmus. *(Mozgás.)* És ezekhez járulnak azután még azok, kik a nemzetnek egyre azt javasolják, hogy a politikai élettől vonuljon egészen vissza, a mint én azt a mult választások alatt egy, mégpedig nem kormánypárti képviselőjelölt programmbeszédében olvastam, a mely egyenesen azt mondja a választóknak: „Ne törődjünk mi a külpolitikával, a melyre nézve úgy sem kérdeznek meg bennünket.“ Mások megint azt mondják: „Egyáltalában ne törődjünk a politikával, hanem foglalkozzunk kizárólag gazdasági érdekeinkkel.“ Mintha lehetséges volna a gazdasági ügyekre nézve valami üdvöset, valami maradandót létesíteni, a nélkül, hogy a politika e törekvésekkel komolyan összetartó irányban ne vezettessék; mintha lehetséges volna a magyar gazdának, a magyar iparosnak a helyzetét emelni, ha politikával nem gondolunk és így nem tudjuk, hányszor hoznak egy évtizedben a nyakunkra oly kalandot, minő a boszniai, mely új meg új adók szükségével zavarja meg a termelő exisztencziákat. *(Mozgás.)* Mindezek oly kórjelenségek, a melyeket ha tekintetbe veszünk, valóban bizonyos erkölcsi bátorság kell ahhoz, hogy az ember ne kövesse azoknak a példáját, a kik elcsüggedve és lemondva mindenről a közéletben, az

elkeseredésnek engedik át magukat; a ki pedig a közéletben megmarad, annak ismét bizonyos erkölcsi bátorság kell ahhoz, hogy megálljon azon a helyen, a hol sem a hatalommal együtt való járásnak a kényelme, sem az udvari kegy malasztjai kilátásban nincsenek, sem annak a zajos népszerűségnek a babérjai, a melynek az értékét leginkább az becsüli nagyra, a ki még nem tapasztalta annak mulandó voltát.

De, t. Ház, minél nehezebb e feladat teljesítése, annál nagyobb mértékben érzem annak a szükségét, hogy ezt a feladatot valaki teljesitse; hogy legyen ez országban, kisebb vagy nagyobb számarányokban, de legyen egy csoportja a politikusoknak, a kiknek nyakát meg nem hajtja sem a meghódolás a hatalom előtt, sem a belső elkeseredés és a kiknek a fejét nem szédíti el, a kiket a szélsőség felé nem ragad a létező állapotok véghetetlen szomorúsága. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

E missziót, t. Ház, nehéz körülmények közt, és meglehet, a siker közvetlen reménysége nélkül, teljesíti ma a mérsékelt ellenzék.

Egyébbiránt értsük meg egymást, hogy mi az a siker. *(Halljuk!)*

Igenis, a sikernek az az eszménye, a melyért lelkesülni jogosult és szép dolog és a melyért küzdeni szép feladat, ez a sikernek az a faja, midőn valaki azt mondhatja önmagának, hogy olyat létesített a nemzet számára, a minek maradandó becse van; hogy előbbre hozta bármely irányban a nemzet ügyét; hogy magának a történelemben a nemzet jóltevői közt biztosított helyet: igenis, a sikernek ez a neme

az, mely a jogos és nemes aspirációk czélja lehet. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De, megvallom, a sikernek arrra a fajára, mely egymásután kivivott parlamenti győzelmekből áll, de a midőn egyes államférfiúnak vagy kormánynak e parlamenti győzelme csaknem minden esetben a nemzet valamely leverésével, a nemzet valamely lealázásával, valamely nagy nemzeti érdek megsértésével jár: a siker e fajának a babérjaira, t. Ház, mi nem vágyunk. *(Élénk, hosszantartó helyeslés balfelől.)*

És azért, t. Ház, a helyzet súlyos voltának a teljes érzetében, minden gyanusitással, minden hivogatással, az elcsüggedésre okot szolgáltató minden jelenséggel szemben, megmaradunk ezen a mi helyünkön, a hol összetörhetnek mindent az események, de innét dezertálni nem fogunk. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Somssich Pál t. képviselőtársam határozati javaslatát fogadom el. *(Zajos hosszantartó éljenzés balfelől.)*

AZ UZSORÁRÓL.

— 1883. január 25. —

Az uzsoráról szóló törvényjavaslat általános tárgyalásában szónok nem vett részt. A törvényjavaslat 1. §-ához indítványt adott be, mely szerint e § adassék vissza az igazságügyi bizottságnak átdolgozás végett, e két elv szerint: A törvény által megállapítandó kamatláb átlépése *uzsora vétségének* minősítendő s *fogházzal* büntetendő; a *kvalifikált uzsora* pedig *büntettnek* minősítendő, s ezt *börtönnel* kell büntetni. Az indítvány első pontjával hasonértelmű indítványt tett Komjáthy Béla is s miután ezt a Ház elvetette, szónok a maga indítványát szavazásra nem is bocsátotta, az első pont elestével a második önmagától elesvén. Az indítványt megokoló beszéd után elmondott *záró beszéd* már *politikai* természetü is, visszautasítván a sajtó egy részében s egyes beszédekben is nyilatkozott tendenciákat, melyek szoczializmussal, reakcióval stb. gyanusították a szónokot, az itt közölt beszédben kifejtett elvek nem éppen jóhiszemü félremagyarázásával.

T. Ház!

(Halljuk! Halljuk!) A t. miniszterelnök úr tegnapi nyilatkozatát követve és a vitát magam is abba a mederbe óhajtván terelni, melybe ő azt terelni kívánatosnak jelentette: felszólalásomat, jóllehet elvi fontosságu kérdésre vonatkozik, a részletes vitára, illetőleg az 1. §-ra halasztottam. *(Halljuk!)*

A jelenleg tárgyalás alatt levő törvényjavaslattal szemben a Ház minden tagja igen kedvező helyzetben van, a fenforgó tárgy teljesen objektiv mérlegelésének a szempontjából, nemcsak azért, mert a mint mindenki tudja, ez a kérdés és annak miféle módon való megoldása nem függ össze a politikai pártoktól elfoglalt állással, — a minthogy látjuk és valószínüleg még világosabban fogjuk látni, hogy e pártok kereteiben mutatkoznak ellentétes nézetek — de főleg azért, mert az alaptételt, a melyből ez az egész törvényhozási akczió kiindul, hogy t. i. az uzsora ellen valamit, még pedig a lehető leghamarább tenni kell: legalább a felszólalások szerint itélve, senki sem támadja meg. Ez, úgy látszik, az egész Ház osztatlan meggyőződése. *(Ugy van!)*

A meggyőződés közössége ebben a pontban, ha talán némi tekintetben megfosztja is a szónokokat a kérdés hálás, hogy úgy mondjam, agitatórius oldalától, a mennyiben feleslegessé teszi az uzsora pusztitásainak hosszas ecsetelését: másrészről ama kérdés megoldását, hogy melyek tehát a leggyakorlatibb eszközök az uzsora bajainak az orvoslására, nagyon megkönnyíti, mert a legridegebb objektivitás terére viszi át a vitatkozást.

Ebből az előzményből iudulva ki, előre is bocsánatot kérek t. képviselőtársaimtól, ha ez az üdvös ridegség és szárazság majd az általam előadandókban is mutatkozik. *(Halljuk! Halljuk!)*

Én e szakasz ellen irattam fel a nevemet, de ezt nem úgy kivánom értelmezni, mintha e szakaszban foglalt rendelkezést nem helyeselném. Megmondom mindjárt most, felszólalásom elején, hogy az uzsora vét-

ségének egyik ismérveül, és pedig tökéletesen kielégítő ismérveül a törvény által megállapítandó, egy bizonyos kamatmaximumnak az átlépését tekintem. *(Helyeslés több oldalról.)*

De e nézetem kifejezésével nem akarom ezt az ismérvet azoknak a helyébe állítani, melyeket e törvényjavaslat tartalmaz, hanem kumulálni kívánom *(Élénk helyeslés többfelől)* és ugyanazon bűncselekménynek két különböző fokozatát kívánom megállapítani: egyrészt a törvényes kamatláb egyszerü átlépésében, másrészt ama kvalifikált uzsorában, melyet a jelenlegi törvényjavaslat egyedül vesz büntetendő cselekvénynek. *(Élénk helyeslés több oldalról.)*

A kamatmaximum mellett sok mindenféle szempontból lehet érvelni. Történt érvelés a bűncselekmény könnyebb megállapíthatósága és ennek következtében a büntetőjogi szentesítés érvényesítésének nagyobb biztossága szempontjából.

Voltak és vannak, nemcsak ebben a parlamentben, de más országok törvényhozásaiban is, olyanok, a kik a kamatmaximum mellett azzal érvelnek, hogy az állami törvényhozásnak a feladata, a munka nélkül élvezett tőkenyereséget bizonyos harmóniába hozni a vállalkozói nyereséggel.

Én ez érvelések egyikének is sem mellette, sem ellene állást foglalni, ez alkalommal, szükségesnek nem tartom. Mások sokkal hivatottabbak arra, hogy vizsgálják, vajjon a bűnvádi eljárás gyakorlatisága és a biztos büntetés szempontjából milyen előnyöket nyujt az uzsoratörvénynek ilyen vagy amolyan alapokra való fektetése.

A mi pedig az általam felhozott másik érvelési

csoportot illeti, annak a nagy kérdésnek a vitatását, hogy az állam pozitiv intézkedései a társadalmi gazdagság és összjövedelem elosztására minő mérvben és minő eszközök által folyjanak be, ezuttal nem tartom szükségesnek. Azt hiszem, t. Ház, — ámbár ez állításom első hallásra merésznek is látszhatnék — az uralkodó közgazdasági felfogások és az általánosan elfogadott közgazdasági elméletek is egészen biztos alapot nyujtanak arra, hogy az általam helyesnek tartott álláspontot, t. i. egy bizonyos kamatláb átlépésének a büntethetőségét igazoljam.

A kölcsönképen adott pénztőke hasznának a törvényszerü meghatározása, vagyis a kamatmaximum ellen főérvül azt szokták felhozni, hogy a pénzkölcsönnek, mint minden más áruczikknek az ára, a közgazdasági orgánizmus természetes és így pozitiv intézkedésekkel meg sem változtatható törvényei szerint alakul, t. i. a kereslet és kínálat egymáshoz való viszonya szerint. Ez megtámadhatatlan elv, ez alapigazság. De a kérdés csak az, vajjon minden esetben helyes-e a kereslet és kínálat egymásközti viszonyából fejlődő áralakulást minden befolyás nélkül hagyni és a maga fejlődésének átadni? Sok esetre hivatkozhatnám, melyekben ez az alaptétel, a melyekben az árnak ez a természetszerü fejlődése, a kereslet és kínálat viszonya szerint, igenis alája kerül, még pedig czélszerüen, oly elem befolyásának, mely az állam pozitiv intézkedéséből ered. Ez esetek egyikének tartom a kölcsönbe adott pénztőke kamatját. Megmondom, miért. Az a regulátor, mely az egyéni önösségek harczában a kereslet és kínálat közti viszony alakulását a közjó felé irányozza, ez a delejtű nem más,

mint a verseny. Oly esetekben, midőn a verseny, habár törvényileg és jogilag meg van, de tényleg nem érvényesülhet, oly esetekben ez a regulátor nem működik a közjó szükségképen való céljainak a megvalósítására. Ezek az esetek az úgynevezett természetes monopóliumok esetei. És ez esetekben a közjó valamely orgánuma, legyen az állam, törvényhatóság, vagy község, mindenkor hivatva érezheti magát és tényleg hivatottnak érzi is magát, hogy a verseny regulátorát a hatósági szabályozás regulátorával pótolja. Van erre egy illusztris példa: a nagy forgalmi vonalak kérdése. Sok ideig az a nézet uralkodott a közgazdaságban, hogy a nagy forgalmi vonalak és különösen a vasutak árszabásait is, épp úgy, mint minden más áralakulást, a verseny szabályozhatja, a közjó érdekében. Tudjuk, hogy Angliának az egész vasuti építése 1844-ig, de még azontúl is annak az elméletnek a befolyása alatt alakult, hogy versenyző pályák keletkezését, melyek két végpontot egymással különböző utakon kötnek össze, nemcsak megengedhetőnek, de mindenképpen elősegítendőnek tartották. Sőt azt az eszmét is érvényesítették némelyek, hogy ugyanazon a vonalon különböző szállítási vállalatok versenye idézheti elő a közjónak legjobban megfelelő árszabásokat. Ez volt az a korszak, melyben a vasutépítést és a vasuti üzletet is, ámbár bizonyos, a vasutak jogi helyzete, azok létesítésének nélkülözhetetlen jogi előzményei által követelt hatósági intézkedések mellett, de közgazdasági szempontból, a magánipar szabadságának engedék át. Később a tapasztalás arra tanította az összes európai nemzeteket, hogy a verseny regulátora a nagy forgalmi vállalatok által

teljesítendő funkczióban, nem működik a közjó elérésére; hogy e nagyforgalmi vállalatok, a befektetett tőke nagysága és számtalan más oknál fogva, természetes monopóliumot alkotnak. A mint ennek a felismerése általánossá vált, általánossá vált és mindinkább válik az a nézet is, hogy a közgazdasági szervezetnek ez az ága, a nagy forgalmi vonalak létesítése és ellátása, valami módon hatósági szabályzat alá veendő és a magániparnak tisztán a maga haszna szempontjából üzött korlátlan vezetése alá nem engedhető. Miért? Mert természetes monopóliumot konstatáltak.

Már most e példaként felhozott fejlődés konstatálása után menjünk át a tárgyra, melylyel ma foglalkozunk. *(Halljuk!)*

A nagy forgalmi központokon, a hol a kereskedelmi és üzleti élet minden szála összpontosul; hol a jó hitelü ember választhat 3—4-féle bank és tőkepénzes közt: ott igenis nemcsak a tőkekereslet, de a tőkekínálat oldalán is létezik hatályos verseny, mely a tőkehasználat árát, vagyis a kamatlábat ilyen helyeken lenyomja arra a nivóra, mely megfelel a pénzpiacz természetes helyzetének, a közjó követelményének.

De hasonló helyzetben van-e az, — és ez teszi ki a hitelkeresők óriási többségét ez országban, — ki elhagyottabb vidéki helyen él; ki, miután a személyes hitel az egyén személyes tulajdonainak, vagyoni helyzetének az ismeretén alapul; miután az a kör, melyben őt ismerik, nem terjed tovább mint 3—4 falura: kizárólag arra az egy pénzintézetre van utalva, melyhez az ő faluja legközelebb fekszik s néha kizárólag arrra az egy-két tőkepénzesre, ki az ő falujában pénz-

zel rendelkezik? E hitelkeresők, habár jogilag szabad akárkihez fordulniok, habár jogilag meg is van engedve bárkinek a legkisebb faluban is letelepedni és ott bankot létesíteni, vagy pénzkölcsönző üzletet nyitni; habár, e szerint, jogilag a verseny lehetősége meg van adva a hitelkinálat oldalán is, de — miután az ott tényleg nem létezik — ki vannak szolgáltatva annak az egyetlen, vagy ama kevés pénzforrás önkényének, monopólisztikus helyzetének, melytől egyedül vehetik igénybe a kölcsönt. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ez, t. Képviselőház, az az elvi alap, a melyre építem én azt, hogy miután a hitelkeresők legnagyobb részére, t. i. mindazokra nézve, a kiknek nincsenek összeköttetései a forgalom nagy központjain, fennáll a verseny a kereslet részén, de nem létezik a verseny a kínálat részén: a tőkekínálat, legyen a tőke akár pénzintézeté, akár egyes emberé, itt a természetes monopólium helyzetében van. *(Úgy van! balfelől.)* Merem állítani t. Képviselőház, hogy minálunk is, a Hódossy Imre által felemlített és egészben nem tagadható viszonylagos javulás ellenére, az ország vidéki pénzintézeteinek a legnagyobb részénél, annál inkább a magán kölcsönadók legnagyobb részénél uralkodó túlságosan magas és semmi által nem indokolt kamatláb, nem az adós megbizhatatlanságának, vagy szorult helyzetének, szóval nem az adósnál mutatkozó kedvezőtlen, hanem inkább a hitelezőnél meglevő túlságosan kedvező körülményeknek a kifolyása. *(Úgy van! balfelől.)*

Azt tartom, t. Ház, hogy a törvényhozás semmiben sem sérti meg a nemzetgazdaság orgánizmusának és a pénzforgalomnak a szükséges és természetes törvényeit és másrészt hasonló ese-

tekben mindig igénybevett mellőzhetetlen hivatást gyakorol, midőn nem csupán, hogy úgy mondjam, a legszorosabb értelemben vett uzsorát vagy a zsarolási kamatlábat, hanem egyszersmind e monopólisztikus kamatlábat is megfékezni iparkodik. *(Helyeslés balfelől.)* Tudom, hogy a monopólium itt nem vehető a szó betűszerint való értelmében, hogy t. i. a kínálat oldalán csak egy kínáló áll, mint az állam a dohánymonopóliumnál, hanem tág értelemben veendő, midőn nem jelent egyebet, mint állandó, a dolog természetében fekvő aránytalanságot a kínálat és a kereslet közt. *(Helyeslés balfelől.)* Ebben az értelemben szólok én a hitelkínálók tényleges monopóliumáról, mely a hitelkínálók javára, a hitelkeresők hátrányára az ország legtöbb részében fennáll, és mind azokra nehezedik, a kik a forgalmi központokkal szoros összeköttetésben nincsenek. És e tényleges monopólium alapján veszem igénybe a törvényhozás számára nemcsak azt a jogot, a melyet senki sem tagadhatott, de azt az elvi jogosultságot is, hogy a kamatláb szabályozásával e tényleges monopóliumot, mint minden más monopóliumot megtörni igyekezzék. *(Élénk helyeslés.)*

Ez általam ecsetelt és kétségbe alig vonható helyzettel szemben más orvoslást is ajánlanak. Ajánlják különösen a hitelszervezet oly módon való kiépítését, a mely e tényleges monopóliumot megszünteti, a mely pénzintézeteket, hitelszövetkezeteket létesítsen, lehetőleg az ország minden, még a legelmaradottabb és legelrejtettebb helyén és a mely ezen az uton minden más szabályozó tevékenységet az állam részéről fölöslegessé tesz.

E nézetet, t. Ház, tökéletesen osztom és minden

ilyen, egészséges hitelszervezet létesítésére czélzó törekvés senkiben buzgóbb pártolót, mint bennem, nem talál. *(Helyeslés.)* Többet mondok: azt hiszem, hogy ily hitelszervezet keresztülvitele, az uzsora nyomorának és a monopólisztikus kamatlábnak — hogy e kifejezésnél maradjak, — sokkal hatályosabb eszköze lesz, mint ennek, vagy más uzsoratörvénynek a meghozatala.

De, t. Ház, nem is említve azt, hogy más, e tekintetben előbbrehaladott országok példája szerint, tökéletesebb hitelszervezet mellett is, az uzsora mindig talál magának fészkeket, melyekből azt kiküszöbölni csaknem lehetetlennek mutatkozik, egyszerüen hivatkozom arra, a mit Károlyi Sándor gr. igen t. barátom tegnapi felszólalásában mondott, t. i. arra, hogy ily kielégítő hitelszervezet megalkotása nem egy, nem is két, de igen sok év munkája. *(Úgy van!)* Hiszen a tapasztalás, melyet e tekintetben a kisbirtokosok földhitelintézete az működése körében tett, az az óriási, csaknem legyőzhetetlen nehézség, melylyel — nem mondom, városokban és iparosok közt, de falvakban, földmívelők közt — a hitelegyesületek alakítása ütközik: mindez mutatja, hogy mennyi küzdelemre, mennyi magánkezdeményezésre és mindamellett menynyi időre lesz még szükség, hogy e hitelszervezetek megalakulhassanak. Már pedig, t. Ház, az a baj, melyre én utaltam, ily sokáig orvoslásra nemvárhat.

Nem osztom e tekintetben azt a felfogást, melylyel találkoztam — nem tudom, vajjon e vita körében is, de magánbeszélgetésekben, igen gyakran — mikor nekem sokan azt mondták, hogy ők egy kamatmaximumra fektetett uzsora-törvény megalkotá-

sába beleegyeznének, ha e hitelszervezet már meg volna alkotva, de addig azt veszedelmesnek tartják.

Én ellenkező felfogásban vagyok. Én inkább azt hiszem, ha a helyes hitelszervezet már megalkottatott volna, sokkal inkább nélkülözhetnénk törvényt, mely hatályosan és czélszerüen megállapít egy kamatmaximumot, mint ma, midőn ideig-óráig és alkalmasint még hosszu éveken át kénytelenek leszünk a jelenlegi, igen tökéletlen hitelszervezettel megelégedni. Hisz' éppen ennek a tökéletlen működése, ennek a kinövései miatt szükséges főleg az oly intézkedés, melyet én czélbaveendőnek tartok.

A kamat-maximum megállapításának a módjáról, t. Ház, sokféle nézet van. Megvallom, hogy nekem a kamat-maximumnak egy fix, soha nem változható, vagy csak új törvénynyel megváltoztatható tételben való megállapítása ellen erős aggodalmaim vannak. Nem mondom, hogy semmi körülmények közt nem járulnék hozzá, de aggodalmaim vannak és azért keresném a kamat-maximum más módját, melyet röviden elmondok a tisztelt Háznak, nem mintha azt indítvány alakjában akarnám itt előterjeszteni, hanem csak a dolgok illusztrálásaként, mint ama módozatok egyikét, melyek mellett ezt az igen nehéz kérdést megoldhatónak tartom. *(Halljuk!)*

A jelzáloghitelt, azt igenis aggodalom nélkül tartom meghatározhatónak egy fix-tételben. Mert a jelzáloghitel körében, mint a tapasztalás mutatja, a kamatláb ingadozásai az európai pénzpiaczon sem oly nagyok, mint a személyes hitel terén; és ha e tekintetben egy szorosan ide nem tartozó megjegyzést szabad tennem, azt hiszem, hogy az 1877 : VIII.

t.-cz. által a behajthatóság határául kijelölt 8%-ot, a jelzáloghitelre nézve, a mai körülmények közt, minden aggodalom nélkül lehetne 7%-ra leszállitani. Másként áll a dolog a személyes hitel kamatlábját illetőleg. A személyes hitel kamatlába nemcsak azokon a helyeken, a hol a monopólisztikus kamatláb uralkodik, de az európai pénzpiacz minden lüktetésének kitett helyeken, sőt azokon talán még inkább, folytonos hullámzásoknak van kitéve. Ezek a hullámzások visszahatnak mindenüvé és többé-kevésbbé a vidéki hitelre. Sajnos, eddig abban az arányban, a hogy a vidéki hitel ára emelkedik, ha a központi hitel ára emelkedik, sehol sem sikerült a központon beállott kedvezőbb hitelfordulatnak is érvényt szerezni a vidéki hitelnél. De azért mégis kihat a központi kamatláb hullámzása a vidéki hitelre, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, mert, mint mindenki tudja, a vidéki pénzintézetek nemcsak betéteik alapján nyujtanak kölcsönöket, hanem mindannyian többé-kevésbbé, közvetlen vagy közvetve élvezik a budapesti nagy pénzintézeteknek és ezek utján az osztrák-magyar bank társulat budapesti főintézetének, vagy valamely bankfióknak a hitelét és az innen nyert eszközök, az innen nyert összegek lényeges kiegészitő részét teszik annak az egész készletnek, melylyel ők klientelájuk kielégitésére rendelkeznek. Minálunk tehát sokkal inkább, mint bárhol másutt létezik a vidéki hitel bizonyos függése a központi hitelviszonyoktól és én a legmegnyugtatóbb megoldási módnak azt tartanám, ha a személyes hitelre nézve a kamat-maximum úgy állapittatnék meg, hogy az a pénzintézetekre nézve mindig néhány, — nem akarom a számot pozitive meghatá-

rozni, de példa gyanánt mondom, — két, vagy két és fél perczenttel magasabb legyen, mint a bank-kamatláb és egyesekre nézve ismét ennél egy, vagy másfél perczenttel magasabb.

A kamat-maximum ily megállapításával szemben a megállapítás ellen felhozott ellenvetéseknek és aggodalmaknak ama nagy része elesik, mely a kamat-maximum fixtételben való megállapítása ellen szól. Mert mi történik ez esetben? Vajjon az történik-e, hogy erőszakot akarunk ejteni a pénzforgalom természetes fejlődésén és annak a törvényein? Nem, mi e törvényben mintegy transzmissziónális kereket akarunk létesíteni, melynek utján az európai tőkének és a nagy világ pénzpiaczainak a lüktetései elhatolhatnak oda, hol különben éppen a vidéki pénzkínálat monopólisztikus helyzeténél fogva nem érvényesülnek. E megoldási módot tartanám én, t. Ház, a személyes hitel kamatlábának maximumára nézve a legczélszerűbbnek.

De, t. Ház, az idő nagyon előrehaladván, *(Halljuk!)* s mert nem akarok a Ház türelmével visszaélni, most már átmegyek azoknak az ellenvetéseknek a rövid összegezésére és a mennyire tőlem telik, megerőtlenítésére, melyek a kamat-maximumoknak bármely módon történő megállapítása ellen felhozattak. Ezek az ellenvetések kétfélék. Egynémely részük, hogy úgy mondjam, erkölcsi és jogi szempontból indul ki, más részük közgazdasági szempontból. Némelyek t. i. azt mondják, — és erre czélzott mai beszédében Hódossy t. barátom is, — hogy a kamat-maximum puszta túllépésének büntetésére teljesen hiányzik az erkölcsi alap. Hogyan lehetne valakit megbüntetni

olyasmiért, a miben, magábanvéve, semmi rosz sincs, a mivel talán senkit sem károsított, sőt esetleg jót is tett máson?

Hát erre az a válaszom, hogy valamely cselekmény büntethetősége, illetőleg büntethetőségének az erkölcsi alapja nemcsak ott van meg, a hol az egyéni cselekmény, az egyes tény, a mely bírálat tárgya, valakinek a jogait sérti, vagy valakinek kárt tett, de megvan akkor is, mikor a tendenczia, a mely e cselekményben van, általánosítás esetében, a társadalom szükségképen megóvandó érdekeit sérti.

Az egyes esetben oly kamatvétel, mely a társadalom szempontjából túlmagasnak itélendő, talán az adósnak semmi kárával nem jár, jogait nem sérti; de az, hogy általában ilyen magas kamatot lehessen venni, sérti a társadalom érdekeit, veszélyezteti a társadalom vagyoni fejlődését; és az állapítja meg, szerintem, a cselekmény erkölcsi büntethetőségét, hogy a társadalmi felvirágzás alapjai ellen irányul.

Sokkal nyomósabb a közgazdasági szempontból ilyen rendszabály ellen emelt ellenvetés. Azt mondják, hogy túlmagas kamattal fölvett pénzen is képzelhető igen nyereséges üzlet. Az előadó úr példát hozott fel, hogy egy építész a 25%-ra felvett pénzből palotát épitett és azt óriási nyereséggel adta el. Hát — kérdi az előadó úr — meg kell-e büntetni a kölcsönadót, a ki erre segítette? Ime, az előadó úr által felhozott példa jellemzi az okoskodásnak ezt az egész kategóriáját. Azok az urak, a kik igy okoskodnak — és én sokakkal beszéltem — kikeresnek, kifundálnak nagynehezen egy példát, egy konkrét

esetet, melyben az, a mi a társadalomra nézve káros, valakinek előnyére vált, azután az ily kivétel alapján érvelnek.

Ezt én a legfonákabb eljárásnak tartom. A meghozandó törvény helyes alapját a társadalom általános viszonyai és az esetek túlnyomó többsége képezi. Az, hogy a mi az esetek többségénél nem áll, valamely konkrét esetben mégis előfordul, de még az sem, ha a tervezett intézkedésből egyes esetben kár származik, nem lehet annak akadálya, hogy megalkossuk azt a jogszabályt, a melyet az esetek többsége határozottan kíván. Hiszen így vagyunk minden ilyen rendszabálylyal, így voltunk az 1877-iki VIII. t.-cz. megalkotásakor, így vagyunk minden oly rendszabálynál, mely az egyéni szabad cselekvés korlátozását involválja: az mindig bizonyos hátránynyal fog járni az előnyök mellett. Ezzel a helyzettel meg kell barátkozni és azt kell keresni, hogy hol van a hátrányoknak és hol van az előnyöknek nagyobb összege: a létező állapot megtartása, vagy ama változtatás keresztülvitele mellett-e, a melyet javasolnak.

De azután egész általánosságban is argumentálnak sokan a túlmagas kamatvétel kizárása ellen, abból a megtámadhatatlan tételből indulva ki, hogy a kamatlábban nem csupán a pénzkölcsön ára, hanem egyszersmind annak a koczkázata is ki van fejezve. S erre a megtámadhatlan tételre azután azt az okoskodást alapítják, hogy ha a törvény bizonyos maximumon felül a kölcsönzést lehetetlenné teszi, mindazok, a kik, a kellő biztosítékot nem nyujthatván, koczkázat mellett nyerhetnek csak kölcsönt, a kölcsönvétel jótéteményeitől elesnek.

Elismerem, hogy ez az ellenvetés igen komoly, figyelmet érdemel. Elismerem azt is, hogy éppen ez ellenvetés komolysága miatt különben egy nyomon haladó férfiak közt is igen eltérő nézetek lehetnek a kamat-maximum gyakorlati alkalmazása iránt. Nem lehet itt mennyiségtanilag sem pro, sem kontra bizonyítani; az egyéni érzés dolga azt mérlegelni, hogy melyik bajt és a baj milyen fokát hajlandó elfogadni azokért az előnyökért, melyeket valamely rendszabálytól várunk.

De én nem is akarom, t. Ház, a kamat-maximumnak oly alacsony fokban, oly alacsony összegben való megállapítását, hogy csupán a legjobb hitelü emberek nyerhessenek a mellett kölcsönt.

Hiszen ez a perczentuális többlet, melyet a bankkamatlábhoz adatni kívánok, a pénzintézetekre s még nagyobb mértékben a magánhitelezőkre nézve meglehetősen tág latitude-öt enged az egyéni körülmények mérlegelésére és az egyes kölcsönzéssel járó koczkázat méltányos díjának a szedésére.

A kik azután ezen a körön is kívül esnek, a kétségbeesett, vagy majdnem kétségbeesett helyzetü hitelkérők: ezekre nézve, t. Ház, nekem az a szomoru meggyőződésem, melyet sokak vagyoni katasztrófájának a szemlélése bennem csak megerősit, hogy az igen magas, a nagyon koczkáztatott kamatláb mellett való kölcsönvétel rájuk nézve a legeslegritkább esetekben jelenti a menekülést és az esetek túlnyomó többségében nem egyéb, mint egy egészségtelen exisztencziának néha csak néhány hónapig, a legjobb esetben néhány évig való továbbtengetése. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Már most, t. Ház, ez a továbbtengetés nem kívánatos, szerintem, sem az illető egyénnek, sem a társadalomnak a szempontjából. Az illető egyén, ha hónapokon vagy éveken át túldrága kamatokra felvett kölcsönökkel tengeti magát, a kimaradhatatlan katasztrófa beállásának az órájában rendszerint még sokkal rosszabb helyzetben van, mint a minőben lett volna akkor, ha vagyoni exisztenciáját likvidálni kényszerült volna. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De nemcsak maga van rosszabb helyzetben abban a pillanatban, hanem, vergődései közben minden fűszálba kapaszkodván, még másokat is magával ránt a nehézségekbe, beleránt a tönkrejutásba és nemcsak vagyonában, hanem erkölcsi minőségében is kárt tesznek ama kétes üzletek, melyekhez végre folyamodni kénytelen.

Én tehát, egymás ellenében mérlegelve a hátrányt és a hasznot, nem tudom egy vonalra helyezni és nem tudom túlnyomónak találni a tönkrejutás szélére jutott, tehát csak nagy koczkázattal kölcsönt nyerhető egyének némi időn keresztül vitt továbbtengetését, azzal a társadalmi haszonnal, a melyet el lehetne érni, ha lehetetlenné tennénk egy oly magas kamatláb szedését, melyet nem indokolnak az adós viszonyai, nem indokol a pénzpiacz helyzete, hanem egyes-egyedül a pénzt kináló, a hitelező monopólisztikus helyzete és melyet ennélfogva ma jó hitelü egyénektől is szednek.

Egyáltalában, t. Ház, miután lehetetlen minden felhozható ellenvetést felsorolnom és azokra válaszolnom, csak egy általános szempontot akarok még felemlíteni, mely reám nézve mérvadó, sok látszólag sulyos ellenvetés visszautasításánál. Nekem úgy látszik,

hogy e kérdésnél és egyáltalán a hitellel összefüggő kérdéseknél, mi mindnyájan egyoldalulag, egy szempont befolyása alatt állunk, megengedem, igen fontos szempont befolyása alatt, de a mely szempont tévedéssé válik éppen azért, mert egyoldalu. Mi a hitelképességet, vagyis szabatosabban mondva, a hitelnek boldog, boldogtalan számára való minél könnyebb hozzáférhetőségét, a könnyelmü adósságcsinálás lehetségesítését oly fetisnek tartjuk, melynek elérése végett minden egyéb tekintetet feláldozunk. *(Úgy van!)* És én a törvényhozói helyes érzék feladatának tartom azt meghatározni, de szem előtt tartandónak vélem mindig azt a határvonalat, mely a hitelképesség jogos igényei és a könnyelmü, a jogosulatlan adósságcsinálás követelményei közt létezik. S azért, ha bizonyos hitelezések elé gördített nagyobb nehézséget hoznak fel velem szemben ellenvetésül, nem vagyok hajlandó ez ellenvetés előtt feltétlenül meghajolni, hanem tüzetesen vizsgálandónak vélem, vajjon a hiteligények ama kategóriája, melyet esetleg megnehezitünk: jogos-e; a társadalomra nézve üdvös-e; olyan-e, mely a törvény által biztosítandó, vagy pedig olyan, mely mindenütt és különösen nálunk, hol a könnyüvérüségnél fogva az adósságcsinálásra való hajlandóság igen nagy, inkább fékezendő, mint előmozdítandó. *(Helyeslés.)*

Mindezek után még csak egyet kell megmondanom, t. i. azt a bevezetőleg felhozott eszmét kell a t. Ház előtt egész teljességében kifejtenem, hogy a kamat-maximum meghatározását nem a javaslat 1. §-ával szemben állitom fel, hanem ahhoz pótlólag kívánom csatoltatni. Én határozottan az uzsora-törvényhozás egyik vívmányának tartom az uzsorának

ama fogalmi meghatározásait, bármily tökéletlenek legyenek is azok még ma, melyeket a legujabb német és osztrák törvények és azok nyomán a mi törvényjavaslatunk is létesített és melyek a csalással és és zsarolással rokon, ámbár tüzetesen egyiknek keretébe sem sorozható bűncselekményt állapitottak meg: mert ez által módot nyujtottak arra, hogy az uzsorával és különösen az uzsora súlyosabb eseteivel szemben sokkal szigorúbb büntetések legyenek alkalmazhatók, mint voltak ama törvények keretében, melyek az uzsorára nézve nem ismertek más ismérvet, mint egy bizonyos kamatláb átlépését.

Azoknak az uzsoratörvényeknek, melyek kizárólag erre az alapra vannak fektetve, a mellett az előnyük mellett, hogy könnyen felismerhető bűncselekményt konstruálnak, viszont az a hátrányuk, hogy, a dolog természete szerint, — minthogy e kategóriába nagyon enyhén megitélendő esetek is tartoznak, — túlenyhe büntetések vannak bennük kiszabva. A franczia uzsoratörvényben 6 havi fogház a büntetés maximuma, a belga törvényben egy évi fogházbüntetés, és csak ismételt elitéltetések után ennek a kétszerese.

Ismételten kijelentem tehát, hogy én az uzsoratörvényhozásnak egy vívmányát látom — nem ugyan abban, ha elejti a Ház a kamatmaximum átlépését, mint büntetendő cselekményt — de igenis abban, ha ez egyszerü uzsora mellé, vagyis inkább fölé állítjuk a minősített uzsora olyan fogalmát, minő e törvényjavaslat első szakaszában van definiálva. De azután ebből én egy következtetést vonok le.

A törvényjavaslat ezt a minősített uzsorát vétségnek nevezi és ahhoz képest bünteti. Én elfoga-

dom ezt az enyhébb kriminális kategóriát, a vétség fogalmát, és ennek megfelelőleg a szabadságbüntetés legenyhébb formáját, a fogházat az uzsora oly eseteire, a melyben a bűncselekmény nem áll másban, mint a társadalmi haszon szempontjából létesített bizonyos kamatmaximum átlépésében. De ha az uzsora egyszer oly jelleget ölt, mint a minő a törvényjavaslat definicziójában van, t. i. oly mérvekre terjed, hogy az adós romlását alkalmas előidézni, akkor, megvallom, nem vagyok képes megfelelő bélyegezést találni a vétség fogalmában, hanem ezt az uzsorát határozottan a büntettek kategóriájába tartozónak vélem.

Büntető törvénykönyvünkben vannak esetek, a melyeket büntetteknek minősítnek és a melyek, legalább az én erkölcsi érzékem szerint, határozottan kevésbé sujtandók és egyszersmind a társadalomra nézve is kevésbé veszélyesek, mint az uzsora. Én, t. Ház, az 50 frtot meghaladó lopást, mely kivétel nélkül büntettnek van nyilvánítva, mégpedig helyesen, a mi törvénykönyvünkben, ha ez csekély összeggel lépi túl az 50 frtot, pl. a 60 frtra menő lopás büntettét, sokkal enyhébb beszámítás alá esőnek vélem, mint az olyan uzsoráskodást, az olyan bűncselekményt, mely lelketlen üzérkedés által egész falvak kipusztitását okozza. *(Helyeslés.)*

Az én erkölcsi érzékemet nem elégíti ki és szerintem, a társadalmi haszon érdekének sem felel meg az ilyen uzsora enyhe megitélése és ehhez képest a szabadságbüntetéssel ilyen enyhén való megtorlása.

Mindezeknél fogva módosítványt vagyok bátor benyujtani az első szakaszhoz, a melyben az tálalam kifejtett két alapelv, hogy t. i. a törvény

által meghatározandó maximum túllépése, nézetem szerint, szokásszerü túllépése — de ezt a kérdést inditványomban nyitva akarom hagyni — az uzsora vétségét, az uzsorának ama minősitett esetei pedig, melyek a törvényjavaslatban foglalvák, az úzsora büntettét képezik: mert éppen olyan bűncselekményeknél, a melyek, mint sok oldalról hangoztatták, nehezen korlátolhatók; a melyeknél alapos reménye van a bűnösnek, hogy a büntetést elkerülhesse, a büntetés e bizonytalanságát, az erkölcsi szempontok által szabott korlátokon belül, a büntetés szigorúságával kell pótolni. *(Helyeslés.)* Bátor vagyok inditványomat a t. Háznak elfogadás végett ajánlani. *(Élénk helyeslés.)*

*

A ZÁRÓ BESZÉD.

— 1883. január 3. —

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk!) Én is osztozom az előttem szólott Komjáthy t. képviselő úr abbeli nézetében, hogy a vita jelen stádiumában a Ház minden egyes tagja úgy a kérdés érdeme, mint az általa adandó szavazat iránya felett úgy megállapította a nézetét, hogy valóban elbizakodottság volna bárkitől azt hinni, mintha felszólalásával a szavazás eredményére befolyást gyakorolhatna.

Ez engem arra késztet, hogy zárószói jogommal igen röviden éljek, *(Halljuk! Halljuk!)* de annak a használatáról teljesen le nem mondhatok, a mit a

t. Ház ama számos támadás után, a melyeknek e napokig folyt vita alatt tárgya voltam, — és néha nem annyira indítványom, mint általános, nekem tulajdonított irányzatok és egész politikai működésem — igen természetesnek fog találni.

Magára a dolog érdemére nézve tegnap Szilágyi Dezső t. barátom összegezte azokat az érveket, a melyek az általam nem is indítvány, hanem eszmeképpen itt felhozott kamatmaximum megállapítási módozata ellen elmondhatók. Hangsulyoznom kell e különbséget, nem mintha én az eszme helytelenségéről meggyőződtem volna; nem mintha én ma is, e néhány napi vita után nem tartanám azt a kérdés megoldására megközelitőleg a legjobb módnak: hanem azért, mert én ezt a további megvitatásra nyitva akartam tartani indítványomban, mert indítványomat oly módon szerkesztettem, hogy abban csupán magának a kamatmaximum kimondásának elve van benn. A mit azután az általam tervelt módozatra nézve felhoztam, annak az érvényesítését fentartottam magamnak az esetre, ha, maga az elv elfogadtatván, az ügy, ujabb megfontolás végett, a jogügyi bizottság és esetleg a Ház ujabb tárgyalása alá kerül.

All tehát igenis az, hogy e kiindulási pont és az okoskodás, a melyből a kamatmaximum t. pártolói ott (a szélsőbalra mutat) és az, a melyből én kiindultam, némi árnyalatot mutat; de az indítványban magában nemcsak ellentét nincs, hanem az én indítványom első részét tökéletesen azonosnak tartom Komjáthy t. képviselő úr indítványával. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)* holott annak a második része, mely az uzsorának bizonyos kvalifikált eseteit büntetté akarja minősíteni, egyáltalában csak

az esetben jöhet kérdés alá, ha az indítvány első része elfogadtatott. Ezt talán bővebben indokolnom sem kell. Itt mindjárt előrebocsáthatom, hogy a szavazásnál is ez fog engemet vezérelni s ha a beadási sorrend szerint, mint első indítványt, Komjáthy Béla t. képviselő úr indítványát teszik fel, én nem látok magamra és azokra nézve, kik az indítványomat pártolják, semmi okot arra, hogy ez indítványra ne szavazzunk. *(Úgy van! a bal- és szélsőbalon.)*

Ha ez indítvány elesett, akkor az is, a mi az én indítványomban attól eltér, eo ipso elesettnek tekintendő; mert elesett az az elv, a melyre módosítványom második része alapítva van.

Szilágyi Dezső t. képviselő úr azt az eszmét, melyet én a kamatmaximum ingadozó meghatározására nézve megpendítettem, abból a szempontból is megtámadhatónak és helytelennek mondja, mert a bankkamatláb, ő szerinte, nem szolgálhat alapul az általános, az országban mindenfelé dívható kamatláb megállapítására, indokolva ezt ama különböző feltételeknek és ama különböző helyzeteknek az ecsetelésével, a melyek alatt az illetőnek a vidéki pénzintézetek vagy magánosok kölcsönöznek. Mind e különbözetek a banknak diszkontó-alakban, vagy más alakban nyujtott kölcsönei és egyéb, különösen vidéken eszközölt hitelezések közt teljesen állanak és előttem is ismeretesek; de nem is állítottam én azt soha és nem állítom ma sem, hogy az általam alapul vett bankkamatláb teljesen megfelelő alap lenne egy kamatmaximum meghatározására.

Én ezt megközelítő alapnak tekintem és ilyennek tekinti mindenki, a ki e kérdéssel foglalkozik. Ily meg-

közelitő értéket pedig tulajdoníthatni neki főleg két szempontból vélek. Először azért, mert midőn én a kamatláb fixirozását bizonyos nem erőszakos, de természetes módon keresem, valami mérczéjét kell keresnem és találnom az európai pénzvilág helyzetének, a mint ez a mi hazánkban kifejezést nyer; és ha e mérczét keresem, a bank-kamatlábnál megfelelőbbet nem tudok találni. Mert a bank ama nagy pénzhatalmak befolyása alatt áll, azokkal összeköttetésben van, a melyeknek a forgalma és működési köre Európaszerte meghatározza a pénznek mint világárunak árát.

A másik ok, a miért én a bank-kamatlábat megközelítőleg alkalmazható mértéknek tartom, az, mert nálunk minden hitelintézet közvetve vagy közvetlen a bankkal összeköttetésben áll, a hitelezésre rendelkezhető eszközeinek egy részét közvetlen vagy közvetve a banknál élvezett hiteléből veszi. Mindenki, a ki bármely pénzintézettel, mindenki, a ki a pesti nagy bankok valamelyikével összeköttetésben áll, tudni fogja azt, hogy a bank-kamatláb változása rögtön visszatükröződik azoknak az intézeteknek a kamatlábában. A ki folyószámla-viszonyban áll valamely pesti bankkal, tudni fogja, hogy a bank-kamatláb emelkedése után rendesen közlést kap az illető, hogy, ha — tegyük fel $5^1/_2\%$-al számították azokat az összegeket, a melyek az ő terhére irattak, — a bank-kamatláb emelésével ezentul 6%-ot fognak számítani. Tehát nemcsak kizárólag a váltó, a folyószámla-hitelre, hanem a hitelintézetek által nyujtott mindennemü hitelre kétségtelen és tagadhatatlan befolyása van a bankkamatlábnak.

Ez a második ok, a miért én — mint mondám

— a bank-kamatlábat nem ugyan teljesen egyensulyozó, mert ilyen nincsen, de megközelítőleg legjobb mértéknek tartom arra, hogy egy hullámzó kamatmaximumot egyáltalában meg lehessen állapítani.

De a hullámzó kamatmaximum eszméjét egyáltalában sok oldalról és — nem tagadom — nagy súlyu érvekkel támadták meg. A hullámzó kamatmaximum eszméjét felvetettem, mint kisérletet arra, hogy egy nagy érdek és egy nagy erő egymással összhangba hozassék. Az a nagy érdek, a mely, szerintem, megkivánja, hogy a hitelezésnél a hitelező által vehető előnyöknek bizonyos korlát szabassék, — és az a nagy erő, a mely az európai pénzpiaczoknak és igy a mi pénzpiaczunknak általunk nem korlátozható lüktetéseiben és változásaiban félreismerhetlenül nyilvánul. Én azért kisérletet tettem, a két tényező kiegyeztetésére és az itt lefolyt vita sem győzött meg engem arról, hogy az én eszmém keresztül nem vihető. Ha erről meggyőződném, hát akkor ez engem nem oda vinne, hogy a kamatmaximum minden megállapitásáról lemondjak, hanem oda, hogy inkább fix kamatmaximum meghatározását kivánjam. Mert hiszen ha fix kamatmaximumról beszélünk, tulajdonképpen nem találó kifejezést használunk. Hiszen a fix kamatmaximum is, azokban az államokban, melyek kamatmaximumról szóló törvényt ismernek, tulajdonképpen hullámzik.

Például csak azokra az amerikai államokra utalok, melyeknek kamatmaximuma van. Ott, igaz, nem előre meghatározott mérték szerint, hanem a törvényhozásnak igen gyakran megujuló intézkedése következtében a fix kamatmaximum a gyakorlatban tulajdonképen hullámzó kamatmaximum. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ezért én a törvényhozásnak a merevséget kizáró rendelkezési jogában látnék a kamatmaximum fix meghatározására nézve oly megnyugtató, oly mérsékelő elemet, mely engem annak az elfogadására birhatna, ha meggyőződtem volna az általam indítványozott hullámzó kamatláb megállapításának a lehetetlenségéről. De ennek lehetetlenségéről, megvallom, nem győződtem meg. Mert az ellene felhozott érvelés leginkább ebben pontosul össze: a bűntetőjogi szentesítés erkölcsi alapját változtatja az, hogy a mi ma bűntett, az még tegnap nem volt büntett; és ezt kiegészíti még azaz igen nyomós szempont, melyet Szilágyi t. képviselőtársam tegnap felemlített, hogy hosszabb időre nyujtott kölcsönöknél, hullámzó kamatmaximum mellett, akár az eredetileg kikötött kamatot fixnek tekintsük, akár azt is hullámoztassuk, mindenesetre nagy gyakorlati és elvi következetlenségek állanak elő. Ezeknek a tekinteteknek a sulyát elismerem. Elismerem, hogy sajátságos színben áll az büntető törvényhozás, melynek a határozatai szerint ma bűncselekmény az, mit tegnap még jogos dolognak tekintettek. De először is a büntetőjogi szentesítés e változatossága inkább látszólagos, mint valódi. Mert igaz, hogy szám szerint kifejezve, ma büntetik azt, mit tegnap még nem büntett; de magának annak a cselekménynek a jellege, mely, szám szerint kifejezve, ma más ugyan, mint tegnap volt, mégis csak ugyanaz, t. i. oly kamat vétele, mely túlhaladja azt a határt, melyet a pénzpiacz helyzete követel. De azonkivül, kérdem, azoktól, kik erre az ellenvetésre oly nagy sulyt fektetnek, hogy e miatt az egész eszmét elvetni hajandók: kérdem tőlök, hogy vajjon nem ezzel leg-

alább is egyenlő, sőt én azt hiszem, nagyobb — következetlenséget teremt-e az uzsora-törvény, ha oly alakban fogadjuk el, mint a minőben előttünk fekszik? Az a következetlenség, mely az én eszmém megvalósítása esetén az időben szórványosan áll elő, ott helyileg szórványosan állana elő. *(Úgy van!)* Nem létezvén ugyanis az uzsora bűncselekményének szabatos ismérve, uzsora vétsége lesz itt az, a mi nem uzsora vétsége amott. És én nem hiszem, hogy a felsőbb bíróságok felebbezés utján való eljárása képes volna ezt a következetlenséget teljesen megszüntetni, — különösen a mi bűnvádi eljárásunk mellett — mert lehetetlen, hogy oly bűncselekménynél, melynél legalább az alanyi tényálladék megállapítása a helyi és egyéni körülmények mérlegelésétől függ, a felsőbb bíróságok a helyi bíróságok határozatainak az eltéréseit teljesen kiegyenlíteni birnák. Következetlenséggel következetlenség áll szemben; ezt teljesen kikerülnünk lehetetlen. Már bevezető beszédemben mondám, hogy minden oly törvényhozási intézkedésnél, a mely magasabb érdek szempontjából szükségesnek látja az egyéni szabadságnak, különösen a szerződési szabadságnak a korlátozását, a kérdés mindig csak az, hogy minők a következetlenségek, a melyek az egyik és a melyek a másik esetben állanak elő? Ez utóvégre is az érzék, az egyéni mérlegelés dolga; oly kérdés, a melynél számtani szabatossággal sem pro, sem contra érvelni nem lehet. És ezért a kérdésnek több napon át történt beható megvitatása után feleslegesnek tartom — teknikai oldalának a tovább kutatását.

A támadások, a melyeket álláspontom ellen intéztek, különben is csak kisebb részben irányultak konkrét javaslatom ellen. Nagyobb mértékben az ellen az elméleti alap ellen irányultak, a melyre én azt fektetni és a melylyel azt indokolni iparkodtam. Tagadták, vagy legalább logikai következményeiben veszélyesnek mondották a természetes monopóliumnak azt a konstatálását, a melyre én elvileg alapíthatónak vélem az állam abbeli hivatását, hogy mint regulátor lépjen fel. Én hasonlattal éltem az indokolás kedvéért, a vasuti politika köréből. E hasonlat jogosultságát és a két esetnek e hasonlatosságát megtámadta Hegedüs képviselő úr, a ki — ha jó emlékszem beszédére, — arra fektette a fősulyt, hogy hiszen a vasutaknál oly monopóliumról van szó, a melyet magának az államnak az intézkedése teremtett, a hol tehát magától értődik, hogy az állam azután saját teremtményét szabályozza és a közönséget biztosítja oly monopólium ellen, a melyet maga léptetett életbe. Azt hiszem, t. Ház, hogy e felfogás nem helyes, nem szabatos és nem felel meg az európai vasutak keletkezési történetének. Igen, azok az esetek, a melyekben az állam a vasutak monopóliumát teremti, vagy úgy, hogy maga veszi kezébe két bizonyos végpontnak vasuttal való összeköttetését, vagy úgy, hogy azt olyképp engedélyezi egy magán-társulatnak, hogy e két végpont összeköttetésére nézve minden más vállalkozás ki legyen zárva: ezek az esetek léteznek, de ezek már megvalósításai annak az iránynak, a mely az európai kontinensen ma uralkodóvá vált és annak a felfogásnak, hogy a vasuti szolgálat közszolgálati ág és ez megint kifolyása annak az észlelet-

nek, hogy a vasutak természetes monopóliumot alkotnak.

Hogy engedélyezés nélkül sehol a világon vasut nem jő létre, ezt megengedem. De az engedélyezés adása és monopólium nyujtása két külömböző dolog, és erre nézve minden az engedélyezés tartamától függ. Hisz' a terület kisajátítása és azonkivül számos közrendészeti természetü dolog megoldása az állam beavatkozását kívánja. És azokban az engedélyezésekben, a melyeknél ilyen nem közgazdasági, de közrendészeti szempontból avatkozik be az állam, nyoma sincs a monopóliumnak. Ám a főközlekedési vonalakra nézve a vasutak keletkezésének első korszakában, különösen Angliában, csak ilyenekről volt szó, nem pedig arról, vagy legalább nem mindig, legalább az esetek többségében nem, hogy kizárassék ugyanazt a két végpontot összekötő más vasutak versenye. Sőt a vasuti politika első stádiumában az volt irányadó, hogy ily versenyző pályák keletkezését mindenképpen elő kell mozditani, mert ily versenyző pályák keletkezésétől várta az akkori vasuti politika az árszabások mérséklését a közönség érdekéhez képest. Az engedélyezések ama rendszere, mely a vasuti politika e stádiumában irányadó volt, tehát egyáltalán nem tartalmaz monopóliumot, sőt ellenkezőleg az engedélyezés e sokaságának utján inkább oda irányul az állam ébresztő befolyása, hogy a versenyző vonalak keletkezését előmozdítsa.

Mikor azután arra az eredményre vezetett a tapasztalás, hogy e versenyző vonalak, hosszabb-rövidebb idő után, miután egymást megrongálták, belátják, hogy jobb lesz nekik vagy egyesülni, vagy

kartellt csinálni és hogy akkor azután a közönség mind a két versenyző vonal egyesített tőkéjének a kamatját kénytelen az árszabásban kiszolgáltatni: akkor igenis érvényre emelkedik annak a tapasztalásból levont igazságnak a felismerése, hogy a vasutak természetes monopóliumot képeznek és akkor lettek — de nem előbb, — törvényes monopóliummá is, legalább az európai kontinens legtöbb államában. Ebben az irányban mozog helyesen a mi vasuti politikánk is, ugy, hogy többé nem kérdezik, kiván-e a vasut valamit az államtól; a befolyás, melyet a kormány magának a vasut árszabásaira követel, nem nyilvánul árszabási maximum meghatározásában; hanem el van ismerve és minálunk keresztül is ment — ismétlem, igen helyesen — az az elv, hogy akár kiván biztosítékot, akár nem, a vállalkozó társulat csak úgy nyer engedélyt, ha magát az egész tarifa politikájára nézve a kormány közvetlen és folytonos befolyásának aláveti. A minthogy ennek példáját látjuk a buda-pécsi vasut létesítésénél, a mely az államnak semmibe, egy fillérnyi szubvenczióba sem került, a mely versenyző pálya lett volna a déli vasut hasonirányu vonalával szemben, hol azonban az állam nem elégedett meg sem avval, hogy ez a vasut nem kerül semmibe, sem avval, hogy verseny van, hanem érvényesitette azt az elvet, hogy a vasuti forgalommal szükségképen összekötött természetes monopólium következtében csak úgy engedélyezi a magán-vasutat, ha az a kormány mérvadó befolyását a tarifapolitikára, teljesen elismeri.

Igy lévén a dolog, t. Ház, kénytelen vagyok ez általam felhozott hasonlat érvényességét és következ-

tető erejét a hallottak után is fentartani. Tudom nagyon jól, hogy egy hitelintézet nem forgalmi eszköz; tudom nagyon jól, hogy pénzkölcsön nem vasuti vonat és ezért a kettő közt, a közszolgálat, az üzlet két ága közt különbözeteket felhozni igen könnyü dolog; de azt, a mi itt a punctum saliens, a mit én itt egyedül keresek, hogy t. i. állandó, természetes monopólium helyzetében van az egyik is, a másik is, megvallom, a hallottak után is igaznak látom, a rokonságot teljesnek találom és fentartom.

De a miniszterelnök úr ez általam felállított elmélet alapjait máskép támadta meg; abban az általa igen kedvelt, igen hatásos — és ha loyálisan történik, ismétlem, ha loyálisan, — nagyon jogosult okoskodási formában, melyet „deductio ad absurdum"-nak szoktak nevezni. A t. miniszterelnök úr ugyanis azt kérdezte: ha elfogadjuk azt az elvet, hogy az állam közbelépjen mindenütt, a hol a kereslet és kínálat között oly aránytalanság áll, mely akár a kínálónak, akár a keresőnek nagy előnyt nyujt a másik szerződő fél felett, akkor hová jutunk? Oda jutunk, mondá, hogy rossz termés esetén, mikor a gabonakínálat csekélyebb s igy a kínálat van előnyben, meg kellene szabni a gabona és kenyér árát, hogy ott, a hol munkások gyéren vannak s a munkabér nagyon magas, hatóságilag le kellene szoritani a munkabért és a hol viszont munkások nagy számban vannak, ott a bért kellene hatóságilag fölemelni. Ismétlem, t. Ház, hogy az okoskodásnak ez a módja igen hatásos, de bizonyító ereje csak akkor van, ha ha loyalis formában használják. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* A miniszterelnök úrnak velem szemben itt alkalmazott okoskodása lehet elmés, lehet ügyes, szó-

val, minden dicséretest lehet rá mondani, csak azt nem, hogy loyális, mert az általam kifejtett álláspontnak a tiszta elferdítése. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Azt mondottam én, t. Ház, vagy mondhatja azt valaki, a ki a monopólium fogalmáról tiszta képet alkotott magának, hogy mindenütt, a hol a kereslet és kínálat közt aránytalanság van, hol az egyik vagy másik szerződő fél előnyösebb helyzetben van, az állam feladata közbelépni, hogy ezt az előnyt helyre üsse? A ki bona fide akar okoskodni — és tulajdonképen érdemlegesen, tárgyilagosan, csak az ilyennel lehet vitatkozni — nagyon jól tudja, hogy mi a különbség a kereslet és kínálat ama váltakozó hullámzása közt, melyet konjunkturának szoktunk nevezni és a mely hol az egyik, hol a másik félre kedvező; hogy mi a különbség a kereslet és kínálat amaz egyszerü aránytalansága közt, mely az egyik felet kedvezőbb helyzetbe hozza ugyan, de a melynél mégis mindkét oldalon komoly verseny van, — és a közt az eset közt, hol a verseny az egyik oldalon vagy egyáltalában, vagy legalább megközelitőleg nincs meg. E fogalmat számszerint éppen oly kevéssé lehet meghatározni, mint a régi görög bölcselkedők kedvencz példáját, mikor t. i. azt bizonyították, hogy nincs kopasz ember, mert senki sem tudja meghatározni, hogy hányadik hajszálnál kezdődik a kopaszság és hány hajszálnál végződik.

A ki azonban józan észszel, nem az ellenféltől felhozott argumentumnak a nevetségessé tétele, vagy jogosulatlan ferdítése czéljából, de bona fide az igazságot keresve okoskodik: éppen úgy meg

tudja különböztetni a természetes monopólium eseteit a kereslet és kínálat egyszerü aránytalanságának az eseteitől, mint mindenki a gyakorlati életből nagyon jól tudja, hogy ki kopasz ember és ki nem. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr okoskodása és okoskodásának a módszere engem tehát csak egyről győzött meg, sajnos, arról az egyről, hogy valahányszor én, minden eddigi tapasztalat ellenére, annak a reménynek engedem át magamat, hogy lesz talán mégis egy tárgy, melyet lehetséges a t. miniszterelnök úrral tárgyilagosan megvitatni, megvitatni úgy, hogy ne gondoljunk mindig csak arra, hogy politikai ellenfelek vagyunk, hanem hogy előttünk fekszik egy tárgy, melyre nézve minden párt kebelében eltérő nézetek vannak és mely a politikai pártokat, mint olyanokat nem érinti: mondom, valahányszor abban a reményben élek, hogy most legalább a miniszterelnök úrral loyálisan, tárgyilagosan lehet okoskodni, magával a tárgygyal tisztába lehet jönni, — mindannyiszor csalódnom kell. *(Igaz! a balfelől.)*

Csak még egy dolog van, a mit ez alkalommal a t. Háznak elmondani kívánok. És erre a szintén Hegedüs Sándor t. képviselő úr által megpendített eszme szolgáltat nekem alkalmat. T. képviselőtársam ugyanis csodálkozik, hogy midőn itt mindenféle uzsora-törvényhozásokra hivatkoznak, csodálkozik különösen velem szemben, — ha jól emlékszem szavaira, — hogy nem említettem az uzsora-törvények egy régibb tipusát, az angol tipust, t. i. azt a törvényt, a melyet az angol kormány Kelet-India Déchán nevü

tartománya számára alkotott. A képviselő úr dicséri e törvény szabatos, szép intézkedéseit.

Talán megengedi a t. Ház, hogy e törvény lényeges tartalmával megismertessem a t. Ház ama tagjait, a kik azt nem ismerik. Meg fogja engedni először azért, mert maga a törvény igen érdekes és másodszor azért, mert akkor mindjárt világos lesz az is, miért óhajtotta volna Hegedüs képviselő úr, hogy arra a törvényre hivatkozzam. Az a törvény, megjegyzem mindenekelőtt, nem uzsora-törvény; nem uzsora-törvény abban az értelemben, mint a melyet most megalkotni szándékozunk, mert nem tartalmaz egyáltalában büntetőjogi szentesítést és tisztán magánjogi körben mozog. E törvény indokolása a bevezetésben következő: „Miután czélszerünek találtatott a parasztosztályt, Déchán bizonyos részeiben az adósságaitól mentesíteni, ezennel rendeltetik, a mint következik.“ Lényeges rendeletei a következők: „Minden paraszt-adós — itt definiálja a törvény a paraszt fogalmát — követelheti azt, hogy összes adósságairól bíróilag számla vétessék fel és az az eljárás, a mely így az adós részéről követelt számla-felvétel esetére alkalmaztatik, alkalmaztatik akkor is, ha a paraszt-birtokos ellen valamely követelés miatt per indíttatott.“ A számla-felvétel abból áll, hogy a bíróság az illető paraszt-birtokos összes adósságait összeszámítja és kideríti, hogy mi van azokban, a mi a csalásnak, zsarolásnak, vagy egyéb visszaéléseknek utján került oda és ezt egyszerüen törli; a fennmaradt összegre dupla számlát nyitnak: tőke- és kamatszámlát. A tőkeszámlába felveszik azokat az összegeket, a melyeket az előbb ecsetelt bírói eljárás kon-

statált, melyeket a bíróság csakugyan felvett. A kamatszámlán az adós javára irják nemcsak a fizetett kamatot, de minden néven nevezendő szolgálatot, melyet ő az üzlet tartama alatt a hitelezőknek tett, pénzre átszámítva. Kamat gyanánt a szerződési kamatokat csak akkor fogadják el, ha a biró azokat a maga belátása szerint tulságosoknak nem tartja; ha túlságosaknak találja, leszállítja ama mértékig, melyet ő méltányosnak tart. A felszaporodott kamatok összege sohasem tehet többet az eredeti tőketartozásnál, a többletet egyszerüen törülik.

Már most az igy megállapított kamat- és tőketartozás összegéből áll a paraszt-birtokos adóssága. Ha a paraszt-birtokos adóssága 50 rupeenál kisebb, ha egyébb adóssága nincs és ha a bíró arról győződik meg, hogy a paraszt-birtokos ezt megfizetni nem képes, megitél annyit, a mennyit az ő belátása szerint a birtokos fizetni képes, a többit egyszerüen törli. *(Élénk derültség. Mozgás. Halljuk!)* Azt hiszem, nem veszem indiszkrét igénybe a t. Ház türelmét. *(Halljuk! Halljuk!)* Ha az adósság 50 rupeenál nagyobb, akkor a fizetésképtelenségek esetére szabályozott előirás következik.

A 22. §. egy nagy elvet mond ki, t. i. azt az elvet, hogy be nem táblázott, specziális jelzáloggal el nem látott adósságok miatt egyáltalán semmi néven nevezendő parasztbirtokot végrehajtás utján eladni nem lehet. *(Tetszés.)* Ilyenek létezésében a bírónak csak arra van joga, hogy a parasztbirtoknak azt a részét, melyet ő a család megélhetésére okvetetlenül szükségesnek nem tart, hét évre zár alá veheti s annak jövedelmeit az adósság törlesztésére fordithatja. A mi

e hét év alatt e birtokrész jövedelmeiből törlesztve nincs, azt egyszerüen leirják. *(Derültség.)*

A paraszt lakóhelyét és az ahhoz tartozó épületeket és belsőséget semmi néven nevezendő adósság miatt sem lehet zár alá venni. Ha a fizetésre képtelen birtok egy része, de csak egy része, specziális jelzáloggal le van kötve valamely adósságért, akkor a biró ezt a részét zár alá veszi és ha húsz évi bérletből az adósság összege kikerül, húsz évre bérbe adja, különben eladja.

De feltétlenül meg van adva a bírónak az a jog is, hogy arra az összegre nézve, a melyben a parasztbirtokost elmarasztalja, a maga belátása szerint, határozhassa meg a törlesztési tervet és részletfizetéseket.

Ime, t. Ház, lényeges tartalma annak a törvénynek, melyet 1879-ben az angol kormány Dechán tartományra megállapított.

És most, miután a törvény tartalmával megismerkedett a t. Ház, kiki válaszolhat magának arra a kérdésre is, miért sajnálta Hegedüs t. képviselőtársam azt, hogy én ezt a törvényt nem idéztem, erre nem hivatkoztam. *(Derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert az a felette kómikus hajsza, mely fekete, vörös és nem tudom, mi mindenféle színü szocziálizmus és reakczió és nem tudom, még milyen meg nem emésztett jelszavak czégére alatt ellenem ez alkalomból megindult, *(Igaz! balfelől)* midőn én semmi mást nem akartam és nem indítványoztam, mint egy kamatláb előzetes fixirozását, t. i. oly valamit, a mi évszázadokon át az egész világon megvolt és a mi a művelt világ nagy részében mai napig is fennáll:

— mondom, ez a hajsza mily kellemes táplálékot talált volna abban, ha oly törvényre hivatkozom, mely nem a szerezhető jogok korlátait határozza meg, hanem mely a szerzett jogokkal oly módon bánik el, mint a hogy ez ott történik.

És megvallom, t. Ház, hogy ez indokból hoztam fel ezt az egész epizódot. Mert a ki a közpályára lép, annak tudnia kell, különösen, ha valamit akar, — ha más szerepet akar abban játszani, mint tisztán a figuránsét, a ki időnként feltünést okoz, egyebet semmit: ha tehát érdemileg akar valamit, el kell készülnie arra, hogy azt csak küzdelmek árán érheti el; el kell készülnie arra is, hogy lehetetlen lesz bármit is elérnie, ha annyira békülékeny, hogy azt a német példabeszédet követi: „Nur mit dem Feind keine Verdriesslichkeiten.“ *(Derültség balfelől.)*

Én tehát nem félek a küzdelemtől és nem riadok vissza az érvek harcától, az objektiv érvek egymással való mérlegelésétől, öltsön az bár szenvedélyes alakot. De vannak a küzdelemnek bizonyos nemei, vannak a megtámadásnak bizonyos fajai, melyeket soha meg nem magyarázott jelszavak: fekete, veres szocziálizmus, reakczió, az államnak mindenbe való beavatkozása, állami szocziálizmus, abszolutizmus stb. jelszavak alatt üznek. Ez az a neme a támadásnak, a melylyel szemben minél önzetlenebbül és tárgyilagosabban akar valaki eljárni, annál védtelenebbé válik. Ezek nem czélozzák az igazság kiderítését, hanem a helyzet és a tárgy elhomályosítását, hogy a sötétben az igazi vagy vélt ellenségre illoyális csapásokat is lehessen mérni. *(Tetszés balfelől.)* Az ily támadásokkal szemben az ember valóságos kelepczében van: mert ha hallgat,

a minek ily körülmények közt minden önérzetes ember előnyt adna, azt mondják nemcsak az ellenségei, de idegesebb természetü barátai is: te ezt magadon hagyod száradni? *(Derültség.)* Ha pedig az ember tiltakozik, ha visszautasít, azt mondják: „Ime, szépen megretirált a támadás elől". Ha pedig az ember argumentálni akar, ha komolyan védelmezi magát, akkor a védelem keretében elmondottakba ujólag belekapaszkodnak hasonló frázisokkal, melyeket állandó készletben tartanak azok, kik ebben kedvüket találják vagy czéljukat előbbmozdítva látják. *(Helyeslés a baloldalon.)*

E helyzetben vagyok én, t. Ház, a sajtó egy részével szemben, a melyről én nem is szóltam volna, ha annak a hangja a törvényhozás terméig, sőt a miniszteri székekig nem hatolt volna. Így van ez már vagy egy év óta. *(Halljuk!)* Hát én ezzel a támadási rendszerrel szemben sem a hallgatást, sem a visszautasítást, sem az érvelést nem használom fegyverül, hanem egyszerüen annak az eljárásnak s azoknak a czéloknak a jellemzését, melyeket ezzel elérhetni vélnek. Az ily eljárásnak, t. Ház, nem lehet egyéb czélja, mint bármely okból valakit, a ki az időszerint arra ki van szemelve, rendszeresen diszkreditálni, a mint mondják, lehetetlenné tenni. Eleinte csak ellenfelei tapsolnak. Később a hozzá legközelebb állókban, legjobb barátaiban, politikai szövetségeseiben támad előbb az az érzés: ejnye, ez az ember kényelmetlen; ez kompromittáló barát, ettől jobb volna szabadulni. Ez az érzés nőttön nő és oly fokot érhet, hogy végre csakugyan a fegyverbajtársság és barátság érzete gyengébb lesz azzal az érzettel szemben, a melyet

aztán igen szépen lehet leplezni azzal a mondással, hogy: hisz a czél elérését akadályozza meg az az ember, folytonosan kompromittálván minket: és akkor csakugyan megtörténhetik, hogy valakit attól a politikai csoporttól, a melyhez tartozik s a politikai szövetségesektől lassankint izolálnak. *(Tetszés balfelől.)* De hogy azok a politikai szövetségesek, a kiken az egyszer megesett, hogy nem az illető megtámadott egyénben rejlő hiba miatt, hanem csak a támadások kényelmetlensége miatt adtak tul egy szövetséges társukon, ezért mindenkor a megsemmisüléssel lakoltak: erre, t. Ház, az 1867 óta lefolyt magyar parlamentárizmus történetében is van egy példa, a melyre hivatkoznom itt szószerint nem is szükséges, mert aránylag új dolog és mindenki emlékezhetik rá. *(Mozgás jobbfelől.)*

Vajjon ez a rendszeres illoyális hajsza, melyet a sajtó egy részében az előbb emlitett és egyéb czímeken ellenem űznek, el fogja-e érni azt a czélt, a melynek végső stádiuma valakinek a lehetetlenné tétele a közéletben: azt nem tudom; megvallom, nem hiszem. Mert ha találkozom éles megtámadásokkal, eddig még mindig találkoztam hasonló buzgó védelemre, a nélkül, hogy kerestem volna; és remélem, hogy találkozni fogok mindenkor egy oly választó közönséggel is, mely nekem e Házban szólásjogot ad s ha nem is tartom hangomat valami nagyon erősnek, de oly erőt mégis tulajdonitok neki, hogy e macskazenén át is el fog hatolni az ország valódi közvéleményéhez. *(Hosszan tartó zajos helyeslés balfelől.)*

De, mint mondám, egy ily fajta harczban, a hol

az ember tulajdonképen fegyver nélkül áll, a végkimenetelt senki sem tudhatja és én azt, a magam személyes szempontjából, megvallom, bizonyos tárgyilagos és szenvtelen közömbösséggel nézem. Mert, t. Ház, a közélet Magyarországon ma csakugyan olyan, hogy *a ki benne van: az kötelességérzetből tart ki és marad meg benne;* megmarad benne, részint azért, mert *nem tartja becsületével összeférőnek, hogy nehéz helyzeteket elhagyjon*; részint azért, mert át van hatva attól a meggyőződéstől, hogy a társadalom minden tagjának azzal, a mivel képes: e társadalom és az ország javának előmozdításához járulni kötelessége; *(Helyeslés balfelől.)* hogy az, a kit tanulmányainak az iránya a közpályára vezetett; a ki hamarjában nem is tudna magának a közpályán kívül más módot és utat találni a társadalom és haza iránt való kötelességének lerovására: tartozik mindaddig, *a míg ezt reá nézve teljesen lehetetlenné nem teszik,* itt megmaradni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De olyanok a közélet viszonyai Magyarországon ma, hogy *örömet az abban való részvételből bizony igen kevés ember meríthet (Úgy van! balfelől.)* és ha elkövetkezik a pillanat, midőn bárkinek, önhibája nélkül, lehetetlenné teszik a működést: nemcsak azok, a kik már törődött koruk, vagy testi betegségük miatt nyugalomra igényt tarthatnak, de még ép, ambiciózus fiatal emberek is ezt csak menekülésnek tekintik. *(Tetszés balfelől.)*

Én, mondom, ez oknál fogva bizonyos apatikus kíváncsisággal nézhetem az ellenem megindult hajsza következményeit; de nem nézhetem teljes közömbösséggel azt, ha ennek a lármájába belevegyülnek oly

hangok is, a melyeknek abba belevegyülni, szerintem, nem volna szabad.

Nem nézhetem közönyösséggel azt, ha például Magyarország miniszterelnöke az általam ecseteltekhez hasonló fegyverekhez folyamodik valakivel szemben, még hozzá egy teljesen semlegesnek nyilvánított kérdésben, azért, mert az a valaki neki történetesen ellenfele. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ezt tette a miniszterelnök úr a jelenlegi vitában velem szemben; nemcsak — sajnálom, hogy jelen nem volt, midőn erre reflektáltam — azzal az argumentáczióval, a melylyel az én álláspontomat iparkodott ad absurdum vinni, hanem tette még tegnap is, mikor felszólalásaindokául azt hozta fel, hogy neki, mint a kormány és a többség vezetőjének kötelessége volt felállani és tiltakozni, mikor hallatlan, eddig az országban soha nem hirdetett elvek szószólói emelkedtek e padokról. Ez nem egyéb, mint beleelegyedés abba a zürzavaros lármába, a melyben én, habár politikai ellenfelem is, sem Magyarország miniszterelnökét, sem Tisza Kálmánt résztvevőül hallani nem szeretem. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Nem szeretem hallani különösen a mai viszonyok közt. Mert, t. Ház, ha jól analizáljuk, hogy mi az az én bűnöm, a mely miatt tulajdonképen az az egész hajsza legközelébb, előbb a helybeli német, de azután némely magyar lapban is ellenem megindult, az semmi egyéb, mint annak a törekvésnek egyik fő- és vezérszempontul való kitűzése, hogy a magyar földbirtokos, úgy a kisbirtokos, mint a középbirtokos a birtokában lehetőleg megmaradjon. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ha ez iránt valakinek kétsége lehetett,

hát az nagyon világossá vált az által, hogy a helybeli német sajtóban és annak bécsi Ablegereiben, — hogy német kifejezést használjak — már-már egészen hangosan és egészen világosan azt vitatják, hogy a régi magyar birtokos és különösen a középbirtokos osztálynak, mondjuk a magyar nemességnek pusztulnia kell, hogy a haza új virágzásnak induljon. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ezt írják napról napra. *(Több hang a baloldalon: A zsidók!)*

Én, t. Ház, *veszélyes tendenciák ellen küzdök*, de nem tartom *sem szükségesnek, sem okosnak, sem helyesnek*, hogy e *küzdelembe felekezeti szempont vegyüljön. (Élénk helyeslés.)*

Hát oly időben, t. Ház, midőn Magyarországon ily tanokat és ily tendenciákat nyiltan, mint célokat hirdetni merészelnek; oly időben, midőn éppen az e kategóriához tartozó nagy lapok egyike nem a kamatmaximumot, hanem magát azt, hogy az uzsora ellen intézkedések czéloztatnak, mint reakcziót és mint a sülyedésnek egyik tünetét hozza fel és azt az egész törekvést, mely ismét nem a kamatmaximum, hanem egyáltalában az uzsora fékezésére irányul, úgy jellemzi, hogy ez nem egyéb, mint néhány pusztulásnak induló osztály jajveszékelése: ily pillanatban, t. Ház, kétszeresen meggondolandónak, sőt kétszeresen elhibázottnak tartom azt, ha az általam jellemzett fegyverekkel küzdenek egymás ellen olyanok, a kiknek czéljuk e tekintetben mégis csak egy lehet, habár különböző politikai pártokon foglalnak is helyet. *(Úgy van! Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Elismerem, ahhoz kétség férhet, vajjon helyes-e

a sajtó terén előfordult dolgokat itt a Házban ily módon felemlíteni. Meggondoltam, tegyem-e, vagy ne? De határozottan arra az eredményre jutottam, hogy ez az adott körülmények közt szükséges. Az egyes ujságczikkelyekkel polemizálni magam sem tartanám helyesnek, de egy egész irányzatot, mely a sajtó egy részében nyilvánult, mint a közélet tényezőjét jellemezni, úgy, a mint megérdemli, hogy Magyarország képviselőházában jellemeztessék, kötelességemnek tartottam. *(Élénk helyeslés.)* És ezért engedjék meg ismételnem, hogy nem szeretem hallani, bár politikai ellenfele vagyok, hogy Magyarország miniszterelnöke azokkal, kik e tendenciákat hirdetik, bármily politikai okból is egy húron pendül. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ezek után a szavazásra óhajtok rövid megjegyzést tenni. Természetesen, ragaszkodom határozati javaslatomhoz, oly módon, mint előbb mondottam, t. i. azonosnak tekintvén azt első részében a Komjáthy t. képviselőtársam által beadott határozati javaslattal: ha ezt előbb teszik fel szavazásra, erre fogok szavazni. Javaslatom második része, ha ezt mellőzték, eo ipso elesik. Ha azonban a t. Ház a törvényjavaslat elvét a kamatmaximum elvével szemben elfogadta, nem leszek abban a helyzetben, hogy Kemény János br. módositványához járuljak. Nem pedig abból az okból, melyet többen már bővebben kifejtettek, hogy t. i. nem akarom a büntetőjogi szentesítést tisztán a pénz alakjára szorítani, de rá akarom mérni a termény alakjában és bármely alakban üzött uzsorára is. Én tehát első sorban arra szavaznék, a mit Szilágyi t. képviselőtársam inditványozott, hogy a t. Ház azokat az összes módosítványokat,

melyek a törvényjavaslattal egy alapon állanak, ujabb jelentéstétel végett utasítsa vissza a jogügyi bizottsághoz. Ha ezt a t. Ház el nem fogadja, a Kemény János br. módosítványával szemben a jogügyi bizottság által ajánlott szövegre fognék szavazni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A MAGYAR CZÍMER.

— 1883. október 8. —

1883. augusztus 8-án Szapáry Gyula gróf, akkori pénzügyminiszter rendeletére, Zágrábban, a közös hivatali épületeken a magyar és horvát feliratu magyar czímereket kitűzték. Ez a tény valóságos zendülést okozott nemcsak Zágrábban, de Horvátországban is s augusztus 15-én a zágrábi nép a czímereket leszakgatta. A horvát bán lemondott s helyére báni hatáskörrel Ramberg lovassági tábornok küldetett le királyi biztosnak. A zendülés azonban egyre nagyobb mérveket öltött s a magyar kormány kénytelen volt lemondani a czímerek visszahelyezéséről. A kérdés, természetesen, a képviselőház elé került. *Tisza* miniszterelnök határozati javaslatot adott be, mely következőleg hangzik:

„Mondja ki határozatilag a Ház, hogy a kormánynak azon nyilatkozatát, melyet a Horvát-Szlavonországokban felmerült események folytán, úgy az azokat megelőzött czímer és felirat kérdésében, mint a zavargásokat követett intézkedésre nézve tett, helyeslőleg tudomásul veszi; egyúttal pedig tekintettel azon gyakorlatra, mely az 1868-ik év után a kormányok által követtetett, mely az 1868: XXX. t.-cz. illető szakaszainak másként értelmezését lehetővé tette: felhatalmazza a kormányt, hogy az 1868. évben kezdeményezett gyakorlat szerint fenlevő czímereket fenhagyhassa; ott pedig, a hol más felirásu czímerek alkalmaztattak, azok helyett és ezentúl mindenütt, a hol czímerek újra alkalmaztatnának, az idézett törvény 62. §-a szószerinti értelmének megfelelőleg, *minden felirat nélkül* alkal-

mazza a törvényben meghatározott czímereket.“ *(Hosszantartó mozgás a baloldalon. Halljuk! jobbfelől.)*

Ezzel szemben a mérsékelt ellenzék a következő határozati javaslatot adta be:

„Tekintettel arra, hogy a kormány elmulasztotta azon alkotmányos kötelességének teljesítését, hogy a Horvát-Szlavonországokban létesített kivételes kormányzati állapotra nézve a közös országgyüléstől felmentést kérjen és ezzel egyidejüleg úgy az ottani sajnos eseményekről, valamint saját intézkedéseiről és azok indokairól részletes jelentést tegyen; és hogy ennek folytán, az országgyülés ezen intézkedésekről egész kiterjedésökben hitelesen értesítve nincs; tekintettel továbbá arra, hogy ezen intézkedések, a mennyiben az országgyülés tagjai azokat köztudomás utján ismerhetik, különböző politikai megitélés alá esnek; tekintettel végül arra, hogy a miniszterelnök határozati javaslatának második része a magyar korona országai közös jelvényének alkalmazását illetőleg oly módozatra kér felhatalmazást, mely szt. István koronája birodalmának tekintélyét meg nem óvja: a képviselőház a miniszterelnök határozati javaslatát nem fogadja el.“

E határozati javaslatot a párt megbizásából *Szilágyi* Dezső indokolta s az alábbi beszéd pár nappal később, mikor a pénzügyminiszter is nyilatkozott, mondatott el.

Tisztelt Ház!

Azok a felszólalások, melyek a szőnyegen levő ügyben e padokról már történtek, felmentenek a feladat alól, hogy akár a kérdés formai oldalait részletezzem, akár a miniszteri székekből hallott beszédek részleteivel foglalkozzam. Az egész ügynek csak a legfőbb vonalait óhajtom még egyszer, a lehető rövidséggel, a tisztelt Ház előtt feltüntetni és ahhoz képest az ügy lényegéről igénytelen nézetemet előadni. *(Halljuk!)*

Annak a politikai feladatnak, mely a jelen nemzedéknek jutott, t. i. a magyar állam kiépitésének és

konzolidációjának, kétségtelenül egyik legkényesebb és legnehezebb részét a horvát ügyek teszik. Az a terület, melyen Horvát-Szlavonország fekszik, tőszomszédságában van a Balkán-félsziget, hogy úgy mondjuk, legvulkánikusabb részének; a nép, mely azt a területet lakja, gazdasági nehézségekkel küzd, alig kivívott és tágított autonómiájára és nemzetiségére féltékeny. Természetes, hogy ez a talaj a legalkalmasabb, ez a nép a legfogékonyabb oly izgalmak, oly aspirációk fejlesztésére, melyek végső következményeikben a magyar állam segélyével és integritásával összeférhetetlenek; és a hol a talaj az izgatásra alkalmas, ott, tudjuk az egész történetből, tudjuk Horvátország példájából is, sohasém hiányoznak az izgatók, kik a kínálkozó kedvező alkalmat felhasználják. Másrészről éppen szt. István koronája birodalmának leginkább veszélyeztetett e részén legkevésbbé működnek a magyar állam egységi tényezői; a horvát társadalom vezető elemei közművelődésük fejlődésében és közérzületükben vajmi laza összeköttetésben állanak a magyar társadalommal; a horvát közéletnek éppen ama részeire, melyeknek a közszellem fejlesztésére legnagyobb befolyásuk van: a közoktatásra, a szoros értelemben vett beligazgatásra, a magyar állam központi hatalmainak csak igen közvetett befolyása van; a magyar állam központi hatalma jóformán csak a finánczknak nem mindenkor népszerü alakjában jelenik meg. *(Tetszés balfelől.)* Ennek az ellenmondásos helyzetnek, t. i. a horvát-szlavonországi talaj természetes veszélyességének és másrészt a magyar államegység tényezői csekély befolyásának természetes következménye az, hogy a legnehezebb politikai problémák

egyike és a magyar államférfiúi hivatottság valóságos próbaköve annak a feladatnak a megoldása, mely a horvát területen sem lehet más, mint fentartani és biztosítani a magyar állam egységét, mégpedig nemcsak külsőleg, nemcsak formailag, mi a kölcsönös hatalmi viszonyoknál fogva nem volna nehéz, de erkölcsileg is. Fentartani úgy, hogy Horvát-Szlavonországok ne szolgáljanak a közös államra nézve az állandó nyugtalanság és gyengeség alapjául. E feladat annyira nehéz, hogy itt-ott hallani lehet hangokat, a melyek a gordiusi csomó kettévágását ajánlják vagy az egyik, vagy a másik értelemben; hallani lehet hangokat, a melyek, az 1868-ban létrejött pactum conventumon alapuló horvát-magyar kiegyezést okolván, ennek egyszerü hatalmi ténynyel való eltávolítását, a Horvátországnak biztosított autonóm-jogok konfiskálását vélik a legjobb megoldásnak. Találkoznak néha olyanok is és e Házban ma már történt ez irányban felszólalás, a kik a lehetőségek köréből nem tekintik kizártnak azt, hogy Horvátországnak a magyar koronához való tartozandósága egyáltalában megszünjék, hogy, mint mondják, ott keressék a horvátok szerencséjöket, a hol tudják.

Én, t. Ház, e megoldási módoknak, ha ugyan ilyeneknek lehet azokat tekinteni, úgy az egyikét, mint a másikát a legfeltétlenebbül helytelenítem; *(Általános helyeslés)* nemcsak ethikai szempontból, nemcsak a magyar nemzet hagyományainál fogva, de az előrelátó magyar politika czélszerüségi szempontjából is minden oly lépést, a mely a törvényesség és jog talaját elhagyja, a lehető legveszélyesebbnek és hibásabbnak tartok. *(Általános helyeslés.)* Másrészt

a magyar korona integritását oly szentélynek tartom, a mely vita tárgya egyáltalában nem lehet; a mely semmi néven nevezendő nehézségekkel, semmi néven nevezendő bonyodalmakkal szemben kérdés alá sem kerülhet. Az adott viszonyok törvényes talaján kell tehát a horvát problémával foglalkoznunk. Ez nem tartozik ama reformkérdések sorába, a melyeket napirendre lehet hozni, vagy nem hozni, a szerint, a mint azt egy kormány, vagy parlamenti többség czélszerünek tartja, hanem ez napirenden van mindig, ez elől kitérni nem lehet, ezt minden politikai tényezőnek, de főleg minden magyar kormánynak fel kell karolnia.

Az a kérdés, a mely most napirenden van, t. i. a kormánynak a horvát-szlavonországi események alkalmából tett és teendő intézkedéseinek a helyessége, szerintem, meg nem itélhető, ha azt legalább azokra a vezérszempontokra vissza nem vezetjük, a melyeknek bármely magyar kormány horvátországi politikájában uralkodniok kell; s e vezérszempontok, t. Ház, önként folynak abból a helyzetből, a melyet előbb ecseteltem. E vezérszempontoknak csak egyikét emelte ki a miniszterelnök úr nagyváradi beszédében, mikor arra utalt, hogy midőn el van érve, a mit első sorban kell elérni, t. i. a materiális rend helyreállítása, akkor a mérséklet terére kell lépni és kerülni kell mindazt, a mi a kedélyek izgatottságát növeli vagy fentartja. Elismerem, hogy ez az egyik jogos vezérszempont, de ez csakis az egyik szempont. A másik vezérszempont, a mely ezzel legalább is egyenrangú, az, hogy oly kényes talajon, minő Horvátország, kerülni kell mindazt, a mi bármely irányban a gyengeség jellegét viselheti magán; a magyar

állami hatalomnak nemcsak okosnak, de egyszermind erősnek is kell mutatkoznia. *(Helyeslés a baloldalon.)*

T. Ház, csak e két vezérszempontból birálhatom a t. kormánynak nem az egész horvátországi politikáját — mert ez megtörtént igen kimerítően és nézetem szerint, igen helyesen e padokról az utolsó ülésben is — de azt az eljárását, melyet a fenforgó ügyben követett és melyet ezentúl követni kíván és a Házzal előre szentesittetni akar. Nem tehetek róla, t. Ház, de kénytelen vagyok ebben a mindenki által kényesnek ismert ügyben a kormány eljárásának tüzetes birálatával foglalkozni. Megvallom, hajlandó lettem volna ezt kerülni, ha a t. kormány a Ház elé csak azzal a javaslattal lép, a melyet egyrészt megtenni alkotmányos kötelessége és mely másrészt tökéletesen elég lett volna arra, hogy ez a kormány is a horvát ügyek tovább fejlődésének ura lehessen, t. i. ha egész egyszerűen a Háztól a Horvátországban tett rendkivüli intézkedésekért felmentést kért volna. De a t. kormány midőn ezt a szükséges lépést elmulasztotta, egyúttal egy lépéssel túlment a szükség határán: helyeslést kíván kimondatni intézkedéseért, direktivát vagy felhatalmazást a jövőben való teendőire nézve. Ezzel a Házat és annak minden egyes tagját mintegy abba a kényszerűségbe hozza, hogy mondjon itéletet, vajjon igazán helyes-e az, a minek a helyeslését kívánja tőlünk és vajjon megtehető és megteendő-e az, a minek elhatározása a Háztól függ.

És itt, minden félreértés kikerülése végett, midőn az igy felvetett kérdésre a helyeslés feltétlen megtagadásával és a javasolt megoldási mód feltétlen elvetésével kell válaszolnom, midőn a kormány eljárá-

sát ebben az ügyben — azoknak az intézkedéseknek a kivételével, melyek úgyszólván maguktól értődtek és melyek az anyagi rend helyreállítására vonatkoztak — helytelenítenem kell, nem teszem abban az értelemben, mintha a kormány Horvátország ellen vétett volna valamit. Mert ez irányban, azt hiszem, úgy az egész magyar politika 1867 óta, mint a magyar kormány eljárása a fenforgó esetben minden szemrehányástól ment. Nem, t. Ház, nem Horvátország ellen vétett, — Magyarország ellen vétett az az eljárás, a melyet a kormány e sajnos ügyekben kezdettől fogva követett; Magyarország ellen vétene az, a mit a kormány a miniszterelnök határozati javaslatának a második részében előre szentesíttetni kíván velünk.

Mondám, hogy Horvátországgal szemben úgy a magyar politika egész folyamában, mint a miniszterelnök jelenlegi eljárása, minden szemrehányástól ment. És én sajnálom, hogy a mit e részben megjegyeznem kell, nem mondhatom szemtől szembe t. horvát képviselőtársaimnak. Nem az én hibám, az ő elhatározásuk, hogy itt jelen nincsenek, mert jelen lehetnének: Azt hiszem, semmi gyöngédségi szempont ellen nem vétek, midőn azokról, mik őket érdeklik, ugyanoly szabadon szólok, mintha jelen volnának. *(Helyeslés.)*

Azt az ingerültséget, mely most Horvátországban Magyarország iránt nyilvánul, a magyar politika összeségében semmiképp sem lehet igazolni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Csak az tagadhatja ezt, a ki az utolsó évtizek történetéből egyáltalában semmit sem tud, a ki nem tudja azt, hogy 1847 előtt Horvátország autonómiája csak a horvát vármegyék con-

gregatio generalisában nyert kifejezést, mely nem törvényhozó testület volt, hanem csak statutum-alkotó jog volt. Bekövetkeztek azután azok az események, melyek következtében Magyarországban az alkotmány szünetelt és egy központositó osztrák kormány uralkodott. Ez a kormány nem tett különbséget Magyarország és Horvátország szabadságában. Jóllehet az akkori kormányzatok Horvátországnak az 1848-iki események alatt tanusított magaviseletét hálára méltónak láthatták volna, éppen úgy nehezedtek Horvátországra a germanizáló és czentralizáló törekvések, mint Magyarországra. Bekövetkezett a magyar alkotmányosság helyreállitása. A magyar alkotmány helyreállitása egyszersmind a horvát szabadság feltámadása volt, nemcsak feltámadása, de autonomiájuk megállapitása, oly mértékben, milyenben azt a történet egyetlen korszakában sem élvezték. *(Igaz! Úgy van!)*

De nem találok a horvátok részéről panaszra okot és szemrehányásra alapot a kormány jelenlegi eljárásában sem; mert, a nélkül, hogy a kettős feliratú czímerek törvényességi kérdését is egyoldalúlag — mikor azzal szemben senki sem argumentál — jogilag fejtegetnem kellene, elég e tekintetben a pénzügyminiszter úr tegnapelőtti beszédének egy fontos mozzanatára reflektálnom, mely a horvátok részéről támasztott törvényességi kifogást éppen ő velük szemben teljesen elenyészteti. A pénzügyminiszter úrtól hallottuk ugyanis tegnapelőtt — miről különben is tudomásom volt — hogy kettős feliratú czímereket alkalmaztak Eszéken már 1882. junius hava óta és hogy azonkívül még a tulajdonképeni Horvátországban is hat helyen alkalmaztak tényleg.

De ez nem határoz. Alkalmaztak legyen ily feliratú czímereket Horvátország területén csak egy helyen is, a horvát képviselők egy dilemmából nem szabadulnak: vagy törvénytelenség az, hogy ily feliratú czímereket egyáltalában alkalmaztak Horvátország területén és akkor ők saját országukkal szemben súlyos kötelességmulasztást követtek el, midőn másfél éven át föl nem szólaltak itt e törvénytelenség ellen; *(Zajos helyeslés.)* vagy pedig ebben helyesen jártak el, akkor ez azt bizonyítaná, hogy a törvénysértés vádját ők magok sem veszik azzal a komolysággal, melylyel ily súlyos vádat venni és kimondani kell. *(Zajos helyeslés.)*

A horvát képviselők tehát saját tényük által elismerték, a mint, a pénzügyminiszter úr előadása szerint, a horvát tartományi kormány előbb is elismerte, hogy a kettős feliratú czímerek alkalmazásában nincs törvénysértés. És ha rendre végig nézünk azokon az egyéb gravameneken, melyeket Horvátország részéről ez alkalomból a sajtóban felhoztak, azt látjuk, hogy azok különféle kategóriába tartoznak. Beszélnek egyrészről az 1868-iki kiegyezési törvény állítólagos folytonos megsértéséről. De erre nézve áll ugyanaz, a mit a kettős feliratú czímerekre mondtam. Mióta én tagja vagyok a parlamentnek, sohasem hallottam a horvát képviselők részéről e Ház körében, a mely egyetlen hivatalos fórum erre, felszólalást a kiegyezési törvény megsértésének valamely konkrét esete ellen. Ha e tekintetben minden egyes esetben némák maradtak, nincs joguk arra, hogy a panaszt most mintegy összegezve előadják és gravament csináljanak abból, a mi ellen annak idején nem szólaltak fel. *(Helyeslés.)*

Egyik panaszuk a Horvátország területén folyó állítólagos magyarosítási törekvésre vonatkozik. Abban a helyzetben vagyok, hogy több befolyásos horvát politikussal bizalmas viszonyban állok; iparkodtam informálni magamat ama konkrét tények felől, melyeken ez az állítólagos magyarosítási vád alapszik és én mindig csak olyan csekélységekben kaptam felvilágosítást, mint például bizonyos nyomtatott postai formulárék kétnyelvü kiállítása stb., a melyek, a mint egyrészt őszintén megvallom, a magyar állami egységre való komoly törekvés minden sérelme nélkül elmaradhatnának, éppen úgy másrészt, ha már megtörténtek, Horvátország nemzetisége fentartásának és törvényes autonómiájának komoly sérelmét nem képezhetik.

És a mennyiben a horvátok panaszai arra vonatkoznak, hogy a pénzügyi igazgatás nyomasztó, hogy az adó kivetése és végrehajtása, az illeték kiszabása és behajtása körül a visszaélések számosak: hát ez oly gravamen, melynek az alaposságát hajlandó vagyok elismerni. De vajjon specziális horvát gravamen-e ez? *(Élénk helyeslés.)* Ha ez szolgált ott a zendülés okául, vajjon Magyarországnak melyik megyéje az — de tovább megyek, vajjon a főváros is nem az-e, melynek folytonosan zendülésben kellene lenni? *(Élénk tetszés és helyeslés balfelől.)*

Hogy a jelenlegi kormány által követett pénzügyi politika terhei súlyosak; hogy a kormányzat nem kielégítő: abban velök tökéletesen egyetértek és én, ki e politika és annak következtében való túlterheltetés ellen e helyről folytonosan küzdöttem, a ki e kormányzatot, a mely ki nem elégítő, alkotmányos

eszközökkel egész Magyarországról és így Horvátországról is iparkodtam elhárítani: jogosítva lehetek az ily panaszra, de nem azok, a kik minde súlyos terheket megszavazták és azt a kormányzatot, a mely ellen én panaszkodtam, folytonosan támogatták. *(Igaz! Úgy van! Élénk tetszés balfelől.)*

Én a rideg valóságot akarom előadni és sine ira et studio iparkodtam ezeket elmondani, *(Élénk helyeslés balfelől.)* mert szükségesnek tartottam annak a konstatálását e Házban, hogy Magyarország lelkiismerete Horvátországgal szemben teljesen tiszta, *(Élénk helycslés.)* hogy Magyarországot Horvátországgal szemben az elnyomó szerepében feltüntetni, a legkönnyelműbb vagy leggonoszabb ráfogás. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

De egészen másképpen áll a dolog, ha kormányunknak a szőnyegen levő ügyben követett eljárását magyar szempontból vizsgáljuk és ha magyar szempontból tartozom választ adni arra, vajjon helyesen járt-e el a kormány ez ügyben eddig és vajjon követhető-e ez az eljárás a jövőben, melyet a határozati javaslat második része javasol. És erre a kérdésre már, így felállítva, az én válaszom mind a két irányban határozott nem.

A pénzügyminiszter úr tegnapelőtti igen érdekes, igen ügyes felszólalásában először is azt a kérdést taglalta, a melyet itt senki sem tagadott, t. i. a kettős feliratú czímerek törvényességi kérdését; és átmenvén azután az opportunitás kérdésére is, azt, hogy az ő intézkedése nem csupán a törvénynyel egyező, de opportunus, tehát politikai szempontból is helyes volt, azzal bizonyította, hogy már 1880-ban meg-

indultak erre nézve a tárgyalások a horvát kormánynyal; hogy tehát e tekintetben elhamarkodottságról, megfontolatlanságról nem lehetett szó, mert a mi most Zágrábban történt, a zágrábi kettős feliratú czimerek kifüggesztése, csupán egy, már 1880-ban kezdeményezett és megérlelt akcziónak a következménye.

Hát t. képviselőház, ez a szempont, én szerintem, a jelen kérdés politikai oldalának a megitélésénél egyáltalában semmit se nyom. Akár 1880-ban kezdeményezte légyen a kormány ezt az intézkedést, akár beleegyezett légyen abba törvényességi szempontból a horvát tartományi kormány, — mert azt, hogy ez intézkedés czélszerűsége ellen a horvát tartományi kormány ne emelt volna kifogásokat, a pénzügyminiszter úr nem mondotta — szóval akármikor s akárminő fázisokon keresztül kezdeményezte, illetőleg hajtotta végre ezt az intézkedést, az mind nem határoz a politikai czélszerüség kérdésében.

Ha arra az általam bevezetőleg felállított vezérszempontra megyünk vissza, hogy a magyar korona birodalmának azon a kényes terrénumán, a melyet Horvátországnak nevezünk, kettős vigyázattal kell eljárni; hogy ottan nem szabad egyetlen hibát sem elkövetni és különösen oly hibát nem, mely a magyar állam tekintélyét kompromittálja, akkor a pénzügyminiszter úr intézkedésének az opportunitása fölött egyetlen egy szempont határoz: ő kezdeményezett valamit, a mi 15 éven át gyakorlatban nem volt és a minek egyszerű nem kezdeményezése, a magyar állam tekintélyének semmi kárával nem lett volna. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ő kezdeményezte. És mi czélból? Más czél előtte nem lehetett, mint az: szimbólikus kifejezést adni a magyar korona összes országai összetartozandóságának, a központi hatalom hatályának és e szimbólikus kifejezés által emelni mintegy és megerősíteni a magyar állam tekintélyét Horvátországban. Más oka ennek az intézkedésnek egyáltalában nem lehetett.

És ha így van, akkor ez intézkedés politikai helyessége fölött egyetlen egy szempont dönt, t. i. az, vajjon képes volt-e ezt a kezdeményt keresztülvinni? *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Mert ha nem képes keresztülvinni, akkor azzal a czélba vett szándéknak éppen az ellenkezőjét éri el, akkor a magyar állami tekintély megerősítése helyett a magyar állami tekintély kudarczát és így hanyatlását eredményezi. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Azért arra a kérdésre, melyet a pénzügyminiszter úr általam igen méltánylott ügyességgel és önérzettel tárgyalt a tegnapelőtti ülésben, hogy czélszerü volt-e a magyar állami egységnek ezt a vívmányát kezdeményezni, arra megadja a választ a miniszterelnöki határozati javaslat második része, a mely, megvagyok győződve, nem ízlés dolga a t. kormány részéről. Felteszem a t. miniszter urak hazafiságáról, hogy nem kellemes dolog nekik azokat a kettős feliratú czímereket, miután feltették, ismét levenni. Ha tehát mégis ezt proponálják, ezt csak abbeli meggyőződésük következtében tehetik, hogy az ki nem kerülhető, hogy nagyobb bajok koczkáztatása nélkül az, a mit kezdeményeztek, fenn nem tartható, hogy tehát keresztül nem vihető az, a mit a pénzügyminiszter úr kezdeményezett; de akkor azután hiányzik ez intézkedés politikai czél-

szerűségének egyetlen kritériuma, t. i. a sikernek a lehetősége.

A magyar kormánynak tehát nem volt szabad éppen azon a kényes horvát területen ilyen kezdeményezésre vállalkozni, a magyar állam tekintélyével összefüggő új gyakorlat meghonosítását akarni, ha nem volt teljes biztosítéka az iránt, hogy azt végre is hajthatja, hogy azt fenn is tarthatja. *(Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Nincs menekvés, t. Ház, ebből a dilemmából. *(Úgy van! a bal- és a szélső balon.)* Minden érv, melylyel a pénzügyminiszter úr bebizonyítani iparkodik, hogy az, a mit ő a kettős feliratú czímerek kérdésében tett, nemcsak törvényes, hanem egyszersmind politikailag helyes és czélszerü volt, minden érv csak lehetetlenebbé teszi a határozati javaslat második részének is elfogadását, a mely ez intézkedés visszavételét czélozza. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső balon.)* És minden érv, melylyel önök bizonyítani akarják, hogy a kettős feliratu czímereket fentartani nem lehet, hanem nagyobb bajok elkerülhetése végett bele kell nyugodni ilyen vagy amolyan módon azok eltávolításába: sujtó itélet arra a kezdeményezésre. *(Úgy van! a bal- és a szélső balon)* mely kellő előrelátás, kellő megfontolás, kellő tájékozás, szóval az államférfiui elhatározás minden kelléke nélkül indult meg és a magyar állam tekintélyének a kompromissziójára vezet. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.)*

Áttérek már most, t. Ház, a miniszterelnök úr által beadott határozati javaslat második részére.

A miniszterelnöki határozati javaslat második része oly megoldási módozatot javasol, mely a magyar

állam tekintélyét még súlyosabban kompromittálja, mint a mennyire az a megelőzött, eléggé meg nem gondolt intézkedés visszahatásának szükségképeni következése lett volna.

A kettős feliratú czímereknek oly módon való kezdeményezése után, hogy azok fenn nem tarthatók, a magyar állami tekintélynek némi csorbája elkerülhetetlen volt. De még ezután sem volt szükséges a visszavonulásban és a magyar állami eszme kompromissziójában odáig menni, a meddig a miniszterelnök úr határozati javaslatának a második része minket vinni akar. S ezt bátor leszek röviden bebizonyítani. *(Halljuk!)*

Az innen mondottak után mellőzöm a kérdés formai oldalát; mellőzöm azt, hogy szükséges-e felhatalmást kérni olyasmire, a mi úgy is a kormány rendes hatalmához tartozik; mellőzöm azt, vajjon helyes-e, hogy a kormány, miután — hogy úgy fejezem ki magamat — huszárosan nekivágtatott egy kellően nem ismert akadálynak, az ügy lebonyolításának a szégyenteljes részét, a visszavonulást, a parlamenttel megosztani akarja? *(Hosszasan tartó élénk helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Én e kérdést, mondom, mellőzöm, nem mintha fejtegetést nem érdemelne, de mert előttem szólt t. barátaim bőven kifejtették. Csupán magának a dolognak az érdemére óhajtok megjegyzést tenni.

Az a megoldás, melyet a miniszterelnök úr ajánl, a következő: a hol eddig csupán horvát felirású czímerek voltak, azok megmaradnak, a hol pedig kettős feliratú czímerek voltak, magyar és horvát nyelven, azokat levették és körülírás nélküli czímereket alkal-

maznak és hasonlóan járnak el mindenütt, a hol ezután czímereket fognak alkalmazni.

Hát, t. képviselőház, én ugyanazon az álláspontón vagyok, a melyen Szilágyi Dezső t. barátom. Nem abból indulok ki, a mi a magyar közérzület pillanatnyi felhevülésének legtetszetősebb. Én a magyar nemzet állandó nagy érdekeinek a szempontjából kívánom felfogni e kérdést és azért elismerem annak a szükségét, hogy ebből az igen helytelenül teremtett bonyolult helyzetből oly kiútat találjunk, mely minket kivezet, a nélkül, hogy Horvátországban az izgatóknak ürügyet szolgáltasson a gyülölet fokozására, a nélkül, hogy Horvátországgal szemben az ügyet a végletekig vigyük. De van egy szélső határ, a melyen túlmenni ama másik, bevezetőleg említett, egyenrangú szempontnál fogva, hogy Horvátországban legkevésbé szabad gyengének mutatni a magyar államot, legkevésbbé szabad egyenes megaláztatásoknak azt kitenni és e határ az, hogy a mit megoldásképp javasoltunk és keresztülvittünk, birjon igazán a két álláspont közötti kompromisszum, és ne az egyoldalú meghátrálás, a tiszta kapitulácziő jellegével. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Itt egymással szembe van állítva két álláspont. Az egyik a horvátok álláspontja, mely a kizárólagosan horvát körfelirást tartja a törvény leghelyesebb alkalmazásának és a magyar álláspont, — mert ma már azzá lett, — hogy t. i. a törvénynek, a mint in abstracto én is meg vagyok győződve, a dupla köriratú czímerek felelnek meg legjobban. E két álláspont áll egymással szemben. Ha már tisztességes békét akarunk kötni, ha e két álláspont loyális kiegyeztetésére iparkodunk, oly kiegyeztetésre, mely minden

keserűséget, legalább idővel, elenyésztessen, mely egyiknek se járjon megaláztatásával, akkor csak így szólhatunk: ne érvényesüljön se a ti álláspontotok, se az én álláspontom, hanem folyamodjunk oly rendszabályhoz, mely se a tietekkel, se a mienkkel ellentétben nincs, t. i. alkalmazzunk körirat nélküli címereket, igen, de mindenütt ám. *(Helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ne úgy állítsuk fel a kérdést, hogy a mi a horvátok tetszését elnyerte és a mit ők követelnek, a horvát feliratu czímer, megmaradjon, a mit pedig a kormány Magyarország álláspontjává tett, a kettős feliratu czímer mindenünnen kipusztuljon, *(Úgy van! balfelől.)* mert ez, t. Ház, nem kompromisszum, ez nem két egymással ellentétes álláspont közt egy középút feltalálása, hanem ez az egyik álláspont teljes elejtése, a másik álláspont teljes diadalrajutása és e konkrét esetben a magyar kormánynak, a magyar állam tekintélyének határozott veresége. *(Zajos felkiáltások balfelől: Igaz! Úgy van!)*

Nem vádolhat minket senki, t. Ház, a kik a ház e padjain ülünk, hogy a felmerült zavarokkal szemben konkrét megoldási módot nem tudunk, hogy a fölmerült zavargással szemben a tiszta tagadás terén állunk. Én, a magam részéről egész határozottan kijelentem, hogy oly megoldáshoz, mely a felírás nélküli czímereket egész Horvát-Szlavonország területén meghonosítaná, mint a mely a valóságos kompromisszum jellegét magán viselné és a mely a kormány által tett meggondolatlan kezdeményezés után talán ma már elkerülketlenné vált, igenis hozzájárulni képes volnék; de az a megoldás, ismétlem, a mely meghagyja a horvátok által kivánt formát és feltétlenül kiirtja utolsó

nyomát is annak, a mi magyar szemponttá emelkedett, ily megoldáshoz soha nem járulhatnék. Nem járulhatnék abból az erkölcsi motivumból, hogy a mit nemzetemre nézve kapitulációnak tekintek, az alá a nevemet ugyan nem írom; *(Zajos helyeslés és éljenzés balfelől.)* de abból a politikai szempontból is, hogy azzal nem csupán a magyar nemzet tekintélyét nem emelő, de nem is okos dolgot mívelünk, mert azokkal az aspirációkkal szemben, a melyeknek a czímerkérdés csak ürügyül szolgált, épp oly helytelen politika, épp oly ildomtalan, épp oly nem államférfiúi dolog gyengének bizonyulni, mint a mennyire nem volna államférfiúi dolog az erőszakoskodás. *(Tetszés balfelől.)*

Ezek azok a szempontok, t. Ház, melyeknél fogva én a miniszterelnök úr határozati javaslatának sem az első, sem a második részéhez nem járulhatok, hanem a Szilágyi Dezső t. képviselőtársam által benyujtott határozati javaslatot pártolom. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés balfelől.)*

KILENCZ ÉV KRITIKÁJA.

— 1884. február 7. —

A szabadelvü kormány kilencz évi (1875—1884.) kormányzatának nagy vonásokban való kritikája e beszéd, mely az 1884. költségvetési törvényjavaslat tárgyalásakor mondatott el. E kritika az akkori helyzetnek két uralkodó momentumát emeli ki: az egyik „Horvátország erkölcsi elvesztése", (a kormánynak a magyar czímer kérdésében tanusitott gyöngesége), a másik az antiszemitizmus terjedése.

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk!) Midőn a dolog természeténél fogva kénytelen vagyok körülbelül ugyanazon a nyomon indulni, a melyen az előttem szólott Horánszky Nándor t. barátom haladott, elmondván a kormány kilencz évi tevekenységéről, az én szerény meggyőződésem szerint is, igen igazságos és tárgyilagos birálatát: *(Úgy van! balfelől)* az ismétlésektől mégis lehetőleg tartózkodni iparkodom. Hisz ugyanazon dolog megitélésének vannak különböző módszerei. Egy kilencz évi kormányzat, t. Ház, a mai gyorsan élő időben, még a nemzet életében is számot tevő korszak. A mai kormánynak, kétségkivül, a magyarországi és az idegen közvélemény előtt is — talán

az egészséges parlamentárizmus követelményeinek nem helyes méltatásával — egyik előnyére, tekintélyének az emelésére szolgál maga az a kilencz évi időszak, melyen át sikerült neki, mégpedig krizisek, súlyos idők közt, magát a miniszteri széken fentartani.

De, t. Ház, ha ez a kormány, e szerint az állandóság korszakainak egyikét képviseli, melyek az alkotmányos nemzetek életében, néha a nemzetek előnyére, néha hátrányára be szoktak következni: akkor tetteinek a megitélésénél nagyobb mértéket kell elfogadnia annál, a melyet a napi sajtó, sőt a parlamenti felszólalások birálata is reá alkalmazni szokott. Ha egy egész korszakot vezetett, talán egy egész korszakot alkotott, akkor el kell fogadnia tetteinek birálójául a nagy históriai mértéket. És akkor, t. Ház, nem lehet arra a kérdésre, a melyet Horánszky Nándor t. képviselő úr felvetett, hogy hát nevezzék meg azokat az alkotásokat, a melyek által tevékenységüknek nyomát hagyták, nem lehet nagy öntetszelgéssel és örömmel egy, két, talán három vagy négy üdvös intézkedésre, keresztül vitt törvényre hivatkozni. Mert valamint nem képzelhető a legjobb kormány sem, a mely hosszu éveken át tartott működése közben egyes hibákat ne kövessen el, úgy nem képzelhető oly rossz kormány sem, a melyet ha csak egyenesen rossz szándék nem vezérel — és ezt semmiféle kormányról és így a jelenlegiről sem tehetem fel — olykor üdvös intézkedéseket ne létesitsen. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A kérdésnek tehát nem az a megoldása, rámutalni egyes részleges üdvös intézkedésekre, egyes esetekre, a melyekben nem is annyira saját kezdeményezéséből, mint inkább a közvéleményben felmerült

áramlatok engedelmes követéséből, *(Helyeslés. Ugy van! balfelől)* — a mi néha szintén érdem, de mindenesetre sokkal szerényebb — sikerült üdvös intézkedéseket létre hoznia; hanem, én legalább, ily kormánynyal szemben igy állítom fel a mérleget: „kilencz éven keresztül vezetted a nemzet ügyeit, ha nem is alkottál semmit, a mi mint alkotás a figyelmet megragadja; a mi mint alkotás a nemzet orgánikus átalakítására hatott, lehetetlen, hogy a te működésed, lehetetlen, hogy a te kormányzásod vitelének az egész szelleme ne befolyásolta légyen a nemzet fejlődését; és ekkor nézzük meg, hol van e kilencz év végén a nemzet állapota és ez állapot jellemző vonásaiban fogjuk találni azt a tükröt, a mely megmutatja, mily értelemben befolyásoltad nemzeted fejlődését.“ *(Helyeslés balfelől.)* És ha ezt a nagy mértéket, melyet alkalmazni kell egy hosszu kormányzatra, a jelenlegi kormányhoz idomítjuk; ha nagy vonásokban az ország jelenlegi állapotát, annak legkirívóbb jelenségeit akarjuk magunk elé állítani: azt hiszem, nem lesz nézeteltérés arra nézve, hogy a mai helyzetnek két uralkodó momentuma van. Az egyik Horvátország erkölcsi elvesztése, *(Ugy van! balfelől)* vagyis egy nemzet politikai súlyának ama végső hanyatlása, a midőn már tartományok elszakadásáról van szó, *(Ugy van! balfelől)*, a másik pedig az antiszemitizmus terjedése, vagyis a társadalmi feloszlás kezdetét jelző tünetek szaporodása. *(Helyeslés. Ugy van! balfelől.)* Ez tehát a kettős fejlődési végpont, a melyhez a kormány kilencz évi működése alatt a hazát szerencsésen eljuttatta. *(Ugy van! balfelől.)*

Ha én kiválóan e két fő momentumról akarok

szólni, tehetem ezt annál inkább, mert a kormány működésének a politikai meddőségét, a pozitiv alkotásoknak a teljes hiányát előttem már Horánszky Nándor t. képviselőtársam kiemelte; mert a pénzügyi egyensúlyra, a pénzügyek rendezésére irányzott törekvések teljes fiaskóját kimutatta ugyancsak ő. Csak ez utóbbira kívánok még egy pótló megjegyzést tenni. *(Halljuk!)*

Azt, t. Ház, az ellenzéki padokról nem állította és nem fogja állítani soha senki, — mert hiszen az a világos tényekkel ellenkeznék és nagyon is könnyü megczáfolni, — hogy a mérleg a kiadások és a bevételek közt a 75-iki állapothoz képest nem javult. De a mérleg javulása önmagában még nem jelenti a a pénzügyi állapot javulását. *(Úgy van! balfelől.)*

A pénzügyi állapot egész jelleme két tényezőből áll. Az egyik az a baj, mely létezik, a másik az az erő, mely e baj leküzdése végett rendelkezésre áll. Ha 1875-ben egy sokkal nagyobb deficzittel állottunk szemben, de az az erő, mely e deficzit eltüntetésére használható volt, még a maga teljességében a nemzet kezében volt: teljesen fel vagyok jogosítva azt mondani, hogy ma, midőn a deficzit szám szerint kisebb ugyan, de az az erő, mely a pénzügyi helyzet orvoslása végett rendelkezésünkre állott, jóformán már ki van merítve, a pénzügyi helyzet a mérleg javulása ellenére nem jobb, hanem rosszabb. *(Helyeslés balfelől.)* Az az utas, ki egy magas, meredek hegy tövében áll, messzebb van a hegy csúcsától, mint az, a ki a hegynek már a közepéig eljutott. De annak, ki a hegy tövében áll, ha lélekzete és fizikai ereje, ha kedve még teljesen a birtokában van, sokkal több a kilátása feljutni

a hegy csúcsáig, mint annak, ki a hegynek ugyan már a közepén van, de ott már kimerülve összerogyott. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ez körülbelől az ország helyzetének a képe, a pénzügyi rendezkedés nagy problemájával szemben.

De én, mint mondám, kiválóan ama két nagy jelenséggel kívánok foglalkozni, melyet bevezetőleg jeleztem. Ezekre vonatkozólag, ezeknek a tükrében óhajtom a kormány politikai működését szemügyre venni. *(Halljuk!)*

Hogy Horvátországban a dolgok odáig fejlődtek, hogy az ott létező állapotot e tartomány erkölcsi elvesztésével és erkölcsi visszahódításának a szükségességével nem túlzottan jeleztem: azt, úgy gondolom, mindenki meg fogja engedni. De mit tartsak egy oly kormány államférfiúi képességéről, melynek a szeme előtt, melynek a folytonos kormányzása közben ily állapot lassanként létre jöhet, mert hiszen ez nem máról holnapra fejlődött így; mely azt annyira nem látja, hogy kormányzása 9-ik évében elérkezettnek véli az időt, egy magában véve nagyon alárendelt formai ügy erőszakolása által a magyar állam egységének a szempontjából a horvát területen hódítást tenni és mely csak e meggondolatlan lépés miatt beállott zavargások következtében tudja tisztán látni a helyzetet; melynek csak a zágrábi csőcselék nyitotta meg a szemét, hogy tudja, Horvátországgal hányadán van. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Mit mondjak ily kormány államférfiui belátásáról?

De hogyan is látta volna a kormány azt, hogy Horvátországban hogyan és minő irányban fejlődnek a szellemek, mikor összes látó és halló szervei, összes

rábeszélő képességét ama sokkal nagyobb feladat megoldása vette igénybe, hogy a horvát képviselők támogatását, saját többségének a biztosítása végett, itt állandóan megnyerje? *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A kormány nem látta a bajok fejlődését, a kormány azokat fokozta, a mennyiben minden fontosabb szavazás e Házban valamely ujabb engedmény árán történt. *(Ugy van! balfelől.)* A kormány végre tetézte a bajt az által, hogy az ily módon elkészitett téren, *(Halljuk! Halljuk!)* az illetékes tényezők meghallgatása nélkül, e huszáros elővágtatásra szánta el magát. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Tetőpontjára emelte s majdnem orvosolhatatlanná tette a bajt, mikor e meggondolatlan hatalmi tény után, a szégyennel teljes meghátrálásnak és az államférfiatlan engedékenységnek és gyengeségnek a terére lépett vissza. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)*

A kormánynak pedig ezekkel a jelenségekkel szemben ma sincs tiszta és határozott politikája. Mert, megvallom, én legalább nem helyeselhetem és határozott politikának, erős akczió megkezdésének a követelményeivel összeegyeztetni nem tudom azt, a mi most Zágrábban történik. Sokan, ellenzéki hangok is voltak ezek közt, a kik, nem választván el kellően az erélynek jól és rosszul alkalmazott módjait, örömmel üdvözölték azt a tényt, hogy a zágrábi tartománygyülés, mert az ottan előfordult botrányos jeleneteket tovább nem lehetett türni, elnapoltatott, mielőtt az ott beadott felirati javaslatok valamelyike elfogadtatott volna. Én, t. képviselőház, a jelenlegi helyzetben a cselekvés e módját, megvallom, nem tartom helyesnek. Ha a kormánynak a horvát kérdésben ma határozott politikája volna, akkor az lesz vala a feladata: inkább

tűrni még néhány napig ama botrányos jelenetek folyását, a zágrábi tartománygyűlés elé terjesztett felirati javaslatok valamelyikét egész az elfogadás stádiumáig juttatni és az abban foglalt követelményekkel szemben egy királyi leirat által egészen határozottan kitűzni az „idáig és ne tovább"-ot, politikájának az alapelveit. Ez lett volna a legjobb módja ama legmagasabb bizalom kihasználásának, melynek csattanós jeleivel a miniszterelnök úr a napokban egy más tárgy megvitatása körül dicsekedett. *(Élénk tetszés balfelől.)*

De ezt, t. képviselőház, csak mellesleg mondom, mert meggyőződésem, hogy a baj, mely a horvátországi állapotok elfajulásában rejlik, nem tisztán helyi természetü és hogy annak az okai általánosabb természetüek. Belejátszanak abba irányzatok, melyek magában a nevezett tartományban fejlődtek. Belejátszanak abba kétségtelenül kormányzati hibák is, melyeket magának e tartománynak a területén követtek el. De legerősebb meggyőződésem, — és azt hiszem, ezt mindenki alá fogja irni, a ki a politikai áramlatok fejlődésének a törvényeiben némileg jártas, — hogy akármik legyenek is a helyi körülmények és akármik lettek légyen is a részleges hibák: Horvátországban a dolgok soha annyira nem fejlődhetnek, ha ezt meg nem előzte volna egy általánosabb jelenség, a magyar állam erkölcsi integritásának és politikai súlyának a csökkenése. *(Élénk tetszés balfelől.)* Csak ebből a talajból nőhetett ki olyan helyzet, minőnek tüneteit Horvátországban látjuk. És ez igen természetes, t. Ház! Már az előttem szólott t. barátom utalt arra, hogy a politikai függetlenség, a politikai elvhü-

ség, a vélemények és meggyőződések önállósága ez országban, a jelenlegi kormányzat ideje alatt, gyászos sülyedésnek indult; a kormány mindent elkövetett, hogy a szabad alkotmányos élet fájának e gyökerét, az egyéni függetlenséget, politikai értelemben, részint meggyöngítse, részint annak a gyöngeségét felhasználja. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És ez a szomoru jelenség az egyesekről végre átment az egész országra. Mi ott vagyunk ma, t. Ház, hogy Magyarország nem tud akarni már. *(Úgy van! balfelől.)* Magyarországnak nincs oly akarata már, a melyet minden hatalmi eszközének elhatározásával, egész erejének a latba vetésével érvényesiteni tudjon, a mint ez önérzetes nemzethez illik. *(Tetszés a baloldalon.)* És e tekintetben a forduló pontot, a kapitulácziót is meglehet nevezni, azt a szerencsétlen évet, azt a szerencsétlen pillanatot, a mely, megvallom, legalább én köztem és a jelenlegi kormány közt soha át nem hidalható árkot vont: értem azt az évet, azt a politikai akcziót, a melylyel a boszniai okkupácziót itt keresztülvitték. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Nem beszélek most a boszniai politika érdeméről, helyes vagy helytelen voltáról, de azt az egyet — ha kellemetlennek is látszik, ha unalmasnak is látszik önök előtt — azt ismételni kell, mert ennek, ha más czélból nem, de tanulságképpen nem szabad kiveszni Magyarország történelméből, hogy miként sikerült oly ügyet, a melyet a közvélemény minden árnyalata egyhangúlag kárhoztatott, *(Élénk helyeslés a baloldalon)* oly parlamentben, melynek három, négy tagja kivételével, kik előtt ezért ma is tisztelettel meghajlok, minden képviselőjelölt a választói előtt ezt a leghatá-

rozottabban elitélte: *(Élénk helyeslés balfelől)* hogyan sikerült ily ügyet, az alkotmányos és parlamenti formák megtartása mellett, nem keresztülerőszakolni, hanem keresztülcsempészni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* Ez az a pillanat, t. Ház, a melyet a hatalom mai kezelőinek, a mig élek, nem fogok soha megbocsátani. *(Zajos hosszantartó helyeslés a baloldalon.)* Ez az, a mihez soha nem járulhatok. Mert én, t. Ház, épp oly kevéssé tartom magamat csalhatatlannak, mint bárki mást. Oly politika, melyet én határozottan elitélek, lehet helyes és ha én erre a politikára vonatkozólag a magam nézetével itt kisebbségben maradtam volna, ha velem szembe ült volna egy többség, mely azt mondja: — a mint két-három tagja mondta is — „mi ezt helyeseljük és ennek következtében akarjuk," meghajoltam volna, a mint alkotmányos embernek a többség előtt meg kell hajolni. De nem így történt. Velem szemben ült egy többség, mely ugyanazon az éles hangon, ugyanazzal a határozottsággal, néha ugyanazzal a kíméletlenséggel ítélte el az egész dolgot, mint én magam, mely azonban az elhatározás pillanatában meghajtotta fejét és megadta magát. *(Élénk tetszés és helyeslés a baloldalon.)*

Ez az a pillanat, t. Ház, melytől datálódik Magyarország politikai súlyának az a sülyedése, hogy ma a t. miniszterelnök úr, ha akarná is, Horvátországgal szemben talán azért nem követhet erélyes politikát, mert Horvátország politikai súlya ma nagyobb, mint Magyarországé. *(Igaz! Igaz! balfelől. Nyugtalanság jobbfelől.)*

T. Ház! Az eddig elmondottakban kifejezést adtam annak, hogy mit jelent, szerintem, az a baj,

melynek a tünetét a horvátországi állapotokban látom, *(Zajos helyeslés a szélső baloldalon. Nyugtalanság és zaj jobbfelől.)* és hogy az az általánosabb baj, melyben e tünet gyökerezik, magánál a tünetnél sokkal nagyobb jelentőségü.

Egészen hasonló megitélés alá esik, az én felfogásom szerint, az a másik jelenség, melylyel e napokban is oly sokan foglalkoztak, a melynek megnevezése és illusztrálása elől én sem térhetek ki, mert a kinek azzal szemben nincs álláspontja, a ki annak az eredete, az orvosszereire nézve nem tud magának képet alkotni, annak sajnos, a mai áramlatoknak, az ország mai állapotának, igen jelentékeny részével szemben nincs álláspontja. Ez a másik jelenség, t. Ház, az antiszemitizmus. *(Halljuk! Halljuk!)*

Hogy mit tartok én az antiszémitikus agitációról magáról, azt, t. Ház, tán nem is szükséges bővebben kifejeznem. *(Közbeszólás jobbfelől: De jó lesz! Halljuk! Halljuk!)* Azoknak, a kik úgy tettetik magukat, mintha e tekintetben kételyeik volnának, *(Derültség balfelől.)* azoknak megteszem azt a szivességet, hogy megmondjam: *miután a jogegyenlőség kultuszában nevelkedtem és a jogegyenlőség politikai dogmáját soha meg* nem *fogom tagadni, (Zajos helyeslés a baloldalon.)* miután *keresztény hitem alapelveihez tántoríthatlanul ragaszkodom,* melyek között a *felebaráti szeretet* a legsarkalatosabbak egyike: *(Általános élénk helyeslés)* úgy politikai, mint erkölcsi szempontból, *határozottan el kell ítélnem az oly agitációt,* melynek szubjektiv és gyülölködést terjesztő czélzatai mind a két alapelvbe ütköznek. *(Általános zajos helyeslés.)*

És ha már erre vonatkozólag, a mi nem volt szándékomban, ennyit mondottam, nem tehetem, hogy ne reflektáljak pár szóval Eötvös Károly igen t. képviselő úr minap elmondott beszédjének egy passzusára. *(Halljuk!)* Ő t. i., az antiszémitizmust többféle kategóriákba osztván, a többek közt — a többi kategóriákkal nem foglalkozom — hivatkozott a főpapok és egyáltalában a papság antiszémitizmusára.

Nem tudom, hogy a t. képviselő úr honnan vette ezt. Tudtommal, — és igen szomoru volna, ha ez másként volna — nincs Magyarországnak egyetlen egy főpapja, nincs egyetlen egy előkelőbb egyházi helyet elfoglaló egyéniség Magyarországon, az összes keresztény felekezetek között, a kitől az antiszémitizkus mozgalom a legcsekélyebb bátorítást nyerte volna. Es ha netalán az alsó papság sorában találkoznak itt-ott egyesek, kik e mozgalommal karöltve járnak, a minthogy magam is tudom, hogy ez itt-ott előfordult, hát én ezt véghetetlen szomoru eseménynek, illetőleg jelenségnek tartom és a magam részéről nem tehetnék egyebet, mint hogy — a mennyire befolyásom köre terjed, a mennyire az illetők hajlandók az én szavamra egyáltalában valamit adni, — éppen a vallás szolgáit és éppen a keresztény vallás szolgáit és első sorban azét az egyházét, melyhez tartozni szerencsés vagyok, kérve kérjem, hogy, e mozgalomnak lényegében keresztényellenes jellegét félre nem ismerve, azzal minden közösséget visszautasítsanak. *(Zajos helyeslés. Zaj az antiszémita párt részéről.)*

Azt előre láttam, hogy az antiszémita uraknak nem fog tetszeni, a mit erről a tárgyról el kell mondanom, de én megszoktam, hogy minden tárgyban a

véleményemet elmondjam, tekintet nélkül arra, hogy kinek tetszik, kinek nem. *(Helyeslés.)* Nem is azért említettem fel e társadalmi betegséget, hogy itt annak a lényegéről értekezzem, hanem azért, hogy annak a forrásairól és esetleg gyógymódjairól szóljak.

Hogy minő befolyása volt a t. kormány magatartásának az antiszémitizmus fejlődésére; minő hibákat követett el a t. kormány specziáliter e mozgalom egyes tüneteivel és jelenségeivel szemben, arra nem tartom szükségesnek kiterjeszkedni, ezt tették előttem mások. De nemcsak azért nem terjeszkedem ki reá, mert már előbb megtörtént, de mert, az én legmélyebb meggyőződésem szerint, az antiszémitizmusnak az egész jelentősége abban van, hogy az bizonyos társadalmi állapotoknak a kifolyása, a melyek elterjedtek a mi népünk közt és hogy minden kuruzsolgatás, mely a zsidókérdésre mint olyanra akar vonatkozni, legyen az akár az antiszémitáké, akár ama t. uraké, a kik izraelita polgártársainkat egy hivatalos hitvallás kiadására akarják szorítani; *(Derültség)* legyen az akár az az egyébiránt kötelességszerü, de kizárólag rendőri tevékenység, melyet e tekintetben a t. kormány magáénak ismer; legyen az akár oly elveknek a többékevésbbé sikerült kifejtése, a minőknek imént magam is kifejezést adtam s melyekben az ország óriási többsége osztozik: minden ilyen, specziáliter az ugynevezett zsidókérdésre irányozott kuruzsolás magán a dolgon egyáltalán nem segíthet, csak árthat. Mert a mennyiben annak jelentősége van, gyökerei sokkal mélyebben fekvők és nem a tüneteket kell gyógyítani, hanem magát a bajt, a betegséget. *(Helyeslés balfelől.)* De, t. képviselőház, mi tehát az a baj, a melynek

tünete az antiszémitizmus terjedése? És itt tartok tőle, hogy a mit ezen a téren elmondandó leszek, valószínüleg ismét más uraknak nem fog tetszeni, épp ugy mint az, mit előbb mondtam, a Ház ez oldalának *(a szélső baloldalra mutat)* némely padjain helyesléssel nem találkozot t. *(Mozgás a szélső baloldalon. Felkiáltások: Némely tagjainál!)* A helyreigazitást e tekintetben szivesen elfogadom.

A baj, melynek tünete az antiszémitizmus neve alatt ismert mozgalom, mindenekelőtt gazdasági baj. A gazdasági baj pedig abban áll, hogy abban a hirtelen átmenetben, melyen népünk keresztülment a naturál-gazdasági alapokról a pénzgazdaságra, nem gondoskodtak egyúttal a tőke áldásait mindenfelé egyenletesen és igazságon kiosztó hitelszervezetről és nem gondoskodtak a gyengék kellő oltalmáról. Ennek következtében a pénztőke, különösen ennek a vidéki elágazásaiban, olyan foku hatalomra emelkedett a kisebb földbirtok, de a kisebb iparos vállalkozó felett is, hogy ezek az osztályok sokkal inkább érzik annak veszélyeit, sokkal inkább annak pusztító, mint termékenyítő hatásait.

Ebből az állapotból fejlődött a kisebb gazdasági exisztenciák bizonyos általános ingadozása, mely gyakran együtt járhat a termelés mennyiségének a fokozásával; ebből a bajból fejlődött azután az, hogy miután a pénztőke e birtokosai, eddigi foglalkozásuknál fogva, természetesen, igen nagy részben zsidók voltak: az ingerültséget, mely a pénztőkének ez okokból előállott túlkapásai és veszélyei ellen támadt, könnyü volt az előbb említett agitációnak a zsidók mint zsidók ellen fordítani.

S én meg vagyok győződve, t. Ház, hogy addig, míg módot nem találtunk egészséges, életerős és a pénztőkét mindenfelé egyenletesen kiosztó hitelszervezet által ennek a gazdasági egyoldalúságnak az orvoslására, *(Mozgás a jobboldalon.)* és a míg a gazdasági értelmiségben kétségtelenül hátramaradott és az intelligens elemeket egyhamar utól sem érhető parasztságnak e tekintetben bizonyos oltalmat nem nyujtunk: minden kenetteljes vezérczikk és beszéd ellenére tovább és tovább fog terjedni az antiszemitizmus, míg végre olyan mérveket ölt, a hol az átcsap abba a szeretetreméltó felekezetnélküli jellegbe, melyet a kerepesi-uti zavargásoknál és a zalai és a somogyi zavargásoknál tapasztaltunk. *(Mozgás.)* És ezért, t. képviselőház, kénytelen vagyok ez alkalommal és némileg hangsúlyozottan ismételni azt, a mit már más helyen mondottam: hogy nagyon rosszul szolgálják izraelita polgártársaink érdekeit azok a lapok, melyeknek — joggal vagy nem joggal — oly jelleget tulajdonítnak, hogy főleg a zsidó érdekek védelmével foglalkoznak. *(Simonyi Iván: Mind olyan.) (Mozgás. Halljuk! Halljuk!)*

Nagyon rosszul szolgálják e lapok izraelita polgártársaink érdekeit, midőn minden oly kezdeményt, minden oly indítványt, minden oly megpendített eszmét, mely az általam előbb említett egyoldalu gazdasági fejlődés javítására, a társadalmi osztályok között való egyensúly helyreállítására irányul, a helyett, hogy azt higgadtan, a maga érdeme szerint megbirálnák: magát a czélt gyanusítják, magát a czélt maguktól ridegen elutasítják és úgy tesznek, mintha ők magok, vagy azok, kiknek érdekében állítólag szólnak, a pénztőkének e helylyel-közzel mutatkozó pusztító

hatásával érdekközösségben állanának. *(Úgy van a bal- és szélső baloldalon).*

S én, ki ez antiszémitikus mozgalom veszélyeit látom s azért aggodalommal keresem az annak megállitására vezető eszközöket, értelmes és hazafias gondolkozásu izraelita polgártársainkat csak arra kérem: a helyett, hogy ezt a visszataszító irányt követnék; a helyett, hogy ezzel magokat azonosítsák: inkább iparkodjanak ők maguk ismereteiket, üzleti képességeiket ama gyógymódok érvényesítésében felajánlani a haza szolgálatára, a melyek alkalmazása szükséges, hogy az a társadalmi betegség, a melynek az elfajulása első sorban őket veszélyezteti, eltünjön. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A mivel a t. kormányt e tekintetben vádolhatom, *(Halljuk! balfelől.)* az negativ természetü; az csak abban áll, hogy én legalább nem láttam annak a nyomát, hogy a kormány képes volna a bajnak e mélyebben fekvő gyökereit feltalálni, felismerni és azok erélyes gyógyitására a kellő kezdeményezést megragadni. E mellőzés ürügyéül bizonyos doktrinákat használnak, melyeket aztán a legsajátságosabb eszmezavar következtében a politikai liberálizmus eszméjével szoktak összebonyolitani, holott igen helyesen jegyezte meg, más ügyről szólva, Helfy t. képviselőtársam, hogy a gazdasági törvényhozásnak tisztán czélszerüségi indokokból megkövetelendő rendszabályaival a politikai liberálizmusnak semmi köze, semmi összeköttetése nincs.

De van egy másik ága a mi társadalmi fejlődésünknek és másnemü pozitiv befolyás, melylyel kormányzatának egész szelleme nem közvetlen az anti-

szémitizmust, de igen is azt az erkölcsi és társadalmi bomlást előmozdítja, melynek egyik tünete az antiszémitizmus terjedése. Valamint az eddigiekben láttuk, t. Ház, hogy a magas politika szféráiból a kormányhatalom érdekeinek a szolgálatában el-eltünedezik az önállóság és a függetlenség, szóval mind az, a mit *politikai jellemnek* nevezünk, akként ugyanez a szellem tovább hatol lefelé a mi közigazgatásunk minden elágazásában, a legutolsó fokig. A mit a jelenlegi kormányzatnak és a jelenlegi kormányzat legállandóbb elemének, a belügyminiszter úrnak szemére lobbantok: az nem egyéb, mint hogy ő vagy nem akarja, vagy nem tudja felemelni közigazgatásunkat a feltétlen törvénytisztelet, a feltétlen részrehajlatlanság, a feltétlen tisztaság és igazságosság ama kristálytiszta magaslatára, melyen az a nép számára a törvénytisztelet és a jó erkölcs egyik iskolájává válik. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.)* Megvallom, nem vagyok nagyon jártas közigazgatásunk chronique scandaleuse-jében. *(Halljuk!)* De méltóztassanak meggondolni ebben a félkörben, a szélső jobbtól a szélső balig, és méltóztassék mindenki a saját körében tapasztaltakra visszagondolni. Hát nem hallottam én már vidéki körben mondani: nekünk a választási eredmény a kezünkben van, mert a népre a legnagyobb befolyást a községi jegyzők gyakorolják, községi jegyzők pedig nálunk igen számosan vannak, a kiknek nincs rendben a szénája és e miatt a fegyelmi vizsgálat Damoklesz kardja folyton függ fölöttük? Ha jól viselik magukat — értsd, ha pártérdekeinket szolgálják, — szemet hunyunk, de merészeljen az az ember valamit tenni az intéző körök akarata ellen és beüt reá a fegyelmi eljárás. *(Élénk*

helyeslés a bal- és szélső baloldalon.) Vagy nem ismertem én megyéket, én, a ki e dolgokat nem keresem és a ki véletlenül személyesen két oly megyében vagyok érdekelve, a hol visszaélésekről nem igen tudnak, a hol a közigazgatás közegei jók és lelkiismeretesek; hát nem hallottam-e én is oly eseteket, *(Halljuk! Halljuk!)* mikor egy szolgabíró tisztességes és nyugodt polgárokat, kiknek egyéb bűnük nem volt, mint az, hogy nem akarták megválasztani azt a községi bírót, a kit ő kiszemelt volt, hogy a jövő választásoknál az egész községet az általa pártfogolt táborba vigye át, nem fényes nappal szuronyok közt bekisértetett és tömlöczbe vettetett? *(Felkiáltások a jobboldalon: Hol? Szalay Imre: Tót-Szent-Pálon, Somogymegyében.)*

Akkor ez egy esettel több, mert az általam említett eset nem Somogymegyében történt. *(Derültség a baloldalon.)*

De itt van, mondják, az ily esetekkel szemben a törvény által kijelölt ut, itt van a fegyelmi eljárás, itt van annak minden retortája. Csakhogy, t. képviselőház, az ország szegényebb vidékein, hol a lakosok a hatalom kezelőitől való függőségüket jobban érzik és nem eléggé felvilágosultak arra, talán tapasztalásaik sem olyanok, hogy a felsőbb hatóságoknál okvetlenül oltalmat találjanak az alsóbb hatóságok elnyomásai ellen: ha fegyelmi kihallgatásra kerül a dolog, a beidézett tanuk közül egy sem tud a dologról semmit. *(Igaz! a baloldalon.)*

Én ezt azért hozom fel, t. képviselőház, mert a panasz joga különösen mi nálunk, a hol a belügyminiszter uralkodásának, hála isten, *9-ik évében, a közigazgatási biráskodás intézménye mégsem honosíttatott meg,*

a panasz joga csak nagyon másodrendü orvoslás. Az orvoslás és biztositék arra nézve, hogy a közigazgatás a maga részrehajlatlanságában megtartsa azt a tündöklő tisztaságát, mely a népet törvénytiszteletre tanítja, a biztosíték nem annyira az utólagos panasz jogában van, hanem abban, hogy felülről lefelé azt a szellemet öntsék ebbe a közigazgatásba, melynek folytán ily visszaélések elő sem fordulnak, vagy ha előfordulnak, ritka kivételt képeznek, nem pedig a szabályt, nem annak az egész szellemnek megnyilvánulását, a melyben közigazgatásunkat vezetik. *(Élénk helyeslés a balon.)*

T. Ház! E nagy hiba egyik forrása, egyik gyökere, szerintem, a szervezetben van. A mi közigazgatási szervezetünk csakugyan oly szerencsésen van összealkotva, hogy magában egyesíti mindazoknak az erkölcstelen befolyásoknak a leghatályosabb működését, melyek alulról és felülről egyaránt jöhetnek. A tisztviselő függ ujból való megválasztatása érdekében, nem az egész közönségtől, mert hisz' az még jó volna, hanem függ ama közönség hatalmasaitól, ama közönség hangadó egyéneitől, és ezek viszont azzal a tisztviselővel szemben, ki az ő teremtményük, az ő akaratuk kifolyása és a kiben gyakran az ő magánérdekeiknek — e laza felfogás ma már a legtisztességesebb embereknél is mintegy szokássá vált — az előmozditóját és óvóját látják, sohasem fogják az ellenőrzést és fegyelmi hatalmat szigorúan gyakorolni. Felülről pedig ezt azért sem gyakorolják részrehajlatlanul, mert az illető tisztviselő kimélése, ha hibás is, a legjobb mód arra, hogy ő a hatalom vak eszközévé legyen.

A hibának, mint mondám, már magában a szer-

vezetben van az egyik gyökere, de még e szervezet mellett sem volna szükséges, hogy ez a gyakorlatban odáig fajuljon.

És most legyen szives a t. Ház minden tagja meggondolni, hogy ily tünetek látása mily hatást gyakorolhat a nép kedélyére? Ha az a nép látja, hogy részrehajlatlan igazságot ő közte, a szegényebb és a másik, a hatalmasabb közt nem szolgáltatnak; ha látja, hogy törvényes uton orvoslást nem nyerhet: hát ott, a hol ez történik — és ez leginkább az ország távolabb eső, szegény vidékein történik — a nép azt csendesen tűri, meghajtja fejét, de a keserűség felhalmozódik keblében s robbanékony anyagnak, a társadalmi harczra való készségnek és hajlandóságnak egész tőkéje képződik a kedélyében *(Úgy van! a baloldalon.)*

Engedje meg a t. Ház, hogy a maga egész nyerseségében idézzem azt a mondást, a mely a felföldi tótság közt, az általuk tapasztalt állapotok szemléletéből, egy filozofáló paraszt agyában született és általánossá vált a nép között. Ha valaki ugyanis azt kérdi, hogy mi a politika? — a felvidéki tót nép — még egyszer engedelmet kérek a kifejezés nyerseségeért — azt a választ szokta adni: a politika az urak hunczutkodása. *(Derültség.)*

T. Ház! Így elmondva, a dolog kómikusnak és tréfásnak látszik, de biztosítom a t. Házat, hogy igen komolyak azok az állapotok, a melyek közt egy különben jó, szelid, a törvény tiszteletére és a rend tiszteletére hajlandó nép közt a közállapotokról ily alakban képződik az itélet. *(Úgy van! balfelől.)*

És ez, t. Ház, egyik tényezője a mi társadalmi állapotaink degenerációjának, a robbanékony anyag

felhalmozódásának, melyből egyedül támadhatnak oly esetek, mint a minő a kápolnai gyilkosság, a miből egyedül magyarázható meg az a könnyelműség, a melylyel az ország több megyéjében a rend megzavartatott, a miből egyedül magyarázható meg közbiztossági állapotaink napról-napra észrevehető hanyatlása. *(Úgy van! a baloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

Ez a rosz befolyás, melyet közigazgatásunk szelleme a nép lelkére gyakorol, a törvénytiszteletnek nem a terjesztése, hanem megingatása; *(Mozgás jobbfelől.)* ez a t. kormány kilencz évi működésének egyik tagadhatatlan gyümölcse és a társadalmi állapotoknak az a jellemző momentuma, melynek a gyökeres orvoslása és gyógyitása nélkül oly tüneteket, minők pl. az antiszémitizmus és az azzal járó zavargások, soha le nem lehet küzdeni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

T. Ház! Ezekben állítottam fel körülbelül a kormány kilencz évi működésének a mérlegét, alkalmazva reá azt a históriai mértéket, melyre működésének a hosszú tartama igényt tart. A kép, melyet nyerünk, ez: a pénzügyek rendezésére a nemzet által hozott óriási áldozatok az ő kezében hatálytalanoknak bizonyultak; az alkotások terén elmondhatjuk a kormányról azt a latin mondást: „van-e szomorúbb valami, mint egy magas kort elért öreg ember, a ki egyébbel nem tudja bebizonyítani azt, hogy sokáig élt, mint éveinek a felsorolásával. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A befolyást, melyet a t. kormány működése közéletünk állapotára gyakorolt, jellemzi a politikai erkölcsök hanyatlása következtében Magyarország politikai sulyának oly mérvü gyengülése, hogy olyan állapotok fejlődhettek, a minőket Horvátországban láttunk; a

befolyást, melyet a kormány 9 évi működése társadalmunkra gyakorolt, jellemzik a társadalmi szétbonlás amaz előjelei, a melyek ma még csekélyeknek látszanak, a melyek csak távoli veszedelmet jeleznek, de oly veszedelmet, a mely, ha nem sikerül utját állanunk, a fejünkre nő. *(Helyeslés balfelől. Úgy van!)*

A t. Ház, ezek után, talán nem csodálkozik azon, hogy a jelenlegi kormány irányában határtalan bizalommal nem viseltetem. *(Mozgás jobbfelől.)* De én fel akarom vetni azt a kérdést is: hogy várható-e a jelenlegi kormánytól e bajok orvoslása? Én azt hiszem, a t. kormánynak működése egész eddigi szellemét, egész egyéniségét meg kellene tagadnia, hogy ily javulás tőle várható legyen. *(Helyeslés. Úgy van! balfelől.)* A pénzügyi egyensuly helyreállítását, a pénzügyek orvoslását várjuk ettől a kormánytól? Hiszen ennek a kormánynak a 78-ban kötött gazdasági kiegyezés jó lévén, mi várható tőle? Az, hogy ezen az alapon fog maradni és 4 év mulva a kínálkozó ujabb alkalmat sem fogja felhasználni arra, hogy pénzügyi forrásainkat azokból a békókból felszabadítsa, melyekbe ma le vannak kötve.

Talán alkotásokat várunk ezentúl a kormánytól? Hiszen az ő hatalmi bázisának egyik oszlopa: minden elvi kérdésnek a megkerülése, a mely őt támgatóinak akár ezzel, akár azzal a részével összeütközésbe hozhatja.

Vagy talán a politikai függetlenség helyreállítása, a politikai jellemek megerősítése várható a kormány további működésétől? Hiszen, t. Ház, a legujabb események mutatták, hogy milyen agyaglábu kolosszus az, a melylyel mi szemben állunk. A főrendiház több-

sége leszavazta a kormány egyik javaslatát, mégpedig egy oly javaslatát, a melyre a külföldi sajtó reklamjának a segitségével reá iparkodott akasztani azt a köpenyecskét, hogy az a liberális haladás egyik ténye. *Simonyi Iván (az előadói szék előtt):* A zsidó sajtónak a segitségével! *(Mozgás és derültség.). Hegedüs Sándor: Menj a helyedre, mert azt hiszik, hogy én kiabálok! Simonyi Iván: Hiszen tudja mindenki, hogy Hegedüs ilyesmit nem kiabál! (Nagy zaj és derültség.)*

Én, t. Ház, nem tartom a parlamenti tanácskozásokat komédiának. *(Helyeslés balfelől. Simonyi Iván: Azért kiáltottam bele!)*

Mint mondám, hivatkoztam a legujabb eseményekre, hogy a főrendiház egy ily természetü törvényjavaslatot visszautasitott és mit tapasztalunk ekkor? Ha azokat hallgatja meg a t. miniszterelnök úr, kik neki objektiv és önálló véleményt mondanak; ha azokat hallgatja meg, kik nem játszák ő vele szemben azt a szerepet, melyet a Próféta operában az őrjárat játszik, mely, midőn közeledik, a nép élteti a prófétát, kit, midőn az őrjárat távozik, átkokkal és szitkokkal tetéz: akkor meggyőződhetik arról, hogy az ország túlnyomó többsége a főrendiház e tettét örömmel üdvözölte. Már most, t. Ház, ez örömben kétségtelenül volt része azoknak, kik e törvényjavaslatot vallási elveiknél fogva érdemileg is ellenzik. De e jelenség túlnyomó nagy részének egy oka volt: az, hogy az ország annyira megunta a szolgaiságot, melybe a közélet sülyedt, hogy a független elhatározás első tényénél, a kormánynyal szemben nem is kérdezte, ki által és miben történt az, *(Élénk helyeslés balfelől.)* és kitörő örömmel üdvözölte. Nem a közvélemény a támasza

ennek a kormánynak, hanem a független gondolkozásnak a megszűnése!

Vagy talán a t. kormánytól várhatjuk azokat a gazdasági reformokat, melyek szükségesek az antiszémitizmus és más társadalmi kórjelenségek megszüntesére? Hiszen ez nem lehetséges másképp, mint úgy, hogy bizonyos hatalmas érdekkörökkel itt-ott összeütközés támadjon, már pedig azzal, a mi bármely irányban hatalmas, a kormány az összeütközést gondosan kerüli.

Vagy közigazgatásunk egészségessé és erkölcsössé tételét várhatjuk a kormánytól? Hisz' a t. belügyminiszter úr már kilencz éve működik. Hogy ne akarta volna, azt nem tételezem fel róla; ha pedig kilencz évig nem tudott rajta segíteni, hogyan remélhetjük, hogy egyszerre a tizedik évben megszállja őt a szentlélek? *(Derültség balfelől.)* Hisz' éppen ellenkezőt látunk; hisz' mindazok a bajok, melyekből a nemzetet kisegíteni akarják, egy-egy talpköve a kormány hatalmának és fenmaradásának. Hiszen, ha nem volna szünetelés az elvek és eszmék kultuszában, ez a kormány nem állhatna a helyén hetekig sem; *(Élénk helyeslés balfelől.)* ha volna függetlenség, ez a kormány a felét sem élte volna túl azoknak, a miket a nemzetre ráerőszakolt. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Hiszen ha nem volna hivatalos presszió, ha a szabadság nem sülyedt volna merő formalitássá, e kormány egy választást sem élne túl! *(Úgy van! a baloldalon.)*

Hogyan várhatjuk valakitől azt, hogy maga ragadja meg a kezdeményezést oly bajok eltüntésére, melyek az ő hatalmának a talpkövét teszik? Meg-

engedem, t. Ház, ezzel tartozom az igazságnak, hogy a kísértés, melyben magát a t. kormány és különösen annak a feje találta, igen nagy volt. Megengedem, hogy oly átmeneti időszakban, minőben a magyar nemzet ma él, mindenütt a világon — s ez az, a mi némileg vigasztaló közállapotainkban — az erkölcstelen befolyások terjedésére a talaj igen alkalmas. De ez azután alternativa elé állítja a vezérférfiút, a ki ily időkben, ily körülmények közt vette a gyeplőt kezébe *(Halljuk! Halljuk!)* — az elé az alternativa elé, hogy vagy egy nemzet anyagi és erkölcsi gyengeségének minden tényezőjét felhasználja — a saját hatalmának támogatására, és ez által azokat fokozza, vagy saját hatalmi érdekeit második sorba helyezve, első sorban magának a nemzetnek a megerősítését és e gyengeségi tüneteknek, habár saját hatalma állandóságának az árán is, a megszüntetését tűzze ki célul. *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbalfelől.)* A kormány egész működésében az elsőt választotta. *(Halljuk! Halljnk!)* Én azok közt a nehéz társadalmi és politikai viszonyok közt, mint a minőkben Magyarország ma, ez átmeneti korszakban van, kettős fontosságot tulajdonítok a második alternativa elfogadásának *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* és ezért nem tehetek arról, ha ma a nemzet életérdekét központosítottnak tartom ebben a mondatban: ceterum censeo Carthaginem esse delendam! Nem fogadom el a törvényjavaslatot. *(Hosszantartó, szünni nem akaró élénk éljenzés a bal- és szélső bal felől.)*

KATHOLIKUS AUTONÓMIA ÉS VALLÁSSZABADSÁG.

— 1885. január 24. —

Tisztelt Ház!

(Halljuk!) Nem szándékoztam volna az amúgy is hosszúra nyuló részletes költségvetési vitát felszólalásom által még hosszabbra nyujtani, de a beadott határozati javaslatok közt van egy, t. i. Ugron t. képviselőtársamnak a katholikus autonómiára vonatkozó határozati javaslata, melylyel szemben oly helyzetben vagyok, hogy szavazatom indokolása nélkül sem ellene, sem mellette nem szavazhatnék, a nélkül, hogy oly értelmezéseknek ne tenném ki magamat, melyeket kizárni kívánok. Ebből a szempontból néhány igen rövid vonással ecsetelni akarom azt a felfogást, melyet a t. barátom által felvetett nagy fontosságu ügygyel és az ő határozati javaslatával szemben elfoglalok.

Én az eszmét, melyet e határozati javaslat tartalmaz, t. i. a magyarországi katholikus egyházi autonómia szervezését, pártolom, *(Helyeslés a szélső*

baloldalon) a mellett az átalakulás mellett, melyen hazánk összes közjogi, politikai és így vallásügyi viszonyai is keresztül mentek, mellőzhetetlennek és előbb-utóbb bekövetkezendőnek tartom *(Élénk helyeslés balfelől.)* s ezért én Ugron t. képviselőtársam határozati javaslata ellen nem szavazhatok, hanem azt elfogadni, szavazatommal támogatni fogom. *(Éljenzés a szélső baloldalon.)*

De másrészt, t. Ház, való az, hogy maga az eszme sok félremagyarázásra és félreértésre alkalmat nyujtó általánosságokban áll ma még a Ház előtt, és a felfogások annyira különbözők, hogy habár lehetetlennek tartom incidentaliter egy budget-vita alkalmával azt az egész képet a Ház elé tárni, a mely szerint a kath. autonómia kérdését megoldandónak vélem: legalább azokat az elvi határvonalakat látom szükségesnek megjelölni, a mely határvonalak között kell, szerintem, a kérdés megoldását keresnünk. *(Halljuk!)*

És teszem ezt a nélkül, hogy bárkivel polemizálni, a nélkül, hogy a felszólalók közül bárkinek azt akarnám tulajdonítani, mintha ő más irányban, ezeknek az elvi határvonalaknak a meg nem tartásával akarná a kérdés megoldását.

Ily elvi határvonal kettő van. Az egyik egyházi, a másik politikai természetü. Az egyik határvonal az, hogy a katholikus autonómia szervezetének, e kérdés megoldásának, ha valóban katholikus autonómia akar maradni, nem szabad a katholikus egyház szervezetében forradalmat előidézni, nem szabad ama hierarkhiai szervezet alapelvébe ütközni, mely a katholikus egyháznak mindenkor fentartandó lényegét alkotja. *(Álta-*

lános helyeslés.) És e szempontból, hogy két rövid vonással konkrét alakot adjak e határvonalnak, bármikor szerveztessék a katholikus autonóm testület, hatásköréből ki vannak zárva a dogmatikai és az egyházfegyelmi tárgyak. *(Általános helyeslés.)*

Én senkinek sem tulajdonítok ezzel ellentétes felfogást és nagyon örülök, ha t. képviselőtársaim ebben egyetértenek velem, csak a magam részéről is szükségesnek tartom e vezérszempont hangsulyozását.

A másik határvonal politikai, állami szempontból állapitandó meg. És ez áll Magyarország apostoli királyának mindenkor fentartandó kegyúri felségi jogából. Nem szabad a katholikus autonómia megalkotására irányuló mozgalmat oly színben tüntetni fel, mintha az akár e fő kegyúri jogok elkobozásának, akár azok gyakorlatának alkotmányon kívül eső térre átvitelét célozná. *(Általános helyeslés.)* És én e tekintetben teljesen egyetértek mindazokkal, kik e Házban arról beszéltek, hogy azok a felségjogok, melyek a király főfelügyeleti és kegyuri jogából folynak, éppen úgy, mint más felségi jogok, másként, mint alkotmányunk által megszabott módon, tehát a magyar felelős kormány által, nem gyakorolhatók. *(Általános helyeslés.)* De ehhez több e vita folyamán tett nyilatkozattal szemben, hozzá kell tennem, hogy, én legalább abban a megnyugtató tudatban élek, ezzel az elvvel ellenkező irányzat vagy czélzat, az országban sehol, közéletünk semminemü tényezőjénél nem létezik. *(Igaz! Úgy van! a jobb- és baloldalon.)*

T. Ház! Jól tudom, hogy a mit mondtam, az csak negativ kép. Hanem, azt hiszem, helyesen cse-

lekedtem, legalább önmagamnak tartozni véltem azzal, hogy mielőtt Ugron t. képviselőtársam határozati javaslatára adnám szavazatomat, ezeket az elvi határvonalakat előbb félremagyarázhatatlanul megjelöljem, mint olyakat, melyek közt a kérdés megoldásának mozognia kell. *(Általános helyeslés.)* És ha ezeket az elvi határvonalakat megtartjuk, akkor nem látom, hogy melyik lehet az a tényező, mely Magyarországon, saját jól felfogott érdekében, a katholikus egyházi autonómia szervezete iránt idegenkedhessék. *(Általános helyeslés.)*

Meg vagyok győződve, hogy ez elvi határvonalak megtartásával, az autonómia szervezése egészséges egyházi élet élénkítésére és jóformán keletkezésére fog vezetni saját egyházunk körében és másrészt a magyar nemzeti politika tényezői egy nem megvetendő erővel fognak gyarapodni. *(Élénk helyeslés.)*

Én, t. Ház, egyáltalában azt az elvi álláspontot foglalom el, hogy midőn összes politikai törekvésünk végczéljául *a magyar nemzeti állam kiépítését és megerősítését* tűzzük ki, e czél megvalósítását észszerüen leginkább azon az uton kereshetjük, ha az országban levő minden tényezővel, mely a maga erejét e czél megvalósítására kívánja használni — és e tényezők közt az egyház tán a leghatalmasabb — békés egyetértésben létesítjük a szövetséges együttműködést. *(Helyeslés.)* És meg vagyok győződve, hogy e tekintetben — ámbár igazságtalanság volna a magyarországi katholika egyházról el nem ismerni, hogy mai állapotában is e nemzeti czélt sikeresen és buzgón előmozdította, — még sikeresebben, mert rendszere-

sebben müködnék, a katholikus autonómia észszerü és helyes szervezése mellett. *(Helyeslés.)*

De, t. Ház, midőn ezeket szavazatom indokolására elmondtam, lehetetlen, hogy néhány szóval ne reflektáljak a t. miniszterelnök úr tegnapi beszédére. A t. miniszterelnök úr tegnapi beszédének van egy része, a melyre nézve egyetértek az éppen közvetlenül előttem szólott, általam nagyon t. Bende Imre képviselő úr nézetével, hogy azt bizonyosan az ország óriási többsége örömmel és helyesléssel fogadta, a minthogy örömmel fogadtam én is. Beszédének ez a része az, a melyben kellően visszautasította Herman képviselő urnak a nevelés vallás-erkölcsi alapjára tett gúnyoros megjegyzését. *(Élénk helyeslés.)* Meg vagyok győződve, hogy a t. miniszter úr felszólalása összhangban áll Magyarország lakosai óriási többségének az érzetével, felekezeti különbség nélkül *(Élénk helyeslés)* és csak örvendek, habár politikai ellenfelek vagyunk, midőn a társadalmi és hazai élet legmélyebb gyökerét érintő elvekre nézve egyetértésben lehetek a t. miniszterelnök úrral. *(Helyeslés jobb- és balfelől.)*

De nem nyilatkozhatom hasonló elismeréssel a t. miniszterelnök úrnak éppen a katholikus autonómia ügyének jelenlegi állására nézve elmondott nézeteiről. A t. miniszterelnök úr ugyanis a tetszetősség látszatával, a mint ezt tőle megszoktuk, azt mondta, hogy első sorban magában a katholikus egyház körében kellene tisztult nézetnek keletkezni az autónomia miként való szervezéséről és csak akkor következik majd az a pillanat, midőn az állam tényezői, a kormány és a törvényhozás azzal a kérdéssel foglalkozhatnak, hogy

vajjon az egyház körében felmerült e nézet megvalósítható-e, törvényesíthető-e vagy nem és minő kiterjedésben? Hát, t. Ház, ez nagyon tetszetősnek látszik, de fatális módon emlékeztet a miniszterelnök úr t. kollégájának, a földmívelési miniszter úrnak a földmívelési hitelügy kérdésének a megoldása körül tett megjegyzéseire; fatálisan emlékeztet arra a pillanatra, midőn Széchényi Pál földmívelési miniszter úr azt mondotta, hogy miután ő a gazdakörben a hitelügy megoldására vonatkozólag sok eltérő nézetre talált, miután egyetértést a szakértők véleményében nem tapasztalt, nincsen kellő tájékoztatása az iránt, hogy mit cselekedjék, ennek következtében nem cselekszik semmit. *(Derültség balfelől.)*

Valamint akkor kijelentettem, most is kijelentem, hogy a kormányzati feladat ily felfogását nagyon kényelmesnek, de helyesnek nem tartom. *(Helyeslés balfelől.)* Igaz, hogy a most előttünk levő tárgy eltérő természetü; igaz, hogy midőn valamely egyház külszervezetében beállható átalakításokról van szó, az egyház illetékes köreiben létező felfogásnak döntő súlyt kell tulajdonítani: ezt kívánja a méltányosság, ezt a szabadság is.

De, t. Ház, ha ezt az elvet akképp alkalmazzuk, hogy egy ilyen ügy, mint a milyen a katholikus autonómia, csak akkor válik megoldásra érette, mikor majd 8 millió magyarországi katholikus közül mindazok, kik ez ügyben felszólalnak, teljesen ugyanazokat a nézeteket vallják: ez tisztán annyit tesz, mint az ügyet mindenkorra elhalasztani. *(Úgy van! a baloldalon.)* És e tekintetben helyes Ugron Ákos képviselőtársam ma tett megjegyzése, hogy oly illetékes orgánum, mely-

ben az arra befolyást gyakorolni hivatott minden tényező nézeteit kölcsönösen tisztázhatná és megállapodásra juthatna, ez idő szerint nincs, tehát az, a mitől a t. miniszterelnök úr a cselekvést feltételezi, természetesen, soha sem fog bekövetkezni. De figyelmeztetem a t. kormányt, hogy egy ilyen alkalom, mikor az eszmék tisztázása az érdekelt egyház körében megtörténhetett, volt, és jöttek is létre bizonyos megállapodások. Igaz, hogy annak most már talán 14 éve. Akkor volt az e czélból összehívott katholikus kongresszus, mely az egész ügyet megvitatta, minden illetékes tényező, a főpapság, az alsó papság küldöttei és a katholikus világiak választottjainak a közbejöttével. És ez a kongresszus a működését egy rendszeres javaslat előterjesztésével végezte be.

Nem lehet tehát azt állítani, hogy az első sorban illetékes tényező, t. i. maga az az egyház, melynek az ügyeit rendezni kell, e tekintetben még semmi lépést nem tett, semmi nézetet, semmi véleményt, semmi megállapodást nem nyilvánított. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon!)*

Igaz, hogy azt a munkálatot, melyet a katholikus kongresszus a kormányhoz benyujtott, alaposan és éretten meg kell fontolni. Én, t. Ház, őszintén kijelentem, hogy nem volnék hajlandó magamat ama javaslat minden részével azonosítani. Ha azon a helyen ülnék, melyen a t. kormány ma ül, igen lényeges módosítások nélkül magam sem volnék hajlandó e javaslatot elfogadni. De nem az én hivatásom, hogy az ellenzéki padokról megjelöljem az aggodalmas pontokat, nem az én hivatásom, hogy e javaslatnak, kormányzati és állami szempontból, a kritiká-

jába bocsátkozzam. Ez a t. kormány hivatása. Én csupán arra kívántam utalni, hogy annyi anyagot ez a javaslat és a létrejött megállapodás ténye mégis nyujt, hogy a kormány e kérdéssel foglalkozhassék, sőt köteles legyen foglalkozni és ne hivatkozhassék arra, a mire a t. miniszterelnök úr tegnap hivatkozott, hogy az első sorban hivatott körök saját felfogásukat a kormánynyal sohasem közölték, a mely állítás egyszerűen nem felel meg a történeti tényállásnak. *(Úgy van! a baloldalon.)*

T. képviselőház! Mielőtt felszólalásomat bevégezném, csak néhány szóval akarom szavazatomat indokolni a beadott másik határozati javaslattal, t. i. Irányi Dániel t. képviselőtársamnak a *vallásszabadság* behozatalára vonatkozó javaslatával szemben. *(Halljuk!)*

E tekintetben, t. képviselőház, nem állunk új jelenséggel szemben, mint Ugron Gábor t. képviselőtársam határozati javaslatánál. Szemben állunk egy javaslattal, melyet Irányi Dániel t. képviselőtársam évről évre meg szokott ujítani, de eddig nekem nem nyilt alkalmam, hogy szavazatomat e mindig megújuló javaslatra nézve indokolhassam és nagyon örülök, hogy, egy más ügyben felszólalva, most erre is kiterjeszkedhetem. *(Halljuk!)*

Én eddig minden alkalommal e javaslat ellen szavaztam. Most is azt szándékozom tenni. De, t. képviselőház, *nem elvi szempontból,* mert elvi szempontból én a határozati javaslat tartalmával, t. i. *a vallás- és lelkiismereti szabadság elvével* teljesen egyetértek, *(Helyeslés a baloldalon.)* hanem tisztán opportunitási szempontból. És ez magyarázhatja meg a t. képviselőház-

nak azt is, hogy a velem egy padokon ülő képviselőtársaimnak egy része a javaslat mellett, egy része ellene szokott szavazni, a nélkül, hogy ez köztünk bárminő elvi nézeteltérést jelezne. Mert ismétlem, hogy valamint nincs talán az egész Házban, úgy különösen e padokon egy képviselő sincs, ki a vallás- és lelkiismereti szabadság elvét szentnek nem ismerné s a ki az annak keresztülvitelére alkalmas intézkedésekhez járulni hajlandó nem volna. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A mi engem arra indít, hogy ez ügyben barátaim egy részétől eltérőleg szavazzak és a javaslatot el ne fogadjam: tisztán opportunitási ok. Mert én az ország jelenlegi helyzetében és talán a más országokban mutatkozó oly jelenségek után, a melyek élénken illusztrálják, hogy mennyi bajt, *mennyi zavart idézhetnek elő az egyházpolitikai összeütközések,* nem tartom czélszerűnek, nem tartom a *magyar nemzeti politika szempontjából* kívánatosnak azt, hogy *az egyházpolitika kérdései ma egész nagyságukban* a képviselőház tanácskozásainak valószínüleg minden egyebet abszorbeáló tárgyául szolgáljanak. *(Helyeslés.)*

Ez az az opportunitási momentum, melynél fogva e javaslathoz a *maga formai általánosságában* nem járulhatok. De azért *nem tartom a kormányt felmentettnek ama kötelesség* alól, hogy a *lelkiismereti és vallásszabadság mindazon sérelmeivel szemben,* a melyek netán előfordulnának és a melyek egy részére Irányi Dániel t. képviselő úr már tavaly is és ez évben is utalt, orvoslást ne keressen és ott, a hol szükséges, ezt részleges intézkedések által elérni ne iparkodjék. *(Igaz!)* Mert ha kultur-állam akarunk lenni, a kormánynak minden körülmények közt szem előtt kell tartani

azt, hogy *Magyarországon senkit se üldözhessenek vallásos meggyőződése és lelkiismereti sugallata miatt. (Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ezt én, Irányi Dániel képviselő úrral egyetértve, a kormánytól mindenkor, minden konkrét esetben, követelni fogom. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A FŐRENDIHÁZ REFORMJÁRÓL.

— 1885. február 13. —

A főrendiház reformjáról szóló törvényjavaslat ellenében a mérsékelt ellenzék határozati javaslatot adott be, mely a törvényjavaslatot visszautasítani kivánta az e törvényjavaslat előzetes tárgyalására kiküldött bizottsághoz, hogy azt, a következő elvek alapján módosítva, a Házhoz ujra nyujtsa be: 1. Az életfogytiglan kinevezett tagok száma 30 legyen. 2. A felsőház tagjai közé felveendők a megyei és városi törvényhatóságok választottjai. 3. A választás titkos szavazás utján történik, a megbizás legalább nyolcz évre szól, napidíjat vagy kártalanítást a választottak nem kapnak. 4. Az összeférhetetlenségi megszorítás úgy az életfogytig kinevezett, mint a választott tagokra kiterjed. A párt Szilágyi Dezsőt bízta meg a javaslat indokolásával. Az alábbi beszéd, a Szilágyié után két nappal mondatott el.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) A t. előadó úr, midőn a jelen törvényjavaslat feletti vitát megnyitó beszédét befejezte, e beszéd végszavaiban arra utalt, hogy ama reformműnél, melylyel most foglalkozunk, történelmi jogok elvételéről és, a mi ezt még kényesebbé teszi, új jogok megalapításáról van szó. És ha már ez a körülmény méltán indít bizonyos aggodalomra és félelemre, midőn ezzel a nagyfon-

tosságu művel foglalkozunk, van még egy más tekintet, mely ennél a sokakat érintő, de utóvégre mégis csak személyes momentumnál sokkalta fontosabb. Évezredes alkotmányunknak egy sok századok viharát kiállott intézményéről van szó, melyről, az igaz, évek óta megért az általam is osztott közmeggyőződés, hogy átalakításra, hogy reformra szorul; de, nem tehetek róla, abban a pillanatban, midőn a törvényhozás átidomító kezei tényleg hozzányulnak: előttem áll egész alkotmányos fejlődésünk tiszteletet gerjesztő története és, megvallom egész őszintén a t. Ház előtt, a tárgy nagysága, félelmes természete elfogódottá tesz, midőn ahhoz szólani készülök. Ámde, t. Ház, a feladatot némileg megkönnyíti az, hogy bizonyos általános alapelvekre nézve, egyénileg tiszteletre méltó, de számra csekély kivételekkel, e Ház körében véleményeltérés nincs. Megegyezünk mindnyájan abban, hogy radikális ujjáalkotást nem óhajtunk; hogy a létezőből fenn akarjuk tartani azt, a mi életképes és hozzátenni annyit, a mennyit a fejlettebb idők új szükséglete kíván. És ez helyesen van így, t. Ház; mert meglehet, hogy a geometria és elvont építészeti tudomány szempontjából imponálóbb az a lakóház, melyet valaki, elődei várának a lerombolásával, egészen új terv szerint, magának felépít; de lakályosabbak, a gyakorlati szükség, a családi élet folytonosságának minden esetre megfelelőbbek azok az épületek, a minőkkel találkozunk Európaszerte, hazánkban is, a melyekhez minden nemzedék hozzáépít a maga szükséglete szerint annyit, a mennyit kellett, a nélkül, hogy a régiből azt, a mi hasznavehető volt, lerombolta volna. *(Helyeslés balfelől.)*

Ha tehát tisztán gyakorlatias czélok képezik az általánosan elfogadott kiinduló pontot, akkor a vezérfonalat, arra, hogy mi tehát az, a miben a mostani főrendiház átalakításra szorul, semmi más kezünkbe nem adhatja, mint annak a mérlegelése, annak az alapos megfontolása, hogy a felsőháznak az alkotmányos életben mi a rendeltetése; hogy mennyiben mutat fel a mostani főrendiház hiányokat e rendeltetés teljesítésére való képességben; és hogy mi az, a minek hozzáadása által e hiányokat kiigazíthatjuk, az új felsőházat természetszerü alkotmányos rendeltésének a betöltésére teljesen képessé tehetjük?

T. Ház! Egyáltalában nem osztozom abban a többek által, ha talán nem is annyira itt e teremben, mint inkább azon kívül már kifejezett felfogásban, mely egy felső kamarát tulajdonképpen csak azért hajlandó megtürni, mert az már megvan és mert az eltávolítása nagy nehézségekbe ütköznék s mely abban nem lát mást, mint többé-kevésbbé haszontalan czifraságot az állam épületén. Én azt hiszem, hogy egy felsőháznak igen lényeges és igen is szükséges szerepe van az alkotmányos életben és e szerepet már sokan jelezték egy szóval, — mely szót én teljesen kielégítőnek, sőt ha helyesen értelmezik, kimerítőnek is tartok annak a megjelölésére, — ez a szó pedig így hangzik: korrektivum. *(Helyeslés a baloldalon.)*

T. Ház! A politikai szabadságnak alaptétele az, hogy minden nemzetnek a sorsát, úgy egyes mozzanataiban, mint egész alakulásában, magának a nemzetnek az akarata határozza meg. Ámde ez az akarat csak képviselet utján nyilvánulhat és mint

minden emberi institucziónak, a képviseleti rendszernek is megvannak a maga hiányosságai, beléje vannak ültetve a tévedés lehetőségének számos csirái. Ezért kell a korrektivum. És e tekintetben nem találom kielégítőnek azt, ha egy felsőház hivatását csak úgy jellemzik, hogy az a túlságosan gyors haladás időnkint felmerülő rohamainak a féke legyen, hogy az csak mérséklő befolyást gyakoroljon. Én a korrektivum fogalmát egész általánosságban akarom alkalmazni mindazokra a hibákra, melyekbe egy nemzeti képviselet, nem hivatásának a teljesítésében, de hivatásáról olykor-olykor megfeledkezve esik. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* E hibák éppen úgy irányulhatnak az általa formailag képviselt nemzet közszabadsága ellen, mint irányulhatnak a nemzetnek egy gyüjtőszóval úgynevezett konzervátiv érdekei ellen és a felsőháznak mindkét irányban kell korrektivummal szolgálni.

Megtörténhetik, t. Ház, hogy a hatalom a képviselet összealkotására túlságos, a törvényekkel és a szabadság szellemével össze nem egyeztethető befolyást gyakorol; megtörténhetik, hogy a képviselet akarata, mely utóvégre is csak a többség uralmának és a párturalomnak az alakjában jelenhetik meg, ha a párturalom átcsap a korlátain, pártabszolutizmussá, többségi önkénynyé lesz; *(Igaz! Úgy van! a baloldalon. Ellenmondás jobbfelől.)* és megtörténhetik utóvégre az, hogy a képviselet nem tükrözi vissza a nemzet akaratát abban az értelemben, melyben minden öntudatosan cselekvő ember is a maga akaratát érvényesíti, hogy t. i. nem pillanatnyi ösztönei szerint, hanem életterv szerint, következetesen akar és következetesen cselekszik; megtörténhetik a nemzetek képviseleténél

is, hogy, a nemzeti fejlődés nagy méreteit, nagy vonalait, nagy tervrajzát elhagyva, mulékony felhevüléseknek enged tért. *(Úgy van! balfelől.)*

Mind e hiányokkal s különböző eltévelyedésekkel szemben szükséges, hogy legyen egy korrektivum és e korrektivum léte — mint azt az angol felsőházban egy alkalommal oly szépen kifejtették — egyáltalában nem lehet a nemzeti akarat folytonos érvényesülésének az akadálya. Mert miben nyilvánul a felsőház működése? Abban, hogy a mit a nemzeti képviselet többsége megállapit, azt még egyszer nyilvános tanácskozás tárgyává teszi, hogy az érvek súlyát, mellette és ellene, még egyszer szembeállitsa. És akármi legyen az illető felsőháznak egyes esetben adott szavazata, kétségtelen, hogy végérvényében megint a nemzet akarata fog dönteni a felett, hogy a két testület közül melyik képviselte hivebben az ő felfogását. De, t. Ház, ha ilyen lényeges a felsőház rendeltetése az alkotmányban; ha az nemcsak annak az összfogalomnak van hivatva szolgálni, mely a társadalom és az ország konzervátiv érdekeinek gyüjtőszava alatt rejlik, de ha esetleg a párturalom elfajulásai által megtámadott közszabadságot is megóvni, és igy minden irányban korrektivumot képezni van hivatva, akkor igen lényeges, igen nehéz, a képviselőház összealkotása után talán legfontosabb, leglényegesebb feladat, e felsőház helyes s hivatásához mért összealkotása. *(Úgy van! balfelől.)* Mert semminemü jogszabályt nem lehet arra felállitani, hogy mikor gyakorolja a felsőház a képviselőház határozatával szemben azt a veto-jogot, melylyel az alkotmány felruházta. Hogy a felsőház ezt helyesen gyakorolja, arra a biz-

tosítékot semmi másban, mint annak a helyes összealkotásában kell keresni. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Már most mik azok a lényeges momentumok, a melyek szükségesek, hogy egy testület, a mely ilyen jogkörrel felruháztatott, azt üdvösen, helyesen gyakorolja?

A legelső kellék, a mely erre szükséges, a mely minden más kelléknek az alapja: a függetlenség minden irányban. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Mert ha a felsőház hivatva van a hatalomnak a képviselőház összeállítására gyakorolt túlságos befolyását és az ebből netalán eredő kárt olykor-olykor ellensúlyozni, függetlennek kell lennie e hatalomtól és annak minden tényezőitől fölfelé. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Ha másrészt hivatva van magának a képviseletnek a körében támadható hibákat ellensúlyozni, függetlennek kell lenni lefelé is, nem szabad ugyanazon tényezők befolyása alatt állania, melyek a képviseletre folytonos, hogy úgy mondjam, óránkint nyilvánuló befolyást gyakorolnak. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Másodszor, t. Ház, a felsőháznak teljes biztosítékot kell nyujtani, hogy összeállításában egy általános nemzeties felfogás érvényesül, azaz nem szabad annak történni, hogy a nemzeti képviselet többségének az akaratát megakaszszák akár egyes érdekkörök, akár egyes osztályok, akár egyes bármily tiszteletet érdemlő más partikuláris tényezők akarata; hanem annak a tényezőnek, mely ritka esetekben, ha eszélyesen jár el, de olykor-olykor mégis „megálljt“ mondhat az időszerinti nemzeti képviselet határozatainak: ennek a tényezőnek magában kell foglalni a nemzet mindazon életerőit, a melyek hivatva vannak a nemzet vezetésére, a melyek hivatva vannak arra, hogy a nemzet

élő lelkiismeretét alkossák. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

És harmadszor, t. képviselőház, ennek a felsőháznak elegendő politikai sulylyal kell birnia, hogy ne csak a formai joga legyen a törvényhozás másik tényezőjével párhuzamos hatalom gyakorlására: hanem, hogy a nemzeti közvélemény minden árnyalata megnyugvással és tisztelettel is fogadja eldöntéseit, még akkor is, midőn azok népies áramlatokkal összeütközésbe jönnek. *(Tetszés a baloldalon.)*

T. képviselőház! Mind e három szempontból szükséges a mai főrendiház reformja.

A mai főrendiházban, mint már említettem, az általam felemlített kellékek közül legnagyobb mértékben a függetlenség van meg. De ez sem kielégítő mértékben, mert hisz felemlítették itt — és a mult évtized történetének a nyomán említették fel, — hogy az a hivatalos elem, mely a felsőházban helyet foglalt, gyakran elég erősnek mutatkozott arra, hogy a benne létező független szavazatok sulyát abszorbeálja, hogy uralkodó befolyást gyakoroljon. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ama mély tisztelet mellett is, melylyel a főrendiház minden tényezője iránt viseltetem, ki kell mondanom, hogy összeállításában nincsenek meg a szükséges fokig annak a biztosítékai, hogy összes ténykedéseiben nem osztályérdekek, nem partikuláris felfogások, hanem egyedül a *nemzeti összeség* érdekei vezérlik. És épp ennek következtében a főrendiház mostani tényezői egymagukban a felsőházi feladatok teljesítésére szükséges sulylyal ma már nem rendelkeznek. Mert ha nem tekintem az egyház ott ülő képviselőit, a kik, a törvényjavaslat

szerint, igen helyesen, az országban létező többi vallásfelekezetek képviselőivel együtt, ezentúl is az erkölcsi rend bizonyos nagy szempontjait képviselik, melyeket én a törvényhozásban képviselve látni szeretek *(Helyeslés balfelől)*, melyek azonban állásuknál fogva működésükben bizonyos — megengedem — jogosult egyoldaluság felé hajlanak; — és ha nem tekintem azt a hivatalos elemet, mely, a főispánoknak mindenki által helyeselt kihagyása után, a számra kevés zászlós urakból fog állani: a főrendiházban más tényezőt, mint a születési arisztokráciát nem látok. *(Úgy van! balfelől.)*

Már pedig, t. képviselőház, meglehet, tévedek, de a mint én látom a világ fejlődését, a mint én észlelem a szellemek mozgalmait és ezeknek már is nyilvánuló eredményeit: a születési arisztokráciában van ugyan még elég társadalmi és erkölcsi suly arra, hogy a felsőházra ruházott feladatok teljesítésében résztvegyen, hogy abból neki igen nagy rész jusson: de nincs meg többé a társadalomban az a hatalmi sulya, hogy e feladatok terhét egymagában képes legyen elviselni. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Ennek következtében, t. képviselőház, általánosan elismert szükségnek mutatkozik az, hogy a születési arisztokráciának, mint az intézmény derekának a megtartásával — habár bizonyos megszorított mértékben — ebbe az intézménybe új elemek kerüljenek.

T. képviselőház! Hogyan akarja a t. kormány ezt a problemát megoldani, a mely problema most már világosan áll előttem s mely nem más, mint belehozni a felsőházba, a mai főrendiházba azt, a mire szüksége van, hogy úgy a függetlenség tekintetében,

mint az egyetemes nemzeti felfogás tekintetében, mint pedig a politika tekintetében egy felsőház feladatának teljesen megfelelni képes legyen? *(Halljuk! halljuk! a baloldalon.)*

A t. kormány ezt a problémát azzal akarja megoldani, hogy körülbelül 150 — a számról ne disputáljunk, mert hisz utóvégre is egyre megy, hogy 10-zel több lesz-e vagy kevesebb — mondom, körülbelül 150 életfogytiglan kinevezett tagot akar a főrendiházba bejuttatni. Ennyiből áll a czélbavett reformeszme egésze. Ez tehát a reform!

Már most kérdem, hogy vajjon azokból a tulajdonságokból, melyek a mostani főrendiházban, arra nézve, hogy egy felsőház feladatát teljes sikerrel megoldhassa, elegendő mértékben nincsenek meg, mit fog ez a 150 életfogytiglan kinevezett a felsőházba bevinni? Fog-e bevinni talán több biztosítékot arra, hogy a nemzeti érdekek egyetemességét mindenkor tekintetbe vegye, midőn egy reformjavaslat megvalósításáról van szó? Ennek a megvalósítását várjuk mi azoktól, kiknek a felsőházi tagsága, törvényhozói joga, a pillanatnyi pártérdek, a pillanatnyi hatalmi érdekek szülöttje? *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ezektől várjuk az egyetemes nemzeti érdekek képviselésének a főrendiházban való megerősítését? Vagy ezektől várjuk azt, hogy a hagyománynak leginkább a születési arisztokráczia által képviselt igényei mellé, a fejlődő időknek megfelelő mozgó elemet is bevigyék? Ezektől várjuk azt, a kik ha ma a felsőházba kinevezik őket, életfogytiglan ott bennmaradnak, tehát a mai pillanat fejlődési stádiumát képviselik, de a kiket további eszmeáramlatok követésétől, mint a mostani

kormány kinevezettjeit, csaknem becsületbeli kötelesség fogja visszatartani? *(Úgy van! a baloldalon.)* Vagy, t. Ház, ezektől várjuk azt, hogy növekedjék politikai sulyban a felsőház; hogy nagyobb megnyugvással fogadja a közönség az ő határozatait, mégpedig nem csak akkor, midőn az uralkodó áramlattal egy mederben úsznak, hanem akkor is, midőn, mint a felsőháznak néha tennie kell, az uralkodó áramlatnak ellentállanak? Ezek súlyától várjuk a közmegnyugvást, kikről mindenki tudja, hogy őket tisztán a hatalom, mégpedig nem is a mindenkori, hanem a mostani hatalom biztosítása végett vitték be? *(Úgy van! a baloldalon.)*

Hát, t. Ház, ezek által az elemek által a reform problémájának két legfőbb feladata közül, tudniillik az egyetemes nemzeti szellem létesítése és a suly növelése közül egyetlen egyet, nemcsak megoldva, de megközelítve sem látok; azt a harmadik kelléket pedig, melyet elsőnek kellett volna említenem, tudniillik a minden irányban való függetlenséget: teljesen megrontva. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Ugyan, t. Ház, hogyan vagyunk ezzel? A t. miniszterelnök úr azt a jogot akarja magának adatni, hogy a felsőházba 150 életfogytiglani tagot nevezhessen ki. A mint azt már e padokról felszólalt t. barátaim felemlítették, mi a csekély számra szorított kinevezést nem kárhoztatjuk és ezért a miniszterelnök úr minket következetlenséggel is vádolt. De igen nagy a különbség a kettő közt. Ha csekély szám kinevezésére lesz joga a kormánynak, akkor ott állnak a közéletnek a közvélemény által mintegy már kijelölt kitünőségei, — megnevezhetnék embereket úgy az ellenzék, mint a kormánypárt sorából, — a kik elől

semmi néven nevezendő kormánynak kitérnie nem lehet. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Les hommes qui s' imposent, mint a francziák mondják, azok az emberek, a kik egyéni súlyuknál fogva nem mellőzhetők, akármit parancsoljon is a pártérdek.

De, t. képviselőház, bizonyára nem alacsonyítjuk le a magyar értelmiség hírnevét és nem vétünk ellene, ha azt mondjuk, hogy valamint minden országban, úgy nálunk is ezek száma felette csekély. Ha egyszer a százakba bemegyünk; mihelyt 150-ről, vagy 100-ról, vagy csak 80-ról szólunk, ama 80 mellett, a kit kineveznek, legalább még tízszer annyi áll, a ki erre egyéni súlyánál fogva ugyanannyi jogot formálhatna. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Mihelyt egyszer a tiszteletre igen méltó jellemek — meg vagyok győződve, hogy a t. kormány ezt a korlátot meg fogja tartani — mondom, a tiszteletre igen méltó jellemek, de végre a közéletben csak az arany középszerüség ösvényén haladók közé kell nyulnunk: akkor nincs semmi képzelhető indok az egyéni suly szempontjából, hogy miért választassék ki éppen az a 80, vagy az a 100, a kit majd kineveznek és miért ne 100 vagy 80 a többiek sorából, kik egyéni sulyra, egyéni jelentőségre nézve teljesen ugyanannyi igényt tarthatnak a kinevezésre. *(Úgy van! Úgy van! Tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ez a különbség, t. Ház, a csekély és nagyszámu kinevezettek közt.

És ennek aztán mi a következése, t. Ház? *(Halljuk!)* Ennek az a következése, — és nem is lehet másként kívánni semmilyen kormánytól — hogy midőn nincs belső ok, hogy azt a százat, kinek a kinevezésére joga van, éppen innen vagy onnan vegye

azoknak a sokaknak számából, kiknek hasonló kvalifikációjuk van: akkor, természetszerüleg, a politikailag megbizhatókat, a vele együttérzőket, azokat fogja kiszemelni, kik neki teljes biztosítékot nyujtanak arra, hogy nemcsak a míg kormányon lesz, de azon túl is az ő pártérdekeit fogják mindenben szem előtt tartani. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Ez, gondolom, t. Ház, oly világos, mint a hogy kétszer kettő négy. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Egészen más volt e tekintetben, t. Ház, az a valóban alkotmányos és nemes felfogás, mely Angliában nyilvánult, midőn ehhez hasonló kérdés merült fel.

Midőn 1869-ben az ősz lord John Russel a főrendiházban indítványt tett, hogy 28 életfogytiglani peert nevezhessen ki a korona, akkor ezt az indítványt egyszersmind megtoldotta azzal az eszmével, hogy évenként legfeljebb négy legyen kinevezhető. És mivel indokolta az angol közélet e tiszteletre méltó veteránja ezt a felfogást? Ő azt mondta: ma az én barátaimé a hatalom, azé a párté, melyhez én is tartozom; de ez mindegy: én, alkotmányos és parlamenti felfogásból kiindulva, nem engedhetem meg azt, hogy egy kormány, hogy egy párt, legyen az bár az enyém, a koronának adandó e jogot egészen kimeríthesse. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

S a szabadelvü párt egy másik tagja, lord Grey, felállott és az indítvány támogatására a vita egyik későbbi stádiumában azt mondá, hogy akármint oldassék is meg a kérdés, nem szabad azt akként megoldani, hogy a kinevezhető egész számot a jelenlegi vagy akármely, épp a reform pillanatában hatalmon

levő párt kimeríthesse. Ez volt a felfogás, melyet az angol liberális párt legnemesebb alakjai kifejeztek, mikor ők voltak a kormányon, mikor pártérdekből arra kellett volna törekedniök, hogy az egész jogosítványt ők gyakorolják. *(Mozgás.)*

Nálunk pedig, t. Ház, a legnagyobb hidegvérüséggel beszélnek arról, hogy a felsőház függetlenségét, 150 tag kinevezése, legfölebb a mostani kormánynyal szemben veszélyezteti, az azon túli kormánynyal szemben nem. *(Élénk tetszés a bal- és a szélső baloldalon) Halljuk! Halljuk!)* T. Ház! Ez a maga egész nyerseségében az „aprés nous le déluge". *(Hosszantartó élénk helyeslés a baloldalon és a szélső balon. Mozgás.)* Mert az épp úgy megtörténhetik, hogy a mostani kormány által saját pártja, saját legmegbízhatóbb híveinek a számából kiszemelt 150 tag, a felsőház rendeltetésének flagráns megsértésével, az utána következő kormánynyal szemben rosszakaratu ellenzék fog lenni *(Nyugtalanság.)* s akkor az önök által átalakított felsőház épülete ide-odahajlandoznék a feltétlen szolgalelküség és a parlamenti obstrukczió közt. *(Hosszantartó élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás.)* De hát, t. Ház, nem áll hatalmamban a t. túloldalba az alkotmányosságnak és a parlamenti méltányosságnak ama finomabb elveit beoltani, melyek az angol pártok eljárását jellemzik. *(Helyeslés és derültség a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás jobbról.)*

Én e témát csak azért hoztam fel, hogy itéljen mindenki, a ki elfogulatlanul itélni képes, a reform ily módon történt tervezésének az erkölcsi természetéről, erkölcsi jogosultságáról *(Tetszés a baloldalon.)* s

inkább áttérek némely oly érv bonczolására, melyekkel különösen a miniszterelnök úr, de mások is ezt a nagymérvü kinevezést igazolni iparkodtak. *(Halljuk!)*

A miniszterelnök úr egyik főérve az volt, hogy nem kell e nagymérvü kinevezési jogtól tartani, mert ki gyakorolja azt? A parlamenti felelős kormány. Parlamenti felelős kormány pedig nem tarthatja magát a képviselőházi többség támogatása nélkül. *(Tisza Kálmán miniszterelnök: Nem erre mondtam! — Mozgás. Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr ezeket mondja szóról szóra *(olvassa)*: „Parlamenti rendszer mellett, t. Ház, milyen kormánynak lehet a képviselőházban befolyása? Azon kormánynak, mely többséggel bir a képviselőházban. Ha az ellen keres a t. képviselő úr túlsulyt a felsőházban, én ezt a parlamentárizmussal határozottan nagy mérvben ellenkezőnek tartom, sőt éppen azt kell óhajtani, hogy a képviselőházban többséggel biró kormány azon javaslatoknál, melyeket az alsóház elfogadott, állandó csökönyös gátra a törvényhozás másik házában ne akadjon.“ *(Élénk helyeslés a jobboldalon. Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház, e szavaknak értelme éppen nem más, mint a mit én mondtam. *(Úgy van! balfelől.)* A kormány e hatalmára nézve a megnyugvást a miniszterelnök úr abban keresi, hogy a felsőházi tagok kinevezési jogát csak a képviselőházi többség által támogatott kormány gyakorolhatja, tehát csak e parlamenti többség értelmében gyakorolhatja, a mit a miniszterelnök úr kívánatosnak tart.

T. Ház! Ezzel az érveléssel igen sajátságos helyzetben vagyunk. Midőn a választási elv kizárása mel-

lett érvelnek, akkor főindokként azt halljuk emlegetni, hogy akárhogyan konstruáljuk a választó testületeket, a választott elem a felsőházban nem lesz egyéb, mint a képviselőház tiszta ismétlése és ezért, mert nem szabad a felsőháznak, ha a képviselőházzal szemben korrektivum akar lenni, a képviselőház merő ismétlésének lenni, ezért rossz a választás. *(Derültség és tetszés balfelől.)* Ha pedig a kinevezést védik, azt mondják: kérem, hiszen csak a képviselőházi többséggel egyetértőleg eszközölhetők a kinevezések, azok eredménye tehát mi lehet? Az, hogy a képviselőházi többség ismét kifejezésre jut a felsőházban, tehát ezért jó a kinevezés. *(Derültség és helyeslés balfelől.)*

T. Ház! Megvallom, gyenge eszemmel e két bizonyítást összeegyeztetni nem tudom. Ha nem kívánatos, hogy a felsőház a képviselőház egyszerü ismétlése legyen; ha ezért nem jó a választási elv: akkor nem jó a kinevezési elv sem, mely nem vezethet egyébre, mint arra, hogy a felsőházban nemcsak ugyanazokkal az elemekkel, hanem egyenesen azokkal a momentán politikai irányzatokkal is találkozunk, melyekkel a képviselőházban. *(Helyeslés balfelől.)*

De, t. Ház, a miniszterelnök úr érveinek a legfőbbike, az ily nagymérvü kinevezések eszközölhetése mellett, a peer-schub lehetősége. *(Tisza Kálmán miniszterelnök tagadólag int.)* Akkor, t. Ház, én nem tudok olvasni, mert hónapok óta kezemben van a t. miniszterelnök úr által beadott indokolás és ott világosan ki van fejtve egy egész lapon át, hogy szükséges a kormánynak azokkal az eszközökkel rendelkezni, melyek által a két Ház közt az egyetértést, ha máskép nem lehet, kinevezés utján létrehozza és miután ez nehezen

eszközölhető örökletes tagok tömeges kinevezése által, ezért szükséges, hogy a koronának fentartassék az élethossziglani kinevezések joga. Ez áll, t. Ház, ha olvasni és az általam olvasottat megérteni tudom, a miniszteri indokolásban. *(Úgy van! Helyeslés a baloldalon.)*

Már most, t. Ház, én ezt az érvet és ezt az alapot elvileg egészen helytelennek tartom és a mennyiben annak súlya volna, a kormány javaslatára alkalmazva, nem tartom őszintének. Igazolom mindkét állításomat. *(Halljuk!)*

A t. miniszterelnök úr nagy könnyedséggel hivatkozik indokolásában egy angol példára. Hivatkozik arra, a mit a Grey-minisztérium a nagy választási reform idejében tenni szándékolt, midőn az angol lordok Háza e reformnak huzamosan ellentállt; midőn már-már a forradalom veszélye előtt állt az ország és azt mondja: ime, ez a példa igazolja azt, hogy minden kormánynak meg kell adni a jogot arra, hogy a végszükség esetében ily eszközzel is helyreállithassa az egyetértést a törvényhozás két Háza közt.

Már most, t. Ház, hogy mennyire távol áll a miniszterelnök úr felfogása, ki a peer-schubot az alkotmányos gépezet egyik rendszeresített kerekévé akarja tenni, attól az angol felfogástól, melyre ő hivatkozik, erről, szerencsére, megvannak maguknak az illetőknek a nyilatkozatai.

1856-ban, midőn az angol felsőházban, egy inczidentális eset alkalmából, felmerült az élethossziglan kinevezett peerek kérdése, hivatkozás történt a Grey-minisztérium egy tagjának, lord Broughamnak a leveleire, melyek egyikében a nemes lord

azt mondja, hogy mikor ő lord Grey kollégájával Windsorba ment nyolczvan új örökletes peer kinevezésének a kieszközlésére, akkor ő igenis nagyon élénken érezte a helyzet válságos voltát s ebből kifolyólag e rendkívüli lépés szükségességét; de olyanok voltak az ő és kollégáinak az aggodalmai e lépés következményei iránt, az egész angol alkotmány szilárdságára nézve, hogy az utolsó pillanatig gyötörte őket a kétely, vajjon nem volna-e jobb minden eshetőséggel szembe szállni, mint egy ily lépésre magukat elhatározni.

Midőn ezt lord Brougham előtt, ki 1856-ban az angol felsőházban jelen volt, idézték, szükségesnek látta szót emelni és az akkori körülményekre reflektálva, körülbelül ezeket mondá: „Teljesen úgy van a dolog, a mint leveleimből felolvastatott. Mi akkor nagyon éreztük a helyzet súlyát és visszagondolva az akkori helyzetre, kénytelen vagyok megmondani, hogy igenis akkor indokolva volt az ily lépés; de — úgymond a nemes lord — ha visszagondolok arra, hogy mily könnyen határoztuk volna magunkat, hogy ugyanannyi élethossziglani peer kinevezésére: akkor érzem azt, hogy ezt az institucziót e szempontból nem szabad az angol alkotmányba behozni; mert ha szükséges a felsőház tagjainak a szaporítása, mint végeszköz, akkor ezt minden kormányra nézve a lehető legnehezebbé kell tenni, nem pedig legkönnyebbé, hogy valóban csak mint végeszközhöz nyuljon hozzá.“ *(Élénk tetszés balfelől.)*

És én, t. képviselőház, ámbár nem teljesen azonosítom a két fogalmat, de, megvallom, ezt csaknem olyannak tekintem, mint a forradalmat. Mert az

egyetlen egy nemzet fejlődésében sincs kizárva, hogy a forradalmi térre nem fog lépni, de azért egyetlen egy nemzetnek sem fog eszébe jutni, hogy a forradalom jogosultságát alkotmányában számításba vegye. S ezért a peer-schub lehetőségét, mint egy alkotmányos reform indokát, nem vagyok képes elfogadni. *(Helyeslés balfelől.)*

Egészen más erők azok, t. Ház, melyek manapság a parlament két Háza között való egyetértés helyreállitására működnek és működni fognak, ha ugyan az emberi nem fejlődése az eddigi irányban tovább halad, mégpedig évről évre, nagyobb súlylyal. Az alkotmányos intézményekben lehetetlen minden eshetőségre a gépezet mekhanikumában keresni a megoldást és a biztosítékot. Akárhogy konstruáljuk az intézményeket, lehetetlen, hogy azok működésének a jó nagy részét ne bízzuk azokra az erkölcsi erőkre, melyek a társadalomban és a nemzetben érvényesülnek. A modern alkotmányos nemzeteknél pedig, t. Ház, Európaszerte mindenütt s így minálunk is, hosszu küzdelmek és hosszu alkotmányos fejlődések utján, megdönthetlenül érvényesült a nemzeti akarat felsőbbségének az ereje s ebből kifolyólag a népképviseleten alapuló Ház fölénye a politikai hatalom gyakorlásában. Ezt, t. Ház, sem kimondani, sem hangsúlyozni nem szükséges, törvénybe iktatni pedig nem is lehet, nem is szükséges: ez a társadalmi és nemzeti tényezők súlyának természetszerü működése által ellenállhatlanul érvényre jut. És így *a felsőház a nemzetiképviselet akaratával szemben hosszu ideig ma már csak akkor folytathat sikeres ellenállást, ha a nemzeti képviselet a nemzet akaratának a magyarázatában tévedett és*

ha az igazi közérzület a felsőház és nem az alsóház álláspontja mellett van. (Élénk helyeslés balfelől. Úgy van!)

Ha a népképviseleti kamara megmarad a maga talaján; ha hű képviselője, hű magyarázója a nemzeti akaratnak; akkor ma már nincs az az erő, a mely képes volna határozatainak a megvalósulását huzamosabb időn át megakadályozni. És az az angol példa, a melyre a t. miniszterelnök úr, indokolásában, hivatkozik, mintegy utolsó mozzanata volt annak a nagy küzdelemnek, mely a népképviseleti Ház politikai fölényeért egy évszázadon keresztül vívatott. Ez korszakot alkot e tekintetben nemcsak Angliának, hanem az összes alkotmányos államoknak a történetében. Láttuk Angliában most is ennek egy példáját, midőn legujabban erős ellentét támadt az angol alsóház és felsőház közt, a választási reform kérdésében. Ugyan mennyi ideig tartott, t. Ház, míg a felsőház, első izben kifejezett határozott ellenzése daczára, az alsóház által a közvélemény helyeslése mellett vitatott elvet elfogadta? A felsőházi többség ez elv mellé egy másik elvet akart állítani, a választó kerületek méltányosabb felosztásának az elvét. És mert neki ebben igaza volt, mert ebben a közvélemény őt támogatta, azért azt keresztül is vitte. A miben pedig az alsóháznak volt igaza, a miben az alsóház a nép óhajára támaszkodott, a választási jog kiterjesztését illetőleg, a felsőháznak kellett engednie: semmi jogi kényszer, hanem a nemzeti közvélemény, a nemzeti közakarat ellenállhatatlan ereje következtében. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés balfelől.)*

E tényezőtől várom én, t. Ház, a parlament két Háza közt való állandó egyetértés biztosítását.

És legyen szabad ez alkalomból mindjárt egy másik rokon természetü érvelésre válaszolnom, melyet a túloldalról oly gyakran hallottunk, *(Halljuk! balfelől.)* hogy t. i., ha a felsőházat a mi konczepczionk szerint alakitanák át, a hatalom sulypontja, minden egészséges parlamenti felfogás ellenére, a felsőházban lenne, a felsőház dominálna a népképviseleti kamara felett. Legyen szabad erre egész tisztelettel megjegyeznem, hogy ez az aggodalom merő agyrém, merő ürügy. Ha előáll oly helyzet és igenis előállhat, hogy erkölcsi túlsúlyban van a felsőház az alsóház felett: a hiba nem a felsőház túlságos hatalmasságában rejlik, hanem mindenkor magában a népképviseletben. *(Élénk helyeslés balfelől. Igaz!)* Akkor a hiba abban van, hogy aláásták a népképviselet hatalmának az erkölcsi forrását; *(Élénk helyeslés balfelől. Úgy van!)* akkor a hiba abban van, hogy a népképviseleti rendszer nyilvánulásának a meghamisitása vagy erőszakolása által *(Zajos tetszés balfelől.)* oda engedték fejlődni a dolgot, hogy a formai népképviselet nem a nemzet igazi képviselete, *(Úgy van! balfelől.)* hogy meg van benne annak minden formai jogositványa, de nincs meg az erkölcsi ereje. *(Úgy van! balfelől.)* És ha önök, a túlsó oldalon, ehhez hasonló helyzet súlyát tapasztalják, vagy talán annak az előállhatásától félnek, *(Ellenmondás jobbfelől. Zajos tetszés és éljenzés balról.)* akkor meg fogjuk mutatni az utat e helyzet megszüntetésére, de nem az alkotmány többi tényezőinek, nem a felsőháznak a gyöngitésével, hanem a népképviselet összealkotásában mutatkozó hibák orvoslásával. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De a kormány javaslatával szemben miként

óhajtjuk mi azt a problémát megoldani, melyet beszédem bevezetésében felállítottam? Mi azt hiszszük, hogy ha előállott az a fejlemény, mely szerint a születési arisztokráczia egymagában véve nem elég erős arra, hogy a felsőház alkotmányos funkczióit sikeresen teljesíthesse, akkor ahhoz új elemet kell adni. Uj elemet, ·s nem egyes, a kormány által kiválasztott új embereket, kik ottan nem képviselhetnek semmit, mint a maguk egyéni súlyát, mely azok közt keveseknél lehet ily funkczióra elég nagy, és azon kívül csak a létező kormány hatalmi befolyását. *(Igaz! balfelől.)* Ezt, t. Ház, nem lehet új elemnek nevezni, melyet a felsőházba helyeznek. Ezek önkényüleg kiszemelt új egyének, de ezek új társadalmi elemet, ezek az intézménynek egy másik oszlopát a születési arisztokráczia fentartott oszlopa mellett, nem alkothatnak. *(Helyeslés balfelől.)*

Mi új elemet akarunk behozni és ez az új elem nem lehet más, mint az, a mely a nemzeti fejlődés vezetésében, *a nemzeti eszmék forrongásában már ma is a főszerepet viszi,* s az nem lehet más, mint *a magyar középosztály színe-java. (Helyeslés balfelől.)* Ezt az elemet kell bevinnünk, ha akarjuk, hogy annak a felsőháznak, melyet szervezni kívánunk, meg legyen egyfelől a kellő függetlensége, másfelől a kellő nemzeti egyetemes felfogása és harmadszor a kellő politikai sulya. Ezt az elemet, mint bármely társadalmi elemet, mely a maga egyetemességében nem jöhet valamely testületbe, másképp, mint a képviseltetés, választás utján, hogyan lehessen belevinni, azt én nem tudom. Ez, t. Ház, annak az alapelvi oka, hogy miért kívánom a felsőház egy részének a létesítését választás

utján, mégpedig a törvényhatóságok által, hol ez az uj elem szervezve van. És ezzel a gondolattal szemben ne tessék azt mondani, hogy, ha nem található 150 kitünőség a kormány által való kineveztetés utján, akkor 80-at — mert ennyit akarunk választás utján bevinni — választás utján sem lehet találni. Hiszen e választottak nem a maguk egyéni súlyánál, nem a maguk kitünő egyéni tulajdonainál fogva lesznek hivatva ott szerepelni, hanem ezek ott azt az elemet képviselik, mely bizalmát rájuk ruházta. *(Helyeslés balfelől.)*

Ez óriási különbség a tagsági jog e kettős keletkezése közt, melynek egyikénél minden egyes egyénnek saját érdeme alapján kell állani, másika mellett pedig mindenki annak az egész választótestületnek, annak az egész társadalmi elemnek a talapzatán áll, melynek bizalmából a helyét elfoglalja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De ezzel a konczepczióval szemben a mult napokban erős védelmi és támadási harcz folyt. És ha az érvek sokaságából, a melyeket hallottunk, csak egynéhányat akarok ki ragadni, azokat, a melyeket a legnyomósabbaknak vélek, már a személyt megillető tiszteletnél fogva is, természetesen, a miniszterelnök úr érvelésével kell kezdenem. És fel kell hoznom egy érvet, a melylyel már csak azért is kell foglalkoznom, mert a miniszterelnök úr azt mondotta, hogy ez a főérve a választás elve ellen. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azt mondja a miniszterelnök úr, hogy „nem óhajtom a törvényhatóságok által választott tagokat, főleg azon okon, egyebek mellett, a melyet most leszek elmondandó“ és e bevezetéssel körülbelül azt

fejtegeti, hogy vagy ambicziójukat találják a kiváló politikai tehetségek abban, hogy törvényhatósági mandátumot nyerjenek a felsőházba s ekkor ez által szegényedni fog politikai tőkében a képviselőház és a sulypont átmegy a felsőházba; vagy nem találják ebben ambicziójukat és ekkor nem fogja megütni a kellő mértéket a felsőház törvényhatósági választott tagjainak az egyéni minősége.

Gondolom, helyesen idézem az argumentáczió értelmét.

Ha csakugyan ez a főérve a miniszterelnök úrnak, akkor ettől bátran elfogadhatja a mi javaslatunkat; vagy ha annyi súlya van ennek az érvnek, hogy e miatt nem fogadhatja el javaslatunkat, akkor méltóztassék visszavonni a saját maga javaslatát is. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* Mert, t. képviselőház, az egész a körül forog, hogy van-e népünkben egyáltalában elegendő politikai tőke arra, hogy a képviselőházban helyt nyerő tehetségek mellett, még a főrendiház számára is jusson 80—100 vagy 150. Ha nincs, akkor épp oly kevéssé lehet azokat a képviselőház elszegényedése nélkül kinevezés utján a felsőházba hozni. *(Élénk tetszés és helyeslés a baloldalon.)* Ha pedig van, akkor épp úgy lehet a választás utján behozni. *(Élénk tetszés és helyeslés a baloldalon.)*

Miután ezzel az indokkal foglalkoztam, csak azért, mert oly magas szentesítést nyert, hogy a miniszterelnök úr ezt főindokának nevezte, még egyetkettőt kell kiemelnem, a mit több oldalról hangsúlyoztak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Folyton halljuk, az előadótól kezdve a mai nap

utolsó szónokáig a túlsó oldalról, hogy, a törvényhatóságoknak a főrendiházban képviseltetési jogot adván, beleviszszük a törvényhozásba azt, a mit onnan minden áron ki kell küszöbölni, tudniillik a partikulárizmus szellemét és hogy a megyét ezzel tulajdonképpi hivatásától, a közigazgatástól áttereljük a politikára. Hogy, t. Ház, ez utóbbival röviden végezzek, megvallom, abból a körülményből, hogy egy megyének vagy városi törvényhatóságnak a közönsége minden 8 évben — pedig ez a mi javaslatunk szerint a legrövidebb terminus — egyszer egy követet választ a főrendiházba, azt következtetni, hogy ez által a megye, mint Földváry képviselő úr ma mondta, összesen 63 parlamentté válik, a közigazgatástól, a melylyel e nyolcz év alatt nyolczszor 365 napon át foglalkozik, elterelődik és politikai testületté alakul: ismétlem, ezt következtetni és ezt állítani annyira nem komoly dolog, hogy, azt gondolom, egy kis meggondolás után, többé senki sem fogja ezt ismételni. *(Derültség balfelől.)*

De, t. Ház, ott van a megyei partikulárizmus mumusa. Ezzel az érvvel is nehéz czáfolólag foglalkozni, mert nehéz annak testet adni. Nehéz tulajdonképpen annak az igazi értelmét felfogni. Mert ha csak nem akarjuk az ország összes választóit a választási cselekményre összecsődíteni és az egész képviselőházat mindnyájuk által együttesen választatni, akkor a partikulárizmusnak egy bizonyos faja, tudniillik az a különkülön választás, külön csoportosítás szerint, minden képviselőválasztásnál megtalálható. De, t. Ház, megengedem, egyben különbözik az a választó testület, melyet a választókerület közössége alkot, attól, me-

lyet a törvényhatóság alkot: hogy tudniillik a választókerület elemei közügyre vonatkozó semminemü egyéb érintkezésben, egymással nincsenek, csak abban, hogy időnkint választás alkalmával összejönnek; holott a megyei vagy városi törvényhatóságok választó testületei közügyekben egyébként is találkoznak.

Hát, t. Ház, megvallom, ha mi a választást komolyan veszszük; ha mi azt a közakarat kifejezőjének akarjuk tekinteni és nemcsak alkalmatlan formalitásnak, melyen keresztül kell esnünk, melynek a hatályosságát azonban lehetőleg kijátszani iparkodunk: akkor azt a körülményt, hogy egy választó testület tagjai közügyekben egyébként is találkoznak, hogy egymást megértve, köztük közakarat fejlődhetik, — nem hátránynak, hanem egyenesen előnynek kell tartanunk.

És ez nem nyomhatja a választókerületre a partikulárizmus bélyegét. Azért, mert annak egyes elemei különben is találkoznak, azért azok még nem alkotnak sem helyi parlamentet, sem követeik nem tekinthetők a helyi hatalom puszta kifejezőinek. A mi a partikulárizmust a választásba beviszi, a mi — mint a miniszterelnök úr tegnap mondta — még a magyarországi, 1848 előtti alkotmányos élet fénykorában is állandó panaszként hangzott a legjelesebbek ajkairól: az az utasítási és követvisszahívási jog. Ez az, a mi a képviseletet egyetemes nemzeti jellegéből kivetkőzteti és azt a partikulárizmus jellegével felruházni képes. Ha ez nincs és ezt tudtommal senki a Házban a törvényhatósági választó testületekre ruházni nem kívánta, akkor ez a küzdelem a partikulárizmus czimén, itt csakugyan nem jelent egyebet, mint küzdelmet üres, tartalom nélkül való jelszóval. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Egy más érvet is hozott fel, általam különben élvezettel hallgatott jeles beszédjében, Vadnay Károly t. képviselő úr.

Ő ugyanis hivatkozott ama szomoru tapasztalatokra, melyeket a választások terén tettünk és azt mondja: — a képviselőválasztás annyi bajjal jár, hát minek szaporitsuk a választások számát még egy ujabb választással? T. Ház, ha ennek az argumentumnak a logikai következményeit le akarjuk vonni — a mint azok bizonyára a t. képviselő úrnak nem állottak szemei előtt, midőn ezt az érvet használta — akkor ez végkövetkezményében megöl minden közszabadsági és képviseleti intézményt, mert utóvégre is minden képviseleti intézmény választáson alapszik.

Én, t. Ház, ez ellen is tudok korrektivumot. Ám a korrektivum nem az, hogy a választások alkalmazását ott is, a hol azt a dolog természete kivánja, mellőzzük, hanem az, hogy a választások szabadságának, függetlenségének és tisztaságának minden biztositékát megadjuk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez az az irány, melyben keresni kell a a biztositékot e kinövések ellenében. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

De, t. Ház, más nagy szavak sem hiányoztak azokban az érvelésekben, melyek az általunk támogatott indítványnyal szemben hangoztattak. S igy különösen Beksics Gusztáv képviselő úr valósággal szivrepesztő hangon *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* tiltakozott a demokráczia nevében a választási elv meghonosítása ellen és a demokráczia nevében esengett a hatalom kegyes pártfogásáért s protekcziójáért. *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* Hát, t. Ház, erre

az ellenvetésre előre megadta a választ Szilágyi t. barátom, keddi fényes beszédének ama kimagasló momentumában, melyért most köszönetet mondok neki, hogy a vita főszempontját oly fényes világításba helyezte *(Éljenzés a baloldalon)* és ez az volt, midőn azt mondotta, hogy a demokráczia gyönge, fejlődő korában, midőn még nem érzett biztos talajt maga alatt, akkor igen sok helyen kénytelen volt a rendi túlsulylyal szemben a királyi hatalom védőszárnya alá menekülni; de ha ma, midőn a legnagyobb hatalommá vált a czivilizált világ minden országában, ugyanazt teszi a demokráczia, akkor elárulja küldetésének a legszentebb részét, mely mindenütt a szabadság kivívása. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ám Beksics t. képviselő úr ellenszenvének a választás ellen, mit ő a demokráczia jelszavával fedez, lélektani magyarázata van. *(Halljuk! Halljuk!)* Én nem vonom kétségbe, sohasem szoktam, legkevésbbé vonom kétségbe a képviselő úrnál az ő teljes jóhiszeműségét és őszinteségét, de hogy a t. képviselő úr, a demokrácziáról beszélve, mit ért e szó alatt, azt ő maga megmondotta nekünk oly világossággal, a mely éppen az ő őszintesége és jóhiszeműsége mellett szól, mert különben ezt annyira el nem árulta volna éppen minapi beszédében. *(Halljuk! Halljuk!)* Megmondotta ugyanis, hogy ő éppen attól a megyei közönségtől fél, melyre a választást bízni akarjuk, mert e megyei közönség nem elég demokratikus, mert ha ebben a megyei közönségben azt keressük, hogy a „polgári osztály“, az iparos és kereskedő mily kevés perczentet tesz, akkor világos, hogy a demokrácziát veszélyeztetné e megyei közönség; tehát vedd a demok-

rácziát védelmed alá, ó, hatalom! Ezt mondotta a t. képviselő úr. Nohát, t. Ház, itt van a lélektani rugó, mely miatt a t. képviselő úr és sokan ő vele együtt, *(Közbeszólás a baloldalon: Nem igen sokan!)* talán nem igen sokan, de némelyek, habár kevesebb őszinteséggel, irtóznak a megyei elemtől, mint a melyre a választás bizatnék. Ők midőn demokrácziáról beszélnek, akkor tulajdonképpen csak a klikk uralmáról szólnak. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.)* Őket egy önmaguk előtt talán be nem vallott, de engesztelhetetlen gyűlölet vezeti a régi magyar társadalom fenmaradt elemei ellen. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És mert egy író, a ki, gondolom, Beksics Gusztáv képviselő úrhoz igen közel áll, *(Közbeszólások a baloldalon: Timóleon!)* utána járván a megyei bizottmányok összeállításának, kideritette azt, hogy e megyei bizottmányok virilistái közt még most is 60%-ja szerepel azoknak, a kik birtokukat őseiktől örökölték, hát ezek, szerinte, nem képviselhetik a demokrácziát.

Hát, t. Ház, én, megvallom, egészen máskép fogom fel a demokrácziát mint a képviselő úr és azt hiszem, igazabban, azt hiszem, egyetértőbben mindazokkal a nagy szellemekkel, a kik a demokráczia igazi törekvéseinek előharczosai voltak. Valamint nem tartom a demokráczia igazi hívének azt, a ki egy társadalmi átalakulás következtében, a társadalomban fejlődő új elemek iránt ellenszenvvel viseltetik és azoktól meg akarja tagadni azt a részt, melyet becsületes munka és törekvés által maguknak kivívnak, *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* éppen úgy nem tarthatom a demokráczia igaz hívének azt, a ki a

demokrácziában az új elemeknek egy arisztokrácziáját akarja létesiteni *(Zajos tetszésnyilatkozatok a balés szélső baloldalon.)* és a ki a demokráczia köréből ki akarja zárni a régi társadalom amaz elemeit, melyek nem privilégiumok, nem elzárkozottság utján, hanem szintén saját tulajdonságaiknak szivóssága által az új áramlatok közepett is fenn tudták magukat tartani. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* T. Ház! Szóljunk e tárgyról egész nyiltan! *(Halljuk! Halljuk!)* Az igazi demokratikus felfogás első feltétele az, hogy sem az új, sem a régi elemek iránt szükkeblü ne legyen hanem legyen univerzális és igazságos. De ha Beksics Gusztáv képviselő úr, bizonyos értelemben joggal emelte ki mint a demokráczia egyik fényoldalát annak az állami erők egyesítésére irányuló tendencziáját, és midőn ezt készségesen elismerem: ne legyünk viszont vakok a demokrácziának magának a hiányai és ama veszélyek iránt, a melyekkel az össze van kötve. Ne boruljunk le, mint valami fetis előtt, a világon semmiféle elv előtt, hanem vizsgáljuk azt minden oldaláról szabad látással, világos felfogással. Ha van a demokrácziának veszélye, e veszély *a politikai tradiczió hiányában* keresendő. E veszélynek egy ellenszere van, — és ez az, ha a demokratikus fejlődés formái között és annak uralma alatt is a régi társadalom elemei minél nagyobb mértékben meg tudják állani helyüket, minél nagyobb mértékben át tudnak menni az új viszonyokba. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Azoknak az országoknak a példája mutatja e tétel igazságát, melyeknél a demokratikus átalakulás egyszersmind a régi társadalom elemei egy nagy részének az elpusztulásával járt. Ott van Franczia-

ország példája, a mely fajegységének ös ereje mellett, miután ott a demokratikus elv keresztülhatolása csak egy véres forradalom által vált lehetővé, mely a régi társadalom számos hasznavehető elemét elpusztitotta: a politikai tradiczió szükséges elemét teljesen nélkülözvén politikai szerkezetében, nemzeti politikája irányának megállapitásában egy évszázad óta sem tud végleges eredményhez jutni. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És ha én most azt tapasztalom, hogy Magyarországon, a társadalom és nemzeti szervezet demokratikus átalakulása mellett, az új korszakba belenéz, annak a forrongásába mint az éltető elemek egyike belenyúl a régi magyar társadalomnak minél számosabb maradványa; ha látom azt, hogy a demokráczia számos fényoldala mellett létező e tagadhatatlan árnyoldalának, a tradiczió hiányának a korrektivuma igy önként létesül; ha látom azt, hogy demokratikus alapokon nem szakadnak meg a magyar nemzeti politikának azok az évezredes tradicziói, melyeket a régi magyar társadalom elemei vittek: ez engem nem bizalmatlanságra, hanem örömre indit és bizalomra gerjeszt. *(Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. képviselőház, hogy visszatérjek arra az eszmére, *(Halljuk! Halljuk!)* melynek alapján állunk, tudniillik azon az alapon, hogy a törvényhatósági választások utján új társadalmi elemet vigyünk be a felsőházba, hát akkor éppen az a körülmény, mely Beksics Gusztáv t. képviselő urat bizalmatlansággal tölti el, éppen az a körülmény szolgál nekem indokul arra, hogy alaptalannak tartsam azt az aggodalmat, mintha a förendiház eddigi elemei és a felsőházba választás utján jutandó elemek ne tudnának

egymással teljes harmóniában megférni és együtt működni. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Éppen azért, mert a törvényhatóságok legtöbbikében, minden privilégium és minden mesterséges korlát nélkül, hála istennek, még mindig azok az elemek dominálnak, a kik a magyar nemzeti politika hagyományainak fő törzsét alkotják, *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* azt hiszem, hogy azok a legjobb harmóniában tudnak majd együtt működni azokkal az elemekkel, melyek a magyar nemzeti politika tradicióinak másik törzsét képezik, *(Zajos helyeslés és meg-megujuló tetszésnyilatkozatok a bal- és szélső baloldalon)* holott, t. képviselőház, *(Halljuk! Halljuk!)* él bennem a meggyőződés, hogy a mint az olaj és a víz nem tudnak egyesülni, úgy soha nem fognak tudni egy politikai testté összeolvadni azok az elemek, melyek a magyar nemzeti politika folytonosságát a főrendiházban képviselték és ezentúl is képviselni hivatva vannak, tudniillik a születési arisztokráczia, azokkal, melyeket az önkény oda helyez, hogy amazokat leszavazzák. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Közös forrásból származnak ezek is, azok is, mondják önök. A korona jogából származnak, hiszen kinevezettek utóvégre az örökletes tagok is, mert őseik a korona kinevezésétől vették főrendiházi tagságukat.

Tökéletesen így van t. képviselőház. De egy kis különbség talán mégis csak van e két kinevezés közt. Hát én egy vallomást teszek a t. képviselőháznak. *(Halljuk! Halljuk!)* Rosszul esik nekem, mert senki sem szeret fekete színben feltünni azok előtt, a kikkel bármi téren együtt működik, de hát bevallom

egész őszintén, hogy én azért a tényért, hogy III. Károly király valamelyik ősömet a főrendiséggel megajándékozta és hogy ez a jog e kinevezés és egynéhány generáczió átörökítése utján reám is átszármazott, a Tisza-kormány iránt különös lekötelezettséget nem érzek. *(Zajos derültség, éljenzés és tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

De miután így lelkemet a fekete hálátlanság színében mutattam be a t. Háznak, mégsem akarnék rosszabbnak látszani, mint a minő tényleg vagyok s azért bevallom hasonló őszinteséggel, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy ha engem ez a kormány az általa kieszközölt kinevezés utján mint politikai ujonczot vagy mint régi hívét ruházna fel törvényhozói joggal, akkor én oly erkölcsi lekötelezettséget igenis éreznék vele szemben, hogy nagy kérdésekben ellene szavazni nem tartanám tisztességes dolognak. *(Helyeslés a bal- és szélső balon.)*

Ha pedig a t. miniszterelnök úr abban bízik, hogy — mindig kivéve természetesen ama politikai egyéniségeket, kiket, nagy politikai multjuk lévén, e tény ismeretével ajánlja a kormány kinevezésre, mert ezek helyzete egészen más szempont alá esik, de azokról szólva, kiknek politikai multjok nincs és kik természetszerüleg a nagy többséget fogják ott képezni, — ha, ismétlem, a t. miniszterelnök úr abban bízik, hogy az a körülmény, mert az ő javaslatának köszönhetik kineveztetésüket, az illető urakra nézve nem lesz erkölcsi gát: akkor, t. Ház, megvallom, hogy aggodalommal nézek azok erkölcsi minősége elé, a kik iránt a t. miniszterelnök úr ezt a bizalmat táplálja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

És most, beszédem befejezéseül, legyen szabad a t. képviselőház figyelmét felhívni e törvényjavaslat egészen különleges természetére. *(Halljuk! Halljuk!)* Mi, midőn e törvényjavaslatot megszavazzuk, és azt a főrendiházhoz átküldjük hozzájárulás végett, nagy igénynyel lépünk a főrendiház tagjai elé. *(Halljuk! Halljuk!)* Azzal az igénynyel lépünk a főrendiház tagjai elé, hogy saját szavazatukkal ugyanannak a testületnek a többségét az eddig élvezett jogoktól megfoszszák. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. Ház, nem mondom, hogy ezt nem lehet tenni. Ily igénynyel igenis lehet fellépni, de egy feltétel alatt: hogy erős erkölcsi bázison álljon, hogy egy nagy nemzeti érdeket képviseljen az az intézmény, melynek érdekében azt kivánjuk tőlük, hogy jogaikról önmaguk lemondjanak. *(Élénk helyeslés a szélső balon.)*

És, t. képviselőház, bármit mondjanak az itt vagy ott uralkodó hangulatokról, én mernék a főrendiház elé lépni egy olyan konczepczióval, minő a mienk, a mely, az igazat előttük nem leplezve, de azt az ő nemes szivükhez méltó őszinteséggel elejükbe tárva, megmondja nekik azt, a mit már a beszédem elején is megmondtam, megmondja egész nyiltsággal, hogy születési arisztokráczia egymagában ma már nem képes a felsőház feladatainak terhét viselni, — és a mely konczepczió azután kijelölné azt a velük teljesen rokon elemet, melyet, mint ama feladatok megoldására rendelt második oszlopot, melléjük állitani kívánunk. *(Zajos éljenzés és tetszés a baloldalon.)*

Igenis, t. Ház, a nemzeti akarat vizei az idők folyamán nagyokra nőttek. A képviselőház az a meder, mely e vizeket a fejlődés utján a jövő tengere

felé vezetni hivatva van; és arra, hogy azok békésen folydogáljanak, az első feltétel az, hogy a meder legyen elég mély, elég tiszta és elég egyenes. De a legjobb meder sem biztosíthat áradások ellen, azért tehát szükséges a töltés-rendszer. Ez a töltés-rendszer nem szabhatja meg a folyó irányát, hanem kénytelen azt követni; de elég erősnek kell lenni, hogy az áradásokat — elementáris események kivételével, melyek ellen nincs biztosíték — ismét rendes mederbe visszavezethesse. És kiderült, hogy a mostani töltésrendszer szűk, hogy azt tágítani kell. Nagyobb ártért kell engedni a nemzeti akarat nagyobbá vált, megnőtt vizeinek.

Ezt, t. képviselőház, ezt megtudnám érteni — és gondolom, meg is értetném a törvényhozás másik tényezőjével. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Igenis, t. képviselőház, én mernék a történelmi jog tiszteletet gerjesztő alakja elé lépni és merném neki azt mondani: „Ime, hozok neked egy új elemet, fogadd be szentélyedbe, mert ennek az elemnek a neve: nemzeti fejlődés, a te neved pedig: történelem. Ez a te törvényes gyermeked! *(Zajos helyeslés, hosszantartó tetszésnyilatkozatok és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

És én mernék a nagy és fényes nemzeti mult letéteményesei elé lépni és merném nekik azt mondani: tisztelettel hajlunk meg előtted, de nem mint egy bebalzsamozott múmia előtt, hanem mint egy még szebb, még nemesebb jövőnek, a nemzeti jövőnek a szülőanyja előtt. A mit neked hozunk, az a nemzet jövendője! Ennek csinálj helyet saját gyermekeid közt. *(Hosszantartó tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

S az a történelmi jog nem volna történelmi jog, ha ezt visszautasítaná s az a mult nem volna az a dicső mult, melyet tisztelünk, ha a nemzeti jövő, ha e tulajdon törvényes gyermeke előtt elzárná kapuit. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balon.)*

De t. képviselőház, ha mi ezzel a javaslattal lépünk a főrendiház elé, ugyan mit mondanánk azzal?

Azt mondjuk a történelmi jog képviselőinek: jövünk a fejlődés nevében bebocsáttatást kérni a kormány 150 kinevezettjének. *(Zajos felkiáltások: Igaz! Úgy van! a baloldalon. Élénk tetszés.)* Erre pedig azt fogja válaszolni — és teljes joggal — a történelmi jog: Nem ismerlek, te nem az én gyermekem vagy, neved nem fejlődés! *(Hosszantartó zajos helyeslés és tetszésnyilvánítások a bal- és a szélső baloldalon.)* Neved önkény és hatalmi féktelenség! *(Szünni nem akaró zajos helyeslés, meg-megujuló tetszésnyilatkozatok és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

És az a dicső mult azt fogja mondani: Ez nem az a nemzeti jövő, mely én belőlem ered, ez a pillanat szeszélyének, a pillanat hatalmi érdekének a szülöttje. *(Kitörő tetszésnyilatkozatok és zajos éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ha azután a történelmi jog és a mult képviselői megtagadják bebocsáttatást ennek a csudaszülöttnek, a ki nem az ő törvényes ivadékuk: bizonyosak lehetnek arról, hogy a nemzet többsége helyeselni fogja eljárásukat. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De én nem akarom a képviselőházat abba a helyzetbe juttatni, hogy a törvényhozás másik tényo-

zőjének az ajtajánál egy ily javaslattal kopogtasson s azért azt visszautasítva, Szilágyi Dezső t. barátom határozati javaslatát pártolom. *(Szünni nem akaró zajos éljenzés, meg-megujuló tetszésnyilvánítások és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

A KÖZIGAZGATÁS REFORMJÁRÓL.

— 1886. márczius 5. —

A köztörvényhatóságok szervezéséről szóló törvényjavaslat általános tárgyalása rendjén mondott e beszéd nem csupán magának a törvényjavaslatnak a birálása, hanem egyben a szónok felhasználja az alkalmat, hogy nagyobb vonásokban kifejtse nézeteit a *közigazgatás reformjáról.* A beszéd bevezető sorainak a megértéséhez szükséges annyit elmondanunk, hogy Tisza miniszterelnök, nem lehetvén jelen a szónok beszéde alatt, előzetesen a szónokhoz ment és kimentette magát. A szélső balon ez nagy nyugtalanságot okozott s midőn a miniszterelnök indulóban volt, egy hang utána kiáltotta: szökik! Erre Tisza visszament a helyére s a következő kijelentést tette:

„*Tisztelt képviselőház!*

(Élénk felkiáltások: Halljuk! Halljuk!) Bocsánatot kérek, de úgy látom, némelyeknek örömük telik benne, az embert még azért is, hogy kötelességét teljesíti, inzultálni. Megmondom tehát, hogy én gróf Apponyi Albert t. képviselő úrhoz azért mentem, mert ha nem volnék kénytelen távozni, illetlennek tartanám, hogy elmenjek most, midőn a Háznak oly tagja szólni kiván. *(Élénk helyeslés.)* Sem nem kértem tehát őt arra, hogy ne beszéljen, sem nem szököm beszédje elől,

melyet el fogok olvasni és ha lesz hozzá erőm, fogom refutálni. *(Élénk helyeslés és tetszésnyilvánítások a jobboldalon.)*"

E kijelentés után fogott szónok a beszédjébe.

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Nagyon sajnálom ugyan, hogy a mit a napirenden lévő javaslat felől elmondanom kell, a miniszterelnök úrnak különben minden hibáján kívül, az ő távollétében vagyok kénytelen elmondani, de azért mégis kérem a t. képviselőházat, méltóztassék engem a mai napon megajándékozni becses figyelmével, *(Halljuk! Halljuk!)* miután e tárgy vitatásából a Ház előtt tudvalevő körülmények miatt két ülési nap — e hét utolsó és a jövő hét első napja — úgy is el fog veszni. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. képviselőház! A vita eddigi folyamán több általános fogalmat hoztak egymással oly kapcsolatba, mely legalább az én meggyőződésemnek meg nem felel. Tekintettel e körülményre, ámbár szándékom most is főleg az előttünk fekvő törvényjavaslat hibáinak a birálata, még sem mellőzhetem egészen azt, hogy a közigazgatás reformjára vonatkozó nézeteimet általánosságban, legalább röviden, meg ne jelöljem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Kötelezettnek érzem magamat erre annál inkább, mert mint igen helyesen jegyezte meg Beöthy Ákos t. barátom, a parlament nem csupán a napirenden levő tárgyak eldöntésének, de egyszersmind a közvélemény előkészítésének, az eszmék tisztázásának is legtermészetesebb és legjogosabb tere. És a kinek

bizonyos, az ország jövendőbeli fejlődésére nagyfontosságú kérdésekről megérlelt és mély meggyőződései vannak, vétene a kötelessége ellen, ha a parlamenti tárgyalások alkalmát az eszmék tisztázására, saját meggyőződésének a terjesztésére fel nem használná. *(Halljuk! Halljuk!)*

Azok az általános eszmék, a melyekre bevezető észrevételeim vonatkoztak, mindenekelőtt abban nyilvánultak, hogy több szónok felvetette és megérintette azt a kérdést, vajjon a felelős parlamenti kormányzat és önkormányzat egymással megférő két fogalom-e, egymással megférő két tényezője-e a közéletnek?

Én, t. képviselőház, megvallom, nem is értem, hogy e kérdést felvetni lehessen, mert oly távol állok attól a felfogástól, mintha a parlamenti felelős kormány- és önkormányzat követelményei között ellentét lenne, hogy én annak az életerős politikai életnek, annak az életerős politikai szabadságnak a fejlődését, a mely nélkül a parlamenti kormányzat merő fikczió, önkormányzat létezése nélkül nem is tudom képzelni. *(Helyeslés a baloldalon.)*

De, t. képviselőház, azt a nézetet, melyet nem csak én magam és elvtársaim közül számosan vallunk, de a túloldal néhány tagja is, a mely szerint a közigazgatási tisztviselők kinevezését óhajtjuk, összeköttetésbe hozták a czentralizáczió elméletével és a czentralizáczió nevével jelölte meg azt tegnap Horváth Gyula t. képviselőtársam, a ki az egész áramlatot akkép jelezte, hogy vannak, a kik „magyar czentralizációt“ kívánnak.

E két fogalom összevegyítését én helytelennek

és a kérdés tisztázására nézve valóságos akadálynak tartom. *(Helyeslés balfelől.)*

Valamint lehet és van is Európának számos művelt államában igen messze terjedő deczentrálizáczió kinevezett tisztviselők mellett, úgy, hogy tovább ne menjek, saját hazánkban is látjuk a legridegebb czentralizáczió példáját választott tisztviselők mellett. Ez a helyi és a központi hatáskörök helyes megkülönböztetésének, de nem a tisztviselők alkalmazási módjának a kérdése.

És végül, t. Ház, bocsánatot kell kérnem t. szomszédaimtól és barátaimtól e padokon, *(a szélső baloldalra mutat)* teljesen tévesnek tartom az önkormányzat fogalmának a tisztviselő választás jogával való összezavarását. A tisztviselők kinevezése, a mint azt évszázados történelem által igazolt példák mutatják, nem zárja ki az önkormányzatot, sőt a legéleterősebb önkormányzat e rendszer mellett fejlődött és áll fenn ma is. Arról pedig, hogy a választott tisztviselők rendszerének a fentartása az önkormányzatra nézve semmi, de semmi biztosítékot nem nyujt, éppen a jelenlegi törvényjavaslatból kisérlem meggyőzni a t. képviselőházat.

T. képviselőház! Azoknak a kérdéseknek és eszméknek a tömkelegébe, a melyek a napirenden levő tárgygyal összefüggnek, hogy eligazodhassunk, rendet és orgánikus felfogást iparkodtam belevinni. És erre más, vagy legalább jobb alapot nem találtam, erre czélszerűbb kiinduló pontot nem vélek választhatni, mintha az ezzel összefüggő minden kérdés megbirálásánál a jogállam orgánikus fogalmából indulok ki.

A jogállam egész eszmerendszere, hasonlóan az égi testek pályájához, két gyúpont körül forog: a hatalom kellő szervezése és a szabadság kellő biztosítékai körül. *(Úgy van! balfelől.)* Bármily nagy fontosságot tulajdonítok is a hatalom kellő szervezésének, az e szempontból szükséges intézkedéseket nem fogadhatnám el és azok nem felelnének meg a jogállam fogalmának, azoknak kiegészítéseül nem szolgálnának a szabadság biztosítékait magukban tartalmazó intézkedések. Én az intézkedések e két rendszerét egymástól elválasztani nem tudom, sem az elméletben, sem a gyakorlatban, és igen kérem mindazokat, kik nézeteimet és óhajtásaimat méltányosan akarják megitélni, hogy azt, a mit az egyik szempontból kívánok, soha külön ne válaszszák attól, a mit a másik szempontból szükségesnek tartok és legyenek meggyőződve arról, hogy magam részéről csak e kettős sorozat együttes életbeléptetéséhez tudnék járulni, az egyikhez a másik nélkül soha. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És midőn ama szervezet képét akarom a t. Ház elé állítani, a mely előttem lebeg, és a mely a jogállam e kettős követelményének megvalósítását tartalmazza, nagyon megkönnyítette feladatomat egy még mindnyájunk friss emlékezetében lévő, minden tekintetben kitünő felszólalás a Ház e padjairól, *(a balközépre mutat)* értem Horváth Lajos t. barátom fejtegetéseit, a ki a szervezetet e két szempontból, tudniillik egyrészt a hatalom, másrészt a szabadság biztosítékainak szempontjából oly képben mutatta a Ház elé, a mely képhez én és, tudtommal, mindnyájan, kikről ismeretes az,

hogy a tisztviselők alkalmazási módjául a kinevezést óhajtjuk, teljesen hozzájárulunk. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

T. képviselőház! Legyen szabad mégis a szervezet e képét rövid körvonalakban ismét vázolni, mert néhány megjegyzést óhajtok annak egyes részeihez fűzni. *(Halljuk!)* A hatalom szervezésének a szempontjából, hogy az állam akarata czélszerűen, szabatosan és, a mire sulyt fektetek, részrehajlatlanul hajtassék végre, ebből a szempontból csatlakozom én több előttem szóllott t. képviselőtársam ama felfogásához, hogy az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők kinevezését tartom helyesnek és indokolom ezt, ma csak abból az egy szempontból, melyet utolsó helyen hangsúlyoztam, a hatalom részrehajlatlan kezelésének a szempontjából. *(Halljuk!)*

T. képviselőház! Hallottuk ma, hogy a tisztviselők választásának a fentartása a demokráczia követelménye. Tán tévedek, t. Ház, de ennél tévesebb argumentácziót a tisztviselők választásának a fentartása mellett nem hallottam. Ha nem elméletből, de gyakorlatból akarunk kiindulni, akármily széles és demokratikus alapokra helyezzük azt a testületet, mely a tisztviselők választásával lesz megbízva — és kérdés, vajjon egy ily alap létesítése, hol helyhatósági ügyek elintézéséről van szó, helyes volna-e — mondom, akármilyen széles alapokra helyezzük ama testület szervezetét, azt soha meg nem fogjuk akadályozni, hogy annak az elhatározásaira a társadalom hatalmasabb elemei nagyobb súlylyal ne birjanak, mint azok, kik a társadalomban alárendeltebb, gyengébb helyzetet foglalnak el. *(Helyeslés. Úgy van! balfelől.)* És

az azután előttem lélektani lehetetlenségnek látszik, ha csak hősi jellemeket nem tételezünk fel, hogy midőn egyéni érdekek összütközésének az elintézéséről van szó, az a tisztviselő, a kinek és családjának a kenyere a hivatalban maradásától függ, egyenlő mértékkel mérjen annak, a kinek szava, ujból való megválasztása, tehát életfentartása fölött dönt és annak, a kiről tudja, hogy arra semmi befolyása nincs. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Én a tisztviselők kinevezésének a követelményét éppen azzal a szemponttal indokoltam, hogy az állam demokrátikus szervezésével a közigazgatás pártatlansága is létesüljön, a mely nélkül jogállam nem képzelhető és mely, tekintetbe véve az emberi gyarlóságot, olyan választás mellett, mint a milyennek azt mindnyájan ismerjük, alig várható.

De, t. Ház, ez törekvéseinknek, a mint előbb nevezett t. barátom kifejtette, csak az egyik oldala. A másik, igen komoly oldala ama szabadsági biztositékok létesítése, a melyek nélkül én a kinevezés behozatalához járulni semmiképpen nem tudnék.

E szabadsági biztosítékokat is elősorolta t. barátom, én csak rekapitulálom. E biztosítékok állanak először az önkormányzat komoly létesítésében, tudniillik a kormányzottak ellenőrködő és a mennyiben az ügyek kollégiális elintézést tűrnek, ténykedő, elintéző befolyásában, mégpedig függetlenül helyhatósági körükben a felsőbb közegek fenhatósága mellett állami ügyekben, továbbá a tisztviselők jogviszonyainak és felelősségének a szabályozásában; a közjogi és közigazgatási biráskodás megalkotásában, és végül

mindazon garancziák létesítésében, melyek a választási szabadság biztosítására szükségesek.

És ezeket nemcsak azért ismétlem, t. Ház, hogy teljes hozzájárulásomat kifejezzem, de mert ezen a helyen kívánok, a t. miniszterelnök úrnak, úgy néhány nap előtt elmondott, mint ma hallott beszédje néhány pontjára reflektálni. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr ugyanis, jelenleg, úgy látszik, nagyon szkeptikus álláspontot foglal el úgy a közigazgatási biráskodásra, mint a tisztviselők jogviszonyainak a megállapításában.

Az első kérdésről — nem idézem szavait, de azt hiszem, hogy azok értelmét egész helyesen és loyálisan idézem — azt mondta, hogy ragaszkodik ugyan az 1870: XLII. törvényczikk tárgyalásakor mondott ama kijelentéséhez, hogy igenis, a közigazgatási biráskodás behozatalára törekedni kell, mert ez a szabadság egyik lényeges biztosítéka, de gondoljuk meg, hogy a kérdés igen nehéz, hogy itt két szempontot kell egyesíteni, tudniillik, hogy a jogvédelem valóságos legyen és másrészt, hogy a közigazgatás meg ne akadjon és hogy ezt a kérdést megoldani eddig sehol nem sikerült.

Én, t. Ház, e nyilatkozatot tisztelettel elfogadnám, ha a t. miniszterelnök úr, mondjuk, most egy fél éve, vagy egy éve foglalta volna el a belügyminiszteri széket. *(Úgy van! balfelől.)* De midőn valaki már 1870-ben, hatalomrajutása előtt öt évvel, a közigazgatási biráskodásban rejlő biztosítékok megtagadásáról a méltatlankodás hangján szólt, *(Úgy van! balfelől)* ma, 1886-ban, megvallom, többet várhatunk tőle, mint annak a kijelentését, hogy a kérdés nehéz

(Derültség és helyeslés balfelől.) és nem tudom, hogy nem ijed-e meg Horváth Gyula t. képviselő úr, ki tegnap azt mondotta, hogy Magyarországon, a hol annyi mulasztás pótlása szükséges, nemcsak a megállást vagy visszalépést, de még a haladás lassúságát is veszélyesnek tartja. *(Derültség a baloldalon.)* T. Ház! 1870-től 1886-ig, tizenhat év alatt, melyből tizenegyet hivatalban töltött el a belügyminiszter úr, a közjogi és közigazgatási bíróságok tárgyában nem jutott tovább, mint annak az elismerésére, hogy a kérdés megoldása kényes és nehéz. *(Derültség balfelől.)* Vajjon ezt gyors haladásnak s általában haladásnak veszik-e a túloldalon a t. képviselő urak, reájuk bízom. *(Derültség a baloldalon.)*

És egészen hasonló szellemben nyilatkozott ma a szolgálati pragmatika behozataláról is a t. miniszter úr. Azt mondja, hogy ez is jó dolog, sőt szükséges is, de ő látott egy törvényjavaslatot, melynek intézkedései, ha törvénynyé válnának, a minisztériumokban mindenki parancsolna, csak a miniszter nem, felelős pedig mégis csak a miniszter maradna.

Hát, t. Ház, az, hogy a t. miniszterelnök úr e kérdés megoldására egy rosz törvényjavaslatot látott, indokolja-e azt, hogy tizenegy évi minisztersége alatt a kérdést egy lépéssel sem vitte előre? *(Derültség a baloldalon.)* És a t. miniszterelnök úrnak e két sarkalatos követelménynyel szemben ma is elfoglalt — hogy úgy mondjam — kezdetleges álláspontját, a nélkül, hogy sérteni akarnám, nem is tulajdoníthatom értelmi fogyatkozásnak. Nem lehet azt egyébnek tulajdonítani, mint annak, hogy ez intézkedések megalkotására nincs komoly szándéka. *(Úgy van! a bal-*

és a szélső baloldalon.) És ez nem gyanusítás, mert gyanusításnak csak az a vád nevezhető, melynek alapja nincs, de egy tíz évi miniszterkedésről, ha bizonyos reformok terén — melyeket már a hatalom elnyerése pillanatában szükségesnek talált, természetesen, az ellenzéki padokon, — semmi lépés nem történik: az ellenzék joggal mondhatja el, hogy ott komoly akarat nincs. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

Most áttérek magának a javaslatnak a birálatára.

A javaslat birálatában is az a két iránypont vezet, melyet bevezetőleg kijelöltem, tudniillik, hogy mennyiben elégítik ki a javaslatban foglalt ujítások a hatalom helyes szervezésének az igényeit és menynyiben felel meg a közszabadság biztosítékai tekintetében formálható legszerényebb követelményeknek.

Az egész javaslat indoka, a mint tartalma is bizonyítja, indokolása pedig kimondja, annak a felismerése, a t. miniszterelnök úr szavai szerint: hogy a kormányhatalomnak a jelen szervezet mellett nem állanak rendelkezésére a feladatának felelősség mellett való teljesítéséhez szükséges eszközök, vagyis más szavakkal: a szervezet úgy, a mint ma fennáll, nem biztosítja az állam akaratának szabatos végrehajtását. És hogyan akar ezen a t. belügyminiszter ur segíteni? A főispán felügyeleti hatáskörének a kiélesítése, kitágítása által. Hát, t. Ház, merem állítani, ha valóban fenáll az a baj, melynek a feltevéséből a javaslat kiindul, akkor a t. miniszterelnök úr annak az orvoslására oly utat választott, mely soha, de soha e baj elhárítására, e czél elérésére nem vezethet.

Ugyan hol vannak azok az akadályok, melyeken az állam akaratának a szabatos érvényesülése megtörik?

A renitencziában? Nincs az a gyenge, nincs az a nyomorult állam a világon, mely egyes közegeinek a renitenciája ellen kellő fegyverekkel felruházva ne volna s a renitenczia eseteiről eddigi törvényünk is kielégítő módon gondoskodik. Azokban a nagy botrányokban, melyekre a szervezeten kívül álló felügyelet szeme is rájön? Hiszen, t. Ház, már Pulszky t. képviselőtársunk elmondotta tegnap, hogy azokat a nagy sikkasztásokat, melyek ujabban az ország közvéleményét annyira megdöbbentették, soha és sehol sem a főispánok fedezték fel. De ez lehet a főispánok hibája, mert, az én hitem szerint, valamint a renitenczia eseteit minden állam le tudja győzni, éppen úgy a szemet szúró nagy botrányokkal, nagy visszaélésekkel és kiáltó igazságtalanságokkal szemben a szervezeten kívül álló oly közeg felügyelete is, mint a minő a főispán, biztositékot nyujthat, azok fölfedezéséről és megtorlásáról. De nem itt törik meg az állam akarata, t. Ház. Az állam akarata megtörik azokon az ezernyi és ezernyi apró mulasztásokon, melyek a törvény rendeleteinek a legalantasabb közeg által a népbe való közvetlen átvitelénél fordulnak elő, mely apró mulasztásokra, éppen az egyes esetek jetentéktelensége miatt, a legéberebb szem is csak olykor jön rá, azok tömegét pedig észre nem veszi.

Példát mondok állitásom illusztrálására. *(Halljuk!)*

Első sorban oly térről veszem a példát, mely teljes joggal mindnyájunk aggodalmas elővigyázatának a tárgya: a nemzetiségi agitáció teréről. Minden félre-

értés elkerülése végett, előrebocsátom, semmi sem áll távolabb tőlem, mint az, hogy az ország bármely vegyes vagy nem magyar ajku honpolgárok által lakott megyéjét eo ipso gyanusnak tüntessem fel, olyannak, mely kivételes rendszabályt igényel. De másrészt tagadni nem lehet, hogy vannak számos törvényhatóságban a nemzetiség eszméjéhez kötött oly törekvések, melyek a magyar állam egységét veszélyeztetik. És láttuk, hogy ezekkel miként állunk. Arról, ha Hora és Kloska megünneplését tervezik valahol, vagy ha nyilt összeesküvés készül az állam egysége ellen: arról értesülni fog a főispán s az ily nyilt merényleteket, az ily nyilt támadásokat a magyar állam eszméje ellen, igenis a szervezeten kívül álló hatósági közeg is felfedezi s meg is gátolhatja. Igen, t. Ház, de ezek a kitörések csak tünetek; a baj gyökere a sok száz iskolában, a tanitók részéről netán folytatott akna-munkában rejlik; és vajjon az alsóbb közigazgatási közegek ez aknamunkának az ellenőrzését kellően teljesitik-e, vagy pedig bűnös, de nagyon is megmagyarázható kímélettel viseltetnek-e iránta, mert hát oly tényezők is bünösek benne, melyek a tisztviselők megválasztására nagy befolyással birtak: azt az esetek túlnyomó többségében nem fogja látni a főispán, pedig itt, a legapróbb tényezők ezer és ezer apró vétségeinek a megfigyelésén fordul meg az állam érdekeinek éber és előrelátó megvédése. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Vagy vegyünk egy más példát: Ha valamely községben járvány tör ki, akkor a főispán azt észre fogja venni, ha a kerület szolgabirája nem teszi meg a járvány leküzdésére, vagy izolálására a szükséges óvóintézkedéseket. De arra, hogy hány gyermek pusz-

tul el amiatt, hogy a közegészségügyi törvénynek a betegek gyógykezelésére vonatkozó intézkedéseit elhanyagolják; hogy rendes körülmények közt, tehát akkor, mikor nincs oly jelenség, mely felkiáltójelként magára vonja a figyelmet, a közigazgatás alantasabb közegei teljesítik-e kötelességüket: arra a szervezeten kívül álló felügyeleti közegnek szeme sohasem, vagy igen ritka esetekben fog ráesni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ha valamely tisztviselő pártszempontokból, vagy személyes ellenségeskedésből egy honpolgár szabadsági jogait durván megsérti, ha őt lánczra vereti s bezáratja, — a mint mondják, hogy ez is előfordul, — az ily vastag merényletet a főispán, ha akarja, észreveheti; de azt, hogy vajjon például akkor, midőn a tűzrendészet szempontjából, a gőzcséplőgépeknek bizonyos távolságba való elhelyezése van elrendelve: a rendeletet ugyanoly szigorral alkalmazzák-e a választásoknál kevés befolyással biró földmivelőre és a befolyásos nagyobb birtokosra, ugyanoly szigorral alkalmazzák-e a kormánypárti és ellenzéki választókra, *(Halljuk! Halljuk!)* szóval a részrehajlatlanság követelményeinek az élet apróbb tényezőibe való átvitelét a főispán szemei még akkor sem fogják észrevenni, ha hivatásának magaslatán áll is s ha azt teljesíteni akarja is. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezeket a példákat, t. Ház, csupán annak az illusztrálására hoztam fel, hogy még ha a főispánok hivatásukat komolyan veszik is és ha azt teljesíteni kívánják is, a közigazgatási szervezeten kívül álló felügyelő szeme, a dolog természeténél fogva sem hatolhat oda, a hol az állam akarata tényleg megtörik. *(Úgy van! balfelől.)*

Az állam akarata pedig megtörik a végrehajtás legalsóbb, ezernyi meg ezernyi szálain. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Itt semmi egyéb nem nyujthat biztositékot, mint magának a szervezetnek a megbizhatósága. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Még pedig abból a szempontból is, hogy a felügyeletet, megosztva azt az önkormányzat testületeivel, a szervezetben benfoglalt hierarkhikus feljebbvaló, nem pedig egy, a szervezeten kivül álló tényező gyakorolja. *(Élénk tetszés balfelől.)* De, t. Ház, nem alkalmatos a főispán arra, hogy a felügyelet utján az állami akarat szabatos végrehajtását elérje, annál az egyszerü oknál fogva sem, mert a főispán, a mint a miniszteri eredeti javaslatban világosan kimondva volt, politikai közeg, pártközeg. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* A főispáni állás ma már oda fejlődött — és ez tény — hogy a főispán minden megyében a kormánypárt természetes feje *(Úgy van! balfelől.)* és annak a tehetetlenségnek, a melyet Pulszky Ferencz t. képviselőtársam a tegnapi napon a főispánoknak az adminisztrácziő terén létező feladatairól előadott, mint az éremnek másik oldala, megfelel, egy igen hatályos működés: a hatalmon lévő párt hatalmi érdekeinek az előmozdítása. *(Helyeslés balfelől. Egy hang jobbról: Helyes!)* Ezt a szellemet pedig t. Ház, a mai kormányzat, annak a helyeslésnek megfelelőleg, a mely a Ház túlsó oldaláról tagadás helyett most elég jellemzőleg hallatszott: ezt a szellemet a jelen kormány fejlesztette és ritka tökélyre vitte. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* És e szellem, t. Ház, nem is érvényesül mindenütt kizárólag a magyar állameszméhez hű elemek megvédésére és azoknak az érdekében. Sőt láttuk a

t. miniszter úr egyik mintamegyéjében — mert ő abban téved, hogy csak egy van, akárhány van — mondom, láttunk esetet rá, hogy két választó-kerületet a kormányhoz hű jelöltek visszaléptetésével az oláh nemzetiségi párt jelöltjeinek ünnepélyesen átadtak, csupán azért, hogy ugyanabban a megyében az oláh nemzetiségi szavazatokat a magyar ellenzéki jelöltekkel szemben megnyerjék. *(Zajos felkiáltások a baloldalon: Arad! Tabajdy!)*

Hát, t. Ház, az a főispáni felügyelet, mely az állami akarat valódi veszedelmét tevő apró tényezők észrevevésére ki nem terjedhet, de mely a hatalmon levő párt érdekeinek a megfigyelésére és szemmeltartására oly igen nagyon alkalmas, csak kettőre vezetheti az alárendelt tisztviselőt, különösen a felügyelet mai elfajulása mellett: először arra, hogy igen vastag visszaélésektől tartózkodjék, másodszor arra, hogy ennek az ő ellenőrzésével megbízott közegnek a kegyeit keresse. Kegyeit pedig legbiztosabban nyerheti az által el, hogy az ő pártjának a hatalmi érdekeit szolgálja. És így, t. Ház, kezet fog ez országban — dicséret a kivételeknek, de a legtöbb helyen így van — a lazaság az államakarat végrehajtásában és a szervilizmus a kormánypárt érdekében. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És mind az, a mi a főispáni akarat megerősítése által elérhető, semmi egyéb, mint e két hibának a főispáni hatalom kiszélesítésével párhuzamosan járó kiélesítése.

De, t. Ház, ha a kormány által követett ut egyáltalán nem alkalmas arra, hogy a jogállam közigazgatási szervezetének az az egyik sarkalatos követelménye kielégítést nyerjen, mely a hatalom kellő szer-

vezésében áll: nézzük, mennyire felel ez meg a közszabadság biztosítékai tekintetében fenforgó követelményeknek? És itt bocsánatot kérek a t. Háztól, ha előadásom kissé száraz lesz és ha abba a javaslat szövege némely részének a felolvasását kell vegyítenem. Mert igaz, hogy a törvény egyes szakaszainak a tárgyalása a részletekhez tartozik, de ha mindegyiket csak önmagában, a részleteknél veszszük, roppant ártatlannak fog látszhatni: azok valódi súlyát csak akkor érezzük, ha egymás mellé állítjuk. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A javaslatban foglalt újítások közt van vagy 10—12 oly pont, mely a főispáni és illetőleg a kormányhatalom kifejtésével nem áll összefüggésben. Ezek a nagy reformok, melyek ily jellegüek, körülbelül a következő pontokra vezethetők vissza: először benn van a törvényhatóságok felsorolása, másodszor ott vannak a kézbesítési szabályok, harmadszor — ez már fontosabb — a bizottsági tagok kvalifikációjának némely módosítása. Azután ott vannak az igazoló választmány eljárására és a bizottsági tagok választására vonatkozó eljárási szabályok.

Ezután, a mi némileg fontos, hanem talán szintén nem szervezeti és nem hatásköri kérdés, ez az összeférhetetlenségi eseteknek, szerintem, még nem elégséges kiterjesztése. És végül az alispán ama joga, hogy rendbüntetéseket alkalmazhat bizonyos hivatalnokokkal szemben; a megyei nyugdíjintézet létesítése és az a szabály, hogy az állandó választmányban költisztviselő nem foglalhat helyet.

Hát, t. Ház, méltóztassanak megengedni, ezeknek az intézkedéseknek, bár azok egynémelyike kétségtelenül czélszerű, nincs elvi jelentősége. *(Igaz!*

Úgy van! a baloldalon.) A melyeknek elvi jelentősége van, azok, kivétel nélkül oda irányulnak, hogy a főispán és a központi kormány hatásköre a megyével szemben emelkedjék, táguljon. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha az 57. §. k) pontját a javaslat 10. §-ával egybeveszszük, a következő képet látjuk magunk előtt. A k) pontban az van megmondva, hogy a főispán bármely megyei határozatot — méltóztassanak erre a kitételre figyelni — *(Halljuk!)* nem azt mondja, hogy szabályrendeletet, de: bármely megyei határozatot, ha azt az állam érdekéből szükségesnek tartja, a belügyminiszterhez fölterjeszthet. Ez a formula: „a mikor az állam érdekéből szükségesnek tartja", magyarul annyit jelent, hogy a mikor tetszik, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.)* mert az állam érdekének a meghatározása tisztán az ő belátására van bízva. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A belügyminiszter pedig az ekkép föllebbezett határozatot a 10. §. értelmében nemcsak megsemmisítheti, mégpedig nem csupán törvénysértés esetében, hanem czélszerűségi okból is, de ha, új eljárásra hívván fel a megyét, ez czélra nem vezet, tudniilllik ha nem jön létre oly határozat, mely a főispánnak is, meg a belügyminiszternek is tetszik: maga határozhat. Ha e két szakaszt egybevetjük, talán világos, hogy a törvényhatóság minden határozati joga a főispán, illetőleg a belügyminiszter bon plaisir-jétől van feltételezve; már pedig olyan jog, mely a maga alkalmazásában csak addig áll fenn, míg egy felelősség nélküli közegnek azt respektálni tetszik, többé nem is jog. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. Ház, ha a czentralizáczió felé való ez óriási haladásnak — mert ez igazán czentralizáczió *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* — ha, mondom, e haladásnak a horderejét és egész jellegét meg akarjuk ítélni, méltóztassanak összehasonlítani a magyarországi megyének, a t. miniszterelnök és az előadó úr, valamint Horváth Gyula t. képviselő úr által oly mélabús hangon megénekelt ez ősi intézmény hatáskörének a megszabását azzal a hatáskörrel, melyet az ujabb törvényhozás Francziaországban, a czentralizáczió hirhedt hazájában a conseil général-nak adott. *(Halljuk!)* T. Ház, a conseil général végérvényesen határoz a következő ügyekben: az adó-kontingens felosztása az egyes kerületek (arrondissement) közt; a községek reklamációja az arrondissement által eszközölt adóreparticzió ellen; a megyei pótadó, a mennyiben a törvény által megállapított maximumot túl nem haladja; a községi pótadó maximum elhatározása: ezekben az ügyekben végérvényesen határoz a conseil général és ezek ellen közigazgatási fölebbezésnek soha és semmi körülmény közt helye nincs. A következő ügyekben pedig a határozat végérvényes, abban az értelemben, hogy csupán törvénysértés miatt, vagy egy törvény hatályával biró rendelet megsértése miatt, tehát nem czélszerűségi, hanem csupán jogi indokból semmisíthető meg a határozat, megváltoztatásáról szó sem lévén; a departement vagyonkezelésének ügyei, a viczinális utak és a megyei közmunka felosztása, a megyei jogügyletek, t. i. olyan jogügyletek, melyek a departement-t mint jogi személyt illetik, jótékony intézetek, megyei közoktatási alapítványok, a községi pénzügy több kérdése és az egész vásárügy rendezése. Hát, t.

Ház, a conseil général-nak, a mely körülbelül a mi megyegyülésünknek felel meg, Francziaországban, a czentralizáczió hazájában, ily hatásköre van, ennyi féle határozatot hozhat, a mely ellen közigazgatási felebbezés vagy egyátalában nem, vagy csak törvénysértés czímén eszközölhető: ezzel méltóztassék összehasonlítani a magyar önkormányzat védőjének a javaslatát, a mely szerint a kormány a megye minden határozatát nemcsak megsemmisítheti, de meg is változtathatja. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)*

Bocsánat e részletekért, de nehogy azzal az ellenvetéssel találkozzunk, hogy csak általános frázisokkal küzdünk, jónak látom a javaslat legfőbb pontjainak analizisébe a lehető legmélyebben belemenni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az 57. szakasz *i)* pontja már sokszor említtetett. Ez a pont ad a főispánnak közvetlen rendelkezési jogot. Ez *i)* pont értelmezésének a története pedig egészen sajátságos. *(Halljuk!)* A miniszteri indokolás ennek az *i)* pontnak az értelméről egyszerűen azt mondja, hogy a főispánnak joga van a felmerült ügyekben közvetlen rendelet utján intézkedni, minden megszorítás nélkül. A bizottságban találták fel, úgy látszik, azt a teóriát, melyet a t. előadó úr, franczia műszavakra hivatkozván, akkép formulázott, hogy a főispán intézkedési joga soha sem vonatkozik az ügy érdemének az eldöntésére, hogy az nem lehet egyéb, mint ügyviteli utasítás. A bizottságban, úgy látszik, a miniszterelnök úr ezt az értelmezést a magáévá tette, mert midőn Grünwald t. barátom, a ki jelen van és a kire e tekintetben hivatkozhatom, a főispán vagyoni felelősségét kívánta megállapítani a felelősségről szóló

fejezetekben, akkor a miniszterelnök úr ezt a követelést elutasította, mondván, hogy miután a főispánnak nincs érdemleges intézkedési joga, a vagyoni felelősség esete sem állhat nála elő, ebben intézkedni tehát felesleges.

Ez volt véleménye a bizottságban. A Házban a t. miniszterelnök úr már disztinkcziót tett az *i)* pont három alineája között. E legujabb magyarázat szerint, a „rendelet“ szó az *i)* pont három alineájában két különböző fogalmat fejezne ki.

Az első alineában, a hol általánosságban van kimondva, hogy a főispán rendeleteket bocsáthat ki az alispánhoz vagy polgármesterhez, ott csakugyan csupán a t. előadó úr által jelzett „Aufsichtsverordnung“-ot, ügyviteli utasítást jelenti; de a harmadik alineában, a hol arról az esetről van szó, midőn az alispán vonakodik azt a rendeletet végrehajtani, mely, a miniszterelnök úr magyarázata szerint, csak ügyviteli utasítás, vagy mikor az alispán nincs a helyszínén: akkor a „rendelet“ szó, a miniszterelnök úr legujabb magyarázata szerint, közvetlen intézkedést, az ügyek elintézésére vonatkozó rendeletet jelent.

Hát, t. képviselőház, én nem akarok terminológikus fejtegetésekbe bocsátkozni a fölött egyáltalán, helyesen van-e a „rendelet“ szó megválasztva és lehet-e ugyanabban a szakaszban, sőt pontban ugyanazt a kifejezést kétféle értelemben használni, mert hiszen a mennyiben itt csak rossz és laza törvényszerkezetről van szó, ezen a bajon csakugyan a részletes vitánál kell segíteni.

Úgy veszem ezt a főispáni rendelkezési jogot, a mint a miniszterelnök úr azt ujabban definiálta és a mint ma reá ismételten hivatkozott. És erre mondja azután a t. miniszterelnök úr, igen ártatlan képpel,

hogy hiszen csak egy esettel vitte tovább a jelenlegi javaslat a főispánnak azt a jogát, mely az 1870: XLII. törvénycikkben is benne van, hogy renitenczia eseteiben intézkedhessék. Csak egy esetben, az igaz, t. képviselőház, de a lényeges különbség az, hogy — mint a t. miniszterelnök úr maga is beismeri — a főispán közvetlen intézkedő joga kivételes állapotot jelent. Már pedig az 1870: XLII. törvényczikk ily kivételes állapot elrendelését közvetlenül a parlamentnek felelős kormányra bizta, míg itten a kormány egyik közegének, a főispánnak a belátására és tetszésére van bízva, *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon)* hogy ezt a kivételes állapotot el rendelje.

Mert, t. Ház, ez két esetben állhat be: ha az alispán a rendeletet kiadni vonakodik, vagy ha nincs a helyszínén. Föl van ugyan téve e mellett mindig az is, hogy a főispán az állam érdekét veszélyeztetettnek tartja; ámde, hogy én erről az általános formuláról, különösen a mai gyakorlat szerint, mit tartok, azt már egy előbbi szakasz elemezése alkalmából megmondtam és ezt fentartom; az ilyen általános kitételek nem alkalmasak jogszabály alkotására és jogi biztosíték létesítésére; ezek érthető magyar nyelvre fordítva annyit tesznek: a mikor neki tetszik. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A javaslat ezen intézkedése szerint nem szükséges egyéb, mint az, hogy az alispán ne legyen ugyanazon a helyen, a hol a főispán tartózkodik, midőn ily rendeletet kiadni kíván: és akkor a főispán kezébe ragadhatja e kivételes intézkedési jogot. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát már most, t. képviselőház, megengedhető-e a főispánnak ez a direkt intézkedési jog, ebben a ki-

terjedésben? Szerintem nem, mégpedig először azért nem, mert akármit mondott legyen még mai napon is a t. miniszterelnök úr, annyi tagadhatatlan és meg nem cáfolható, hogy a megye két intézkedő fejének egymás mellé állítása, az alispánnak és főispánnak párhuzamos intézkedési joga az ügyek egész kiterjedésében, csak óriási zavart idézhet elő a törvényhatósági közigazgatás körében és csak gyengítheti a közigazgatás valódi vezetőjének, az alispánnak a felelősségi érzetét. *(Úgy van! a baloldalon.)* De másodszor — és ez a fő — azért nem, *(Halljuk!)* mert a közvetlen intézkedést, az ügyek érdemleges elintézésére szolgáló jogot egy olyan közegnek, a kivel szemben a jogállamnak nincs meg semmi biztosítéka, megadni nem lehet. *(Élénk helyeslés a szélső baloldalon.)* Már pedig, tisztelt képviselőház, legyen úgy, hogy a főispán büntetőjogi és vagyonjogi felelősség alatt áll; de hiányzik a felelősségnek a harmadik és legfontosabb neme: nem áll fegyelmi felelősség alatt. *(Úgy van! a baloldalon.)* Arra, hogy a honpolgárok vagyoni érdekeit valamely közigazgatási intézkedés sértse, van sok eset, de ezek utóvégre mégis csak egyes esetek; a visszaélésnek az a túlsága pedig, a hol kriminálitásba ütközik tisztviselő, hála isten, még minálunk is a ritkaságok közé tartozik.

Rendes körülmények közt és az állampolgár minden nem vagyoni természetü jogára nézve a biztosíték abban áll, hogy minden tisztviselő törvénysértésért, vagy hivatásának hanyag teljesítésért, vagy korlátainak túllépéseért fegyelmi felelősség alá vonassék. Ezt a biztosítékot, mely ma, midőn minálunk

közigazgatási biráskodás nincsen, jóformán egyetlen általános biztosítéka a honpolgárnak a hatalommal szemben: ezt nélkülözzük a főispánnál. S azért nem azt az abszurdumot mondjuk, a mit a t. előadó úr nekünk kérdés alakjában tulajdonított, hogy a főispánt mai állásában a hatósági fegyelmi biráskodás alá akarjuk helyezni; hanem azt mondjuk: mert a főispán fegyelmi eljárás alá a maga rendje szerint nem vonható, intézkedési jog neki semmi kiterjedésben, *(Úgy van! a baloldalon)* különösen pedig ilyen, tisztán az ő szeszélyétől függő kiterjedésben, nem adható. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Így állunk tehát, t. Ház, e javaslat legfőbb intézkedéseivel. Hiszen arról nem is szóltam, hogy az alszolgabirák áthelyezési jogát a főispánnak korlátlanul megadja ez a javaslat; hogy oly tisztviselők kinevezési jogát adja meg neki, a kiknek kinevezését még mi sem tartjuk szükségesnek, pedig mi az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők kineveztetését óhajtjuk. Ezekről a szintén nagy, de a felsorolt monstruózitásokhoz képest csekélyebb jelentőségü dolgokról én nem is szólottam.

És most már válaszoljunk arra a kérdésre, hogy miképp felel meg ez a javaslat a jogállam második nagy követelményének, a szabadság biztosításának. *(Halljuk!)*

A szolgálati pragmatika létesítését megtagadják. A közigazgatási biráskodás létesítését megtagadják. Az önkormányzat pedig, t. képviselőház, — hogy az önkormányzatból mi lesz, azt méltóztassék a következő nehány vonásból elgondolni. *(Halljuk! Halljuk!)* Ha ez a javaslat törvénynyé lesz, az önkormányzatnak már az

eddigi törvény mellett is létező hiányaihoz az újakat hozzáadva:

a belügyminiszter minden törvényhatósági szabályrendelet létrejövetelét megállíthatja bármely indokból, czélszerűségi indokból is;

a belügyminiszter minden törvényhatósági határozatot, bármily természetü legyen az, nemcsak megsemmisíthet, de megváltoztathat és a maga akaratát teheti annak a helyébe; *(Igaz! (Úgy van! a baloldalon.)*

a belügyminiszter az ő helytartója, a főispánja által, a hányszor ez neki, vagy a főispánnak, vagy esetleg talán a főispáni titkár úrnak tetszik, *(Igaz! a baloldalon)* a hatósági tisztviselői szervezetet félretolhatja és helyette teljes hatalmánál fogva adminisztrál;

a belügyminiszter a legfőbb fórum a felek minden jogsérelmében, melyet a közigazgatás részéről tapasztalunk;

a belügyminiszter a legfőbb fegyelmi fórum a törvényhatósági tisztviselők minden fegyelmi ügyében.

És a mi még maradna a törvényhatóságnak, a tisztviselők választásának a joga, — hát t. képviselőház, szóljunk erről is egy pár szót! *(Halljuk!)* Igenis, t. képviselőház, ebben igazat adok a t. belügyminiszter úrnak, a jelölési jog fentartását szükségesnek tartom. Megmondom ebben is egész nyiltan meggyőződésemet. Ez a jog — mint több más, lehetőleg kevés esetre szorítandó jog — diszkrécziónális természetü. Czélja az erkölcsileg diszkvalifikált, vagy állam ellenes egyének kizárása. De kérdés, vajjon az alkalmazásában csak erre használják-e vagy más jogok kijátszására szolgál-e? Ez attól a szellemtől függ, mely az

egész közigazgatás vezetését átlengi, mely a kormányzatban uralkodik és mely az országban érvényre jut.

És én emlékszem oly időre, t. képviselőház, pedig én nem vagyok még öreg ember és negyvennyolcz előtt nem restauráltam, én csak a legujabb alkotmányos korszakra hivatkozom *(Halljuk! balfelől.)*, mondom: emlékszem oly időre, midőn egy Deák-párti belügyminiszter, a ki pedig a párt érdekeinek az előmozdításában nem volt éppen nagyon tartózkodó, a mikor Pestmegyében arról volt szó, hogy Nyáry Pál a jelölésből kihagyassék s ezen az uton Deák-párti alispán nyeressék meg Pestmegye részére, azt mondta a főispánnak: ha Nyáry Pált a jelölésből hihagyja, 24 órával később vagy ön nem lesz főispán, vagy én nem leszek belügyminiszter. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* De akkor érezték azt, hogy ezzel a jelölési joggal csak abban az irányban lehet élni, hogy vagy erkölcsi fogyatkozásu, vagy az államra nézve veszélyes egyéniségek zárassanak ki. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

De ma, t. képviselőház, van az ellenkezőnek egy példája, a tanubizonyság él és önök között ül. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)* Akkor, mikor ez megtörtént, ellenzéki volt. *(Halljuk! balfelől.)* A mostani belügyminiszter kormányzata alatt történt, hogy egy mostani képviselőtársunkat, kinek kifogástalan jellemét és hazafiságát mindnyájan ismerjük és a ki éveken át közmegelégedésre szolgált központi szolgabirói minőségben nemcsak őt, de vele együtt három jeles volt szolgabirót a jelölésből kizártak, csupán azért, mert ellenzékiek voltak és mert megválasztatásukat máskép kikerülni nem lehetett. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

És mindőn a belügyminisztert ezért ebben a Házban kérdőre vonták, azt válaszolta, hogy a főispán és a jelölőbizottság törvényes hatáskörében járt el. *(Élénk derültség balfelől.)*

T. ház! Az az egyetlen jog, a mely a törvényhatóságnak még meghagynak, a kormányzatban ma uralkodó szellem mellett, merőben illuzóriussá válik. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Mert arra ne hivatkozzék a miniszterelnök úr, hogy vannak azért még ma is ellenzéki alispánok és szolgabirák. *(Úgy van! balfelől.)* Az a körülmény, hogy egyes esetekben megengedik ilyeneknek is a megválasztását, nem biztositéka a szabadságnak, holott az, ha csak egy esetben is megtörténhetett, hogy minden egyéb ok nélkül, tisztán csak politikai pártszempontból, tisztességes, a közszolgálatban érdemeket szerzett hazafiakat abból kizártak és hogy ez megtörténhetett a parlamentben való felelősségrevonás nélkül: az ennek a jognak az értékét teljesen megcsonkítja. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)*

Tehát, t. Ház, a törvényhatóság meg van fosztva attól a jogtól, hogy saját hatáskörében határozzon, ha ez a főispánnak és a belügyminiszternek nem tetszik; meg van fosztva attól, hogy kizárólag az ő tisztviselői vigyék a közigazgatást; a választási jog illuzóriussá van téve; a belügyminisztérium a legfőbb fórum mindenben, az egyesek magánügyeiben és a fegyelmi ügyekben.

És, t. Ház, midőn ilyen konczepcziók mellett, oly törvényjavaslattal kezünkben, mely e konczepcziók megtestesitését, az önkormányzati életnek az egyenes megöletését jelenti, *(Úgy van! Úgy van! bal-*

felől.) midőn ily konczepczióval s ily javaslattal kezünkben feláll azután a t. miniszterelnök úr és felállottak már előtte a t. előadó úr és a miniszterelnök úr legbensőbb párthívei közül mások is, és magukat mélabús hangon, velünk gonosz czentralistákkal szemben — mint ők magukat kifejezik — az ősi önkormányzati intézmény fentartói és védői gyanánt mutatják föl *(Derültség balfelől)* már akkor, t. Ház, hogy is mondta Zichy Antal t. képviselő úr? nekünk is azt kell mondanunk: sunt certi denique fines, vannak bizonyos határok, melyeket még a vakmerőségben is meg kell tartani. *(Zajos éljenzés és taps balfelől.)*

És, t. képviselőház, befejezésül, a most hallottak után érzem, hogy önmagam és minden elvbarátom iránt, a kik a közigazgatás szervezésére vonatkozó álláspontomat osztják, . erkölcsi kötelességet teljesítek, midőn a leghatározottabban visszautasítom azt a föltevést, a melynek tegnap Pulszky Ferencz t. képviselőtársam adott kifejezést, mintha ez a törvényjavaslat és a főispáni hatalomnak abban foglalt kiterjesztése közledést jelentene a mi álláspontunkhoz. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert, t. képviselőház, hogyan áll e két álláspont, egymáshoz viszonyítva? *(Halljuk! Halljuk!)* Hát mi igenis, t. képviselőház, az állam hatalmát szervezni akarjuk, úgy, hogy az állami hatalom közegei az állam akaratát szabatosan végrehajtsák, az igaz; de egyszersmind körül akarjuk vonni az állami hatalom kezelőit a közszabadság és jogállam mindama biztositékaival, a melyek — a mennyire emberileg lehetséges . — kizárják azt, hogy az állami hatalmat, mára mint állami czélokra fel lehessen használni. *(Úgy van! balfelől és szélső*

balfelől.) Ez a mi konczepczionk az állami hatalom szervezésére. *(Úgy van! a bal- és szélső balfelől.)*

A t. kormány pedig a maga tervezetében az állami hatalmat akként szervezi, a mint kimutatni szerencsém volt, hogy az az állam akaratának kérlelhetetlen és szabatos végrehajtására épp oly gyenge és tehetetlen marad, mint eddig volt, *(Igaz! Igaz! balfelől)* de viszont erős, majdnem ellenállhatatlanná válik a miniszteri önkény és a miniszteri közegeknek az a hatalma, melyeket pártczélok előmozdítására használnak. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső balfelől.)*

Mi, t. képviselőház, az önkormányzatot szervezni akarjuk igenis akként, hogy az biztosított hatáskört nyujtson a megyéknek és városi törvényhatóságoknak, hogy necsak saját helyhatósági ügyeiket végezhessék, még pedig függetlenül, hanem az állami ügyek közvetítésében, azok ellenőrzésében és elintézésében is közvetlen tényked̄ő részt vehessen. *(Élénk helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

A t. kormány az önkormányzatot megfosztja minden eddig birt attributumaitól, a jóakarat és megengedés szeszélyétől teszi függővé minden jogának a gyakorlását. Meghagy neki egy jogot: a tisztviselőválasztás jogát és fentartja magának e jog kijátszását is. *(Élénk hosszas helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mi azt akarjuk igenis, t. képviselőház, hogy ebben az államban, mint szervezett jogállamban legyen a hatalom gyakorlása a törvények iránt való férfias engedelmességnek, az állam czéljai előtt való meghajlásnak az iskolája; és azt akarjuk, hogy legyen az önkormányzat a politikai szabadságnak, a közköteles-

ségek teljesítésével és a felelősség érzetével egybekötött szabadság gyakorlásának az iskolája. *(Helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

A t. kormány pedig a hatalmat akként szervezi, hogy az a rendes teendők végzésében a lazaságnak és szervilizmusnak együttes iskolája legyen és hogy az önkormányzatból semmi egyéb ne maradjon hátra, mint korteskedés *(Igaz! Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)* és az a keserü kiábrándulás, a mely mindenkit ér, midőn azt vélte, hogy a törvény neki jogokat adott és azt tapasztalja, hogy a gyakorlatban mind e jogok azok megfosztására és kijátszására vezetnek. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Ez a különbség a mi konczepcziók és ama konczepczió közt, a melyet a t. kormány e Ház asztalára letett. *(Úgy van! Úyy van! balfelől.)* És azt hiszem t. képviselőház, a nélkül, hogy bárkivel vitatkozni akarnék, ha valaki nem ért is egyet a mi nézeteinkkel, mégis nagy elfogultság kell ahhoz, hogy az önkormányzat híve azt mondja: ha választanom kell is kettő között, inkább ezt a javaslatot fogadnám el, mint amazt. *(Úgy van! Igaz! a baloldalon.)*

De, t. képviselőház, az ellenmondásoknak, a jogfosztásoknak és kijátszásoknak ezt a tömkelegét, mely törvényjavaslat alakjában előttünk fekszik, a kormány a magyar állam követelményeivel indokolja. T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Veszedelmes gondolat rejlik ebben, midőn az ily természetü „reformok“-at a magyar állam eszméjével hozzuk kapcsolatba. Az a gondolat rejlik benne, melyet az ember néha kimondva is hall magánbeszélgetésekben és melyet én ide hozok a törvényhozás színe elé, mert le kell vele számolni: hogy

a kijátszható tág értelmezésü jogszabályok ama rendszere, mely a párthatalomnak oly igen kedvez, szükséges a magyar állam biztosítására, mert a valódi jogállam szervezete, melyben úgy az államhatalom korlátai, mint a polgárok szabadsági jogai szabatosan körül vannak írva, nem képes a magyar államot külső és belső ellenségei ellen biztosítani.

Hát, t. képviselőház, én azzal az egész hévvel, melyet országunk jövője iránt táplált aggodalmaim belém önthetnek, tiltakozom e veszélyes észjárás ellen. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ez a gondolat annak az eszmekörnek a talaján született, hol azt vélik, hogy ugyanazokkal az apró ravaszkodásokkal, mesterkedésekkel, melyekkel párturalmat biztosítani szokás, államokat is lehet fentartani. *(Hosszantartó zajos helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Kimutattam, t. Ház — legalább úgy vélem — hogy a valódi, törvényes és szabatos állami akarat végrehajtásának az elérésére, azok az eszközöcskék, a a melyekből önök törvényjavaslatot kombináltak, teljesen tehetetlenek. *(Élénk tetszés balfelől.)* De van még egy másik okom, hogy tiltakozzam az ellen, mintha a magyar állam biztosítását ily kerülő uton lehetne elérni. Én, t. képviselőház, talán a legmodernebb áramlattal vagyok e tekintetben ellentétben, de megvallom egész nyiltan, hogy hiszek az erkölcsi világ törvényeinek az értékében és történelmi erejében, *(Tetszés balfelől.)* hiszek az emberiségi ideálok hatályosságában és hiszek abban, hogy azok a nemzetek, különösen, ha nagy anyagi erő nem áll mögöttük, a melyek létük feltételét az erkölcsi világrend e törvényeivel, a nagy emberiségi ideálok áramlatával ellentétben akarják

keresni: a legveszedelmesebb uton, a biztos enyészet felé haladnak. *(Úgy van! balfelől.)* És, t. képviselőház, ez nem valami ideálizmus, vagy miszticizmus. Ez, t. Ház, szerintem, sokkal gyakorlatibb felfogás, mint a mily gyakorlati az a czinizmus, mely az erkölcsi világrend törvényei és az emberiség ideáljai felett gúnynyal napirendre tér; *(Zajos helyeslés balfelől)* mert utóvégre is, t. képviselőház, az államok szilárdsága, az államok létének a biztosítása csak másodsorban — ámbár ez is igen fontos tényező — függ a szervezet minőségétől: első sorban és mindenek felett a polgárok erkölcsi minőségétől függ. *(Élénk tetszés balfelől.)*

És, t. képviselőház, hogy miként hathat a honpolgárok erkölcsi minőségére oly állami szervezet, a mely a hatalom szervezetében kombinálja a kötelességérzet lazaságát a szervilizmussal; hogy miként hathat a kormányzottakra oly önkormányzati szervezet, a melyben nekik csak látszólag adnak jogokat, a valódi honpolgári jogoknak azonban semmi biztosítékot nem nyujtanak: az előttem nagyon is világos. Oda vezet e tényezők lassu működése, hogy a társadalomban egyik oldalon az elnyomottak keserűsége, másik oldalon az elnyomók korrupcziója fejlődjék. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Én mindezekkel a ferdeségekkel szemben tántoríthatatlanul ragaszkodom abbeli hitemhez, hogy a magyar állam szilárdsága, a mennyiben az a szervezettől függ, csupán a jogállam teljes kiépítésétől várható, mégpedig úgy hatalmi szervezetének, mint a szabadsági biztosítékoknak kiépítésétől *(Élénk helyeslés szélső balfelől. Úgy van!)* és ha én igenis kardot akarok adni a magyar állam kezébe, hogy hatalmát gyako-

rolhassa és éreztesse minden külső és belső ellenséggel egyaránt: a mellett, hogy a kezében kard legyen, arról is akarok gondoskodni, hogy abban a szivben, a mely a mozgató erőt az ereken át a karig eljuttatja, egészséges vér is legyen. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ha abban a vérben, mely a a testet élénkké teszi, mely benne a cselekvés képességét fentartja, belevegyül a korrupczió mérge, vagy ha izgatottságba hozza azt a hatalmi tehetetlenség láza akkor azzal a karddal, mely kezében van, egy ideig lehet hadonázni, de komoly védelmet kifejteni nem. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Minthogy pedig én ebben a törvényjavaslatban nem látok egyebet, mint egy ujabb lépést a szabadságellenes törekvéseknek és önkénynek azon a lejtőjén, a melyen már vagyunk, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* kérve kérem a t. Házat, hogy azt velem együtt általánosságban is visszautasítani méltóztassék. *(Hosszasan tartó éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon. Számosan üdvözlik a szónokot.)*

A FŐISPÁNOK HATÁSKÖRE.

— 1886. március 24. —

A köztörvényhatóságok szervezéséről szóló törvényjavaslatnak különösen az 57. §-a, mely a főispánok hatáskörét bővíti, volt az, mely ellen az ellenzék erős állást foglalt. Az alábbi beszéd e §. kritikája mellett, a szónokot provokálván erre több beszéd, kiterjeszkedik a Tisza-kormány tízévi működésére is s egyben megvilágítani igyekszik a politikai pártok helyzetét és egymáshoz való viszonyát.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) A közvetlenül előttem szólott t. képviselő úr, az általa felhozott érvek egynémelyikére, a mennyire képességem engedi, előadásom egész fonalán meg fogja találni a választ. Egy dolog felett azonban lehetetlen mindjárt bevezetőleg ki ne fejeznem örömömet. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)* Én Láng Lajos t. képviselő urat mindig szívesen hallgatom, akkor is, midőn velem ellentétes véleményt nyilvánít, annál nagyobb örömem őt hallgatni akkor, midőn egész váratlanul az enyémmel teljesen megegyező felfogásnak ád kifejezést. *(Halljuk! Halljuk!)* Mert, ime a t. képviselő úr, ki legalább gazdasági téren, azt az

igét hirdette, hogy csak a szabadság, csak a szabadelvüség, csak a laissez faire, egyéb semmi sem szükséges, most, midőn egy közigazgatási javaslat van előttünk, a mely valóban mélyében érinti a politikai szabadság elvét és gyakorlatát, velünk szemben bizonyos kedélyességgel azt mondja, hogy ma a politikai küzdelmek tárgya már nem a szabadság, különösen pedig nem a tartalom nélkül való szabadság eszméje, hanem a jó közigazgatás, a mely azt jelenti, hogy a polgárok anyagi érdekeiről, a földmívesnek, az iparosnak, a kereskedőnek a megélhetéséről legyen gondoskodva. Elmondja ezt nem éppen ugyanazokkal a szavakkal, de körülbelül úgy, a mint én azt szerencsés voltam a jelen országgyülést megnyitó felirati vita végén elmondani. *(Úgy van! balfelől.)*

Az eszmék e találkozásának örülök, *(Halljuk!)* de kénytelen vagyok egy kis megszorítást hozzátenni. Midőn ugyanis a t. képviselő úr azt mondja, hogy a jó közigazgatás ma küzdelmeink tárgya, a jó közigazgatást pedig — véleményem szerint is, helyesen — akként definiálja, mint a mely az állami szervezetet abba a helyzetbe hozza, hogy az állam polgárainak reális érdekeit szolgálja: akkor bátorkodom megjegyezni, hogy ez ugyan teljesen igaz, de e reális érdekek alatt nem csupán az anyagi érdekeket kell érteni, — ámbár ezek is igen nagy fontosságuak — hanem érteni kell a társadalom és a polgárok erkölcsi érdekeit is. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* s ez érdekek között nem utolsó a szabadság. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A szabadság fogalmát tehát kiválasztani és azt a jó közigazgatás követelményeivel mint valamely, nem

mondom, ellentétes, de azoktól idegen fogalmat szembeállítani, szerintem, nem lehet. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Mert jó közigazgatás, mely a honpolgárok szabadságának az érdekeit sérti, nem képzelhető: a mint ez a fontos érdekeket, a társadalom e fontos erkölcsi javát sérti, megszünik jó közigazgatás lenni. *(Helyeslés balfelől.)*

Mi tehát egészen azon a téren mozgunk, melyet a t. képviselő úr abban jelölt meg, hogy a küzdelem a jó közigazgatásért foly, midőn gondosan kutatjuk az előttünk fekvő törvényjavaslat minden intézkedésében, egyebek mellett, azt is, — mégpedig nem mint alárendelt szempontot, hanem első sorban — hogy ez a törvényjavaslat a polgárok szabadságát mennyiben érinti és mennyiben sérti. *(Halljuk!)*

T. képviselőház! Zichy Antal t. képviselőtársam a tegnapi napon szíveskedett igen sokat foglalkozni a mérsékelt ellenzék ama tagjainak az álláspontjával, a kik, hogy a szokásos jelszóval éljek, habár az talán nem egészen szabatos — a közigazgatás államosítását kívánják. Ő e képviselők álláspontját, a főispáni hatalomnak itt szándékolt kiterjesztésével szemben, nem érti, álláspontjukban következetlenséget lát és ennek kapcsán azt is volt szíves elmondani az igen t. képviselő úr, hogy mit tenne ő, ha ő Apponyi Albert lenne. *(Derültség balfelől. Halljuk!)*

Miután a t. képviselőház a képviselő úr erre vonatkozó fejtegetéseit, hogy tudniillik mit tenne ő az én helyemen, figyelemmel hallgatta, legyen szabad remélnem, hogy, e tekintetben talán engem illetékesebbnek ismervén el, *(Élénk derültség és tetszés balfelől.)* engem is megajándékoz szíves figyelmével,

hogy magam mondjam el, mit teszek én a magam álláspontjából. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő úr, midőn ellenünk a következetlenség vádját emeli, kényelmes helyzetet teremtett magának. Először is egy téves feltevésből indult ki. Ő ellentétet, vagy legalább árnyalatot akar fölfedezni ama felszólalások közt, a melyek e Házban Grünwald Béla és Horváth Lajos t. barátaim részéről, meg az én részemről történtek. És ebben nagyon téved a képviselő úr. *(Úgy van! balfelől.)* Természetes, hogy miután egy beszéd keretében oly nagy problémát, mint a minő a közigazgatás rendezése, teljesen felölelni lehetetlen, azok, a kik e problémával foglalkoznak, annak hol egyik, hol másik oldalát színezik ki élénkebben, domborítják ki jobban; de ebből aztán egészen jogosulatlan azt a következtetést vonni, hogy a probléma ama részeiben, a melyek taglalásába az illető szónok bele nem ment, a melyekkel nem foglalkozott: elvbarátainak a nézeteivel és meggyőződéseivel ellentétben áll. Hangsúlyoztam, t. képviselőház, és miután úgy látom, hogy a túloldalról többen és még oly éles eszű képviselőtársaim is, minő Zichy Antal úr, ezt félreértették, ismételten hangsúlyozni vagyok kénytelen, hogy az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők állami alkalmazása mellett, melyet igenis óhajtunk, éppen úgy és ettől elválaszthatatlanul óhajtjuk az önkormányzat életerős szervezésének és a közigazgatás és a szabadság mindama biztosítékainak a létesítését, melyeket több beszédben kifejtettünk. E tekintetben közöttünk, t. képviselőház, nézeteltérés egyáltalán nincsen. És a t. képviselő úr csak azért fedezhetett fel ellenmondást a mi álláspontunk és

ama szempont közt, melyre mi a jelen törvényjavaslattal és különösen az 57. szakaszszal szemben helyezkedünk, mert ő nyilatkozatainknak csak ama részéről volt szíves tudomást venni, a melyekben mi az államhatalom kellő szervezésére szükséges orgánizmust iparkodtunk megrajzolni, fejtegetéseinknek ama részét pedig ignorálta, a melyben a közszabadság szükséges biztosítékairól beszéltünk. S mert ezt igazság szerint nem ignorálhatja, s mert a ki a mi álláspontunkat igazságosan akarja megitélni, e két rendbeli felfogást egymástól el nem választhatja, hanem csak a mindkettőjükből, mint egyenrangú tényezőkből alkotott képet bírálhatja: éppen azért nem ellenmondás az, hanem a mi álláspontunk logikai kifejtése, hogy mi oly intézkedéseket, mint a minőket az 57. §. a főispáni intézkedésről tartalmaz, nem fogadhatunk el. *(Helyeslés balfelől.)* Leszek bátor ezt néhány szóval illusztrálni.

T. képviselőház! Ha apróbb intézkedéseket nem tekintek, a lényeges különbség a főispáni állás közt, a mint az még az 1870 : XLII. törvényczikk szerint, tehát ez ideig fennállott és a közt az állás közt, melyet a törvényjavaslat kíván létesíteni, abban áll, hogy míg az 1870 : XLII. törvényczikk szerint a főispánnak tisztán felügyeleti és ellenőrző hatalma volt, a jelen törvényjavaslat bizonyos esetekben a főispánt közvetlen intézkedési hatáskörrel ruházza fel. *(Úgy van! balfelől.)* És az általános vitának egyik eredményeként konstatálni kívánom azt, hogy a törvényjavaslat intenczióinak leghitelesebb magyarázója, tudniillik a miniszterelnök úr beszéde által eloszlott a törvényjavaslat ebbeli intézkedéseiről az a homály, a melybe — akarom

feltenni és fel is teszem, akaratlanul — a t. bizottság jelentése ez új hatáskört borítani kívánta; eloszlott az a hit, mintha a főispánnak adott új hatáskör nem volna érdemleges intézkedési hatáskör, hanem mintha az tisztán felügyeleti utasítások adására terjeszkednék: mert a t. miniszterelnök úr világosan megmondta, hogy az *i)* pont utolsó alineájában említett esetekben, a főispánnak közvetlen intézkedési hatásköre van.

Ezt a két képet kell tehát egymással szembe állítani, ha a mostani és a leendő törvény között a különbséget meg akarjuk bírálni és ezen az alapon kell önmagunkhoz azt a kérdést intéznünk, hogy elfogadható-e a főispánnak e határok közt adott közvetlen és érdemleges intézkedési kör. Kizárólag erről a kérdésről — a kisebb dolgokról, a melyeket az előttem szólott ellenzéki képviselőtársaim is már kifejtettek, hallgatni kívánván, — csupán erről, mint leglényegesebb kérdésről akarok szólani. *(Halljuk!)*

T. képviselőház, nézzük először, hogy minő kiterjedést nyer ez intézkedési kör a gyakorlatban. A sokat említett *i)* pont alineája azt mondja *(Olvassa)*: „Oly esetekben azonban, midőn az állam érdeke halaszthatatlan intézkedéseket követel, a főispán rendeleteinek végrehajtását követelheti s ha az alispán vagy nincs a helyszínén, vagy a rendeletet kiadni nem akarja, közvetlenül is intézhet rendeleteket a törvényhatósági és községi közegekhez.“ És már most, t. képviselőház, méltóztassanak meghallgatni az 57. § *b)* pontjának némely részeit *(Olvassa)*: „Megvizsgálja legalább egyszer évenkint úgy a központi mint a kültisztviselők hivatalos eljárását és ügykezelését a helyszínén.“

Már most méltóztassék ezt a kettős intézkedést egybevetni. A főispán a helyszinén vizsgálja meg a kültisztviselők eljárását. Ha most nem akarjuk azt föltételezni, hogy a főispán mindig alispán kiséretében utazik, a minek, ha ő az alispán intézkedései felett is hivatva van, felügyeletet és ellenőrzést gyakorolni semmi értelme nem volna: mi következik ebből? Az következik, hogy valahányszor a főispán valamely, a megye központján kívül tett tapasztalásának az alapján kimondja azt, hogy itt az állam érdeke sürgős intézkedést kíván, a mi tisztán az ő szubjektiv belátására van bízva: a főispán közvetlen, érdemleges intézkedéseket tartalmazó rendeleteket intézhet minden törvényhatósági kültisztviselőhöz és minden községi orgánumhoz. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ez, t. Ház, a főispán ez intézkedési hatáskörének a terjedelme. Ez a terjedelem nincs körülírva, mint Beniczky Ferencz igen t. államtitkár és képviselő úr szíves volt ma mondani, hisz' éppen azaz egyik lényegesebb hibája, hogy sehogy sincs körülírva, hanem hogy e hatáskör kiterjesztése tisztán a főispán belátásától, önkényétől függ. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Már most, t. Ház, bárminő lenne az a közeg, bármily biztosítékokkal lenne körülvéve az a főispán, kinek ilyen, az ő diskrécziója szerint kiterjeszthető intézkedési jog adatik: azt mondom, hogy — egyelőre semmi más szempontot nem tekintve, mint a helyes, jó és rendes közigazgatás szempontját — egy ilyen hatáskör megállapítása szervezeti szempontból, bocsánat a kifejezésért, merő képtelenség volna. *(Úgy van! Ugy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Mert, t. Ház,

én olyan közigazgatást nem képzelhetek magamnak, a melynek két feje van, *(Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon)* a hol egyik a másik tudtán kívül ugyanabban a hatáskörben intézkedhetik, a mikor neki tetszik. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Ez az intézkedés, ez a rendes apparátus mellé állított kisérő szervezet, a kivételes állapotnak ez a permanencziában tartott lehetősege, *(Úgy van! balfelől.)* ez, t. Ház, semmi egyébre nem való, mint arra, hogy a közigazgatás egyöntetüsége teljesen bizonytalanná tétessék, hogy esetleg a főispán, ha neki az alispán személye nem tetszik, az alispánt kizaklathassa a megyéből *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* és arra, hogy az alispánban, ki névleg a közigazgatás feje marad, a felelősség érzete csökkenjen. Mert valóban, jó lélekkel senki sem vállalhat felelősséget oly közigazgatásért, a melyben egy tőle függetlenül intézkedő közeg, ha neki tetszik, a főközeg tudtán kívül beleszólhat. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

És a mi ez intézkedés állitólagos szükségességét illeti, bátor vagyok a t. miniszterelnök urat és az egész Házat a következő dilemma elé állitani. *(Halljuk!)*

Vagy annyira megbizhatatlan a törvényjavaslat által különben fentartani szándékolt megyei közigazgatási szervezet, hogy a kivételes állapot létesitését annak ennyire a tőszomszédságába kell hozni és hogy még ma, a távirók idejében sem tartják elégnek arra a központi kormány intézkedéseit, hanem a központi kormány exponált közegének a belátására bizzák, hogy a szerint, a mint neki tetszik, ezt a rendes szervezetet félretolhassa és magát ennek a he-

lyébe tehesse s akkor, a logika szabálya szerint, ebből az következik, hogy az ily szervezetet egészen félre kell tenni és helyébe az államnak teljes biztositékot nyujtó más szervezetet kell létesiteni; vagy nem oly rosz és feltehető, hogy a dolgok rendes menetében feladatainak megfelelhet: és akkor semmivel sincs indokolva az, hogy e szervezet félretolását, hogy a kivételes hatalom gyakorolását oly könnyüvé és egy exponált közeg belátásától tegyük függővé, mint az e javaslatban történik. *(Úgy van! a baloldalon.)* E kettős intézkedési hatáskört, tisztán a közigazgatás rendjének a szempontjából, nem lehetne elfogadni még akkor sem, ha a főispán oly közeg lenne, a melyre az intézkedési hatáskört teljes megnyugvással lehetne bizni. *(Úgy van! a baloldalon.)*

De én azt állitom, mint már az általános vitánál szerencsém volt érinteni, hogy a főispán, — nem egyénekről beszélek, hanem az institucció jellegéről, — egyáltalán nem alkalmas közeg arra, hogy neki megnyugvással intézkedési hatáskört lehetne adni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! A főispán kinevezése nincs kvalifikációhoz kötve. *(Halljuk!)* A főispán állása nélkülöz minden biztositékot. A főispán nem vonható oly fegyelmi felelősség alá, melynek az elintézésében az önkormányzati elemek és valamely független fórum is részt venne. A főispán bevallott közege a hatalmon levő pártnak. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ebből folyik, hogy a főispánnál hiányzik minden egyéb biztositéka a szakképzettségnek, mint az a biztositék, a mely a miniszter úrnak a kinevezésnél

érvényesülő egyéni belátásában rejlik, a mely belátásra, a mint ma élénken színezve hallottuk, bizony a főispán gondozására bízott pártérdekek figyelembe vétele is nagy befolyással van. *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Tehát a főispán kinevezésénél hiányzik a szakszerűség biztosítéka. A főispáni állásnál hiányzik a központi hatalommal szemben való függés enyhítése, tehát az a biztosíték, melyet a szolgálati pragmatikában, helyes és igazságos korlátok közt, minden tisztviselőre nézve meg kell állapítani.

A főispánnál hiányzik az állás állandósága s a felelősség leggyakorlatibb módja, tudniillik a fegyelmi felelősség. A főispánnál hiányzik az elfogulatlanság és a pártszempontokon felülemelkedő állami felfogás, mert bevallott politikai ügynöke a kormánynak. *(Úgy van! a baloldalon.)*

T. Ház! Ha valaki feladatomul tűzné ki, hogy ecseteljem, minő tulajdonokkal kell felruházni egy közeget, a kire a közigazgatásban közvetlen intézkedési hatáskört bízni nem lehet, mesteribb ecseteléssel nem festhetném azt le, mint a minőnek előttünk áll a főispán alakjában. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ez az, a miért mi, kik az igazságszolgáltatással ellátott tisztviselők állami alkalmazását kívánjuk, a nélkül, hogy a legcsekélyebb ellenmondásba jönnénk önmagunkkal, megtagadjuk beleegyezésünket a főispáni hatáskör e kiterjesztésétől, sőt a miért azt éppen nekünk kell visszautasítanunk kétszeres hévvel, mint az általunk vallott eszmék valóságos karrikatúráját. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Mert mi sohasem választjuk el, — ismétlem ezt és valószínüleg abban a helyzetben leszek, hogy ismételni fogom

számtalanszor, mert a t. túloldal szónokainak az a jó tulajdonságuk van, már tudniillik az ő szempontjukból jó tulajdonságuk, hogy nagyon hamar elfeledik, a mit nekik megjegyezni kellemetlen, — mi, mondom, konczepcziónkban sohasem tudjuk elválasztani azt, a mi a hatalom kellő gyakorlatára szükséges, attól, a mit a közszabadság biztosítása kiván meg. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És egy oly állami közegnek intézkedési joggal való felruházása, a melynél azokat a közszabadsági biztosítékokat kizárva látjuk, nem közelíti meg a jogállam fogalmába beférő helyes közigazgatásnak azt az eszményét, melynek mi a megvalósítására törekszünk, hanem távolabb visz azoktól. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A t. miniszterelnök úr ezzel szemben igen nagy dicsekedéssel hivatkozik arra, sőt tegnap fölemelt hangon mondotta beszédje végén, hogy ő abból a vádból, mintha hatalmának az öregbítésére törekednék, igenis elismer annyit, hogy ő a magyar állam hatalmának az öregbítésére törekedett, törekszik ma is és törekedni fog mindig; *(Élénk helyeslés jobbfelől)* ő azt óhajtja, hogy a magyar állam hatalmát érvényesíthesse az ország legszélsőbb határáig minden ponton, a hol annak az érvényesítése szükséges. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Hát, t. Ház, igenis ezt kívánjuk mi is és tudjuk nagyon jól, hogy a parlamentáris alkotmányos intézmények mellett az államhatalmat, a végrehajtás terén, más, mint többség által támogatott kormány, nem gyakorolhatja; de még se vádoljon minket a parlamentárizmus iránt való érzék hiányával Láng Lajos t. képviselő úr, ha éppen ezért biztosítékot keresünk

a hatalom amaz elfajulásai ellen is, melyeknek maga a parlamentárizmus előidézője lehet a közigazgatásban. A t. képviselő úr sokkal jártasabb az államtudományok terén és sokkal jobban kell ismernie a modern államtudományi irodalmat, semhogy ne tudja, hogy a modern közigazgatási reformtörekvések egyik fő szempontja épp az: a közigazgatási szervezetet, a mennyire ez emberileg lehetséges, függetlenné tenni a párturalomnak, mint párturalomnak a befolyásától. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ama tények között, a melyek a parlamentárizmus és azzal együtt tán maga a politikai szabadságban való hitnek a megingatásához leghathatósabban járulnak; ama veszélyek közt, melyek a közszellemben e rendszert fenyegetik, nem utolsó az, ha a közigazgatást nem tudjuk megtisztítani a párturalom bélyegétől, hogy ha a párlamentárizmus egyértelmünek jelentkezik a közigazgatásban való párturalommal és különösen a párturalomnak ama rideg, ama minden ismert példán túlmenő kinövéseivel, mint a minők e javaslatban vannak letéve. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És azért igen kérem az igen t. miniszterelnök urat, hogy egy pártközegnek hozzá nem illő hivatalos hatalommal való felruházását ne iparkodjék a magyar parlament előtt a magyar állam tekinteteivel igazolni; ne kompromittálja a magyar állami hatalom eszméjét azzal, hogy azt saját pártja uralmi eszközeinek a szaporítására használja. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Tisztelje eléggé a magyar állam lobogóját, hogy ne iparkodjék ilyen dugárut alatta, mint hamis lobogó alatt becsempészni. *(Élénk hosszas helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ez az a

különbség, a mely bennünket ezen a téren elválaszt; bennünket, a kik szintúgy mint önök, a magyar államhatalmat hatékonynyá akarjuk tenni. Mi ezt a hatalmat összhangzatos és rendszeres közigazgatási szervezetre akarjuk fektetni és midőn így az államnak hatalmi eszközöket akarunk a kezébe adni, egyszersmind biztosítékait is keressük annak, hogy e hatalmi eszközöket másra, mint az állam céljaira fel ne lehessen használni. Önök pedig e biztosítékoktól irtóznak és az államhatalom megerősítésének a módjául nem tudnak mást odaállítani, mint egy, a rendes közigazgatási szervezeten kívül álló, pártfőnököt, a kit hivatalos intézkedési hatalommal látnak el. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Nagyon sajátságosnak tünik az fel, t. Ház, midőn a t. miniszterelnök úr, csaknem egy lélegzetre, az általam éppen most idézett eszmemenettel azt is mondja, hogy szeretné, ha vele szemben oly ellenzék ülne, a melytől hatalmát komolyan kellene félteni és nem olyan, a melynek a szónoka maga is azt mondja, hogy tőle bizony nincs oka tartani. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

Én, t. Ház, a t. miniszterelnök úr hatalmi öntudatából eredő e kérkedését ellenfeleinek igazi vagy állítólagos gyengeségével, az esztétika szempontjából nem kivánom birálat alá venni. *(Élénk hosszas helyeslés és tetszés a bal- és a szélső baloldalon.)* Azt sem kivánom birálni, hogy ez az igazi, vagy vélt gyengeség mennyiben tulajdonítható esetleg a mi gyarlóságunknak, fogyatkozásainknak, mert én e tekintetben önmagamat és édes mindnyájunkat illetékes, elfogulatlan birákul nem ismerhetem el. És bocsássanak meg, nem

ismerhetem el elfogulatlan birákul azokat sem, a kik mint ellenfelek ülnek velünk szemben. A legkevésbbé fogadhatom pedig el elfogulatlan birákul azokat, a kik a mi sorainkból a túloldalra mentek. *(Élénk derültség és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Azok a t. képviselő urak, — egyikük politikai pártváltoztatását sem akarom birálni, vagy annak indokait kutatni, erre nekem nincs jogom, — mondom, azok a t. képviselő urak, valahányszor, néha több hévvel, mint szerencsével, ebbeli lépésüket indokolni kívánják, soha — és ezt köszönje meg nekik a t. túloldal — de sohasem magyarázzák azt a kormány politikájának jó és üdvös voltával, hanem azzal, hogy az ellenzék igazi vagy állítólagos hibáit festik le. *(Élénk derültség és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Pedig, t. Ház, ha mindaz, a mit ők e tekintetben elmondanak, igaz volna is, — a minthogy meggyőződésem és saját tapasztalatom szerint, nem — de ha mind az igaz volna is, azzal legfölebb indokolhatnák, hogy sorainkat elhagyták, de sehogysem azt, hogy annak a pártnak soraiban foglaltak helyet és annak a kormánynak politikáját fogadták el, mely politika egy és ugyanaz maradt abban az egész időközben, melynek első részét a mi padjainkon, másik részét pedig ott töltötték el. *(Élénk helyeslés. Derültség a bal- és a szélső baloldalon.)*

De ez utóvégre egyéni felfogás dolga és a menynyiben igen kétes értékü bók rejlik ebben a t. túloldal iránt, végezzen velök maga a túloldal. *(Derültség. Helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ám gyakrabban és igy tegnap is megpróbálták az ellenzéknek a kormányra nézve veszélytelen voltát az ellenzék hibáival indokolni, az ellenzék gyengeségének okait magában

az ellenzékben keresni. Ambár, mint mondám, bíróul önmagamat nem ismerhetem el, mert biró a nemzet közvéleménye, *(Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.)* de éppen a nemzet közvéleménye előtt jogosítottnak tartom magamat ellenészrevételeim megtételére. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az egyik legfőbb kifogás, melylyel az ellenzéktől történt elválást a tegnapi napon indokolták, az volt, hogy ez az ellenzék éveken át nem tudott önmagával megállapodásra jutni s hogy ennek következtében kénytelen folytonosan változtatni az álláspontját, hogy egész eljárása, parlamenti szereplése merő kipkedés-kapkodás. *(Felkiáltások a jobboldalon: Úgy is van! Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

Hát, t. Ház, annyit elismerek, hogy a mi pártviszonyaink — a t. függetlenségi pártot nem tekintve, — nem állanak teljesen egészséges alapon. De ha ez így van, vajjon kit illet e tekintetben első sorban a felelősség? *(Halljuk! Halljuk!)* És hol kell a gyógyítást megkezdeni? Vajjon nem a kormányzat és a kormányzó többség nyomja-e reánk és az egész korszakra a maga bélyegét? És vajjon méltányos és igazságos követelés-e az, hogy addig, míg az a tényező, a mely hivatva van a zászlót előre vinni, a mely hivatva van a nemzet törvényhozási és politikai tevékenységének az irányát meghatározni és kitüzni, míg ez a tényező egy kényelmes opportunizmus bő köpenye alá mindenféle hatalmi támaszt képes maga körül csoportosítani: igazságos-e azt követelni, hogy éppen csak a kisebbség, éppen csak az ellenzék állítson fel a maga körében bizonyos tantételeket és számüzzön mindenkit, a ki azokhoz föltétlenül nem alkalmazkodik? *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Én, t. Ház, a míg önök meg nem győznek arról, hogy például Láng Lajos és Andrássy Manó gróf képviselő urak természetszerűleg egy párthoz tartoznak; *(Élénk derültség a bal- és a szélső baloldalon.)* a míg önök meg nem győznek arról, hogy az elvi álláspontnak teljes azonossága tartja egy párt soraiban, példának okáért, Chorin Ferencz és Rosszival István képviselő urakat; *(Élénk tetszés, helyeslés és éljenzés a bal- és a szélső baloldalon)* addig — és ezeket a példákat szaporíthatnám majdnem a végtelenségig — a t. túloldalnak az a szemrehányása, hogy az ellenzék soraiban hiányzik minden egyén teljes homogénitása, rám, megvallom, a komikum ama legmagasabb benyomását teszi, melyet ma reánk kivánt alkalmazni Láng Lajos t. képviselőtársam.

Így állana a dolog, t. Ház, ha az egymás mellé került elemeket, csak egész felületesen, a szerint vizsgáljuk, a mit róluk feltenni lehet. De most, t. Ház, vizsgáljuk a tényeket. A t. kormány 1875-ben átvette a kormányzatot, a nélkül, hogy az általa képviselt irányról az ország elé határozott nyilatkozattal lépett volna és mindig kerülte e tekintetben a határozott nyilatkozat tételét a választások előtt. Minden fontos nyilatkozat a kormánypártnak és fejének a részéről a választás után szokott történni. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Hisz' az utolsó választások után is tapasztaltuk azt, hogy a híres nagyváradi beszédben a t. miniszterelnök úr egy oly programmponttal, mely pedig a választóközönség jogait közvetlen és mélyen érinti, tudniillik a mandátum 5 éves meghosszabbításával, nem a választások előtt, hanem a választás után lépett ki a közönség elé, azzal a jellemző indo-

kolással, hogy ő nem akart előzetes nyilatkozat által a választások menetére befolyást gyakorolni. *(Élénk derültség balfelől.)*

Bocsánatot kérek, t. Ház, ebben az országban, úgy látszik, a feje tetejére van állítva minden fogalom. Mert hiszen a befolyás gyakorlásának az a legtörvényesebb, sőt kötelességszerű módja, hogy az, a ki a kormány feje, a választások előtt mondja a választó közönségnek: erre törekszem, ebben támogassatok, ha tetszik, *(Úgy van! balfelől.)* vagy vonjátok meg támogatásotokat, ha nem tetszik. *(Úgy van! balfelől.)* Ha ettől szemérmesen visszaretten a t. miniszterelnök úr, de ennek a pótlására azután a hivatalos függésnek és befolyásolásnak minden törvénytelen módját felhasználja; és ha ez is parlamentárizmus, ha ez is szabadelvű kormányozás és az alkotmány szabadelvü gyakorlata: *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* akkor megvallom, vagy az én fogalmaim zavarodtak meg teljesen és velem együtt mindazon gyakorlati és tudományos államférfiak és tudósok fogalmai, *(Úgy van! balfelől.)* a kik a parlamentárizmust az eszmék harcza színterének és a választásokat a kormány irányzatai fölött való döntésnek vették; vagy áll az, a mit elébb mondtam, hogy ebben az országban manapság minden parlamentáris és alkotmányos fogalom a feje tetejére van állítva. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De, t. Ház, a kormány és pártja az mondja, hogy a saját irányzatára nézve a programmot helyettesitik a hosszas, most már 10 évi kormányzat tényei. *(Halljuk! Halljuk!)* Legyen szabad ezzel, t. Ház, szembe állítanom azt, hogy mögöttünk is, a kik

a Háznak e padsorain ülünk, van néhány évi ellenzéki mult és hogy a mi tevékenységünk iránya ennek az ellenzéki multnak az összevetett tényeiből elég érthetően kidomborodik. *(Élénk tetszés balfelől.)* Állítsuk csak szembe, a kölcsönös leszámolás végett, azt, a mi a kormány és pártja részéről, és azt, a mi a mi részünkről történt. *(Halljuk! Halljuk!)*

A kormány ama feladatának teljesitésében, a melynek czimén a kormány gyeplőit kezébe vette, a pénzügyek rendezésének terén, majdnem évről-évre két politika közt hánykolódik. *(Halljuk! Halljuk!)* A pénzügyi bizottság jelentéseiből ezt igen érdekesen lehetne összeállítani, ha valaki magának azt a fáradságot venné, hogy ezeket egy kötetbe szedve kiadná. Hol a rideg takarékossági, hol pedig a szükség korlátain túlterjeszkedő beruházási politika váltják fel egymást. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Sem az egyik, sem a másik irányban nem találkozunk következetesen keresztülvitt rendszerrel. *(Úgy van! balfelől.)* A kormánypárt pénzügyi tekintélyei egyre azt hirdetik, hogy pénzügyeink egyensúlyának a helyreállítására a leghathatósabb és legnélkülözhetetlenebb eszköz a fogyasztási adókban rejlő források kellő kihasználása. És most már másodszor van a kormány abban a helyzetben, hogy a monarkhia másik államával pénzügyi egyezményt kössön s ama követelés fentartásától, hogy fogyasztási adóügyeinket függetlenitsük, a mi nélkül pedig e jövedelmi forrás kihasználása lehetetlen, mindannyiszor visszaretten és azt soha erélyesen kezébe nem veszi. *(Úgy van! balfelől.)*

A kormánypárt ugyanazon egy kérdés megoldása körül, egymásután, az opportunitás követelmé-

nyei szerint, az egymástól legmesszebb eső ellentétes álláspontokat tudja elfoglalni. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Elénkbe hoz egy nagy alkotmányi kérdést, a főrendiház reformját; de elénk állítja azt úgy, hogy, koncepcziója szerint, az egész főrendi házat el akarja árasztani miniszteri hatalmának kinevezett képviseőivel. Mi ezt az álláspontot nem helyeselhetjük. De utóvégre is, álláspont. Ez az álláspont a főrendiházban nem lévén érvényesíthető, ugyanez a kormány az ezzel merőben ellentétes oligarkhikus álláspont elfogadását ajánlja a képviselőháznak és azt szerencsésen keresztül is vitte.

A közigazgatási kérdések terén tett tapogatódzásaiban, hol az európai állam fogalmához közeledik, a mennyiben behozza a kvalifikácziót, a pénzügyi bíróságot és a csendőrséget, hol pedig ennek tetejébe egyszerre elénkbe áll egy nem magyar, hanem gyökeresen ázsiai intézménynek a gondolatával, mint a minő az itt tervezett új főispáni hatalom. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)*

A kormány és pártjának közgazdasági tekintélyei váltig hirdetik a manchesteri iskola tanait. Hirdetik különösen akkor, a mikor oly eszme merül fel, a mely az ország szegényebb és gazdaságilag gyengébb osztályait, az őket kifosztogató hatalmak ellen megóvhatná. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)* Azonban a kormány mégis egymásután terjeszti elénk az új vám tarifákat és vámnovellákat, a melyek a magyar közönséget a lajthántúli állam iparos milliomosainak a javára megadóztatják. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)*

A t. kormány és annak vezére az 1867-ki kiegyezést ünnepélyesen elfogadta és magáévá tette.

És várhattuk volna, hogy az a férfiú, ki e kiegyezésnek a nemzeti aspirációk szempontjából való elégtelen voltát éveken át annyi hévvel és ékesszólással hirdette, midőn azt elfogadja, legalább azon lesz, hogy a nemzeti fejlődésnek és intézményeink nemzeti irányban való átalakításának mindama csirái, melyek az 1867-ki kiegyezésben le vannak téve, tényleg életre ébredjenek. E helyett mit látunk? Azt, hogy a kormány e kiegyezés szellemét épp ellenkező irányban módosítja, hogy nemzeti és közös intézményeinkben a nemzeti érdek érvényesülése szempontjából e hosszú 11 év alatt nem történt semmi, hanem igenis történt a delegációk hatáskörének a kiterjesztése. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

És végül a t. kormány, pártjának neveként a szabadelvűség czímét hirdeti; állítja, hogy ezt a zászlót tűzte ki és én felszólítok mindenkit, mutasson ki nekem e 10 év számos törvénye és intézkedése közt egyetlenegyet is, már tudniillik a nagyobb súlyuak és elvi jelentőségűek között, mely a nemzeti közszabadságok kitágítását, terjesztését czélozta volna. *(Élénk tetszés a baloldalon.)*

Hát, t. Ház, ilyen egymással ellenmondó és közös ismérvül semmi egyebet, mint a legridegebb hatalmi opportünizmust tartalmazó intézkedések sorozatából áll ez a 10 évi tevékenység. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És ezzel szemben én, t. Ház, bátran hivatkozhatom arra, hogy mi, a kik a Ház e padsorain ülünk, mindazzal, a mit támogattunk — mert támogattunk is több intézkedést, melyet a kormány javasolt — és mindenben, a mit elleneztünk, következetes irány szerint jártunk el. Következetesen tá-

mogattunk minden olyan előterjesztést, mely az államhatalomnak, de az igazi államhatalomnak és nem a párturalomnak, ott, a hol annak kellő biztosítékai nem léteztek, megszilárdítására irányult. Támogattuk e szempontból a közoktatásügyi javaslatot, támogattuk e szempontból a kvalifikációról szóló javaslatot, támogattuk a csendőrség intézményét. És midőn oly intézkedéseket javasolt a kormány, melyektől nemzeti közszabadságunkat féltettük, mint a minő volt a kormány híres főrendiházi javaslata: nem késtünk azzal szembeállítani a mi javaslatunkat, melynek irányeszméje a nemzeti jogok tágítása, a nemzeti szabadságok biztosítása volt. És így, t. Ház, az a talán csak a jó élcz kedveért, az utolsó két nap alatt a túloldal részéről hangoztatott felfogás, mintha e párt újabban új nevet vett volna föl, tisztán mesebeszéd, mert ez eszünk ágában sem volt, mert erre szükségünk nincs.

Az a tény, melyre itt czélzás történt és mely pártkörünkben fordult elő, nem volt egyéb, mint annak a konstatálása, hogy e párt szabadelvű irányban haladt eddig is és fog haladni ezután is, a nélkül, hogy bármit is szükségesnek tartana változtatni akár kereteiben, akár eljárása módjában. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)**

* Ennek a czélzásnak megértésére szolgáljon, hogy éppen akkor lépett ki Szilágyi Dezső a mérsékelt ellenzékből, és tette ezt azzal a nyilatkozattal, hogy „marad a ki volt, szabadelvü és ellenzéki". Erre Apponyi, azon a pártértekezleten, melyen Szilágyi kilépését tudomásul vette, azt jegyezte meg, hogy e szerint nem válnak el végleg az utaik, mert a mérsékelt ellenzék is szabadelvü ellenzéki párt.

Az államhatalom megszilárdítása, közszabadságaink kiterjesztése és biztosítása: ez a két vezéreszme vonul végig egész tevékenységünkön. Harmadik jellemvonása pedig az, hogy az 1867-iki kiegyezés által teremtett alapok nemzeti intézményeink kiépítésére és a közös intézményekben a nemzeti szellem térfoglalásának az előmozdítására használjuk fel. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ezért sürgettük sorainkból *a magyar tiszti akadémia létesítését.* És hogy ez mennyire komoly dolog, ezt nemsokára alkalmunk lesz bebizonyítani, midőn a népfölkelésről szóló törvényjavaslat kerül a Ház asztalára. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

T. Ház! Pénzügyeink terén gyakran vádoltak minket azzal, hogy a beruházási politika terjesztésére éppen mi szolgáltattunk alkalmat; de nekem nincs tudomásom arról, hogy ilyesmi a mi részünkről történt volna, azon a néhány százezernyi forinton kívül, melyet a marhatenyésztés emelésére a mi sorainkból indítványozott a mostani földmívelés- és iparügyi miniszter, *(Derültség a bal- és szélső baloldalon)* és azon a másik tényen kívül, hogy én magam a Dunaszabályozás kérdésének a megoldását sürgettem. Mi ellenkezőleg, következetesen mindig azt az álláspontot tartottuk fenn, hogy a beruházások terén azokra kell szorítkozni, a melyek közvetlenül gazdaságilag gyümölcsözők és hogy a takarékosság elvét semminemü, még oly tetszetős fényüzési kiadások kedveért sem szabad megsérteni. *(Igaz! Ugy van! a baloldalon.)* S midőn mi is osztoztunk abban a nézetben, hogy a fogyasztási adók kellő kihasználása pénzügyi rendezkedésünk egyik nélkülözhetlen alapfeltétele: a

közgazdasági egyezkedési tárgyalásoknál fenn is tartottuk és a jövőben is fenn fogjuk tartani ennek az elvnek gyakorlati érvényesítését, mint conditio sine qua non-ját annak, hogy az Ausztriával jövőben kötendő bármely egyezséghez járuljunk. *(Igaz! Ugy van! a baloldalon.)*

Tehát, t. Ház, ha már összemérjük az önök kormányzatát *(Zajos felkiáltások a baloldalon: Halljuk! Halljuk!)* és a mi ellenzéki multunkat s aztán kérdjük, hogy e kettőnek melyikéből domborodik ki nagyobb határozottsággal a látható és következetesen folytatott irány, akkor én, t. Ház, már csak azok alapján is, a miket elmondottam, e kettőt bátran oda állítom minden elfogulatlan bíró és a nemzet ítélete elé. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, másban is keresték az ellenzék állítólagos gyengeségének okát vagy tüneteit, keresték ama számos kilépésben, melyek e párt soraiból az utolsó időben történtek. *(Halljuk! Halljuk!)* T. ház! Azt hiszem, hogy annak az indokolása: miért léptek ki egyes képviselők a pártból? — azoknak a képviselőknek s nem e pártnak a feladata. De annyit egész általánosságban legyen szabad megmondanom és itt az igen t. miniszterelnök úr tapasztalásaira hivatkozom, *(Derültség a bal- és szélső baloldalon)* hogy nem csodálatos és példátlan tünet az, ha hosszantartó ellenzéki küzdelemben sokan elvesztik a türelmüket, megunják a küzdelmet, *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* s nem akarom tagadni, teljes jóhiszeműséggel, de, szerintem, téves felfogásból azt hiszik, hogy a hazának nagyobb szolgálatot tehetnek azzal, ha az ellenzék terét elhagyják és a közigazgatásban

való közvetlen részvételre adják magukat. *(Élénk derültség a bal- és szélső baloldalon.)* Ez, mint mondám, megtörténhetik teljes jóhiszeműséggel, ámbár szerintem, tévesen, és ez lélektanilag könnyen megmagyarázható. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. miniszterelnök úr is éveken át ellenzéki vezér volt, mielőtt a miniszterelnöki széket elfoglalta, ő is tapasztalta pártjában ugyanazt a jelenséget, *(Élénk derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* hogy a választások által is, melyek nemcsak ebben az országban, de az egész európai kontinensen a hatalommal szemben álló pártokra nézve igen súlyosak szoktak lenni, még akkor is, mikor a hatalom nem használja oly kiméletlenül ki helyzetének az előnyeit, mint az most történik, — mondom, tapasztalhatta a t. miniszterelnök úr is, hogy az ő ellenzéki pártja a választások által megfogyott, hogy többen elhagyták, előbb egyesek, azután tömegesen, hogy összeolvadt oly csapatra, a mely a mienknél jóval kisebb volt. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon. Ellenmondások a jobboldalon.)*

De, t. Ház, egy párt erejének nem az az ismérve, hogy kilépnek-e belőle kevesen vagy sokan, hanem az, hogy a párt azt a veszteséget, a mely őt számos, vagy egyes jeles tagjainak a kilépése által érte, hogyan tudja kibirni, hogy az magának a pártnak helyzetére hogyan hat. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* És t. Ház, e tekintetben, ha a miniszterelnök úr ellenzéki pártvezérségének az utolsó idejét és az ő pártjának az akkori állapotát összehasonlítom anpártnak az állapotával, a melyhez tartozom, ez az összehasonlítás talán megint nem a mi hátrá-

nyunkra üt ki. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* Mert, t. Ház, önök azt mindnyájan tapasztalják, naponként láthatják, látni fogják a legközelebbi jövőben is, hogy ez a párt, ámbár számos, becses erőben megfogyott, épp oly rendületlen határozottsággal, épp oly távol a megadás minden gondolatától, állja meg a helyét, mint előbb. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Annak a biztosságnak tehát, melyben a miniszterelnök úr magát érezheti, egészen más alapja lehet, nem az ellenzék gyengesége. Annak a biztossági érzetnek az alapját megmondták neki ma, úgy e, mint a másik ellenzéki párt részéről. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Próbáljon egyszer a t. miniszterelnök úr olyan választásokat, melyekben egyenlő fegyverekkel küzdenek a pártok; *(Élénk helyeslés a baloldalon és felkiáltások a szélső baloldalon: Ne nyuljanak a zsebbe!)* próbáljon egyszer kilépni abból a várból, a melyben őt a hivatalnoki és főispáni hatalmi kör és más egyéb segélyforrások, *(Zajos fölkiáltások a balon: A pénz!)* nem tudom, hányszoros falai veszik körül; *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* próbáljon kilépni a síktérre, a nyilt harczmezőre és ott egyenlő fegyverekkel próbáljon megküzdeni az ellenzékkel; próbálja a hivatalos erőszakoskodást tényleg betiltani: *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* megfogja látni, hogy miként fognak alakulni az erőviszonyok; megfogja látni, hogy az a többség, melyre most támaszkodik, mivé fog összezsugorodni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől. Zaj, mozgás jobbfelől.)* De t. Ház, mi ezt mondhatjuk most is, ismételhetjük akár hányszor, a t. miniszterelnök úr és pártja erre mindig tagadással fog felelni és a próba soha sem lesz megtéve, mert a

t. miniszterelnök úr, a ki a fontolva haladás embere, ilyen koczkáztatott térre nem fog lépni. *(Élénk tetszés és derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. képviselőház, *(Halljuk! Halljuk!)* igenis, beismerem — mert nem szeretek ámítani senkit — beismerem, hogy ez óriási hatalmi eszközök ellenében, a melyekkel szemben mi semmi egyébbel nem rendelkezünk, mint azzal a csekély tehetséggel és a szónak azzal a csekély erejével, melylyel a Gondviselés megáldott minket: ebben az óriási küzdelemben arra, hogy egyhamar győzhessünk, talán nincs kilátásunk. De, t. képviselőház, őszintén mondom, hogy a jelen körülmények között és ha ezekhez hasonló eszközökkel kellene a diadalt elérnem, ehhez hasonló módon, ehhez hasonló czélokra, vagy helyesebben szólva, ehhez hasonló czéltalanságra kellene azt felhasználnom, a hatalom birtokára nem is vágyunk. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* Nem látjuk mi azért oly feketének az ellenzék jövőjét, mint a milyen rózsásnak látja azt a maga szempontjából a t. miniszterelnök úr, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* mert hiszszük azt, hogy csak szívósság és kitartás és lankadatlan erély kell az ellenzék részéről, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* „rebus se servare secundis". Ez a mi feladatunk! *(Élénk helyeslés balfelől.)* Mert el kell jönni az időnek, mikor a mérték megtelik *(Úgy van! balfelől.)* és midőn a pohár kicsordul; *(Halljuk! Halljuk!)* el kell jönni az időnek, midőn a nemzet jogainak ez apránként való elkallódását, haladásának e megállását és azt az opportunizmust, mely minden életerős fejlődést megöl, megunja és midőn a hatalom védbástyáin is végre keresztül fog törni a nemzeti

lelkesedés. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De akkor, t. Ház, nem lesz a miniszterelnök úrnak alkalma, hogy ismételje azt a kérkedő hivalkodást, a melylyel hozzánk fordult, hogy mi azért nem akarunk az ő kezébe adni bizonyos hatalmi eszközöket, mert biztosan tudjuk, hogy ezeket mindig csak ő fogja használni, mi sohasem. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mi, t. képviselőház, nem kívánjuk ezeket a hatalmi eszközöket *(Zajos tetszés, helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* semmi körülmények közt; nem kívánjuk a párturalom meghonosítását Magyarországban, akár gyakorolja ezt a mostani miniszterelnök, akár más valaki, akár gyakorolhatjuk azt mi magunk. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És t. képviselőház, ha közülünk azok, a kiknek az ügyek fejlődése netán birtokába juttatná a hatalmat; *(Derültség balfelől.)* ha azok emberi gyarlóságból, a hatalom szomja és mámorától elkapatva, a maguk számára hasonló hatalmi eszközöket fognának kívánni: meg vagyok győződve, hogy az én t. elvbarátaim, a kik velem itt e padokon ülnek, ugyanazzal a határozottsággal fognák azokat nekünk megtagadni, mint megtagadják ma Tisza Kálmánnak. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! A tegnapi fejtegetések következtében kissé eltértem a tárgyalás alatt levő szakasztól, de azt hiszem, senkisem lesz, a ki e kitérést, a hallottak után, jogosnak ne tartaná; *(Helyeslés balfelől.)* senki sem lesz, a ki helyesnek ne tartaná azt, hogy a magyar parlamenti pártok viszonyait a nagy nyilvánosság előtt megbeszéljük. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Mi nekünk e nyilvánosság elől nincs okunk elzárkózni; *(Úgy van! balfelől.)* nekünk azon az uton, melyen éveken át haladtunk, a nyilvánosságot kikerülni semmi okunk nincs, mert tevékenységünket annál fényesebben igazolhatjuk, minél nyiltabban megbeszéltük. És e több évi működésünk szellemében cselekszünk akkor, midőn a főispáni hatalomnak és általa a párturalomnak azt a meggyökeresítését, melyet e szakasz tartalmaz, a leghatározottabban visszautasítjuk. *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

A JANSZKY-ESET.

— 1886. okt. 11. —

A Janszky-esetre, azt hiszszük, még élénken emlékezik az olvasó. Janszky tábornok megkoszorúzza Hentzi sírját, beszédet mond a sír felett, a mi megbotránkozást okozott az egész országban. Tisza miniszterelnök is elítélte a képviselőházban Janszky eljárását, de csakhamar ezután, *Janszkyt* előléptették és Edelsheim-Gyulai bárót, a ki szintén elitélte Hentzi sírjának tüntető megkoszorúzását, — nyugdíjazták. Ezek a tények valóságos forrongást okoztak az országban. Vége-hossza nem volt az utczai tüntetéseknek, a népgyűléseknek. Megyék, városok és népgyűlések a képviselőházhoz intézett kérvényekben kértek elégtételt s egyben az önálló hadsereg felállítását. Mire a kérvények a képviselőházban napirendre kerültek, megjelent a *Budapesti Közlöny*-ben az ismeretes legfelsőbb királyi kézirat, a miniszterelnökhöz intézve, melyben ő felsége helyteleníti a hadseregnek a politikába való avatkozást. Ez a királyi kézirat 1886. augusztus 11-én jelent meg s általában megnyugtató hatása volt a nemzetre. A kérvényi bizottság többsége határozati javaslatot adott be, mely szerint, a királyi kézirat minden jogosult aggályt eloszlatván, semmi szükség arra, hogy bármely irányban törvényhozási intézkedés történjék. A többség javaslatának Gajáry Ödön volt az előadója. Ezzel szemben a kisebbségi vélemény, melynek *Győrffy* Gyula volt a hivatalos szónoka, a Janszky tábornok előléptetése és Edelsheim nyugdíjaztatása által a nemzet közérzületén ejtett sérelmet nem látja orvosolva a királyi kézirattal s a kérvények értelmében utasít-

tatni kívánja a kormányt, hogy terjesszen törvényjavaslatot a Ház elé, mely szerint „a hadsereg ketté választatván, annak magyarországi része önállóan szerveztessék s a magyar miniszternek rendeltessék alá, de addig is tegye meg a szükséges lépéseket, hogy a magyar csapatok a magyar alkotmányra megeskettessenek s azokból az idegen tisztek eltávolíttassanak.“

Úgy a többbségi, mint a kisebbségi vélemény ellenében a mérsékelt ellenzék szintén adott be határozati javaslatot. Mint az alábbi beszédből kitűnik, a királyi kézirattal az ügy személyi részét elintézettnek vélte a mérsékelt ellenzék, de valamint a további teendőket illetőleg nem fogadja el a szélsőbal álláspontját, nem fogadja el a többségét sem, mely a hadsereg dolgában további intézkedést nem tart szükségesnek.

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk!) Mindenekelőtt szükségesnek tartom, hogy a közvetlen előttem szólott Münnich Aurél t. képviselőtársam beszédjére egy megjegyzést tegyek. *(Halljuk!)* A t. képviselő úr, midőn a hadsereg és a nemzet közt fennforgó viszony alkató elemeit bonczolja, beszédének több helyén beszél magyar nemzetiségről. Felhozza például azt, hogy a hadsereg körében egyetlen egy nemzetiség ellen sem lehet ellenszenv, mert hiszen a hadsereg vezető elemeiben a monarkhia valamennyi nemzetisége képviselve van és ehhez hasonló hangon szól beszédének több helyén különböző nemzetiségekről, ezek közt a *magyar nemzetiségről* is. Ezt a felfogást, t. képviselőház, egész határozottan vissza kell utasítanom. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Itt nem a magyar nemzetiségről, mint etnográfiai fogalomról van szó, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* hanem arról a viszonyról, melyben a hadseregnek és a hadsereg minden tényezőjének Magyarországhoz, mint államhoz és a magyar nemzethez, mint államot

alkotó politikai nemzethez, állania kell. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ha ezt a kiinduló pontot csak pillanatig is szem elől tévesztjük, akkor a tévedések oly tömkelegébe jutunk, a melyből nincs többé kibonyolódás. *(Úgy van! balfelől.)*

Ezek után, t. képviselőház, magára a tárgyra térve át, megmondom egész nyiltsággal, hogy én, a Ház asztalára tett két határozati javaslatnak sem egyikét, sem másikát nem fogadhatom el. A t. kérvényi bizottság talán nem fogja nekem rossz néven venni, ha én a határozati javaslatok benyujtásának időbeli sorrendjét nem tekintve, előbb azt indokolom, miért nem járulhatok a kisebbség véleményéhez. A t. kisebbség különvéleménye két tételben kulminál: a függetlenségi párt programmjához híven, a közös hadsereg felbontását és külön önálló magyar hadsereg szervezését kivánja és másrészről azt fejezi ki, hogy a királyi kézirat a nemzeten az ismert személyváltozások ejtette sérelmet nem orvosolja, e szerint fentartani kivánja a kérvényekben foglalt kérdésnek azt a részét is, mely az ismert személyváltozásokra vonatkozik, mely konfliktus előidézésével fenyegetett. Folytatni kivánja tehát a konfliktust. Én e két tétel egyikéhez sem járulhatok. *(Helyeslés balfelől.)* Nem új dolog t. szomszédaink előtt, évek óta tudjuk kölcsönösen, hogy a hadsereg szervezésének a kérdésében eltérő álláspontón vagyunk. Mi, kik a Háznak ezen az oldalán ülünk, mint az 1867-iki kiegyezés hivei, a közös hadsereg intézményét fenntartani kivánjuk. Ez a t. párt *(a szélsőbalra mutat)* nem kivánja. Világos tehát, hogy e tekintetben *egy* határozati javaslat köpenyege alá nem juthatunk. *(Helyeslés a baloldalon).*

De, ha nem is volna ez a különbség, éppoly határozottan kizárná a különvélemény elfogadását, annak a másik része.

Én, t. képviselőház, az ismert személyváltozásokból előállott konfliktust és az azokban rejlő sérelmet a királyi kézirat által elintézettnek és befejezettnek találom *(Helyeslés a bal- és szélső jobboldalon.)* és a konfliktust, mely a hadsereg és nemzet közt kitöréssel fenyegetett, sem újabban felélesztени, sem folytatni nem kívánom. *(Élénk helyeslés a jobb- és baloldalon.)*

És t. képviselőház, ha ezt eddig sem kívántam volna, nem kívánhatnám különösen a mai igen komoly európai politikai viszonyok közt, *(Helyeslés a bal- és jobboldalon.)* melyekről nem akarom azt mondani, hogy bennünket közvetlen háborúval fenyegetnek — mert ki az, ki nem óhajtaná és ki az, a ki a lehetőség utolsó pillanatáig ne ragaszkodnék ama reményhez, hogy a béke eszközeivel sikerülhet a monarkhiának és ezzel együtt a magyar nemzet lényeges érdekeinek a megóvása? — de melyek mindenesetre olyanok, hogy a monarkhia fegyveres erejének a latba vetésére is készen kell lennünk. Ha tehát van pillanat a nemzet történetében, midőn ily konfliktus a monarkhia hatalmi állásának a kifejtésére károsan hathat, bizonyára a mai pillanat nevezhető ilyennek. *(Élénk helyeslés a bal- és jobboldalon.)*

És ha a tegnapelőtti napon, egész jogosan, egy ujságidézetet hozott fel a különvélemény t. beadója, saját álláspontjának az erősítésére, legyen szabad most nekem is hirlapokra hivatkoznom. *(Halljuk!)* Abban az időpontban, midőn a most előttünk levő kérdés a

legélesebb jelleggel birt, midőn a kölcsönös izgalom és ingerültség legnagyobb volt: ki ujjongott leginkább? A legnagyobb örömet abban az időben az a pánszláv sajtó mutatta, mely a monarkhiának általában, de különösen a magyar nemzetnek esküdt ellensége. *(Úgy van! Úgy van!)* Et si licet ab hoste edoceri — s én ezt a politikai bölcseség egyik alaptételének tanultam ismerni — akkor ez a példa arra inthet minket, hogy a monarkhiának, de különösen a magyar nemzetnek ily konfliktus folytatásától mi nyerni valója sincs. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és jobboldalon.)*

Ez nem azt jelenti, hogy én azt minden áron ki akarnám kerülni. Ha az ország alkotmánya és a nemzet közérzülete meg volna támadva, ha e tekintethen megnyugvást nem nyertünk volna, minden körülmények közt föl kellene venni a keztyűt bárkivel szemben. *(Általános helyeslés.)* De midőn a legilletékesebb helyről azokat az aggodalmakat, melyek konfliktus előidézésére vezethettek, eloszlatták: akkor annak a folytatását nem látom szükségesnek, ha pedig nem szükséges, a legnagyobb politikai hibának tartom. *(Úgy van! Úgy van! Tetszés a bal- és jobboldalon.)*

És, t. Ház, ebből az ötletből lehetetlen néhány megjegyzést ne tennem a különvélemény t. beadójának e párttal szemben folytatott polémiájára. A t. képviselő úr hibáztatja azt, hogy mi — már tudnillik ez a párt — nem vettünk részt abban a népgyülési mozgalomban, a melyet a függetlenségi párt némely kitünősége a nyáron megindított.

T. ház! Erre nézve először is az a megjegyzésem,

hogy azzal a mozgalommal szemben egyetlen egy párt, is, mint olyan, nem volt abban a helyzetben, hogy állást foglaljon. Foglaltak állást egyes egyének, részt vettek benne egyesek; visszautasították a részvételt mások. De én ezen a formai álláspontón nem akarok nyargalni; azt sem akarom felhozni, hogy én személyesen akkor az ország határain kívül időztem, mert teljesen osztozni akarok a felelősségben azért, hogy elvbarátaim nagyobb része nem vett részt e mozgalomban, valamint nem vettem volna részt én sem, ha az ország határain belől lettem volna is. És ennek igen egyszerű oka van: a mint a mozgalom megindult, minden ember láthatta, hogy az abban az alakban másra, mint a közös hadsereg intézménye ellen és az önálló magyar hadsereg mellett való hangulat csinálására nem vezethet. Már pedig, t. Ház, a mily természetesnek és jogosnak találom, hogy ily mozgalmat megindítanak oly férfiak, kiknek ez a programmja, épp oly természetesnek találom, hogy abban nem vettek részt oly férfiak, a kiknek az nem a programmja. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És sajnálom, hogy a t. képviselő úr, midőn a mi magunktartása felett különben mindenkinek megengedett jogos kritikát gyakorolt, ezt némileg a gyanusítás modorában tette, mondván, hogy mi azért nem vettünk részt a mozgalomban, nehogy magunkat kompromittáljuk, és ezáltal a miniszterelnöknek — a mint ő hiszi — akkor megingatott állása következtében magunkat az örökösödés édes reményétől megfoszszuk.

Sajnálom, t. Ház, hogy a t. képviselő úr a gyanusításnak ezt az alakját választotta, különösen most,

midőn az alaposságnak még csak a látszata is hiányzik. Ha el akartuk volna kerülni azt, a mit ő bizonyos irányban kompromittálásnak nevezett, nem nyilatkoztam volna én, t. elvbarátaim osztatlan helyeslése mellett, e helyről, az országgyülési időszak befejezése előtt egész határozottan oly módon, mely a képviselő úr által említett kompromissziót talán épugy eredményezhette volna. Ha mi ezt az alkalmat arra akartuk volna felhasználni, hogy a hatalomnak netán megnyiló örökségére leskelődjünk: akkor nem nyilvánítottam volna ki egész határozottsággal, hogy abban az esetben, ha a miniszterelnök úr e kérdésben a nemzeti közérzület és az alkotmányosság erélyes védelmének terére lép, — bár politikai ellenfelei vagyunk — támogatásunkra számíthat, a mint hogy szavunkat be is váltottuk. *(Úgy van! balfelől.)* Mert én, t. Ház, megmondom egész nyiltan: bár én a jelen kormány politikai működését nem tartom üdvösnek és minden alkotmányos eszközzel — a mint hogy ez jogom is — annak a megbuktatására törekszem: magasabbra helyezem e törekvésemnél azt az elvet, hogy a felett, ki vezesse a nemzet kormányát, csupán alkotmányos tényezők határozzanak. *(Élénk helyeslés bal- és jobbfelől.)* És tudva lévén azoknak az erőknek a minősége, melyek akkor állitólag a miniszterelnök úr állása ellen működtek, nem tartom megengedhetőnek s kimondottam ezt elvbarátaim körében akárhányszor — hogy ezeknek az erőknek a működése buktassa meg őt. *(Helyeslés balfelől.)*

Már most, t. Ház, indokolom, hogy miért nem fogadhatom el a kérvényi bizottság által benyujtott határozati javaslatot. *(Halljuk!)*

A Ház asztalán lévő kérvények két dologról szólnak, a mely két dolog, ámbár ugyanegy alkalomból kerül napirendre, nemcsak hogy nincs egymással elválaszthatlan logikai összefüggésben, hanem egymástól szigorúan elválasztható és elválasztandó. — Az egyik az ismert személyváltozások ügye és az ebből leszármazott nemzeti sérelem; e kérvények másik része azonban bizonyos, a hadsereg körében létesítendő általános reformokra vonatkozik, a mely aspirációk jogosultsága, vagy jogosulatlansága, szóval azok megítélése, semmi összefüggésben nem áll az ismeretes személyváltoztatások ügyével. És ha mi e kérvényekkel érdemlegesen foglalkozunk, akkor, véleményem szerint, a képviselőháznak oly határozatban kell megállapodnia, mely e kérvények tartalmának úgy az egyik, mint a másik irányban eleget tesz. Hallottam, t. Ház, nem ebben a teremben, de e termen kívül hangokat, olvastuk éppen ma reggel a kormánypárt egyik jelességének választói előtt mondott beszédét. *(Felkiáltások: Ki az?)* Jókai Mór — a melyekből az látszik kiviláglani, hogy a t. többség e kérdés érdemleges tárgyalását a jelen pillanatban egyáltalában inopportunusnak tartotta és elhárítandónak vélte volna. Ámde, t. Ház, ha ez volt a t. többség álláspontja, ha ez volt annak a kormánynak az álláspontja, mely a t. többséget vezeti: úgy e politikai szempont érvényesítésére egészen más utat kellett volna választania; ki kellett volna fejtenie az indokait, hogy miért tartja a jelen pillanatban e kérdésnek bármely formában való tárgyalását inopportunusnak és iparkodnia, hogy vagy a képviselőház pártjait ennek az álláspontjának megnyerje, vagy saját pártja által oly határozati ja-

vaslatot terjeszszen be, mely nem foglalna magában egyebet, mint a kérdésnek pro hic et nunc napirendről való levételét. Úgyde a kérvényi bizottság határozati javaslata messze túl megy ezen a határon. A kérvényi bizottság határozati javaslata belemegy a dolog érdemébe, a dolog érdeméről ítéletet mond, még pedig abbanaz értelemben, hogy a legfelsőbb királyi kézirat után minden további intézkedésnek, vagyis szórul-szóra, minden törvényhozási intézkedésnek szüksége megszünt, a kérvényezők által jelzett bármely irányban. Ezt én, t. Ház, érdemileg tarthatatlan és helytelen álláspontnak tartom, *(Helyeslés. Úgy van! balfelől)* és ha meg is tudnám tenni a politikai opportunitásnak azt az engedményt, hogy egy kérdés megvitatásától elálljak és helyesnek is tartanám bionyos körülmények közt, ha a képviselőház magát hasonló irányban kapaczitáltatni engedné, — helytelen érdemleges elintézést ebből a szempontból még sem fogadhatok el.

És hogy ez az érdemleges elintézés helytelen, bátor leszek igazolni azt.

Már az imént mondtam, hogy el kell különíteni a kérvény tartalmában azt, a mi a személyváltozásokra vonatkozik, attól, a mi a hadsereg körében létesítendő általános reformokra vonatkozik. A mit a kérvények személyváltozásokról mondanak, azt, mint bevezetőleg mondtam, én is meghaladott dolognak tekintem és ha a kérvényi bizottság határozati javaslata megáll ennél, a javaslathoz járulni nem késtem volna. Ámde a határozati javaslat azt mondja, hogy nem látja szükségét az intézkedésnek bármely, a kérvényezők által érintett irányban. Tehát ezzel azt is mondja, hogy

még amaz óhajtások tekintetében sem látja fenforogni az intézkedések szükségét, a melyeket a kérvényezők abkan az irányban hoznak fel, hogy a hadsereg és nemzet közt való összhang teljesen biztosíttassék. És ez az, t. Ház, a mit én el nem fogadok. E tekintetben a legfelsőbb kézirat nem tartalmaz mást, mint egy — helyes értelmezés mellett, elismerem — nagybecsű általános kijelentést, tudniillik azt, hogy a hadsereg szelleme nem lehet más, a legfelsőbb kézirat kifejezése szerint, mint a legfőbb hadúré. A legfőbb hadúr azonban nem lévén más, mint Magyarország koronás és alkotmányos királya, természetesen, a hadsereg szelleme, e kijelentés szerint, nem lehet más, mint az alkotmányos királyé. Ez, t. Ház, becses elvi kijelentés, de nem több, mint elvi kijelentés, nem több, mint egy posztulátum felállítása. Fenmarad e posztulátumnak az életbe való átültetése. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Elemezzük tehát, t. Ház, e posztulátum lényegét. *(Halljuk! Halljuk!)*

Az alkotmányos király szelleme: a magyar alkotmányosság szelleme. Mi e magyar alkotmányosság lényege és alaptétele, a mint az a törvényeknek egy hosszu sorozatán át, a melyeknek egy részét felségesen uralkodó királyunk esküjével megerősítette, másik részét pedig maga szentesitette, az 1867 : XII. törvényczikkig kifejezést nyert? *(Halljuk! Halljuk!)* Magyarország állami szuverénitásának a megállapítása, feltétlen elismerése. *(Úgy van!)* Ez a magyar alkotmányosság lényege. *(Igaz! Úgy van!)* Ez annyira általánosan elfogadott tétel, hogy ezt törvényidézetekkel igazolni e teremben talán nem szükséges. *(Helyes-*

lés.) Ebből azután az folyik, hogy a magyar állam és annak ama tényezői, a melyek utján a nemzet törvényhozása akaratát kifejezni hivatva és jogosítva vannak, az állami élet minden mezején korlátlan szuverénitással intézkednek és rendelkeznek. Ennek következtében a magyar állami törvényhozás, annak minden tényezőjét együtt véve, korlátlan szuverén joggal rendelkezik véderejének a szervezete felett. És ha némely intézmény ő felsége többi országai közt és köztünk közös, ha különösen a véderőnek egyik leglényegesebb alkatrésze, a közös hadsereg, közös intézmény: ez nem azért közös intézmény, mintha az a magyar állami szuverénitáson kívül vagy pláne annak felette álló külön jogforrásnak köszönné eredetét, hanem azért, mert a magyar állami szuverén törvényhozás jónak látta, hogy azt, egyetértőleg a monarkhia másik államának a törvényhozásával, közös intézménynyé alakítsa. *(Helyeslés a baloldalon.)*

A második folyománya annak a magyar államiságnak, mely alkotmányos fejlődésünk küzdelmeinek állandó tárgya és lényege, hogy a közérzület terén a magyar ember, e hazának minden polgára, magasabb fogalmat, a kegyelet magasztosabb tárgyát, a hazaszeretetnek más tárgyát, mint ezt a magyar hazát, nem ismer, nem ismerhet és elismerni nem fog soha. *(Élénk helyeslés.)* Valamint nincsen magasabb közjogi fórum, magasabb közjogi akarat, melynek a magyar közjog mintegy alkatrészét tenné: úgy nem létezik olyan terület, a melylyel szemben Magyarország egy szűkebb hazának, az engeres Vaterlandnak szerepére volna utalva. *(Igaz! Úgy van!)*

Ez a kettő folyománya annak az önálló magyar

államiságnak, a mely évszázados alkotmányos küzdelmeink állandó tárgya volt és a melynek megóvása azoknak a gyümölcse. E kettős folyományt megváltoztatni, valamint századokon át nem sikerült, úgy századokon át nem sikerül megerőtleníteni. *(Igaz! Úgy van!)* Ezt a nemzet megőrizte szivében, történetében, a sors számtalan csapásai közt; megőrizte akkor, midőn annak érvényesítésére nem voltak még törvényes orgánumaink; meg fogja őrizni annál inkább most, midőn ennek megőrzésére törvényes, életerősen működő orgánumai vannak. *(Igaz! Úgy van!)*

Ez az a magyar alkotmányos szellem, a melyet utoljára az 1867: XII. törvényczikk öntött formákba. Ez az a magyar alkotmányos szellem, a melylyel a felséges uralkodó magát a koronázás ténye által azonosította és mint alkotmányos fejedelem azóta is folytonosan azonosítja. Ez az az alkotmányos szellem, a melylyel ellentétbe jönni nem szabad, a melylyel harmóniában kell lenni a hadsereg szellemének is. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Nem is teheti fel senki az 1867-iki törvényhozásról azt az őrültséget, hogy midőn egyfelől a magyar államiság biztositékait szervezte, másfelől a közös hadsereg fentartásához törvényhozói akaratával járult, hogy ezzel két egymásnak ellenmondó intézményt akart volna létrehozni.

És, t. Ház, mégis vannak, nem ebben a házában, de a Lajtán túl, politikai csoportok, melyek az 1867-iki és azt követő törvényhozásról ezt az őrültséget felteszik. Hiszen tegnapelőtt olvastak itt fel idézetet egy lapból, mely „az oesterreichisches Gesammtstaat"-ról szól; és ez nem elszigetelt hirlapi nyilatkozat, hanem ez a Lajthán túl jelenleg uralkodó párt egyik

fontos és befolyásos árnyalatának ma nagyobb következetességgel, mint régóta, üzött politikai törekvéseinek a czélja. *(Igaz! Ugy van! balfelől.)*

Már most, t. Ház, mit kívánhatunk annak az alkotmányos szellemnek a definicziója után, melyet bátor voltam rövid vonásokkal megrajzolni? A hadseregtől, mint közös intézménytől, mint oly intézménytől, mely épp úgy Magyarországnak, mint Ausztriának az intézménye, kívánhatjuk, hogy az a maga egészében, minden hivatalos fellépésében és vezető elemeinek minden nem hivatalos nyilatkozatában is ez alkotmányos szellem és e nemzeti közérzület iránt feltétlen tiszteletet tanusitson. Kívánhatjuk, hogy a hadsereg magyar része ez alkotmányos fogalmakhoz, ez alkotmányos alaptételekhez és a hazaszeretetnek ama szelleméhez, a mely történelmünknek és alkotmányos fejlődésünknek kisérője és folyománya, épp oly hévvel, épp oly tántoríthatlanul ragaszkodjék, mint az ország bármely lakosa. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És kívánhatjuk, hogy *(Halljuk! Halljuk!)* a hadsereg magyar részének az intelligencziájára, tehát a magyar tisztikarra *(Egy hang balfelől: Nincs!)* felülről minden befolyást mindig ebben az irányban és ezzel ellentétes irányban sohase gyakoroljanak; kívánhatjuk, hogy a tiszti pályára magukat kiképezni óhajtó ifjak oly intézetekben nyerjenek nevelést, melyek teljes biztosítékot nyujtsanak arra, hogy ott az ifjakat az alkotmányos és hazafias szellemben fogják nevelni. *(Helyeslés balfelől.)*

És t. Ház, az a körülmény, hogy a hadsereg magyar részéről külön emlékezünk meg, nem bontja fel a hadsereg egységét. Őseink nem gondolkoztak

így, mostani felséges uralkodónk elődei sem. Hiszen az 1792-ik évtől kezdve a törvények egész sorozatával találkozunk, melyekben a rendek — abban az időben, mely a magyar történelemnek tán legaulikusabb időszaka volt, a jelen század elején — kifejezik abbeli kívánságukat, hogy a magyar csapatoknál magyar honpolgárokat alkalmazzanak tisztekül, a magasabb állásokban is; abban az időben alkották őseink a Ludovika-akadémiát, mint „Institutum nationale militare"-t és annak nevelési princzipiuma közé azt óhajtották felvétetni, hogy az abba lépő ifjak, ha később szándékukat netalán megváltoztatnák, a magyar polgári szolgálatban is nyerhessenek alkalmazást, tehát a magyar közjogban is kiképeztetést és magyar szellemben való nevelést követeltek. És a dolog természete és a királyi kézirat szerint sincs ellentét a hadsereg egységének posztulátuma és a magyar tisztikarra, a hadsereg magyar részére vonatkozó követelmények közt.

Az 1867-ik XII. törvénycikk, az a törvényhozás, mely az egységes közös hadsereg fentartásához járult, nem úgy fogta ezt fel, hogy a magyar csapatok egyedisége abban tökéletesen elveszszen, mert világosan beszél a magyar hadseregről, mint az egész hadsereg kegészítő részéről. De ezt a dolog természete sem követeli, mert egy hadsereg egységes szellemének megállapítására elég, hogy a közös czél iránt való együttes lelkesedés és kötelességérzet, az engedelmesség és fegyelem szelleme meglegyen. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Nem szükséges ehhez, hogy az a hazafias érzés, melyet a hadseregbe kiki magával visz s mely benne

a hadsereg közös czélja, tudniillik a közös védelem iránt való lelkesedést csak fokozhatja, hogy az valami más hazafias érzéssé váljék. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De a királyi kézirat is helyesen mondja, hogy a hadseregben való kötelesség teljesítése nem ütközik soha a valódi hazafiságba. Helyesen, mert hiszen a hadsereg czélja, az a kötelesség, melyet a hadsereg szolgál: e monarkhia mindkét államának közös védelme; a magyar haza szeretete tehát csak arra buzdíthatja a magyar hadsereg magyar tagját, hogy ezt a kötelességet ebben a hadseregben a legnagyobb lelkesedéssel teljesítse. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És azért a tétel megfordítva is áll: valamint a kötelesség-teljesítés a hadseregben nem ellenkezhetik a valódi hezafisággal, úgy a hazafiság sem lesz soha akadálya a valódi kötelesség-teljesítésnek a hadseregben. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Ezek tehát azok a posztulátumok, melyeket, a kiegyezési törvény alapján állva, a hadseregnek nemzetünkhöz való viszonyára nézve formálnunk kell. Ezek nem tartalmaznak magukban valami felforgatást, nem foglalnak magukban teljesíthetlen oly dolgokat, melyek akár az itt oly sokat emlegetett hagyományos szellem jogos alkatrészeivel ellentétben állanának. Mert ezt a hagyományos szellemet, melyről oly gyakran hallunk beszélni, szerintem, tévesen magyarázták, úgy azok, kik ahhoz babonaszerűleg ragaszkodnak, mint azok, kik azt sine discrimine megtámadják. Senki sem kívánhatja a hadseregtől, hogy megfoszsza magát attól az erkölcsi tőkétől, mely katonai multjából, az általa vívott háborúk és az ezekben híven teljesített kötelesség dicső emlékéből ered. *(Helyeslés a*

baloldalon.) De másrészt hibát követne el, a ki azt hinné, hogy a hagyományos szellem fentartása odáig terjedhet, hogy a hadsereg ignorálhassa azt az átalakítást, melyen ő maga keresztül ment, midőn hivatásszerű hadseregből az általános védkötelezettségre alapított, néphadsereggé lett és ignorálhassa azt az átalakítást, amin keresztül ment a monarkhia, a melynek kötelékébe e hadsereg tartozik, midőn a magyar alkotmányosságot és evvel együtt a dualizmust minden tényező és főleg a korona elismerte. *(Helyeslés balfelől.)*

Midőn tehát mi a hagyományos szellemtől való eltérést kívánjuk, ezzel nem a katonai hagyományok elfelejtését kívánjuk, mert ezektől a hadsereget megfosztani nagy hiba volna, hanem azt, hogy azok az ujabb politikai hagyományok, melyek nem is annyira az előbbi korból, mint inkább a nemzet és király közt való meghasonlás szomorú korszakából eredtek, adjanak tért oly felfogásnak, mely a ma minden oldalról elismert alkotmányos jogrendnek megfelel. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha tehát azt lehet, ha tehát azt kell kívánnunk, hogy a hadsereg minden tényezője, minden hivatalos, minden hivatalon kívüli nyilatkozatában a magyar alkotmányosság és közérzület iránt feltétlen tiszteletet tanusítson; ha azt kell kívánnunk, hogy a hadsereg magyar részére s különösen annak vezető elemére, tisztikarára, felülről minden befolyás a magyar alkotmányosság és hazaszeretet fejlesztése irányában és ne ellenkezőleg gyakoroltassék; *(Helyeslés balfelől.)* ha azt kell kívánnunk, hogy ez elveknek megfelelő magyar katonai oktatásról legyen gondoskodva a katonai kiképzés minden fokozatán: akkor bátorkodom azt a

kérdést felvetni, szabad-e azt mondani, hogy ebben az irányban semmi teendőnk nincs? *(Úgy van! balfelől.)* Hogy ebben az irányban semmi intézkedés szüksége fenn nem forog?

Én, t. képviselőház, egyszerüen felvetem ezt a kérdést. *(Halljuk!)* Annyira érzem azt, hogy surlódádások előidézése és a kölcsönös érzelmek elmérgesítése egyikünknek sem áll az érdekében, *(Helyeslés)* hogy tartózkodni akarok egyes tényeknek a felsorolásától — és minden oly tételnek bonczolgatásától, mely vádhoz hasonlitana. Egyszerüen fölvetem a kérdést és azt hiszem, mindenki saját tapasztalásából és a t. többség tagjai is, saját belsejökbe nézve azt fogják mondani: lehetetlen az igy fölvetett kérdésre azzal válaszolni, a mit a kérvényi bizottság javasol, hogy semminemü intézkedésre szükség nincs. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

T. képviselőház! Egyáltalán meg kell szünni, szerintem, e kérdésben a kölcsönös idegességnek. Én megengedem, hogy meg kell annak szünni a mi részünkről is; megengedem, hogy arra az álláspontra kell helyezkednünk, melyet a királyi kézirat az igazsághoz híven fejt ki, hogy egyes tagjai botlásaért nem lehet az egész testületet felelőssé tenni — hozzá teszem: feltéve, hogy e hibák orvoslást és megtorlást nyernek; *(Úgy van! balfelől.)* de meg kell szünni az idegességnek, melylyel ez a kérdés találkozik, a másik oldalon is. Nem kell a hadsereg magasabb köreiben a hadsereg ügyeinek minden nyugodt és higgadt megbeszélését, az arra vonatkozó kívánalmak objektiv előadását a hadsereg ellen intézett támadásnak tekinteni. *(Úgy van! balfelől.)*

T. képviselőház! Midőn mi a kérvényezők beadványainak második részével egyetértve óhajtjuk, hogy megtörténjenek mindazok az intézkedések, melyek a nemzet és hadsereg közt a harmónia biztosítására szükségesek: akkor legelső sorban magának a hadseregnek az érdekében cselekszünk. *(Helyeslés a baloldalon.)* És mellesleg mondva, a miket a t. miniszterelnök úr a tegnapelőtti ülésben mondott, hogy tudniillik a surlódások a polgári elem és katonák közt, hála Isten, a kivételek közé tartoznak: ennek valódiságát én is elismerem. De az ezen a téren nem bizonyít, mert az nem elég, ha a nemzet és védereje közt csupán a surlódások tartoznak a ritkaságok közé. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Általános védkötelezettség elvére fektetett hadseregben szükséges, hogy a katonaság teljes szolidaritásban álljon a nemzettel, mert hiszen háború esetén annak a hadseregnek, a mely működésre van hivatva, csak kisebb részét teszi az állandóan zászlók alatt tartott katonaság, legnagyobb részét a veszély idején betódult azok az elemek alkotják, a kik idejöket otthon töltik és a nemzet érzelmeit magukba szívják és a vezénylet legnagyobb része is a tartalékos tisztekből kerül ki.

Már most, hogyan képzelhető a katonai erő teljes kifejtése, ha nincs meg az összhang ama szellem között, a mely az állandóan zászló alatt tartott katonák közt kifejlődik és ama szellem közt, melyet a tartalékosok magukkal hoznak. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Nem hiszem, hogy lehetne messzebbre látó és mélyebben tekintő katona, a ki e tekintetben nekem igazat ne adjon, hogy a hadsereg teljes katonai ere-

jének egyik feltétele nemcsak a konfliktusok kikerülése, nemcsak a surlódások ritkasága, — hiszen surlódások előfordulnak más országokban is, de azoknak, ha csak esetleges pillanatnyi körülményekből erednek, semmiféle fontosságuk nincs: — hanem szükséges, hogy benső és büszke szolidaritás érzete legyen a nemzet és hadsereg között, a mely a kötelesség teljesítése mellé, a melyre mindenkor számítani lehet, azt a lelkesedést is adja, a mely egyenlően kötelességet teljesítő hadseregek közt megállapítja a győzelmet. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Azért, azt hiszem, ha a t. képviselőház elfogadná azt a határozati javaslatot, melyet a kérvényi bizottság elébe terjeszt, semmi irányban sem felelne meg annak a kötelességnek, melyet a jelen pillanat elébe szab és minden irányban éppen ellenkezőjét érné el annak, a mit, úgy látszik, maga elé czélul kitűzött: az országban még itt-ott mutatkozó és ez állandó természetü kérdésekre nézve el nem oszlatott nyugtalanságnak a csitítását. De az ellenkezőt fogja elérni. E nyugtalanságot, ezt a bár enyhébb alakban, de állandóan létező aggodalmat nem fogja lecsillapítani, ha a képviselőház kimondja, hogy e téren intézkedésre szükség nincs, midőn minden ember ennek az ellenkezőjét érzi és tudja. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Hanem az fogja megnyugtatni, ha látja az akaratot, hogy a képviselőház utasitást ad a kormánynak a kellő időben, a kellő mértékkel és kellő módon eszközlendő kezdeményezésekre. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

A kérvényi bizottság határozati javaslata, úgy látszik, meg akarja óvni a hadsereget minden további

bolygatástól. Igen helyesen, ezt én is óhajtom; de azt hiszem, én jobban óhajtom, mint ő, mert mikor a kérvényi bizottság azt akarja kimondatni a képviselőház által, hogy további intézkedésnek semmi irányban nem látja szükségét, a létező, ha nem is akut, de lappangó bajokat fentartja, megörökíti.

Én pedig ezeknek a bajoknak vállvetett erővel, minden érdekelt tényezőnek nem dulakodása, hanem loyalis együttműködése által való orvoslását akarom, és azt óhajtom, hogy a hadsereg, a mely megérdemli, hogy katonai erényeit ne foszszuk meg a megérdemelt gyümölcsöktől más, a katonai erényeket nem érintő, bénító hiányok által, hogy ez a hadsereg élvezze azt, a mit katonai erényei megérdemelnek: azt a teljes, odaadó, morális, lelkes támogatást, a melyet a nemzettel való teljes együttérzés eredményez. *(Helyeslés a baloldalon.)*

És végre, t. képviselőház, nem tehetek róla, de nem találom, hogy a királyi kéziratban mutatkozó fejedelmi érzülettel szemben az ily csonka válasz méltó viszonzás volna. Látszólag az; látszólag ez a válasz a királyi kéziratnak mintegy emberfeletti erőt tulajdonít; tényleg azonban, ha ezt fogadjuk el és ha kimondjuk, hogy a kérvényezők által jelzett bármely irányban sem látjuk szükségesnek az intézkedést, megakadályozzuk annak a királyi posztulátumnak a megvalósítását, hogy tudniillik a nemzet és a hadsereg közt a teljes szellemi összhang biztosíttassék. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Mindezeknél fogva, t. képviselőház, én magam és elvbarátaim nevében önálló javaslatot vagyok bátor benyujtani és a t. Háznak elfogadásra ajánlani, a melyben kifejezést adok annak, hogy a kon-

fliktusra alkalmul szolgált személyi ügyeket igenis befejezetteknek tartom, a királyi kézirat által azonban szükségesnek látom — és ebben eltérek a kérvényi bizottság határozati javaslatától — hogy a kormányt utasítsuk: kezdeményezze mindazokat az intézkedéseket, a melyek által az 1867. évi XII. t.-cz. szellemének teljes megvalósulása és így teljes, benső szolidaritás meggyökerezése érhető el a nemzet és a hadsereg között. *(Helyeslés a baloldalon.)* A t. kormányt kívánom e tekintetben utasíttatni, mert az erre vonatkozó intézkedések, én szerintem is, csak kis részben törvényhozásiak — ámbár a katonai nevelésre vonatkozó intézkedéseket törvényhozásunk mellőzésével tenni nem lehet, — nagyrészben arra a térre vonatkoznak, a hol a magyar kormány és különösen a magyar kormány elnöke, mint a királynak első magyar tanácsadója, köteles a királyt minden, a nemzetet érdeklő ügyben tanácsával szolgálni, a király által a kéziratban kifejezett intencziók megvalósításában támogatni. *(Úgy van! balfelől.)* A kormány megválaszthatja az utat, megválaszthatja az időpontot, megválaszthatja a módot, — saját felelőssége mellett természetesen — a melyen és a melyben e kezdeményezéseket életbeléptetni kívánja.

T. képviselőház! Tartózkodtam beszédem folyamán minden ellenzéki hangtól, mert ezt a kérdést a pártokat elválasztó momentumok felé akarom helyezni és ezért kérem a t. többséget is, hogy méltóztassék javaslatomat elfogulatlanul méltányolni. Kérem erre különösen a t. kormányt. Nem hiszem, — éppen abból az okból, melyet előbb mondtam, hogy tudniillik ez intézkedések életbeléptetése legelső sorban magának

a hadseregnek az érdeke és hogy ezt minden mélyebb belátásu katonának éreznie kell, — nem hiszem, hogy a miniszterelnök e tekintetben nagy nehézségekkel találkozzék. Ha azonban vannak oly tényezők, a melyek az új alkotmányos helyzet követelményeivel megbarátkozni nem akarnak, vagy nem tudnak és ha ezeknek ellenkezésébe ütődik, a miniszterelnök működése: akkor csak ismételhetem azt, mit a nyári ülésszak alatt már mondtam, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy abban az esetben a miniszterelnök úr politikai ellenfeleinek is számíthat a támogatására. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ebben a szellemben, t. képviselőház, bátor vagyok a következő határozati javaslatot elfogadásra ajánlani: *(Halljuk! Olvassa)* „Jelen kérvények ama része, mely a hadsereg körében a nyár folyamán előfordult személyi változásokra vonatkozik, a miniszterelnökhöz folyó évi augusztus hó 7-én intézett királyi kézirat következtében további intézkedést nem igényel; a mennyiben azonban a kérvények a hadseregre vonatkozó általános kérdéseket is érintenek, azok kiadatnak a miniszterelnöknek oly utasítással, hogy megfelelő módon kezdeményezze azokat az intézkedéseket, melyek szükségesek arra, hogy az 1867. évi XII. törvényczikk intenczióinak és szellemének teljes megvalósulása a hadsereg intezményeiben eléressék és hogy ezáltal a nemzet és hadsereg közt az a teljes összhang biztosíttassék, mely úgy az alkotmányosság követelménye, mint a hadsereg katonai erejének legfőbb tényezője.“ *(Élénk helyeslés balfelől.)*

BESZÁMOLÓ JÁSZBERÉNYBEN.

— 1887. jun. 5. —

Tisztelt választó közönség!

(Halljuk! Halljuk!) Midőn három év előtt kezükből nyert képviselői megbizatásomat ismét visszateszem kezükbe, nem annyira az utolsó három évi országgyűlés eseményeiről akarok önöknek számot adni — mert hiszen azokat hírlapokból úgyis ismerik és több bizonyságom volt arra, hogy csekély működésemet állandó és jóakaratu figyelemmel kisérték — hanem inkább az ország helyzetének a képét akarom nagy vonásokban előállítani és az e helyzetből folyó feladatokat röviden ecsetelni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A kormány támogatói közül sokan, mégpedig éppen azok, a kik a legnagyobb jóhiszeműséggel és becsületességgel járnak el, megengedik, hogy a jelenlegi kormány tevékenységében sok a hiba, de hozzá teszik, hogy mindazonáltal nagyban és egészben nem lehet rosz a kormányzás, mert az ország halad, állami tevékenységünk megerősödik, gazdagságban és müveltségben gyarapodik. Hogy az ország állami tekintélye megerősödött, az, t. polgártársak, hála Istennek, igaz. Én kevés dologban vagyok szerencsés a jelenlegi

miniszterelnöknek nézeteivel találkozni, de a minap mondott ő egy szót, melylyel egyetértek. A nagyváradi küldöttségnek, mely őt a képviselői megbizás elvállalására fölkérte, azt mondotta, hogy ha nem sikerülne is neki az ország bajait orvosolni, akkor sohse azt mondjuk, hogy az ország a hibás; akkor sohse azt mondjuk, hogy az ország bajain nem lehet segíteni; sohse mondjunk le a nemzetről, hanem azt mondjuk, hogy azok, kik jelenleg az ország ügyeinek az élén állanak, föl nem ismerték, hogy mikép kellene segíteni. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!)* Ez egyszer a jelenlegi miniszterelnök úrral egyetértek s azért én is mondom, hála Istennek, az ország tekintélye megerősödött.

De minek köszönhetjük ezt?

1867-ben, midőn az ország, némely pontra megalkudva bár a körülmények kényszerűségével, de nagyban és egészben visszanyerte önrendelkezési jogát, sokan voltak Európaszerte, sokan voltak a monarkhia másik államában, kik kételkedtek ez állapot tartósságában; kik nem hitték azt, hogy Magyarország, melyet az európai önálló államok sorába igtattak, helyét ott fenn is tudja tartani.

Természetesen, a mint múlik az idő, ez a kétely is szűnik; minden, 67 óta az az örökkévalóság végtelenébe legördülő év az idő szentesítéséből ad valamit még ifju alkotmányos önállóságunkhoz és az abban való hit, az abban való bizalom megerősödik. De ez, tisztelt barátaim, nem a jelenlegi kormánynak az érdeme; ez az időnek és azoknak az intézményeknek az érdeme, melyek ellen a jelenlegi kormány feje küzdött. *(Igaz! Úgy van!)* A jelenlegi kormány mükö-

désében hasztalan keressük azt, a mit a magyar állam erejéhez, kifelé, hozzáadott volna. Mert, t. választók, soha Magyarországon annyit, a mi a magyar nemzet érzelmeivel ellentétben áll, keresztül vinni nem lehetett, mint ma. *(Igaz! Úgy van!)* A monarkhia jelenlegi külpolitikája bizonyára nem a magyar befolyás terjedésére mutat. *(Igaz! Úgy van!)* A közgazdasági kiegyezések, melyeknek utólsóját, sajnos, éppen ezen az országgyűlésen szentesitette a többség, bizonyára nem az ország jogainak érvényesítésére mutatnak *(Igaz! Úgy van!)* és soha a monarkhia másik államában annyi vakmerő hang, mely kétségbe merte volna vonni Magyarország közjogi önállóságát, nem emelkedett, mint éppen most. *(Igaz! Úgy van!)* Halad az ország, t. barátaim, igenis halad gazdaságilag, elismerem. Van gyarapodás, megengedem. De hiszen a Bach-korszak idejében is volt gyarapodás. Ha az 1860-iki év statisztikáját összehasonlitjuk az 1850-iki statisztika adataival, ott is látni fogjuk a növekedés és gyarapodás jeleit. Miért? Mert minden fiatal élő lény, ha meg nem hal, él és fejlődik. A gyermek, ha beteg is, nő és nagyobb lesz, sőt ki nem látott esetet, hogy a gyermek éppen akkor, ha betegség miatt néhány hetet ágyban kellett töltenie, az alatt nőtt legnagyobbra. *(Igaz! Úgy van!)* Az a gyarapodás, a melyet látnak, hála Istennek, a nemzetnek még megtöretlen életerejéből fakad, abból az életerőből, mely 1848-ban a szabadfejlődés békóit összetörte. A későbbi törvényhozások azonban és különösen a jelenlegi kormány elmulasztotta a gazdasági szabad fejlődés nagy elvéhez szükséges gyakorlati temperamentumokat hozzá alkotni. És azért tapasztaljuk, hogy a fejlődés, mely-

lyel a jelenlegi kormány dicsekedni szokott s melyet magának szeret tulajdonítani: az önmagára hagyott ifju életnek, hogy úgy mondjam, a vadnövése csupán, de nem mutatja jelét egy öntudatosan és bölcsen tervszerüen vezetett nemzeti fejlődésnek. *(Hosszantartó tetszés!)* Mert ez a fejlődés egyoldalu, nem harmónikus és nem is mindenben egészséges. *(Igaz! Úgy van!)* Gazdasági gyarapodást találunk az ország ama részeiben, hol azt a körülmények kivételes kedvezése mozdítja elő. Gazdasági gyarapodást találunk, igaz, a Duna és Tisza közötti Alföld gazdag vidékein. Ott a nép gyarapodik; az eladandó államjószágokat veszi, terjeszkedik. De tekintsük az ország többi részét. Némely, de csak is némely, kivételes kedvezésekben részesülő város kivételével, mindenütt a küzködést fogjuk látni; a Felföld szegényebb vidékein és Erdély több részeiben pedig egyenesen a pusztulást. *(Igaz! Úgy van!)* T. barátaim! Ez nem egészséges, ez nem öntudatosan és tervszerüen vezetett fejlődés, ez tisztán az élőlény természetétől elválaszthatatlan — hogy úgy fejezzem ki magamat, — vadnövés, mely csak ott érvényesül, a hol a körülményeknek különös kedvezése játszik közre: ott pedig nem, a hol ez nincs és a hol a nép kevésbé vagyonos, hol a talaj kevésbé jó. Mert pusztít a tudatlanság, pusztít az uzsora, és a tönkremenetel napirenden. *(Igaz! Úgy van!)*

Én ebből csak azt a tanulságot vonom le, hogy a mi haladás, a mi gyarapodás van, ezzel nem dicsekedhetik a jelenlegi kormány, hanem dicsekedhetik, — hála Istennek, — a nemzet megtörhetetlen életereje, dicsekedhetnek azoknak az intézményeknek az alkotói, kik a jelenlegi kormány előtt helyes me-

derben vezették a nemzet törvényhozását. Azoknak a régibb intézményeknek a jótékonyságát élvezzük, nem a mostani kormány alkotásait. *(Zajos helyeslés és tetszés. Felkiáltások: Igaz! Úgy van!)*

És ha tekintjük a jelenlegi kormányzat befolyását arra, a mi egy nemzet életében a legfőbb: a közerkölcsiségre, ott egyenesen a legszomorúbb jelenségekkel találkozunk. Mert mindenben lehet mondani, hogy gyarapodik a nemzet, de erkölcsi erőkben határozottan visszamegy. *(Igaz! Úgy van!)*

Soha — és ezt a kormánypárti őszinte férfiak is beismerik, — soha akkora szervilizmus, akkora haszonlesés egyeseknél, egész városoknál és vidékeknél az országban nem volt, mint ma. Kevés ember meri kimondani a meggyőződését, ha az a hatalmasok tetszésével nem találkozik; még kevesebb ember mer hasonló esetben cselekedni, tenni meggyőződéseért. *(Zajos felkiáltások. Igaz! Úgy van!)*

Minden visszaélést — a legégbekiáltóbbakat sem véve ki, — elnéznek, ha e visszaéléseket az uralkodó párt hatalmának érdekében szerzett érdemek ellensúlyozzák. *(Igaz! Úgy van!)* És, t. barátaim, a nép, mely ezeket látja, megrendül erkölcsi fogalmaiban, megrendül abban, a mi minden szegény, egyszerű, de becsületes ember szívében még lakik: a jó, a rosz; a becsületesség, a becstelenség megkülönböztetésének a tudatában; *(Hosszantartó zajos helyeslés.)* a társadalom gazdagabb, műveltebb osztályai pedig megszokják, hogy a politikai meggyőződést a czélszerűség igényeihez alkalmazzák, és hogy ebben már szégyent se lássanak. *(Igaz! Úgy van!)* Így történhetett meg az, hogy a kormányzatnak és a kormányzat közegeinek

tekintélye megcsökkent és hogy annál kevésbbé tisztelik őket, minél szolgaibb módon borulnak lábaikhoz, remény és félelem, de nem tisztelet indítván erre. *(Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van!)* De vajjon, t. választók, azt akarom-e ezzel mondani, hogy a kormány semmi jóintézkedést nem tett, semmi helyeset nem művelt 12 év alatt? Korán sem. Megengedem, hogy egyes intézmények felvirágoztatása, hogy az itt-ott mutatkozó gyarapodás egyenesen a kormány egyes helyes intézkedésére vezethető vissza. De a bajok tömegén uralkodni, a fejlődést tervszerűen és összhangzatosan vezetni; az intézkedésekbe rendszert önteni; azt, a mi a legfőbb, kiszemelni, a nélkülözhető intézkedések elhalasztásával, tehát a szó magasabb értelmében kormányozni; a szó valódi értelmében a nemzetet vezetni: ez az, a mit a jelenlegi kormány nem tudott. *(Zajos helyeslés. Igaz! Úgy van!)*

És innen vannak azután a nemzeti fejlődés szabálytalanságai, a melyekre az előbb céloztam. *(Igaz! Úgy van!)*

A kormány védelmezőinek egy másik része elismeri azt, hogy a jelenlegi kormányban nincsen meg a reformátori tehetség; a nagy alkotásokhoz való érzék: de igen sokan, becsületes meggyőződésből, mégis ragaszkodnak a jelenlegi kormányhoz.

Miért? Mert azt mondják, hogy az mindenféle surlódásokkal és nehézségekkel meg tud küzdeni; hogy különösen olyan ország, mint Magyarország, mely — Széchenyi mondása szerint — vegyes házasságban él egy másik, hozzája nem mindig rokon érzésü állammal: ilyen ország helyzete nagyon kényes, ily országrak az alkotmányos szabadsága törékeny portéka; ilyen

ország vezetéséhez mindenekelőtt a surlódások, napi nehézségek ügyes kezelése és elkerülése szükséges és itt az is érdem, ha a kormányv, álságok elkerülésével, bizonyos nyugalmat biztosit.

T. választóközönség! Megengedem, hogy erre a napi surlódásokkal szemben tanusitandó ügyességre szükség van. De ki mondja, hogy ez az ügyesség, mely az államférfiúi tulajdonságok közt a legalárendeltebb, — mert a magasabb rendü államférfiú inkább elejét veszi a veszélyes inczidenseknek, semhogy azok ügyes elintézésében meritené ki bölcsességét *(Élénk tetszés.)* — ki mondja, hogy ez az ügyesség éppen a jelenlegi kormánynak és fejének a kizárólagos kiváltsága? *(Igaz! Úgy van!)* Valóban szomoru jele a sülyedésnek, midőn értelmes hazafiak és lelkiismeretes férfiak csüggeteg lemondással belenyugosznak, hogy egész nemzeti életünk ily mérvekre zsugorodjék, *(Zajos helyeslés. Igaz! Úgy van!)* hogy a kormányzati feladatok nagysága letörpüljön odáig, hogy az a napi nehézségek többé-kevésbbé ügyes elintézésében merüljön ki. *(Élénk helyestés és tetszés.)*

Az egész nemzet életébe átmegy azután e felfogás kicsinysége; hasonlóvá válik a magyar nemzet, mely intézményeiben nem halad, erkölcseiben nem erősödik; mely a legtisztább, a legnemesebb és legnagyobb ambicziótól, melyek őt évtizedeken keresztül vezérelték, lemond, — hasonlóvá válik az ilyen vezetés alatt ahhoz az egyes emberhez, ki nem tud magának életfeladatot keresni; ki nem tud maga elé nemesebb czélt tüzni, mint azt, hogy meglegyen mindennapi kenyere és lefekhessék az ágyba, hogy éljen

egy napról a másikra, azt sem tudván, miért? *(Élénk tetszés. Igaz! Úgy van!)*

Nem, t. választóközönség, nem a külbonyodalmakból várható összeütközésekben van az egyedüli veszedelem egy nemzetre nézve, sőt nem is ezekben főleg. És nem menti meg, nem óvja meg a nemzetet a pusztulástól az, kinek csupán a napi összeütközések elhárításában és megoldásában van bizonyos ügyessége. *(Zajos felkiáltások. Igaz! Úgy van!)*

Nem tagadom, t. választó polgárok, az egyes részletekben történt jót, nem tagadván, sőt örömmel látván ama jelenségeket, melyek fentartják bennünk a hitet, hogy a nemzet életereje még nem fogyott el, ha nem is jó ez időszerint a vezetése: mindazonáltal nagyban és egészben véve az ország helyzetéről azt az itéletet kell mondanom, hogy az ország beteg, nagyon is beteg. *(Igaz! Úgy van!)* Halálosan beteg ennek a nemzetnek a pénzügye, melyről egy illetékes biráló, a kormány egyik rendithetetlen híve, Vahrmann Mór, a tegnapi napon választói előtt úgy nyilatkozott, hogy az egyensúly helyreállítására ma gondolni sem lehet, az csak egy távolabbi jövő feladata lehet s most csak a mérleg javítására kell törekednünk. *(Felkiáltások: Szomorú!)* Beteg, t. választók, a nemzet közigazgatása, a melyben mindennap, reform czíme alatt, jobban beoltják az ázsiai basarendszer áldásait; *(Igaz! Úgy van!)* melyből az ősi magyar önkormányzat utolsó maradványait kiirtják, a nélkül, hogy helyébe a modern állam igényeinek megfelelő állami kormányzat szervezetét akarnák, vagy tudnák állitani. *(Igaz! Úgy van!)*

Beteg, tisztelt választó polgárok, az igazságszol-

gáltatás, melynek reformja 1868-ban helyes uton indult, de a jelenlegi kormány alatt teljes stagnáczióban megfeneklett. *(Igaz! Úgy van!)* Beteg mindenekelőtt és mindenek fölött a nemzet erkölcse, melyet nem tanítanak magas czélok önzetlen követésére, de tanítanak az önhaszonnak és hatalomnak az imádására. *(Igaz! Úgy van!)* Ezt a nagy betegséget, mely az állami és nemzeti élet minden ágába belopódzott, ezt a nagy betegséget orvosolnunk kell. Ámde hogyan?

Arról, hogy miképp képzelem én ennek az orvoslását, hogy miképp gondolom én ezt legbiztosabban elérhetőnek, engedjék meg nehány szót szólanom. *(Halljuk! Halljuk!)*

Legelőször is elhatározottsággal és tervszerűséggel hozzá kell fognunk a pénzügyi betegség meggyógyításához. És itt azután nem csak én, de nálamnál illetékesebb férfiak azt mondják, hogy a takarékosság, melyet sokan említenek, nem érvényesül a jelenlegi kormány alatt. Takarékoskodnunk kell, nem ott, hol az állami intézményeknek, hol a nemzeti kultura intézményeinek, hol az adóképesség fentartásáról szükséges eszközökről van szó, de takarékoskodnunk kell a személyi kiadások véghetetlen növekedésének megakasztásával. *(Élénk helyeslés.)* Takarékoskodnunk kell a folytonos hivatalszaporítás terén, melynek végső alapja utóvégre is csak az, hogy sok embert kell elhelyezni, hogy sok ember és azoknak hozzátartozói nyeressenek meg az uralkodópárt részére. *(Élénk felkiáltások: Igaz! Úgy van!)* Takarékoskodnunk kell a fényűzési kiadások terén, mint a minő az országház épitése, mely szép dolog ugyan, de jobb időkre halasztható; a tulságos színházi szubvencziónál; a

magukban véve szükséges kulturális épitkezéseknek túlságos nagy fényüzéssel való berendezése terén. Takarékoskodnunk kell sok más, különben üdvös és hasznos beruházás elhalasztásával is, melyek — Széll Kálmánnal beszélve, a ki csattanós választ adott a kormánypárt abbeli dicsekvésére, hogy az adósságokkal szemben ott áll az ellenérték a történt beruházásokban — takarékoskodnunk kell, mondom azokban a beruházásokban, melyek, Széll Kálmánnal beszélve, egyenként képviselhetnek üdvös célokat, de együtt véve nincsenek a nemzeti erőhöz mérve, a nemzeti erőt túlhaladják és ezért nem emelik a nemzet vagyonosodását, de rombolásának alapját vetik meg. *(Élénk helyeslés.)* De gondoskodnunk kell az állam jövedelmeinek szaporításáról; gondoskodnunk kell mindenekelőtt egy téren, mely egyedül adhat nagy jövedelmeket a nemzetnek, túlságos ujabb megterheltetése nélkül: a fogyasztási adóknak és különösen a szeszfogyasztás megadóztatásnak a terén.

Hogy hogyan és miként, arra én ma időelőttinek tartom a nyilatkozatot. Ha nem követte volna el a kormány azt a végzetes lépést, hogy a fogyasztási adókkal való önálló rendelkezést az ujból megkötött vámszövetségben feláldozta; ha biztosan tudnám, hogy módunkban áll a fogyasztási záróvonalat köztünk és Ausztria között felállítani: akkor én ma megtudnám mondani a módot és formát, melyben a fogyasztási adónak a kihasználása létesitendő. De ma meg van kötve a kezünk. Ez a szerencsétlen alku kötelezi az országot, nemcsak a jelenlegi kormány alatt, hanem kötelezni fog minket is tiz éven át, ha kormányra jutunk. Éppen azért, hogy minő módon létesítenők a szükséges

fogyasztási megadóztatást, arról ma nem beszélhetek, mert az nagy részt a monarkhia másik államával folytatandó alkudozás eredményétől függ. De annyit mondhatok, hogy a fogyasztás és nem a termelés megadóztatására kell a súlypontot fektetni; *(Élénk helyeslés.)* annyit mondhatok, hogy még a vámszövetség megkötése után is azon kell lennünk, a mennyire lehet, hogy e szövetségnek szerződés által való módosítása után megszerezhessük a fogyasztási adók fölött való rendelkezést. *(Élénk helyeslés.)* Hogy ezt elérjük-e, arról jót nem állok, mert ez ujabb szerződéstől függ. De ha ez lehetséges nem volna, akkor más módokon, a regále megváltásával kapcsolatosan kell gondoskodni a szeszes italok fogyasztásának megadóztatásából eredő nagyobb jövedelemről. *(Élénk helyeslés.)* Ezek ma többféle lehetőség képében állanak előttem. A czélt tudom; miként jét ma senki sem képes megmondani. Ha már, t. választók, beszéltem Széll Kálmán t. barátomnak ama nevezetes beszédéről, melyben a kormány politikáját kiméletlenül elítélte és melyben saját pénzügyi terveit előadta, legyen szabad arra az eszmére vonatkozólag, mely a jövedelmi adó fokozásáról szól, megjegyeznem, hogy én e tervhez csak úgy járulhatok, ha az, mint a szónok maga is mondta, első sorban nem a most megadóztatottak adójának a fölemelésére, hanem oly vagyoni köröknek az adózásba való bevonására irányul, melyek most az adózás alól ki tudják vonni magukat. *(Élénk helyeslés.)* Ennyit pénzügyeinkről.

Gyógyítanunk kell a beteg közigazgatást *(Élénk helyeslés.)* A közigazgatás rendezéséről vallott nézeteimet ismerik önök azóta, mióta e várost van sze-

rencsém képviselni, és azok nem változtak. Az állami közigazgatás teendőinek teljesítésére, különösen a rendészeti közigazgatás feladatainak végzésére állami közigazgatási szervezetet akarok, mert, meggyőződésem szerint, egyedül ez biztosítja a magyar nemzet politikai egységét kellőleg; egyedül ez biztosítja a közigazgatás közegeinek a függetlenségét egyes helyi hatalmakkal szemben és az ebből eredő pártatlanságot. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* De ki akarom ezt egészíteni egy erőteljes, már a keretében lehetőleg önállóan működő megyei, városi, községi önkormányzattal, melyre különösen a gazdasági teendők mezején nagy és fontos feladatokat akarnék ruházni *(Élénk helyeslés.)* s mely az állami közigazgatást folyton az érdeklettek bizalmi közegei által ellenőrizteti. *(Élénk helyeslés.)* Akarom az állami közigazgatás közegeinek minden esetleges túlkapásaival szemben a közigazgatási bíróság létesítését, hogy a ki magát valamely közigazgatási tisztviselő intézkedése által jogaiban sértve érzi, ne legyen kénytelen csupán csak annak a tisztviselőnek a közigazgatási feljebbvalóitól, tehát lényegileg ugyanattól az orgánizmustól várni orvoslást, hanem független, önálló bírósághoz folyamodhassék. *(Élénk helyeslés.)* És akarom magukat a tisztviselőket biztosítani az ellen az önkény ellen, a melynek ők maig is ki vannak téve, midőn még a hivatalvesztés fölött sem itél bíróilag szervezett hatóság, hanem ismét a pártkormány közegei és annak feje, a belügyminiszter. *(Igaz! Úgy van!)* Akarom, hogy a tisztviselők magukat az állam és ne a kormány szolgáinak érezzék *(Zajos helyeslés.)* és ezért állásukban szolgálati pragmatika erősítse meg. *(Hosszantartó zajos helyeslés.)*

Az igazságszolgáltatásnak haladni kell az 1868-ban megkezdett reformok szellemében. A bírói függetlenség biztosítékait, melyeket a jelenlegi kormány minduntalan aláásni törekszik, meg kell erősíteni. *(Igaz! Úgy van!)* Meg kell szigorítani a bírói fegyelmet, be kell hozni a szóbeliséget minden rendbeli peres ügyben, mint a szabatos, gyors és pártatlan igazságszolgáltatás egyik nélkülözhetetlen biztosítékát, melyet már 12 év óta tanulmányoznak, holott már 12 év előtt az akták le voltak zárva e kérdésben. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

Áttérve most a közgazdaságra, mindenekelőtt azt a meggyőződésemet fejezem ki, a mely mindinkább érlelődik bennem, a mint haladok a tapasztalásban és a közügyek ismeretében: a helyes közgazdasági politikának a legfőbb tétele, hogy az állam a maga rendes és szükségképeni funkczióit jól teljesítse, hogy rendezett pénzügy, jó közigazgatás, jó igazságszolgáltatás legyen. *(Élénk helyeslés.)* Ez az ország közgazdasági érdekeinek is a legbiztosabb alapja. *(Igaz! Úgy van!)* Pénzügyi rendetlenségünk, az államnak évenkint való adósságcsinálása elvonja a tőkéket a vállalkozástól és a gyümölcsöző befektetéstől. *(Igaz! Úgy van!)* Az államnak évenkint való adósságcsinálása akadályozza meg a kamatláb alászállását. A rosz közigazgatás nem gyakorolhat vonzerőt arra, hogy idegen tőkék az országba telepedjenek, és itt gyümölcsöző befektetést keresve, az ország népeinek munkát adjanak. *(Igaz! Úgy van!)*

A lassú és bonyolult igazságszolgáltatás hasonló eredményt szül. Tehát jó pénzügy, jó igazságügy, jó közigazgatás a helyes közgazdasági politikának is legnélkülözhetetlenebb alapfeltétele. *(Élénk helyeslés.)*

Magának a közgazdasági politikának a terén legfőbb problemának tartom pénz- és hitelviszonyaink rendezését. Még ma is, midőn Európa a bizonytalanság napjait éli, vidéki pénzintézeteink legnagyobb része a saját és a kezelt tőke közt levő aránytalanság miatt oly helyzetben van, hogy a legkisebb rázkódásnál összehull egész kártyavárunk és tömérdek vagyont pusztít el magával. *(Igaz! Úgy van!)* Még ma is azt látjuk, hogy az országban felhalmozódó pénz nem vállalkozásokban keres elhelyezést, hanem abban, hogy a kinek van pénze, az kölcsön adja vagy az államnak, vagy egyeseknek. Azt a jelenséget, melyet a kormány védői dicsekvőleg szoktak felemlíteni, hogy t. i. bankjaink és takarékpénztáraink betétei folyton növekednek, én betegségi tünetnek tartom. Az országban van pénz és az nem alapít gyárakat, az nem üz kereskedést. Az országnak az a része, melynek pénze van, drága kamatra kölcsönt ad azoknak, kiknek pénzük nincs. Ebből áll nálunk az ország gazdasági életének a vérkeringése, a pénzforgása. *(Igaz! Úgy van!)*

De jóllehet ezt a sok pénzt kölcsönadásra használják, az a kellő közvetítő orgánumok hiányában, a szegényebb, de becsületessége után mégis hitelképes nép ezrei között nem megy szét. Meg kell tehát gyógyítani hitelszervezetünk egészségtelen állapotát; meg kell teremteni az orvoslást hitelszövetkezetek alakjában, melyeknek szervezői és előmozditói inkább érdemelnek ordót mellükre, mint azok, kik azt csak azért kapják, mert korteskednek a kormány javára. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* Elő kell mozditani azt, hogy a tőkék a nép minden osztálya közt, a hol a hitelképesség feltételei: a becsületesség és szorgalom

megvan, elterjedhessenek. És akkor lehet az összes állami közgazdasági tevékenységet oda irányítani, hogy az ország ama részeit, melyek keresethiány miatt pusztulnak; a Felföldet, honnan ezrek és ezrek vándorolnak ki évenkint, mely már földje keresetéből meg sem tud élni; az erdélyi székelységet és az országnak hasonló helyzetben lévő sűrű népességü más részeit ipari vállalatokkal lássák el; *(Hosszantartó élénk helyeslés)* hogy ott az ipar fejlődjék, ha kell, az állam közvetlen támogatása mellett. *(Élénk helyeslés.)* Vannak példák arra más nemzetek történetében, hogy nagy pénzügyi és kereskedelmi miniszterek képesek voltak a nemzetet kivezetni egyoldalúságából és hátramaradottságából. Nálunk az egész Felföld, a székelység szomjúhozza az új kereseti forrásokat; szomjúhozza azt, hogy azok a karok, melyek Amerikába kivándorolnak, otthon találjanak munkát. *(Igaz! Úgy van!)* De a jelenlegi kormány, mely az ipar emeléséről, különösen közoktatási miniszterének a száján, úgy beszél, mintha mi ellenzék volnánk okai annak, hogy az nem tud fejlődni: ez a kormány ebben az irányban vagy semmit vagy legalább kielégítő dolgot egyáltalán nem tudott létesíteni. *(Igaz! Úgy van!)*

Harmadik legfontosabb feladatnak tartom annak a teljesítését, a miről sokat beszélnek, de a mely irányban édes keveset tettek: a mezőgazdasági értelmesség terjesztését a nép alsóbb rétegei között. *(Hosszantartó élénk helyeslés és tetszés.)* Egynéhány éve annak, hogy az országgyűlésen a jelenlegi földmüvelési, ipar és kereskedelmi minisztert figyelmeztettem arra, mint egyik legfőbb teendőre és ő a legnagyobb helyesléssel bólintott fejével. De csak bólintott, *(Za-*

jos derültség.) mert hogy ebben az irányban valami nagyobb mozgás lett volna, hogy nagyszabásu tevékenység fejlődött volna ki, arról sem én, sem más nem tud semmit. *(Élénk derültség. Igaz! Úgy van!)* Ha azt mondják, t. választó polgárok, hogy az általam javasolt intézkedések egynémelyike pénzbe kerül és hogy az állam jelenlegi pénzügyi viszonyai között erre nincs mód, én elismerem ez ellenvetés súlyát; elismerem, de haragomnak újból való fellobbanásával, azok ellen, kik lelkiismeretlen gazdálkodással az országot abba a helyzetbe hozták, hogy a legszükségesebb célokra sincs pénz. Elismerem, mondom, de azt állítom, hogy a közgazdasági célokra jelenleg szánt összeg határán talán nem is szükséges túlterjeszkedni, csak jobban kell ez összegeket elosztani, csak a sok kormánybiztosságot, a sok csip-csup, szétszórt, éretlen kezdést és annak egyenként apró, de nagyban és egészben véve óriási költekezéseket tevő összegeit összpontosítani kell öntudatos, főczéljait világosan látó és tántoríthatatlanul követő közgazdasági politika medrébe *(Élénk helyeslés.)* és akkor meg fogják tenni ez összegekkel is a legszükségesebb intézkedést. *(Zajos helyeslés.)*

Végül pedig gyógyítanunk kell a legnagyobb sebet: a nemzet erkölcsi erején ejtett sebet. A minek mindenek előtt megkell változni: az a kormányzat egész szelleme. Ma, t. választó polgárok, a a párturalom szolgálatában áll minden. *(Igaz! Úgy van!)* Annak eszköze, kevés kivétellel, a közigazgatás. *(Igaz! Úgy van!)* A ki üzleti vállalat élén áll, jól tudja, hogy a hol érdekei a hatalommal találkoznak, nagy károkat fog szenvedni, ha az uralkodó párt

ellen állást foglalni merészel. *(Igaz! Úgy van!)* Semmi vállalat sem prosperálhat, ha az élén álló férfiak nem egyszersmint az uralkodó párt eszközei. És ennek fejében elnéznek sok visszaélést, *(Igaz! Úgy van!)* s igy lassanként megrendülnek a nemzet erkölcsi fogalmai. *(Igaz! Úgy van!)*

Ennek, t. választó polgárok, gyökeresen meg kell változnia. *(Élénk helyeslés.)* Én azt mondom, hogy a mostani közigazgatási szervezet rosz; de a mostani közigazgatási szervezet mellett is tudnék tenni a nemzet erkölcsi erejének emelésére; tudnék tenni a létező demoralizáczió tüneteinek enyhítésére, *(Szünni nem akaró zajos éljenzés.)* Csak azt kellene mondani a főispánoknak, nemcsak azokban a czirkulárékban, melyek a lapokban megjelennek, hanem négy szem között is: Nem kívánok tőled politikai szolgálatokat és nem nézek arra, hány kormánypárti képviselőt fogsz nekem beszolgáltatni a parlamentbe, hanem azt megkívánom tőled, hogy rend legyen az árvapénzek kezelésében; azt kívánom tőled, hogy tisztességes legyen a közigazgatás; azt kívánom, hogy kiméletlen szigorral irtasd ki a gazságot és jutalmazd az igazi erényt és érdemet, akármely táborban találtassék. *(Zajos helyeslés és lelkesült tetszés.)*

Ez, t. választó polgárok, az én törekvéseimnek rövid vázlata. *(Hosszantartó éljenzés.)* Természetesen, nem merítik ki az előadottak mindazt, a mit az országban létesíteni akarnék; de a legfőbb vonásokat előadtam: a pénzügyek gyökeres orvoslása, a mondott eszközökkel, az adminisztráczió reformja a modern európai jogállam eszméje szerint; az igazságügy reformjának a kiépítése az 1868-iki mű szellemében;

a közgazdaság főbajainak orvoslása s a közéletünket megmételyező erkölcsi hanyatlásnak, szívós akarattal, a párttekintetekről való lemondással és hazafias önmegtagadással való orvoslása. *(Zajos helyeslés és hosszantartó tetszés.)*

Ha ezzel szemben mégis azt mondják némelyek a mi ellenfeleink soraiból, hogy nincs programunk: hogy a mi törekvéseink tisztán személyes jellegűek: hogy mi nem különbözünk semmiben a kormánypárttól: én ezt a felfogást csak úgy tudom magamnak megmagyarázni, hogy ez az ország háromszáz évig küzdött alkotmányos szabadságának a kivívásáért és a nemzetet három évszázadon át abszorbeálták a közjogi harczok és azért nem fejlődött ki benne az érzék minden oly politikai kérdés iránt, mely nem közjogi természetű. Innen van az a téves hit, hogy a hol nincs eltérés a közjogi elvekben, ott egyáltalán a politikai elvekben sincs.

Ha ez így volna, akkor azokban a nálunknál boldogabb országokban, hol közjogi kérdés egyáltalán nincs, nem is lehetnének politikai pártok, nem is volnának politikai nézetek. Vajjon csak az elv, a mely közjogi természetű? Az nem elv, t. választó polgárok, ha az ország jövedelmei egy részének lekötésével szemben mi az ország minden jövedelmi forrásának a felszabadítását követeljük . . .? *(Élénk tetszés.)* Az nem elv, ha mi a régi magyar megyei önkormányzat külső, de üressé vált formáinak fentartásából és a főispáni önkény beoltásából összealkotott szörny-adminisztrácziával szemben európai alapra fektetett önkormányzattal mérsékelt állami adminisztrácziót tűzünk ki czélul? *(Élénk tetszés.)* Az

nem elv, hogy mi igazságügyünk stagnációjával szemben, a bírói függetlenség megtámadásával szemben, a szóbeliség behozatalának elhalasztásával szemben, az igazságügy rejormjának kiépítését, mind megannyi nagy biztosíték megszilárdítását kívánjuk?... *(Zajos helyeslés és tetszés.)* Az nem elvi törekvés, ha a kormányzat egész szellemének megtisztulásáért, gyökeres átváltozásáért küzdünk? *(Hosszantartó zajos helyeslés és tetszés.)* Ha ezek, t. választó polgárok, nem elvek, ha ezek nem oly kérdések, melyekért érdemes egy egész emberi életen át küzdeni; ha ezektől nem függ a nemzet jövőjének alakulása; ha ezektől nem függ hazánk fentartása, vagy veszedelme, a szerint, a mint helyesen vagy helytelenül oldatnak meg: akkor én nem tudom, hogy mi az elv; akkor én nem tudom, hogy mi lehet politikai kérdés; akkor én nem tudom, hogy mi legyen eszme, melyért lelkesedni, küzdeni a politikai téren érdemes volna! *(Hosszantartó zajos helyeslés és lelkesült éljenzés.)*

Tudom én nagyon jól, hogy különösen a mi pártunk helyzetét egy körülmény teszi nehézzé. Nem visz, mert nem vihet bennünket a tömegeknek az a lelkesedése, mely korszakos átalakulások pillanataiban keletkezik csak. Nem visz, mert nem élünk e nagy átalakulások korszakában. Mert az átalakulások már megtörténtek, az alapok le vannak rakva: most a kiépítésről van szó csupán. A kiépítés pedig oly munka, mely fáradsággal jár, mely higgadt megfontolást igényel, mely sok bölcsességet tesz szükségessé; de mely nem képes úgy lelkesíteni, mint a hogy lelkesítenek a korszakalkotó nagy átalakulások pillanatai. Ez az a nagy nehézség, melylyel mi küzdünk. Mert mi az ér-

telemhez szólhatunk inkább, mint az érzéshez, a szívhez. *(Élénk helyeslés.)* És különösen a magyar ember lelkében a szív erősebb, mint a fő, az érzés erősebb, mint az értelem; *(Igaz! Úgy van!)* oly annyira, hogy gyakran az értelem jobb sugallata ellenére elragad bennünket a szív. Ez az a nagy nehézség, melylyel meg kell küzdenünk. De, hála Istennek, akadnak ez országban, mégpedig a lakosság minden osztályában, nemcsak az előkelő körökben, de a nép legszegényebb osztályaiban is honpolgárok, kik a haza érdekeit komolyan tudják mérlegelni; kik, ha részben világosan értik, részben talán kevéssé értik, mint átérzik, hogy becsületes és önzetlen törekvés az, mely bennünket vezet, *(Viharos éljenzés.)* oly törekvés, melynek czélt kell érnie, ha nem akarjuk, hogy a nemzet a hanyatlás lejtőjén tovább sülyedjen lefelé. *(Igaz! Úgy van! meg-megújuló éljenzés.)*

Ez értelmes, hazafias polgárok egy részét van szerencsém önökben, t. választó polgárság, magam előtt látni.

Igenis, én valódi nagy hálával vagyok önök iránt lekötelezve. *(Zajos éljenzés.)* Mert a ki, mint én, egyrészt a hatalom minden eszközével kénytelen szembeszállni, másrészt eszmekörének egész természeténél fogva a nép szenvedélyeire nem appelálhat; a ki ellen a gyanusítás munkája és áskálódása folyton működik: *(Szünni nem akaró zajos éljenzés.)* ilyen férfiúnak megbecsülhetetlen kincs az, nélkülözhetetlen alapja működésének, ha oly választó közönségre támaszkodhatik, melyet nem tántoríthat meg semmi; mely, mint sziklafal, megáll mellette és bizalmával állandóan megajándékozza. *(Szünni nem akaró lelkes éljenzés.)*

T. választó polgárok! Most töltöm be hatodik évét annak, hogy Jászberény városának képviselője vagyok. Kilenczedik évét annak, hogy egymással érintkezésbe jöttünk, midőn egy jeles barátom megválasztása érdekében működtem. *(Lelkes éljenzés.)* És áldom a pillanatot, melyben a derék jász közönséggel érintkezésbe léptem. Áldom a pillanatot, melyben e város képviselőjévé választottak, mert tudom, hogy ha ingadozik körülöttem minden, e választó közönség bizalma, ragaszkodása irántam, nem ingadozik. *(Szünni nem akaró viharos éljenzés.)*

Legyenek önök is meggyőződve, legalább oly szeretettel, mint a minővel önök viseltetnek irántam, viseltetem én is önök iránt. *(Zajos éljenzés.)* A haza szeretete és a választó közönség szeretete egy és ugyanaz: mert önök soha tőlem semmi olyant nem kivánnak, a mi a haza érdekével ellenkezik; én pedig önöket soha más czélok felé nem fogom vezetni, mint oly czélok felé, melyek a magyar állam megerősödését, nemzetünk felvirágozását, minden gonosznak a kiirtását, nemzetünk ujabb feléledését tartalmazzák. *(Hosszantartó éljenzés.)* Ez értelemben működtem eddig is, ez értelemben fogok működni, ha ujból felruháznak bizalmukkal a jövő öt éven keresztül. *(Folyton megújuló viharos éljenzés.)* Azt hiszem, öt év mulva épp oly nyugodt lelkiismerettel fogok beszámolni arról az öt évről, mint eddig hat esztendei működésemről. *(Perczekig tartó viharos éljenzés és szünni nem akaró tetszésnyilatkozatok.)*

A DEMOKRÁCZIARÓL.

— 1888. január 20. —

E beszéd az 1888-iki költségvetés kritikája. Hogy miért adtuk neki a fenti czímet, annak a magyarázatát a beszéd utolsó felében találja az olvasó.

Tisztelt Ház!

(Halljuk! Halljuk!) A közvetlenül előttem szólt Láng Lajos képviselő úr beszéde, úgy részben tartalma komolyságánál, mint egészben kifogástalan parlamenti modoránál fogva, megérdemli a bővebb méltatást és ezt részemről nem is mulasztom el, de beszédem végére tartom fenn, a midőn általában a jelenlegi vita legfőbb mozzanataira fogok kiterjeszkedni. Most magával a helyzettel, magával a tárgygyal: a költségvetéssel, a kormány pénzügyi politikájával és a pártnak, a melyhez tartozom, ezzel szemben elfoglalt állásával kell foglalkoznom. *(Halljuk! Halljuk!)*

A mult országgyűlés utolsó szaka, t. Ház, azzal az általános és pártkülönbség nélkül mindenkitől osztott tudattal végződött be, hogy a pénzügyek terén új aerának kell bekövetkezni. Még a kormány legbuzgóbb tagjai közül sem állította senki, hogy az

eddigi pénzügyi politikát változatlanul folytatni kelljen. *(Úgy van! balfelől.)* Senki sem vonta kétségbe azt, hogy annak kardinális hibái voltak. *(Úgy van! balfelől.)* Senki sem vonta kétségbe, hogy a pénzügyi helyzet igen komoly, sőt aggasztó, *(Úgy van! balfelől.)* és hogy ennek következtében, legalább a pénzügyi téren, rendszerváltozásnak kell bekövetkeznie. *(Úgy van! balfelől.)*

Hangsúlyozom, t. Ház, hogy ez a tudat pártkülönbség nélkül uralkodott. Ennek hangsúlyozása pedig azért fontos, mert ekkép a választások eredménye nem a fölött döntött, hogy vajjon a pénzügyi politika terén új aerának kell-e bekövetkezni vagy nem; hogy új rendszabályokhoz kell-e folyamodni, vagy nem és hogy új rendszert kell-e létesíteni vagy nem, mert ebben véleménykülönbség nem volt; hanem az csak a fölött dönthetett, hogy ezt a pénzügyi rendszerváltozást és ezt az új pénzügyi aerát más, vagy pedig ugyanez a kormány vigye-e keresztül, a mely eddig is vezette a haza ügyeit. *(Halljuk! Halljuk!)*

A választások eredménye ismeretes. Mi, természetesen, belementünk a választási küzdelembe, minden törvényes fegyver teljes használatával, abban a hitben, hogy, a logika törvényei szerint, az a kormány, melynek fonák politikája idézte elő a pénzügyi zavart, e zavar megszüntetésére nem lehet hivatott. *(Úgy van! balfelől.)*

De a választások eredménye az, hogy a mostani kormány nyert többséget és megbizást a pénzügyi politikában a rendszerváltoztatás keresztülvitelére és a válságos helyzet orvoslására.

T. Ház! Gazdag, nem épen örömökben és épületes részletekben gazdag, de mindenesetre gazdag tárgy volt akkor és volna most is annak a fejtegetése, hogy minő eszközök, minő indokok hozták létre a választások ez eredményét. *(Helyeslés balfelől.)* Mindjárt a választások után, az ellenzék, mely azokban legyőzetett, abba a helyzetbe került, hogy álláspontját meghatározza, hogy magatartása felől döntsön. És itt két ut volt előttünk. Az egyik, hogy méltán sértett érzelmeink szavát követve, a rekriminácziő terére bocsátkozzunk és legalább erkölcsi elégtételt szerezzünk magunknak az által, hogy a választások lefolyásának számos fekete oldala ellen a nemzet előtt panaszló szavunkat felemeljük, *(Helyeslés balfelől.)* de ennek, miután a választások eredménye formailag megdönthetetlen, semmi gyakorlati értéke nem lett volna. Azért én mindjárt az első pillanatban, midőn a választási harcz felzaklatott érzelmei még élénkèn éltek bennünk, más ut követésére határoztam el magamat. S ez a más ut: mindenekelőtt az legyen a gondunk, hogy abban a helyzetben, a melybe a választások eredménye minket hozott, t. i. a kisebbség helyzetében, lelkiismeretesen teljesítsük mindazokat a kötelességeket, melyeket a kisebbségnek is teljesíteni kell, hogy a pénzügyi rendezkedés és az államélet egyéb bajainak az orvoslása sikerüljön. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És e szempontból legfőbb teendőmnek azt tartottam, hogy a választások után, lehetőleg az első pillanatban, ismét teljesen megvilágosodjék és minden elhomályosítástól megóvassék a választások eredményének az értelme: nevezetesen, az a körülmény, hogy ugyanazokat a férfiakat bízta

meg a nemzet ítélete az ügyek továbbvitelével, a kik azokat addig vezették, csak azt jelenti, hogy állásaikban megerősödtek, de nem jelenti azt, hogy az új aera létesítésének a kötelessége alól fel vannak mentve; nem azt, hogy az eddigi pénzügyi rendszert, illetőleg rendszertelenséget tovább követni szabad; nem azt, hogy az eddigi hibás cselekmények most jók; hogy az eddigi hibás intézkedések most egyszerre üdvösekké váltak: de csak éppen azt, hogy a gyökeres rendszerváltoztatást — a mely nem is volt kérdés tárgya a választások előtt, mert, ismétlem, annak szükségére nézve minden párt egyetértett — azok vannak hivatva keresztülvinni, a kik eddig is kezelték az ország ügyeit. Választóimat felkeresve, nyomban a választási küzdelmek lezajlása után ebben az értelemben nyilatkoztam, akkor csupán a magam felelősségére, de — mint utólag örömmel tapasztaltam — összes elvtársaim helyeslése mellett.

Kifejtettem, hogy most azelőtt a nagy alternativa előtt állunk, hogy a kormány, mely, csodálkozásunkra bár, *(Mozgás jobbfelől.)* újra többséget nyert a nemzet részéről, vagy meg tudja oldani azt a feladatot s meg tud felelni ama hivatásnak, a melyet a választások ismét ráruháztak és akkor mi leszünk az elsők, ? kik ennek örülni fogunk; helyes intézkedéseket javasol ez irányban és akkor mi leszünk az elsők, a kik azokat támogatni fogjuk: vagy nem tud megfelelni a követelménynek, az ország helyzete által elengedhetlenné vált e kívánalomnak és akkor felteszszük a többség hazafiságáról, hogy e szükséges feladatnak megoldását nagyobbra fogja becsülni egy kormány fenmaradásánál. *(Helyeslés balfelől.)*

T. Ház! Ezzel az alternativával, melynek a teljes loyalitásában, gondolom, nem lehet kétség, és e szellemben, mely mindenesetre igen távol áll a fakcziózus oppozicziótól: e szellemben kezdtük meg országgyűlési működésünket. E szellemben nyilatkoztunk úgy az általunk beadott felirati javaslatban, mint azokban az indokolásokban, melyekkel azt a Ház vitája közben kisértük; e szellemben fogtunk a kormány pénzügyi előterjesztésének a megítéléséhez. És a miniszterelnök úr nagyon csalódik, midőn azt hiszi, hogy az általunk felállított alapelv, mely szerint új teherviseléshez csak azzal a feltétellel vagyunk hajlandók járulni, ha azokkal a czélt el lehet érni; mondom, a t. miniszterelnök úr nagyon csalatkozik — mert a túlságos szkepticizmus néha épp úgy szokott tévedni, mint a túlságos jóhiszeműség — midőn azt tételezte fel és azt súgta szomszédjainak, mint azt tegnap nekünk elmondta, hogy ez az alapelv csupán formula minden ezután következő adójavaslat elvetésére. E föltevésnek az igazolása és próbája nincs meg abban, hogy eddigi adójavaslatai ellen szavaztunk, mert ez csupán azt bizonyítja, hogy pénzügyi politikája összeségében, abban a képben, melyet elénk tárt, oly hiányokat találtunk, hogy, a mi őszinte és tárgyilagos érvekre fektetett meggyőződésünk szerint, az általa követett uton nem fog sikerülni ama nagy probléma: a pénzügyek rendezése. És akkor, ha így vagyunk meggyőződve, akkor az a kisebbségi kötelesség, melyből kiindultunk és mely abból áll, hogy minden illuzió szétoszlatására, az igazság felderítésére a magunkét teljes erővel megtegyük, e kisebbségi kötelesség tőlünk azt kívánta és azt kí-

ványa most, hogy a mily szívesen támogattuk volna a kormány javaslatait, ha azokban a probléma megoldására alkalmas eszközöket találunk, épp oly határozott frontot csináljunk a kormány pénzügyi politikája ellen, midőn bennük ilyen alkatelemeket nem találunk.

Nem akarok igazságtalan lenni és megmondom, mik azok, melyekben a mostani aera bizonyos tekintetben előnyösen különbözik a mult aerától. Az első az, hogy a t. miniszterelnök úr a pénzügyek vezetését megtartotta saját kezében és hogy ezt azzal az indokolással tette, melyet nagyváradi beszédében találunk. A t. miniszterelnök úr ugyanis Nagyváradon azt mondta: saját kezében tartja meg a pénzügyek vezetését, többek közt azért is, mert, érezvén, hogy a fennálló bajok keletkezéséért részben ő a felelős, kötelességének tartja elvállalni az orvoslás terhét.

T. Ház! Ez tagadhatatlanul a legférfiasabb nyilatkozat, melyet a kormány padjairól évek óta hallottunk. És e nyilatkozatot ajánlom a túloldal ama férfiainak a figyelmébe, kik párt-neofitai túlbuzgóságukban a helyzetet himnuszok elzengésére tartják alkalmasnak. *(Tetszés balfelől.)* Másik kedvező jelenség, melyet már Horánszky t. barátom is elismert, hogy a t. miniszterelnök úr, mint pénzügyminiszter, a költségvetés benyujtásakor tartott expozéjában legalább kisérletet tett arra, hogy több évre terjedő orgánikus tervvel lépjen a Ház elé, azzal nyugtassa meg az országot; szóval: megpróbálja, hogy legyen pénzügyi politikája.

Ezzel az expozéval megnyertük a birálat oly alapját, mely ellen a t. kormány sem tehet kifogást.

És én csak egyet csodálok, t. Ház, azt, hogy a miniszterelnök úr, midőn tegnap előre hirdetett pénzügyi beszédét elmondotta és Horánszky Nándor t. barátom számadásaival és egyéb fejtegetéseivel foglalkozott: csupán arra szorítkozott, hogy a költségvetés realitása ellen támasztott kételyeket igyekezzék eloszlatni; azzal pedig, a mi ennél is fontosabb, a Horánszky Nándor t. barátom által, pénzügyi politikájának a realitása és czélra vezetősége ellen felhozott igen nyomós érvekkel, egyáltalában nem foglalkozott. Így tehát én a kormány pénzügyi politikájára nézve ugyanazon helyzetben vagyok ma, melyben voltam tegnap, mielőtt a t. miniszterelnök úr pénzügyi beszédjét elmondotta. Megjegyzem, hogy ama kontroverziába, mely az idei budget realitására nézve a miniszterelnök úr és Láng Lajos közt egyfelől és Horánszky Nándor közt másfelől, folyt, nem elegyedem. Nem azért, mintha az nagyobb megvilágítást nem érdemelne, hanem azért, mert ezt előbb nevezett t. barátomra bízom, a kinek a vita szabályai szerint zárószava van s a ki e téren illetékesebb a nyilatkozásra. Én csak azokat az aggályokat akarom újból összegezni, melyeket mi a kormány pénzügyi politikájának elégtelensége felől táplálunk. *(Halljuk!)*

Abban a tekintetben, hogy mi nevezhető a pénzügyek rendezésének, én ugyanazt a nézetet vallom, melyet Beőthy Ákos és melyet, ha nem csalódom, tulajdonképen a miniszterelnök úr is magáévá tett, hogy tudniillik a helyzet akkor lesz orvosolva, ha az egész deficzitet, rendest és rendkívülit, kiküszöböltük háztartásunkból. Tehát a 40 millió krónikus deficzittel szembe kell állítani azokat az eszközöket, melyeket

a t. kormány javasol. Már most ebből a szempontból és ezzel a mértékkel mérve a t. kormány jelenlegi pénzügyi politikáját, az az első hibája, hogy még ha minden egyes ága beválnék is, az sokkal rövidebb, mint az a baj, melyet eltüntetni kell és e deficzit nagyságát el nem éri, tehát pénzügyileg már magában a konczepcziójában sem egyenértékü azzal a bajjal, melyet eltávolitani kell. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

A másik baja a kormány pénzügyi politikájának: nagyon valószínütlen, hogy konczepcziójának minden ága beváljék. Nem szólok a szeszadóról, mert hiszen az erre vonatkozó javaslatot nem ismerjük, így tehát nincsenek adataink annak a megitélésére, vajjon a hozandó törvény alapján akkora jövedelem, mint a minőt a kormány kilátásba helyez, be fog-e folyni, vagy sem? De általánosságban szólva sem érthetek egyet az egyik kormánypárti szónokkal, a ki a szeszadó jövedelmét, illetőleg az e forrásból várt jövedelmet túlságos nagynak vette. Én azt hiszem, hogy azzal a jövedelmezőséggel, melyet a miniszterelnök úr, az expozé szerint, vár ebből s a melyet Horánszky Nándor t. barátom 14 millióra, Láng Lajos képviselő úr meg ma 15 millióra tett, szerintem, e forrás nincs kellőleg kihasználva és ezzel az államkincstár rendezésének egyik igen szükséges eszköze nincs annyira igénybe véve, mint a mennyire azt kihasználni kell, ha a czélt el akarjuk érni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A pénzügyminiszter konczepcziójának egy másik része az, hogy a dohánynál teendő adminisztrativ intézkedésekből, a bélyeg- és illetéktörvény módosi-

tásából, a bor- és húsfogyasztási adóra és a dohány-monopóliumra már megalkotott törvényből együttesen, ha expozéjának különböző passzusait összegezzük, valamivel több, mint 11 milliónyi jövedelmi többletet vár.

Megvallom, t. képviselőház, hogy éppen a középosztálynak ama megrendített vagyoni helyzete mellett, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* a melyet Láng Lajos t. képviselőtársunk is kiemelt; a jelenlegi adminisztrativ tervezet gyarlósága mellett, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* melyet pedig a t. miniszterelnök úr nebántsvirágnak tekint, *(Derültség és tetszés balfelől.)* minde tényezők mellett kötve hiszem és kötve hiszi bárki, a ki mindezeket a tényezőket ismeri, hogy e forrásokból ily nagy jövedelem folyjon be. *(Helyeslés balfelől.)* Tehát tisztán pénzügyileg véve is, a kormány pénzügyi politikájának a kardinális hibája először az, hogy ha beválik is annak minden tényezője, mégsem elegendő a baj megszüntetésére; másodszor, annak egyes tényezői már természetüknél fogva kizárják a reményt hogy azok beváljanak. *(Élénk tetszés balfelől.)*

És hol van itt, t. képviselőház, a hiba? *(Halljuk!)*

Megérintem ezt is, mert a t. túloldalról minduntalan találkozunk azzal a felszólítással, hogy, ha a kormány által javasolt intézkedések minket nem elégítenek ki, tehát javasoljunk más intézkedéseket. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ha ebben a felszólításban csak az az eszme van, hogy azt az irányt mutassuk meg, a melyben mi a gyökeres, helyes, kimerítő, czélra vezető intézkedéseket keressük, akkor ez a felhivás jogos; de ha tőlünk azt várják, hogy mi új budget-javaslatot

terjeszszünk a Ház elé; *(Felkiáltások jobbfelől: nem várjuk!)* hogy mi az utolsó részletekig kifejtsünk olyan javaslatokat, melyeknek nagy része a monarkhia másik államával folytatandó alkudozások eredményétől függ: akkor, t. képviselőház, képtelenséget kívánnak tőlünk. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De abban az első értelemben, hogy t. i. az irányt megjelöljük, melyben a kielégítő intézkedéseket keresni kívánjuk, ebben az első értelemben az a kritika, melyet gyakorlunk, ennek a követelménynek megfelel. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Mi ugyanis a kormány idei költségvetésében és tervezeteiben kifogásoltuk azt, hogy a takarékosság elvét nem vitte el addig a határig, a mely határig azt az államélet sérelme nélkül elvinni lehet. *(Igaz! Úgy van! balfelől. Ellenmondások jobbról.)* Némely kiadást, t. képviselőház, mindjárt meg is tudok jelölni, a mely felesleges. És miután az, a mi felesleges, a mai körülmények közt a könnyelműség jellegét viseli magán, *(Élénk helyeslés balfelől)* én, például, az országház építésének a folytatását az ország jelenlegi körülményei közt *(Úgy van! balfelől. Mozgás jobbfelől.)* megbocsáthatatlan könnyelműségnek tartom. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És hogy egy más tételt említsek, én ugyan a művészeteknek meleg barátja vagyok, de az ország mai körülményei között túlságosnak tartom például azt a színházi szubvenciót is, melyet a pénzügyi bizottság megállapított. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Az ország jelen helyzetében eltörlendőnek vélnék némely, az utóbbi évek alatt meghozott törvényeket, mint a milyen például a miniszteri, államtitkári és főispáni nyug-

díjakról szóló törvény, *(Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* melynek, ha talán az idei budgetben nem nyilvánul is még eredménye, de a legvalószínűbb, hogy az *a legközelebbi évek budgetjét meg fogja terhelni,* egyáltalán nem tekintve azt, hogy én ezeket a nyugdíjakat politikai szempontból is helytelenítem. *(Élénk tetszés balfelől.)* Az ország jelenlegi helyzetében minden, valamely állami szolgálat követelményei által szigorúan nem igazolt új hivatalnak akár teremtését, akár életbeléptetését, mint a milyen például a főispáni titkárok állása, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* határozottan helytelenítem.

Ilynemű egyes tételeket még többet tudnék kijelölni. Van azonban számos oly tétel, a melyre most nem mutathatok, a melyeket csak az tudna kijelölni, a ki valamely adminisztrácziónális ágnak az élén állva, ennek az adminisztrácziónális ágnak minden egyes részleteiben kifürkészné, vajjon nem végez-e ott több személy bizonyos munkát, mint a hány arra szükséges? Hogy e tekintetben orgánikus működésre képesített és érzékü kormányférfiak szép eredményt érhetnek el, azt, tartózkodás nélkül mondom, a jelenlegi kabinet egyik tagja is bebizonyította a posta- és távíró közigazgatás terén. És a t. miniszterelnök úr nagyon téved és nem loyalis fegyverrel él velünk szemben, midőn a pénzügyi adminisztráczió tekintetében azt méltóztatott mondani, hogy, ha ő ott megtakarítást eszközölne, meg fognók támadni azért, mert egyéni érdekeket sértett. Azért, a mit egyes lapok írtak, ne méltóztassék felelőssé tenni akár engem, akár e pártot. Azt hiszem, hogy a miniszterelnök úr is megköszönné, ha azért, a mit a kormánypárti sajtó az el-

lenzékről ir, az ellenzék őt akarná felelőssé tenni. Biztosíthatom, hogy a mint nem vagyunk fukarok az elismerésben a közlekedési miniszter úr iránt az általa eszközölt megtakarításokért, úgy ő irányában sem fukarkodnánk, ha az államszolgálat sérelme nélkül, saját igazgatási ágaiban megtakarításokat tenne. *(Helyeslés a baloldalon.)*

Hogy e téren még lehet tenni valamit, annak az igazolására egyetlen egy tényre hivatkozom. Méltóztassék összehasonlítani a mi költségvetésünket, akár az osztrák, akár a porosz költségvetéssel, a mely államoknak sok szolgálati ága talán bonyolultabb és mindenesetre lakossága nagyobb, mint a mienk: és számos közigazgatási ágazatánál azt fogja találni, hogy azokban az államokban, a melyeknek a közigazgatása legalább is úgy felel meg az állam igényeinek mint a mienk, sokkal csekélyebb számu személyzet intézi az ügyeket, mint a mi közigazgatásunkban. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Ezzel, t. Ház, meg van jelölve az az egyik irányzat, melyben a kormány pénzügyi politikáját elégtelennek tartjuk, mert abban reformátori kézzel eszközölt megtakarításokat nem találunk kielégítő mértékben. Nem tagadom, hogy azután lehetnek ismét más tényezők, melyek az adminisztrativ költségek emelkedését okoznák. A közigazgatási reform keresztülvitele, abban az értelemben, a melyben azt én akarom, valószinüleg bizonyos költségemelkedéssel jár majd. De annál szükségesebb, hogy minden felesleges költséget kiküszöböljünk, annál szükségesebb, hogy a valószinüleg mutatkozó nagyobb szükséglettel szemben legalább a kiinduló pontot a lehető legnagyobb

takarékosság kerete közé szorítsuk. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A másik irányzat, — megemlítette ezt Horánszky t. képviselőtársam, — hogy nem látunk a kormányzatnál invenciót és törekvést arra, hogy a megadóztatást eddig kikerülő jövedelmek megadóztatás alá kerüljenek. Erre konkrét módozatot ajánlani nem a mi feladatunk; itt sokféle szempont irányadó, az egyéni jogos érdekek legmesszebb menő kímélését és a zaklatás lehető legteljesebb kizárását kell mérvadó szempontul elfogadni. Hanem az a tény ismeretes, hogy igen sok ingó jövedelem ez országban még mindig kikerüli a teherviselő képességéhez mért megadóztatást; *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* és annak, hogy e magában véve törvényes forráshoz az állam nem nyul, a jelenlegi pénzügyi viszonyok között értelme nincs. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ezek, t. Ház, a kormány pénzügyi programmjának tisztán pénzügyi, hogy úgy mondjam, szakszerű fogyatkozásai, melyek miatt mi azt kielégítőnek nem találjuk. Azonban mindig mondtam, ismétlem ma is és hangsúlyozom, hogy tisztán pénzügyi eszközökkel, tisztán pénzügyi rendszerváltoztatással az ország pénzügyi bajait sem lehet orvosolni maradandóan. Bizonyára nagyon aggodalmas tény az, hogy a nemzet vállára, a jelenlegi közgazdasági helyzetben, új terheket kell rakni bármely alakban. Mert akármint vélekedjék valaki ama kontroverziáról, mely itt a Házban gyakran foly, hogy a nemzet gyarapodik-e, szegényedik-e: azt nem lehet tagadni, hogy most a súlyos megpróbáltatás idejét éljük a gazdasági téren.

A t. miniszterelnök úr hivatkozik ugyan ama

jelenségekre, melyeket az államjavak eladásánál tapasztalt s örömmel — jogosult örömmel — és megelégedéssel emeli ki, hogy az államjószágok, melyeket az ország déli részeiben adnak el, annak az osztálynak a kezébe kerülnek, melyről legkívánatosabb, hogy azokat a birtokába vegye: a kisbirtokos osztálynak. És ebben ő a hazai kisbirtokos osztály virágzó vagyoni állapotának a jelét látja. A t. miniszterelnök úrnak ez az okoskodása, valamint az ahhoz hasonló összes okoskodások egy nagy hibában szenvednek: abban, hogy általánosítanak egy tisztán helyi természetü jelenséget. Mert annyi bizonyos, hogy az Alföld gazdag rónáinak a lakossága, hála Isten, nagy kiterjedésü birtokrészeket bírván, oly egészséges közgazdasági viszonyok közt fejlődött és él, melyek Európában ritkítják párjukat. Ez, ama lakosság kiváló tulajdonain kívül, a föld gazdagságának köszönhető; köszönhető annak, hogy miután e földeket a telepítés idejében értéktelen jószágnak tekintették, nagy földrészekkel látták el az ott települőket.

De, t. Ház, ha elhagyjuk e gazdag alföldi rónaságot, hol e kivételes jelenségek előfordulnak, ha nem mondom a Felföldre, de az Alföld és Felföld közt eső közbenső szalagra; ha némely túl a dunai megyére is tekintünk, — nem is említem az ország legszegényebb részeit, mint a Kárpátok alját és Erdély egy részét, — akkor egészen elütő jelenségeket találunk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És ezt nem azért mondom, hogy a helyzetet feketébbre fessem, mint a minő; hanem tisztán azért, mert a vitatkozás pillanatnyi szükséglete által előidézett argumentációk kedveért nem szabad elhomályo-

sítani azt a kardinális tényt, hogy a nemzet igen súlyos közgazdasági helyzet megpróbáltatásával küzd. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ha ez így van, akkor minden körülmények közt aggályos természetü tény az, hogy új terheket kell rakni a nemzet vállaira és akkor azután arról is kell gondoskodni, hogy a nemzet állandóan képes legyen ezeket a terheket elviselni s elengedhetetlen követelmény az, hogy azzal a pénzügyi politikával, mely ily sokat követel, kezet fogva járjon oly közgazdasági politika, mely e sok teher elviselésére az erőt megadja, vagy az erő megszerzését megkönnyíti. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)*

T. Ház! E tekintetben sincs csodaszerekre szükség, hanem bizonyos nagyon egyszerü teendőkre, melyeket — hogy úgy mondjam — a szemünk előtt történő dolgok figyelmünkbe ajánlanak.

Vajjon a Felföld népességének a kivándorlása nem azt juttatja-e mindenkinek az eszébe, hogy ott sok munkáskéz vár foglalkozásra? Hogy ott, hol jó és értelmes kitünő munkásanyag van, hol vizi erő is nagy mértékben van, ott az ipar megteremtésére és terjesztésére meg van a természetszerü talaj? *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Hisz' ezt a t. kormánypárt padjairól halljuk gyakran, de mindig oly hangon mondják ezt, mintha annak a hátramaradásnak, hogy ebben az irányban nem mozdul meg kellőleg a nemzeti, az ipari fejlődés, az ellenzék volna az oka.

Gyakran beszéltünk arról is, hogy a mezőgazdaság súlyos állapotával szemben a gazdasági értelmiség fejlesztése egyik legnélkülözhetetlenebb teendőnk.

Sokkal többet beszéltünk ebben a tekintetben, t. képviselőház, mintsem tettünk. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Egyes helységekben, igaz, földmíves-iskolákat túlságosan pazar fénynyel állítottak fel és segélyeztek, amint egyáltalán a magyar állam által létesített intézményeknek, a melyek középítkezésekkel vannak összekötve, egyik általános baja, hogy a fényűzésre, a külső látszatra igen sok haszontalan ezer forintot költött el. *(Úgy van! balfelől.)* De ha egyszerűen és kevesebb igényekkel a külső látszat tekintetében, de extenzive több helyen irányul az állami tevékenység a gazdasági értelmiség fokozására, különösen ott, a hol a gazdasági viszonyok leginkább vannak megingatva, akkor népünket alkalmasabbá tehetnők a rárakott új terhek elviselésére. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Végre van, t. képviselőház, egy nagy kérdés, mely a mennyiben a kormánytól függ a megoldás vezetése: az irányadás, a segédkezés egy arasznyira sem tud előre mozdulni és csak a társadalmi tevékenység utján mozdult előre valami lassan. Ez a kishitel kérdése, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* a melynek czélszerü megoldása által köznépünk menekülhetne az ő szerény vagyonán rágódó, nem akarom mindig mondani, hogy uzsora-, de ehhez hasonló, káros kihatásában ahhoz igen közel álló, a mai pénzviszonyok által egyáltalán nem indokolt magas kamatlábtól. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az eddigi gondatlanság miatt, mely a közgazdasági politika ez orgánikus feladatainak a terén nyilvánult, a nemzet nem jut oly helyzetbe, hogy a most rárakandó ujabb terheknek állandóan megfelelni képes

legyen. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De nemcsak helyes közgazdasági politika kell ahhoz, hogy a nemzetet a pénzügyi politika által követelt állapotokra képesítsük, de tisztán a pénzügyi eszközök teljes sikerének az elérésére, ha semmi egyéb szempontból nem, szükséges, hogy *végre valahára ez az ország megismerkedjék egy jól rendezett európai közigazgatás áldásaival. (Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Hisz' most azoknak a jövedelemforrásoknak terére lépünk, minő a dohány, minők a fogyasztási adók kihasználásának bizonyos és éppen leghatályosabb módozatai, hol a jövedelem biztos befolyása nagy mértékben függ az ellenőrzés szigorától, pártatlanságától. Gondolja-e valaki, hiheti-e valaki komolyan, hogy ily természetü jövedelmek igen nagy része el nem fog kallódni, tisztán a mi közigazgatásunk ázsiai állapota miatt? *(Hosszantartó zajos helyeslés a baloldalon.)* Ha a közigazgatási reform fel is emésztené azokat a megtakarításokat, melyeket a kormány eszközölte megtakarításokon túl a jelenlegi költségvetésnél is meglehet tenni; ha annak következtében az adminisztratív kiadások terén megint ott állanánk, mint ma: mégis óriási eredményt értünk volna el általa, mert biztosítjuk magunknak azt, a mi ma nagyrészt hazárdjáték, hogy a törvényben előirt jövedelem tényleg be is folyjon, az állampolgárok lehető legkisebb zaklatásával. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Érdekes tárgy volna és tán fentartom, hogy más alkalommal annak bővebb kifejtésére visszatérjek, az, hogy a laza és gondatlan közigazgatás mennyit emészt fel a nemzeti vagyonból évenként. Erre csak egy példát hozok fel: *(Halljuk!)* Egy szegény, egyszerü embert,

a kire igazságtalanul rónak ki valami illetéket, valami adót és a ki vagy kénytelen a jogos kötelezettségen kívül ez illetéktelenül kirótt kötelezettségének terhét viselni, vagy azt az óriási időveszteséget, a melyet jogának a helyreállítása megkíván. Már pedig, t. Ház, hány száz és ezer ilyen eset van az országban. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* A rossz adminisztráczió, mint a nemzeti vagyon elsatnyulásának egyik tényezője, olyan tárgy, mely megérdemli, hogy egyszer tüzetesen foglalkozzunk azzal és fenn is tartom magamnak, hogy ezt egyszer megtegyem. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon).*

T. Ház! Mindezek alapján, míg meg nem czáfolnak, jogosan állíthatom azt, hogy a kormány pénzügyi politikája nem felel meg a helyzet követelményeinek. És akkor aztán mi a mi kisebbségi kötelességünk? Az, hogy a kormányt, a többséget, a nemzetet figyelmeztessük, hogy ez a politika illuzió és ha elakarjuk érni a valóságot, más útra kell térnünk. Ezt a figyelmeztetést pedig meg kell tennünk minden félreértést kizáró módon, teljes határozottsággal. Ez az oka, hogy nem láttuk czélszerünek eltérni az eddigi eljárástól, hanem ragaszkodunk most is az utolsó országgyülés végén meghonosított ama gyakorlathòz, hogy magát a költségvetést sem fogadjuk el az általános tárgyalás alapjául. *(Helyeslés balfelől.)*

De, t. Ház, át kell most térnem a vita némely mozzanatára, mely a megvilágítást szükségessé teszi. *(Halljuk!)* Nem foglalkozom minden egyes t. szónoknak a fejtegetésével, mert, megvallom, nem találom az országra nézve érdekesnek, hogy X. azt mondta,

meg amazt, ezt helyesen mondta, amazt nem helyesen, a mit pedig „X“ mondott, nem egyeztethető össze azzal, a mit „Y“ mondott. *(Helyeslés és derültség balfelől.)* Én csupán ama mozzanatokkal kívánok foglalkozni, melyeknek, bármely czímen, a napi vita jelentőségén túlemelkedő politikai fontosságuk van és ezek közt kétségtelenül előkelő helyet foglal el Meltzl t. képviselőtársam beszéde. *(Halljuk!)* Foglalkozott e beszéddel már tegnap a miniszterelnök úr és örömmel konstatálom, hogy valamint rendesen akkor, midőn vitatkozásaink ama kérdések terét elhagyják, melyen magyar emberek közt, a közügy minden veszélye nélkül, nézeteltérés lehet és azokat a nagy nemzeti érdekeket érintik, melyekben egyetértenünk kell, úgy ebben az esetben is annak tartalmával, a mit a miniszterelnök úr Meltzl képviselő úr nyilatkozatára mondott, a dolog lényegében teljesen egyetértek. Miután azonban a képviselő úr egyenesen az ellenzékre is hivatkozott beszédének egy passzusában, mégsem találom feleslegesnek, hogy a magam részéről is arra reflektáljak. *(Halljuk!)*

A t. képviselő úr ugyanis, elismerem, loyalis hangon beszélt a szászok és a magyarság érdekszolidaritásáról és ezzel oly tant vallott, a melyben én tökéletesen osztozom. Tökéletesen osztozom abban, hogy a magyarságra baj volna, ha az a, gondolom, hét szász város és 150 szász falu nem léteznék. De engedjen meg a t. képviselő úr egy megjegyzést. Mint mondám, elismerem, hogy ezeknek a városoknak és falvaknak és az azokat lakó népfaj nemzeti egyediségének fentartása a mi érdekünkben fekszik; de utóvégre mi ő nélkülök mégis csak vala-

hogy elvolnánk, ám hogy az a 7 szász város és az a 150 falu nem tudna létezni és fennállni, hogy ha azon a területen más, mint a magyar állam uralkodnék, az előttem és, úgy hiszem, minden gondolkodó előtt világos. *(Általános élénk helyeslés.)*

Azt mondja azután a t. képviselő úr, hogy ők ugyan nem értenek egyet a kormány politikájával általánosságban, de természetesnek fogjuk találni, hogy ők saját érdekeik megóvásának a szempontjából keressék a megértést és közeledést, nem éppen ehhez a kormányhoz, hanem a kormányhoz, mint kormányhoz és feltételezi az ellenzéki pártok hazafiságáról, hogy mi is jobban fogjuk szeretni, ha a kormánypárthoz csatlakoznak, mintha külön pártállásukat fentartják.

Erre t. Ház, a következő megjegyzésem van. *(Halljuk!)* Nekem az az óhajom és az a célom, hogy ebben az országban nemzetiségi alapon pártok egyáltalában ne létezzenek; *(Általános zajos helyeslés.)* nekem az az óhajom és az a célom, hogy ennek az országnak minden polgára, a ki egyáltalán közügyekkel foglalkozik, akármely fajhoz vagy nemzetiséghez tartozzék, miután magyar állampolgár, a haza általános érdekeiről táplált meggyőződése szerint tartozzék egyik vagy másik politikai párthoz. *(Általános élénk helyeslés.)* Müködtem is ez irányban. Volt idő, midőn erösen meg is támadtak érte; midőn azért, mert én az ellenzék szervezkedését oly megyék területére is vittem, a hol nem csupán magyar ajku polgárok vannak: azzal gyanusítottak — vagyis nem gyanusítottak, mert a szándékot nem tulajdonította nekem senki — hanem megtámadtak azzal, hogy a magyar államot

támogató falanxot bontom meg és a magyarellenes eszméknek táplálékot adok. Én, ki mindenkor a magyar államnak és a magyar nemzetnek az érdekét magasan föléje helyezem pártom érdekének és azt hiszem, nagyon jól tudom, hogy mi által van és mi által nincs érintve a magyar állam és magyar nemzet e magasabb érdeke s így tulajdoníthatom magamnak azt, hogy e téren egész biztosan mozgok: ezeket a támadásokat figyelembe nem vettem. S az eredmény engem tökéletesen igazolt. Mert, ha ez az eredmény az én specziális pártérdekeim szempontjából nem is volt valami nagyon fényes: annyi bizonyos, hogy a nemzetiségi pártoknak többet ártott, azoknak sokkal nagyobb gyöngítésére vezetett, mint az előbb egyedül álló, elszigetelt kormány akcziója. *(Úgy van! balfelől.)*

És ez, t. Ház, nagyon természetes, mert elégületlenség mindig és mindenkor van, még akkor is, ha arra nincs annyi ok, mint a jelenlegi kormányzat alatt. Ezt az elégületlenséget oda szorítani, hogy más utat ne találjon az érvényesítésére, mint valamely nemzetiségi párt követését, csak azok akarhatják, kik valóban magasabbra becsülik az ő — ez esetben a kormánypárt — érdekeit magának az államnak érdekénél. *(Zajos helyeslés balfelől.)* Azt hiszem, a magyar állam érdekeire tökéletesen mindegy az, hogy valaki a magyar ellenzéki pártok valamelyikének vagy a kormánypártnak a zászlóját követi; sokkal több valószínüség van pedig arra, hogy kettőnk közül egyikhez csatlakozzanak, mint arra, hogy éppen azt az egy pártot fogadják el mindannyian, melynek a zászlója ott áll minden alternativa kizárásával.

De ezt csak mellesleg mondom. Mint mondám, kiinduló pontom az, hogy én a nemzetiségi pártok megszünését óhajtom s azért nyiltan kimondom: ha az összes szász képviselő urak ama meggyőződésük alapján, hogy a kormány politikája helyes, jelenleg elfoglalt, — bár ellenzéki és őket gyakran velünk együtt szavazásra indító — nemzetiségi pártállásukat elhagyják és utógondolat nélkül csatlakoznak a kormánypárthoz, ennek én őszintén örülni fogok. De a mit Meltzl képviselő úr mondott, az egészen más. *(Halljuk! balfelől.)* Az abból áll, hogy a kormánypárt politikáját nem helyeslik ugyan, de saját érdekeik megvalósulása szempontjából keresik az érintkezést a létező hatalommal. Ez pedig nem egyéb, mint az eddigi helyiérdekü politikai érzésnek bár kevesebb őszinteséggel és azért talán veszedelmesebb alapon való fentartása s az ily üzletszerü politikai csatlakozás, azt hiszem, a magyar állam és magyar nemzeti érdek semmiféle vívmányának nem nevezhető. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Egyébiránt, t. Ház, fel kell hoznom egyet Meltzl képviselő úr mentségére. Az, a mit ő kifejezett, hogy saját specziális érdekeik szempontjából, ámbár különben a kormánynyal politikailag nem értenek egyet, mégis a hatalomhoz kíván csatlakozni, Meltzl képviselő úrnak nem valami specziális gonoszsága. Ez, t. képviselő urak, csak egyes jelensége annak, a mi, sajnos, országszerte történik s a jelenlegi kormány politikájának és hatalmi állásának egyik talpköve. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Hiszen tegnap a kormánypárt egyik igen buzgó és lelkes, de talán kissé naiv lelkü szónoka a nemzet géniuszáról beszélve, azt mondta nekünk: a nemzet géniuszának az is egyik

nyilvánulása, ámbár ezt népgyűléseken hirdetni nem szokták, hogy a városok és vidékek keresik az érintkezést a kormánynyal és a hatalomhoz csatlakoznak, hogy a maguk helyi érdekeik kielégítését biztosabban elérjék. *(Schwarcz Gyula: Ezt ironice mondtam!) (Élénk derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. Ház, elhiszem, hogy a t. képviselő úr ezt ironice mondta, de azt nem is sejti, hogy kit ironizált ezzel. Mert midőn az egyes városok és vidékek törekvését a nemzeti géniusz nyilvánulásának mondotta és midőn egyuttal a nemzeti géniusz felismerését az államférfiúi tulajdonok egyik legkiválóbbjának mondja: kisül, hogy a t. képviselő úr a t. miniszterelnök úrban alkalmasint azt a nagy államférfiúi tulajdont találta fel, a mi valóban megis van benne, hogy a nemzet géniuszának e nyilvánulása iránt kiváló érzéke van. *(Élénk helyeslés és zajos derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

Melztl képviselő úr beszéde e részének a kritikája és méltatása önkénytelenül a Miklós Gyula képviselő úr által említett thémára, t. i. a politikai erkölcsök hanyatlásának a thémájára vezet. *(Halljuk! Halljuk!)*

Hát én, t. Ház, e thémáról többet, mint a mi az eddigiekben már van, nem kívánok elmondani ez alkalommal. Csak kettőt akarok megjegyezni. Egyik az, hogy a t. túloldalon ennek az eszmének a megpendítését mindig úgy veszik, mintha azzal valami olyant mondanánk, a mit a parlamenti illem csaknem tilt kimondani. Mintha azzal oly tényekre, cselekményekre, tendenciákra utalnánk, melyek az illetők magánbecsületét megsemmisítik s ennek nyomán

a vitatkozás köréből kizárandók. Pedig nem úgy van, t. Ház. A politikai erkölcsök hanyatlása egyszerűen annyit jelent, mint a meggyőződéshez való ragaszkodás erejének a meglazulása, a meggyőződésnek mellékes motivumok alárendelése. És midőn a vidéki és helyi érdekek uralkodásával, azoknak a politikai meggyőződések fölé való helyezésével az egész országban széltében találkozunk: ez a politikai erkölcsök hanyatlásának tán veszedelmesebb formája, mint az, midőn a nyers magánérdek áll előtérben, *(Úgy van! a baloldalon.)* mert ez az a forma, melyen a közszellem nyilvánulásának még némi nyoma van, melynek talán különben tisztességes emberek is áldozatul esnek. És nem az alávaló jellemü egyének bűnös tettei, hanem a tisztességes emberek fogalmainak finomsági fokozatai határozzák meg egy nemzet politikai erkölcseinek a színvonalát. *(Helyeslés balfelől.)*

De sokan azt mondják, hogy a közerkölcs hanyatlásának a vádja a nemzetre esik vissza és hogy azt már azért sem szabad használni fegyver gyanánt.

Hát, t. Ház, erre a kifogásra nem mondhatom el nézetemet egy szóval, hanem némi fejtegetésbe kell bocsátkoznom.

A t. miniszterelnök úr azt mondta, hogy ő a nemzet ellen akkor sem háborgott, midőn az nem neki adott többséget, hanem politikai ellenfelének. Tehát mi se háborogjunk a nemzet ellen, mert nem nekünk adta a többséget. Tökéletesen igaz. A nemzet ellen háborogni, a nemzet ellen mást, mint a szeretet és ragaszkodás indulatát szívében viselni, senki sincsen feljogosítva. Bármi legyen sorsunk a közpályán, mi mindnyájan a nemzetet, az országot szol-

gálni vagyunk hivatva; a nemzet határozata ellen fellázadni, a nemzet iránt való szeretetet, ha az rólunk kedvezőtlenül ítél is, magunkban csökkenteni nem szabad. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, mi az a szolgálat, a melylyel a nemzetnek tartozunk? A hizelgés, az udvaronczkodás? Az igazmondás az, a mit a nemzet tőlünk kívánhat. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* A nemzetet a társadalom testében és lelkében előforduló hibákra figyelmeztetni, helyzetét, ha annak szomoru oldalai vannak is, a valósághoz híven konstatálni, nemcsak joga mindenkinek, de kötelessége. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A mit nem szabad tenni, az az, a mit Beőthy t. képviselőtársam igen helyesen szemére lobbantott a t. kormánynak: a rosz kormányzás felelőssége és az azt sujtó ítélet következményei alól kibujni akarni, a nemzet állapotára való utalással. *(Igaz! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

A kormányzati felelősség csökkentéseig sohasem szabad menni a nemzeti közállapotok megitélésében, *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* mert aztán csakugyan vége minden biztositéknak, mely a szabad intézményekben rejlik, ha valaki ezen az úton kibujhat az alól, hogy a kormányzatának eredménye és minősége fölött mondott ítélet tisztán őt érintse, jóban, roszban egyaránt. De arra utalni, hogy vannak bizonyos betegségi tünetek a nemzet életében, az igenis szabad, csak igaz legyen, a mit mondunk. Az igazság az, a mi kötelességünk mindenkivel, de első sorban küldőinkkel, azokkal szemben, kiknek ügyeit viseljük: a nemzettel szemben.

A vitában részt vett többi képviselő urak közül

mindenekelőtt Láng Lajos képviselő úrral kellene foglalkoznom, mert, mint mondám, az általa használt vitatkozási modor minden körülmények között olyan, a mely őt a figyelemre kiválóan méltó ellenféllé teszi. Tehát a legkevesebb részben vonatkozik ő reá az az általános észrevétel, a melyet a túloldal szónokaival szemben kénytelen vagyok jelezni.

Én őszintén örülök annak, hogy a költségvetési vitában a többség szónokai nagyobb mértékben vesznek részt, mint eddig. Kívánom is, hogy ezentúl is úgy legyen; de megvallom, nem értem és nem tudom helyeselni azt a hangot, mit a t. képviselő urak egynémelyike használ, mert ez a hang a kihívó vád hangja az ellenzékkel szemben. *(Halljuk! Halljuk!)* Már most ne feledjék el helyzetüket, ne feledjék a közállapotok jellegét, a melyekkel szemben állunk és ne feledjék, hogy e közállapotok előidézéseért az után a kormány után, a melyet támogattak, első sorban önök felelősek, mert támogatták. *(Úgy van! balfelől.)*

Vajjon ez a helyzet olyan-e, hogy azok, a kik ezt támogatásukkal létrehozni segítettek, fel vannak jogosítva a kihívó támadás hangján szólni azokkal szemben, a kik e helyzet keletkezésének minden egyes fázisában felemelték intő szavukat? *(Halljuk! Halljuk!)* Vajjon nem áll-e az — és ezért tartoznak önök a legnagyobb felelősséggel a nemzet és a történelem előtt — hogy a 12 békeesztendőt nem használták fel az államháztartás rendbehozására, hogy komoly pillanatban készen álljon minden tekintetben, nemcsak lelkében, a mint hiszem hogy úgy van, hanem anyagi erejében is megtöretlenül az ország? *(Úgy van! balfelől.)*

Ily helyzetben, ily felelősséggel lelkükön, megvallom, velünk szemben, a kik e helyzetet jönni láttuk, a kik annak minden tünetére évek óta figyelmeztettük önöket, valamivel szerényebb hang volna helyén való. *(Úgy van! balfelől.)*

A pénzügyi helyzet, t. Ház, komoly és rosz, de önök ezzel szemben a politikai eredményekre hivatkoznak. *(Halljuk! Halljuk!)* Hogy egyes üdvös intézkedésekre, egyes helyes vízszabályozásokra és hasznos vasutakra, sőt némely más reformokra is hivatkozhatnak, ezt megengedem. De ha vesszük, hogy az államélet főbb ágazataiból mit csináltak és hogy a nyomorult pénzügyek mellett hasonló nyomorult közigazgatással ajándékozták meg az országot: *(Úgy van! balfelől.)* akkor a pénzügyek terén tapasztalt jelenségek ajánlotta szerénységet csak fokozhatja az állami élet legfőbb ágaira vetett tekintet. *(Úgy van! balfelől.)*

Mindezekkel szemben önök csak egyet állíthatnak, — mert, hogy az állami élet legfőbb ágai, a pénzügy, a közigazgatás és az igazságügy, rosz állapotban vannak, ezt nem tagadhatják — egyedül a választások eredményére hivatkozhatnak, a mely önöknek adott többséget. De a választásoknak ez az eredménye csak a formai jogosítványt adta meg önöknek és az önök köréből kikerült kormánynak, hogy az ország ügyeit tovább vezessék. És ha kopott hasonlattal akarnak élni, ez Anteus földje volt, a melyből új erőt, új megbízást és hatalmat merítettek, de nem volt a Lethe folyója, a melyből az ország mindama bajoknak, a melyeket nagyrészt önök okoztak, felejtését merithetné. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

És micsoda támadások azok, t. Ház, a melyeket a

Ház ez oldala ellen intéznek? Hogy a kisebbekkel végezzek: találkozunk egy igen régi ismerőssel, tudniillik azzal, hogy az ország hitelét rontjuk, midőn a pénzügyeket túlfeketére festjük és Láng Lajos t. barátom ezt nekünk számszerint is be akarta igazolni, a mennyiben utalt arra, hogy az országban elhelyezett papirok árfolyama csökkent leginkább.

Ha ennek az argumentumnak egyáltalán értelme van, ez csak annyit jelenthet, hogy Láng Lajos t. barátom beszédeinknek tulajdonítja legalább részben az árfolyam csökkenését; de akkor feledi, hogy az árfolyamcsökkenés e vitának a megkezdése előtt állott be. *(Tetszés és helyeslés balfelől.)* Tehát itt legalább az a törekvés, hogy a mi hitelrontó befolyásunkat konkrét tény által illusztrálja, ez a bizonyítás neki nem sikerül.

De, t. Ház, a milyen régi és mindig ugyanaz az ellenvetés, sajnos, a válasz is mindig csak ugyanaz lehet. A hitelt nem az rontja, ha a bajokat a maguk nevén megnevezik, ha azoknak felderítését és felismerését elősegítik, de az rontja, ha azokat a bajokat folytatják és még sokkal jobban rontaná a hitelt az, ha a megrovás elmaradna, mert akkor a bajok megszünésére irányuló remény alapját vesztené.

De t. barátom azt is találja, hogy a közjogi alap ellen vétünk. Miért? Mert támadásaink heves modora által, szerinte, oda tereljük a választó közönséget, hogy a választásnál nem hozzánk, hanem a szélső ellenzékhez fordul, és ezért szép szónoki fordulattal azt mondja t. barátom, hogy minden szenvedélyes dikciónk egy-egy elvesztett kerület, melyet a függetlenségi párt nyer tőlünk. Hogy miért veszítettünk egyes kerületeket a függetlenségi párttal szemben,

annak én talán tudom egy más okát. Nem dikcióink hevessége okozta azt, hanem az önök politikája által a nemzet orgánizmusán ütött sebek már oly mélyek, hogy — tévesen bár, de érthetőleg — szelidebb eszközöktől javulást nem vár a nemzet és nemcsak a kormány politikája iránt, hanem ama közjogi alap iránt is, a melyen mi is állunk, bizalmatlanná válik. *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)*

Sed venio nunc ad fortissimum. *(Halljuk! Halljuk!)* Láng Lajos t. barátom ma megujította a tegnapi napon már Schwarcz Gyula t. képviselő úr által ellenünk indított támadást, hogy mi, tudja Isten, micsoda reakcziónárius törekvések szószólói vagyunk; hogy mi válaszfalakat kivánunk emelni az egységesitett magyar társadalom osztályai közt. Szóbahozta még a főrendiházi reformot is.

Végezzünk előbb a főrendiház reformjával. Azt hiszi a t. képviselő úr — legalább azt állítja, tehát nincs okom kétségbevonni, hogy hiszi — hogy a főrendiházban a kormány reformtervét, mely a kinevezettek nagy számát akarta a főrendiházba bevinni, azért nem fogadták el, mert mi ellenzékiek opponáltunk annak?

Ebben téved a képviselő úr. Azt a tervet azért nem fogadták el a főrendiházban, azért nem volt képes legyőzni a rendiesség szellemének ellenállását, mert az a terv nem állott oly politikai és társadalmi eszmének a magaslatán, melynek ereje képes lett volna áttörni azokon.

T. ház! Nem lehet a nemzet közvéleményének erejére hivatkozni akkor, mikor valaki a főrendiház-

tól azt kívánja: adjatok helyet annak, hogy én 150 általam kinevezett párthivemet a főrendiházba vigyem! *(Úgy van! Úgy van! a baloldalon.)* Ez a konczepczió nem hódíthat és nem imponálhat. Ha hódítani és imponálni akarnak, akkor oly eszmékkel kell fellépni, melyek erőt rejtenek magukban arra, hogy az ellenállás előttük meghajoljon. Ily természetü eszmének tekintettem akkor és tekintem ma is, hogy szélesebbé váljék az a társadalmi alap, a melyen a főrendiház áll és ez az eszme győztes lett volna. De menjünk tovább. A főrendiház nem fogadta el sem az önök tervét, sem a miénket, hanem oly megállapodást hozott létre, melyet t. barátom sem tekint és én sem tekintek kielégítőnek. De ezzel szemben a kormány és a képviselőháznak az lett volna egyszerü útja, hogy visszautasítja e megállapodást és a reformot elhalasztja jobb időkre. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* És mi történt? Mi felszólaltunk és vitatkoztunk a főrendiház módositványainak a visszautasítása mellett, a kormány és pártja kapitulált. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Hát, t. Ház, ily tények után azt mondani, hogy önök akkor magasan lobogtatták a szabadelvüség és haladás zászlóját, mikor jugum caudinum alá mentek: *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* ez a történetirásnak oly mestersége, melyre talán Schwarcz Gyula t. képviselőtársam szabadalmat vehet. *(Zajos tetszés balfelől. Nagy derültség.)*

De, t. Ház, térjünk át — megvallom, ez nem volt szándékomban, de miután Láng Lajos ma igen komoly alakban ugyanezeket felhozta, belemegyek a thémába — térjünk át, mondom, ama közgazdasági intézkedések kérdésére, melyeket a t. képviselő úr,

mint az osztály szellemének felébresztését, mint reakcziónárius tendenczíákat vet szemünkre.

Hát miből álltak ezek?

Első sorban az ipartörvény módosítását említette. Én, ha az ő helyzetében volnék, ezt nem tenném. Mert ha ő és a kormánypárt e törvényt a szabadelvüség megszegésének, reakcziónárius intézkedésnek veszik és kárhoztatják, mi pedig nem tartottuk annak és azért előmozdítottuk: akkor meglehet, hogy mi tévedtünk, de mindenesetre önérzetes és férfias szerepet játszottunk e téren. De a ki utólag bevallja, hogy ámbár többségben volt, mégis elfogadta az általa rosznak felismert törvényhozási intézkedést: olyasmit tett, a mivel legalább két évvel később én nem dicsekedném. *(Zajos derültség balfelől.)*

De hát nagyon jól tudjuk, hogy akkor a választások küszöbén álltunk. *(Élénk tetszés balfelől.)* És én ezt sohasem hoztam volna fel, ha egy t. kormánypárti enfant terrible *(Mozgás jobbfelől.)* nem áll azzal elő, hogy ők akkor meggyőződésük ellenére cselekedtek. De, t. Ház, a dolgok nem úgy állanak. Itt kardinális tévedés forog fenn, melyre ráutaltam nemcsak én, hanem olyanok is, kik közgazdasági téren tőlem eltérő nézeteket vallanak. A közgazdasági törvényhozás intézkedéseit a politikai liberalizmus mértékével mérni, gyökerében eltévesztett álláspont, mert itt a czélszerüség határoz, nem a politikai liberalizmus. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És nagyon gyakran látjuk, hogy éppen abszolutisztikus irányu pártok — csak III. Napoleon példájára utalok — voltak a kereskedelmi szabadság szószólói és a szabadelvü pártok voltak egyik-másik reakcziónárius tendenczia, pl. a

protekcziónizmus képviselői. Tehát ez szántszándékos vagy jóhiszemü, de mindenesetre nagy tévedés.

De mikor történt valaha kisérlet ez országban bárki részéről — az antiszemitapárt kivételével, melynek tendencziái engem nem érdekelnek és melylyel engem összeköttetésbe hozni talán senkinek sem jut eszébe — mikor történt valaha, kivéve e töredék részéről, akár e Házban, akár e Házon kívül tett tanulmányozások körében is, törekvés arra, hogy privilégiált osztályok szerveztessenek ebben a hazában? Mert, t. Ház, ama tény fölött, hogy különböző gazdasági érdekkörök léteznek és e tény közgazdasági következményei fölött az egységes állampolgárság közjogi fogalmával elsiklani és napirendre térni nem lehet. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

De hát miről volt szó? Én és néhány barátom, azok között kormánypártiak is, egy időben e Ház körén kívül, társadalmi téren, egyesületi téren, hová minden, még teljesen meg nem érett kérdés és eszme való, hol azokkal foglalkozni kell, ha egyáltalában az emberi tudás és tapasztalat kincseit szaporítani akarjuk — foglalkoztunk bizonyos kérdésekkel, javaslatokkal, melyeknek czélja mindig egy volt: a jelenlegi társadalmi állapotok által alapjaikban megrendített kis-gazdasági existenciák megmentése.

És, t. Ház, az ott felvetett eszmék és felmerült tervek lehetnek helyesek, lehetnek helytelenek, egy része alkalmasint helyes, egy része alkalmasint helytelen volt. Méltóztassanak arra gondolni, hogy a nagy elválasztó momentum ily kérdések tárgyalásánál rám nézve mindig az, hogy a törvényhozás termében csak érett, törvényalkotásra kész eszmékkel jövök; társa-

dalmi és egyesületi téren azonban helyén való, hogy minden ki nem próbált eszmét tanácskozás alá vegyenek, meghányjanak-vessenek. *(Élénk helyeslés balfelől.)* De hát azért, midőn mi társadalmi téren foglalkoztunk azzal és kizárólag azzal, hogy a megingatott apró gazdasági existenciák lehetőleg megmentessenek: magát ezt a törekvést helyteleníteni, magát ezt a törekvést osztálygyűlölet fogalmával gyanusítani, magát ezt a törekvést a reakcziónak, az antidemokrácziának színében tüntetni fel: én nem tudom, minek nevezzem ezt. *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)*

Éppen Schvarcz Gyula t. képviselő úr, a kinek nehány munkáját én is ismerem, *(Mozgás balfelől.)* igen szépen és helyesen mutatja ki a demokráczia és kultura terjedése között való szükséges és okszerü összefüggést. Azt mondja és nagyon helyesen fejti ki, hogy a demokráczia puszta szó és nem lehet soha valósággá, ha az általános kultura szinvonalának a terjesztésével együtt nem jár. T. Ház! Ugyanannyi fontossága, a mennyi a kultura terjedésének van a demokráczia megvalósítására, ugyanaz a fontossága van a kisebb gazdasági exisztencziák fentartásának. És az, a ki keresi az utakat és módokat, hogy a kisebb gazdasági exisztencziák lételükben biztosítassanak: az a demokrácziát valósággal szolgálja, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* míg az a korlátolt doktrinárizmus, mely megelégszik azzal az elmélettel, hogy az egyéni erők felszabadítása teszi a demokráczia alfáját és omegáját, az a doktrinárizmus e kisebb gazdasági exisztencziák szétmállásához és ennek következtében a plutokráczia uralmához vezet, melynek önző

érdekeit takargatja tantételeinek a formalizmusával. *(Élénk tetszés balfelől.)*

T. Ház! Én mindig tiltakozni fogok, a minthogy tiltakoztam és tiltakozom egész erőmből az ellen, — és igen örülök, hogy erre nekem alkalom nyílt, — hogy tulajdonképen a plutokráczia érdekeit szolgáló, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* megengedem, jóhiszeműleg és öntudatlanul szolgáló e doktrinárizmus, mely a társadalmi kérdésekkel nem akar foglalkozni, holott ezek dominálják a gazdasági helyzetet is, mert hiszen az egész világ közgazdasági mizériái főleg abból erednek, hogy a termelési képesség óriási fokozásával nem tartott lépést a nagy tömeg fogyasztási képességének az emelkedése; *(Helyeslés a baloldalon.)* ismétlem, mindig tiltakozni fogok az ellen, hogy e közgazdasági doktrinárizmus akár a liberálizmussal, akár a demokráczával azonosíttassék és ennek elő-harcosául tüntesse fel magát, holott a demokráczia alapját képező társadalmi erők fentartásának ez a legveszedelmesebb ellensége. *(Élénk hosszas helyeslés a baloldalon.)*

És, t. Ház, tiltakozni fogok még egy más dolog ellen is — nyiltan és nyersen szólok — tudniillik a demokráczia arisztokráczíájának a pöffeszkedése ellen. *(Zajos helyeslés a baloldalon.)* Mindig tiltakozni fogok az ellen, hogy mert valaki egyszerüen dr. Schwarcz, vagy Láng Lajos, — azt higyje, hogy jogában áll nekem, mert én gróf Apponyi Albert vagyok, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* a demokráczíáról leczkéket tartani. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Tiltakozni fogok az ellen, ha valaki a nemzeti hagyományok iránt való ragaszkodásomat a demo-

kráczia elvei ellen való áskálódással, vagy reakcziónárius törekvésekkel azonosítja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház, én nem tartom azt, hogy a haladásnak egyik előfeltétele legyen a nemzeti mult megvetése *(Helyeslés a baloldalon.)* és nem tartom azt, hogy a demokratikus társadalomban elfoglalandó jogosult állásomnak feltétele az legyen, hogy őseim sírját és emlékét lábbal tapossam. *(Tetszés a baloldalon.)* Én, t. képviselőház... *(Egy felkiáltás jobbfelől: Azt nem mondta senki!)*... de igenis, a támadások és felszólalások hangjában ez benne van. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Mindig igényelni fogom azt a helyet, melyet magamnak nem születésem, hanem az Istentől nyert csekély tehetségeimmel és az azok kimüvelésére fordított munkámmal megszereztem, *(Élénk éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* én azért, mert gróf Apponyi Albert vagyok, semmivel sem akarok több lenni, mint más valaki, de semmivel kevesebb sem. *(Nagy tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Azok a vádak, melyekkel önök az ellenzéket *(Halljuk! Halljuk!)* ebből az ötletből megtámadni akarják, azok a vádak alaptalanságuknál fogva önökre esnek vissza. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ha a helyzet nyomorúságait, ha az ország önök által teremtett politikai helyzetének számos gyengeségeit fedezni akarják: keressenek annak más módot és ne azt, hogy az ellenzéket alaptalan gyanusításokkal támadják meg. *(Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* T. képviselőház! Ha ezt a más módot feltalálták, annak követésében kész leszek önöket támogatni; de addig, míg nem találták fel, míg más név

alatt az eddigi tévelygések utvesztőjében botorkálnak tovább, *(Igaz! Igaz! balfelől.)* míg jobb fegyvereik nincsenek, mint a melyekkel most küzdenek, nem támogatom önöket és a költségvetést el nem fogadom. *(Hosszantartó élénk éljenzés, zajos helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

A VÉDERŐ-VITA.

— Négy beszéd. —

Az 1889-ik év január 10-én kezdődött a képviselőházban a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyalása. E törvényjavaslatnak híressé, igazabban: hirhedtté vált 14. és 25. §-a volt az, melyet, mint az akkori ujságok tanusítják, magában a kormánypárt kebelében is többen hevesen megtámadtak, az elsőt *alkotmányjogi*, a másodikat különösen *nemzeti* szempontból. Úgy a hadügyi bizottságban, mint magának a kormánypártnak a tanácskozásain, hosszu és éles viták előzték meg a törvényjavaslat parlamenti tárgyalását s mikor a törvényjavaslat a Ház elé került, akkor már országszerte fel voltak izgatva a kedélyek s ez az izgalom fokozódott a hosszu parlamenti tárgyalás rendjén. Az akkori miniszterelnök, Tisza Kálmán, erősen ragaszkodott a 14. § szövegéhez, azt állítván — jóformán az összes közjogi tekintélyek bizonyítása ellenében, — hogy e § nem tartalmaz alkotmányjogi sérelmet s bár más szavakkal, de ugyanazt mondja, mint a 68-iki törvény 11. §-a. A törvényjavaslatnak — mint az a szónok által beadott, alább olvasható határozati javaslatban is bőven ki van fejtve — az ujoncz jutalék megállapítására és a póttartalékra vonatkozó intézkedései a népképviselet hatalmát csökkentvén s nem biztosítván a magyar állampolgárok abbeli jogát, hogy a tiszti vizsgálatot magyar nyelven tehessék le, az ellenzék általánosságban sem fogadta el a javaslatot. Három heti vita s a törvényjavaslatnak általánosságban a többség által való megszavazása után, a miniszelnök mégis visszaállította a 14. §-t eredeti értelmébe, de még

mindig fenmaradt a 25. §, mely második évi szolgálatra kötelezi azokat az ifjakat, kik a tiszti vizsgálaton megbuknak. A vita hevessége, szenvedélyessége itt, ha még lehet, fokozódott. Bent a parlamentben sűrűn érték egymást a viharos jelenetek, az országban és a fővárosban szereszáma nem volt a tiltakozó népgyűléseknek, utczai tüntetéseknek, melyek, sajnos, időnként a csőcselék garázdálkodásaivá is fajultak. A kormány a 25. § sérelmes voltán a Gajáry-féle határozati javaslattal próbált enyhíteni, de, természetesen, az ellenzék nem fogadott el határozati javaslatot törvény helyett. A többség megszavazta ugyan a 25. §-t is a határozati javaslattal, de a Tisza-kormány állását e kérdés nagyon megingatta s nemsokára rekonstruálni is kellett a kabinetet. *Szilágyi* Dezső vette át az igazságügyi tárczát *Fabinyi* kezéből, *Wekerle* a pénzügyit Tiszától.

A kormánypárt részéről, mint említettük, határozati javaslatot adtak be a 25. §-hoz. Ez az u. n. Gajáry-féle határozati javaslat így szól:

„Tekintettel a véderőről szóló törvényjavaslatnak az egyéves önkéntesekre vonatkozó szigorító intézkedéseire, — utasítja a képviselőház a honvédelmi minisztert, hogy állásából kifolyólag a tiszti vizsgát illetőleg tegye meg a kellő lépéseket arra nézve, hogy:

1. a német nyelvben való jártasság csak oly mértékben kívántassék, a mily mértékben annak birása a közös hadsereg szolgálati viszonyaiból kifolyólag mulhatlanul szükséges; *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* továbbá, hogy ennél fogva a magyar korona országaiban honossággal biró egy éves önkénteseknek szabadságukban álljon, miszerint a vizsga folyamán az államnyelvet — illetőleg a Horvát-Szlavon országokban illetékességűek azon országok hivatalos nyelvét — használhassák.

2. E végből a vizsgáló-bizottságok úgy állíttassanak össze, hogy azok ezen kívánalomnak megfelelni képesek legyenek. *(Helyeslés jobbfelől. Zaj a bal- és szélső baloldalon.)*

Beadja: *Gajári* Ödön, *Vargics* Imre, *Tisza* Lajos gróf, *Zsámbokréthy* József, *Kammerer* Ernő, *Baranyi* Ödön, *Gergelyi* Tivadar, dr. *Roszner* Ervin báró, *Novák* József, *Visy* Imre, *Széll* Ákos, *Pulszky* Károly, *Molnár* Antal, dr. *Mohay* Sándor,

Josipovich Géza, *Perczel* Dezső, *Szirmay* Pál, *Zeyk* Dániel, *Darányi* Ignácz, *Asbóth* János, *Pulszky* Ágost, *Bárczay* Ödön, dr. *Degen* Guszláv, *Maurer* Mihály."

Ezzel szemben állott a véderő-bizottság kisebbsége által beadott különvélemény és *Beöthy* Ákos módosítványa, mely a következő:

„A 25. § 13-ik bekezdésének e szavai után: „A tényleges szolgálati év végén tartoznak az egyévi önkéntesek a tartalékos tisztekké való kinevezéshez megkivántató képzettséget elméleti és gyakorlati tekintetben vizsga letétele által igazolni", tétessék a következő szöveg:

„A magyar korona országaiból származó egyévi önkéntesek az elméleti vizsgát saját választásuk szerint az állam nyelvén, vagy német nyelven tehetik le."

Ezeknek az előrebocsátása után, álljon itt a négy, e kérdésben elmondott nagyobb beszéd.

I.

A VÉDERŐ-TÖRVÉNYJAVASLATRÓL.

— 1889. január 11. —

Tisztelt képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Midőn a velem egy párton levő és pártunkhoz ugyan nem tartozó, de e kérdésben velünk egyetértő több t. képviselőtársam megtisztelő bizalmából a napirenden levő tárgyhoz általánosságban hozzászólok, hogy közös meggyőződésünknek kifejezést adjak: érzem a felelősség súlyát, mely reám nehezedik, érzem az aggodalom súlyát, hogy talán egyéni fogyatkozásaim nem fogják oly éles világításba helyezni a törvényjavaslat által teremtett helyzetet, az abban foglalt veszélyeket, mint a minőknek én azokat

látom. S azért legczélszerűbben vélek eljárni, ha a tárgy fejtegetésébe a magaméból minél kevesebbet vegyítek, és a szót átengedem magának az ügynek, azoknak a tényeknek, melyek, részint a törvényjavaslat szakaszaiból, részint abból, a mi abban nincs, részint abból, a mi azzal egyidejüleg teendő volna és elmarad, minden ékesszólásnál világosabban beszélnek. *(Halljuk! Halljuk!)*

Midőn mindezeket a Ház elé állítom, kerülve minden rhetorikai diszitést, a hatást kizárólag az ügy erejére és a Ház tagjainak lelkiismeretére bizom. *(Élénk tetszés balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Mindenekelőtt azonban egy érv súlyával kell tisztába jönnünk, mely úgy ennél a tárgynál, mint az ezzel rokontermészetü tárgyaknál, azzal az igénynyel lép elénk, hogy előtte minden ellenvetés és aggodalom meghajoljon; és latolgatni akarom, hogy ez az érv mennyiben alkalmazható a jelen törvényjavaslatra s mennyiben nem.

Ez az érv a külügyi helyzet.

Én elismerem ennek az érvnek a súlyát itt, e tárgynál is; de nem abban az értelemben, a melyben azt elismertem és annak engednem kellett azoknál a rendkívüli hiteleknél, a melyeket részint e Ház elé, részint a delegácziók elé imminens háború veszélyének a hatása alatt terjesztettek, abból a czélból, hogy a fennálló szevezet teljes harczképességének, a mozgósítás előfeltételeinek minden még létező akadálya elháruljon. Abban a helyzetben és oly követelésekkel szemben, a melyeknek egész hatásukban rögtön kellett érvényesülniök, elnémultak olykor az alkotmányos forma iránt való aggodalmak is.

De, t. Ház, e törvényjavaslat tárgyalásánál, a külügyi helyzet ebben az értelemben elhatározásainkra befolyást nem gyakorolhat. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* Monarkhiánk, hála istennek, a mai törvény alapján is védképes állapotban van. Nem is állítják egy oldalról sem, hogy most imminens veszély fenyegetné határainkat. Itt nem a pillanatnyi, hanem csak az az általános európai helyzet gyakorolhat elhatározásainkra döntő befolyást, a melynek súlyát, sajnos, valószínüleg még éveken át fogjuk érezni s a melynek egyrészt az összes európai hatalmak nagy katonai készülődéseiben, másrészt a megoldandó kérdések súlyában van alapja. Ily általános értelemben elfogadom az európai helyzetet, mint elhatározásainkra mérvadó érvet; de akkor azután — részint mert állandó helyzettel állunk szemben, részint mert azok a katonai reformok, a melyeket a javaslat tartalmaz, nem pillanatnyi hatásra vannak számítva, hanem csak lassanként fogják hatásukat a véderőre érvényesíteni — a külügyi helyzetből vont ez az érv semmi egyébre nem indíthat bennünket, mint arra, a mi a dolog természetéből folyik: hogy iparkodjunk az állandóságnak minden kellékével felruházott, lehetőleg egészséges, jó megoldást találni az előttünk álló orgánikus törvényalkotási feladatnál. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Így tekintve a dolgot, annak, hogy a véderő kérdését helyesen megoldjuk, tagadhatatlanul, egyik mérvadó vezérszempontja a monarkhia katonai erejének a lehető legteljesebb kifejtése. Ez az egyik mérvadó szempont és ennek a szempontnak úgy én, mint elvbarátaim a lehetőség határáig készek vagyunk megfelelni a legteljesebb mértékben. Készek vagyunk

továbbá mint az 1867-iki kiegyezés hivei, de azért is, mert a hadszervezetnek teljes felbontására bármely időt kedvezőbbnek tartanék, mint éppen a mostanit, a létező hadszervezet alapgondolatán belül, a hadsereg közössége alapján eszközölni ezeket a reformokat. *(Helyeslés a baloldalon.)* E tekintetben tehát, t. Ház, a katonai érdekek teljes méltánylása tekintetében, a fennálló közjogi intézmények teljes respektálása tekintetében, a mi álláspontunk és a törvényjavaslat álláspontja közt nincs eltérés.

Azonban, t. Ház, a véderő sokkal nagyobb tényező a nemzet életében, semhogy azt kizárólag és egyoldalúlag katonai szempontból lehessen megbirálni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A véderő kérdései s az azzal összefüggő minden kérdések a nemzeti életnek csaknem minden ágára befolyással birnak; és egészséges, az állandóság biztositékával ellátott, sőt, hozzáteszem, katonailag is üdvös reformot csak akkor fogunk alkotni, ha oly művet létesitünk, mely, midőn a tisztán katonai szempontoknak is megfelel, egyszersmind a nemzeti élet minden ágára üdvös és áldásos hatást gyakorol. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ebből a szempontból minden habozás nélkül kimondom, hogy, bár Bolgár Ferencz t. barátommal együtt elismerem, hogy a törvényjavaslatnak számos katonai intézkedése czélszerű, olyan, a mihez, ha külön állana, szivesen járulnék: viszont a törvényjavaslat egyébb intézkedéseinek befolyását, ha törvénynyé válik, nemzeti életünknek csaknem minden ágára annyira károsnak tartom, hogy én ebben az összeköttetésben a legegészségesebb katonai reformokat sem fogadhatom el

s a törvényjavaslathoz általánosságban sem járulhatok. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon!)*

Ez állításomat igazolni tartozom, t. Ház. *(Halljuk! Halljuk!)*

Először a pénzügyi szempontot akarom megvilágítani, vagy jobban mondva, konstatálni, hogy a Ház a javaslat pénzügyi következményeire nézve teljes homályban van. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És ez alkalomnál nem maradhat megróvás nélkül a t. pénzügyi bizottságnak az a példátlan könnyelműsége, melylyel e hozzá utasított ügyet tárgyalta. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon.)* A t. pénzügyi bizottság hivatva lett volna kideríteni, hogy mik lesznek e törvényjavaslat életbelépésének a pénzügyi következményei. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)* És mit tett a t. bizottság? A t. pénzügyi bizottság megelégedett egy minden indokolás nélkül tett miniszteri nyilatkozattal, mely szerint a javaslat összes pénzügyi következményei az egész hadseregre nézve mindössze egy fél millió forint több kiadásban fognak nyilvánulni. Megelégedett azzal a nyilatkozattal, akkor, mikor e nyilatkozat a benső valószínűtlenség legmagasabb fokában szenved. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Mert t. Ház, ha az ujonczjutalék létszámát évenkint hét ezerrel szaporítjuk, a mi három évi szolgálat mellett közel huszonegyezret tesz, a levonandók levonásával; ha egyúttal a póttartalékot nagy mértékben szaporítjuk és ha a póttartalékosra nézve a háromszor ismétlődő hadi gyakorlatok intézményét hozzuk be; ha az államkincstár elesik a hadmentességi adó egy részétől ama póttartalékosok után, a kik az eddigi rend-

szer szerint minden szolgálattól mentesek voltak és ezentúl mint póttartalékosok hadmentességi adót nem fizetnek; és ha azután mindez intézkedések eredményeként azt állítják, hogy ez a monarkhia mindkét államát együtt véve csak 500 ezer forinttal fogja megterhelni: akkor ez, t. Ház, oly állítás, mely meglehet, hogy igaz — én nem tudom — de mindenesetre szoros indokolásra szorul. És ha ezt a valószínűtlenséget a szakbizottság minden indokolás nélkül elfogadja, egyszerüen a miniszteri felelősségre való hivatkozással, akkor nem túlságosan szigorú, de igenis megérdemelt az a szó, a melyet a bizottság eljárására alkalmaztam: hogy ez az eljárás, ily nagy fontosságú ügygyel szemben, példátlan könnyelműség. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Szerintem, t. Ház, ugyanebbe a hibába esnénk, ha bővebb és teljes pénzügyi felvilágositások nélkül megszavaznók a javaslatnak tisztán katonai intézkedéseit. Mert katonai szempontból sem áll feltétlenül az a mondás, hogy minél több a katona, annál jobb, hogy minden létszámemelés, a hadsereg egyes alkotó elemeinek minden számszerint való tágitása okvetetlenül a katonai erő gyarapitását foglalja magában. Szorosan mérlegelni kell a pénzügyi következményeket is két tekintetből: először abból a tekintetből, vajjon az állam pénzügyi ereje el fogja-e birni azt, hogy a fejlődés intenzivitása csak kövesse azt a kiterjesztő fejlődést, melyet a javaslat tartalmaz. Mert ha az állam pénzügyi ereje az intenzivitás utján összeroskad és nem képes utólérni az extenziv fejlődést, akkor ezzel nem használtunk a hadseregnek, hanem ártottunk. *(Helyeslés balfelől.)* És mérlegelni kell azt is, vajjon az áldozatot, mely

a kellő arányban álló extenziv és intenziv fejlődéssel együtt jár, az ország pénzügyi összeroskadás nélkül elbirhatja-e? Mert, ha az ország pénzügyi erejét túlhaladja, ha annak alkalmazása a pénzügyi összeroskadást vonja maga után, akkor megint nem tettünk helyes és üdvös lépést a hatályos védelem biztosítására; nem, mert, ismétlem, itt állandó természetű intézkedésekről van szó és a védelmet, háború esetében, nagy mértékben veszélyeztetné az, ha a háború e monarkhiát alkotó két államot már a béke áldozatai által pénzügyileg megrontott állapotban találná. *(Helyeslés és tetszés balfelől.)*

Igy tehát, t. Ház, nem vagyok abban a helyzetben, hogy a javaslatnak e két katonai főintézkedésére, a létszám szaporítására és a póttartaléknak ily mértékű szaporítására nézve — ámbár a póttartaléknak bizonyos szaporitását, katonai szempontból, feltétlenül helyes intézkedésnek ismerem el — mondom, nem vagyok abban a helyzetben, hogy csak szigorúan katonai intézkedések elfogadásáról is nyilatkozzam, mert nem vagyok tisztában s hitelesen felvilágosítva azoknak pénzügyi következményei felől és igy nem tehetem meg azt a mérlegelést, melynek megtétele nélkül magának a védelemnek a szempontjából sem tudnék megnyugvással szólani a javaslat e részéhez.

T. Ház! A javaslat pénzügyi következményeinél csak sürű homályt konstatáltam. De menjünk tovább. A javaslat egyik leglényegesebb intézkedése, az egyéves önkéntesi intézmény súlyositása, társadalmi életünkre oly káros kihatást gyakorolhat, hogy, meggyőződésem szerint, annak az igen kétes becsü katonai ered-

ménye tekintetbe sem jöhet azzal a pusztító hatással szemben, melyet esetleg a hazai intelligenczia körében előidézhet. Nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni s azért nem akarom e kérdést, melyet tegnap itt egész kiterjedésében alaposan tárgyaltak, ujból föleleveníteni, csupán némely ellenvetésre akarok válaszolni, a melyeket álláspontunkkal szemben és a javaslat álláspontjának a védelmére tettek. *(Halljuk! Halljuk!)* Ez érvelések közt a legsajátságosabb az, a mely az egyenlőség elvére fekteti a javaslat ez intézkedésének az indokolását. *(Derültség a baloldalon.)* Egyáltalán nem akarom tekinteni ez érvelésnek azt a humorisztikus oldalát, mely kiderül, ha azt az egyénekkel kapcsolatba hozzuk; nem akarom tekinteni azt, hogy, ha mi azokat az igen tiszteletreméltó tényezőket, a melyeknek e javaslatot köszönhetjük, a legszélesebb demokráczia és a franczia radikálizmus hirdetőjévé teszszük, *(Derültség balfelől.)* ezt lehetetlen másnak, mint a most megkezdett farsang hangulatának tulajdonítanunk. *(Úgy van! balfelől.)* A dolognak e humorisztikus mellékoldalát nem akarom tekinteni és nem akarok Gambetta emlékének e javaslat szerzőivel való összeköttetésbe hozatalán élczelni. Magát a dolgot akarom kutatni, az egyenlőségi érvnek az értékét, miután az bizonyos mértékben tetszetős és hangzatos. *(Halljuk! Halljuk!)*

Először is, ha az egyenlőségnek azt a rideg mértékét akarjuk alkalmazni a hadi szolgálatra, mely az egyszerű egyformaságban nyilvánul, akkor töröljük el mind a két honvédséget, töröljük el a póttartalékot, töröljük el a hadsereg és véderő egész tagozatát, mert ott a legkirívóbb egyenlőtlenségek nyilvánulnak a szolgálat kötelezettségében. *(Úgy van!*

balfelől.) Én, t. Ház, elvileg az egész okoskodást elhibázottnak tartom. Szerintem e kérdésnek elvi alapja ez: *(Halljuk! Halljuk!)* Miben áll és mire irányul az általános védkötelezettség? Megmondja a szó maga. A haza védelmére. *(Helyeslés balfelől. Halljuk! Halljuk!)* Ez oly kötelezettség, a mely a maga gyökerében egyenesen a háború esetére irányul. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ha háború sohasem fenyegetné az államot, akkor csak megszaporított csendőrséget kellene tartani a belnyugalom biztosítására. *(Úgy van! balfelől.)* Hadsereget csak a háború esetére való tekintettel tartunk és az általános védkötelezettség azt jelenti, hogy háború esetén minden fegyverfogható ember személyesen részt venni tartozik a haza védelmében. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A békében való szolgálat kötelezettsége mit jelent? Azt a kedvtelést jelenti-e ez, hogy minden honpolgárt bizonyos éveken át megnyomorítsunk a hivatásán kívül álló szolgálattal, vagy pedig katonásdit akar-e ez jelenteni? *(Halljuk! Halljuk!)* Nem. Ez semmi egyéb, mint a háborúban teljesítendő kötelezettség előfeltételeinek a megszerzése. *(Úgy van! balfelől.)* Minden szolgálatnak a békében csak azért és annyiban van jogosultsága, a mennyiben nélkülözhetetlen a háborúban teljesítendő szolgálat megtanulására. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

Ha tehát valaki magasabb értelmi színvonalánál és képzettségénél fogva rövid idő alatt képes elérni a képzettségnek azt a fokát, mely őt teljesen képessé teszi arra, hogy háborúban a védelem igényeinek megfeleljen: akkor nem privilegium az, hanem a dolog természetéből folyik, hogy kötelezettségének békében

fenálló előzményeit rövid idő alatt teljesíthesse. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És hogy ez mennyire így van, bizonyítja az is, hogy a szolgálati időben való egyenlőtlenségek nem csupán az egyéves önkéntesek eseteiben merülnek fel. Hiszen a szabadságolások is erre vannak alapítva. A mely katonai egyénnél a parancsnokság meggyőződik, hogy rövid alatt teljesen kiképzett katona vált belőle, azt haza küldik. Ez a túlzó radikálizmus elméletére alapított egyenlőségi érv, a mily sajátságos, ha eredetét tekintjük, épp annyira alaptalan, ha a dolgot erkölcsi alapjára visszük vissza.

Azonkívül, t. Ház, ne méltóztassék elfeledni, hogy huzamos szolgálati idő egészen mást jelent oly egyénnél, a kinek kenyérkereseti forrása az egyszerü testi munka; ki, midőn attól elviszik, azalatt a három év alatt, mely alatt szolgál, az államtól fizetést húz, az állam őt eltartja s három év után megint ott kezdheti, a hol elhagyta s e félbeszakításnak további következményeit nem igen érzi. S egészen más e kötelezettség oly egyénnél, ki pályáját, kenyérkeresetét csak folyton fejlődő tanulmány és gyakorlat különböző stádiumán keresztül érheti el. *(Élénk helyeslés balfelől.)* A mi az egyiknél egyszerüen néhány éven át tartó, megvallom, igen súlyos kényelmetlenség, az a másiknál esetleg az egész életpálya elrontása. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* S most ne méltóztassék elfeledni, hogy a második önkéntesi évvel a dolog nincs befejezve. Az 1888-ik XVIII. törvényczikk értelmében a hadügyi kormányzat az első éves tartalékosokat még egy, további szolgálati évre hívhatja be. Most tessék elgondolni, mi lesz a kenyérkereseti pályájához úgy is

nehezen jutó ifjuból és családjából, ha az időt, melyen át a kenyérkeresetnek még csak küszöbén áll, esetleg három évvel meghosszabbítják? *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Megemlítette tegnap Vadnay Andor képviselő úr, hogy intelligenczia, azaz oly egyének, kik magasabb tanulmányokat végeztek és az ezeknek megfelelő igényekkel lépnek fel az élettel szemben, inkább sok van az országban mint kevés, és hogy ebből nagy, veszedelmes értelmi proletariátus származik. Ez, sajnos, így van. Talán nem is lehet másképp. Egy gyorsan előretörő állam fejlődésének bizonyos stádiumában szinte lehetetlen, hogy az életnek és a kereseti forrásoknak az a sokoldalúsága, mely a kulturális intézményekből odatóduló ifjuságot befogadhatja, épp oly gyorsan fejlődhessék, mint maguk a kulturális intézmények. Ebben az átmeneti stádiumban szenvedünk mi is, melyet röviden így lehet jellemezni: az értelmi munkának a kereslete sokkal kisebb, mint a kínálata. De mily összefüggésben áll a dolgok ez állapota a törvényjavaslat ama rendelkezésével, mely ha kedvező eredményt ér el, az ifjút a tartalékos tiszti vizsgálat letevésére buzdítja; ha pedig a kedvező eredmény elmarad, az intelligens ifjúság kenyérkereső epocháját két, talán három évvel későbbre teszi? Vajjon ez az intézkedés szaporítani fogja-e az értelmi munka keresletét? Hiszen a tartalékos tiszti minőség nem életpálya, hanem csak készültség háború esetére, mely béke idején sem kenyeret, sem állandó foglalkozást az illetőnek nem ad. Vagy ez az intézkedés talán kevesbíteni fogja az értelmi munka kínálatát? Erre, a dolog természete szerint, semmi befolyással sem le-

het az; hanem egyszerüen mindazokat a fiatal embereket, kik úgyis nehezen várják, hogy a kenyérkeresetet elérhessék, a kiknek százai, ezrei az ország mindennemű hivatalában és pénzintézeteinél évekig ingyen dolgoznak, abban a reményben, hogy a legközelebbi üresedés alkalmával czéljukat elérhetik, sokszor egy, sőt két évvel is tovább fogja fentartani e várakozási stádiumban. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Egészen más dolog az, t. képviselőház, a mely az intelligenczia e kínos és nehéz helyzetén segitene. Segítene igenis az, ha a hivatásszerű tisztipálya elnyerését könnyítenék meg nekik. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És én, t. képviselőház, a mai viszonyok között is igazat adok mindazoknak és részt veszek akcziójukban, a kik a haza fiatalságát a tiszti, a hivatásszerű katonai pályára buzdítani kívánják. Elismerem, hogy van itt hiba a mi társadalmunkban, hogy e nemes pálya iránt a kellő rokonszenv hiányzik és hogy ez észlelhető még ott is, a hol nemzeti, vagy nyelvi nehézségek nincsenek, a honvédségnél. Ez a valóság, a melyet el kell ismernem és el is ismerem. *(Tetszés.)* De mi folyik ebből? Ha a hajlandóság társadalmunkban nincs meg, ebből nem folyik az, hogy mi, mint képviselők, kik törvényeket alkotni és intézményeket teremteni vagyunk hivatva, csak prédikáljunk az illetőknek, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* hanem nekünk egyszersmind oly intézményeket is kell alkotni, melyek e pálya elnyerését könnyebbé és kellemesebbé teszik. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Minél kevesebb a hajlandóság egy különben szükséges pályára, annál inkább kell az annak elnyerésére szolgáló eszközöket

szaporítani, nem pedig, a hajlandóság ama hiányára hivatkozva, az intézmények terén semmit sem tenni.

E ponttal találkozni fogunk előadásom későbbi részében és itt igenis kezet fogok mindazokkal, a kik a tiszti pályának életpályául való választására a lehető legnagyobb könnyebbséget akarják nyujtani, a mi igen alkalmas eszköz volna arra, hogy az értelmi proletárizmus csökkenjen. De az egyéves önkénteseket érintő intézkedés ezt nem eredményezheti; mert ez csak súlyosbítaná az intelligenczia helyzetét. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, menjünk tovább. Miután konstatáltam azt a homályt, a melyben e javaslat pénzügyi következményei iránt vagyunk; miután konstatáltam egyik legfőbb intézkedésének igen káros és veszedelmes társadalmi befolyását, a mely nincs arányban azzal a nagyon csekély katonai előnynyel, mely azzal a legjobb esetben talán elérhető: nézem a törvényjavaslat rendelkezéseit alkotmányjogi szempontból.

Itt először is — hogy azzal kezdjem, a mi legkevésbbé szembeötlő — csak rekapitulálom azt, a mire már Tóth Ernő t. képviselőtársam is utalt, vagyis, hogy a magyar országgyűlésnek egy féltékenyen őrzött joga, az ujoncz-megszavazási jog, e törvényjavaslat intézkedései által ujabb csorbát szenved. Ez az ujoncz-megszavazási jog nem csupán az ujonczozásra való felhatalmazás, hanem egyszersmind az ujonczok mennyiségének a meghatározása is. Már mostan megszavazunk évenkint bizonyos számú ujonczot, a mi a törvényben 10 évre van megállapítva a közös hadseregre nézve; megszavazunk bizonyos számú ujonczot a honvédségnek és azután a többi hadköteles mind

póttartalékos — mennyi, senki sem tudja megmondani. Az általam előbb idézett 1888 : XVIII. törvényczikk pedig felhatalmazza a kormányzatot arra, hogy a három első évfolyam póttartalékosait mindenkor, saját belátása szerint, tényleges szolgálatra behívhassa. *(Úgy van! balfelől.)* Hát már most nem áll az, a mit az igen t. honvédelmi miniszter úr Tóth Ernő t. képviselőtársamnak közbeszólva felelt, hogy ez a bizonytalanság az ujonczjutalék megállapításában csak a póttartalékosokra vonatkozik. Erre is; de miután a póttartalékosok egy fennálló és nem abrogált törvény értelmében tényleges szolgálatra behivhatók, tehát tényleges szolgálatra behívható a katonáknak egy ismeretlen mennyisége, *(Úgy van! balfelől)* a hadi kormányzat belátása szerint, a törvényhozás tudta és hire nélkül: hát, t. képviselőház, ha ez nem átlyukasztása az ujoncz-megszavazási jognak, akkor nem tudom, hol kezdődik az a pont, hol a kormány közjogi érzéke érintve van. *(Helyeslés balfelől.)*

De ennél sokkal erősebb az ismert és minden oldalról már kifejtett — habár ebben a Házban eddig fel nem említett — 14. §. Csak röviden megmondom, hogy érvelésemet erre alapithassam, mi a különbség a régi rendelkezés és a 14. § rendelkezése között. A régi, úgy az 1868., mint az 1879. törvényben foglalt rendelkezés az volt, hogy a hadi létszám megállapitása 10 évre érvényes. Ez az első.

A második az, hogy a 9-ik év lefolyása előtt a kormány tartozik annak akár változatlan fentartása, akár módosításáról javaslatot benyujtani.

Ez a fennálló rendelkezés.

A mostani szakasz a hadi létszám helyébe a

hadi létszamnak megfelelően kiszámított állandó ujoncz-kontingenst tesz.

Vannak, a kik erre is súlyt helyeznek. Én, megvallom, e módosítás közjogi súlyát nem vagyok képes fölfedezni; ámbár, ha vannak mások, a kik engem erről meggyőznek, mindenesetre meg fogok hajolni érvelésük előtt. De egyelőre én azt azonosnak veszem az előbbeni létszám megállapításával. Miután így meg van határozva az ujoncz-jutalék száma, az előbb általam idézett két pontból az első, az, a melyik világosan, határozottan megmondja, hogy a megállapítás csak tíz évre érvényes, kimaradt és csak a második jött be, hogy alkalmas időben a kormány tartozik tíz éven belül ennek akár változatlan megtartása, akár módosítására nézve javaslatot előterjeszteni.

Hát, t. Ház, e változtatás által az a hatalom, mely a népképviselet birtokában volt, hogy az ő akaratának ellenére a létszámot fenn nem lehetett tartani, legalább is kétségessé válik. Mert a kormány tartozik ugyan javaslatot benyujtani, de ha e javaslat nem találkozik a képviselőház helyeslésével és a képviselőház azon módosításokat eszközöl, a mely módosításokat esetleg a törvényhozás más tényezői, esetleg az osztrák törvényhozás, a melylyel itt számolnunk kell, el nem fogadná, ha e szerint megegyezés nem jön létre az illető tényezők között, akkor ilyen eshetőségre egy szóval sincs kimondva, hogy a régi törvény elvesziti a hatályát, sőt, a törvény szakaszának világos szavai szerint, a régi törvény érvényben marad mindaddig, míg nincs meg az új törvény.

Már most, t. Ház, éppen az a körülmény, hogy, a mennyiben új törvényt nem alkotnak, minden intéz-

kedés megszűnik, ez a körülmény adta a népképviselet kezébe a hatalmat, ez tette szükségessé, hogy a mérvadó tényezők minden áron keressék a megegyezést; holott, a mostan tervezett uj szakasz alapján, nem nagyon fogják bánni, ha a megegyezés nem jön létre, mert akkor a régi törvény marad érvényben. *(Helyeslés balfelől.)*

És, t. Ház, én csodálkozom a t. kormánynak ez ügyben tanusitott magatartásán. Először is magának a kormánynak a felfogása nem világos. Hallottam a t. honvédelmi minisztertől az igazságügyi bizottságban oly nyilatkozatot, melyben ő azt indokolta, hogy változtatni kell a mostani állapoton, mert az eddigi állapot „Armee auf Kündigung.“ És hallottam a kormány más tagjaitól kisérletet annak a bebizonyítására, hogy ez az új intézkedés tökéletesen ugyanazt tartalmazza, a mit a régi. Nem joggal következtethetek-e ebből legalább annyit, hogy oly intézkedés, melynek értelmére és horderejére nézve magának annak a kabinetnek tagjai sincsenek egyetértésben, a mely a javaslatot benyujtotta, legalább is homályos? De, t. Ház, ennek a parlamentnek összes jogügyi tekintélyei, pártkülönbség nélkül — nemcsak az ellenzékiek, de a kormánypártiak is — ugyanazzal az érveléssel, ugyanazzal a súlylyal fejezték ki abbeli aggodalmukat, hogy itt a népképviselet jogkörének lényeges csonkításáról van szó. T. képviselőház! Ha a kormány egyfelől csakugyan azt hiszi, hogy az új intézkedés egészen ugyanaz, mint a régi; ha másfelől azt látja, hogy az ő pártjához tartozó összes jogügyi tekintélyek az iránt kételyben vannak és az új szöveg, illetőleg a régiből kimaradt részek kihagyása követ-

keztében aggodalmat táplálnak, akkor ezen a bajon nagyon egyszerűen lehet segíteni: tessék az előbbi mondatot visszatenni, ha ugyanaz az értelme. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De, t. képviselőház, megvallom, nemcsak azért is nagyon gyanus ez az intézkedés, mert szó szerint az új szöveg nem jelenti ugyanazt, a mit a régi; nemcsak azért, mert magának a kormánynak magyarázatai e tekintetben egymással ellentétben állanak; nemcsak azért, mert a Ház összes jogászai, jogügyi tekintélyei állítják, hogy ebben a parlament jogát csonkító veszedelmes újítás van, hanem azért is, mert értelmes emberek csak nem szoktak tenni semmit sem ok nélkül, s én mégis azt hiszem, hogy úgy a kormány, mint mindazok a tényezők, melyek e javaslat szerkesztésére befolyást gyakoroltak, követelik maguknak azt, hogy értelmes embereknek ismerjük el. *(Derültség balfelől.)* Hát akkor, t. képviselőház, micsoda ok volt a világon, hogy egy húsz év óta fennálló törvény szerkezetén módosítás történjék? Csak azért, hogy minket megtréfáljanak vele? Csak azért, hogy egy világos törvényt homályossá tegyenek? Csak azért, hogy rébuszt adjunk fel a jövő nemzedéknek, ott, a hol ez a nemzedék világos jogot élvezett? *(Helyeslés balfelől.)* Ezáltal, t. Ház — hogy a legkevesebbet mondjam és ehhez ragaszkodom — a Háznak, a népképviseletnek egy eddig kétségtelenül és félreérthetetlenül formulázott hatalmi biztosítéka és joga kétessé és homályossá van téve. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Már most, t. Ház, kinek tesznek ezzel hasznot? *(Halljuk!)* Ha bizalmatlansággal vannak, ha azért

történt ez a módosítás — s a t. honvédelmi miniszter úrnak „Armee auf Kündigung"-féle nyilatkozata ezt látszik involválni — mert nem bíznak abban a 10 év mulva összeülő törvényhozásban, hogy az a monarkhia védelmének érdekeit kellőleg latba fogja vetni: hát akkor én azt kérdezem, vajjon az alkotmányos tényezők eddigi eljárása, a monarkhia mindkét felében, a a melyek ritka egyértelműséggel s a legnagyobb áldozatkészséggel mindig megszavaztak mindent, a mi e monarkhia védelméhez tartozott, vajjon ez az eljárás indokolttá teszi-e ezt a bizalmatlanságot, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és vajjon a népképviseleti tényezők ily viszonzást érdemelnek-e? *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De, t. Ház, én erre a térre nem lépek, mert én nem a jó magaviselet jutalmául, hanem mint a nemzet sarkalatos jogát kívánom ezt fentartani. *(Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Ezeknek a jogoknak, ez időszerint, mi vagyunk a letéteményesei. *(Tetszés baflelől.)* Ezek a jogok nem a mi tulajdonunk. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ezeket nekünk elpocsékolnunk nem szabad. *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ezeket a jogokat nekünk minden legkisebb csorbitás és hiány nélkül át kell szolgáltatnunk a jövő nemzedéknek. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* És ha mi ezekből csak egy szemernyit is elejtünk, akkor mi a nemzet az erkölcsi vagyonának hűtlen kezelői vagyunk. *(Hosszantartó zajos éljenzés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Azt az érvet, t. Ház, hogy ne aggódjatok nagyon e miatt a 14. § miatt, hiszen megmarad az ujoncz-megszavazási jog, én el nem fogadhatom. Hi-

szen tudom én is azt, hogy ha ezt az alkotmányos biztositékot elejtjük, azért a nemzet fegyvertelen nem marad, azért maradnak még más eszközök a kezében, hogy akaratát érvényesithesse. De, t. Ház, szeretném látni, hogy az az ember, a kinek 300,000 frtos vagyonából e vagyonának a kezelője 100,000-et elveszített, mit felelne, ha ez azzal védené magát: hiszen kérem, 200,000 frt még megvan!? *(Élénk derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* A nemzet hatalmának, alkotmányos befolyásának különböző biztositékai vannak. Ezek a biztositékok arra valók, hogy a nemzet az idők és körülmények különbözősége szerint, a melyiket czélszerűnek látja használni, hol az egyiket, hol a másikat használja fel, és éppen azért különbözők, mert a nemzet hol az egyiket, hol a másikat alkalmazhatja politikai veszély nélkül. A nemzetet a biztositékok e sokféleségétől megfosztani, annyit tesz, mint a nemzet akczióképességét, a nemzetnek saját akarata érvényesitésére való hatalmát csonkitani, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szelső baloldalon)* mint fegyverzetének egy részét tőle elvenni és őt azzal vigasztalni, hogy marad még egy másik része, mig valahogy azt is el nem veszti. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Bevezetőleg mondottam, t. képviselőház, hogy a véderő kérdését a nemzeti élet mindazon ágának szempontjából kell felfogni, a melyekre az befolyást gyakorol. *(Halljuk! Halljuk!)* Mondottam, hogy, ha már reformot csinálunk védelmi szervezetünkben, annak a reformnak nem szabad egyoldalúlag katonainak lenni, hanem ki kell terjeszkednie mind arra is, a mi védőszervezetünkben más, a katonai egyenrangú szem-

pontok tekintetében hiányosnak, hibásnak bizonyult. És miért kell ennél az alkalomnál érvényesítenünk azokat a szempontokat is, a melyekre vonatkozó határozatokat ebben a törvényjavaslatban nem találunk? Miért kell nekünk a katonai reform kérdését ez alkalommal közszabadsági, közjogi és nemzeti szempontból is felvetni? Egyszerűen azért, mert ez az egyetlen alkalom, midőn a képviselőház abban a helyzetben van, hogy a maga akaratát érvényesíthesse. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Az a képviselőház, mely a hadügyi költségvetést sem tárgyalja közvetlen, hanem csak egyik bizottsága által — ez a képviselőház — ha ezt az alkalmat nem használja fel, midőn katonai reformokat kérnek tőle, hogy viszont politikai reformokat kérjen: az a képviselőház erre egy alkalmat sem fog felhasználhatni. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Már most, t. képviselőház, van-e okunk arra, hogy politikai reformokat kérjünk? *(Halljuk! Halljuk!)* Közszabadsági szempontból a hadsereg intézményei körül még mindig fennáll a multnak egy romja, *(Halljuk!)* mely, mondhatom, talán kivétel nélkül minden ahhoz értő és a dolog iránt érdeklődő szemében botránykő: ez a katonai büntető eljárás. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* 18 év óta igérik azt a reformot, melyet Németországban, a hol pedig a katonai követelmények iránt az érzék talán meglehetősen magas fokon áll, ha nem csalódom, egy vagy két év alatt létesítettek. Ennyi idő után, t. Ház, azt hiszem, a legnagyobb türelemnek is megszakadhat a fonala és a t. képviselőház teljes joggal mondhatja: most már követelem, mielőtt katonai reformokba belemegyek, hogy ez a közszabadsági reform is

létesüljön. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezt a kérdést azonban, t. Ház, tüzetesen a részletes vitánál akarjuk kifejteni: itt csak rámutatok, mert a kép teljességéhez tartozik ez is. De, t. képviselőház, van nekünk mit kívánunk közjogi és nemzeti szempontból, mégpedig részint olyat, a mi e törvényjavaslat keretén belül, részint olyat, a mi azon kívül ugyan, de ezzel egyidejűleg megoldható, egyidejűleg abból az általam előbb említett szempontból, mert most van itt hatalmunk órája, egypár hét mulva az többé tekintetbe sem jön. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Nem akarok kisebb jelentőségű dolgokról beszélni és nem akarom érinteni azokat a kérdéseket, melyeket, mint a hadsereg belszervezetéhez és vezényletéhez tartozókat az 1867-ik évi XII. törvényczikk egyenesen ő felsége intézkedési körében hagy. Csak a leglényegesebb dolgot akarom megemlíteni és ez az, hogy a hadsereg kulturális követelései és intézményei nincsenek összhangban a magyar állam kulturális intézményeivel, nemzeti kulturánk követelményeivel. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Az összhang e hiánya két momentumnál nyilvánul, melyek egyike e javaslat keretébe tartozik és szerintem itt oldandó meg: *a tiszti vizsgálat nyelvének a kérdése;* másika meg a *katonai szakoktatás egyoldalusága.*

T. képviselőház! Méltóztassanak követni okoskodásomat, melyben kimutatom, hogy e követelmény nem izlés dolga, hanem közjogi állásunkból és nemzeti kulturánkból orgánikus szükséggel kinőtt követelmény. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! A magyar nemzetnek, mint minden életrevaló nemzetnek, egész politikai fejlődésében kisebb-nagyobb öntudatossággal egy politikai ideálja volt: önálló nemzeti államot alakítani e hazában. Önálló nemzeti élet és ennek az önálló nemzeti életnek egyik leglényegesebb ága önálló, szorosan és kizárólagosan nemzeti kultura. *(Élénk helyeslés a baloldalon.) A nemzeti kulturának, t. Ház, az állam összes intézményeivel, azok minden fokán, találkoznia kell;* az állam minden intézményében bizonyos fokozatok elérése, megfelelő kulturális fok elérésétől van feltételezve és e kulturális fok meghatározását helyesen azoknak az intézményeknek az érdeke szabja meg. De annak a kulturának, melyet bármely fokon követelünk, mint annak a feltételét, hogy az állam intézményeiben bizonyos fokozat eléressék, *másnak, mint nemzeti kulturának, nem szabad lenni. (Élénk helyeslés a baloldalon.)* Mert ha más kulturát követelünk, mint nemzetit, akkor az az intézmény, mely ily feltételekhez köti egy fokozat elérését, ellentétben áll az állam nemzeti kulturájával, az állam egyik leglényegesebb éltető erejével. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! A hadseregben a tiszti fokozat elnyerésének, a magasabb műveltség útján, két módja van: az egyik az egyéves önkéntességet követő tiszti vizsgálat letétele, mely az illetőt a tartalékos tiszti rangfokozatba viszi, a másik a katonai nevelés minden stádiumának a követése. Már most az a tűrhetetlen állapot van itt, hogy az a műveltség, a melyet a tiszti rangfokozat elérésére követelnek — tegyék annak a fokozatát bármily magasra, az ellen nincs kifogásom, — az a műveltség nem magyar műveltség, azzal nem

nem érik be. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* És a katonai szakoktatás egész rendszerében az a műveltség, melyet a közös hadsereg, tehát a magyar államnak is egyik intézménye a maga intézeteiben, a tiszti pályára vágyó és ez úton törekvő ifjúnak nyujt, nem magyar nemzeti müveltség, hanem mitőlünk idegen. *(Hosszantartó zajos helyeslés és tetszésnyilvánitások a bal- és szélső baloldalon.)*

Mondám s azt hiszem, beigazoltam, hogy nem szeszély, nem kedvencz eszme súgta követelmény a magyar katonai nevelés, hanem az önálló államiságnak és az azzal elválaszthatatlanul összekötött magyar nemzeti kulturának a követelménye, annak az elvnek a követelménye, hogy az állam minden intézményének az állam alapjával összhangban kell lennie. Ha azt kivánjúk, hogy azt a kulturát, melyet a hadsereg a tartalékos tisztektől követel, melyet saját nevelő intézeteiben a tiszti pályára készülő ifjuságnak nyujt, a magyar korona területén született ifjak, a magyar állampolgárok elsajátítsák: akkor fogadja el mérvadóul a hadsereg a magyar nemzeti kulturát és ne erőltessen reánk idegen kulturát. *(Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

És e követelmény, t. Ház, egy pillanatra sem ütközik a hadsereg közösségébe és egységes vezényletébe; hisz' senki sem ellenzi, hogy a német nyelvnek a szolgálathoz szükséges ismeretét követeljék; de veszedelmes tant hirdet a közös hadseregre nézve az, a ki azt mondja, hogy a katonai szempontból követelt kultura ellentétben áll a kultura magyar nemzeti jellegével; pedig csak ezen az álláspontón lehet azt ellenezni, hogy a katonai tanintézeteknek egy része, a magyar állam-

polgárokra nézve, nyelvben és nevelési irányban a nemzeti kulturának feleljen meg. E követelmények megvalósítása nélkül, t. Ház, a katonai reform egyoldalú. Ezeknek a követelményeknek megvalósulása nélkül — és én valóban a leglényegesebbekre szorítkozom — katonai reformokhoz, legyenek azok önmagokban bármily helyesek, beleegyezésemet nem adom. *(Élénk helyeslés a bal és a szélső baloldalon.)*

És, t. Ház, mi ezekkel a követelményekkel szemben a törvényjavaslatnak és a kormány katonai politikájának az álláspontja? Volt idő, mikor a delegáczió a magyar katonai nevelésre vonatkozó határozati javaslatot elfogadta, de következett azután az irányadó katonai körök részéről a tagadó válasz és akkor a delegáczió nemhogy érvényesíteni iparkodott volna az általa elfogadott álláspontot, hanem szépen visszavonult. *(Úgy van! balfelől.)* Ez a követelmény, a melyet őseink a Ludovika-akadémia létesítésével, a nemzeti sülyedésnek nevezett korszakban akartak megvalósítani, egy nemzeti katonai akadémiának a létesítése, ma valami rebellis színezetet nyert; *(Úgy van! balfelől.)* ez a követelmény melynek megvalósítása a védelemnek épp úgy érdekében áll, mint Magyarországnak, megretirált, nem a hadsereg érdekei, hanem a megrögzött czopf előitéletei előtt. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A tiszti vizsgálat kérdésével pedig hogyan állunk, t. képviselőház? *(Halljuk!)* A véderőbizottság t. többsége egy határozati javaslatot fogadott el, mely szerint a Ház utasítsa a honvédelmi minisztert, hogy hasson oda, *(Élénk derültség a bal- és szélső baloldalon)* hogy a tiszti vizsgára vonatkozó instrukcióban, a ma-

gyar ifjaknak engedtessék meg, hogy egyes tantárgyak részleteiből magyar nyelven tehessenek vizsgát. *(Derültség balfelől.)*

Előre kijelentem, t. Ház. hogy én ezt a határozati javaslatot nem fogadom el, *(Helgeslés balfelől)* mert nem akarok részese lenni annak a játéknak, mely abban a határozati javaslatban rejlik. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Először is arra a követelményre nézve, a melyhez — mint azt egy kiváló kormánypárti képviselő helyesen mondta — igazán a magyar állam méltósága van kötve, a határozati javaslat szerint megelégednék a Ház azzal, hogy utasítást ad egy miniszternek — a mint másként különben nem is teheti — a ki nincs is hivatva ezt a kérdést közvetlen elintézni, hanem a ki csak „oda hathat"? *(Derültség balfelől.)* Másodszor, mire nézve adja az utasítást? Hogy az egyes tantárgyak részleteiben a magyar ifjú magyar nyelven mutathassa be a tudományát. Természetesen, annak a megítélése, hogy mi az általánosság és mi a részlet, az illető vizsgáló bizottság tagjaitól függ. *(Úgy van! balfelől.)*

És ki fogja azt ellenőrizni, hogy ők a határvonalat e tekintetben hol vonják meg? *(Tetszés balfelől.)*

Másodszor, feltéve, hogy a javaslat tartalma a lehető legkielégítőbb volna, mégis csak adminisztrátiv útra tereli a dolgot és átadja oly hatóságoknak, mely ma, megengedem, az utasításnak megfelelve, az instrukcziót így adja ki, de a mikor jónak látja, ezt az instrukcziót megint visszavonhatja. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Megengedem, hogy míg a t. honvédelmi miniszter úr űl e széken, szavát be fogja váltani,

sőt én erről meg vagyok győződve; de egy miniszternek csak addig tart a kötelezettsége, míg ő foglalja el azt az állást. Megvallom, a magyar ifjak ama jogainak a megóvását, hogy a tiszti vizsgát magyar nyelven tehessék le, nem akarom a jelenlegi, vagy bármely miniszter hivataloskodásának időtartamához kötni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balfelől.)*

Ennél a pontnál, t. Ház, legyen szabad a túloldal t. tagjaihoz egy kérést intéznem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Vannak a túloldalon többen, hallottuk ma is, a kik az egyéves önkéntesi intézmény súlyosbítását katonai indokokból elfogadják. Én nem vagyok az ő nézetükön. Megengedem azonban, hogy lehetnek érveik és tisztelem ebbeli meggyőződésüket. De ha ezt teszik, akkor mindenre, a mi előttük szent, kérem őket, ne tegyék addig, míg teljes biztosítékot nem nyertek arról, hogy a magyar ifjaknak jogukban lesz az elméleti vizsgákat magyar nyelven tenni le; ne tegyék addig, mig e jogot — nem minden egyes vizsgáló bizottság önkénye szerint elcsavarható formulával, hanem félre magyarázhatatlan, szabatos és törvénybe foglalt jogszabálylyal nem biztosítják. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mert, t. Ház, lehet mindenféle meggyőződés a katonai czélszerűség tekintetében; de a mi ifjainkat annak kitenni, hogy a tiszti vizsgának le nem tétele esetén egy második, talán harmadik évet legyenek kénytelenek szolgálni és nem birni teljes biztosítékot arról, hogy nem magyarságuk fogja reájuk róni ezt a káros következményt: ez lelketlenség. *(Élénk helyeslés. Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha ezt a

súlyosbítást az általam említett korollárium nélkül megszavazzák, akkor akadt magyar képviselőház, mely törvénybe igtatta annak a lehetőségét — csak azt mondom, annak a lehetőségét — hogy az állam egyik intézményében, a hadseregben, a magyarságot és a kizárólagosan magyar kulturában való neveltséget büntetéssel sujtsák. *(Élénk helyeslés. Hosszantartó éljenzés és taps bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Miután az általam eddig előadottak nyomán és amaz aggodalmak alapján, melyekben a túloldalon mutatkozó derült jó kedv ellenére, a túloldal nagyszámu tagjai is osztozkodnak, én a törvényjavaslatot pénzügyileg megoldhatlan rejtélynek tartom; miután ennek káros társadalmi hatása kétségtelen, ugyanazoknak a rendelkezéseknek a katonai értéke pedig felette kérdéses; miután abban a népképviselet egy lényeges hatalmi kellékét csökkentve és elhomályosodva látjuk; miután azzal egyidejüleg semmi sem történik meg abból, a mi akár a közgazdasági érdekek, akár közjogi állásunk, akár nemzeti kulturánk mellőzhetetlen és legszükségesebb követelménye: tehetek-e más, mint hogy e javaslatot már általánosságban visszautasitsam. *(Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mondották többen, hogy lehetne e javaslatot általánosságban elfogadni és a részleteknél megkisérleni az általam ecsetelt sérelmek és hiányok orvoslását. Ha, t. Ház, ezeket a sérelmeket és hiányokat úgy tekinthetném, mint egy különben üdvös reform-törekvés mellett szándékosság nélkül becsúszott hibákat, akkor ezt az eljárást lehetne követni és talán követném is. De mikor minden oldalról azt halljuk, hogy

e törvényjavaslat semminemű lényeges intézkedésének módosítását az illetékes tényezők el nem fogadják; mikor tehát mindezek a hiányok, nem mint véletlen és szándékosság nélkül való botlások, hanem, mint egy egész rendszer alapgondolatának a nyilvánulásai jelennek meg: *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* akkor, t. Ház, mit tehetek egyebet, mint rendszerrel rendszert állítani szembe, mint annak a rendszernek, mely nekem azt mondja: én veled nem alkuszom, visszaválaszolni: de én sem veled! *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Elvileg, szerintem, ez a helyes eljárás, gyakorlatilag is csak ennek van értelme. Mert ugyanazoknak a tényezőknek akaratába ütközünk minden egyes lényeges intézkedés elvetése által. Ha tehát minden egyes lényeges intézkedés módosítása ugyanazt a válságot idézi elő, melyet az egész elvetése képes előidézni, akkor azt hiszem, a dolog gyakorlati megoldásának is az az érdeke, hogy hadd álljon be hát az a válság előbb, lefolyása is előbb következzék be! *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De én és elvbarátaim, nem szorítkozunk a tagadás keretére, hanem azoknak az eszméknek, melyeket a t. Háznak előadni bátor voltam, határozati javaslatban adunk kifejezést, mely e nagyfontosságú ügyben meggyőződésünknek és politikánknak kifejezője. Méltóztassanak azt meghallgatni. *(Halljuk! Halljuk! Olvassa a határozati javaslatot.)*

Határozati javaslat a véderőről szóló törvényjavaslat tárgyában.

Minthogy a hadsereg létszámára vonatkozó törvényes intézkedések 1889 év végén hatályukat vesztik,

a képviselőház kész e tekintetben új törvény megalkotásához járulni; hajlandó ez alkalommal a hadsereg közösségének fenntartása mellett védszervezetünk mindazon hiányának orvoslását eszközölni, melyek a fennálló törvényből származnak; hajlandó egyszersmind azon áldozatok meghozatalára, melyeket az európai hatalmi viszonyok folytán hazánknak és a pragmatika szankczió értelmében közösen megvédendő monarkhiának biztossága követel.

De midőn a képviselőház ekkép a jogos katonai követelményeknek megfelelni kész, egyszersmind először:

feltétlenül ragaszkodik azon alkotmányos jogok és biztosítékok teljességéhez, melyekkel a nemzet a véderő tekintetében a fennálló törvények alapján bir; *(Helyeslés balfelől.)*

másodszor: szükségesnek tartja azt, hogy a katonai érdekű reformokkal együtt, részint a jelen törvényjavaslat keretén belül, részint azzal egyidejűleg, azok a leglényegesebb reformok is létesíttessenek a közös hadsereg intézményeiben, melyek Magyarország állami önállóságának és állami intézményeink nemzeti jellegének mellőzhetetlen elvi és gyakorlati következményei; *(Úgy van! balfelől.)*

végül tartozik tekintettel lenni a nemzet közgazdasági erejére és pénzügyi teherviselési képességére.

Minthogy pedig a napirenden levő törvényjavaslat ezeknek a szempontoknak meg nem felel; jelesül: minthogy a *törvényjavaslatnak az ujoncz-jutalék megállapítására és a póttartalékra vonatkozó intézkedései a népképviselet hatalmát* csökkentik; minthogy a javaslat

nem tartalmaz biztosítékot arra nézve, hogy a *magyar állampolgároknak jogában álljon a tiszti vizsgát az állam nyelvén letenni;*

minthogy az egyévi önkéntesek intézményének súlyosbítása által a magasabb tanulmányokat végzett ifjúság életpályáját veszélyezteti és így a nemzet szellemi tőkéjét támadja meg;

minthogy a javaslat pénzügyi következményeiről alapos felvilágosítás nincs:

a képviselőház ezt a törvényjavaslatot általánosságban sem fogadhatja el, hanem utasítja a kormányt, hogy ujabb javaslatot terjeszszen a Ház elé, mely az elősorolt sérelmeket nem tartalmazza, illetőleg az elősorolt kívánalmaknak megfelel.

Minthogy pedig a hadseregnek egyéb, e törvényjavaslat keretén kívül eső intézményei közt főleg *a katonai oktatás rendszere az, mely nincs összhangban Magyarország közjogi helyzetével és nemzeti közoktatási rendszerével;* minthogy ez összhang hiánya nem csupán nemzeti szempontból sérelmes, de Magyarország katonai erejének kellő érvényesítését is gátolja és így a a közös védelmet gyöngíti:

Utasítja továbbá a Ház a kormányt, hogy alkalmas módon kezdeményezze *a katonai oktatás rendszerének oly reformját,* mely *a katonai tanintézeteknek kellő arányban megállapítandó részét az oktatás minden fokozatán tannyelvre és nevelési irányra nézve Magyarország nemzeti közoktatási rendszerével összhangba hozza* és hogy e kezdeményezés eredményéről a képviselőháznak is jelentést tegyen.

A mennyiben pedig mindezek 1889. év végéig megtehetők nem volnának, a képviselőház kész a

fennálló törvény érvényének ideiglenes meghosszabbításához járulni. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

T. Ház! Mi e határozati javaslatban iparkodtunk *(Halljuk! Halljuk!)* rendszert szembeállítani a rendszerrel, katonai politikát szembeállítani katonai politikával. Hogy erős, hatalmas, katonailag a tökély legmagasabb fokára vitt hadsereget akarunk; hogy a létező közjogi alapot és a hadsereg közös szervezetét fenntartani akarjuk, abban egyezünk a törvényjavaslat álláspontjával. Különbség csak az, hogy a törvényjavaslat e katonai reformot összeköti egy sötétben való ugrással a pénzügyi téren, a nemzet társadalmi érdekeinek a megsértésével, a nemzet alkotmányos jogainak a csorbításával, minden közjogi és nemzeti érdek kielégítésének a megtagadásával, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* mi pedig e reformot a pénzügyi világossághoz és kellő mérlegeléshez, a magyar társadalomnak nem kárához, hanem előmozdításához, Magyarország alkotmányos jogai teljességének a fentartásához, a közjogi és nemzeti szempontból szükséges reformoknak a létesítéséhez akarjuk kötni. *(Élénk helyeslés balfelől.)* A törvényjavaslat a katonai reform sorsát mindenhez, a mi e nemzetre káros és a nemzet előtt gyülöletes; köti, *(Úgy van! Úgy van! balfelől!)* mi akarjuk kötni mindahhoz, a mi a nemzetre előnyös, a mi a nemzet lelkesedését bírhatja. *(Élénk helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Hogy melyik politika gondoskodik jobban nemcsak a hazának, de a trónnak, a monarkhiának és a hadseregnek jól felfogott érdekeiről, arról ítéljen a Ház bölcsessége s válaszszon a két politika közt. *(Szünni nem akaró zajos éljenzés, tetszés és taps a bal-*

és szélső baloldalon. Felkiáltások a baloldalon: 5 perczyi szünetet kérünk!)

Elnök: Az ülést 5 perczre felfüggesztem. *(Helyeslés.)*

II.

A ZÁRÓ BESZÉD.

— 1894. január 28. —

T. Képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) A tárgy rendkivüli természete, a lefolyt hosszu és nagyérdekü vitának a tartalma, gondolom, teljesen igazolja azt, ha a zárszó jogával élek, ha igénybe veszem a házszabályoknyujtotta lehetőséget, hogy a szavazás előtt még egyszer minden álláspont, a lehető legteljesebben kifejtessék. *(Halljuk! Halljuk!)*

Senki sem fogja tagadni, t. Ház, azt a tényt, hogy hosszu évek, talán évtizek óta oly nagymértékü izgalom, annyi aggodalom javaslathoz, mely a Ház asztalára le volt téve, nem füződött, mint a mostanihoz. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Ez az izgalom, mely talán e termen kivül még nagyobb, mint a minőnek ebben a teremben is tapasztaljuk, ez az izgalom, — ezt konstatálni talán közérdekü dolog, talán mindnyájunk érdekében áll — korántsem vonatkozik az országtól követelt katonai áldozatok mértékére, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* korántsem jelenti azt, mintha ebben az országban lankadás volna abban az elhatározott szándékban, hogy úgy az országot, mint a trónt, mint

a pragmatika szankczió értelmében közösen megvédendő monarkhiát minden rendelkezésünkre álló hatalmi eszközzel, minden veszély ellen megvédjük. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* És ha nekünk, vita közben különös gondunk volt e kérdés anyagi oldalának a kiderítésére, az áldozatok mértékének lehetőleg szabatos megállapítására, ez nem azt jelentette, hogy a nagyobb áldozatokat visszautasítjuk, hanem, hogy a parlament, kötelességéhez híven, az áldozatok mértékét megtudja, ezt a mértéket megállapíthassa: szóval, hogy vaktában semmi irányban ne szavazzunk. *(Helyeslés balfelől.)*

A mi az aggodalmakat okozza, az nem e törvényjavaslat katonai intézkedésében található, hanem főleg azokban az idegen, a katonai czélra részint közömbös, részint egyenesen káros intézkedésekben, *(Úgy van! balfelől.)* melyek abba belevegyültek és abban a visszautasításban, mely minden, még a legszerényebb nemzeti követelménynyel szemben is mereven előttünk áll, ugyanakkor, mikor az áldozatok súlyosbítása felett tanácskozunk. *(Úgy van! balfelől.)* A legkomolyabb férfiak, pártkülönbség nélkül, súlyos aggodalmakat táplálnak a nemzet alkotmányos jogainak integritása iránt; súlyos aggodalommal vannak eltelve nemzeti egyéniségünk fentartásának alapjai iránt és ebből kifolyólag aggódva féltik a kiegyezési politika alapgondolatát, melyet ha megtámadnak, nem annyira ez ország, mint inkább maga a monarkhia és annak közös intézményei szenvednek. *(Úgy van! balfelől.)*

Én, t. Ház, csak e kimagasló főpontokról akarok záróbeszédemben megemlékezni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A törvényjavaslatban joglalt alkotmányjogi sérelemről azt hittem, hogy a vita folyamán elmondottak után arról nem is lesz szükséges szólani; azonban a miniszterelnök úr utolsó beszéde ezt mégis kötelességemmé teszi. Nem mintha ez az utolsó beszéd megingatott volna abban, hogy a híres, vagy mondjuk hirhedt 14. § értelme és sérelmes volta iránt tulajdonkép kétely már nem is forog fenn; hanem azért, mert e beszéd volt az első kisérlet arra, hogy az a legilletékesebb helyről, a kormány részéről érvekkel igazoltassék.

A vita egész impressziója minden részrehajlatlan szemlélő előtt csak egy lehet: az, hogy a 14. § sérelmes volta minden kétséget kizárólag be van bizonyítva. *(Helyeslés a baloldalon.)* Bebizonyítja ezt minden jogi tekintély egyhangú vélekedése; bebizonyítja azt az a ziláltság, mely a 14. § védelmezőinek argumenczátiójában tapasztalható. Az egyik felszólaló a védelem legkönnyebb végét fogta azáltal, hogy egyszerűen szőrszálhasogatásnak nevezte a 14. § fölött való vitát; a másik azzal védelmezte, hogy az osztrák alkotmány határozmányaira való tekintettel nem helyes a maga teljességében fentartani azt a régi intézkedést, mely szerint 10 év mulva a létszám kérdésében tabula rasa állana be. Ez az argumenczátió annak a beismerését tartalmazza, hogy a 14. § változást idéz elő a mostani közjogi állapothoz képest. *(Úgy van! balfelől.)*

A t. honvédelmi miniszter úr első fölszólalásában a javaslatot és e szakaszt is azzal iparkodott igazolni, hogy ez kompromisszumból ered. Nem arra helyezett súlyt, hogy nehéz eltalálni, kivel lehetett

légyen kompromisszumra lépni, midőn itt a monarkhia két államának nem valami összeütköző érdekéről, hanem oly alkotmányos biztosítékról van szó, mely úgy az egyik, mint a másik államra nézve egyenlő, *(Úgy van! balfelől.)* csak konstatálom, hogy a miniszteri argumentumok egyike az volt, hogy a 14. § — mert egyenesen erre vonatkozott — kompromisszum. Ha kompromisszum, ez azt jelenti, hogy változtatások vannak benne az eddigi állapothoz képest, *(Úgy van! balfelől.)* mert ha az eddigi állapot fentartását czélozzák, akkor nem kell kompromisszum. *(Derültség balfelől.)* A miniszterelnök úr pedig következetesen arra az álláspontra helyezkedett, hogy a 14. § mostani szövegezése teljesen ugyanazokat a jogokat és ugyanazt a közjogi biztosítékot tartalmazza, szóval ugyanazt mondja, a mit a régi 11. §.

T. képviselőház! Ha én a t. miniszterelnök úr vitatkozási modorát követném, ezekről az egymással ellentétes védelmi irányzatokról, melyek ugyanazon párt kebelében merültek fel, argumentumot kovácsolnék; mert a t. miniszterelnök úrnak szokása, hogy, ha az ellenzéki padokon felszólalók külön-külön oly érveket használnának, a melyek közt bizonyos összeütközés van, akkor ő az érvelések ez összeütközéséből vonja le azt a következtetést, hogy neki igaza van. *(Derültség balfelől.)* De én ezt az érvelési módszert nem fogom követni, mert nem tartom helyesnek. Én csak annak tulajdonítok jogosultságot, ha valakire rá lehet bizonyítani, hogy ő maga jő saját érveivel ellentmondásba. Végre is pártoktól, még inkább két ellenzéki párttól nem lehet azt követelni,

hogy annak minden szónoka minden gondolatban. minden érvben találkozzék. De lehet követelni minden egyes szónoktól és, szerintem, követelni lehet egy kormánytól, hogy saját érveléseiben, illetőleg a kabinet tagjainak az érveléseiben ne legyen ellenmondás. *(Úgy van! balfelől.)* Midőn a kormány tagjai kardinális természetü intézkedéseket védnek, jól teszik, ha nem választanak külön-külön oly védelmi vonalakat, melyek egymás mellett meg nem állhatnak, melyek egymással ellentétben vannak. *(Élénk helyeslés balfelől)*

Ugyanazon kormány tagjai közül nem mondhatja a szakminiszter azt, hogy e szakasz elfogadandó, mert kompromisszum, tehát módosítás, a miniszterelnök pedig azt, hogy elfogadandó, mert a régit tartalmazza. *(Úgy van! balfelől.)*

Emlékszem, t. Ház, hogy egy kormánypárti szónok egyszer nagy derültséget keltett a Házban annak az emlegetésével, hogy az ország valamely részében az ellenzék két agitátora, a pénzügyi helyzet romlottságát festvén a közönség előtt, az egyik az államadósságok összegét — mondjuk 3 ezer millióra, a másik 5 ezer millióra mondta. S miután történetesen ugyanabban a községben fordultak meg egymás után, ebből baj keletkezett; úgy, hogy azután semleges helyen találkoztak, hogy egymást közt megállapitsák, mennyi az államadósságok összege. *(Élénk derültség.)* Nem tudom, megtörtént-e ez, — meglehet — de mindenesetre ajánlanám a t. miniszter uraknak is, hogy valamint azoknak az ellenzéki agitátoroknak jó lett volna előbb megállapodásra jutni abban, mily nagy az államadósságok összege: találkozzanak a viták

kezdete előtt ők is és állapodjanak meg abban, hogy mily érvekkel fogják megvédeni az általuk javasolt szakaszt. *(Zajos helyeslés balfelől.)*

T. Ház! Én a t. honvédelmi miniszter úr katonai szakképzettségét nem vonom kétségbe, sőt elismerem és tisztelem és ezen a téren őt tekintélynek tartom; de ezek után talán nem fogja tőlem sértésnek venni, ha azt mondom, hogy a közjogi kérdések terén kevésbbé tekintély. *(Élénk derültség. Úgy van! a bal- és szélső balon.)* És ezért korántsem az ő egyéniségének a kicsinylése, hanem a dolgok természetéből folyó lesz abbeli eljárásom, hogy én a t. miniszterelnök úr magyarázatát tekintem e kérdésben a kormány illetékes felfogásának.

T. Ház! Sajátságos tünet volt az, hogy midőn a támadásnak egyik legfőbb tárgya éppen ez az intézkedés, éppen ez a kérdés volt, a t. miniszterelnök úr, ámbár kétszer szólalt fel, álló 10 napon át ezt az ő álláspontját, mely szerint a 14. § ugyanazt tartalmazza, a mit a mostani törvény 11. §-a, semmi mással nem védte, mint az ő szent meggyőződésére való hivatkozással. *(Élénk derültség. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Én tisztelem mindenkinek a meggyőződését, szentnek is tartom azt, de t. Ház, ha csupán meggyőződésre való hivatkozással akarunk a parlamentben egymással szemben állani, akkor az egyszerü szavazat is elegendő volna, mert hiszen ez is kifejezésre juttatja a meggyőződést: akkor fölösleges volna minden parlamenti vitatkozás. Hiszen a parlamenti vitatkozásnak éppen az a czélja, hogy meggyőződésünk érveit, alapjait előadjuk és ezek által iparkodjunk másokat is meggyőződésünknek megnyerni

és ha a t. miniszterelnök úr, a kiről különben elismeri mindenki, hogy a legfényesebb parlamenti tehetségek — és a vitatkozás mezején ez ország legerősebb bajnokai közé tartozik, mondom, ha a t. miniszterelnök úr, az ilyen kardinális kérdésben, annyi megtámadtatás után, annyi aggodalom után, mely saját pártjában támadt, 10 napon át, egészen a vita utolsóelőtti órájáig, más érvet nem talált, mint a meggyőződésére való hivatkozást, ez ennek az ügynek az erőssége, ennek az ügynek az igazsága iránt való bizalmat fokozni bizony nem képes. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Egyébiránt én értem, hogy a t. miniszterelnök úr ezt a védelmi módszert választotta; értem, mióta utolsó felszólalásából megtudtam, hogy minők tehát az igazi érvek, melyek rendelkezésére állanak. A t. miniszterelnök úr egyik főérve annak a bizonyítására, hogy a javaslat 14. §-a lényeges intézkedésében nem tér el a ma fennálló törvény 11. §-ától, annak az ecsetelésében áll, hogy mi történt 1878-ban, midőn a létszámra vonatkozó intézkedés meghosszabbítása a a Lajthán túl akadályra talált, azután azt mondja: ugyanennek kellene történni 10 év mulva, ha a mostani javaslat elfogadtatnék.

Ez petitis principii, t. Ház! Nem láthatom át, hogy miért kellene ugyanennek bekövetkeznie. 1878-ban azért volt szükséges a meghosszabbítás, mert miután határozott időhöz volt kötve a létszám megállapítása, erre nézve minden intézkedés, minden rendelkezés 1878-ban megszünt, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* tehát ideiglenes rendelkezéseket kellett tenni, ha a végleges intézkedés annak idején létre nem jöhetett. De, hogy miért

kelljen azután, most 10 év mulva, ha a Ház ezt a 14. §-t elfogadja, hasonlóképen járni el, miért kelljen akkor, ha egyesség nem jöhet létre, ismét ideiglenes meghosszabbításhoz fordulni, azt nem vagyok képes belátni. Hiszen éppen az a kérdés, a körül forog a vita, hogy nem szűnik meg ipso jure a létszámra vonatkozó intézkedés s hogy ennek következtében a létszámra vonatkozó ujabb intézkedésekre nem is lesz föltétlenül szükség, hanem ipso jure érvényben marad a létszámnak az a megállapítása, melyet a 14. § tartalmaz, ha a törvényt nem módosítják. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Nem is az a kérdés, hogy minő módon fognak az illetékes tényezők eljárni akkor s minő eljárást követtek 10 év előtt. Ez belátásuktól, bölcsességüktől függött. Ez opportunitás kérdése. A kontroverzia tárgya az, hogy minő jogok adatnak a népképviseletnek, hogy fentartatnak-e a létező jogok a maguk épségében: ez a kérdés; és a miniszterelnök úr abbeli állítása, hogy 10 év mulva éppen úgy kell eljárni, bebizonyítottnak veszi éppen azt, a mit bizonyítania kellene. Ezt az érvelést tehát nem fogadhatom el. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De a miniszterelnök úrnak az az érvelése, a mely az egész vitában hallottak közül leginkább hasonlít megállható érvhez, az, hogy mit jelentene — és ezt a honvédelmi miniszter úr is magáévá tette utolsó beszédében — az a záradék, mely a 14. §-ba felvétetett, hogy tudniillik 10 év lefolyása előtt a kormányok tartoznak a parlamenteknek előterjesztést tenni: mit jelentene ez, ha 10 év mulva nem vesztené hatályát a mostani megállapodás? Ez az érv körülbelül így fejezhető ki: törvényben ne lehessenek oly intéz-

kedések, melyeknek nincs okuk és ha a törvényben foglalt valamely intézkedéseknek csak egy oka lehet, akkor vissza lehet következtetni abból az intézkedésből, hogy bent van a törvényben az is, a mi egyedül szolgálhat okul az illető intézkedésnek törvénybe való fölvételére. Ugy-e bár, ez az érvelés értelme?

No hát, t. Ház, megvallom, hogy ebből az érvből sem tudok semminemü megnyugvást szerezni. Mert annak, hogy a kormány 10 év mulva a létszámra vonatkozólag újabb javaslatot adjon be, annak lehetnek még számos okai, azon kivül, hogy a létszámra vonatkozó mostani intézkedés hatályát veszti.

Teszem azt, 10 év mulva megszünik a koronának ama praerogativája, hogy kizárólag ő élhet a kezdeményezés jogával a létszám kérdésében; 10 év mulva — a 14. §. intézkedése szerint is — indítvány tehető az egyik és másik törvényhozásban is a létszám megváltoztatása iránt. Hát, t. Ház, nem fog-e a kormány érdekében állhatni, nem fog-e a katonai kormányzat óhajtásai közé tartozni az, hogy 10 év mulva ismét biztosítsa a koronának a kezdeményezés kizárólagos jogát? És ebből a czélból nem kell-e a létszámra vonatkozó új törvényjavaslatot benyujtani? Nem elég ok tehát ez is? Ezt csak annak illusztrálásául mondom el, hogy oly intézkedésnek, mely e kormánynak kötelességévé teszi, hogy 10 év mulva új törvényjavaslatot adjon be, lehet még számos más oka, azon az egy okon kivül, hogy a mostani intézkedés hatályát veszti. Tehát nem helyes a visszakövetkeztetés a törvényjavaslatba bevett záradékból, arra az álli-

tásra, hogy 10 év mulva úgy, mint eddig, ipso jure megszűnik a létszám mostani megállapítása. Annyira gyönge lábon áll ez az érv, hogy erre alkotmányos biztosítékot építeni az alkotmány iránt igazán féltékeny parlament sohsem akarhat. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az elvi álláspont különben nagyon egyszerű. Minden törvény és a törvénynek minden intézkedése, mely világosan s határozottan bizonyos időtartamhoz kötve nincs, érvényben marad mindaddig, míg azt új törvény meg nem változtatja. *(Helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* Ez, gondolom, oly elv, a mely iránt semmi kétség nem lehet. Pedig a 14. § szerint a létszám megállapítása bizonyos időtartamhoz kötve nincs, tehát érvényben marad mindaddig, míg azt új törvény meg nem változtatja. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez, t. Ház, kétszer kettő négy. És végre is, akármint iparkodjanak mindenféle ügyességgel megmagyarázni azt, hogy valahogy ki lehet okoskodni a 14. §-ból ugyanazt az elvet, mely a mai törvény 11. §-ában világos szavakkal ki van fejezve, akárhogy sikerüljön ennek a felfogásnak így bizonyos valószínűségi látszatot adni, sőt minél jobban sikerül: annál nagyobb s annál elementárisabb erővel nyomul előtérbe az a kérdés, hogy, ha érdemileg ugyanazt tartalmazza e 14. §. és ha számos komoly tényezőnek a mostani szerkezet aggodalmat okoz, akkor miért nem állítják vissza a régit? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* E kérdés elől kitérni abszolute nem lehet. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr érezte ezt *(Halljuk! Halljuk!)* s azért utolsó beszédében fölvetette magá-

nak a kérdést. Elkezdte így *(olvassa)*: „De, t. Ház, miért nem járulok ahhoz — tudniillik a 14. § módosításához — azon értelemben, hogy az a kihagyott pont, melynek kihagyása minden aggodalom kútfeje, a szakaszba megint belevétessék.“ Megvallom, a miniszterelnök úr beszédje e részénél lépett kíváncsiságom a tetőpontra, *(Halljuk! Halljuk!)* mert ha erre tudott volna a miniszterelnök úr kielégítő választ adni, akkor nyert csatája lenne. De minő választ adott? *(Halljuk! Halljuk! olvassa.)* „Én a magam részéről, ha legkisebb kételyem volna az iránt, hogy ezen 14. § a legtávolabbról is csonkítja a magyar törvényhozás azon jogát, a mely az 1868. törvényczikk 11. §-ában foglaltatik, félretéve mindent, meg nem is gondolva, ki lesz felelős e dolgokért, bizonynyal egész határozottsággal magam követelném megváltoztatását. De, engedelmet kérek, midőn ellenkező meggyőződésben meg vagyok nyugodva az iránt, hogy ez így értelmeztetik, nem mondom, a Bécsben, tudom most is levő, czentralisták által, de azok által kiknek az ügy intézése kötelessége, mikor tudom hogy a magyar király valamely értelmezéshez más beleegyezést nem adhat, mint az osztrák császár: én a magam részéről e szakasz hiányos voltát a legtávolabbról sem tudom belátni.“

És ezzel punktum! Itt a miniszterelnök úr megint csak arra a szubjektiv meggyőződésére hivatkozik, hogy, ő szerinte, ez a szakasz nem tartalmaz semmi ujat. Arra a kérdésre, arra az evidens és önkénytelenül előtérbe nyomuló kérdésre, hogy, ha ugyanaz, mért nem teszik be a régi mondatot: nem tud semmi mással válaszolni, mint azzal, hogy ő nem lát

ebben sérelmet s nem fog járulni a régi szakasz szövegének visszaállításához. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Csodálatos, t. Ház, a miniszterelnök úr ugyane beszédben azt mondja, hogy csalhatatlan meggyőződést nem követel magának. *(Élénk derültség a baloldalon.)* Ha a miniszterelnök úr csalhatatlan meggyőződést nem követel magának, akkor az ily kérdésben, hol a szaktudomány összes képviselői egyetértőleg és az ország közéletének pártkülönbség nélkül legkomolyabb elemei aggodalmat fejeznek ki: ne szegezze ezzel szemben az ő egyéni meggyőződését, mikor nem is érdemleges változtatásról van szó, hanem, a mint ő mondá, csak arról, hogy bizonyos kifejezések, a melyek értelme úgy is bent van a törvényben, abba világosan felvétessenek.

De én a t. miniszterelnök úrhoz viszont egy kérdést intézek. *(Halljuk! Halljuk!)* Ő azt mondja, hogy nem fogja indítványozni, nem fogja elfogadni a 14. § visszamódosítását a régi szakasz szavai szerint, mert nem lát arra okot és ok nélkül semmit sem cselekszik. Ha a t. miniszterelnök úr valóban semmit sem cselekszik ok nélkül: akkor legyen szíves megmondani annak az okát, hogy e javaslat szerkesztésénél miért hagyta ki a régi rendelkezést? *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Vagy ha, mint én hiszem, e mondat kihagyása nem a t. miniszterelnök úr intenciójából eredt, hanem csak hozzájárult, akkor legyen szíves megmondani, hogy minő okból járult másoknak ily követelményéhez? Ezt jogunk van tudni, mert itt egyenlő elvekre fektetett javaslat megállapításáról van szó, tudnunk kell, minő okokkal támogat-

ták azok, a kik e módosítást követelték, e módosítás megtételét? *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Egyébiránt, erre a kérdésre a t. miniszterelnök úr implicite már megfelelt s azt hiszem, ha alkotmányos biztosítékokat implicite akarunk a törvényekben találni, akkor nyilatkozatainak méltóságát sem sértem azzal, ha implicite keresek bennök oly felvilágosításokat, a melyeket határozott szavakkal nem ad meg. *(Halljuk! Halljuk! a baloldalon.)*

A t. miniszterelnök úr — a mint mondja — meg van győződve arról, hogy minden illetékes tényező, a mely e törvény megalkotására befolyt, azt éppen úgy magyarázza, mint ő, hogy t. i. az a dolog lényegében nem tartalmaz eltérést a 11. §. rendelkezésétől. E szerint, t. Ház, stiláris módosítvánnyal állunk szemben, *(Élénk derültség és tetszés a bal- és szélső balon.)* mert a módosításnak vagy tárgyi tartalma van, vagy tisztán formai dolog. *(Úgy van! balfelől.)* Ez elől nincs kitérés. Vagy dolgot változtattak meg, vagy csak szavakat, ugyanazon gondolat kifejezésére, s ekkor stiláris módosítással állunk szemben. És már most méltóztassanak visszagondolni az utolsó napokban történtekre. *(Halljuk! Halljuk!)* A saját pártja kebelében fölmerült aggodalmakkal szemben, napokig tartó vita után, a t. miniszterelnök úr, hogy a vihart lecsillapítsa, kénytelen volt állásának egész súlyát latba vetni és a kabinet-kérdést fölvetni. *(Úgy van! a bal- és szélsőbal felől.)* Hát, t. Ház, stiláris módosítások fentartására történik-e ilyesmi? *(Élénk tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Továbbá azt mondják, a miniszterelnök úr köteles volt lojalitásból fölvetni a kabinetkérdést, mert ő a másik állam kor-

mányával szemben elvállalta a kötelezettséget, hogy ezt a szerkezetet keresztülviszi. De miután ez, a miniszterelnök úr állítása szerint, a lajtántúli kormánynak — ha ugyan ettől származik a módosítás — csak stiláris kedvtelése volt: annyi súlya, annyi tekintélye sincs a miniszterelnök úrnak, annyi súlya, annyi tekintélye sincs egész Magyarországnak, *(Élénk tetszés a bal- és szélső balon.)* hogy a lajtántúli kormány az ő irálybeli izlését nekünk feláldozza?! *(Élénk tetszés a bal- és szélső balon.)* Ez, t. Ház, igen szomoruan illusztrálná Magyarország tekintélyének azt az óriási növekedését, melylyel a t. miniszterelnök úr dicsekedni szokott. *(Tetszés balfelől.)*

De, t. Ház, nem is így áll a dolog. Nem hiszek én abban a nagytekintélyü növekedésben, melyet a miniszterelnök úr az ő kormányzati gyümölcseként szeret feltüntetni. Hiszem igenis azt, hogy Magyarország alkotmányos állapotainak szilárdsága iránt, Magyarország fejlődési képessége, Magyarország jövője iránt megerősödik a hit Európaszerte, látván, mire képes e nemzet; látván azt az áldozatkészséget, melyet minden téren tanusít; látván, hogy oly alkotmányos állapotok, melyeket keletkezésük idejében a rosszakarat csak mulékony epizódnak szeretett mondani, gyökeret vernek, megerősödnek a nemzet életképessége által. És e tekintetben minden nap, minden év, mely elmúlik, ád az idők szentesítéséből valamit az alkotmányos állapotokhoz s az ország törvénybiztosította függetlenségének a tényleges biztosítékaihoz.

Ebben hiszek. De a miniszterelnök úr működésének ily eredményében nem hiszek. Azt azonban ismét nem hiszem, hogy odáig sülyedtünk volna, — és

annyi durvaságot lajtántúli szomszédainktól nem tételezek fel, hogy, ha valóban csak formai módosításról van szó, ők öt percznyi habozás vagy nehézség nélkül hozzá ne járulnának Magyarország óhajához. *(Zajos helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Itt tehát dolgokról van szó, nem puszta formáról, mégpedig nagyon komoly dolgokról. Mert ha az ok és okozat harmoniájának törvényeit, a logikai következtetés minden alapját nem akarjuk lerontani: lehetetlen elhinnünk, hogy ily nagy tünetek, ily nagy nehézségek, ily aprólékos, ily, mondhatni, frivol alapon támadnának. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)* Valóban itt alkotmányunk egyik biztosítékának legalább is kétségessé tételéről van szó. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És mit mondjak ama pótbiztosíték jellemzésére. *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* melyet a t. miniszterelnök úr törvény helyett ajánl nekünk? Egy nyilatkozat, melynek tartalmát nem akarom bírálni — mert hisz tulajdonképen az illető szakasz tárgyalásánál tennék meg azt — mondom, egy miniszteri nyilatkozatot vennének jegyzőkönyvbe, mely azt tartalmazza, hogy a szakaszt így és így kell értelmezni. Hát, t. Ház, kérdem én, ha magában véve ily eljárásnak lehetne alkotmányjogi és törvényhozói ereje, a mit tagadok, vajjon minő súlya lehetne ennek, ama körülmények tekintetbe vételével, melyek közt létre jött? Minő súlya lehetne ily kormány-nyilatkozatnak akkor, mikor a tárgy fölött való vitában a kormány-nyilatkozatok egymással homlokegyenest ellenkeznek? Minő súlya lehetne ily kormány-nyilatkozatnak, midőn az egész eljárásban az őszinteségnek

az a hiánya tűnik elénkbe, mely politikai erkölcseink jellemzéseként talán ép oly szomoru, a mennyire sérelmes magára az alkotmányra a 14. §-ban foglalt intézkedés? *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balon.)*

T. képviselőház! Mit jelentsen az egyáltalában, hogy a törvényhozás, törvényalkotás közben meggyőződvén egy alkotandó törvényszakasz értelmének a homályosságáról, nem teszi azt, a mi legegyszerűbb, hogy azt világossá tegye magában a törvényben, *(Élénk helyeslés a bal- és szélsőbal felől.)* hanem öntudatosan egy homályos szövegben állapodik meg és melléje ragaszt egy magyarázó miniszteri nyilatkozatot? *(Derültség a bal- és szélsőbal felől.)*

Hiszen, t. Ház, előfordulhat az, hogy a törvények értelmezésében, később, a törvény megalkotásakor előre nem látott kételyek merülnek fel: akkor azután a törvénymagyarázatnak egyedüli hiteles és megnyugtató formája egy új magyarázó törvénynek a megalkotása. De a törvényalkotási munka kellő közepén, mielőtt egyetlen egy törvényhozási tényező határozott volna, tudva és belátva homályos törvényt szövegezni, megalkotni és azután magyarázatot iktatni melléje: *(Derültség bal- és szélsőbal felől.)* erre én azt állítom, t. Ház, hogy magának ennek az eljárásnak példátlan jellege előre lerontja mindazt a hitelességet, a melylyel különben talán birhatna. *(Élénk helyeslés bal- és szélsőbal felől.)*

És, t. Ház, tegyük fel, hogy a t. miniszterelnök úr javasolta módszer valóban a törvényhozás összes tényezőinek a hozzájárultával történt, — ámbár az előttem korántsem bebizonyított tétel, hogy ily miniszteri nyilatkozat a korona tekintélyét ebben a

kérdésben egyáltalában engageálja — de, tegyük fel, akkor is hogyan áll a dolog? *(Halljuk! Halljuk!)*

Azt hiszem, t. Ház, nem mondom ezt tiszta frázisként, hanem mindnyájunk szivéből beszélek, midőn azt óhajtom, hogy jelenleg uralkodó koronás királyunkat az úr Isten nagyon sok évig tartsa meg, *(Élénk felkiáltások: Éljen a király!)* de utóvégre a legjobb királyok is halandók és feltéve, de meg nem engedve, hogy ez a nyilatkozat az uralkodóra bármely kötelezettséget rójjon, tisztán és kizárólag a jelenlegi uralkodóra róná azt, mert az uralkodó utódait kötelezik annak törvényhozói cselekményei, vagyis a törvények, melyeket az uralkodó szentesített: kormányzati tényei azonban nem. *(Igaz! Úgy van! bal- és szélsőbal felől.)*

A véleményezett hozzájárulás pedig valamely miniszteri nyilatkozathoz nem törvényhozói, hanem kormányzati cselekmény. És azt a legjobb esetet téve fel, — mit én el nem fogadhatok — legfeljebb bizonyos becsületbeli kötelezettséget ró a jelenlegi uralkodóra, mely, megengedem, sőt állítom, addig, a míg ő él, erkölcsileg minden más biztosítékkal felér; de miután az ő élete is a halandóság sorsának van alávetve: alkotmányos biztosítékul, a melynek túl kell élni minden emberi életet, azt semmikép sem fogadhatjuk el. *(Hosszantartó élénk helyeslés balfelől.)*

T. Ház! A tárgynak e részével végeztem. De, szerintem, az itt felvetett alkotmányjogi kérdéssel egyenrangu nagy fontosságuk van azoknak az aggályoknak, melyek a magyar állami nyelv méltóságának és művelődésünk nemzeti jellegének szempontjából itt fölmerültek. Ezek a szempontok, melyeknek, szerin-

tem, nagy fontosságuk volna még akkor is, ha védőszervezetünkben semmi módosítás nem történnék, eddig nem ismert aktualitási fokot nyertek abban az intézkedésben, a mely a tiszti vizsgát kötelezővé tette s azokat, kik a tiszti vizsgát letenni nem képesek, egy további szolgálati évvel sujtja, a mely szolgálati év minőségéről igen érdekes felvilágosításokat nyujtott nekünk az igen tisztelt honvédelmi miniszter úr. *(Derültség és tetszés balfelől.)*

T. képviselőház! Én elég sérelmesnek tartottam a mai állapotot is. Mert annak az elvnek a fentartása által, hogy az elméleti tiszti vizsgát is német nyelven kell letenni, az, hogy minő mértékben lehessen e szabály alól kivételt tenni, utóvégre is minden egyes tisztvizsgáló küldöttség belátására volt bízva. És sérelmes állapot az, hogy ez által a magyar nemzeti nevelésben részesülő ifjak számára, a méltányosság ellenére, a paritás elvével s a magyar állam méltóságával össze nem egyeztethető módon megnehezítették egy közös intézményben a tiszti kardbojt elnyerését. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezt elég sérelmesnek tartottam és követeltem már pár év óta ennek az intézménynek a módosítását. De képzelhető, hogy valaki, a ki az ú. n. kényes kérdések fölvetésétől irtózik, ezt az állapotot úgy, a hogy fennáll, tűrhetőnek találta mindaddig, míg olyas valamiről volt szó, a mi az illetőknek szabad akaratától függött, hogy t. i. akarnak-e tiszti rangra pályázni vagy nem. De abban a pillanatban, midőn a tiszti vizsgálat letételét rájuk nézve kötelezővé teszik, midőn annak le nem tétele súlyos, egész jövő-

jükre kiható hátrányokkal jár: abban a pillanatban a tiszti vizsgálat nyelvének a kérdése egyszerre roppant erővel lép előtérbe. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Sajátságos hangokat hallottunk e tekintetben, e vita folyamában, olyanokat, a melyek engem arra kényszerítenek, hogy a német nyelv tanításának kérdésével is foglalkozzam. *(Halljuk! Halljuk!)* Hallottuk ugyanis, hogy a kormánypárt padjairól összeköttetésbe hozták a tiszti vizsgálat nyelvét és az ott fölmerülő nehézségek kérdését a német nyelv sikeresebb tanítására irányuló törekvésekkel.

T. képviselőház, principis obsta. Minden ilyen veszedelmes szikrát, szerintem, el kell tiporni, mielőtt a legkisebb lángocskát is felvethetné. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Én a törvény ama rendelkezésének, mely középiskoláinkban a német nyelv tanítását kötelezővé tette, barátja vagyok, ahhoz szavazatommal hozzájárultam és ennek következtében, ha az a tapasztalás merül fel, hogy ez a tanítás a kellő sikert el nem éri: nem lehetek ellenzője annak, hogy a kormányzat megtegye a megfelelő intézkedést e tanítás sikeresebbé tételére, épp úgy, a mint elvárom ezt abban az esetben, ha például a földrajzi vagy a számtani oktatás terén hasonló jelenségek merülnének föl. *(Helyeslés a bal- és szélső balon.)* Tehát eddig, t. képviselőház, nincs semmi nehézség. De ennek egyszerü konstatálása nem vezet minket odáig, hogy e kérdésnek az összefüggését vagy össze nem függését a tiszti vizsgálat nyelvének a problemájával felderítsük. Tisztába kell jönni az iránt, milyen fokig lehetséges egyáltalában

valamely idegen nyelv tanítását általánossá tenni, milyen fokig kivánatos annak sikerét a tanulók átlagánál elérni, hogy tudhassuk, lehet-e ezen az uton a tiszti vizsga nyelvi nehézségeit megkerülni. *(Halljuk! Halljuk!)*

A német nyelv tanításának kétféle czélja van: az egyik gyakorlati, a másik közmüvelődési. A gyakorlati czél az, hogy a tanuló azt a nyelvet a köznapi élet szükségeihez képest használhassa és így akadályra ne találjon ott, a hol annak használatára az ő hivatása teljesitésében rászorul. Ez a gyakorlati czél. És annak a czélnak a mi földrajzi fekvésünk és közjogi helyzetünknél fogva kétségtelen fontossága van. A másik a közmüvelődési czél. Nagyon kivánatos közmüvelődési szempontból, hogy a mi ifjaink az élő nagy kulturnyelvek egyikét birják, hogy azokhoz a szellemi kincsekhez hozzáférhessenek, hogy azokat a szellemi tőkéket kiaknázhassák, a melyek különösen a német kulturának általam mindenkor bámult nagyszerü épületében találhatók. *(Helyeslés a bal- és szélső balról.)*

T. Ház! Eddig még semmi kétség nem merül fel. De egészen máskérdés az, valamely nyelvet elsajátitani addig a fokig, hogy azt a köznapi élet szükségeihez képest használhassuk; hogy ama szellemi kincshez hozzá lehessen férnünk; és egészen más, elsajátitani addig a fokig, hogy azon a nyelven tudjunk gondolkozni, eszméinket képezni, abban a nyelvben tudjunk tudományos fejtegetésekbe bocsátkozni. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)*

Ez, t. Ház, kivételes elméknek sikerülhet; különös tehetséggel és főképpen nyelvtanulási tehetség-

gel megáldott elmék elérhetik azt, hogy több nyelvet egyenlő biztossággal, szabatossággal kezeljenek, eszméiket több nyelven képezzék; hogy minden eszmére kifejezést tudjanak találni több nyelven: de a nagy átlagtól ezt követelni, ezt kívánni lehetetlen. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* A nagy átlagnál, a tehetségek nagy átlagánál az eszmeképzés, a gondolkozás egészségesen csak egy nyelven történhetik. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Mindnyájan találkoztunk már életünkben oly egyénekkel, a kik több nyelvet tudtak és a vége az volt, hogy egyetlenegy nyelvet sem tudtak szabatosan; és tapasztaltuk mindnyájan, hogy ezeknél a kifejezési szabatosság hiánya visszahat az eszmék képződésére is és hogy nem tud világos gondolatokat megérlelni, logikát és erős gondolkodást kifejteni az az elme, melyben nyelvzavar uralkodik. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Úgy, hogy, t. képviselőház, egy idegen nyelv ráerőszakolása olyan mértékben, hogy abban gondolkozni, hogy abban tudományos fejtegetéseket megtenni képesek legyenek, ez az átlagszerü képességeknél két eredmény közül az egyikhez mulhatatlanul elvezet: *(Halljuk! Halljuk!)* vagy az egyik eredményhez, az elme erejének a megtöréséhez, az elme egységes működésének a megzavarásához, vagy a másikhoz, az ősnyelv kiszorításához, és az idegen nyelvnek főpolczra emeléséhez. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)*

T. képviselőház, ezek, gondolom, oly paedagógiai igazságok, a melyeket senki sem tagadhat. Már most, t. képviselőház, ha mi azt kívánjuk ifjainktól, azoktól az ifjaktól, a kik nem elfogulatlanul, hanem

sorsuk miatt remegve, előttük ismeretlen, talán nem mindig jóakaratu vizsgáló bizottság előtt megjelennek, hogy ők idegen nyelven fejtsék ki tudományos ismereteiket abban a sok tantárgyban, a melyek a tiszti vizsgánál előfordulnak: akkor azt követeljük tőlük, hogy a német nyelvet abban a fokban birják, a mely fokban, ha el akarjuk velük sajátíttatni, ez az átlagnál csupán a hazai, csupán a nemzeti kultura öseredeti tipusának a rovására történhetik. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)* Szolgálok példával saját tapasztalásomból. *(Halljuk! Halljuk!)* Én türhetőleg birom az angol nyelvet, nincs az az angol remekíró, a kinek a művét ne volnék képes eredetiben élvezni és ha a hadsereg szolgálati nyelve véletlenül az angol volna, én ennek a követelménynek teljesen meg tudnék felelni. De csak e napokban kért egy angol ismerősöm, hogy világositsam fel a véderőjavaslat kérdéses szakaszai felől. Az a kinlódás, t. Ház, a melynek ki voltam téve a magyarázat közben, az szolgál nekem legnagyobb érvül annak a konstatálására, hogy minő helyzetben volnék én, ha nekem példának okáért angol nyelven kellene a magyar közjogból vizsgát tennem. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezeket, t. Ház, abból a czélból mondom el, hogy a német nyelv tanításának tökéletesbítése semmivel, egy hajszálnyival sem járulhat a tiszti vizsgálat kérdésének a megoldásához. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Tehát ha ezzel a kérdéssel foglalkozunk és azt megoldani akarjuk, szabadulnunk kell attól a homályos hittől, hogy az a nehézség, melyet a magyar ifjúság a német vizsgálati nyelvnél tapasz-

talt, bármiképpen is enyhülhetne a német nyelv tanításának a tökéletesbítése által. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert ismétlem, ha odáig akarnók ezt vinni, akkor megadnók a német nyelvnek közművelődésünkben azt a szerepet, melylyel hajdan a latin nyelv birt és akkor nemcsak a katonai szolgálatban, hanem a társadalomban is a magyar nyelv Mannschaftssprache lenne: a nemzet szellemi vezető osztályainál, a nemzet szellemi életének csúcsain pedig másodsorba szorulna. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Pedig, t. Ház, attól, hogy a mi kulturánk nemzeti tipusát megtartsuk államiságunk egyik oszlopa és nélkülözhetetlen előfeltételeképen, attól senki fia kedveért nem szabad tágítanunk. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez nem jelenti a tudatlanságot, nem jelenti az izoláltságot, nem jelenti azt, hogy nem akarunk szellemi összeköttetésbe lépni az idegen nyelvek szellemi kincseivel, hanem azt jelenti, hogy nemzeti egyéniségünknek e momentumát nem gyengíteni, de erősíteni, de fejleszteni akarjuk. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

És t. képviselőház, sajátságos jelenség az, hogy a mint a jelenlegi vita folyamán a t. honvédelmi miniszter úr felénk fordul és azt mondja: „Itt most véderőről van szó, ne tessék kulturáról beszélni". *(Derültség a bal- és szélső baloldalon)* szintúgy az 1868-iki véderő-vita alkalmával is a nemzeti kultúra és a nemzeti egyéniség a vitatkozás egyik kiemelkedő momentuma volt. És nem tagadhatom meg magamtól azt, *(Halljuk.)* hogy el ne olvassam, a mikor e tekintetben Kerkápoly Károly, akkor a véderő-bi-

zottság előadója és később a honvédelmi miniszteriumban államtitkár, tehát oly egyén, a kinek nyilatkozatai ennél az alkalomnál nem csupán egyéni súlylyal birnak, a nemzeti kulturáról mondott. *(Halljuk!)*

Ghyczy Kálmán képviselő hozta fel a vita folyamán azt a veszélyt, mely Magyarországot nemcsak a fegyverek erejében, hanem a nyugati kultura abszorbeáló hatásában is fenyegeti. És erre Kerkápoly Károly ezeket mondá záróbeszédében *(Halljuk! Olvassa)*: „Megállhatunk, ha harczolunk mindazon fegyverrel, melylyel ellenünk harczolnak, ha a nyugati kulturának ellenébe szegezzük“ — ez a kifejezés kissé talán éles, én nem használnám, de akkor használták — „a mi kulturánkat, azon sajátszerű kulturánkat, a mely — ha ez a nemzet elenyészne — felváltathatnék talán egy nagyobbal és fényesebbel; de semmi esetre sem olyannal, mert ez egyetlen és eredeti a maga nemében, éppen úgy, mint egyetlen és eredeti ez a nép, a melynek sajátja, mely Ázsiából, a szolgaság hazájából költözvén át ide, sajátszerű tüneményként fennállott alkotmányának várát, csirájá̀t már magával hozta és egy ezredéven át megtartani birta. *(Élénk helyeslés.)* Ezen kultura fejlesztése, e kultura segítségével történő ellenállás a nyugati kultura reánk hatásának, teszi teljessé azon missziót, a melyről Komárom város t. képviselője szólt, pozitiv értéket is kölcsönözvén annak. E nélkül e misszió csak negativ becsü lenne, mely gátolná, akadályozná a rosszat, de nem lenne benne semmi pozitiv jó. Ez pozitiv becset kölcsönöz annak, olyat, mit a világ összessége nélkülünk teljesíteni, mit helyettünk az egész világ megtenni nem képes.“ *(Élénk tetszés.)*

T. képviselőház! Akkor, 1868-ban, midőn hosszú küzdelem után, a nemzet szívóssága kivivta az alkotmány helyreállítását, akkor a mi kulturális egyéniségünknek e hangoztatása, annak hamisitatlan fentartására irányuló határozott akaratunk elismerésre talált az egész külföldön. Ma ismét nagyon emelkednek oly hangok, melyek a régi félreértés megújulására emlékeztetnek, a mely köztünk és nyugoti szomszédaink között körülbelül egy évezred óta fennáll. Egy évezred óta, mert én is osztom Jókai Mór t. képviselőtársam rokonszenvét Németország, mint hatalom iránt, a német elem, mint nemzeti elem iránt; én is a legbölcsebb államférfiúi tettnek, mely Magyarországon történt, tekintem első királyunk abbeli elhatározását, hogy ő a nyugateurópai néprendszerhez kívánt csatlakozni. De ezt az elhatározást születésének első pillanatától kezdve félreértés kisérte. A mi igen t. nyugoti szomszédaink, látván, hogy mi irántuk barátságos indulattal viseltetünk, hogy mi tőlük szívesen tanulunk, ezt akként magyarázták, hogy ők minket le is igázhatnak politikailag és szellemileg — és évszázadokon át folyt ez a küzdelem.

A nagy Németországban, úgy látom, kihaltak ezek a hangok, melyek a magyar elemet, mint feleslegest, mintegy abszorbeálni akarják; sajnos, nem haltak ki közvetlen szomszédainknál. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Éppen a bécsi sajtóban, az e törvényjavaslat fölött kifejlett vita alkalmával, ismét találkoztam azokkal a mondatocskákkal, a melyek Magyarország önálló, nemcsak önálló politikai, de önálló nemzeti, de önálló kulturális létre irányuló akaratát gyermekes dacznak, kicsinyesség-

nek csúfolják. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)*

T. képviselőház, ilyen félreértésekre nem szabad alkalmat adui. Nem is oly kicsinyes, nem is oly korlátolt elme szüleménye az a mi ragaszkodásunk nemzeti egyéniségünk hamisitatlan voltához; annyira nem az, hogy én, ha szivemnek minden dobbanása *(Halljuk! Halljuk!)* nem fűzne is elválaszthatatlanul nemzeti egyéniségünkhöz, ha egy semleges európai államférfiú eszével gondolkozhatnám: a nyugot-európai kulturára nézve nem vívmánynak, hanem bajnak, hanem veszélynek tartanám e nemzeti egyéniség minden gyengitését. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert tessék csak a térképet megnézni. Hiszen a Kárpátok és erdélyi havasok által környezve ez az ország a nyugot-európai néprendszernek és ez által a nyugat-európai kulturának előretolt őre, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* de egy ilyen előretolt vár őrségében ha nincs meg az az elszánt szellem, ha nincs meg az az elementáris erő, a melyet csupán erős nemzeti tudat ad, akkor ez az őrség nem teljesítheti kötelességét. *(Élénk, hosszas helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Önök ezt így, általánosságban úgy látszik, nem fogják tagadni, el fogják ismerni. De akkor azután méltóztassanak ebből levonni a következményeket. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Minthogy a tiszti vizsga minden művelt ifjúra nézve kötelezővé van téve, súlyos következmények terhe alatt, az alternativa két ága közül az egyiket el kell fogadni: vagy oda kell módositani művelődésünk

egész irányát, hogy a tiszti vizsgálat német nyelve akadályul ne szolgáljon; hogy ifjaink átlaga ezt a nyelvet, nem csupán a szolgálati, de a tudományos igények mérvében is tanulja meg — és hogy ez hova vezet, azt bátor voltam kifejteni; ha ezt meggondolja a magyar ember, nem akad, a ki akarja; vagy ha ezt nem, akkor biztosítékot kell adni ifjainknak, hogy az elméleti tiszti vizsgálatot magyarul tehessék le. Mert ha sem az egyiket, sem a másikat nem teszik, akkor áll az, a mit bevezető beszédemben lelketlenségnek mondtam *(Élénk helyeslés balfelől.)* és a mit ma újból lelketlenségnek mondok: a magyar ifjakat kiteszik annak, hogy magyar müvelödési irányukat, magyar nemzeti nevelésüket egy közös intézménynél büntetéssel illessék. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Azt mondják önök, uraim, hogy itt van a biztosíték: a határozati javaslat. Ha önök e kérdésben megelégszenek e határozati javaslattal, éppen úgy járnak el, mint a 14. §-nál az alkotmányjogi biztosítékkal. Ott kirántják alkotmányos biztosítékaink talpazatának egyik gránit-koczkáját és egy törékeny agyagutánzatot tesznek helyébe; *(Élénk tetszés balfelől.)* itt, midőn országunk jövőjéről, annak virágáról van szó, ezt önök törvényes biztosíték helyett minden egyes vizsgálóbizottság kegyelmébe ajánlják. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez igenis így van, t. Ház, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* mert bátor voltam bevezető beszédemben illusztrálni — és ahhoz nem adok semmit, sem abból vissza nem vonok semmit — hogy az a határozati javaslat mit jelent, mit biztosít, midőn csak arra

nézve foglal magában utasítást, hogy egyes tantárgyak részleteiből a vizsgálat magyar nyelven legyen letehető.

És most még a honvédelmi miniszter úr is segítségemre jött. A honvédelmi miniszter úr ugyanis utolsó beszédében erre a pontra visszatért, fel akart bennünket világosítani, hogy ebben a határozati javaslatban teljes biztosíték van. És ha ez volt az ő szándéka, akkor csak mégis feltehető, hogy a legkedvezőbb magyarázatot füzte hozzája. És — mégis — hogyan rekapitulálja a határozati javaslat tartalmát? *(Olvassa.)*

„Minthogy e mellett azonban szabadságában fog állani az egyéves önkéntesnek a vizsga közben és nevezetesen nehezebb tantárgyak behatóbb fejtegetései alkalmával az állam nyelvét használni, stb.“ *(Élénk derültség balfelől.)* Tehát a vizsgálóbizottság belátásától és jóakaratától függ meghatározni, hogy mi az általánosság, mi a részlet; a vizsgálóbizottság jóindulatától függ meghatározni, hogy mi a nehezebb, mi a könnyebb tantárgy; *(Úgy van! balfelől!)* a vizsgálóbizottság jóakaratától függ meghatározni azt, hogy mik a behatóbb fejtegetések, mik nem. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Már bevezető beszédemben mondtam, t. Ház, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy az egyéves önkéntesek helyzetének a súlyosbitását, a második önkéntesi évet, társadalmilag oly károsnak tartom, hogy habár volna annak — a mit én nem hiszek vagy csak igen szerény mértékben — katonai eredménye: ez a csekély katonai eredmény nem éri meg azt a társadalmi kárt, melyet az okoz. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ám tegyék

meg, ha ez a meggyőződésük; de ahhoz azután mégis csak ragaszkodjanak, hogy a magyarság ne legyen büntetésnek, ne legyen kivételes helyzetnek az alapja. *(Élénk helyeslés balfelől)* de ahhoz azután ragaszkodjanak, hogy ha a törvény által e súlyos terhet rárójják ifjainkra, törvény által adjanak neki biztositékot arra, hogy az elméleti tiszti vizsgát magyar nyelven tehessék le. *(Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Lehetetlen, hogy akadjon magyar ember — én senkiről ily rossz véleményben nem vagyok, hogy feltegyem róla — a ki ez eszméknek a súlyát ne érezze. Mi aztán itt a kibúvó? Hivatkozás a felségjogokra.

T. képviselőház! A miniszterelnök úr, felbátorítva Josipovich t. képviselőtársam előrenyomulása által, *(Derültség balfelől)* szintén a vita végén, miután e tárgyat már széles mederben megbeszélték volt, hivatkozott arra, hogy az 1868-iki törvény sem tartalmazza a tiszti vizsgálat nyelvének a meghatározását, mégpedig azért nem — a mit, nem tudom, honnan következtet — mert az ama tárgyak közé tartozik, melyek az 1867: XII. törvényczikk szerint, mint a hadsereg belszervezetére, vezényletére vonatkozók, a király jogai közt tartatnak fenn.

Mindenekelőtt azt jegyzem meg, t. képviselőház, hogy az a körülmény, mert az 1868-iki törvény valamit nem tartalmaz — nem tekintve most a felségjog kérdését — nem szolgálhat érvül arra, hogy azt ne legyen szükséges törvénybe iktatni most. *(Úgy van! balfelől.)* Hisz' a katonai szervezkedés terén felhasználták a két évtizen át tapasztaltakat és sokat mó-

dosítottak az 1868-iki törvény intézkedésein. Ha tehát más irányban a tapasztalás minket bizonyos követelmények szükséges voltára vezet, a melyek nem lebegtek az 1868-iki törvényhozás előtt, a mikor még semmi tapasztalásunk sem volt az általános védőkötelezettség működéséről: ez nem érv arra, hogy azokat most az 1868-iki törvényhozás szelleméből kifolyólag létesíteni ne kelljen. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Ezt csak mellesleg.

De hogy állunk a felségjogból levont érveléssel? Az 1867. XII. törvényczikk azt mondja, hogy mindaz, a mi a hadsereg vezényletére és belszervezetére vonatkozik, őfelsége kizárólagos jogai közé tartozik. De hát oly szabatosak-e ezek a kifejezések, hogy más törvényektől magyarázatot, körülírást ne igényelnének? Hát 1868 óta nem hoztunk-e oly törvényeket, a melyek a korona jogainak a körét tágítják, oly téren, a melyen eddig csak a törvényhozás többi tényezőivel együtt gyakorolta azokat? Hát a szolgálat időtartamának a megállapítását, a tartalékosokról szóló 1888. évi törvény által, legalább a 4-ik éven belül, nem ruháztuk-e át a korona jogai közé? *(Úgy van a baloldalon.)*

Azt hiszem, t. Ház, hogy mikor ott, a hol valódi szükség forgott fenn, a nemzet nem habozott a korona jogkörét tágítani, minden loyalitás mellett is lehet koronás és alkotmányos királyunkhoz járulni és tőle azt kérni, hogy a hol a törvényes biztosíték szükségét a tapasztalás kimutatta, e törvényes biztosíték megadásához járuljon. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez az egyik, t. képviselőház. De valóban hozzányúlunk-e a korona jogaihoz? Ha „belszerve-

zet és vezénylet“ szavakat magyarázgatjuk és ebből vonunk le következtetéseket; ha mindazt, a mi a vezénylet és belszervezet fogalma alá vonható, a törvényből ki akarjuk hagyni: akkor e javaslatnak is számos szakaszát ki kell abból törülni. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Ki kell törülni nevezetesen — hogy csak ennél maradjak — az egyévi önkéntesekre vonatkozó majdnem minden intézkedést. Mert nincs-e a törvényben az, hogy az egyéves önkéntest nem lehet a laktanyában való lakásra szoritani? Nincs-e a törvényben az, hogy az egyéves önkéntes, ha a tiszti vizsgálatot letette, okvetlenül tisztté, vagy hadapróddá nevezendő ki? Hát, t. Ház, van-e valami, a mi inkább tartoznék a vezénylethez, mint a fejedelemnek az a joga, hogy a katonai kinevezéseket minő praemisszák szerint eszközölje? Hogy a tényleg szolgálatban levő egyénektől a szolgálat minő módját igényelje? Van-e ennél, hogy barbár kifejezéssel éljek, belszervezetibb dolog? *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Hát, t. Ház, ezt a fogalmat, „vezénylet, belszervezet“, részleteket szabályozó törvények irják körül, a törvényhozás minden tényezőjének s így a királynak is a beleegyezésével. És ha vezérfonalat keresünk a fennálló törvényben, azt fogjuk találni, hogy ámbár rezervált királyi jog a belszervezet és vezénylet: mégis az eddigi törvényben és ebben a törvényjavaslatban is bent van az, a mi a magyar államiság és a polgárok szabadsági és állampolgári jogainak a biztositékaihoz tartozik, ha szorosan véve a belszervezethez tartoznék is. *(Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Benne van például az, hogy a magyar újoncokat csak a magyar csapatokhoz lehet

tenni. Ez is belszervezeti kérdés, de ez a magyar államiság egyik biztosítéka, tehát benne van a törvényben. Benne vannak az egyéves önkéntesekre vonatkozó abbeli intézkedések, melyeket idéztem, mert ezek körülírásai azoknak a biztosítékoknak, a melyek mellett bizonyos müveltségi fokot elért egyének a hadseregben szolgálnak. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Tehát, ugyanezt az eszmelánczolatot követve, a dolog természeténél fogva oda jutunk: hogy a tiszti vizsgálatnak magyar nyelven való letehetése, mint a magyar államiságnak nem csekély jelentőségü biztosítéka, mint annak a biztosítéka, hogy a törvényben különben nekik adott jogokat az ifjak tényleg érvényesíthessék, ha az valaha felmerül, a mit 1868-ban előre nem láthattak, törvény által nyerjen biztosítást és hogy az 1867-ik évi XII. törvény szellemében az nem számítható ama belszervezeti és vezényleti kérdésekhez, melyekben a törvényhozás többi tényezőinek a hozzászólása ki van zárva. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)*

De ha a tiszti vizsgálat kérdése, hogy úgy mondjam, mellőzhetlen korollárium ennek az egész javaslatnak *(Helyeslés balfelől.)* fel kell vetnem egy más kérdést is. Nem új kérdés, nem új követelmény, mint ezt Andrássy Gyula gróf t. képviselőtársam mondani szíves volt, hanem a delegácziók által régibb időkben többször már el is fogadott és azóta általuk mindig hangoztatott követelmény, a magyar tiszti nevelés kérdése. *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)* Erről, t. Ház, keveset mondok ezúttal, mert a kérdés ez oldalát Kaas Ivor t. képviselőtársam kimerítően megvilágította.

A magyar tiszti nevelés követelménye, szerintem, mellőzhetetlen korollárium annak, hogy államiságunknak magyar nemzeti kultura felel meg *(Helyeslés balfelől.)* és hogy e nemzeti kulturának minden magyar ember tagja; hogy azon nem szabad rést ütni; hogy tehát intézményt, mely a magyar államnak is intézménye, tudniillik a közös hadsereget nem szabad arra felhasználni és nem szabad annak nevében azzal a követelménynyel fellépni, hogy a kik abban müveltségük útján bizonyos fokozatot akarnak elérni, azt nem magyar, hanem más műveltség útján érjék el. *(Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát e törekvés visszautasítására egy röpke szót találtak fel. Andrássy Gyula gróf t. képviselőtársam mondotta ki először. Nagyon megtetszett a t. honvédelmi miniszter urnak, *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* a ki azt rögtön magáévá is tette, tudniillik „a nemzeti kulturának bevitele a közös hadseregbe". Hát ez így nagy hangzású szó, t. Ház és bizonyos meggondolatlan ijedelem előidézésére teljesen alkalmas. *(Derültség balfelől.)* De hát mit jelent ez: bevinni a nemzeti kulturát a közös hadseregbe? Hisz' a hadsereg általában nem kulturális intézmény, a hadseregnek nem czélja az, hogy a kulturát terjeszsze, tehát nem kulturális intézmény. *(Úgy van! balfelől.)* A hadsereg külön kulturájáról, vagy többféle kulturájáról beszélni, ezt a szavak olyan egymáshoz fűzésének kell tekintenem, melynek értelmét nem vagyok képes felfogni. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De ha úgy vesszük és úgy értelmezzük ezt a mondást, hogy a magyar kulturát bevigyük a közös hadseregbe, — ha ezt úgy értelmezzük, hogy minden

magyar ember, ki a hadseregben szolgál, magyar nemzeti minőségét minden gyengítés nélkül megtarthassa: akkor elfogadom annak a szükséges voltát, hogy a magyar kulturát a közös hadseregbe bevigyük. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És erre vonatkozólag, t. Ház, idéznem kell az 1868-iki vitában mondottakat. Nem azokat, miket egyes képviselők mondottak, hanem a miket a magyar kormány feje s az akkori előadó mondott, mert ezek jelzik azt a szellemet, melyben az 1868-iki törvényhozás a kérdést tárgyalta. *(Halljuk! Halljuk!)*

Andrássy Gyula gróf *(Felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Idősebb!)* arra a követelményre vonatkozólag, hogy a magyar ujonczokat csak magyar hadtestekbe lehet beosztani, ezeket mondta: „Nagy súlyt helyezett ő felsége kormánya ... a nemzetnek ezen jogos követelésére, azért, mert igenis érzi, hogy a közös haderőnek nem árthat, hanem csak használhat, ha a magyar katona ezen seregben nemcsak száraz kötelességét teljesíti, hanem saját külön hazaszeretetének egész súlyát viszi át a közös hadsereg csapataiba és ha e hazának és e seregnek minden tagja kétszer van érdekelve a sereg jó és rossz sorsában: először mint a közös hadseregnek tagja, másodszor mint magyar állampolgár.“

Ugyanebben a vitában Kerkápoly Károly előadó és nyomban ezután honvédelmi államtitkár a következő szavakat mondá *(olvassa)*: „De ezen hadsereg közössége véleményem szerint nem akadály abban, hogy annak magyar része a magyar szellemet, a magyar öntudatot és a magyar jelleget abban megtarthassa; nem akadály abban, hogy a mint Komá-

rom városának igen t. képviselője kivánja, a csatatéren polgártársai, barátai által legyen környezve a harczfi, hogy a csata veszélyei között a *haza jelenyei szemléléséből* meríthessen lelkesedést és tudja, hogy a dicsőség, melyet a harczt éren arat, egyszersmind hazájának dicsősége; nem akadály, mert a hadsereg, melyről itt szó van, mely e törvényjavaslat által terem tendő lesz, ezen hadsereg nem egységes hadsereg, a melybe a magyar elem beolvad, ezen hadsereg közös sereg, a melynek *a magyar hadsereg egyik része*, a mely tehát abban benn van." — Élénk helyeslés jobbfelől, az 1868-iki országgyűlési napló szerint.

Hát, t. Ház, ez volt 1868-ban. Akkor a hivatalos szónokok erősen hangsúlyozták, *(Helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* a hadsereg magyar tagjai magyarságának, — a melyhez gondolom, a nemzeti műveltség is tartozik — a teljes fentartását. És most: 20 évvel később en! *(Halljuk! Halljuk!)* Húsz évvel később, t. i. ma, a honvédelmi miniszter ezt mondja: „Ne méltóztassék elfelejteni, hogy a monarkhia népei csakugyan mozaikszerüen hordattak össze a sors által. E népfajok békességesen élnek egymás mellett a béke idején, de a nemzeti kultúrának a hadseregbe való beplántálása által a hadsereg különböző részei kűzött a meghasonlásnak csiráját vetnök el." *(Mozgás bal- és szélső balfelől. Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! Haladunk, *(Tetszés a bal- és szélső balfelől.)* a mint ez idézetekből méltóztatik látni; haladunk, ha összehasonlítjuk a mérvadó férfiakat akkor, midőn a közös hadsereg átalakítása és átalakított alakjában, törvénybeiktatása idejében, annak a rendeltetését, szellemét s a magyarságnak abban való

jogosultságát fejtegették; ha ezeket a nyilatkozatokat összehasonlitjuk azokkal, a melyeket ma hasonló helyről tettek. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* A miniszterelnök úr talán ez egymás mellé állított nyilatkozatokból is azt fogja magyarázni, hogy az ország tekintélye az ő kormányzata alatt rendkívül növekedett.

De hát, t. Ház, talán ezt a tételt is, hogy a magyarság a hadseregben a magyar nemzeti jelleget sértetlenül fentarthassa, talán így általánosságban a túloldalon is méltóztatnak elfogadni elvben, elméletben. Ám, t. Ház, akkor azt kérdem, *(Halljuk! Halljuk!)* mi alapja van annak az ellenzésnek, melylyel az az igen szerény nemzeti követelmény találkozik, hogy a tiszti, a felső és közép katonai tanitás magyar nyelven is legyen elérhető? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezekre a magyar katonai intézetekre talán nem gyakorolhatná a közös hadügyminiszter mind azt a befolyást, a melynek őt meg kell illetni a katonai nevelés egyöntetűségének a szempontjából? Azokban az intézetekben oly ifjakat és oly irányban nevelnének-e, hogy azok ne ragaszkodjanak a hadsereg katonai kötelességeihez s ne ragaszkodjanak a pragmatika szankczió alapjára fektetett monarkhia eszményéhez? Éppen ellenkezőleg; a mi szükséges, hogy erősítse a hadseregben a közös kötelesség iránt való meleg érzést és lelkesedést, magának a hadseregnek a szeretetét; ama tudatnak az átérzését, hogy Magyarország államiságának szüksége van, hogy arra az alkotmányos szövetségre támaszkodjék, melyben élünk, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* sőt a német

nyelv tudását a szolgálat igényeihez képest, a mint azt az 1848-iki miniszter elrendelte: mindezt elfogadjuk, *(Helyeslés balfelől.)* magunkévá tesszük s ezt követelem erről a helyről, mert az én politikai hitelemhez is tartozik az, hogy a monarkhia fentartása a magyar nemzetnek egyik alapszüksége és hogy azt megrenditeni nem szabad. *(Helyeslés balfelől.)* Megadatván tehát a hadseregnek és a monarkhia eszméjének mind e biztositék, veszély volna-e az, ha a katonai nevelésben a magyar ifjak magyar nyelven részesülnének? *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélső balon.)*

A függetlenségi párt szónokaitól, t. Ház, sok ékes és éles, néha túléles beszédet hallottunk a közös hadsereg ellen; de oly agitátori erővel, oly agitátori hatálylyal biró nyilatkozatot ott senki sem tett, mint a minő volna az, ha illetékes helyről azt állitanák, hogy a magyar nevelés elnyerése, a magyar nevelés követelése és a magyar irányban történő művelődés ellenkezik a közös hadsereg érdekeivel. *(Élénk éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Pedig, ha ezt nem állitják, *(Halljuk! Halljuk!)* akkor nem tudok érvet, a melylyel vissza lehetne utasitani azt, hogy, megadatván különben mindazok a biztositékok a nevelés katonai irányra nézve, a melyeket emlitettem, akár a hadseregre, akár a monarkhiára veszély lenne abban, ha a magyar ifjak, a kik magukat a tiszti pályára szánják — adja Isten, én is mondom, hogy legyenek minél többen — ezt tehessék abba a nemzeti művelődési rendszerbe illesztve, a melyből igy egy kiszakitott részt képviselnek. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Viszont látok számos érvet, a mely e követelmény szükségességét indokolja, magyar nemzeti szempontból talán még kevésbbé, mint magának a hadseregnek és a monarkhia érdekeinek a szempontjából. És ez szolgál természetes átmenetül beszédem végső részére, a melyben vissza akarom utasítani azokat a támadásokat, a melyeket álláspontom ellen intéztek, azon a czímen, hogy ez az álláspont veszélyezteti a hadsereget, veszélyezteti a kiegyezési politikát, veszélyezteti a monarkhia szilárdságát. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ezt az argumentumot felszokták disziteni egy kis tréfával, a mely ámbár nagyon régi, de úgy látszik, a t. túloldal előtt semmit sem vesztett az újság varázsából, mert megengedem, hogy bizonyos — nem találok rá más szót — denunciátórius használatokra nagyon alkalmas. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez a díszités — ha ugyan annak lehet nevezni — a folytonos czélzás az eljárás ama találkozásaira, melyek a két ellenzéki párt közt időnkint előfordulnak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Sajnálom, hogy a miniszter úr is használta ezt az argumentumot. Megvallom, ezt sem az ő egyéniségéhez, sem az ő állásához méltónak nem tartom. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Én azt hiszem, hogy, a mennyiben együttes az eljárásunk, ez az együttesség oly loyalis, oly becsületes, oly őszinte és oly világos alapokon nyugszik, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* hogy csak az értheti és magyarázhatja ezt félre, a ki a félremagyarázásból politikai hasznot remél. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Itt van két határozati javaslat. Az egyik követeli az önálló magyar hadsereg létesítését, a másik pedig azt mondja, hogy a legszükségesebb és a hadsereg szervezetét nem is érintő reformokat a közös hadsereg keretén belül akarja létesíteni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ott egy szónok sem állott fel, a ki ne formulázta volna az önálló magyar hadsereg követelését. Itt egy szónok sem állt fel, a ki ne hangsúlyozta volna a közös hadsereg és egyáltalában a 67-iki kiegyezés fentartását. Hát, t. Ház, a mit mi akarunk, az az 1867-iki XII. törvényczikkben a nemzet számára lefektetett alkotmányos és nemzeti jogok sértetlen fentartása és fejlesztése, annyiban, a mennyiben, ha valamely biztosítékot a tapasztalás hiányosnak mutatott volna, az erősíttessék. *(Élénk helyeslés balfelől.)* A mit e t. barátaim akarnak, az a nemzetnek az 1867-iki kiegyezés által biztosított jogokon túlmenő önállóságának és függetlenségnek a megszerzése. *(Úgy van! a szélső balon.)* Nagyon természetes, hogy mi, a kik a létezőt meg akarjuk védeni, e küzdelmünkben és addig, míg az tart, szívesen fogadjuk azok segitségét, a kik ennél többet akarnak. *(Helyeslés balfelől.)* Tudják nagyon jól ők, épp úgy mint mi, hogy mihelyt e több érvényesülésére kerülne a sor, a fegyverbarátságnak vége szakadna. Nagyon természetes az is, hogy ők, a kik többet akarnak, abbeli törekvésünket, hogy legalább a létezőt megtartsuk, támogatják, tudván nagyon jól, hogy midőn a létezőt megóvtuk, a tovább menő igényekre nézve loyalis küzdelem fejlődnék közöttünk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez oly tiszta, világos, loyalis viszony, hogy ismétlem, abból fegyvert az egyik vagy másik ellen csak az kovácsolhat, kinek abból politikai haszna van. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balon.)* De akármint legyen ez, utóvégre az ily küzdelemben becsületes magyar hazafiak rokonszenve és támogatása, ha más alapon állanak is, mindenkire csak megtisztelő lehet, *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* hanem, megvallom, kevésbbé tartanám szerencsémnek, ha abban részesülnék, mi oly bőven kijut a t. kormánynak, hogy a magyarság minden lenézőjének, minden titkos ellenségének kitüntető rokonszenvét birja. *(Hosszantartó zajos taps és éljenzés a bal- és szélső balon.)*

És nehogy azt gondolják, hogy én ebből következtetést vonok, hogy önöket amaz irányokkal való szántszándékos egyetértéssel vádolom; de ha velünk szemben a más alapon álló hazafiak szövetségét vádként hangoztatják: jogomban áll önöket figyelmeztetni, hogy hol fognak önök állani, ha a kölcsönös vádaskodás e terére lépünk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Aggodalmaimnak, melyekkel e törvényjavaslatra tekintek, nem csekélyebb, sőt talán legsúlyosabb része az, hogy e javaslat és az abban lefektetett politika alássa a kiegyezés épületét, fenyegeti ennek és e monarkhiának a szilárdságát. Az én hitem mindig az volt, hogy ily épület szilárdsága, mint a minő e monarkhia, csak másodsorban függ az intézményektől. Én tudom ezt a monarkhiát magamnak képzelni mindenféle intézmények mellett, a nélkül, hogy annak jövője iránt komoly aggodalmakat tápláljak, míg egy dolog megvan: tudniillik a kölcsö-

nös bizalom, az, hogy e szövetségben magát mindenki jól érzi, abban a maga egyéniségének biztosítékát találja és együtt maradni kíván. De a mint ez a szellemi kapocs elenyészett, akkor azután nincs az az intézmény, melyben biztosítékot és megnyugvást találhatunk. *(Helyeslés a bal- és szélső balfelől.)*

Bevezető beszédemben mondtam és ismétlem, mert ez az alaphang, melyből mindig kiindulnunk kell: a magyar nemzetnek egy állandó politikai ideálja volt és mindig lesz, míg a Gondviselés azt életre szánja és ez az ideál: önálló nemzeti állam létesitése. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső balfelől.)* Őseink azonban átérezték már néhány évszáz előtt, hogy ennek az ideálnak biztosításához szükséges még egy más hatalomra, egy szövetségre támaszkodni, és ez volt az az alapgondolat, a mely miatt a most uralkodó dinasztiát a trónra hívta. Nem abból a czélból történt ez, hogy Magyarország beolvadjon más országba; nem abból a czélból, hogy Magyarország állami függetlenségéről lemondjon, hanem abból a czélból, hogy azt biztosítsa. *(Élénk helyeslés és tetszés bal- és szélső balfelől.)* Ezt a czélt és az erre szolgáló eszközöket a törvény irta körül több alkalommal, ezt fejezte ki a pragmatika szankczió és ezt magyarázta az 1791-iki törvényhozás akképpen, hogy az őfelsége uralkodása alatt lévő összes országoknak együttes birtoklását biztosította és egyuttal kimondotta Magyarország önálló állami egyéniségét. *(Élénk helyeslés bal- és szélső balfelől.)* Századok óta a magyar politikának nem volt főbb problemája, mint összeegyeztetni a nemzeti és állami önállóság követelményeit oly monarkhia létföltételeivel, mely csak mint

európai nagyhatalom létezhet és képzelhető. Az 1867-iki kiegyezés nem volt más, mint ennek az összeegyeztetésnek a megkisérlése, oly megkisérlés, melyet ma is sokan az országban kielégítőnek nem találnak, de mely, az én hitem szerint, minden lényeges követelménynek megfelel és melynek a szilárdságát bolygatni nem akarom. *(Helyeslés balfelől.)* Természetes, hogy 1867-ben mindent egyszerre megteremteni nem lehetett az intézmények terén sem; és ezért az 1867-iki szellemnek nem igaz örökösei azok, kik koránszerű tisztelettel néznek az ekkor alkotott törvényekre és azt mondják: a mi azokban nincs bent, az fölösleges és megbontja az egész konczepcziót. Ellenkezőleg, magának a konczepcziónak a szelleme időről-időre megköveteli a törvényhozás fejlesztését. *(Helyeslés bal- és szélső balfelől.)* De ha az intézmények terén sem lehetett mindent egyszerre megtenni, annál kevésbbé lehetett mindent egyszerre elérni az erkölcsi téren; annál kevésbbé lehetett egyszerre évszázas félreértéseket, az utolsó évtizek alkotmányos küzdelmeinek az emlékét egyszerre elsöpörni és a kölcsönös bizalmat teljes mértékben rögtön létesíteni. Azonban, t. Ház, ha igazságosak akarunk lenni, el kell ismernünk, hogy az 1867-iki korszak vezérférfiai, az első kormány, mely 1867-ben megalakult, abban az irányban, hogy a kiegyezés erkölcsi oldalát megszilárditsa és kiépitse; hogy azt a bizalmat átruházza, átültesse úgy az ország talajába, mint mindama tényezők lelkébe, melyekkel dolgunk van: óriási érdemeket szereztek maguknak és óriási eredményeket tudtak felmutatni. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ennek a bizalomnak a gyümölcse volt példának

okáért az, hogy a koronás király beleegyezésével, a véderő egyik ágául, hatalmas honvédsereg létesült. És, t. Ház, ennek a bizalomnak, mely Magyarország iránt az első időben gyorsan fejlődött, megfelelt a mindenkor növekvő bizalom Magyarországon is *(Tetszés balfelől.)* s ez tette lehetővé az akkori időben azoknak a nagy áldozatoknak az igénybe vételét, a melyeket a hadsereg e fejlődési korszakában az ország átvett *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* s ez tette sokkal ritkábbakká azokat az eseteket, melyek a harmóniát megzavarták. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Sajnos, azt kell tapasztalnunk, hogy a fejlődésnek legüdvösebb ága, tudniillik, a nemzet és velünk a kiegyezés által összekötött tényezők közt való kölcsönös bizalomnak a tovább képzésére, a jelenlegi kormány alatt, haladás kevés történt, sőt e fejlődés a jelenlegi kormányzat alatt megakadt. *(Igaz! Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Több terhet, több követelményt a nemzettel szemben igenis vettek igénybe s az meg is adatott; de egyetlen egy vívmányt nem tudnak felmutatni nemzeti irányban, egyetlen egy lépést sem, mely a közös intézményeket a nemzet lelkületéhez, a nemzet szívéhez közelebb vitte volna. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Ez államférfiúi feladat elhanyagolásába belevegyül egy káros párttaktikának az eljárása is, mely, persze, nem bevallottan történik, de a melynek szolgál a félhivatalos sajtó száz meg száz orgánuma és ez az, hogy minden politikai ellenfelüket befeketitik és gyanusitják, különösen a koronával szemben.

(Élénk helyeslés, zajos tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)

T. képviselőház! Ez az eljárás szolgálhat hatalmi érdekeknek és pártérdekeknek, de nem szolgálhat arra, hogy Magyarország iránt, az egész Magyarország iránt, melynek mi is szegény polgárai vagyunk, a bizalom fokozódjék. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És, t. képviselőház, látjuk ennek a gyümölcseit is. Azok az esetek, melyek a harmóniát megzavarják, folytonosan növekednek, szaporodnak, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* a melyekről én is elfogadom azt, a mit a t. honvédelmi miniszter mondott, hogy azokat az egyes botlásokat nem kell az egész testületnek tulajdonítani, feltéve azonban, hogy az a testület azokat a maga körében meg is fenyítette. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.)*

Tapasztaljuk azt is, hogy oly férfiak, a kik a kiegyezésnek a hívei voltak éveken át, ma a kiegyezés ellenfelei közt szerepelnek, hogy a kiegyezésben lefektetett bizalom meglazult. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Találkozunk oly éles támadásokkal a közös intézmények és különösen a közös hadsereg ellen, mint a minőket már rég nem hallottunk. És én egészen nyiltan megmondom erről a nézetemet. Ne vegyék rossz néven, t. szomszédaim, őszintén szólok hozzájuk is. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ebben a vitában gyérebben, mint bármikor, éltek ezzel a fegyverrel; de valahányszor vele éltek, én mindenkor sajnáltam, mert bár teljes jogosultságát elismerem az önálló hadsereg követelményének és annak, hogy ezt a követelményt a lehető legerélyesebben érvényesitsék, mindig sajnálom, ha az ellen

a hadsereg ellen, a mely a veszély pillanatában hivatva lesz az országot megvédelmezni, rossz hangulatot keltenek a nemzetben. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

T. képviselőház! Ha ezt oly nagyon méltóztatnak helyeselni: hát igenis, az ilyen támadásokat, az ilyen kifakadásokat önökkel együtt sajnálom; de ha azután keresem, hogy ki a bűnös, hát nem itt találom, hanem találom a kormány padjain, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* találom ott, hol a hadseregnek semminemü érdekét nem tudják, előmozditani a nélkül, hogy azt össze ne vegyitsék alkotmányos jogaink csonkitásával; *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* hol a hadsereg körében érvényesitendő és érvényesithető legszerényebb nemzeti óhajok is folyton merev visszautasitásra találnak; *(Úgy van! balfelől)* hol a kiegyezési intézmény épületét legfőbb alakzataiban fentartogatják, de annak erkölcsi alapjait nem hogy megerősitenék, hanem megingatják, mert a kiegyezési politika szellemével szakitanak. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Önök azt mondják, hogy ezek a jelenségek, a melyekre rámutattam, a közös intézményekben való bizalom hanyatlása: ez a mi agitációnk következménye. A t. honvédelmi miniszter úr — úgy látszik — ezt állitja, holott a t. miniszterelnök úr talán azt fogja mondani, hogy ő ezeknek az agitációknak még ennyi súlyt sem tulajdonit; hanem sokan annak tulajdonitják és olvashattuk nyomtatásban számtalanszor, hogy különösen mi, a közjogi alapon álló ellenzék, túlléptük azokat a korlátokat, melyek között felelősségünk tudatában mozognunk kell, midön a párt agitáczionális eszközéül akarjuk felhasználni és ebből a szempontból tárgyalni ezt a törvényjavaslatot is.

(Úgy van! jobbfelől.) Hát, t. Ház, nem úgy van! S hogy mennyire nincs úgy, leszek bátor elmondani eljárásunkat. *(Halljuk! Halljuk!)*

A mint ez a javaslat megjelent novemberben, szemembe ötlött a 14. §-ban foglalt alkotmányjogi sérelem, szemembe ötlött az a helyzet, melybe a magyar ifjúság jut, ha teljes biztosítékot nem adunk neki a tiszti vizsgálat nyelve tekintetében. Nem akartam ütközetet e kérdés fölött a közjogi alapon álló elemek között; hanem akartam és óhajtottam azt, hogy e javaslat, mely ellen, természetesen, a függetlenségi párt a maga elvi szempontjából ellentétes állást fog elfoglalni, a közjogi alapon álló összes elemek megnyugvásával jöjjön létre, a mint hogy az kívánatos is lett volna.

És, t. Ház, a honvédelmi miniszter úr nem fogja tagadni, hogy én rögtön, bizalmas úton felvilágosítottam őt aggályaimról; felvilágosítottam a kormánypárt tagjait, nem úgynevezett elégedetlen elemeit, a kikkel a legutolsó pillanatig semmi érintkezésem sem volt, akkor is csak közülök egygyel volt barátságos beszélgetésem, — hanem a miniszterelnök úrhoz legközelebb álló férfiakat világosítottam fel az iránt, hogy ebben a javaslatban minő sérelmek és veszélyek vannak s kértem őket arra, hogy ezeket a hiányokat egészítsék ki, hogy ezeket a veszélyeket hárítsák el; mert én nem óhajtok ezzel a javaslattal szemben az ellenzés terére lépni, hisz' tudom, hogy ez félreértésekre adhatna alkalmat, nemcsak olyanokra, a melyek az én személyemre irányulnak, mert ezzel szembe nézek bármikor, hanem olyanokra, a melyek talán az ügy iránt való buzgóságunkat és lelkesedé-

sünket tehetnék kétségessé, *(Igaz! Igaz! a bal- és szélső balon.)*

T. képviselőház! Ezzel én — azt hiszem — túl mentem azon, a mi ellenzéki férfiúnak ily esetben kötelessége. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Természetesen, midőn azután minden előzetes bizalmas beszélgetés eredménye az volt, hogy a legnagyobb merevséggel fentartották mindazt, a mi a javaslatban sérelmes volt — mert hiszen annak a mondatnak a beiktatása, a melyet a véderő-bizottság a 14. §-ba iktatott, semmi súlya nincs — midőn, mondom, azután azt láttam, hogy a magyar nemzeti igényekkel szemben, azokkal a legszerényebbekkel szemben, hogy az elméleti tiszti vizsgálat magyar nyelven történhessék és hogy erre teljes biztosíték adassék, merev visszautasítással találkozunk: akkor, t. Ház, nem maradt egyéb hátra, mint kötelességem teljesítése, akkor azt kellett mondanom, hogy az ellenzék, a mely ily javaslattal szemben lerakja a fegyvert, nem volna méltó a nemzet becsülésére. *(Zajos helgeslés és taps a bal- és szélső balon.)*

És, t. Ház, miért, ugyan miért történnek mindezek a dolgok? Kinek használunk vele, ha a hadsereg erőgyarapításának a kérdését alkotmány-sérelmekkel vegyitjük össze? Kinek használunk vele, ha a magyar államiság méltóságát sértjük *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* és a magyar ifjak jövőjét koczkára teszszük azáltal, hogy a tiszti vizsgálat nyelvére nézve nekik teljes biztosítékot nem adunk? Ugyan kinek? Mindenkinek ártunk, jobbra-balra sértünk, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* jobbra-balra megingatunk mindent, mihez a legszentebb és

legkomolyabb meggyőződések fűződnek. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Micsoda érvekkel védik e javaslatot? *(Halljuk! Halljuk! a bal- és szélső baloldalon.)* Azt mondja a t. miniszterelnök úr, — ezt ugyan a 14. §-ra vonatkozólag mondta és bocsánatot kérek, ha az előbb tévedtem, midőn azt mondtam, hogy csak egyetlen egy érve volt a módositás megtagadására, tudniillik az ő személyes meggyőződése, konstatálom, hogy ezt a második érvet is használta, — tehát azt mondja a miniszterelnök úr, hogy ő nem akart ujabb tárgyalásokat kezdeni, mert a monarkhia és a monarkhiában Magyarország tekintélyének ártana az, a véderő fokozására vonatkozó törvényjavaslat csak hosszas és nehéz tárgyalás gyümölcseként jöhetne létre.

Hát, t. Ház, ugyan különböztessünk. Igenis, ha hosszas tárgyalások alapjául szolgálna az, hogy Magyarország vonakodik meghozni az áldozatokat, *(Úgy van! Úgy van! a bal és szélső baloldalon.)* a melyek a a monarkhia védelmére szükségesek: ez, megengedem, ártana Magyarország, ártana a monarkhia tekintélyének. De mikor erre nézve eltérő nézet sem nyilvánul, *(Igaz! Úgy van! a bal és szélső baloldalon,)* mikor csak arról van szó, hogy tárgyalások folyhassanak az alkotmányos biztosítékoknak, a nemzeti érdekeknek a megóvása szempontjából, hát mit árt ez a monarkhiának? *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Az pedig egészen új dolog, hogy Magyarország tekintélyének ártana az, ha alkotmányos biztosítékainak teljességét és az állami nyelv igényeit érvényesíteni tudná, Magyarország tekintélyének pedig használna

az, ha mindkettőről az egész világ előtt lemondana. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Aztán odaejt a miniszterelnök egy nagy és merész szót. Azt mondja, hogy az ő meggyőződése szerint, bárki ülne az ő helyére, a mostani körülmények közt kénytelen volna ugyanilyen törvényjavaslattal lépni a Ház elé, *(Mozgás.)* ennél egyebet senki keresztül vinni nem tudna. *(Mozgás jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)*

T. képviselőház! Ismét az a kérésem: értsük meg egymást. Ha a miniszterelnök úr ezzel arra akart volna czélzást tenni, hogy Magyarországon már egyáltalán nincs politikai jellem, a kinek a hatalom birtokának a pillanatában át ne alakuljanak nézetei, *(Zajos tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* hát akkor ezt az állitást a túloldalon szokásossá vált kifejezéssel „vissza kell utasítanom.“ *(Élénk derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* De azt hiszem, hogy ő ezt nem így értette, hanem okjektiv értelmet akart tulajdonítani czélzatának. No hát, uraim, azt igenis elhiszem én is, hogy bárki ülne azokon a kormánypadokon, ma kénytelen s köteles volna a monarkhia katonai erejének a fokozásáról gondoskodni; *(Úgy van! balfelől.)* s ebben az értelemben nemcsak elismerem, de soha egy szóval sem vitatkoztam ellene, hogy hogy ehhez hasonló javaslatot a miniszterelnök úr helyén mindenki kénytelen volna a Ház asztalára letenni. *(Helyeslés balfelől.)* De ha azt értette, hogy senki sem volna képes kikerülni azokat az alkotmányos sérelmeket, a melyeket e javaslat tartalmaz; ha azt akarta értetni alatta, hogy senki sem volna képes érvényt szerezni a magyar állami nyelv legszerényebb igényeinek ezzel a javaslattal kapcsolatban: akkor csak

azt kérdezem a t. miniszterelnök úrtól, *(Halljuk!)* vajjon meggondolta-e, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* hogy ily szavaknak, azon a helyen elmondva, milyen súlya van és milyen hatása lehet kifelé? *(Hosszantartó zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szelső baloldalon.)*

Az ultima ratio azonban, t. Ház, miután mindezeknek az érveknek valóban még csak kevés súlyuk sem lehet, a kabinet-kérdés felvetése, a minisztérválsággal való fenyegetés. *(Halljuk!)* Ez, t. Ház, argumentum ad hominem. Én megengedem *(Halljuk! Halljuk!)* s annak a kérdésnek a vitatásába nem bocsátkozom: helyes volt-e a miniszterelnök úr részéről magát, az ország hangulata iránt kellő tájékozás nélkül e javaslat bizonyos pontjaira nézve akként lekötni, hogy azoktól többé vissza ne léphessen. *(Mozgás jobbfelől.)*

El akarom ismerni, *(Halljuk!)* hogy ez a megkötöttség tényleg létezik. S akkor, t. képviselőház, én nem tekinthettem a kérdést a magam álláspontjából, a ki e törvényjavaslat elvetése mellett még mellékes nyereségnek is tekinteném, ha a jelenlegi kormány megbuknék. *(Derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon. Halljuk! Halljuk!)* De miután a t. Ház többsége, *(Halljuk!)* melynek szavazásától a törvényjavaslat sorsa függ, e tekintetben más felfogásban van, azoknak helyzetébe kell magamat bele gondolnom, a kik a miniszterelnök úr politikai rendszerét helyesnek, üdvösnek tartják s ennek következtében csakugyan bajt látnának abban, ha ez a rendszer megbuknék. *(Halljuk!)*

Hát, t. képviselőház, azokat a határokat megvonni, a mely határokig egyes kérdés megítélésénél az ál-

talános politikai bizalom megengedi, sőt szükségessé teszi az egyéni nézet alárendelését: ezeket a határvonalokat megvonni és elvileg megállapítani igen nehéz, majdnem lehetetlen, midőn a politikai czélszerüség kérdéséről van szó; de egy dolog világos előttem s ez az, hogy ezek a határok át vannak lépve, mihelyt az ország jogainak az integritásáról, alkotmányos biztosítékainak a megóvásáról van szó. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ugyan, uraim, képzeljék el azt a nagy mérleget, a mely előtt állunk és a melyiknek egyik serpenyőjében egy kormány van — megengedem, a vitatkozás kedvéért, egy jó, egy helyesen, egy üdvösen működő kormány, egy férfiú, a ki bizalmukat birja és meg is érdemli — másik serpenyőjében azonban ott van az alkotmányos biztosítékok integritása. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Kérdem, micsoda állapot volna az, ha e két serpenyő közül felbillenne, mint könnyebb, az, a melyben alkotmányunk biztositékai vannak, alkotmányunk jogainak integritása van *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és lesülyedne mint súlyosabb, az, a melyben egy személy, egy kormánynak a rendszere van? *(Élénk hosszas helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! A hatalom polczán, megengedem, sokat máskép lát az ember, mintha az egyszerű képviselőknek, vagy az ellenzéknek padjain ül. Megengedem, a magasban tágabb a látókör, sok tekintetben helyesbülnek ott a nézetek; de másrészt a magasságban és így a hatalom polczán is könnyen elszédül a tekintet *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és az önmagára hagyott ész, legyen az a legnagyobb is és az

önmagára hagyott jellem, legyen az a legtisztább és leghatározottabb is, sokszor nem tudja megkülönböztetni, hogy midőn bizonyos dolgokat lát, azokat annak a tisztánlátásnak a következtében szemléli-e így, vagy annak a szédülésnek a következtében, mely ott elfogja. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Azért, t. képviselőház, nélkülözhetetlen minden vezérlő politikusra nézve, politikai barátainak önállósággal egybekötött támogatása. *(Zajos helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Oly támogatás, mely nem olyan, mint a boté, melyet magammal viszek, hogy ott támaszkodjam rá, a hol nekem tetszik *(Hosszantartó élénk helyeslés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* hanem olyan, mint a korlát, a mely bizonyos örvényeknek a szélén megdönthetlenül áll.

És én, t. képviselőház, azért becsülöm oly nagyra t. elvbarátaim politikai támogatását, mert a mint látom és tapasztalom azt, hogy minket meggyőződés egyesítvén, teljes szívvel és lélekkel támogatjuk egymást, támogatnak ők engem addig és abban, a meddig és a miben a nemzet jogait, a nemzet jobb jövőjét védem: éppen úgy meg vagyok győződve mindegyikükről, hogy abban a pillanatban itt hagynának, a midőn e küldetésünket bármily mellékes tekintetnek feláldoznám. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ily politikai támogatásnak van a hatalomra nézve nemesítő, nélkülözhetetlenül nemesítő befolyása; ez támogatja nemcsak a hatalmat hatalmas voltában, de támogatja jótékony voltában is. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)* Kérem a t. túloldalt, hogy támogassa bár kormányát, de csak ilyen szellemben és ilyen korlátok közt.

S midőn nekem szilárd meggyőződésem, midőn oly komolyan átérzett hitem, minőhez hasonló erejü hit évek óta nem lakta lelkemet, *(Tetszés balfelől)* hogy e javaslat, a mely ellen én a harczot nem kerestem, de a melylyel szemben azt a kormány makacssága reám erőszakolta, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* országunkra, alkotmányunkra, nemzeti fejlődésünkre, a hadseregre, monarkhiánkra, a kiegyezési politikára egyaránt káros: az utolsó órában is kérvekérem a t. Házat, ne méltóztassék arra a veszedelmes ösvényre lépni, melyet ez a javaslat kijelöl, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* hanem méltóztassék azt a monarkhia védelme iránt való teljes áldozatkészség hangsúlyozása mellett, a hozzája fűzött sérelmek miatt visszautasítani. *(Szünni nem akaró zajos helyeslés, meg-megujuló éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon. Felkiáltások: Öt percznyi szünetet kérünk. Meg-megujuló felkiáltások: Éljen Apponyi!)*

Elnök: Az ülést öt perczre felfüggesztem.

III.

A 14. §.*

— 1889. február 19. —

T. képviselőház!

(Halljuk! Halljuk!) Az előttem szólott Tisza István igen tisztelt képviselő úr nem fogja tehetsége kicsinylésének venni részemről, ha az ő beszédével bővebben nem foglalkozom. *(Zajos helyeslés a bal- és*

* Ez a beszéd a részletes tárgyalásnál mondatott el, akkor, mikor Tisza Kálmán a trónörökös halála után, Andrássy

a szélső balon.) Beszéde tartalmának a legnagyobb része polémia volt a Ház oly tagjaival, a kik a jelenleg napirenden lévő tárgyhoz még hozzászólhatnak és a kikre bátran bízhatom, hogy saját álláspontjukat ő vele szemben megvédelmezzék; *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső balon.)* a miket pedig a t. képviselő úr a jelenlegi politikai helyzetről mondott, azok, megvallom, az ő személyét oly közelről érintik, *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* hogy gyöngédtelenségnek tartanám azokra nézve ő vele polémiába bocsátkozni. *(Szünni nem akaró helyeslés és tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. képviselőház, mindazoknak az ellenére, a mik mondattak, az általunk képviselt nagy alkotmányos és nemzeti ügy diadalát üdvözlöm abban a módosítványban, melyet Nagy-Várad városának érdemes képviselője* előterjesztett. *(Derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Vannak kételyeim arra nézve, vajjon ő volt-e feljogosítva és hivatva arra, hogy a győzelmi zászlót kezébe vegye; van egészen tiszta meggyőződésem arra nézve, hogy az ő kezében e zászló nem a győzelem jelvénye, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* azonban a benyujtott módosítványt, mivel az teljesen korrekt és annak az álláspontnak, melyet mi az általános vita alkalmával képviseltünk, tökéletesen megfelel, elfogadom. De a vita ezzel nincs és nem lehet befejezve. Tény az, hogy az egész országban, sőt lehet mondani, az egész

Gyula grófnak és a főrendiház többségének fenyegető oppozíciójával szemben maga inditványozta a régi 11. §. visszaállitását, és ezzel az ellenzék kivánságát e részben teljesitette.

* Tisza Kálmán.

művelt világ szeme láttára, mely ezt a vitát figyelemmel kíséri, a miniszterelnök a 14. § változatlan fentartását annyira fontosnak tartotta, hogy ahhoz három hétig tartó heves küzdelmen át állását kötötte. *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* A második tény az, hogy a részletes vita megkezdése után, Tisza Kálmán képviselő úr e szakasznak azt a módosítványát nyujtotta be, a melyet ama három héten át visszautasított, a melynek elfogadása esetére akkor kijelentette, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* hogy abból az alkotmányos következményeket levonni kénytelen lenne. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És azt, t. képviselőház, mindenki meg fogja engedni, hogy ez feltünő helyzet, a mely kihívja a birálatot és a méltatást. De a méltányosság azt kívánja, hogy erre vonatkozólag mindenek előtt hallgassuk meg azt, a ki ebben a helyzetben a főszerepet játsza, hallgassuk meg magát a miniszterelnök urat, hogy minő indokokra vezeti vissza az előbb említett feltünő tényt. Természetesen, nem olvashatom fel ujra az utolsóelőtti ülésben elmondott egész beszédét, de azt hiszem, hiven fogom reasszummálni, ha pedig valamiben tévednék, itt van ő, rögtön helyreigazíthat. *(Halljuk!)*

Azt mondta a miniszterelnök úr, hogy, az ő meggyőződése szerint, a 14. § abban a szövegben is, a melyben a Ház tárgyalásának anyagául szolgált, ugyanazokat az alkotmányos biztositékokat tartalmazta, a melyeket a régi 11. § és a melyeket tartalmazna, ha világos szavakkal bele jönnének azok a záradékok, a melyeket mi kívántunk. Miután neki ez a meggyőződése és miután másfelől tapasztalta azt,

hogy a Házban és a Házon kívül komoly tényezőknek aggodalma van az alkotmányos biztosíték teljessége iránt, arra az esetre, ha az általa és a véderőbizottság által javasolt szöveg fogadtatnék el, — miután továbbá sikerült a beállt gyászos esemény előidézte szünet alatt meggyőződnie arról, hogy kötelességét meg nem szegi azzal, ha e módosítványba beleegyezik, illetőleg azt előterjeszti: ő nem habozott a fölmerült aggodalmaknak, melyeket ugyan nem osztott, de a melyeknek, mint az alkotmányért való aggályoskodásnak, ő is örült, eleget tenni és a ma tárgyalás alatt levő módosítványt benyujtani. Azt hiszem, híven rekapituláltam a t. miniszterelnök úr beszédét.

Mindenekelőtt arra legyen szabad megjegyzést tennem, t. Ház, hogy a miniszterelnök örömét fejezi ki ama, szerinte, alaptalan, de mindenesetre tiszteletreméltó aggályoskodás felett, melyet minden komoly tényező az alkotmányosság iránt táplál. Engedje meg a t. Ház, hogy beszédének e részére rögtön fejezzem ki szerény kételyemet, mert kötve hiszem és hiszi mindenki, hogy a t. miniszterelnök úr annak a három heti vitának nagyon örült, mely a véderőtörvényjavaslat tárgyában lefolyt. *(Derültség és helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ez alkalmasint csak olyan formula, minőt a társas életben is szokás használni, midőn egy kellemetlen látogatót is azzal üdvözlünk: örülünk, hogy van szerencsénk. *(Élénk derültség a bal- és szélső baloldalon.)* De ezzel komolyan foglalkozni nem szükséges. A miniszterelnök úr érvelésének a komoly része és a tulajdonképeni tartalma pedig a jól diszponált, jó-

akaratu kedélyekre kétségkívül a bonhómia bizonyos varázsával hat: csak az az egy hibája van, hogy annak minden egyes tétele a mindenki által ismert tényekkel kiengesztelhetetlen ellentétben áll és egytől egyig tarthatatlan.

Először is, t. Ház, tarthatatlan az az állítás, mintha a benyujtott szakasz, a kormány meggyőződése szerint, kezdettől fogva ugyanazt tartalmazta volna, a mit a régi 11. §. Van egy tény, a melyről a t. miniszterelnök úr vagy megfeledkezik, vagy szeretné, hogy mások megfeledkezzenek és ez az, hogy a kormány a törvényjavaslat 14. §-át nem nyujtotta be abban a formában sem, a melyben azt a véderő-bizottság kijavította. *(Úgy van! balfelől.)*

Az egyetlen alap, a melyre látszólagos érvet lehetett épiteni arra nézve, hogy impliczite a régi 11. § biztosítékai a jelenlegi 14. §-ban is benne vannak, egyedül azokból a később beigtatott szavakból áll, hogy tíz év lefolyása előtt a kormány tartozik, akár a változatlan fentartásra, akár a módosításra vonatkozólag új javaslatot beadni.

Én ezt az alapot is ingatagnak, meg nem állhatónak tartom. Záróbeszédemben bátor voltam reámutatni, hogy ennek a záradéknak egész más indokai lehetnek és hogy ebből nem lehet határozottan és félremagyarázhatlanul kiokoskodni azt a biztosítékot, melyre szükségünk van s hogy ez által az a biztosíték legalább is kétessé válik. Kétes biztositék pedig semmi biztosíték. *(Úgy van! balfelől.)*

De tagadhatatlan, hogy az érvnek a látszatát is csupán erre a záradékra lehetett alapítani. Ám abban az időben, midőn ez a záradék sem volt a szakasz-

ban, midőn a kormány eredeti javaslata volt a Ház előtt, midőn a kormány ezt az eredeti formulázását küzdötte keresztül a véderő-bizottságban, a mely a 10 év után teendőkre nézve sem tartalmazott semmi utasítást: talán akkor is ugyanazt tartalmazta a 14. §, mint a régi 11. §? *(Zajos helyeslés balfelől.)* Hogyan lehet ezzel szemben azt állítani, t. Ház, a mit a miniszterelnök úrtól tegnap hallottunk, hogy a kormány a fennálló alkotmányos biztosítékokat nem akarja csökkenteni most sem, nem akarta csökkenteni soha, mikor abban a javaslatban, mely a kormány eredeti intencióját képviselte, még az a záradék is hiányzott, a mely egyetlen egy gyenge kisérletnek alapjául szolgált, hogy a két álláspont azonossá tétessék? *(Élénk tetszés balfelől.)*

Abba a kontroverziába, hogy azután a véderőbizottság által, a kormány hozzájárulásával, módosított szöveg csakugyan azt tartalmazza-e, mint a régi 11. §, én most ujra bele nem megyek. Én ezt részint — már a mennyire az én érvelési képességem terjed — kimerített tárgynak tekintem, részint, a mennyire a kérdésnek jogi szempontból még új oldalait lehet feltárni, erre nálamnál illetékesebb férfiak ülnek e Házban, kikre ezt bátran bízhatom. Csak egyet vagyok bátor a t. Ház figyelmébe ajánlani. *(Halljuk!)*

Tegyük fel, a vitatkozás kedvéért — és ezt kétszer aláhúzom, nehogy ismét később érvet kovácsoljanak ellenem abból, a mit most mondani fogok, — mondom, tegyük fel, hogy a grammatikai és logikai értelmezés megengedi azt a magyarázatot, a melyet a miniszterelnök úr a 14. § második kiadásának tulaj-

donit. *(Derültség balfelől.)* Ezzel szemben van egy nagy tény, melyet eltagadni nem lehet és ez az, hogy a legkomolyabb jogi tekintélyek e Házban és e Házon kivül e felfogásban nem osztoztak és e szakaszban az eddig fenállott alkotmányos biztosítékot nem találták. Ha ez ma történt, nem nagyon valószínü-e, sőt csaknem bizonyos, hogy majdan tíz év mulva, az a hatalom, mely esetleg olykép akarná magyarázni a 14. § második kiadását, mint az a nemzet alkotmányos jogaira nézve sérelmes, megint találna jogi tekintélyeket, a kik e kisérletében támogatnák és pedig a sikerre való kilátással? Ez az egyedüli tény, hogy komoly tényezők közt kontroverzia támad e szakasz magyarázata iránt, még ha nem is volna a nap fényénél világosabb, hogy a 14. § második kiadása az alkotmány-biztosítékok csorbítását tartalmazza, — ez az egy tény oly preczedensül szolgál, mely a miniszterelnök úr erőltetett magyarázatának a biztosítékát előre hatálytalanná tenné. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Lehetetlen tehát azt állítani, a mit a miniszterelnök úr mondott és a mi érvelésének első alapja: akár hogy a 14. § ujabb, második kiadása, ugyanazokat az alkotmányos biztosítékokat tartalmazná, mint a régi 11. §., vagy akár csak azt is, hogy az a kormány, mely eredetileg egy ennél sokkal, de sokkal kétségtelenebbül sérelmes formulát proponált, igényt tarthasson arra az elismerésre, hogy sohasem akarta alkotmányos biztositékainkat csökkenteni.

De nem állhat meg a tények világításában a miniszterelnök úr által adott indokolás második tétele sem, hogy ő tudniillik komoly oldalról felmerülő aggodalmak erkölcsi súlya alatt hajolt meg.

Hát, t. Ház, ezekről az aggodalmakról a t. miniszterelnök úr csak az általános vitának a befejezése óta értesült. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hiszen ezek az aggodalmak, hogy úgy mondjam, teljes homlokzatuk kiépítésével és tartalmuk kifejtésével állottak a miniszterelnök úr előtt, jóformán már az általános vita megkezdése előtt, *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* vagy legkésőbb az általános vita legelső stádiumában. Hiszen a t. miniszterelnök úr három vagy talán több napig, nem emlékszem, de sokáig vitatkozott saját pártjában az ott felmerülő, igen élesen kifejezett, le nem csillapodó aggodalmakkal szemben. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És nem ezeknek az aggodalmaknak a meghallgatása előtt állította fel a kabinet-kérdést, hanem azoknek a meghallgatasa után, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások jobbfelől.)* mint ultima rácziót, az ellentállás legyőzésére.

Ha pedig én arról, a mi a kormánypárt körében történt, tévesen vagyok értesülve, arra nézve szívesen fogadom el a helyreigazítást azoktól, a kik ott jelen voltak és a kik természetesen az ott történteket jobban tudják, mint én; de annyi azután kétségtelenül bizonyos, mert az itt a Házban történt, hogy mindezeknek az aggodalmaknak az ismerése, mindezeknek az érveknek a meghallgatása után a t. miniszterelnök úr három héten át itt a Házban folytatta a vitatkozást a 14. § felett, három héten át folytonosan fentartotta a kabinet-kérdést, sőt engedte a dolgokat odáig fejlődni, hogy pártjának egynémely tagja pártját elhagyta.

Nagyon komolyan látszott akkor venni a 14. § szövegezését, hogy azon módosítani nem szabad, hogy azon módosítani nem akar. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Itt, t. Ház, már nemcsak egy szakasz szövege állott egy másik szöveggel szemben, hanem politika állott politikával szemben: az a politika, mely a benyujtott javaslathoz ragaszkodik, a miniszterelnök úr állítása szerint, sokkal kevésbbé a szakasz szövegében, mint inkább a politikai helyzetben rejlő bizonyos okoknál fogva: és az a politika, mely e rejtélyes okoknál fontosabbnak tekintette az alkotmányjogi szempontot és ezért a szakasz módosítását kívánta. Ez a két politika állott egymással szemben és a miniszterelnök úr szívósan ragaszkodott a magáéhoz, három héten át, merev ellenállásban, jóllehet ismerte az általa is tiszteletreméltónak jelzett aggodalmakat. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Most kérem, t. Ház, ha csakugyan azoknak az aggodalmaknak az erkölcsi súlya volt az, a mi a miniszterelnök urat arra birta, hogy meghajoljon, akkor mivel növekedett azok erkölcsi súlya az utóbbi 8 nap alatt? Mit nyertek az utóbbi 8 nap alatt olyat, a mivel három hét előtt is ne birtak volna? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! A dolgok egymásutánjának ez az összeállítása lehetetlenné teszi elfogadnunk a miniszterelnök úr abbeli magyarázatát, hogy itt erkölcsi súly és tekintet előtt hajlott meg. Itt csak egy magyarázat van: az, hogy a miniszterelnök úr bizonyos hatalmi tényezők előtt hajlott meg. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

A miniszterelnök úr ugyan akképp iparkodik

elkésett kapaczitáltatását megmagyarázni, hogy neki nem lehetett engednie, mielőtt arról nem győződött meg, hogy a lajthántúli körökkel szemben fennálló kötelessége azt megengedi-e. Jól van, t. Ház. De hát valóban annak az általa is idézett gyászos eseménynek kellett előállania a végből, hogy a lajthántúli körökkel érintkezzék? *(Halljuk! Halljuk! balfelől.)*

Ha csakugyan áll az, hogy, az ő tapasztalása szerint, a lajthántúli kormány is tulajdonképp úgy fogta fel a dolgot, mint ő azt nálunk megmagyarázta, hiszen akkor ezt 24 óra alatt meglehetett volna tudnia, a vitatkozás legelső stádiumaiban. És ha azoknak a súlyos aggodalmaknak van előtte annyi súlya, hogy most álláspontjának megváltoztatására kényszerítik, hát lehetett volna négy héttel ezelőtt is annyi súlya, hogy már akkor szerezzen magának tájékozást az iránt, vajjon kötelezettségei ezt lehetségessé teszik-e?

Ezt tehát, t. Ház, semmiképpen nem lehet magyarázatul elfogadni. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Tehát hatalmi tényezőknek kellett azoknak lenniök, melyek előtt a t. miniszterelnök úr meghajlott. Hogy mik azok a hatalmi tényezők, erről ő nekünk csak negativ felvilágosítást ad: ez a képviselőház nem. Mert felvilágosító beszédében annyit megmond, hogy neki minden emberileg telhető biztosítéka megvolt, hogy ebben a Házban keresztül tudja vinni a törvényjavaslat eredeti szövegezését is. *(Derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. Ház, én nem tudom, vajjon a t. miniszterelnök úr e feltevése alapos-e; én szivemből remélem, hogy ennek az ő utólagos hivatkozásának nincs

alapja. Ha nem úgy volna, akkor én arról a helyről, melyen a t. miniszterelnök úr ül, de bármely helyről ezt a körülményt soha fel nem hozom; *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* soha azt nem sejtetem, *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* annál kevésbbé dicsekedem vele, hogy az én vezetésem alatt a képviselőház oda jutott, hogy midőn az alkotmány, a népképviseleti rendszer biztosítékainak az integritásáról van szó, éppen a képviselőház legyen megtenni hajlandó egy lépést lefelé, a mely lépést a képviselőházon kívül álló hatalmi tényezők nem engednek meg. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Miután a magyarázatok, melyeket a t. miniszterelnök úr a magatartásáról elénkbe terjesztett, oly világosan elégtelenek és nem magyaráznak meg semmit, sejtetni azonban engednek sokat, a mit sejteni, elhinni s vallani az alkotmányosság érdekében nem szabad: nagyfontosságu politikai helyzet állott itt elő, melyet méltatnunk kell.

E törvényjavaslat egész történetében, annak első genezisétől kezdve a mai pillanatig, a tegnapi napig, a súlyos hibák szakadatlan lánczolatát látjuk egymás után.

Az első hiba volt magának e törvényjaslatnak ily alakban történt beadása. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Azt, t. Ház, előre kellett látni annak a férfiúnak, a ki Magyarországot jól ismeri és ki Magyarország parlamentjét évek óta vezeti, hogy e törvényjavaslat 14. és 25. §-ai az országban vihart fognak előidézni.

Én, t. Ház, azokhoz, a miket saját magamtartásáról záróbeszédemben elmondottam, még csak egyet

tehetek. Nekem az ősz elején elmondotta valaki, igazán nem emlékezem, hogy kicsoda, de hallottam hírét annak, hogy az új véderőjavaslatban olyas valami készül, mint a mit a 14. § képében hetek óta tisztelünk, hogy tudniillik a létszám megállapításának időszakiságát megakarják szüntetni. Én akkor rögtön felhasználtam ezt a magántudomást arra, hogy a közös kormány intéző köreihez közel álló egyéniségeket, a kikkel összejöttem, a veszélyre figyelmeztessem.

A 25. §-ról, természetesen, még csak sejtelmem sem volt, de a 14. § határozatairól volt tudomásom, s felkértem az illetőket, érvényesítsék egész befolyásukat arra, hogy ebből ne történjék semmi, mert ismételve kijelentem, hogy én Magyarországra és a monarkhiára nézve nem tartanám örvendetesnek és üdvösnek azt, ha a véderő törvényjavaslat felett éles vita és ellentét fejlődnék. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És én ezt az összeütközést minden, nekem mint magánembernek hatalmában álló eszközzel, abban a perczben, melyben veszélyét a látóhatáron feltünni láttam, elhárítani igyekeztem, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Magyarország miniszterelnökének pedig még inkább tudnia kell azt, hogy bármennyire el legyen altatva e nemzetben a közügyek iránt való komoly érdeklődés, van két pont, a melyhez, hála Istennek, még ma sem szabad nyulni, a nélkül, hogy vihart ne támasszon: az egyik az alkotmány integritása, a másik pedig a magyar nemzeti érdek, a magyar nyelv kérdése. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ki kell mondanom, hogy a koronának az a

magyar tanácsosa, kinek első sorban feladata a koronát felvilágosítani az ország hangulatáról és e szempontból tanácsot adni a beterjeszthető és be nem terjeszthető, a kívánható és nem kívánható rendszabályokra nézve; hogy a koronának az a magyar tanácsosa, ki hozzájárul ahhoz, hogy oly véderő-törvényjavaslat terjesztessék be, melynek 14. §-ában egyenesen érintve van az alkotmányos biztosíkékok integritása; melynek 25. §-a oly intézkedést foglal magában, mely elementáris erővel előtérbe hozza az eddig nyugvó nyelvkérdést; *(Úgy van! Úgy van! a szélső baloldalon.)* hogy a koronának az a tanácsosa, ki ebbe beleegyezett: nem csupán a nemzet alkotmányos jogainak és nemzeti érdekeinek képviseletében, de a monarkhia szilárdságára vonatkozó tekintetben sem áll feladata magaslatán. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

T. Ház! Ez az első súlyos hiba, melyet pedig, meggyőződésem szerint, könnyen el lehetett volna kerülni. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Mert a 14. §-ban levő alkotmányos sérelmet, hitem, és meggyőződésem szerint, elhárítani semmi nehézségbe sem ütközött volna. Ha sikerült azt visszacsinálni, annál könnyebb lett volna azt meg nem csinálni. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A 25. § intézkedései iránt pedig katonai szempontból, a mint én bizonyosan tudom, a katonai tekintélyek véleménye nagyon eltérő; igen sokaknak, köztük igen komolyaknak, az a hite, hogy a 25. §-ban foglalt második évi kötelezettség katonai szempontból nemcsak nem hasznos, de egyenesen káros. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

Hát, t. Ház, itt a miniszterelnök úr még nem is hivatkozhatik arra az elementáris erőre, arra a nyomásra, melyet esetleg az ő helyzetére gyakorolhat más, a kérdés eldöntésénél illetékes tényezőknek egyhangúlag, egy irányban érvényesülő befolyása. Én még ezt sem fogadnám el mentségül. Mert bármily legyen is a nyomás más oldalról, mindenkitől, ki Magyarország miniszterelnöki székén ül, elvárom, hogy Magyarország alkotmányos jogainak és nemzeti érdekeinek az integritását minden nyomással szemben megvédje. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De a jelen esetben a miniszterelnök úr az általa elkövetett hibáért még a nagy, az egyöntetűleg gyakorolt presszió szomoru mentségével sem élhet, mert ez sem az egyik, sem a másik irányban fenn nem forgott. Ezt a hibát tisztán a maga jószántából, feleslegesen követte el az ország és a monarkhia kárára. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Ha a hibák sorozatában egyszer benne vagyunk és ha nem tudjuk magunkat arra elszánni, hogy mindjárt az első pillanatban, visszaforduljunk, mikor látjuk, hogy rossz talajra léptünk, akkor természetszerűleg következik a további hibáknak egymásután való lánczolata. *(Úgy van! balfelől.)*

Második nagy hiba tehát az volt, hogy a miniszterelnök úr, a mint látta és meggyőződött arról, a mit előbb láthatott volna, de előre nem látott, hogy a vihar csakugyan beállott e kérdés következtében; — midőn ennek nyomai nem csupán az ellenzéknél mutatkoztak — melyet ő elég hibásan semmibe sem szokott venni, ámbár én azt hiszem, hogy oly kérdésekben, melyek az egész hazát és az egész monarkhiát alapjaiban érintik, poli-

tikai ellenfeleink véleményét is méltányolni és tekintetbe kell venni, *(Zajos helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* de a miniszterelnök úr praxisa nem ez — midőn tehát, mint mondám, ez a vihar tényleg kitört, melynek a jelenségeit a miniszterelnök úr saját pártjában is látta és tapasztalta: nem tudta magát kellő időben elhatározni a visszafordulásra; nem tudta ezt megtenni abban az időben, midőn az a visszafordulás még megnyugtathatólag hathatott volna az országra; megnyugtathatólag hathatott volna ama politikai ellenfeleire is, a kik — bármit mondjanak is róluk — első sorban a dolgot tekintik és ha a dologban nyernek elégtételt, — kellő időben, akkor, mikor a személyes kérdés még nem vált a helyzet kiküszöbölhetetlen, integráló részévé, — a dologban nyert eredménynyel tökéletesen megelégszenek. *(Zajos helyeslés a bal- és a szélső balon.)* Ezzel a t. miniszterelnök úr ferde helyzetbe hozta saját pártját, midőn ezt a pártot rávitte, hogy nagy lelki kínok közt őt oly térre kövesse, melyre annak igen számos tagja csak meggyőződésének az alárendelésével tudott lépni, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* midőn azután e helyzetben töltetve el velük három hetet, a negyedik hét végén azt mondja: hisz ez tulajdonkép felesleges kinlódás volt, most magam is belátom, hogy módosithatunk a dolgon, — tehát megkiméllhette volna pártját attól a három kínos héttől... *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon. Meszlényi Lajos: Nem szerv hurczolkodni! Hosszantartó nagy derültség a bal- és a szélső balfelől.)*

Ferde helyzetbe hozta s kompromittálta annak az állásnak a méltóságát, melyet ő ez idő szerint el-

foglal *(Hosszantartó zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* és a mely állásnak a méltóságára mi féltékenyek vagyunk. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Zaj és közbeszólások jobbfelől.)* Féltékenyek vagyunk, mert ez nem az ez időszerinti miniszterelnöknek, sem az ő pártjának a privát- és belügye, hanem az egész országnak, az egész nemzetnek az ügye. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás és közbeszólások jobbfelől.)*

Ennek az állásnak a méltósága azt követeli, hogy midőn fölvettetik a kabinetkérdés; midőn a kormány a rendelkezésére álló eszközöknek a legerősebbjéhez folyamodik, hogy valamely álláspontho z való szívós ragaszkodását kimutassa, ezt azután komolyan vegyék. *(Úgy van! balfelől.)* Ennek az állásnak a méltósága nem engedi meg, hogy az, a ki ott valamely politikát képvisel és ahhoz a politikához kötötte magát, midőn ezt a politikát vagy nem akarja, vagy nem tudja tovább keresztül vinni, azt mondja: tehát én a másik politikát is szívesen képviselem. *(Derültség a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások jobbfelől.)* És, t. képviselőház, ennek a helyzetnek a tovább fejlődésében a miniszterelnök úr, a mennyire tehette, a mennyire az ebben az országban egyáltalán megkisérthető vagy elérhető, kompromittálta magának a koronának a méltóságát is, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* midőn a koronának egy politikai tartalmu nyilatkozatáról azt mondta, hogy ő azért felelősséggel nem tartozik. *(Igaz! Úgy van! szélső baloldalon.)* A miniszterelnök úr e nyilatkozata nemcsak ebben a Házban, hanem ezen a Házon kívül is, mondhatom, a legkomolyabb és loyalis érzelmű

férfiaknál is mély megütközést keltett; káros hatása csak azért nincs, mert ez a nemzet oly törhetetlen hűséggel ragaszkodik a koronához, hogy akarva soha nem fog senki mást felelőssé tenni, mint a miniszterelnök urat és soha mással szemben nem fog birálatot gyakorolni, mint a miniszterelnök úrral szemben. *(Tetszés és zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

A hibáknak e szakadatlan lánczolata nyomán oda értünk, hogy ma a miniszterelnök úr a 14. §. visszamódosítása által sem képes a helyzetben helyreállítani azt az egyensulyt és az országban azt a nyugalmat, melyet a kérdésnek egy korábbi stádiumában ugyanezzel, sőt ennél csekélyebb önmegtagadással, helyreállíthatott volna. *(Úgy van! a szélső baloldalon.)*

Mind e tények után, midőn rendre bebizonyult, hogy a nemzetnek és monarkhiának a legnagyobb érdekeit súlyos hibákkal kompromittálta; midőn rendre kompromittálta önvédelmi harczában azt a széket, melyet elfoglal; azt a képviselőházat, a melynek ő a vezére, sőt azt a tényezőt, melyet neki minden körülmények között fedeznie kell: *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* ma oda fejlödött a helyzet, hogy ez az ország és ez a parlament normális állapotok közé nem térhet vissza mindaddig, a mig a' miniszter úr azt a helyet elfoglalva tartja. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon, perczekig tartó taps és felkiáltás: Éljen Apponyi! Mozgás jobbfelől.)*

Azt mondottam, t. Ház, hogy ennek az országnak a politikai élete normális körülmények közé többé nem juthat, mindaddig, míg a miniszterelnök úr foglalja el azt a helyet. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső balon. Mozgás jobbfelől.)* Én nem mondom azt,

hogy a miniszterelnök úr az alkotmányos legalitás minden formája mellett meg nem tarthatja a hatalmat addig, míg e parlament többsége őt támogatja. *(Nagy mozgás jobbfelől.)* Engedelmet, ez annak a képnek folytatása és további kifestése, a melyet megkezdettem. *(Úgy van! balfelől. Mozgás és zaj jobbfelől.)* Nem mondom azt, hogy a t. többség nem határozhatja el magát arra, hogy a történtek után is, továbbra megajándékozza a miniszterelnök urat támogatásával. *(Nagy zaj és mozgás jobbfelől. Halljuk! Halljuk! a bal- és szélső baloldalon.)* Mindez megtörténhetik, t. képviselőház. *(Felkiáltás jobbfelől: Meg is fog történni!)* Talán meg is fog történni. *(Halljuk! Halljuk!)* A hatalmat fentarthatják a miniszterelnök úr kezében, ez kétségtelen; de egyet vissza nem adhatnak neki, mert az elveszett ebben a vitában örökre: a tekintélyt. *(Hosszantartó lelkes éljenzés és taps a bal- és szélső balon. Ellenmondások jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! Eddig e féltékenyen őrzött és féltékenyen őrzendő kincset sikerült legalább a maguk körében megóvni azzal, hogy minden előforduló hibáért, minden előforduló mulasztásért, minden előforduló nehéz helyzetért a kabinet valamely más tagjára hárították a felelősséget.... *(Igaz! Úgy van! Helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Zaj. Mozgás a jobboldalon.)* T. Ház, ez annyira tagadhatatlan tény.... *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Zaj. Ellenmondás és mozgás a jobboldalon.)*

Én azt hiszem, t. Ház, hogy, ha nem is mondok kellemetes dolgokat, teljesen parlamentáris alakban fejezem ki magamat, *(Úgy van! Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)* a t. túloldal részéről tehát nem értem azt

az ingerültséget, a mely ott nyilvánul. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon. Zaj. Mozgás a jobboldalon.)*

Ez annyira tagadhatatlan tény, hogy én a legközelebbi mult vitáiból tudnék idézni több kormánypárti nyilatkozatot; de csak egyet hozok fel. *(Halljuk! Halljuk!)* A zárószámadásokban mutatkozott zavarok alkalmából, a híres póthitelek korszakából, a kormánypárt egy jeles tagja, beszédét körülbelül azzal fejezte be, hogy túlteszi magát a fenforgó nehézségeken, mert bízik — aláhúzva — a miniszterelnök államférfiúi tapintatában. Igy beszéltek akkor. De a mostani esetben lehetetlen a következmények kikerülése végett, akár a kabinetben, akár azonkívül más felelős kiadóra találni. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Azok a hibák, melyeket itt elkövettek és az a minden előbbinél összehasonlithatatlanul nehezebb helyzet, a melybe ezek által első sorban a t. többség, de tán az egész parlament jutott, ez az egész helyzet, kezdettől fogva mindvégig, a miniszterelnök úr által személyesen, az őt megillető szerepkörben elkövetett mulasztásokból és hibákból származik. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert az ország jogainak és érdekeinek képviselete, a monarkhiában bizonyos kérdésekre nézve, velünk együtt illetékes egyébb tényezőkkel szemben, legelső sorban a miniszterelnök urat illeti; mert a monarkhia és a kiegyezés eszméjének minden kompromittálás ellen való biztosítása ebben az országban első sorban a miniszterelnök úr feladata; mert a parlament helyes vezetése, az egész kormány helyzetének következetes és komoly színben fentartása legelső sorban a miniszterelnök úr dolga; mert a korona politikai nyilatkozataiért a felelősséget elvállalni

első sorban a miniszterelnök feladata. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Midőn tehát e javaslat tárgyalásának minden stádiumában mindezeket a nagy szempontokat a miniszterelnök ur a legmegfoghatatlanabb módon figyelmen kívül hagyta és megsértette: az, a ki mindezek ellen rendre vétett a ki feladatának legfontosabb részét a képzelhető legkényesebb ügyben így teljesítette, megtarthatja ugyan a hatalmat, de nem tarthatja meg többé azt a hitet, hogy nehéz és kényes dolgokban biztos kezekkel vezesse az állam hajóját; *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* nem tarthatja fenn többé azt a hitet, hogy állásának kötelességeit és politikai helyzetét komolyan és méltóságteljesen fogja fel; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* nem tarthatja fenn továbbá azt a hitet, hogy az ország alkotmánya és a nemzet nagy érdekei az ő vezetése alatt biztosságban vannak, *(Igaz! Úgy van! balfelől)* mert hiszen az általa javasolt törvény szövegével szemben más tényezőknek kellett azokat megvédelmezniök. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. képviselőház, mindezekből a meggyőződésekből, abból a szilárd hitből, hogy az államéletnek ez alkotmányjogi, nemzeti és erkölcsi alapjai jó kezekben vannak: ebből áll a tekintély. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Ebből a tekintélyből, a történtek után, sajnálom kimondani, a t. miniszterelnök úr kezében semmi, de semmi nem maradt. *(Zajos tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezért mondtam én, t. képviselőház és ismétlem, hogy a hatalmat a miniszterelnök úr kezében fentarthatják, de nyugodt állapot, a politikai élet normális

lefolyása csak akkor képzelhető, ha ez a két tényező: a külső, a formai hatalom és a belső, az emberek meggyőződésében, az emberek hitében élő tekintély egy férfiuban egyesül. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha a hatalom és tekintély közt a frigy fel van bontva, akkor az ország abnormis viszonyok közt marad és nem várható, nem képzelhető az egész politikai gépezet helyes, nyugodt működése. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez, t. képviselőház, a mai politikai helyzetnek a szignaturája.

De hát nagyon természetes dolog az, t. Ház, hogy ilyenkor a kormány és az a párt, mely őt támogatja, el van határozva, *(Felkiáltások: El bizony! Derültség balfelől.)* hogy a közfigyelmet saját hibájától, saját helyzetétől elterelje *(Tetszés balfelől.)* és iparkodik ellenfeleit gyanusítani, iparkodik ellenfeleit vádolni. *(Mozgás jobbfelől.)*

És ezt láttuk most úgy a helybeli kormánypárti sajtó minden orgánumában, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* különösen azokban, a melyek a külföldön legnagyobb elterjedtségnek örvendenek, *(Úgy van! balfelől.)* mint a bécsi sajtó ama nyilatkozataiban, melyek innen, a kormányhoz közelálló körökből nyerik inspirációjukat. *(Mozgás jobbfelől. Halljuk!)* A nyilvánosság ez orgánumai, t. Ház, kezdettől fogva, de különösen most, azon voltak, hogy az ellenzéknek a véderő-törvényjavaslat sérelmes pontjai ellen való küzdelmét hamis színben tüntessék fel. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Az ellenzék küzdelmét a véderő-törvényjavaslat ellen olyan színben tüntették fel, mintha

az ellenzék azt akarná meggátolni, hogy a monarkhiának erős hadserege, erős védőereje legyen; *(Igaz! a bal- és szélső baloldalon.)* hogy az ellenzék megfeledkezik a külpolitikai helyzetről, hogy az ellenzék ezeket a nagy, mindenek fölé helyezendő érdekeket nem méltányolja. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. Ház, ha azután ezek az itt kiejtett hangok kivülről viszhangot adnak; ha azután ezek a külföldi sajtóban visszatükröződnek, azt mondják: lám, mennyire árt az ellenzék küzdelme az ország és a monarkhia tekintélyének. *(Zajos tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Pedig, t. Ház, ha itt egyáltalán kár ered, ez a kár nem leli okát abban a küzdelemben, melyet mi itten folytatunk, mely a monarkhia védelmének tulajdonképeni katonai kérdésével összefüggésben sincs, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* mely mellett mindnyájan kimondottuk, kogy a mi áldozat szükséges ennek az országnak, s ennek a monarkhiának minden ellenség ellen való hatályos megvédésére, azt mi megadjuk éppen úgy, mint önök, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* hanem a hiba azoknak a lelkiismeretén van, a kik csupán abból a czélból, hogy az ellenzéket befeketithessék, annak a küzdelmeit olyan értelemmel gyanusítják, a milyen értelme azoknak egyáltalán nincs. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Én, t. képviselőház, mindig vigyáztam arra, hogy a kormány ellen való küzdelemben soha oly fegyverrel ne éljek, a melyek az országnak kifelé árthatnak. Azt hiszem, hogy hasonló kötelelesség terheli a kor-

mány minden védőjét az ellenzékkel szemben is. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Valamint nekünk a kormányt nem szabad ütni akként, hogy az ország legyen találva, úgy ő nekik sem szabad az ellenzék küzdelmét oly színben feltüntetni, a melyet ha a külföld elhisz, akkor az csakugyan az ország kárára lesz. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez a kötelesség kölcsönös. *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

S azután, t. képviselőház, az ellenzéknek a szemére lobbantják a város külső rendjének némely napon történt megzavarását. *(Halljuk! Halljuk!)* Erről is jó lesz, t. képviselőház, a helyzet teljes tisztázására egy pár szót mondani. *(Halljuk! Halljuk!)* Gondolom, hogy ezt a vádat senki sem érti arra a teljesen törvényes, teljesen korrekt és méltóságteljes tüntetésre, mely a hatóságok engedélyével és a közrend fentartásának minden biztosítékával, a mult vasárnapon történt.

Az ilyen tüntetések czélszerüségéről lehetnek a a nézetek eltérők, annak a törvényessége és korrektsége és affelől, hogy abból az országra semmi kár nem háramlott, szerintem, nem térhetnek el, alkotmányosan gondolkodó férfiak közt a nézetek; *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Nyugtalanság jobbfelől.)* de érthető igenis azokra az előre nem látott, véletlen összecsoportosulásokból keletkező tüntetésekre, melyeknek következtében többször zavargások fordultak elő. Ezekről én azt mondom, t. képviselőház, hogy mindenekelőtt mindazt, a mi törvényellenes, mindazt kizárandónak, visszautasítandónak, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* ha megtörtént,

erélyesen megfenyítendőnek tartom. *(Általános helyeslés.)* Másodszor azt mondom, hogy bizonyos politikai körülmények közt azokat a tüntetéseket és azokat a csoportosulásokat sem tartom helyeseknek, sőt, a mennyire tőlem függ, azoktól mindenkit visszatartanék, a melyek magukban véve ugyan törvénytelenséget nem tartalmaznak, de az adott körülmények között könnyen törvénytelen kihágásokra adhatnak alkalmat. *(Általános helyeslés.)* A mennyire az én befolyásom terjed, én azt ebben az irányban érvényesítettem. *(Igaz! a bal- és szélső baloldalon. Nyugtalanság jobbfelől.)* És én úgy tudom, hogy az ellenzék minden eleme ma abban a nézetben van, hogy a mennyiben egyáltalában erre befolyást gyakorolhat, az ilyen természetü tüntetések a vasárnapi nagy tüntetés után jövőre elmaradjanak. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)* De, t. képviselőház, ha ezt tökéletesen megengedem, akkor azután legyen szabad más irányban is egy őszinte szót mondanom *(Halljuk! Halljuk! balfelől. Egy hang: Erre helyeseljenek majd önök!)* és ez az, hogy a mi e tekintetben a város utcáin előfordult, azt megint a kormányhoz közel álló tényezők oly nagy mértékben túlozták, annak oly nagy jelentőséget tulajdonítottak, a melyet ismét az ország jó hírnevére való tekintettel, a külfölddel szemben annak tulajdonítani nem volt szabad. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Én nem beszélek, t. képviselőház, azokról, a mik január 29-én és 30-án történtek és a melyekre nézve én rögtön a következő ülésben beismertem, hogy azok a komolyság bizonyos jellegével birnak és azokkal szemben az erélyes megtorló eszközök alkalmazását nem helytelenítettem, csak azt követeltem,

hogy a mennyiben azok a képviselőházat érintik, a képviselőházzal való szabad közlekedés minden képviselő részére bizsosíttassék. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De azokról beszélek, melyek az utóbbi napokban történtek. És ezek valóban oly csekély, más városokban, izgalmas politikai idők alatt sokkal nagyobb mértékben előforduló, a mindennapiakhoz tartozó jelenségek voltak, hogy azokat az alkotmányosság biztosságával, az ország jó hírnevével és mindenféle nagy szempontokkal összeköttetésbe hozni, az én hitem szerint, nemcsak mesterkélt, de igen gyermekes eljárás. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Ne méltóztassanak csak abból a czélból, hogy az ellenzéket kompromittálják, hogy az ellenzék ellen fegyvert kovácsoljanak, az országban kikürtölni, hogy Magyarország fővárosában az anarkia uralkodik és a személy- és vagyonbiztosság fenyegetve van. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon.)* Ne méltóztassanak a túlzás ily fegyverével élni. *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)*

Hiszen hallottuk e napokban egy kormánypárti képviselő interpellácziójá, melyben ezek az igen közönséges események fölötte tragikus módon adattak elő. *(Élénk helyeslés a baloldalon. Zaj. Halljuk! Halljuk!)* Ismétlem, t. Ház, ezeket a dolgokat nem helyeslem, nem kívánom folytatásukat, sőt óhajtom magának az ellenzéknek az érdekében is, hogy elmaradjanak; de az ellen határozottan tiltakoznom kell, hogy azok oly túlzott színben adassanak elő, a mi a valóságnak meg nem felel és a mi az országot ok nélkül a külföld előtt kompromittálja, *(Igaz! Úgy*

van! a bal- és szélső baloldalon.) esetleg az ország hitelének árt, a miért azután senki más nem felelős, mint azok, a kik ezeknek az eseményeknek pártczélokra való gyümölcsöztetése végett azokat így túlozzák. *(Zajos helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás és zaj jobbfelől.)*

Ezekkel az eseményekkel szemben, t. Ház, melyek nem hozhatók összeköttetésbe az ellenzék működésének bármely részével, mégis a demagógia vádját hallottuk hangoztatni a t. túloldal részéről. *(Halljuk! Halljuk!)* Hát, t. képviselőház, hogy semmi ne hiányozzék ama képnek teljességéhez, melyet a miniszterelnök úr utóbbi időkben folytatott működéséről már eddig nyertünk, szerencsénk volt őt látni tegnap a szó legszorosabb értelmében a demagóg izgató szerepében. *(Hosszantartó helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Mozgás és zaj jobbfelől. Halljuk! Halljuk!)*

Szó volt tegnap arról az eshetőségről, hogy mit eredményeznének az országos képviselőválasztások, ha azok most történnének, vagy mit eredményeztek volna akkor, ha e törvényjavaslatnak leginkább megvitatott szakaszai a mult választási harczban ismeretesek lettek volna. Erre a t. miniszterelnök úr magát a 14. §-on túltevén, a 25. §-ra nézve azt mondá *(olvassa)*: „A másik, a mit a t. képviselő úr felhozott, az, hogy mondtuk volna meg, hogy az önkéntesi szolgálatnál a tiszti vizsga letételét kötelezővé akarjuk tenni és így nehezíteni az önkéntesi szolgálatot. T. Ház! Megvallom, igen sajnálom, hogy akkor meg nem megyarázhattuk választóinknak — mondom, nagyon sajnálom — mert jót állok róla, hogy azok a választók megértették volna azt az éppen hangsúlyozott egyenlő-

ségi elvnél fogva. *(Zaj.)* Engedelmet kérek, a választók legnagyobb többségének fiai 3 évig szolgálnak. Helyes ugyan, hogy a míveltebb fiatal emberek kedvezményben részesüljenek“ ....

És erre Hoitsy Pál t. képviselőtársam közbe szól: „Ez a demagógia:“ *(Úgy van! a szélső baloldalon.)* Ezt, t. képviselőház, mondom ma én is. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert, t. képviselőház, a társadalom szegényebb rétegeinek a jóllétéről és védelméről gondoskodni azokkal a veszélyekkel szemben, a melyeknek ők szegénységük és csekélyebb műveltségüknél fogva ki vannak téve: ez helyes és jó dolog; erre igyekeztem és igyekszem én egész politikai működésemmel. De a társadalom alsóbb és kevésbbé művelt osztályait arra figyelmeztetni, hogy mások az elkerülhetetlen társadalmi egyenlőtlenségek révén eltérő elbánásban részesülnek s ez által ezt a különbséget gyülöletessé tenni, *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* azt agitáczionális eszközül felhasználni *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* és igy szembe állítva egyiknek a terheit a másiknál előforduló úgynevezett kedvezménynyel, ekkép tehát az alsóbb rétegeknek a kedvezőbb helyzetüekkel szemben irigységére appellálni *(Élénk helyeslés a bal- és a szélső baloldalon. Ellenmondás a jobboldalon.)* és azoknak a szavaknak, melyeket idéztem, más értelmet egyáltalában nem lehet tulajdonitani, ha azok a választási küzdelemnél használandó fegyverül említtetnek: *(Zajos helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon.)* ez, szerintem, a lényege mindenütt a világon, a demagógiának. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső balol-*

dalon. Mozgás a jobboldalon.) De hozzá teszem, t. Ház, hogy én ettől az eshetőleg beállható félhivatalos demagógiától egy cseppet sem félek. Mert én tudom és bízom abban, hogy a mi népünknek azután nagyon meg lehet magyarázni azt is, hogy míg az, a ki nem tartozik a műveltség magasabb fokozataihoz, fiát már jóformán 15-ik életévétől kezdve a családi kenyérkereset gyarapítására használhatja, addig az, a ki fiát magasabb műveltségben akarja részesíteni, többnyire 22, sőt 24 éves koráig kénytelen fiára költeni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon. Mozgás jobbfelől.)*

És megmagyaráztuk volna annak a népnek azt is, hogy itt nem egy kasztnak, nem egy bárki elől elzárt társadalmi körnek a kiváltságáról van szó, hanem a magasabb műveltség elnyerésével járó áldozatoknak kompenzációjáról és hogy a köznép közt is — hála Istennek — mindenütt találunk olyanokat, a kiknek ambiciójuk az, hogy fiaik körül legalább egy emelkedjék a műveltebb osztályok sorába *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és hogy ennélfogva legnagyobb érdeköknek, a társadalmi emelkedésnek kivívását nehezítjük, mert éppen azokat fogná ez az intézkedés legterhesebben sujtani, kiknek a magasabb műveltség elnyerése a legnagyobb áldozatokba kerül. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És, t. Ház, találjuk az ellenzék ellen folytatott harczban a két ellenzéki párt közt levő viszonynak egy egészen új alakban történt bemutatását. *(Halljuk! Halljuk!)* Midőn a vita megkezdődött, akkor a sajtó ugyanazon közegei engem úgy mutattak be a világnak, mint a ki akár gonosz akaratból, akár együgyűségből a szélsőbal malmára hajtanám a vizet. *(Élénk*

derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.) És most, t. Ház, egyszerre, még pedig ritka egyhangúsággal, mely a kiadott jelszót sejteti, tapasztaljuk, hogy a nyilvánosság ugyanazon orgánumai így beszélnek: ez a derék, jó, felvilágosult függetlenségi párt miként lehet olyan együgyű, hogy be nem látja, hogy ő csak annak az arisztokrata, feudális, reakciónárius ellenzéknek az eszköze. *(Hosszantartó élénk derültség, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Hogy miért hozom fel ezeket, t. Ház? Azért, mert ezek is a politikai helyzet képéhez tartoznak és azért, mert ezekre a mondogatásokra, ezekre a kölcsönös heczczelési kísérletekre van egy általános megjegyzésem. *(Halljuk! Halljuk!)*

Mi, t. Ház, az egyik és a másik ellenzéki párt, nagyon jól tudjuk, miben különbözik álláspontunk és mik azok a czélok, a melyekre kezet foghatunk. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mi egymást egyáltalában nem szándékozunk megcsalni. *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* és az egyik a másikat a maga pártczéljaira felhasználni. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* A határvonalakat záróbeszédemben egész határozottsággal jelöltem ki; a mit e tekintetben mondtam, ahhoz sem hozzáadni, sem abból elvenni valóm nincsen. Előfordulhatnak esetek e törvényjavaslat tárgyalása körében is, midőn egyes alárendeltebb jelentőségű vagy elvi eltéréseinket érintő kérdéseknél nem egymással, hanem egymás ellen szavazunk; előfordulhatnak esetek, midőn a követendő módszerben nézeteltérések vannak köztünk: de tudjuk azt is, hogy most egy nagy nemzeti érdek biztosítására együtt kell működnünk, *(Élénk helyeslés és tetszés*

a bal- és szélső balon.) Tudjuk azt is, hogy most az alkotmány integritása ellen kísérlet tétetett, mely visszaveretett ugyan, *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* de hogy megtétetett, az azért mégis a mai helyzetnek egy jellemvonása maradt; *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* tudjuk, hogy a magyar intelligenczia helyzetének súlyosbítására kísérlet történik, mégpedig a megfelelő biztosíték nélkül arra, hogy nemzeti műveltségünk hátrányba ne helyeztessék; tudjuk azt is, hogy addig, a míg ez a helyzet tart, a míg az ország nyugodt politikai állapotának akadályai fennállanak, addig a legnagyobb nemzeti érdekek erélyes megóvására összeszövetkezett erők közt semmi szakadásnak beállani nem szabad. *(Élénk hosszas helyeslés a bal- és a szélső baloldalon.)* Ebből merítettünk erőt eddigi küzdelmünkben, melynek, bármit is mondjanak, egyik sikerét vagyunk szerencsések ma konstatálni. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélsőbalon.)* Ebből a nemzeti őstalajból, a nemzeti lelkesedés őserejéből, különböző alapokon álló, különböző pontokból kiindult, de a nemzeti alkotmányos jogoknak, a nemzeti nyelv jogainak integritásáért, a nemzet összes fennálló jogainak sérthetetlenségeért küzdő férfiak ezentúl is meg fogják találni az erőt: azt az erőt, mely, meglehet, — nem tudom — e törvényjavaslat tárgyalásánál is fog még nekünk sikereket nyujtani s ha nem fog nyujtani most, mindenesetre oda fog vezetni, hogy a magyar nemzet géniusza mihamarább győzzön; *(Tetszés a bal- és szélső balon.)* és megint fognak jönni oly idők, midőn a nemzetet a jövőjének megszilárditására, felvirágoztatására vezető reformok utján fogják vezérelni és nem a napról-napra élősködő ügyes-

kedéssel. *(Zajos tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)*

Elfogadom a módosítványt. *(Hosszantartó zajos éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon. Zaj jobbfelől. Meg-megújuló felkiáltások a bal- és szélső balon: Éljen Apponyi Albert!)*

IV.

A 25. §.

— 1889. márczius 2. —

Tisztelt Ház!

(Mozgás. Halljuk! Halljuk!) Azt hiszem, helyesen cselekszem, ha a t. előttem szólott képviselő úr beszédének csupán arra a részére teszek felszólalásom folyamán megjegyzéseket, melyek magára a napirenden lévő tárgyra vonatkoznak. *(Élénk helyeslés.)* mert úgy hiszem, a mostan kifejlődött hangulatban rossz szolgálatot tennék az általam ő vele és legalább is oly melegen mint ő általa óhajtott ama czélnak, hogy a parlament tanácskozásai mindenkor az alkotmányos méltóság színvonalán maradjanak, ha azokra is kitérnék, a miket a t. képviselő úr egyéb tárgyakra kiterjeszkedőleg mondott. *(Általános helyeslés.)*

A 25. § tudvalevőleg a 14-ikkel együtt volt a lapis offensionis, a mely miatt e törvényjavaslat felett az a hosszú, az a sok tekintetben — elismerem, de annak jogosultságát is állítom — elkeseredett vita fejlődött; oly vita, minő, ha a törvényjavaslat tisztán katonai czéloknak előmozdítására törekszik, ebben a

Házban soha ki nem fejlödött volna. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A 14. § eltünt, hogy minő körülmények közt, arra bátor voltam megjegyzéseimet megtenni akkor, mikor az volt napirenden. Megérkeztünk a 25. §-hoz és állíttatott, hogy a 25. §-ra vonatkozólag is új helyzettel álllunk szemben. Napokig tartó titokzatos tanácskozások eredményeként sejttették, hogy egy határozati javaslat fog a Háznak beadatni, a mely a nyelv kérdésére fennálló aggodalmakat eloszlatni képes lesz. Mert a 25. §-nak sérelme, az az izgató anyag, a mely benne foglaltatott, két dolog találkozásából áll: a második évi szolgálat elrendeléséből és annak az állapotnak a fentartásából, mely nem nyujtott kellő biztosítékot arra, hogy a magyar müveltség ne legyen ifjainknál oka a tiszti vizsgálat le nem tevésének. Hát azt állították, mialatt ez említett titkos tanácskozások folytak: hogy ha fentartatik is a második szolgálati év elrendelése, gondoskodnak arról, hogy az a második aggodalom, a mely tulajdonképp leginkább izgatta fel a kedélyeket, tárgytalanná váljék. És, t. Ház, megtörtént az előre hirdetett titok leleplezése, mégpedig bizonyos ünnepélyességgel. A többség megbizottja, erősen radikális színezetű beszéd kíséretében, bemutatta a határozati javaslatot; nyomban utána fölkelt a t. honvédelmi miniszter úr, előadta azokat az irányelveket, a melyeket az egyéves önkéntesek kiképzésénél és a vizsgálatnál ezentúl alkalmazni fognak; nyomban utána fölkelt az igen t. vallás- és közoktatásügyi miniszter és előadta azokat az előnyöket, az úgynevezett könnyebbítéseket, a melyeket az egyéves önkénteseknek nyujtani fog-

nak kárpótlásúl azért, hogy az önkéntességi évet minden körülmények közt kizárólag a katonai tanulmányoknak lesznek kénytelenek szentelni. Nos, t. képviselőház, ezek után a nagy leleplezések után konstatálnom kell, hogy leszámítva a t. honvédelmi miniszter úr által említett néhány igen gyakorlatias rendszabályt, melyet azonban meg kellett volna tenni az ügynek és az eredménynek érdekében minden körülmények közt, leszámítva ezt, az a helyzet, a mely aggodalmainkra okot adott, a maga lényegében az új revelációk által semmivel, de semmivel sem változott. *(Helyeslés a bal- és szélső balon.)*

És én is osztozom Horváth Gyula t. barátomnak abban a nézetében, hogy nekem sem a forma kell, hanem a lényeg. Igenis, t. Ház, engem üres formula nem elégít ki. Én lényeges rendszabályokat kívánok arra, hogy aggodalmaink eloszlattassanak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balon.)* És ha egy határozati javaslatnak némely kifejezése módosíttatik, de annak a tartalma ugyanaz, a mi a régié, tehát annak elégtelensége is, a dolog természeténél fogva, ugyanaz, a mi a régié: akkor mindez a helyzeten mit sem változtat, mit sem változtat abbeli jogunkon, sőt mit sem változtat abbeli kötelességünkön, hogy az új kiadású határozati javaslattal megtoldott 25. § ellen ugyanazzal a kérlelhetetlen erélylyel folytassuk a harczot, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* a melylyel azt fölvettük az ujabb revelácziő kelte előtt.

Aggodalmaink egyik oka, a második évi szolgálat: az megmaradt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* Erről nem is állították, hogy megváltozott. De

hogyan állunk a másodikkal? Kijelentettük előre, hogy a határozati javaslat formájában eszközölt, csupán a hadügyi adminisztrációra utaló orvoslást nem tartjuk kielégítőnek. Miért? Mert ez a maradandóságról semmi biztosítékot sem tartalmaz. Akkor, mikor a teher, a két évi szolgálat elve a törvénybe jön, azt kell kívánnunk — ha már ezzel a teherrel meg tudnánk barátkozni — hogy a biztosíték, mely a terhet elviselhetőbbé teszi, ugyanazzal az erővel ruháztassék fel. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De nem tekintve ezt, a határozati javaslat, nehány kitételének a kihagyásával, tulajdonképpen csaknem szóról-szóra hű fordítása a jelenleg érvényben levő utasításnak. *(Igaz! Úgy van! Derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

A jelenleg érvényben levő utasítás ezt mondja a német nyelv ismeretének a kötelezettségéről:

„Es genügt, wenn sich die Freiwilligen hiebei in einer für den Dienstgebrauch ausreichenden Weise verständlich machen können."

A határozati javaslat azt mondja: „A német nyelvben való jártasság csak oly mérvben kívántassék, a mily mérvben annak bírása a közös hadsereg szolgálati viszonyaiból mulhatatlanul szükséges." *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

A most fennálló utasítás a következő bekezdésében azt mondja:

„Auch ist denselben, wenn sie der vorherstehenden unerlässlichen Bedingung genügen zu gestatten, sich bei der eingehenden Erörterung des Gegenstandes im weiteren Verlaufe der Prüfung ihrer Muttersprache zu bedienen." *Felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Ugyanaz! Szédelgés! Zaj.)*

A határozati javaslat folytatása azt mondja, hogy: „Ennél fogva a magyar korona országaiban honossággal biró egyéves önkénteseknek szabadságában álljon a vizsga folyamán az állam nyelvét használni". *(Zaj. Mozgás a bal- és szélső baloldalon.)*

A részletes körülírások itt ki vannak hagyva, azok a részletes körülírások, a melyekről nem tudjuk, vajjon azok megszorítást tartalmaznak-e, vagy enyhítést, a melyeknek káros, vagy üdvös befolyása az egyes vizsgáló bizottság belátásától függ. És éppen ezért tartottam én rossznak a határozati javaslatot akkor, midőn ama részletezést fölvette, és tartom rossznak most is, midőn a részletes feltételeket elhagyja, mert e részletezés helyébe nem szabatos jogszabály jön, minő pl. az volna, ha az mondatnék, hogy „az elméleti vizsgát kezdetétől fogva végig magyar nyelven teheti le az illető": hanem ismét csak egészen határozatlan kitétel használtatik, hogy a „vizsgálat folyamán", akkor t. i., midőn a vizsgának egyik részében meggyőződést szerzett a vizsgáló-bizottság, hogy az illető a német nyelvet a hadsereg szolgálati viszonyaihoz megkivánt mértékben birja, — hogy akkor a vizsgálat további folyamán szabadságában áll a magyar nyelvet használni. Tehát, t. Ház, ott vagyunk, a hol azelőtt voltunk, hogy tisztán egyes vizsgáló-bizottság önkényére van bízva minden, ez vonja meg azt a határvonalat, a melyen túl meg van engedve, hogy a magyar állampolgár az állami nyelvet használhassa. E szerint, t. képviselőház, ugyanazzal a helyzettel állván szemben, ugyanazok a mi kötelességeink s ezeket teljesítjük s teljesíteni fogjuk a 25. szakasz ellen ezentúl is lankadatlanul,

mint eddig. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

S azért, t. képviselőház, nem érzem magamat felmentve a kötelesség alól, hogy most már, midőn maga a szakasz van tárgyalásaink napirendjén, megtoldjam azokat, a miket már az általános vita alkalmából erre vonatkozólag mondottam *(Halljuk!)* s iparkodjam a kérdésnek, mégpedig minden oldaláról mélyébe hatolva, szavazatomat indokolni. *(Halljuk! Halljuk!)*

Első maga a két évi szolgálat. Hát én kijelentem, t. képviselőház, hogy nem tekintve semmi nyelvkérdést, még abban az esetben is, ha a magyar nyelv tekintetében a legteljesebb biztosítékot nyerhetnők, ezt az esetleges második szolgálati évet úgy elvileg jogosulatlannak, *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* mint katonailag elhibázottnak, *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* politikailag pedig veszedelmesnek tartom. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Elvileg jogosulatlan ez, t. képviselőház, *(Halljuk!)* pedig hát éppen általános elvi alapokon argumentáltak ellenünk a túloldal szónokai nagy részben. Hallottuk ismét, az általános vita alkalmával már elmondottak ellenére, hallottuk ismét az egyenlőség elméletét; hallottuk ismét a demokráczia jelszavát felhozni ennek a reformnak a támogatására. *(Halljuk! Halljuk!)*

Ugyan, t. Ház, ha az egyenlőség az alap, a melyért ezt a reformot elfogadják és ha az egyenlőséget úgy magyarázzák, hogy a szolgálatra kötelezettek mindegyikének szolgálati ideje egyenlő legyen, akkor miért állanak meg ennél a reformnál? *(Helyeslés a bal- és*

szélső baloldalon.) Akkor miért nem követelik egész egyszerűen azt, hogy minden honpolgárra nézve a három évi tényleges szolgálati idő legyen kötelező? *(Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Ebben legalább következetesség volna. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De azt mondani: ezt a fokát az egyenlőségnek nem fogadom el, hanem azt a fokát, mely a 2 és 3 év között levő különbségben nyilvánul, elfogadom: ezt semmi néven nevezendő elvi alapon igazolni nem lehet. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Akkor aztán ne méltóztassék az egyenlőség elvéről beszélni abban az értelmezésben, a melyet én hibásnak és fonáknak tartok, de a melyet ha így értelmeznek, lehetetlen, hogy erre a következtetésre ne jussanak. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És azt mondja t. barátom, Teleki József grót, hogy ő nem kér az olyan demokrácziából, mely a jogokban egyenlően akar osztozni, de mely akkor, midőn szóvivőire bizonyos teher háramlik, ebből a teherből, mely a demokratikus elv folyományaként elő-áll, nem akarja kivenni a maga részét, hanem azt visszautasítja. Azt hiszem, nagy tévedésben van úgy t. barátom, mint mindenki, ki vele hasonló alapon érvel. *(Halljuk!)* Van egy bizonyos igazság az ő érvelésükben, csakhogy ők azt az igazságot nem formulázzák világosan és ennek következtében egy lappangó hamis tételre építik okoskodásukat. Az igazság, mely érvelésükben foglaltatik, az, hogy ne legyen az államban, ne legyen a társadalomban előny viszontszolgáltatás nélkül. *(Úgy van! jobbfelől.)*

Ezt, t. Ház, én tökéletesen elfogadom. De vajjon a véderő, a hadsereg különálló intézmény-e, mely nincs

összeköttetésben az állami orgánizmus többi ágaival? Vajjon az a magában véve helyes elv, hogy ne legyen az államban, ne legyen a társadalomban előny viszontszolgáltatás nélkül, vajjon ez az elv egyértelmű-e azzal, hogy ne legyen a védelem kötelességeinek tekintetében előny, a hadseregben teljesítendő ellenszolgáltatások nélkül? Nem, t. képviselőház! *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Az egyéves önkéntesek jelenlegi helyzetében meg van az előny ellenszolgáltatása, csakhogy az az ellenszolgáltatás nem a hadi szolgálatban, hanem az állami és társadalmi orgánizmus más ágaiban van. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Meg van az ellenérték abban a fáradságban, abban a nélkülözésben, abban a költségben, a melyet arra fordítottak, hogy az állami élet egyéb ágaiban ők a nemzetnek kiválóbb, kvalifikáltabb munkásai legyenek, hogy magukat képesítsék a magasabb hivatalok, a tudományos feladatok betöltésére, szóval, hogy azt a nagyobb, azt a magasztosabb munkakört teljesítsék, a melyet egy ország értelmiségének teljesítenie kell. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ennek a megszerzése áldozatokkal és nélkülözésekkel jár az illetők személyére és családjaira nézve, időveszteséggel, pénzveszteséggel *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* s csak ezek az áldozatok térittettnek meg részben akkor, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* mikor azok, kik a társadalomnak ez áldozatokat előlegezték, a védelmi téren teljesítendő szolgálatoknál előnyt nyernek. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ők nem tartoznak ezért többé visszafizetéssel az államnak; ellenkezőleg az az előny a visszafizetés, mégpedig igen csekély visszafizetés azért, a mit ők, a mit csa-

ládjaik már is áldoztak, hogy a magasabb értelmi kvalifikációt elnyerjék. *(Élénk helyeslés és tetszés a a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* Ha tehát, t. képviselőház, mi azokat, kik a társadalomnak e szolgálatokat, ez áldozatokat elölegezték, ha mi azokat ez elölegezett fáradság és költség czímén élvezett előnyök miatt még egyszer akarjuk sujtani, akkor nem állítjuk helyre, hanem megzavarjuk a mérleget; *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* akkor méltatlanságot és igazságtalanságot követünk el. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És csak az a felfogás képes ezt tagadni és kétségbe vonni, a mely a hadsereget, a véderőt egy elszigetelt status in statunak tekinti és mely nem fogadja el azt, hogy a véderő körében élvezett előnyök az állami és a társadalmi élet más ágában is nyerhetnek ellenértéket. Pedig ez a helyes álláspont, t. Ház, mert a véderő, a hadsereg az állami életnek csak egyik ágazata. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. képviselőház, katonailag is elhibázottnak tartom ezt a rendszabályt. *(Halljuk!)* Én a kérdés ezen oldalának bővebb fejtegetésébe bocsátkozni nem érzem magamat hivatottnak; de nem kell tehnikus katonai szakképzettség, elég a józan ész, annak belátásához *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* hogy nem lehet köszönet oly tisztekben, a kik ez állást nem ambicziónálják, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* a kik azt nem óhajtásuk czéljául tekintik és igy érik el, hanem akaratuk ellenére — a mint a honvédelmi miniszter ur mondta — „egy szelíd nyomás által“ *(Derültség balfelől.)* kényszeríttetnek arra. *(Úgy van! a bal- és a szélső baloldalon.)* Lehet, t. képviselő-

ház, a törvény kényszerével követelni minden honpolgártól az egyszerü katonai szolgálatot, mely saját egyéni erejének feláldozásán kivül semmi egyéb teljesitéssel s igy az egyén körén túlmenő semminemü felelőséggel nem jár. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* De éppen azért, mert kiemelték minden oldalon, mily nagy felelősséggel jár egy tiszti állás betöltése s hány ember életének biztosságára gyakorol jó vagy rossz befolyást, éppen azért, t. Ház, nem lehet az egyéni tehetség, az egyéni hajlam, nem lehet az egyéni becsvágy irányának figyelmen kivül hagyásával bárkit is arra kényszeríteni hogy hogy egy ilyen felelősséggel járó állást elfoglaljon. *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez, t. képviselőház, határozottan — és ezt Tisza Lajos gróf t. képviselőtársammal szemben mondom —: ez igenis a tiszti karra nézve súlyos erkölcsi csapás. Senki sem állítja, sőt mi volnánk az elsők, a kik azt visszautasitanók, hogy a tisztikar szelleme, a tisztikar erkölcsi értéke, méltósága szenved attól, ha a mi értelmiségünk köréből minél számosabban lesznek tartalékos tisztekké. Ellenkezőleg, én is óhajtom, hogy ez igy legyen. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De a tiszti kardbojt méltósága igenis szenved attól, hogy ha annak elnyerése nem az ambiciónak, nem az óhajtásnak, hanem büntetés által kierőszakolt kényszernek a kifolyása. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És, t. Ház, épp oly bizonyos aztán az, hogy azokban az altisztekben sem lesz köszönet, hogy azok sem fognak a csapatokban jó elemet képezni, a kik, a tiszti vizsgán megbukván, a második szolgálati évet az eddigi, már meggyökerezett szokáshoz

képest reájuk rótt büntetésnek fogják tekinteni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Mondották ugyan, t. képviselőház, hogy az ilyen elégedetlen elemekkel majd el fog bánni a katonai fegyelem. *(Halljuk! Halljuk!)* Igen, el fog bánni a katonai fegyelem, meg vagyok arról győződve. De vajjon szolgálatot teszünk-e a hadseregnek azzal, ha bármily szerény vezénylő állásokba oly elemeket viszünk be, a melyekről már előre sejtenünk kell, hogy azokkal a katonai fegyelemnek kell elbánnia, *(Helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* hogy azok a katonai fegyelemnek nem támaszai, hanem tárgyai fognak lenni? *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Előttem tehát világos, t. képviselőház az, hogy az e rendszabály által nyert akár kényszer-tisztek, akár kényszer-altisztek nem fognak jó elem lenni, akár a tiszti, akár az altiszti karban és mondhatom, hogy ez katonai köreinkben igen elterjedt és igen sokak által osztott felfogás. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. képviselőház, a felett sem akarok vitatkozni a honvédelmi miniszter úrral — e téren szakavatott képviselőtársaimra bízom ezt — hogy menynyiben czélozza e rendszabály a tartalékos tisztek vagy az altisztek állományában létező hiány pótlását. Elfogadom vitatkozási alapul az ő állítását, hogy tetemes hiány van a tiszti karban. Ám, ha mi aztán e hián yt orvosolni akarjuk, vajjon az az út-e a helyes, melyet a törvényjavaslat választ? Vajjon az ultima ratiohoz, e — nem találok kifejezést — legbrutálisabb eszközhöz kell-e fordulni? *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát javasolta volna a honvédelmi miniszter úr mindazokat a könnyítéseket és gyakorlati javításokat, melyeket az utóbbi ülések egyikében kilátásba helyezett; *(Élénk helyeslés balfelől.)* hozta volna be a tananyag gyakorlatias megszorítását, hozta volna be főleg a magyar tisztképzést és a magyar tiszti vizsgálatot, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* majd meggyőződhetett volna arról, hogy kényszereszköz nélkül is rövid idő mulva nem is sejtett mennyiségben szaporodott volna a tartalékos tisztek száma, *(Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső balon.)* mégpedig csupa oly emberekkel, a kik, elháríttatván az eddig fennállott akadályok, saját akaratuk, saját ambiciójukból törekedtek volna a tiszti kardbojt után. Azokban pedig, a kiket az így elérhető számon felül a „douce violence“ következtében fognak megnyerni — a mint előbb mondtam — annyira nincs köszönet, hogy arról nem csak bátran lehetett — de a hadsereg érdekében kellett volna lemondani. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

De én ezt az újítást politikailag nagyon veszélyesnek tartom. Méltóztassanak csak meggondolni, hogy milyen óriási és egészen új hatalom adatik azoknak a kezébe, a kik a tiszti vizsgálatokat vezetik. Eddig azok a katonai elemek az előttük vizsgázó fiatal elem katonai előléptetésére döntő befolyást gyakoroltak; az ő itéletüktől függött, vajjon az illető kvalifikálható-e tartalékos tisztnek vagy sem, szóval: katonai előmenetelük tőlük függött. És ez helyes, máskép nem is lehet. De most, midőn a tiszti vizsgálaton megbukott ember egy ujabb évet tartozik szolgálni, midőn ez által polgári foglalkozásaiban és élet-

pályájában szenved igen veszedelmes megtámadást, most ugyanannak a katonai vizsgáló-bizottságnak hatalmat adunk, mely belenyul a mi összes intelligens fiatalságunknak egész polgári életébe. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Ezt pedig méltóztassanak két szempontból meggondolni. Először méltóztassanak meggondolni azt, hogy az általam nagyon tisztelt katonai elemnek bárhol a világon tanácsos-e, helyes-e a polgári társadalom fejlődésére ily mélyre ható befolyást engedni? *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És azután méltóztassanak meggondolni ugyanazt a problemát a mi különleges viszonyaink közt. Én melegen óhajtom, hogy mihamarább oda fejlődjenek a dolgok, hogy a kölcsönös, teljes bizalom állapota álljon fenn a közös hadsereg — s különösen annak tisztikara és a nemzet közt; de akárminiben legyen az indok — most nem kutatom — azt nem tagadhatja önök közül senki, hogy a kölcsönös bizalomnak ez az állapota ma még nem létezik. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Adunk tehát hatalmat, t. képviselőház, egy tényező kezébe, a mely hatalom részrehajlatlan és igazságos gyakorlása iránt ma a kellő közbizalom még nincs meg. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És mi lesz ennek a következése, t. Ház? Egyszerűen az, hogy a tiszti vizsgánál megbukott minden egyes fiatal ember egy-egy cause célèbre központja fog lenni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* és igy, t. Ház, a végtelenig szaporítjuk a surlódások anyagát és alkalmát a nemzet és a hadsereg közt; *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* beviszszük és mindennapiakká teszszük azokat a nemzet és a had-

sereg közti viszonyra és a monarkhia belső békéjére oly káros surlódásokat és kérdéseket, melyek most csak időnként fordultak elő a t. Házban. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Hát, t. Ház, képes-e a második szolgálati év fenyegetésével kiszorított kétes értékü néhány tartalékos tiszt, a hadsereg és a monarkhia hatalmi állásának egyenértéket nyujtani, azért a kárért, a melyet az ebből előálló mindennapi surlódások okoznak? *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső balon.)*

T. Ház! A ki erről a kérdésről, a ki a kérdés ez oldaláról komolyan és elfogultság nélkül gondolkozik — és én mondhatom, hogy engem a kérdés ez oldala bánt a nemzeti kérdés után talán a legjobban — kénytelen lesz bevallani, hogy veszedelmes ajándékot adunk a hadseregnek e második évi szolgálatban, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* veszedelmes ajándékot katonailag és még veszedelmesebbet politikailag. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Itt aztán mérlegelni kellene az érték és ellenérték mérlegét; itt mérlegelni kellene az előnyt és az ebből az előnyből származó veszélyeket. S ha ezt mérlegeljük, ha e kérdést ezen az állásponton komolyan, elfogultság nélkül fontolóra veszszük: nincs semmi kétségem abban, hogy mindenki, a ki e monarkhia kényes politikai orgánizmusát ismeri; a ki tudja, hogy mennyi kölcsönös jóakarat kell itt a benső jó viszony fenntartására, fejlesztésére és megerősödésére, mind igazat fog nekem adni, ha én, mint oly magyar politikus, a ki a kiegyezés épületét fenn akarja tartani, a ki nem akar új üszköt dobni e monarkhia intézményeibe *(Tetszés a bal- és szélső balon.)* egy ily, po-

litikailag veszedelmes újítást épp e szempontból ellenezni fogok minden tőlem kitelhető módon. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, mint azt az általános vitának az alkalmával és bevezetőleg most is mondottam, az, a mi a kérdést elmérgesítette, főleg annak a komplikációja volt: az az úgynevezett nyelvkérdés. *(Halljuk!)* Már kifejtettem, hogy e komplikáczió nincs megszüntetve, hanem a maga teljességében fennáll a Gajári Ödön t. képviselőtársam által benyujtott határozati javaslat után is.

Nincs is, a mi azt megszüntethette volna más, mint egy szabatos jogszabálynak a törvénybe való felvétele. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* És ha a t. miniszter úr, a midőn ezt a határozati javaslatot elfogadta, nyilatkozott arról a tényezőről is, *(Halljuk! Halljuk!)* a melynek a hozzájárulása és beleegyezése nélkül ezt a határozati javaslatot el nem fogadta volna és mely tényező iránt minden magyar ember teljes bizalommal viseltetik: akkor csak arra kérhetem a t. miniszter urat, az egész kormányt s a Háznak minden tagját, hogy legyen egyszer vége valahára annak, hogy minduntalan a korona tekintélyére hivatkozzanak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ha azonban erre hivatkoztak, természesen, meg kellett rá adnunk a különben csaknem magától értetődő választ, hogy itt intézményekről és biztosítékokról van szó, melyeknek a legbecsesebb, a legnagyobb szeretettől és tisztelettől környezett emberi életet is túl kell élniök és ily biztosítékok egyedül törvényben adhatók meg. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ez különben, t. Ház, annyira evidens, hogy ez-

zel szemben a túloldalnak csak egy fegyvere van: a felségjogokra való hivatkozás. *(Halljuk! Halljuk!)*

Erre pedig azt mondom, hogy én rossznak tartom azt az ügyet, a melyet önök a túloldalon védelmeznek; de ennél az ügynél még rosszabbnak tartom azt az érvet, a melyet az állítólagos felségjogokból hoznak fel annak a megokolására. *(Élénk helyeslés a bal és szélső baloldalon.* Hát, t. Ház, ez a vita, a mely mindenféle, eddig nyugvó és szerintem nyugalomban hagyandó kérdést felébresztett és felköltött, a felségjogok kérdését is napirendre hozta e Házban. *(Úgy van! balfelől.)* Ha napirendre van hozva, akkor azután nem térhetünk ki annak a kimerítő tárgyalása elől; ha napirendre van hozva, akkor nem engedhetjük meg azt, hogy egy pillanatnyi czél elérésének a kedvéért a magyar közjog sarkalatos alapelvei meghamisittassanak *(Élénk. helyeslés a baloldalon.)* és oly tanok hirdettessenek, melyek alkotmányosságunknak biztositékait csökkentenék. *(Igaz! Úgy van! a baloldalon.)*

Egy ilyen tant hallottunk ma Horváth Gyula t. képviselőtársunktól. *(Halljuk! Halljuk!)* Hinni akarom, hogy azt a vita hevében ejtette ki, mert közbeszólásra válaszolva mondotta. *(Halljuk! Halljuk!)*

A t. képviselő úr ugyanis azt mondá, hogy ő előtte az eddigi gyakorlatból világos az, hogy a nyelvkérdés a hadseregben és a tiszti vizsgálat nyelvének a kérdése is felségjog, mert sehol sem mondatik világos szavakkal és világos törvénynyel a törvényhozás jogkörébe tartozónak. *(Halljuk! Halljuk!)*

Hát, t. képviselőház, a legerélyesebben kell tiltakoznom oly tan ellen, *(Helyeslés a bal- és szélső*

baloldalon.) a mely, úgy látszik, szabályként azt állítja fel, hogy mindaz felségjog, a mi nincs világos szavakkal a törvényhozásnak fenntartva, *(Helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* holott a helyes alkotmányos elmélet az, hogy a törvényhozás hatáskörébe tartozik mindaz, a mi nincs világosan és határozottan felségjognak kimondva. *(Élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

Nagyon fogok örülni t. képviselőház, ha az a mondat, mely ellen tiltakoznom kellett — mert tiltakozás nélkül annak itt elhangoznia nem volt szabad — utólag annak bizonyul, minek én azt már előre jeleztem: t. i. a vita hevében elkövetett véletlen tévedésnek, nem pedig komolyan felállított elméletnek. *(Helyeslés bal- és szélső balfelől.)*

De nem tekintve ezt, két alapelvből kell kiindulni, mely, szerintem, rokon azzal a tiltakozással, melyet most ki kellett fejeznem. Az egyik az, melyet Beöthy Akos oly fényesen kifejtett, *(Éljenzés balfelől.)* hogy tudnillik a magyar közjog oly felségjogokat, melyek a törvényhozás által ne volnának korlátozhatók, oly felségjogokat, melyek a törvényhozás intézkedési körén kívül állanának, egyáltalán nem ismer. A felségjogok terjedelme fluktuál: hol megszoríttatott, hol tágíttatott; a törvényhozásra nézve végre is czélszerűség kérdése az, hogy azokat mennyire akarja egy adott pillanatban megszorítani vagy tágítani. Egyáltalában nem ellentétes a király és a törvényhozás joga; *(Helyeslés a bal- és szélső balodalon.)* mert hisz' a király a törvényhozás egyik tényezője. Az egész különbség csak abban áll, melyek azok a jogok, melyeket ő a törvényhozás többi tényezőivel együtt és melyek

azok, melyeket egyedül, királyi hatalmánál fogva, intéz? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És ez utóbbiakat intézi királyi hatalmánál fogva függetlenül, de nem korlátlanul, hanem mindenkor a törvények értelmében és a törvények korlátai közt. *(Úgy van! a baloldalon.)*

Tehát egyáltalán egészen hamis alapra állítják a kérdést azok, a kik a felségjogban olyan határvonalat látnak, mely előtt minden körülmények közt — akármilyen legyen a teendők czélszerűségére nézve nézetünk — meg kelljen állani, mert ebben az értelemben felségjogot a magyar közjog nem ismer. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De megengedem, hogy az alaptörvényeinkben elismert felségjogokat módosítani nagy indok nélkül nem helyes. És azért második tételem ez: a ki azt állítja, hogy valamely jog kizárólag ő felsége intézkedési körébe tartozik, fennálló közjogunk értelmében, tartozik ez állítását szorosan bebizonyítani. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A bizonyítás terhe nem azokon nyugszik, kik azt állítják, hogy valamely ügy intézése az egész törvényhozásnak, tehát a királynak és a nemzetnek együttes intézkedési körébe tartozik, hanem azokon, kik azt állítják, hogy valamely ügy ki van véve a király és a nemzet együttes — tehát a törvényhozás intézkedési köréből. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* És, t. Ház, ezzel a bizonyítással a t. túloldal szónokai — hogy a legkevesebbet mondjam — nem voltak szerencsések. — Olyan jogszabályt, mely az előttük levő kérdésre vonatkoznék és a tiszti oktatás és a tiszti vizsgálat nyelvének kérdését kifejezetten a felségjogok sorába tenné, természetesen, nem tudtak

találni. Az, hogy a törvényhozás eddig ezekkel a kérdésekkel nem foglalkozott, semmi egyebet sem bizonyít, mint azt, hogy a törvényhozás eddig nem tartotta czélszerűnek ezekkel a kérdésekkel foglalkozni. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És így egyetlen egy alapjuk van azoknak, kik a felségjog elméletét állítják fel: ez az 1867:XII. törvényczikk 11. §-a, illetőleg az azokban előforduló e szavak: „vezérlet, vezénylet és belszervezet". És már most állítják, hogy a tiszti oktatásnak és vizsgálatnak a nyelve e tételeknek valamelyike alá tartozik — hogy melyike alá, azt én nem tudom.

T. Ház! Én azokat, a kik így érvelnek, arra vagyok bátor figyelmeztetni, hogy az idézett törvényczikk ezt az intézkedési kört ő felsége alkotmányos jogainak alapján tartotta fenn, hogy tehát nem új hatalmi kört adott a fejedelemnek, hanem csupán megerősítette azt a fejedelmi hatáskört, a melylyel a véderőre nézve a király, eddigi törvényeink alapján, birt. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ha ez így van, t. Ház, én, ámbár engem nem terhel a bizonyítás kötelessége, ámbár én joggal várhatnám ellenfeleimtől, hogy ők bizonyítsák be, hogy akár a vezérlet, akár a vezénylet, akár a belszervezet fogalma alá vonandó a tiszti vizsgálat nyelvének a kérdése — ámbár, mint mondom a bizonyítás terhe őket illeti — én a magam jószántából az ellenkező bebizonyításának a terhét eddigi törvényeink alapján magamra vállalom. *(Halljuk! Halljuk!)*

T. Ház! Eddigi törvényeink világossá teszik, hogy sem a katonai oktatás kérdése, sem az ujonczok kiképzésének a módja felett való határozás, sem egy-

általában a magyar nyelv alkalmazásának a kérdése a magyar hadseregben, felségjognak nem tekinthető, hanem hogy azt a törvényhozás, a törvényhozás összes tényezői a maguk hatáskörébe vonták. A katonai oktatás kérdését illetőleg méltóztassék törvénykönyveinket elővenni, és azokat a törvényeket megnézni, a melyek a Ludovika-akadémia megalkotásáról hozattak: és azt fogják látni, hogy azokban a törvényhozás mondotta ki egy nemzeti katonai akadémiának a felállítását, azzal a föltétellel, hogy a bécs-újhelyivel minden tekintetben katonailag egyenrangúnak tekintessék, annak a törvénybe iktatásával, hogy minő egyén legyen az intézet élére állítható, hogy kik lehessenek ott tanárok, hogy minden országgyűlésnek az ottan folyó tanulmányokról s az ott elhelyezett növendékek előmeneteléről és az egész intézet kezeléséről jelentés tétessék — szóval a katonai oktatásnak egy egész rendszerét törvény állapította meg. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Világos tehát, t. Ház, hogy a katonai oktatás kérdését elődeink a törvényhozás által intézendőnek tekintették. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

De, t. Ház, van törvényünk arra is, mely a jelen esettel teljesen analóg, mely arról szól, hogy gondoskodás legyen a magyar újonczoknak anyanyelvükön való kiképzéséről. Az 1807 : I. törvényczikk, midőn 12 ezer ujonczot megajánl, a megajánlás föltételei közé sorozza azt is, hogy ama csapatokba, melyekhez ez ujonczok beosztatnak, olyan tisztek és altisztek tétessenek, a kiknek az ujonczok anyanyelvében jártasságuk van s így őket anyanyelvükön kiképezni képesek lesznek *(Élénk helyeslés a bal- és*

szélső baloldalon.) És, t. Ház, mit akarunk mi mást, mint hogy a magyar egyéves önkéntesek is törvényben nyerjenek biztositékot arra nézve, hogy állami nyelvükön fognak kiképeztetni? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ám, t. képviselőház, a magyar nyelv használatának a kérdése még sokal tágabb körben is a törvényhozási intézkedések tárgyává tétetett. *(Halljuk! Halljuk!)* Itt van az 1840 : VI. t.-czikk, melynek 9. §-a igy szól: „Ő Felsége kegyelmesen rendelkezni fog, hogy a magyar nyelvnek tudása, a katonai véghelyeken is gyarapittassék és a magyar ezredek kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.“ Hát én nem hiszem, hogy a törvényhozás itt az ezredesek és a szolgabirák magánlevelezési nyelvét akarta volna szabályozni, itt a hadsereg szolgálatában előforduló hivatalos iratokra nézve határozta el a törvényhozás, hogy azok magyar nyelven történjenek. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ugyanabban az időben — már most nem törvényre hivatkozom, de egy oly férfiúra, a ki, gondolom, a közjogból tudott valamit — Deák Ferencz, a megyei rendekhez intézett követi jelentéseiben, nem egyszer szorgalmazta, és mint a törvényhozás egyik kivívandó czélját tűzte ki a magyar csapatokban a magyar nyelvnek, mint hivatalos nyelvnek a használatát. És felállithatott volna-e Deák Ferencz egy ilyen czélt, mégpedig a legnagyobb felelősség mellett küldői előtt, a kikhez való viszonyt senki oly lelkiismeretesen fel nem fogta, mint ő; állithatott volna fel, tűzhetett volna ki ily czélt, ha ő abban a véleke-

désben van, hogy közjogunk szerint a magyar nyelvnek a hadseregben való jogosultsága a felségjogok közé tartozik és hogy ehhez a törvényhozásnak hozzászólása nincs? *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Tehát, t. Ház, meghozott, királyaink által szentesített törvények és e század legnagyobb közjogi tekintélyének törekvései bizonytíják azt, hogy az a tan, mintha akár a katonai oktatás, akár az ujonczok kiképzésének a nyelve, akár a magyar nyelv érvénye a hadseregben egyáltalában a törvényhozás intézkedési körébe ne tartozott volna, közjogunk szempontjából határozott tévtan, közjogunk alapelveivel ellenkezik. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ezt nem puszta állítással indokolom, ezt meghozott és szentesített törvényekkel igazolom. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És midőn az 1867 : XII. t.-cz. 11. §-a ő felsége alkotmányos jogainak értelmében, tehát fennálló törvények értelmében sorozza a vezérlet, vezénylet- és belszervezetet az ő felsége által intézendő tárgyak közé: e törvényekből, e tekintélyek eljárásából világos, hogy a vezérlet, vezénylet és belszervezet kifejezés alatt minden érthető, csak a magyar nyelv jogának a kérdése, csak a katonai oktatás kérdése nem, csak az ujoncz kiképzésének kérdése nem, mert mindenre ellenkező praecedens létezik. *(Élénk éljenzés, tetszés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. képviselőház, ezt így ki kellett deríteni *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* — és lesznek még utánam bizonyosan, a kik új érveket is fognak találni, — ki kellett deríteni, mert e kérdés fölvet-

tetett és átvitték önök a politikai térről a közjogi térre. Ám ha politikai értelemben beszélünk, akkor aztán másképen szólunk. Én igenis azok közé tartoztam, a kik évek óta itt ülnek és nem bolygatják a hadsereg szolgálati nyelvében azt az intézkedést, a melyet ő felsége saját hatalmi körében tett és jogosan tett, mert a törvényhozás többi tényezői nem vették igénybe beleszólási jogukat. Én igenis azok közé tartozom, a kik ma sem akarják bolygatni ezt a kérdést, a kik ma sem akarják bolygatni — tudom, hogy ebben eltérek t. szomszédaimtól — a hadsereg belső szolgálati nyelvének kérdését, hanem tényleg ott akarják hagyni a mostani intézkedési körben, a mostani állapotban.

De ha aztán úgy vettetik fel a kérdés, hogy ebbe beleszólásunk nincsen, ha aztán úgy vettetik fel a kérdés, hogy ez felségjog; hogy innen a törvényhozás ki van zárva: akkor, t. képviselőház, másképen beszélünk. *(Zajos helyeslés, éljenzés és taps a bal- és szélső baloldalon.)* Akkor első kötelességünk az, hogy a magyar közjogot, a magyar nemzet alkotmányos jogait a maguk teljességében vindikáljuk és elhomályosíttatni nem engedjük; *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* mint politikusok aztán cselekszünk belátásunk szerint, de a haza alkotmányának megóvásában a politikai opportunitás tanácsait el nem fogadjuk. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

Egyébiránt, t. képviselőház — erre bátorkodom felhívni a t. Háznak egész figyelmét — *(Halljuk! Halljuk!)* nem értem egyáltalában, mikép támadhat ilyen kontroverzia? Nem értem, hogy az u. n. nyelv-

kérdés, illetőleg annak a törvényhozás köréhez való nem tartozása bármely oldalról itt a Házban egyáltalán mikép vitatható komolyan? S megmondom, t. Ház, miért nem értem ezt. *(Halljuk!)*

Önök azt mondják, — gondolom, bebizonyítottam, hogy tévesen, — de azt mondják: az egyévi önkéntesek kiképzésének és vizsgálásának a nyelve, illetőleg a magyar nyelv alkalmazása ezen a téren a hadsereg belszervezeti kérdése, egy részlet a hadsereg belszervezetének az egészéből és így felségjog.

Hát, t. képviselőház, engedjék meg, hogy én ezzel a tétellel szemben egy másik tételt állítsak. Az én tételem pedig ez: *(Halljuk! Halljuk!)* A magyar nyelv érvényének kérdése az egyévi önkéntesek kiképzésében és vizsgájában egy részlet állami nyelvünk szuverén érvényének az épületéből s azért az egész törvényhozásnak oltalma alól ki nem vonható. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. Ház! Az az elmélet, mely szerint a nyelvkérdés kizárólag ő felségének az intézkedési körébe tartozik, védelmezhető oly államban, mint a minő pl. a Lajthán túli állam, hol több nyelv létezik, de mindegyiknek csak közművelődési, csak faji jelentősége van, egyike sincs az állami nyelv méltóságával felruházva. E nyelveknek a tekintetbe vétele tisztán gyakorlati követelmény, az egyének iránt való méltányosságnak, az általános czélszerűségnek a követelménye; s akkor én értem, ha az mondatik: ne veszekedjünk a nyelvkérdés felett, bízzuk azt inkább a koronára. De minálunk ez nem így van, t. képviselőház. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* A magyar nyelvnek nem csupán ez a faji jelentősége van. *(Helyeslés*

a bal- és szélső baloldalon.) A magyar nyelv államunk nyelve, a magyar nyelv nemzeti egyéniségünk, önálló nemzeti államunk kifejezője, jelképe. *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A magyar nyelv fölött az őrködést kivenni a törvényhozás kezéből, annyit jelent, mint az állami önállóságunk integritása felett való ellenőrködést és oltalmat a törvényhozás kezéből kivenni. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

S t. képviselőház, akkor aztán nem értem, hogy mire való az egész alkotmányosság. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ha minden krajcár adónak a megszavazásához — a mint hogy helyes — a népképviseletnek és főrendiháznak hozzájárulása megkivántatik; ha minden egyes ujoncz megszavazásához az országgyülés hozzájárulása megkivántatik, miért? mert ez a nemzet ön rendelkezési jogához tartozik: hát akkor ott, a hol arról van szó, hogy az állami nyelv, az állami erkölcs integritásának, az állam méltóságának jelképe *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* meddig érvényesüljön és minő irányban és hol korlátoztassék, e kérdés felett kivenni az oltalmat, a döntést, a határozást a törvényhozás minden tényezőjének a kezéből, — ez annyi, mint a nemzetet éppen saját létének alapvető, legfontosabb kérdésében az önrendelkezés jogától megfosztani. *(Hosszas zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Tudom azt, t. képviselőház, hogy a mi közjogi viszonyainkban az állami önállóság minden virágának felnyílása, teljes kifejlődése és így az állami nyelv érvényesülése a végletekig nem lehetséges. Tudom azt. De, t. képviselőház, az elv mégis az, hogy min-

den intézményben, mely a magyar államé, a magyar államnyelvnek kell érvényesülnie. Már most, t. Ház, meghatározni azt, hogy melyek a kivételek, hogy hol akarunk politikai czélszerűségből és a viszonyok kényszeréből ennek az elvnek korlátokat szabni: ezt meghatározni senkinek másnak, mint a nemzetnek és királynak együtt, mint a törvényhozás összes tényezőinek nem állhat jogában. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ha ezt helyeslik, t. képviselőház, ha velem együtt azt állítják, hogy a magyar nyelv méltósága és érvénye felett való őrködést a nemzet a maga kezéből ki nem adhatja, hanem hogy az csak a nemzet részvétével intézhető el, akkor hogyan állíthatják azt, hogy az felségjog, *(Igaz! Úgy van! balfelől)* azaz ő felsége által egyedül, a nemzet kifejtett vagy hallgatag beleegyezése nélkül intézhető? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Ez, szerintem, t. képviselőház, minden néven nevezendő törvényidézetek és magyarázatok nélkül az a nagy elvi álláspont, a mely miatt van egy dolog, a mely semmi körülmények közt rezervált felségjoggá nem lehet, hogy ha a magyar nemzet önmagáról lemondani nem akar *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* és ez a magyar állam méltóságával összeszőtt állami nyelv érvényének a kiterjesztése vagy megszorítása. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

S t. képviselőház, most minő helyzetben vagyunk? *(Halljuk! Halljuk!)* Minthogy az állami élet különböző ágai és nyilvánulásai a gyakorlatban összeszövődnek, ugyanaz a kérdés a különböző kérdések komplexumának részeként jelentkezik. Így a tiszti vizsga

nyelvének kérdése jelentkezik, az egyik felfogás szerint, mint a hadsereg belszervezeti kérdésének egy része; de ez a kérdés jelentkezik másfelől, mint egy rész a magyar állami nyelv szuverén jogának, tehát a magyar állam erkölcsi integritásának épületéből. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Már most melyik szempont, melyik összeköttetés legyen a döntő? Annak az eszmelánczolatnak tulajdonítsunk-e döntő és túlnyomó súlyt, mely nyelvünk érvényének a kérdését önkényszerűleg a hadsereg belszervezetével hozza összeköttetésbe, vagy annak a valódi összeköttetésnek, mely azt elválaszthatlan kapcsolatba hozza magának az állami méltóságnak, a magyar állam erkölcsi integritásának épületével? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* És micsoda térre akarnak önök lépni? Önök a magyar állami integritás szempontjait, a nyelvkérdés összeköttetését a magyar állami jogosítványok teljességével csekélyebb súlyúnak tartják, mint annak összefüggését a hadsereg szervezetének a kérdésével! Ez, t. Ház, nem nevezhető másnak, mint nagy nemzeti megalázkodásnak. *(Hosszantartó zajos helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És midőn, t. Ház, mindezeket a nagy kérdéseket a kormány bölcs és előrelátó eljárása által, a katonai viták alkalmával fölvetették, akkor azután feláll a miniszterelnök úr és felénk fordulva azt mondja, hogy gondoljuk meg, mennyire árt ez a monarkhia hatalmi súlyának kifelé, ha itt a véderő-törvényjavaslat oly nehezen tud megszületni, ha oly nehezen tud belőle törvény válni.

Hát igaz, t. Ház, hogy ez nem kedvező jelenség. Igaz, én sem örülök annak, hogy ily nehezen tudjuk véderőnk átalakításának a munkáját elvé-

gezni; de méltóztattak volna azzal a 103,000 ujonczczal és azzal a megszaporított póttartalékkal ide a Ház elé jönni a a 14. 25. §-ok nélkül. *(Élénk hosszas tetszésnyilvánítások a bal- és szélső baloldalon.)* Méltóztattak volna a hadsereg erősítéséhez szükséges rendszabályokat a törvényhozástól kérni, a nélkül, hogy egyik lábukkal az ország alkotmányába botlottak volna bele, *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* a másikkal pedig fel akarják forgatni az ország legnehezebb helyzetében levő részének, az intelligenczianak összes létviszonyait és egyúttal veszélyeztetni a magyar nyelv állami fönhatóságát. *(Élénk hosszas helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Méltóztattak volna mindezeket a szükségtelen, katonai szempontból részint irreleváns, részint káros kívánságokat mellőzni: és akkor a legrövidebb idő alatt létrejött volna e törvény. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

De mit tettek? Akarják-e, azt higyjem, hogy tudva tették, a mit tettek? Én ezen az alapon nem is akarok argumentálni, megadom önöknek ama kifogásnak egész beneficziumát, hogy nem tudták mit cselekedtek, nem látták előre a fejleményeket. *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)* Hát, t. Ház, bizonyos naivitással léptek fel önök mindezek követelésével. *(Derültség a bal- és szélső baloldalon.)*

A 25. § különben már a véderő-bizottságban egy kis vihart idézett elő. Vihart egy pohár vízben és azt sikerült lecsendesíteni azzal, hogy egy darabka czukrot dobtak a pohárba a véderő-bizottság első határozati javaslatával. *(Élénk derültség a bal- és szélső baloldalon.)* Igen, de ott nem volt vége a dolognak. Észrevették, hogy megrendült az egész ország közvé-

leménye; észrevették, hogy mindazok, a kik alkotmányunk épsége iránt komolyan érdeklődnek, a legnagyobb súlyú férfiak, erős aggodalmakat táplálnak: *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* észrevették, hogy nagy, az ország vezetésével megbízott, az országra nézve becses, nehéz helyzetben levő társadalmi osztályok érdekeibe kíméletlenül belenyúltak és hogy azok fölébredtek türelmes álmukból; *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* észrevették, hogy elmulasztották gondoskodni arról, hogy a tiszti vizsgán a magyar nyelv ne szolgáljon akadályul; *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon)* észrevették, ámbár ma is úgy beszélnek, mintha csodálkoznának felette; *(Derültség balfelől)* észrevették, hogy a nemzeti közvélemény felismerte a veszélyt, *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* a mely ebben rejlik, felismerte azt, hogy esetleg a magyar müveltség fog e második évi büntetési szolgálat okául szolgálni; szóval: észrevették, hogy nem helyes úton járnak. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső balfelől.)* És akkor azután szünet állott be. E szünet alatt tanácskoztak a meghátrálás módjairól. A 14. §-t feláldozták teljesen, vele együtt az igaz, mint az kikerülhetetlen volt, államférfiúi komolyságuknak és reputációjuknak egy részét. *(Zajos helyeslés, tetszés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* De azután azt hitték, hogy azt, a mi ebből a komolyságukból és reputációjukból még fenmaradt, meg tudják óvni azzal, hogy a 25. §-nál nem engednek s magukat ahhoz kötik. Az ostrom tovább folyt és akkor önök az önök által választott érvelésekkel belenyúltak mindabba, a mit a javaslat benyujtásakor még érintetlenül hagytak.

(Igaz! Úgy van! balfelől.) A mit fonákul javasoltak, azt iparkodtak még fonákabbul igazolni azáltal, hogy a nemzet különböző osztályai közt egy kis egyenetlenséget, egy kis irigységet idézzenek elő; belevonták a vitába a felségjog kényes kérdését *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső balfelől)* és kényszerítettek arra, hogy e fölött napokon át vitázzunk. *(Tetszés balfelől.)*

Ebben az egész vitában, t. Ház, lépten-nyomon, részint az előrelátás hiánya miatt, midőn, a javaslat következményeit meg nem fontolva, azt ez alakban benyujtották, részint az által, hogy, megszorult helyzetükben, érveléseikben fühöz-fához kapaszkodtak *(Tetszés balfelől)* és nem néztek arra, mily becses dolgok azok, a miket pajzsul akarnak felhasználni saját állásuk fentartására, *(Igaz! Úgy van! balfelől)* rendre megingattak mindent, a mi ez országban szilárdnak látszott s fölébresztettek mindent, a mi nyugodott. És, t. Ház, a bölcsességnek és előrelátásnak ily remekei után *(Derültség balfelől)* azt gondolja a t. miniszterelnök úr, hogy ő még hivatva van másoknak leczkéket és tanácsokat osztogatni? *(Élénk tetszés és derültség a bal- és szélső baloldalon.)* Azt hiszi, hogy a ki ilyen politikai eljárás kapcsán tanácsokat osztogat, van a tanácsainak és figyelmeztetéseinek még súlya és tekintélye? *(Élénk tetszés balfelől.)*

Ekkor azután önök, a kik megtámadtak mindent, a minek védelmére minket kényszerítettek, minket, a kik a védelem terén maradtunk, önök, a támadók, okolnak, felelősekké tesznek azért, hogy e vitának kifelé esetleg rossz hatása lehet. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* Hát azért, hogy bizonyos európai mende-mondáknak eleje vétessék, talán el kellett volna tűrnünk ama sérelmeket,

a melyek e javaslatban foglaltatnak? *(Tetszés balfelől.)* Én minden lelki ismeretes ember előtt, ország-világ előtt, Isten és ember előtt elhárítok magamról minden felelősséget azokért a kellemetlen következményekért, a melyekkel e javasaltnak tárgyalása esetleg össze van kötve *(Helyeslés balfelől)* és visszahárítom azt azokra, a kik belátás nélkül a helyzetet elmérgesítették, és a veszedelmes kérdések egész sorozatát fölvetették. *(Élénk helyeslés és taps a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. Ház, e következmények már megvannak. Más következmények, azok, a melyek be fognak állani, ha e javaslatból ezzel a szakaszszal együtt törvény lesz, még elháríthatók. *(Úgy van! balfelől.)* Az elháritás módja a többség kezében van. De én a magam részéről mindenesetre azok sorában akarok lenni — győzzünk bár, vagy győzessünk le — a kik az e szakaszban rejlő, a nemzetet és a monarkhiát fenyegető veszélyekre figyelmeztettek, azok ellen az utolsó pillanatig kitartóan küzdöttek, *(Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* kik azok ellen tiltakoztak és a kik azokat visszautasították. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Én a szakaszt visszautasítom és a különvéleményt, esetleg Beöthy Ákos barátom módosítványát fogadom el. *(Élénk hosszas éljenzés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás a jobboldalon. Hosszas meg-megujuló felkiáltások a bal- és szélső baloldalon, valamint a karzaton: Éljen Apponyi Albert!)*

Elnök: Az idő előrehaladván, e két szakasz felett folytatott vita a legközelebbi hétfőn délelőtt 10 órakor tartandó ülés napirendjére tétetik át. *(Élénk felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Éljen gróf Apponyi Albert! Nagy éljenzés és a taps a karzaton.)*

A REKONSTRUÁLT KABINET.

— 1890. február 28. —

A véderő-vita erősen megingatta a Tisza-kabinet erejét, a kabinetet rekonstruálni kellett. A rekonstruált kabinet tagjai következők: *Tisza* Kálmán miniszterelnök, *Teleki* Géza grófi belügyminiszter (elődje *Orczy* Béla br.), *Wekerle* Sándor pénzügyminiszter (elődje *Szapáry* Gyula gróf), *Szilágyi* Dezső igazságügyi miniszter (elődje *Fabinyi* Theofil); a régi kabinetből *Szapáry* a földmivelésügyi tárczát veszi át, *Orczy* az ő felsége személye körüli tárczát tartja meg s régi állásában csupán *Csáky* Albin gróf és *Fejérváry* Géza marad. A rekonstruált kabinet a programmjába fölveszi a közigazgatás reformját, de az ellenzék nem lehet teljes bizalommal iránta, miután a kabinet feje még Tisza s így nem veszi őszintének a mult rendszerrel való szakítást, de másfelől, a véderővita után annyira meg volt gyengülve a miniszterelnök tekintélye, hogy a rendes parlamenti tárgyalás kizártnak volt tekinthető. Az alábbi beszéd, mely az 1890-iki költségvetési törvényjavaslat tárgyalásának a rendjén mondatott, főként azt igyekszik bizonyítani, hogy a miniszterelnök tovább nem maradhat a kabinet élén, a minthogy nemsokára le is mondott és *Szapáry* Gyula gróf került a rekonstruált kabinet élére.

Tisztelt képviselőház!

Az a szép és lendületes beszéd, melyet a t. pénzügyminiszter úrtól éppen most hallottunk, kirívóvá

teszi az ellentétet, *(Halljuk! Halljuk!)* mely e költségvetésnek úgy általános, mint appropriácziónális tárgyalásai s a részletes tárgyalás közt van. A részletes tárgyalás alkalmával oly hangokat hallottunk a miniszteri padokról, a melyeket rokonszenvvel, sőt örömmel üdvözöltünk és ezeknek megfelelt a visszhang, mely az ellenzéki padokról jött. Ezeknek a hangoknak fölelevenedését tapasztaljuk azokban, a miket Wekerle t. pénzügyminiszter úr most mondott s én nem habozom kijelenteni: ha oly kijelentések, mint a minőket a t. pénzügyminiszter úr tett, a kormány élén álló és politikai multjával ezek elmondásánál harmóniában megmaradó férfiú részéről történnének, akkor annak következménye részemről az volna, hogy én az appropriácziónális törvényjavaslatot valószínűleg megszavaznám. *(Nyugtalanság és felkiáltások jobbfelől: Csak valószínűleg? Halljuk! Halljuk!)* Engedelmet kérek, t. képviselőház, de én oly eshetőségekre nézve, a melyekkel ma nem állok szemben, óvatosan szoktam nyilatkozni, mert nyilatkozataimnak mindenkor ura akarok maradni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* Nem fejezem ki azt, a mi csupán impresszió, a mi tehát módosulhat is, apodiktikus meggyőződésnek, szándéknak és igéretnek alakjában, mert a mit egyszer igéret alakjában kifejezek, azt rám nézve föltétlenül kötelezőnek tartom és azt az utolsó betüig teljesitem. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Én tehát csak azt a kedvező benyomást akartam jellemezni, melyet a t. pénzügyminiszter úr felszólalása épp úgy tett rám most, mint a hogy a részletes vita alatt a kormány padjairól elhangzott többi felszólalás.

Hát, t. képviselőház, ez a látszólagos ellenmondás, hogy többrendbeli, egy egész programmnak legalább főbb pontjait felölelő kormánynyilatkozatokkal a Ház e padjain rokonszenvezünk és az egész kormánynak a bizalmat mégis kénytelenek vagyunk megtagadni, ez a látszólagos ellenmondás jellemzi a parlamenti helyzet beteg voltát. És a parlamenti helyzet beteg volta éppen a multtal való abban az összeköttetésben rejlik, a mely összeköttetést a t. pénzügyminiszter úr szükségszerűnek, mellőzhetetlennek jelzett, olyannak, a mely az ő törekvéseire nem is gyakorolhat káros befolyást, melyet mi azonban kénytelenek vagyunk másképpen felfogni, mert a t. pénzügyminiszter úr beszéde is támpontot nyújt arra, hogy mennyire igazolt az az aggodalom, melylyel mi a multtal való ez összeköttetésre tekintünk. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

A t. pénzügyminiszter úr ugyanis, beszédében felelt arra a kérdésre, melyet Horánszky t. barátom hozzá intézett: hogy mely esztendőben közeledtünk a múltban a pénzügyi rendezettséghez; és a t. pénzügyminiszter úr válaszul azt mondja, hogy az 1879-ik évben. Ez volt az ő válasza t. barátom kérdésére. Ime, a multtal való érintkezés a t. pénzügyminiszter úr beszédének e részét megfosztotta a reálitás ama szellemétől, melyet felszólalásaiban különben tapasztalunk, mert másra válaszolt, mint a mit kérdeztünk. Horánszky t. barátom egész szabatossággal az 1880-tól kezdődő esztendőket jelölte meg olyanoknak, melyeknek sorában akarnók tudni, hogy melyik volt az az esztendő, melyben pénzügyi rendezettséghez közel voltunk, a t. pénzügyminiszter úr pedig a multtal való érint-

kezés kényszerítő hatása alatt kénytelen volt a mult taktikájához folyamodni és az 1880 utáni esztendőkre vonatkozó kérdésre az 1879-iki esztendővel válaszolni. *(Élénk tetszés a bal- és szélsőbalon.)*

Hát ez az egy kicsi példa bizonyítja, hogy mily veszélyes lehet az a nagyon sürü érintkezés a multtal. *(Derültség és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Én a t. pénzügyminiszter úrnak csak annyit mondhatok, hogy az a bizalmatlanság, melylyel épp a multnál fogva az egész kormánynyal szemben kénytelenek vagyunk viseltetni, abban a mértékben csökkenni fog, a melyben el fognak foszlani e mult maradványai és abban a mértékben erősödik ez a bizalmatlanság, a mely mértékben a multnak, úgy látszik, legalább elméletben megtartott hagyományai az egész kormány működését ismét jellemezni fogják.

Igaza van egyébiránt a t. pénzügyminiszter úrnak abban, hogy minden aktuális politika a multon alapszik, hogy az a multtal számolni kénytelen és azzal bizonyos érintkezést és bizonyos folytonosságot kénytelen fentartani. De miben áll az érintkezés a multtal? Ha helyesen járunk el, abban, hogy a mult amaz alkotásait, melyek helyesek, fentartjuk és fejlesztjük, ellenben kíméletlen kezekkel tudjuk lerombolni a mult helytelen és káros alkotásait és szokásait. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* És ha a t. pénzügyminiszter úr feldicsérte a mult alkotásait, én ellenkezőleg ama tizenöt év alkotásaival szemben azt tartom helyesnek, a mit a franciák „les destructions necessaires"-nek, szükséges rombolásoknak neveznek: mert szerintem az amúgy is romladozó épületek legna-

gyobb részének az eltávolítása a továbbépítésnek egyik lényeges kelléke. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

A pénzügyminiszter úr azon a czímen is kérte a bizalmat a kormány részére, mert a kormány részletes, az állami élet minden mezejére kiterjedő programmal lépett fel, a melyhez hasonlót azzal szembeállítani a Ház egyik oldaláról sem hallott.

Csodálom, hogy a pénzügyminiszter urat itt a mult iránt való előszeretete rögtön elhagyta, mert ha ő a multra visszagondolt volna, akkor lehetetlen, hogy emlékezetébe vissza ne idézze azt, hogy ahhoz a programmhoz, melyet a kabinet egyes tagjai helyesnek elfogadtak, nagyon hasonlót s a főbb pontokban azzal egyezőt igenis már fölemlítettek, hirdettek a multban: de ezekről a padokról. *(Úgy van! balfelől. Wekerle Sándor pénzügyminiszter:* Pénzügyit soha!) Ha igazságot szolgáltat a t. pénzügyminiszter úr a túloldalnak és a mult kormányzatának, akkor tudjon igazságos lenni az ellenzék multja iránt is, tudja elismerni azt, hogy a közigazgatás, az igazságszolgáltatás, sőt magának a pénzügynek, a közgazdasági életnek terén a kormány által vallott irányeszmék legnagyobb része olyan, a melyeket éveken át hirdettek és követeltek e padokról. *(Úgy van! a balés szélső baloldalon.)* A mennyire tehát a multnak a jelen kormányra átháramlott, általa büszkén elvállalt hagyománya, maradványa és öröklött szellemi vagyona van, az nem onnan, hanem innen származik. *(Élénk helyeslés balfelől. Mozgás és derültség jobbfelől.)*

Oly tényeket, a melyek a *Ház naplóinak minden lapjáról leolvashatók,* bármily erőltetett derültséggel nem történtekké tenni nem lehet. *(Úgy van! balfelől.)*

De ha ez így van, akkor miért tagadjuk mi mégis meg a bizalmat attól a kormánytól, a melynek sok irányelvével rokonszenvezünk? Megtagadjuk éppen abból a szempontból, a melynek megsértését gyakran szemünkre lobbantják, a parlamenti élet helyes alapelveinek fentartása szempontjából és ama nagy érdeknek szempontjából, hogy azok a reformok, a melyeket mi is sürgettünk és a melyeknek a megvalósítására a kormány most vállalkozik, tisztán, hamisítatlanul és valóban üdvösen léphessenek életbe. *(Helyeslés a szélső baloldalon.)*

Hiszen, ha őszintén akarunk egymással szólni két dologról, nincs is véleménykülönbség.

Az egyik az, hogy új aera kezdetével állunk szemben. Mint ilyen mutattatott be a kabinet rekonstrukcziója a haza közönségének; az a körülmény, hogy új aera lépett be, tette lehetővé, hogy a kabinetnek némely nagytekintélyű tagja abban helyet foglalhat.

Hogy tehát a multtal szemben a politikában lényeges változásoknak kell bekövetkezni, ebben nincs véleménykülönbség. És van még egy másik dolog is, a melyben szintén nincs véleménykülönbség. *(Halljuk! Halljuk!)* És ez az, hogy az utolsó időkben a kormány, jelesen pedig maga a t. miniszterelnök úr súlyos hibákat követett el. *(Helyeslés balfelől.)* A véleménykülönbség csak arra vonatkozik, hogy ez a változás a multtal szemben oly nagy-e, hogy a parlamenti helyzet teljes megváltoztatását követeli és hogy ezek a hibák oly nagyok-e, hogy azokból az egész kormányra kiterjedő válságnak kelljen bekövetkeznie.

Az első kérdésre vonatkozólag a t. túloldal egyik

védője, Pulszky Ágost képviselő úr, igen elmés kifejezést talált, hogy a multat és jelent egymással összekösse s a köztük tátongó ürt áthidalja. *(Halljuk! Halljuk!)* Ő tudniillik akként jellemezte a különbséget a mult és jelen között és az átmenetet az egyikből a másikba, hogy az „fejlődés". És ő, a ki különben oly szigoru a terminológiában, hogy a „hűségnek", a „közvetítésnek" fogalmát csak a legszigorúbb közjogi értelemben akarja vétetni és ha azt más értelemben használják, azért az ellenzéki szónokkal szemben kifogást emel, *(Tetszés balfelől)* — éppen ő találta fel ama változás jellemzésére, mely megtörtént, azt a kifejezést, hogy „fejlődés". Másik kifejezése pedig „az épület betetőzése". *(Derültség balfelől.)* Tehát a jelenlegi kormány programmja, működésének a czélja, annak a politikai rendszernek fejlesztése és betetőzése volna, melyet a miniszterelnök úr az utolsó 15 éven át követett? *(Tetszés balfelől.)* Elismerem, hogy másképpen, más elmélet alapján nem is lehetne igazolni azt, hogy ugyanaz a férfiú vezeti a mostani kabinet élén az ügyeket, a ki azokat az utolsó 15 év alatt vezette. És azt is elismerem, hogy az a felett való eszmecserében, csakugyan megbukott-e a miniszterelnök úr előbbi politikája, igen nagy szolgálatot tesz a t. miniszterelnök úrnak s összes védőinek a t. miniszterelnök úr politikájának sajátságos jelleme. Mert bármely kérdésnél iparkodjék is az ember azt kifejezni, hogy az ő multban elfoglalt álláspontja micsoda volt: nem lesz lehetetlen e mellett ugyancsak ő tőle oly kijelentést és oly nyilatkozatot is találni, a mely arra enged következtetni, hogy ő bizony az ellenkező irányt és rendszert sem kár-

hoztatja. Ilyen az ő híres kijelentése a közigazgatásról, mely gyakran idéztetett s melyre visszatérnem nem kell, úgy hogy a miniszterelnök úr a következetlenség vádja és ama vád ellen, hogy ő egymásután ellentétes irányokat képviselni hajlandó, bizonyos joggal védekezhetik, azzal, hogy neki határozott iránya és meggyőződése egyáltalában sohasem volt. *(Élénk tetszés és derültség a baloldalon.)* Ha ez védelem, ám részesüljön a miniszterelnök úr e védelem egész jótéteményében, én nem irígylem tőle. *(Tetszés balfelől.)* De akármily nyúlékonyak, nyujthatók, akármily többféle értelmüek s akármennyi színben ragyogók legyenek is a miniszterelnök úr nyilatkozatai egyes politikai kérdésekben, azokból az intézményekből, a melyeket 15 év alatt alkotott és azokból, a melyeket 15 év alatt nem alkotott, sőt a hozzá intézett felszólítások ellenére, rendszeresen mellőzött: egy politikai alapgondolatot, valamit, a mi politikai rendszernek nevezhető, mégis csak konstruálni lehet. Legalább sokkal sujtóbb kritika volna a miniszterelnök úrral szemben, ha az állíttatnék, hogy ezen az úton sem lehet szó működésében egységes politikai alapgondolatot találni, mintha megengedjük, sőt állitjuk, hogy lehet.

Hát én e jogon keresem a miniszterelnök 15 évi kormányzatának politikai alapgondolatát, az intézményekből, melyeket alkotott, az intézményekből, melyeket mellőzött. Ez alapgondolatot egy szóval kifejezni nehéz. Ha ezt mégis megkisérlem, e kitétellel jellemezném: a diszkréczionalis kormányzati hatalom szervezése volt e 15 évi kormányzati rendszer alapgondolata. Indokolom ezt a felfogást.

Először is gondosan mellőzte minden oly törvényhozási intézmény megalkotását, mely a honpolgárok jogainak szabatos körülírását tartalmazta volna. Hiszen a szabadsági jogok terén a gyülekezési és egyesületi jog ma még a megalkotandó feladatok közé tartozik. A miniszterelnök eddigi kormányzati évei alatt e kérdésben az állami és szabadsági érdekek összeegyeztetése a miniszteri önkényre volt bízva. A tisztviselők szolgálati viszonyainak a meghatározását, állásuk szilárd alapokra való fektetését az egész idő alatt következetesen mellőzte. Pedig ez egy rendezett európai államnak, akármily közigazgatási rendszer fogadtassék el különben, egyik nélkülözhetetlen alapfeltétele. A közigazgatási bíróság behozatalát, igaz, hogy elvben vissza nem utasította, de 15 évig elhalasztotta, azzal a kijelentéssel, hogy ennek a tökéletes formáját még sehol sem sikerült megtalálni, hogy tehát e kérdés megoldása igen nehéz.

A választások fölött való elfogulatlan, a birói biztosíték minden kellékével ellátott biráskodás behozatalát szintén mellőzte, annak a létesítését kijátszta a t. miniszterelnök úr és pártja. Szóval, azt látjuk, hogy mindazon intézmények megalkotását, a melyek a közhatalmak kellő egyensúlyát, a honpolgárok egyéni és politikai jogainak a szigorú körülírását és ennek következtében a közhatalom jogszerü kezelésének a biztosítékait körvonalozták volna, rendszeresen mellőzte.

Viszont ezzel szemben azt találjuk, hogy nemcsak negativ alakban jut kifejezésre a diskréczionárius hatalom e kedvelése, de pozitiv alkotásokban is. Ha végignézünk mindazon törvényhozási alkotásokon,

melyek különösen a miniszterelnök úr inspirációja alatt keletkeztek, azt fogjuk találni, hogy azoknak egyik leglényegesebb hibája a legnagyobb zavar és határozatlanság, a hatáskörök körülírásában. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Ebből a szellemből nőtt ki a közigazgatási bizottság abban az alakban, a melyben azt törvénybe iktattuk; ebben a megyei életet jóformán teljesen abszorbeáló testületben a hivatalos elem tényleg mindenütt a többséget képezi. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* E szellemből nőtt ki az a folytonosan lappangó, néha kifejezésre jutó harcz az ellen az állami közhatalom ellen, a melyet a miniszterelnök legkevésbbé szeret, mert az legkevésbbé hajtható az ő politikai alapgondolatának a szolgálatába: a bírói hatalom ellen, a mely harcznak — és ezt a t. többségnek dicséretére mondom, mert örömömre szolgál, ha valamiben elismeréssel szolgálhatok a t. túloldalnak .... *(Egy hang jobbfelől: Köszönjük!)* .... nem azért mondom, hogy a t. képviselő urak egyikének vagy másikának tetszését nyerjem el, hanem azért, mert igazságos akarok lenni, *(Élénk helyeslés balfelől.)* — mondom, a mely harcznak legleplezetlenebb mozzanata az a híres 54. §., a mely a bírákat is a főispán felügyelete alá akarta tenni: a túloldal ellenállásán szenvedett hajótörést, midőn ők velünk egyetértve, ezzel szembeszállottak. Ezzel az elismeréssel nekik tartozom; de hogy ily intézkedést a t. miniszterelnök úr javasolt, politikai rendszerére nem kevésbbé jellemző. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És végre legszebb virágát termette ez a politi-

kai rendszer a főispáni hatáskör kiterjesztésében. *(Élénk felkiáltások a bal- és szélső baloldalon: Igaz! Úgy van!)* A főispáni hatáskörnek, mint állandó miniszteri biztosságnak szervezetében, a mely még azt a kevés határozottságot is, a melylyel közigazgatási rendszerünk eddig birt, azt a kevés biztosítékot is, a mely ebben rejlett, teljesen halomra döntötte. *(Élénk helyeslés balfelől.)* És mindezek mellett, t. Ház, a legnagyobb hipokrizis a tisztviselők választási elvének látszólagos és névleges fentartása, *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)* midőn tudjuk, hogy a főispán kijelölő jogának felhasználása a szabad választás kijátszására eleinte szórványosan, később mindgyakrabban fordult elő, úgy, hogy ma már a legtöbb megyében minden tisztviselő tudja, hogy neki a főispán kegyeit birnia kell, melyeket pedig legkevésbbé és legtöbb esetben nem a jó közigazgatás terén, hanem inkább a párt érdekében szerzett érdemekkel nyerhet el, *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* mert különben hivatalát és kenyerét elveszti. És mind ennek tetejébe a fegyelmi eljárás ama szabályozása, mely ezen a réven is a tisztviselőket, a „választott" a „független", a központosításnak ellentállani képes tisztviselőket teljesen a központi kormányzat önkényének teszi ki. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Ez hát, t. Ház, az a jelleg, a melyet tényekből, azokból az intézményekből, melyeket a t. miniszterelnök úr alkotott és azokból, a melyeknek ellentállt és meg nem alkotott a multban, kiolvasni lehet. A miniszteri önkény rendszere ez; a jognak, a szabatos korlátoknak, a körülhatárolt illetékességeknek, a biztosított jogosítványoknak, a körülírt kötelességeknek mel-

lőzése, mindezeknek helyébe a pártkormányzat teljhatalmát téve. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És most, t. Ház, nem is akarom fejtegetni, hogy az így teremtett apparátussal, a kormányzat működésében, minő eredmények érettek el. Nem is akarom fejtegetni, hogy a kormányzat ezt az apparátust még a szervezet természeténél is rosszabbul, fonákabbul, a közszabadságra, az állami pártatlanságra, az állam jó hírnevére károsabb módon használta fel. *(Élénk helyeslés balfelől.)* Nem akarom ezt fölemlíteni, mert az összehasonlításba a mult és jövő közt semmi idegen elemet belevegyíteni nem kívánok.

Ez tehát a mult.

A jövő meg hogyan mutatja be magát az újabb miniszteri programm-nyilatkozatokban? Akként, hogy be kell következni oly aerának, mely a polgárokat arra tanítja, hogy jogaikat a törvény által biztosított korlátokon belül fejleszszék. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Most a polgár egyéni és politikai szabadsági jogainak törvény által való biztosítása van napirenden. A belügyminiszter úr a legközelebbi teendők közt az egyesülési és gyülekezési jognak törvény által való szabályozásait helyezte kilátásba; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* most a közigazgatási biráskodás létrehozatalát a legközelebbi teendők közé számítják; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* most részben ama súlynál fogva, melylyel a t. igazságügyminiszter úr egyénisége bir, a bírói szervezet megállapítása, a bírói hatalom és ama hatalom gyakorlatának a helyes szervezése és vezetése, mondhatnám a kormánynak kedvencz gyermekévé, gondoskodásának főtárgyává lett, mégpedig nagyon helyesen;

(Helyeslés a baloldalon.) most a közigazgatás reformját igérik és azzal kapcsolatosan a tisztviselők jog- és fegyelmi viszonyainak szervezését a modern jogrend értelmében. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Most azt látjuk a kormány programmjában — és nagyon helyesen kimagasló eszme és azt átható szellemként, hogy úgy az egyes hatóságok kötelessége és jogköre, mint a hatósági személyek állása, de a honpolgároknak egymás között és az állammal szemben való jogai és kötelességei minél szigorúbban, a jognak szabályai által vétessenek körül, hogy az önkénynek s a diszkréczionalis hatalomnak, mit az állami életből teljesen kiküszöbölni nem lehet, a dolog természetével megférő lehető legszükebb korlátok szabassanak. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Így van-e ez, t. Ház? Nem ez-e a kormány mostani programmja? Nem ez-e az a szellem, mely keresztülvonul azon az új aerán, melyet az igazságügyminiszter úr hirdetett, midőn azt mondta, hogy a reform korszaka elkövetkezett és midőn azt mondotta, *(Közbeszólások jobbról: Be is váltotta!)* .... és be is váltotta eddig, hogy az ő tárczája körében betöltendő állásokra a megfelelő erőket ott fogja keresni, a hol találhatja, az ügynek, az igazságszolgáltatásnak, nem pedig a pártpolitikának az érdekében. *(Helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Hát, t. Ház, ez fejlődésnek nevezhető? A jognak megvalósítására irányuló rendszer, az a rendszer a melynek vezéreszméje az, hogy jogállamot alkossunk, hogy minden jogot és kötelességet körülírjunk, biztosítsunk és megvédelmezzünk: ez a rendszer fejlődése-e annak a rendszernek, a melynek az intézmé-

nyekben rejlő egyetlen fölfedezhető alapgondolata az volt, hogy minél kevesebb biztosítékot adjunk az egyéni jogoknak, minél kevesebbé írjuk körül az illetékességi köröket, minél kevésbbé írjuk körül a kötelességeket és jogokat, hogy az önkénynek és diskréczionalis hatalomnak minél tágabb köre legyen? *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Fejlődés igenis annyiban, a mennyiben a megsemmisités is fejlődés, a mennyiben a létező rossznak a kiirtása is fejlődés; lehet fejlődése a hazának, de az előbbi rendszernek ez sem nem fejlesztése, sem nem betetőzése, hanem tagadása. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)* És minél inkább lesz tagadása, minél kevesebbek lesznek azok a multra visszanyúló gyökérszálak, a melyekre a t. pénzügyminiszter úr talán udvariasságból hivatkozott: annál tökéletesebb és jobb lesz ez a rendszer.

De ha igy van, t. Ház, akkor kérdem, vajjon annak a törekvésnek gyümölcsös volta, annak a törekvésnek sikere iránt, mely a maga egészében a mult szellemének a tagadása, bizalommal tölthet-e el bennünket az a körülmény, — és vajjon bármi néven nevezendő parlamenti tapasztalás és gyakorlatnak megfelel-e az a körülmény, hogy ugyanaz a férfiu, kinek a rendszerét tagadnia kell, kinek rendszere e szerint megbukott, ugyan ő áll az új rendszer keresztülvitelére irányzott akczió élére? *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon. Egy hang a szélső balról: Szatira!)*

T. Ház! Ezt a multat nagyon szigorúan hallottam jellemezni. Azt hallottam mondani az ellenzéki padokon, hogy ez egész multnak, a mult politikájának csak egy komoly alapgondolata volt: tudniillik a

hatalom megtartása a miniszterelnök kezében. *(Felkiáltások a szélső baloldalon: Úgy is van!)*

Hát, t. Ház, én ilyen keményen e multat nem akarnám jellemezni. Azzal az államférfiúval szemben is, a kitől engem igen mélyreható nézetkülönbségek választanak el, a kiről azonban nem szabad és nem is lehet mást föltennem, mint azt, hogy — habár szerintem téves és helytelen eszközökkel — kormányzatával az országnak, a nemzetnek a javát akarja megvalósítani: keresnem kell az ő politikai rendszerében — ha méltányosan akarom megítélni — azt a politikai és nemzeti alapgondolatot, a mely őt ilyen rendszer elfogadására birta. *(Tetszés balfelől. Halljuk! Halljuk!)* És én azt hiszem, t. Ház — sokszor hallottam is azt a, szerintem, téves nézetet a túloldalról magánbeszélgetésekben, de itt a Házban is történtek reá czélzások — ez az alapgondolat csak a következő lehet: hogy tudniillik Magyarország különleges viszonyai közt, a kormány kezében a nemzeti és állami egység megóvásának czéljából messzemenő, diskréczionális hatalomra van szükség és hogy azokkal a szigorú körülírásokkal, melyekkel a szabadságjogok más országokban el vannak látva, a hatósági hatásköröknek ama szigorú korlátozásával, melylyel más országokban találkozunk, Magyarországon a magyar nemzeti államot kormányozni és biztosítani nem lehet. *(Halljuk!)* És aligha nem ebből a politikai alapeszméből indult ki az a rendszer — ha abban mást akarok keresni, mint azt, a mi a legkicsinyesebb dolog volna: tisztán az egyéni hatalmi érdekek megóvására szolgáló gépezetet — mondom, aligha nem ebből indult ki az a rendszer,

a mely a diskreczionális hatalom kiterjesztésén alapul.

T. képviselőház! Én ezt a felfogást a lehető legtévesebbnek tartom. Azt hiszem, hogy Magyarországon az állami és nemzeti egységet épp oly kevéssé, mint másutt, lehet önkénynyel, törvénytelenséggel, diszkreczionális hatalommal, a szabadság megsértésével, a szabadság biztosítékainak a megtagadásával biztosítani; *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon)* én azt hiszem, hogy Magyarországon épúgy, mint másutt, sőt Magyarországon inkább, mint másutt, az állam összes polgárait, azokat is, a kiket a vérnek és a nyelvnek köteléke talán kevésbbé füz hozzánk, leginkább az által lehet egységes politikai nemzetté tömöríteni, ha a szabadság biztosítékait, a jognak és törvénynek uralmát nekik megadjuk, egy teljesen szervezett európai államban. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* De, t. képviselőház, legyen akár így, akár amúgy, a mit én most kifejeztem s a mit a t. kormány mai programmja tartalmazni látszik és a mit én igazságnak tartok, ez a magyar állam biztosításának, a magyar nemzet fentartásának egyik konczepcziója, egyik gondolata. Az a konczepczió, mely a diszkreczionális hatalom kiterjesztésén, a jogi biztosítékok kevesbítésén, minimumra való leszállításán alapul, a mely tehát meg nem kötött kezekkel, szabadon mozgó politikai ügyességétől várja ezt a nagy czélt: ez egy másik konczepcziója a magyar állam, a magyar nemzet érdekei megvalósításának. Ez a két konczepczió küzdött egymással innen és amonnan, mert ha ez nem rejlett a multban, akkor azután csakugyan nem rejlett benne

más, mint az egyéni és párturalmi czélok megvalósítására szolgáló gépezet. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ez a két konczepczió az, a mely egymással szemben állt; ha az egyik konczepczió a másiknak helyére lép, akkor az a másik megbukott; s akkor, t. képviselőház, lélektanilag lehetetlennek tartom azt, hogy az új konczepcziót megvalósítsa és meg ne akadályozza lépten-nyomon, szándék nélkül is, az ő vele, az egyéniségével összeforrott nézetek és irányzatok következtében, *(Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* az a férfiú, a ki a mult konczepczióját megteremtette és megvalósította.

Másfelől határozottan parlamenti anomáliának tartom, *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* a politikai jellem lealacsonyítására szolgáló praeczedensnek, *(Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon)* ha államférfiak személye így elválasztatik az általuk képviselt politikai rendszertől; ha a politikai rendszer megbukik, de a személy megmarad; ha azt a látványt, azt a példát nyujtjuk az országnak, hogy a legsikeresebb politikus az, a ki képes minden rendszert, a ki kész minden egymással ellenmondó politikát megvalósítani, csak az ő birtokában maradjon a hatalom. *(Zajos tetszés, helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)*

De, t. képviselőház, azt fogják talán mondani, hogy ez a jövő titka, vajjon az az igen veszedelmes és nehéz kisérlet, a melyre vállalkoztak, hogy tudniillik intézményeket ez intézmények ellenségével valósítsanak meg, sikerülni fog-e: tehát várjunk. Talán azt fogják nekünk mondani, hogy mi, a kik azt mondjuk, hogy ez nem fog sikerülni és ezen az alapon a bizal-

mat a kormánytól megtagadjuk, jósolgatásokba bocsátkozunk, a mint ezt nekem már akkor mondták, midőn az általános költségvetési vitánál ehhez hasonló gondolatok jutottak kifejezésre.

T. képviselőház! Minden okos cselekvés a jövőnek bizonyos előrelátásán alapul: Quid-quid agis, prudenter agas, et respice finem," — mondja egy régi bölcsész; az előrelátáson, a jövő valószínűségének, a jövő esélyének kombinációján alapul az okos cselekvés. Jóslás akkor van, t. Ház, jóslásnak az arrogálása akkor forog fenn, midőn a jövőbe látást kellő alap nélkül akarjuk megkisérteni. Már most, t. Ház, melyik eljárás az, a melyre inkább illik ez a szemrehányás, hogy az a jövőnek alaptalan előlegezése, hogy az a jóslás természetével bir, hogy az elébe vág a jövő titkainak: az-e, a mely a dolog természetére és tapasztalati adatokra alapítja okoskodásait és eszméit; az-e, a mely azt mondja „quo semel imbuta recens, servabit odorem testa diu", a mely arra következtet, hogy egy államférfiú a jövőben is ugyanabban az irányban fog befolyást gyakorolni, a melyben azt a multban mindig tette, mely — szóval — egy államférfiú ismert multjára, ismert egyénisége tulajdonságaira, ismert tendenciáira alapítja okoskodásait és azt mondja: minden valószínűség szerint ez a jövőre is ugyanazon irányban fog befolyást gyakorolni, melyben azt egész kormányzati pályaján át tette: vagy az az eljárás bir-e inkább az indokolatlan jóslás természetével, mely azt mondja: nem, mi feltételezzük, hogy az a férfiú a jövőben az eddigiektől teljesen eltérő politikát fog követni: mi feltételezzük, hogy az ő egyéniségével, multjá-

val, nézeteivel, érzelmeivel ellentétben fog befolyást gyakorolni?

Hogy melyik következtetésnek, és ennek következtében melyik szavazatnak: a bizalom, vagy bizalmatlanságnak van-e nagyobb indokoltsága, hogy a bizalom, vagy a bizalmatlanság tekinthető-e a jövő előlegezésének, a jóslásszerű eljárásnak: ezt mindenkinek elfogulatlanit életére bizom. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső balon.)*

De, t. Ház, annak, hogy én ezt a költségvetést meg nem szavazom, van még egy másik oka *(Halljuk! Halljuk!)* és ez indokhoz a praegnans kifejezést a kormány padjairól nyertem e viták alatt. *(Halljuk! Halljuk!)*

Szapáry Gyula gróf fölmivelésügyi miniszter úr védekezvén Helfy t. képviselőtársamnak az ő pénzügyminiszteri multjára vonatkozó támadásai ellen, megmondta nekünk, hogy miért hagyta el a pénzügyminiszteri széket; megmondta igen korrekt és helyes módon, hogy ámbár ő az ellene emelt vádakat túlzottaknak tekinti — a mire nézve én most vitatkozásba bocsátkozni nem akarok — annyi bizonyos, hogy hibák történtek és azoknak a hibáknak parlamenti következményüknek kellett lenni. *(Helyeslés balfelől.)* T. ház! Ez parlamentáris, hozzáteszem, ez ethikus és férfias eljárás. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

De vajjon nem történtek-e a t. miniszterelnök úr részéről is oly hibák, a melyek ehhez hasonló expiácziót tesznek szükségessé, ha nem akarjuk, hogy a parlamentárizmus puszta formasággá és a nemzet jövendőbeli biztossága a legnagyobb bizonytalansággá változzék? *(Élénk helyeslés balfelől.)*

Egyébb hibákról nem beszélek, de egy nagy hibára utalnom kell, a melynek betege a miniszterelnök úr, a melynek betege a parlament, a melynek betege az egész ország és a mely betegségből ki sem fog gyógyulhatni addig, míg a hiba nem expiáltatott: ez a hiba a véderő-törvényjavaslat volt. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Gyakran volt erről szó, t. Ház, nem mondok új dolgokat, lesz is még szó róla, lesz szó egyszerűen azért, mert ha én nem is volnék ezen a helyen, kétségbe kellene esnem nemzetem életrevalóságán, *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* ha nem támadna mindig és mindenkor hang, mely e végzetes hibát azoknak, a kik elkövették, szemükre nem lobbantaná *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon)* és nem követelnék a hibásnak politikai és parlamenti bűnhődését. Parlamenti bűnhődést mondok, mert a személyes bűnhődésből a t. miniszterelnök úrnak bőven kijutott. *(Úgy van! balfelől.)* A parlamenti rend helyreállítása érdekéből szükséges ez a bűnhődés. Én állítom, hogy e hiba oly nagy, hogy a ki ezt a hibát elköveti és a ki ennek a hibának elkövetéséért felelős, az a nemzet ügyeinek élén nem maradhat. *(Élénk helyeslés. Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

Kérdem, t. Ház, oly csekély dolog volt-e az, a mi ellen a t. miniszterelnök úr vétett?! Mert én megvallom, hogy a kérdés közjogi és nemzeti sérelmeiért első sorban nem a honvédelmi miniszter urat, hanem a miniszterelnök urat teszem felelőssé, minek helyességét, gondolom, mindenki el fogja ismerni. Mondom, oly csekély jelentőségű volt-e az a tárgy, a melyre a

hiba vonatkozott és a mely ellen a vétség elkövettetett . . . *(Ivánka Imre: De nem követtetett el hiba! Zaj és mozgás jobbfelől.)*

Engedelmet t. Ház, én nagyon szeretem a közbeszólásokat, föltéve, hogy azokat meg is értem, mert miután ugyanahhoz az egy tárgyhoz kétszer szólni jogom nincs, nagyon örülök, ha az ellenvetéseket még beszédem közben hallom meg, hogy azokra nyomban felelhessek.

Hogy ott csakugyan történt hiba, ez kétségtelen s szeretném tudni, van-e a t. túloldalon egyáltalában valaki, a ki ezt tagadná? A kérdés megint csak az, hogy ez a hiba azok közé az apróbb botlások közé számítható-e, a melyeket egy többség, egy parlament, a különben bizalmára méltó kormánynak teljes joggal el szokott nézni s a melyek fölött napirendre lehet térni. A hiba első sorban nem csekélyebb dologgal, mint a nemzet alkotmányos jogainak integritásával szemben követtetett el. Ezt Pulszky Ágost t. képviselőtársam ugyan tagadja, de én anélkül, hogy erre nézve vele vitatkozásba bocsátkoznám, csak azt ajánlom neki, hogy ha e tekintetben felvilágosítást kiván, ha meg akar győződni arról, hogy a véderőjavaslat 14. §-a csakugyan a nemzet egyik alkotmányos jogának a konfiskálása volt, legyen szíves újból elolvasni a t. igazságügyminiszter úrnak akkor elmondott beszédét. *(Tetszés balfelől.)*

Az első hiba, t. Ház, elkövettetett az ország alkotmányának integritása ellen. Lehet-e, t. Ház, olyan viszonyok közt különösen, mint a minőkben mi élünk, a hol a nemzetnek minden alkotmányos joga nem csupán a nemzeti képviselet és a korona közt való

hatalom megosztását jelenti, hanem egyúttal az ország önálló közjogi helyzetével is összeköttetésben áll, az alkotmány integritása ellen irányuló bármely kisérletet — történt légyen az akár rosszakaratból. a mit fel nem tételezek, akár tudatlanságból, a mit megbocsátani nem lehet, mert azon a helyen annak előfordulnia nem szabad, *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon)* akár hanyagságból és felületességből, melyet még kevésbé lehet elnézni, — lehet-e, mondom, az alkotmány megtámadását a megbocsátható apróbb hibák közé sorozni, a melyek fölött napirendre térhetünk? *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

De különben mit vitatkozom és miért érveljek én a felett, hogy vajjon az a sérelem, mely a 14. §-ban foglaltatott s az a kérdés, mely akkor felvetteteti, oly természetü-e, hogy az egy kormánynak és egy miniszterelnöknek állását is érintheti, midőn erre a kérdésre maga a miniszterelnök úr abban az időben már megadta a választ, miután ő maga ahhoz a szakaszhoz állását kötötte, *(Úgy van! Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon)* és igy maga tulajdonított annak ilyen kabinet-fentartó vagy kabinetbontó hatást? *(Úgy van! balfelől.)*

Hogy a miniszterelnök úr később ez elfoglalt álláspontjától jónak látta megretirálni, ez az ő hibáját nem menti, hanem csak súlyosítja. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

És itt mellesleg nem tehetem, hogy egy megjegyzést ne tegyek, mely némileg a miniszterelnök úrnak abban az időben elmondott ama beszédére, melylyel a 14. §. módosítását idokolta, némileg pedig Pulszky Ágost képviselőtársam tegnapi beszédére vonatkozik.

Mert ez utóbbi világosan kimondta azt, a mit a miniszterelnök úr akkor csak sejtetett és a mit én akkor nem támadtam meg, mert nem akartam, hogy megértsék, mert nem akartam, hogy a magyar képviselőház önönmagának ily szegénységi bizonyítványt kiállítson. Pulszky Ágos képviselő úr azonban világosan megmondotta nekünk és ezzel mentegeti a miniszterelnök úr megretirálását a 14. § dolgában, hogy az a szakasz a képviselőházban egész bizonyossággal keresztülment volna, csak a főrendiháztól kellett félni, *(Tetszés balfelől.)* hogy ott nem fogadják el. *(Tetszés és derültség balfelől.)* Én, t. Ház, mindenkit kérek, hogy a képviselő úr ez utóbbi jóslatának vagy kombinációjának a képviselőház akkori szavazatára vonatkozólag ne adjon hitelt, *(Élénk helyeslés és tetszés a baloldalon.)* hanem tekintsék a képviselő urak ezt egy igen nagy tévedésnek, a melyben a t. képviselő úr szenved. Mert azt sohasem akarnám kimondatni és ha lett volna e képviselőháznak egy oly gyönge pillanata, melyben az való lett volna, nem lenne szabad azt napfényre hozni, hogy alkotmányos jogainknak, a nemzeti képviselet jogainak megvédésében *(Élénk helyeslés, tetszés, éljenzés és taps.)* a főrendiház skrupulózusabb, mint a képviselőház *(Élénk helyeslés balfelől.)* és hogy azt, a mit a nemzeti képviselet jogainak rovására a képviselőházban keresztül lehetett volna vinni, csupán a főrendektől való félelem miatt kellett feladni. *(Élénk helyeslés és tetszés balfelől.)*

Ez, t. Ház, nincs úgy, mert ez nem lehet úgy, mert ha úgy volna, akkor ez a parlamentnek legnagyobb szégyenfoltja lenne. *(Hosszas élénk tetszés balfelől.)*

De, t. Ház, *(Halljuk! Halljuk!)* megtörtént a súlyos hiba, megtörtént annak a szerencsétlen emlékezetü véderő-javaslatnak a benyujtása. A 25. §-ról nem is akarok külön szólni; csak emlékeztetek reá. Később a miniszterelnök úr a hiba egyik részének utólagos kijavitása által akart szabadulni e hiba következményeitől.

Et hinc derivata clades. Innen származik parlamentünknek az a beteg állapota, mely bizony egyikünknek sem szerzett gyönyört. Származik ez egyszerüen abból, hogy egy elkövetett, megbocsáthatatlan kormányzati hiba természetes következményének a lebonyolitását a kormány antiparlamentáris eljárással megakasztotta és igy az ügynek ilyen vagy olyan módon való természetes kifejlődését megakadályozta. *(Úgy van! balfelől.)* A t. miniszterelnök úr, miután előbb kabinetkérdést csinált a 14. §-ból, eddig, legalább előttem, hallatlan politikai vakmerőséggel, maga proponálta ama szakasz módositását. *(Mozgás jobbfelől.)* A miniszterelnök úr minapi beszedjében ezért a tettéért még elismerésünket is követelte, mondván, hogy olyas valamit tett, melyre mi magunk szólitottuk fel. Igaz, hogy felszólitottuk; igaz, hogy hajlandók lettünk volna neki a legsimább, a legkönnyebb és az ő méltóságát legkevésbbé kompromittáló visszavonulási utakat megengedni s számára hidakat épiteni, de a kérdésnek csak egy stádiumáig: ama stádiumig tudniillik, melyben kijelentette, hogy ez ránézve kabinet kérdés.

E pillanattól fogva önérzetes államférfiúra nézve nincs többé visszavonulás. *(Hosszantartó zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mert mit jelent a kabinetkérdés? Azt, hogy én, ki a kabinet-kérdést valamely

szakasz vagy valamely intézkedés mellett fölvetem, egész államférfiúi egyéniségemet, egész kormányzati tekintélyemet s mindazt a befolyást, melylyel képességeimnél, jellememnél, és multamnál fogva a nemzetre és törvényhozásra birok, latba vetem a végett, hogy ez intézkedés elfogadtassék. *(Úgy van! Úgy van! balfelől.)*

Nos, t. Ház, a ki ily kijelentés után, attól az intézkedéstől, mely mellé állását így kötötte, megszökik, az kettő közül egyet bizonyít: vagy azt, hogy az a kijelentés, melylyel állását e szakaszhoz kötötte, nem volt komoly, vagy azt, hogy saját állásának és tekintélyének maga sem tulajdonít annyi sulyt, hogy az arra vonatkozó kijelentéseket feltétlenül kötelezőknek ismerje, hanem hogy azokkal játékot üzhet. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Az egyik és a másik esetben gyógyíthatatlan sérelem esett magán a miniszterelnök úr államférfiúi és kormányférfiúi méltóságán és tekintélyén. Ez, t. Ház, végre is nem tartozik reám; de lehetetlen, hogy a miniszterelnök úr ne érezze, hogy az ő egyéni súlyához és tekintélyéhez ma a miniszterelnökség már nem ad semmit, hanem csak levon abból. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* A miniszterelnöknek, mint az ország egyik nagytehetségü fiának, mint közéletünk egyik nagyjelentőségü harczosának, a maga egyéni súlya minden körülmények között megvolna és megvan; de Tisza Kálmánnak, a miniszterelnöknek a történtek után, a semminél is kevesebb súlya van, *(Hosszantartó zaj és helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* mert ő oly körülmények között foglalja el azt a helyet, a melyek közt azt csak politikai reputácziójának, államférfiúi önérzetének rovására fog-

lalhatja el és nem követelheti senkitől, hogy az ő kormányférfiúi tekintélyét többre becsülje, mint a mennyire azt önmaga becsüli. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És ha való volna az, a mit szemünkre lobbantanak, hogy mi a miniszterelnök úr ellen *(Halljuk! Halljuk!)* személyes gyülölettel és ellenszenvvel viseltetünk, akkor nekünk azt kellene kívánnunk: hogy maradjon ebben a helyzetben, *(Halljuk! Halljuk!)* csak maradjon mindaddig, míg kormányférfiúi tekintélyének az a megsemmisülése rajta tovább évődik és egyéni súlyát is ugyanoda redukálja, a hova kormányférfiúi súlya jutott. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* De nem az egyéni gyülölet, nem is a miniszterelnök úr iránt táplált barátságos, vagy ellenszenves érzelmek teszik azt a szempontot, a melyből én az ő helyzetét birálom és ezzel szemben a magam részéről állást foglalok; mert hisz szavaimnak ő előtte kevés súlya van; de ha volna akármilyen, én csak azt mondhatnám, hogy mit tartok állásának befolyásáról az ő egyéni pozicziójára, és mondhatnám, hogy azt őszintén sajnálom. De ez végre is nem reám tartozik. A mi reám tartozik s a mi tartozik mindnyájunkra, az, hogy e kormányzati tekintély megcsökkenése, az ő személyén át kihat magára arra az állásra is, melyet elfoglal *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* és hogy az ő teljesen imparlamentáris helyzete a kormány élén, okozza azt a betegséget, a mely parlamentünket felforgatja s nyugalomra jutni nem engedi. *(Élénk helyeslés balfelől.)*

És, t. Ház, én megengedem — egész őszinteséggel szólok — hogy bizony történt néha és történik az ellenzék részéről is olyan, a mi az én feltétlen he-

lyeslésemmel nem találkozik. Hiszen egy sok tagból álló politikai szövetség, a mely erős érzelmek hatása alatt áll, mely érzelmek igazán erősek, elemiek és az emberek szívének a mélyéből fakadnak: nem szabályozható minden nyilvánulásban úgy, mint egy óramű, vagy egy lámpás, a melyet tetszés szerint le- és fel lehet csavarni. De utóvégre, nem az a kérdés, hogy egyes jelenségek, a melyek a küzdelem hevében itt vagy ott előfordulnak, feltétlenül helyeslést érdemelnek-e, vagy joggal szolgálhatnak-e birálat tárgyául. Ilyen mértéknek, ilyen szempontnak az alkalmazása lehetetlenné teszi az igazság kiderítését, mert a meddig emberek állanak egymással szemben, a pártok küzdelmében mindig fognak előfordulni az egyik s másik oldalon is botlások, melyeket az egyik párt a másiknak vég nélkül szemére lobbanthat. A kérdés, a melyet meg kell itélni, ha a helyzetet megjavitani, a helyzet problemáit megoldani és a parlamentet ismét egészségessé tenni akarjuk, az, hogy a dolog alapjában és lényegében kinek van igaza; hogy ki fogja fel helyesen a parlamentáris és alkotmányos élet követelményeit: azok-e, a kik azt állítják, hogy a mely miniszternek a rendszere megbukott, az a miniszter az újonan bekövetkezett rendszernek is lehet vezére, vagy a kik ennek ellenkezőjét állítják; azok, a kik azt mondják, hogy ha oly rendszabályban mutatkozott hibásnak a miniszterelnök kezdeményezése, melyet ő maga is kormányzati állása megtartásának alapfeltételéül tekintett, ebből le kell vonnia a következményt, nemcsak a parlamentárizmusnak, de a férfiúi adott szóhűségének érdekében is; *(Zajos helyeslés és tetszés a*

bal- és szélső baloldalon.) vagy azok fogják-e fel helyesen a parlamentárizmust, a kik azt mondják: kabinetkérdésekkel lehet játszani, a nemzetet, az alkotmányosságot, a nemzet önérzetét sértő hibákat lehet elkövetni, de mindezt egy pár hét alatt lehet elfelejteni és tovább kormányozni: ez a kérdés t. Ház, és ennek megitélését bátran a t. túloldalra bizom. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Egy Bismarck mondhatja, hogy ő nem törődik azzal, ha legfontosabb javaslati megbuknak, ő azért helyén marad, mert hiszen ő sohasem lépett fel azzal a követeléssel, hogy parlamentáris miniszter s a német birodalom és a porosz alkotmány szintén nem lép fel azzal a követeléssel, hogy ott parlamentárizmus van. Ámde a parlamentárizmus egyik lényeges alapkelléke éppen az, hogy az egyéneket nem lehet elválasztani a rendszabályoktól, hogy ők ezekért felelnek egész politikai sorsukkal. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

És mi marad akkor, ha ezt az alapkövet az alkotmányos életből kivettük? Hiszen, t. Ház, ez a nemzet biztosítéka azzal az óriási túlsulylyal szemben, melyet a hatalom és az állam minden eszközének birtoka a lefegyverzett társadalommal szemben képvisel. Csak ez, csak e tisztességi tudat fentartása, csak annak az elvnek a biztosítása, hogy az, a ki valamit vétett, vonja le annak a következményeit, vagy vele szemben vonassanak le a következmények. Ha a felelősségnek ezt az elvét az alkotmányosságból kidobjuk; ha lehet ezt megtámadni; ha lehet az alkotmány, a nemzet önérzete ellen hibákat elkövetni s tovább kormányozni és tovább helyen maradni, mintha semmi sem történt volna: akkor a nemzetnek a ha-

talommal szemben minden biztosítéka megszűnik és akkor a parlamentárizmus hazug leple alatt ki vagyunk szolgáltatva kisérletezéseknek és merényleteknek. *(Zajos helyeslés és éljenzés a bal- és szélső baloldalon.)* De, t. Ház, nemcsak parlamentáris elv, hogy kiki a maga tetteinek felelősségét viselje el, azokért bűnhődjék: ez egyszersmind nagy erkölcsi elv. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

És ezért, visszatérve arra, a mit előbb mondtam, nem tagadom, hogy a szenvedélyességnek az a külső megjelenése, a mely e parlamentnek eddig nyugodt légkörét megzavarta, gyakran reám is igen kellemetlenül hatott. De ezekben van-e a legfőbb baj? T. képviselőház! A láz tünetei is igen kellemetlenek a betegnél, de a láz maga vajmi ritkán az alapbetegség. A láz, rendszerint, a testben lappangó valamely más betegség tünete, a természet gyógyulási kisérleteinek gyakran igen kellemetlen és veszélyesnek látszó, néha valóban veszélyes, de szükséges tünete. Ha a betegség meggyógyíttatik, a láz maga is megszűnik; de ha a láz előbb szűnik meg, mintsem a betegség alapja és anyaga eltávolodott volna a testből: akkor a láznak a megszünése gyakran a halálos katasztrófa bekövetkezésének jele; annak a jele, hogy az organizmus már nem reagál a benne lakó betegség ellen. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* A mi parlamenti szervezetünkben, t. Ház, egy betegség van, a mely nincs meggyógyítva. A parlamentárizmusnak erkölcsileg legfontosabb alapelve, hogy államférfiak politikai rendszerektől, az általuk javasolt rendszabályoktól el nem választhatók; hogy a rendszabályok és rendszerek bukása után ugyanaz az államférfiú

meg nem maradhat; hogy az elkövetett hibáknak parlamenti következményüknek kell lenni. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ennek az elvnek a figyelmen kívül hagyása a mi parlamentünket beteggé tette minden izében. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* És én sajnálom, hogy a nemzet közéletében nem volt meg az az erő, hogy e betegséget akkor, mikor az első stádiumában jelentkezett, rögtön magából kilökte volna. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* De még ennél is nagyobb bajnak tartanám azt, ha e betegség fenmaradásának idején megszünnének a láznak, a betegség ellen való reagalásnak a jelei. *(Élénk helyeslés és tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

Bocsánatot kérek, t. képviselőház, már az előrehaladt időre való tekintetből is *(Zajos felkiáltások a bal- és szélső baloldlon: Halljuk! Halljuk!)* be kell zárnom beszédemet. *(Halljuk! Halljuk!)* És teszem ezt még ama harmadik szempontnak a rövid kiemelésével, hogy a történtek után, még ha azokra és szükségszerű parlamenti következményükre a feledés fátyolát akarnók is borítani, a miniszterelnök úr annak a nagy munkának vezetésére, a melyre a rekonstruált kormány vállalkozott, már azért sem képes, mert az ahhoz szükséges kormányzati tekintélye elveszett. *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)*

Nehezen definiálható fogalom ez a tekintély, t. Ház, mégis megkisértem ecsetelni, hogy mit értünk alatta. *(Halljuk! Halljuk!)*

Tekintélye van annak, a kiről meg vagyunk győződve, hogy ítélete minden körülmények közt a helyeset el fogja találni; a kiről meg vagyunk gyö-

zödve, *(Halljuk! Halljuk!)* hogy minden kijelentése komoly megfontoláson alapszik és határozott, könnyen meg nem másítható, férfias akaratnak a kifejezése. *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Az előtt, a kinek tekintélye van, ellenfelei is tisztelettel hajlanak meg, az a saját követőinek körében felmerülő apróbb véleménykülönbségeket könnyen elintézheti, mert mindnyájan szívesen kompromittálnak az ő nézetében, mivel azt egy szilárd jellem és itélőképes szellem kifolyásának tekintik. *(Úgy van! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! *(Halljuk! Halljuk!)* Tekintély nélkül, ilyen erkölcsi és szellemi hitel nélkül, *(Élénk tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* az ország ügyeit vezetni nem lehet. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Ilyen tekintély nélkül lehetetlen harmóniába hozni azokat a különböző igényeket, a melyeket az egyes tárczák élén álló férfiak — mindegyik a maga tárczájának szempontjából — támasztanak és lehetetlen a kormányzati akcziót akként dominálni, hogy abban helyes egymásután és harmónia hozassék be. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Ilyen tekintély nélkül lehetetlen a trón elé lépni és a trón előtt a nemzet érzületeit, szükségeit, a nemzet féltékenységeit hatályosan tolmácsolni. *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)* Ilyen tekintély nélkül lehetetlen oly kérdéseket védelmezni és azok megoldását keresztülvinni, a melyeknek a megoldásánál jogos és nagy érzékenységek, sőt szenvedélyek felett kell diadalmaskodni, mert a legfényesebb érvelés után is mindig marad még egy megoldatlan tört-száma a kételynek, melyet semmi más nem távolíthat el, mint

az a hit, mely — bevallottan — egy államférfiú követői közt, de hallgatag néha ellenfeleinek szívében is él: hogy ez a rendszabály nem lehet nagyon helytelen, mert ez a férfiú proponálta. *(Úgy van! Tetszés a bal- és szélső baloldalon.)*

T. képviselőház! Ha őszinték akarunk lenni egymással szemben, be kell vallanunk, hogy a miniszterelnök úr a hitel e kellékeinek, melyek a tekintélyt adják, egyikével sem rendelkezik. *(Igaz! Úgy van! balfelől. Ellenmondások jobbfelől. Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Én, t. képviselőház, nem beismerést kívánok a t. túloldalról. Tudom, hogy az a helyzetnél fogva lehetetlen. Én elmondom, a mit hiszek, meg vagyok győződve, hogy ha most tiltakoznak is ellene, igen sokan az urak közül meg fogják később gondolni és érezni fogják annak a súlyát, a mit mondtam, mert az tényeken alapszik. *(Igaz! Úgy van! a bal- és szélső baloldalon.)* Vajjon bízhatnak-e őszintén annak a férfiúnak helyes judiciumában, a ki oly hihetetlen, oly könnyen elkerülhető hibát követett el a politikai tapintat legkezdetlegesebb szabályai ellen, mint a véderő-javaslat benyujtásánál? *(Nyugtalanság és felkiáltások jobbfelől: ismét a véderőjavaslat! Zajos helyeslés a balfelől. Halljuk! Halljuk!* Méltóztassanak elhinni *(Halljuk! Halljuk!)* engem épp oly kevéssé közbeszólás, mint zajongás meg nem zavar eszemjárásában, sem arra nem birhat, hogy abból, a mit elmondani köteleségemnek tartok, csak egy jottát is elengejek. *(Halljuk! Halljuk!)*

Vajjon bízhatunk-e abban, t. képviselőház, a mit a miniszterelnök úr bármily ünnepélyességgel állit, hogy az egy átgondolt, könnyen meg nem másitható,

érett akaratnak a kifolyása legyen, midőn az az ismert játék a 14. § kabinet-kérdésével, előttünk van mint praeczedens; mikor egy másik kérdésben — melyről ma is volt szó — a honosítási kérdésben egy hónap alatt négy, egymással ellenmondó nyilatkozatot mondott, *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Ellenmondások jobbfelől.)* — leszek bátor annak idején bebizonyítani — mely nyilatkozatnak vége egy igéret, a mely igéret megtartása az első nyilatkozat meghazudtolása, *(Úgy van! balfelől.)* meg nem tartása pedig — t. szomszédaimra *(a szélsőbalra mutat.)* bízom annak megitélését, hogy micsoda. *(Élénk tetszés és helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

Mindezek után, lehet-e azt gondolni és elhinni, hogy van elfogulatlan és független gondolkozású képviselő a túloldalon, ki ma még azzal a bizalommal néz a t. miniszterelnök úrra, midőn fölkel, hogy most a helyzetnek megfelelő szót fogja mondani és nem inkább aggodalommal, hogy nem mártja-e be magát még jobban? *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)* Van-e, ki a közelmult tapasztalásai után mer abban bízni, hogy ő a legkényesebb viszonyokban mindig a leghelyesebb megoldásokat el fogja találni, midőn az utolsó év története az egyik baklövésnek a másikra való halmozása? *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon. Mozgás jobbfelől.)*

És, t. Ház, ha egyéb indok nem volna, annak a nagy reform-munkának, a melynek keresztülvitelére a a kormány vállalkozott és a melynek keresztülvitele nagy küzdelmek nélkül nem lehetséges, annak a nagy reform-munkának akarnak neki menni egy ilyen megviselt tekintélylyel az ügyek élén? *(Zajos helyeslés és*

tetszés a bal- és szélső baloldalon.) Egy ilyen megvisel tekintélylyel élükön mernek azoknak a kényes kérdéseknek szemébe nézni, melyek — bármit mondjon is e tekintetben Pulszky Ágost képviselő úr — közjogi helyzetünknél fogva mindig fel fognak merülni és a hol egyfelől szilárdan meg kell óvni Magyarország jogait és nemzeti érdekeit, másrészről egyéni tekintélylyel is el kell oszlatni a hazafias aggodalmakat, midőn azok a szükséges mértéken túlmennek? *(Úgy van! balfelől.)*

T. Ház! A parlamentáris helyzet orvoslásának szempontjából, abból a czélból, hogy a jövő elé biztossággal és bizalommal nézhessünk, e helyzetnek gyökeresen meg kell változnia.

A jelenlegi kormánynak összealkotásában és nyilatkozataiban pedig csak egyes üdvös rendszabályokra látok törekvést, sőt látom egy programmnak az irányelveit, melyekkel én rokonszenvezek, de e kormány élén még mindig a mult szellemét látom, mely ha nem gyakorol befolyást, nem oda való, ha befolyást gyakorol, ezt a reform-művet csak megronthatja; *(Élénk helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* de ama kényes közjogi viszonyok kezelését, melyek közt élünk, sem lehet továbbra is megnyugvással a miniszterelnök úr vezető kezére bízni; *(Igaz! Úgy van! balfelől.)* és, a mi fő: az általa és állásában maradása által nyújtott példa a politikai erkölcsök felfogására nem emelőleg, hanem még tovább demoralizálólag hat. *(Zajos helyeslés a bal- és szélső baloldalon.)* Mindezek alapján e kormányzatot a maga egészében üdvösnek nem tarthatom és a költségvetési törvényjavaslatot nem fogadhatom el. *(Hosszantartó zajos helyeslés, élénk éljenzés és taps a bal- és a szélső baloldalon.)*

A VÉDERŐ-VITA UTÁN.

— 1889. október 7. —

E beszéd, melyet Apponyi a jászberényi választók előtt mondott el, mintegy záróköve annak a nagy politikai akciónak, melyet a szónok a véderővitában fejtett ki. A közvetlen előtte közölt beszéd, melyet később tartott, a parlamentben, tévedésből került e beszéd elé, a mi azonban, azt hisszük, alig fogja zavarni az olvasót, miután mindkét beszéd csaknem egy időből való s nagy vonásokban rokontermészetü is.

Tisztelt választó közönség!

Mindig örömmel jelenek meg körükben és megvallom, nagy nélkülözés volt rám nézve, hogy ezt, egy kis gyengélkedés miatt, közvetlenül az utolsó ülésszak után nem tehettem. Annál inkább örülök, hogy az akaratomon kívül eső mulasztást most pótolhatom és hogy számot adhatok önöknek egy oly ülésszak eseményeiről, melynél az ellenzékre nézve fényesebb és dicsőségesebb a haza parlamenti lapjaira csak igen kevés van följegyezve; *(Igaz! Úgy van!)* hogy számot adhatok önöknek a helyzetről, mely, ha még nem is teljesen világos és nem is teljesen érett, mégis forduló pontot jelent hazánk fejlődésében és szép reményekkel biztat a jövőben. Ennek az ülésszaknak ki-

magasló eseménye, a mostani megváltozott politikai helyzetnek előkészítője, a nagy véderővita volt. Ennél a vitánál dicsőségesebb emléke az ellenzéknek nincs. Annál a javaslatnál pedig, melyet a kormány terjesztett elő, sötétebb szégyenfolt a jelenlegi kormányzat történelmének lapjain nem található.

Az igaz, megkisérlették az ellenzék dicsőségét kisebbíteni azokkal a rendzavarásokkal, melyek a véderővita alkalmával Budapest utczáin előfordultak. Ezeket a rendzavarásokat senki nálamnál erősebben el nem ítéli; nem ítélte el még akkor sem, midőn történtek. De ezeknek a színezetén át tekintem az akkori nagy eseményeket; ebből az egész nagy téli hadjáratból egyebet nem látni, mint a mit a miniszterelnök úr, nagyváradi beszédének tanusága szerint, látott, hogy t. i. kisérlet történt a kisebbség részéről a hatalom bitorlására: ez oly kicsinyes, a politikai államférfiúi komolyságot nélkülöző felfogása nagy dolgoknak, mely az egész eddigi politikai rendszerbe teljesen beleillik.

Hisz Angliában a harminczas években, midőn Angliának e századbeli legnagyobb belső átalakulása, a választási reform-bill ment keresztül, több városban sokkal komolyabb zavargások fordultak elő. Nevezetesen Bristolban a lázongó tömeg napokig uralkodott a város fölött, London utczáin pedig kövekkel dobálták meg Wellington herczeget, Anglia legdicsőbb hadvezérét, a ki talán Angliának többet jelentett, mint a mit jelent Magyarországnak Tisza Kálmán. Kétségtelen, hogy ez helytelenül történt. De jut-e valakinek eszébe ezért a választási reformot keresztül vitt lord Greynek, Broughamnak, lord Rus-

selnek dicsőségét kisebbíteni? Később, 1867-ben, midőn Disraeli miniszterelnök választási reformja készült, a londoni tömeg a Hyde-parkban a vasrácsozatot szétbontotta és azzal fölfegyverkezve veszélyeztette a közbiztosságot. Vajjon jutott-e azért eszébe a kormányférfiaknak azt mondani: most azért sem visszük keresztül a reformot! És jutott-e valakinek eszébe, hogy e vívmányok dicsőségét el akarja homályosítani, azért, mert a politikai vezérek akarata ellenére és tudtán kívül oly tünetek merültek fel, melyek, sajnos, minden mélyre ható mozgalomtól, minden nagy nemzeti felindulástól elválaszthatatlanok, még ott is, hol az alkotmányosságot becsületesen és loyalisan kezelik. Hát még oly országokban, mint nálunk, hol a hit abban, hogy a népakaratot törvényes uton, a hivatalos presszióval és korrupczióval szemben érvényesíteni lehessen, a fagypontra szállott!? Gyermekes felfogásra, vagy gyenge idegrendszerre számít az a kisérlet, mely oda irányul, hogy az ellenzék dicsőségét a mult téli hadjáratban előforduló zavargások miatt kisebbítse és mely ez által a figyelmet el akarja terelni attól, a mi tulajdonképpen és egyedül a főkérdés, hogy t. i. ama vita tárgyára nézve kinek volt igaza: a kormánynak-e, vagy az ellenzéknek?

Mondtam, hogy maradandó szégyenfoltja a mostani kormányrendszernek a véderő javaslat, mely egyik szakaszában a nemzet alkotmányos jogainak teljességét akarta megsérteni és megnyirbálni, második szakaszában pedig a magyar nemzeti kultárát fenyegette. De mi ennek a harcznak sikerével és eredményével meg lehetünk elégedve. Meg lehetünk elégedve magát a javaslatot illetőleg is. Mert hiszen ama ve-

szedelmes, a nemzetre nézve megszégyenítő két pont közül az egyik, a 14. §. eltünt a föld színéről. A másik, a 25. §. fölötti csata, mondhatom, eldöntetlen maradt, mert formailag ugyan a többség elfogadta ezt a szakaszt, de ha visszatekintünk a benyujtott határozati javaslatra és az annak magyarázatául tartott beszédekre; ha visszagondolunk a közös hadügyminiszternek a delegációban tett nyilatkozataira, mit látunk? Mindent elkövetnek, hogy az a szakasz gyakorlati hatással ne birjon. Ma már remélhetjük, hogy, az intéző körök belátása folytán, a kik érezték, hogy nem jó a magyar nemzeti önérzetet, még a Tisza-regime tizenötödik évében sem, vérig fellázítani: remélhetjük, mondom, hogy e köröknek, a mi parlamenti hadjáratunk által fölébresztett belátása folytán ez a szakasz gyakorlatilag sokat fog az éléből veszíteni.

De ha ez így van, t. választó közönség, akkor igazán dicső fényben ragyog az a bölcsesség, mely következményeiben kiszámithatatlan nagy harczokat provokált, csak azért, hogy azután utólag e harczok eredményét önmaga igyekezzék minden gyakorlati jelentőségétől megfosztani.

Meg lehetünk tehát elégedve e vitának eredményeivel, különösen, ha azt tekintjük, hogy milyen átalakító hatást gyakorolt az egész politikai helyzetre. Ezt a hatást talán későbbi nemzedékek jobban fogják megérteni, mint mi, de látjuk és mérlegelhetjük bizonyos pontig már mi is.

Mondhatjuk, hogy ez a vita tisztító viharként zúgott végig hazánk korhadt politikai életén. Mondhatjuk, hogy e vitánál egy uj korszak kezdődik, a mely korszak még teljesen nem tisztult meg a

multnak hagyományaitól, a multnak rátapadt emlékeitől, a mely korszak még nem küzdötte ki magát a teljes világosságig, de a melyet körvonalaiban már láthatunk, a mely korszakot mi, közjogi alapon álló ellenzék hívei, büszkén akképp jelezhetünk, hogy kezdődik a mi eszméink diadalának korszaka.

Az igaz, hogy megmaradt a miniszterelnök úr a hatalom polczán, megmaradt a kormánynak élén, de kénytelen volt a közvéleménynek reá és pártjára nehezedő súlya és pártjának reá gyakorolt erkölcsi kényszere folytán több egyes tárczának élére oly férfiakat állítani, a kiknek részint politikai multja, részint most kifejtett nézetei és programmja ellentétben áll azzal a politikával, melyet a miniszterelnök úr tizenöt éven át követett — és e férfiak programmja sok tekintetben rendszerváltoztatást igér.

Ha mi ezt konstatáljuk, t. választó közönség, akkor erre azt a vádat kapjuk válaszul, hogy mi tulajdonképpen csunya dolgot művelünk, mert mi a miniszterelnök úr új minisztertársait intrigánsokként tüntetjük fel, a kiknek egyéb gondolatjuk sincsen, mint hogy megbuktassák azt a miniszterelnököt, kinek kabinetjébe beléptek. Ily színben akarjuk feltüntetni, a miniszterelnök úr nagyváradi beszéde szerint, a kormány ama tagjait, kiknek törekvéseivel, egyéniségeivel, nem tagadom, rokonszenvezünk.

De nem így van, t. választó közönség! Mert mi azokat a férfiakat sokkal nagyobbra becsüljük, sem hogy ily utógondolatot tulajdonítsunk nekik. A mi felfogásunk róluk az, hogy midőn a miniszterelnök úr kabinetjébe, eddig vallott elveiknek teljes fenntartása mellett, beléptek, akkor ők abban a hitben éltek

és élnek, hogy lehet ezt a kormányzatot belülről is meggyógyítani, tehát ezt a többséget saját kebeléből átalakítani és hogy magát a miniszterelnököt az elvek igazságának ereje, a körülötte csoportosult új egyéniségek ereje, a hazai viszonyok parancsoló szava, a közvélemény felébredése arra kényszeríti, hogy, tizenöt évi multjától megválván, annak hagyományait feláldozván, ő maga is legalább akadálya ne legyen ama reform-érának, melyet új minisztertársai közül többen kívánnak. Ezt gondolom én ama férfiak felfogásának, kik, habár multjuk a miniszterelnök urával sokféle ellentétben áll, a kabinetbe beléptek. És én, t. választó közönség, nem habozom kimondani, hogy ezt tévedésnek, ámbár mindenesetre jóhiszemü tévedésnek tartom. Bennem erősen él az a hit, hogy csak a jelenlegi rendszernek teljes összeroskadása és az azt képviselő férfiunak, kinek nevével e rendszer össze van füzve, a hatalomtól eltávolitása által következhetik be az egészséges és teljesen kielégitő állapot.

Mondom, tévedésnek tartom azt a hitet, melyben a reform eszméjét képviselő miniszterek vannak; de jóhiszemű tévedésnek tartom, mely tiszteletemet és rokonszenvemet iránt nem csökkenti, ám abban megakadályoz, hogy ő velük hasonló úton haladjak. És éppen azért, mert ezt tévedésnek tartom; mert egyrészről nem hihetem azt, hogy az új éra férfiai ünnepélyes nyilatkozataik ellenére a miniszterelnök úrral való együttműködés kedveért elveikről lemondjanak; másrészt a lélektan törvényei szerint lehetetlennek tartom azt, hogy egy magát tizenöt év óta valamely rendszerbe beleélt államférfiu, különösen midön

a rendszer az ő egyéniségének kifolyása, más rendszerre átmehessen: éppen azért tartom a mai helyzetet befejezetlennek, tartom én azt a jövő fejleményei kezdetének. És ezért tartom ezzel szemben a mi hivatásunkat talán még fontosabbnak, mint a minő fontossággal birt ennek az érának kezdete előtt.

T. választó közönség! A kormány kebelében az a szellem, mely mit sem gyűlöl inkább, mint a világosan körülírt jogot, a precziz jogszabályt, a határozott biztosítékot s mit sem kedvel jobban, mint a személyi uralmat, az önkényt és, mondjuk egyszóval, a korteskedést: küzd azzal a szellemmel, mely a joguralmat akarja előtérbe állítani a modern állami szervezetnek alapja gyanánt, mely a polgárokat arra hívja fel, hogy jogaikkal élni és azokat megvédelmezni tudják.

E két szellem közül egyiknek vagy másiknak buknia kell; mert ha kompromisszumra lépnek egymással, akkor a kettő közül a nemesebb: a joguralom szelleme bukik el.

Ily bizonytalan helyzetben indul meg a reformmunka, váltja föl az eddigi tespedést a kormány kezdeményező tevékenysége. Ha tehát szükség volt arra a pártra, mely a maga egész tisztaságában fogta fel és képviselte közéletünkben a jogállam eszméjét és annak minden konzekvencziáját, a törvényhozási alkotásokban éppen úgy, mint a kormányzat szellemében; ha szükség volt erre a pártra, hogy tettekre buzdítsa a tespedésbe süllyedt kormányzatot: kétszeresen szükség van erre a pártra akkor, midőn e tespedés megszűnik, midőn az alkotási tevékenység a kormányzatnak ily heterogén összealkotása mellett megkezdődik. Szükség van azért, hogy a kormány-

zat és az új alkotások valóban a jognak, a jogállamnak eszméjét képviseljék és hogy a régi szellem fondorlatainak ne sikerüljön azokat az eszméket, melyeket mi is zászlóinkra írtunk, meghamisítani eltorzítani. *(Élénk helyeslés.)*

Az, a mit most mondtam, jelzi azt a feladatot, mely előttünk áll és a melynek betöltésére hivatva vagyunk. *(Élénk éljenzés.)*

Ez nehéz, ez kényes, de egyszersmind dicső és nélkülözhetetlen feladat. Ellenőrizni annak a kormánynak törvényhozási kezdeményezéseit, kormányzati tevékenységét, a mely kormányban vannak a haladásnak, vannak az állam eszményi felfogásának képviselői, de ott vannak a régi szellemnek képviselői is; a hol tehát megvan az aggodalom, hogy az eredmények e két ellentétes szellem egészségtelen kompromisszumának jellegét fogják magukon viselni: ettől a veszélytől a hazát megóvni, a felvirult remények elhervadását megakadályozni, a régi rendszerbe való visszasülyedéséből közéletünket megmenteni, erre csak egy eszköz van: oly pártnak létezése és működése, oly pártnak erélyes fellépése, mely a fennálló közjogi alapon áll, és mely a diadalra hivatott államfentartó és haladási eszményeket hamisítatlanul, kompromisszumok szüksége nélkül képviseli; mely azok egész tisztaságának mértékét alkalmazhatja, minden mellék-tekintet nélkül, a képviselőház elé kerülő előterjesztésekkel szemben. *(Hosszantartó zajos helyeslés.)*

Én tehát, t. választóközönség, szükségesebbnek tartom, mint valaha, hogy az a párt, melyhez tartozom, erélyesen, buzgón, lankadatlanul teljesítse hivatását a parlamentben, a sajtóban, a közön-

séggel való társadalmi és politikai érintkezésben, és a mennyire tőlem függ, t. választó közönség, hála Istennek, visszanyert ép erővel, e kötelességet teljesíteni is fogom. *(Szünni nem akaró zajos éljenzés.)*

Azok között a reformok között, melyek napirendre kerültek, egy van, mely a közfigyelmet, mégpedig méltán, mindenekelőtt és mindenekfelett magára vonja és ez a közigazgatási reform eszméje, hogy ne egy egészen szabatos, de általánosan használt kifejezéssel éljek: az állami közigazgatás behozatalának kérdése. *(Halljuk! Halljuk!)*

Évek óta ismerik önök az én nézetemet e kérdésről; ismerik abbeli meggyőződésemet, hogy én a hazai közélet egységessé tételét, a politikai szabadság biztosítékainak megerősítését, az egységes állami szellemnek kifejlesztését, a nemzetnek minden külés belveszedelem ellen való biztosítását nem tudom képzelni e reform nélkül. *(Élénk helyeslés.)*

Önök jól tudják, hogy e reformeszme politikai működésemnek egyik központja. Hiszen én azt önök előtt igen gyakran kifejtettem. *(Élénk helyeslés.)* Ebből folyólag, t. választóközönség, miután én ily nagyjelentőségünek tartom e reformot, rosszul imerne engem az, a ki azt képzeli, hogy én e reformot, ha bármely oldalról indítványozzák, ha helyes alakés minden biztosítéktól környezve indítványozzák, hogy e reformot ellenezni, hogy én ezzel szemben más, mint támogató álláspontot elfoglalni képes volnék. *(Élénk éljenzés.)* Ha ezt tenném, ez egyik legszilárdabb meggyőződésemnek, politikai életemhez leginkább hozzáfűzött egyik eszmének a megtagadása volna. *(Élénk éljenzés.)*

De, tisztelt választó közönség, éppen azért, mert én ennek a reformnak oly nagy és oly messzeható, oly nagy nemzeti jelentőséget tulajdonítok, erre a reformra nézve kétszeres mértékben áll az, a mi minden organikus reformról mondható, hogy azt meg nem csinálni kissebb baj, mint rosszul megcsinálni. *(Élénk helyeslés.)* Előre kijelentem tehát, hogy a kormánynak erre vonatkozó előterjesztéseit abból a szempontból fogjuk megbírálni, vajjon a szervezet, melyet alkotni kívánnak, önmagában véve egészséges, gyakorlatias, a mi hazai viszonyainknak megfelelő-e; *(Élénk helyeslés és tetszés.)* különösen pedig, minthogy a választott tisztviselők nagy része kinevezés által jutna hivatalba, egyúttal létesülnek-e a hatályos önkormányzat fönmaradásanak és a politikai szabadságnak mindazon biztosítékai, melyek nélkül e reform nem volna egyéb, mint átmenetel az ázsiai állapotok anarkhiájából a közigazgatási deszpotizmusba. *(Igaz! Úgy van!)* E biztosítékokat is, t. választó közönség, többször fölemlítettem önök előtt.

Hogy a kormány tanácskozásaiból kikerülendő előterjesztések ezeknek a szempontoknak meg fognak-e felelni, arra nézve a miniszterelnök úr nagyváradi beszédében épp oly hiába keresne valaki útmutatást, mint ha abból a beszédből azoknak az indokoknak felismerésére akarna jutni, melyek a miniszterelnök urat arra birták, hogy tizenötéven át elfoglalt álláspontját egy homlokegyenest ellenkező állásponttal cserélje fel. *(Élénk derültség.)*

Én, t. választó közönség, ezt a két dolgot egymástól elválasztom: magát azt a reformot, melyet, ha czélszerüen akarunk keresztülvinni, melyet, ha ellátnak

a szükséges biztosítékokkal, helyeslem és támogatom; de egyuttal elitélem az oly államférfiú szereplését, a ki, jóllehet az ő valójához oly nagyon hozzá volt tapadva a régi magyar adminisztrázió eszméje, most önmagát érzi arra hivatottnak, hogy keresztül vigye az ellenkező eszmét: keresztül vigye azt az eszmét, melyet még az idén, ujévi beszédében oly élesen elutasitott. *(Élénk derültség és tetszés.)* Valójában, t. választó közönség, nem nagy mesterség a hatalom polczán maradni, ha az ember semmiféle elvhez, semmiféle meggyőződéshez nem köti az állását, hanem egymásután mindenféle politikai irányt hajlandó képviselni. *(Élénk tetszés.)* Én, t. választó közönség, azt az eljárást, hogy ugyanazok, a kik valamely reformot elvileg elleneztek, magukat érzik hivatva annak keresztülvitelére, nemcsak a politikai elvszilárdság, nemcsak a politikai komolyság, nemcsak a parlamentárizmus követelményeinek szempontjából itélem el, hanem veszélyt látok ebben magának a reformnak jóságára, annak helyes módon való keresztülvitelére is. *(Élénk helyeslés! Igaz! Úgy van!)*

Mert egy eszmét nem vihet ki helyesen az, a ki nincs annak valóságától áthatva egész lelke mélyéig; mert egy akkora nagy reformot, melyben számos előitélettel, számos tiszteletreméltó érzékenységgel, de számos érdekkel is kell megküzdeni; melyben egy nemzeti szervezetet kell alkotni: nem valósithat meg az, a ki csak a külső körülmények hatása alatt, lehet, immel-ámmal barátkozott meg vele. Ezt csak azok valósithatják meg, a kiknek eszejárása éveken át beleélte magát és nem az, a ki még ujévkor is azt mondotta, hogy e reform nem kell;

a ki alkalmasint a véderő vita alatt győződött meg arról, hogy mégis szükséges lesz valami ujat keresztülvinni. *(Élénk derültség.)* Ha mi ezt hangsúlyozzuk, azt szokták mondani, hogy ez személyes politika; azt mondják: ez ellenzéki politika; hogy — midőn a miniszterelnök úrnak a megbuktatására törekszünk egyebek között, — személyes gyülölet, személyes féltékenykedés, személyes irigykedés sugalmazza ezt. *(Élénk derültség.)* Hát, t. választó közönség, ha bíró elé állítnak valakit, a ki valamely kihágásban vétkes és a bíró e vétkes embert elítéli, akkor a bíró személyeskedik és személyes politikát követ-e? *(Élénk derültség.)* Mert hiszen az a baj már megtörtént, mely miatt a bünöst bíró elé viszik, azt a bajt az által, hogy a tettes bünhődik, nem történttè tenni nem lehet. Ennélfogva csupa személyeskedés a bíró részéről, hogy mikor a dolgon segiteni már nem lehet, azt az embert mégis elitéli. *(Élénk derültség.)*

Szakasztott ugyanaz a viszony áll a politikai egyéniségekre nézve. Ugyanaz a nagy elv, mely a büntetőjog terén abban nyilvánul, hogy a vétkesnek el kell vennie büntetését, még akkor is, ha az okozott kár e büntetés által helyre nem hozható; ugyanaz az elv, mely szerint a mag, mely rossz talajra hull, nem képes csirát hajtani; ugyanaz az elv, mely szerint a ki tékozol, a ki hanyag, a ki korhely, elpusztul: ugyanaz az elv követeli azt is, hogy azok az államférfiak, kik politikai hibákat követnek el, e hibáknak következményeit is tartoznak viselni. *(Hosszantartó zajos helyeslés.)*

Ez az elv az ok és okozat összefüggésének az elve a világrendben. Ez az elv az erkölcsi világrendben a felelősségnek nagy elve. *(Zajos helyeslés.)*

Vegyük ki a felelősség elvét az életből és felbomlik az erkölcsi világrend: rablóbarlanggá válik az egész világ. Vegyük ki a felelősség elvét a politikai életből és a nemzeteknek nincs többé semmi biztosítékuk a kontárok kísérletei vagy a zsarnokok bűnei ellenében. *(Hosszantartó zajos tetszés.)*

Ha nincs az kimondva, ha nem érvényesül az, hogy az államférfiú, midőn nagyfontosságu cselekményekkel lép nemzete elé, egész egyéniségével felelős azok következményeiért; hogy az egész egyénisége, állása azok sikeréhez, értékéhez van kötve: ha ehhez az elvhez nem ragaszkodunk, akkor csak menjenek neki a politikai szédelgők az országnak, akkor engedjenek meg maguknak mindent a szabadság ellenségei; akkor csak próbálják meg a nemzet ellen fondorkodó álczázott ellenségek, hogy a nemzetnek mikép tudnak ártani. Mert legföllebb nem sikerül a vállalkozás: de őket semmi baj nem érheti. *(Élénk tetszés. Igaz! Úgy van!)*

Ha lehet oly nagy mérvü politikai hibákat elkövetni, mint a minő, hogy egyebeket ne említsek, a véderőjavaslat benyujtása; ha lehet semmiért — mert hiszen egyik részét elvileg, a másikat gyakorlatilag elejtették — egy nemzet alkotmánya ellen merényletet megkisérleni, a nemzeti önérzetet megsérteni, bonyadalmakat előidézni a monarkhia szervezetének legkényesebb pontján, a hadsereg és a nemzet közti félreértéseket veszedelmes fokig nevelni; ha mindezt meg lehet tenni s azután szabad tovább kormányozni, mintha semmi sem történt volna; ha mindez semmi következménynyel nem jár arra nézve, ki azt elköveti: akkor mi biztosítékunk van arra nézve, hogy holnap-

után más valaki még rosszabbat nem próbál a nemzettel? *(Hosszantartó zajos helyeslés.)*

A felelősség nagy elvének alkalmazása politikai egyéniségre, nem személyes politika, hanem az örök igazság nagy elvének, a társadalmi és állami élet e mellőzhetlen következményének érvényesitése. Ez egyszerűen gát akar lenni a jövőbeli merényletek és kontárkodások ellen. Ez egyszerűen az, a mit önérzetes államférfi önmagának követel, ha mások nem követelnék azt ellenében. *(Zajos tetszés.)*

Azzal együtt, hogy az ellenzéket személyes politikával vádolják, egy még sajátságosabb jelenséggel találkozunk a nagyváradi nyilatkozatokban. Ugyanis egyszerre azt tapasztaljuk, hogy a kormánypárt kiváló egyes tagjai azzal a kérdéssel foglalkoznak, hogy majd mit fognak tenni, ha az ellenzék személyes támadásokkal a parlamenti rendet megzavarja. És előre mondják az ellenzéknek, hogy akkor ők oda fognak állani és a hatalom minden eszközével visszafogják torolni ezt az eljárást. Szeretném tudni, vajjon azon a sejtelmen kívül, hogy talán volna rá ok, mi az, a mi a kormánypárt e jeles férfiait arra birja, hogy ezt az ördögöt falra fessék, s már most foglalkozzanak azzal a föltevéssel, hogy az ellenzék a parlamenti tárgyalások nyugalmas befolyását meg fogja zavarni? Hiszen teljes csendben folyt le a nyári szünet, még a hírlapok terén sem folyt oly élénk polémia, a minőt talán a multak emléke indokolna. Mi birhatta ezeket az urakat arra, hogy most egyszerre felvessék e kérdést önmaguknak és az általuk feltételezett eseményekkel szemben előre is hősies állásokba helyezkedjenek? *(Élénk derültség.)*

Hogy akademice beszéljek én is — mert hát a miniszterelnök úr sokat beszélt akademice Nagyváradon — legyen szabad nekem is egyszer ugyanazt tenni. Tegyük fel, hogy az ellenzék némely tagjában valójában megvolna a hajlandóság a multak fölött érzett felháborodásának oly alakban adni kifejezést, mely a parlamenti tárgyalások nyugodt lefolyásával össze nem egyeztethető. Tegyük fel, — mindig akademice beszélve — hogy az ellenzék vezéreinek, kikhez félig kiengesztelő, félig fenyegető hangon intézik ezek az urak szavaikat, most valóban arra kellene törekedniök, hogy az ellenzék hevesebb vérmérsékletü tagjait ilyen szándékról lebeszéljék és csillapitsák. Vajjon a lélektan szabályai szerint e föladatot megkönnyitenék-e és a parlamenti tárgyalásoknak nyugodt lefolyását előmozditanák-e azok a kormánypárti urak azáltal, hogy már előre öklöt mutogatnak az ellenzéknek? *(Élénk derültség.)*

Azt hiszem, az emberismeretnek nagyon csekély mértékével meglehet győződni arról, hogy ily eljárás éppen annak előidézésére alkalmas, a mitől az illető urak a parlamentet meg akarják óvni. — Hiszen a miniszterelnök úr maga mondta, hogy, ha azt várjuk és azt óhajtjuk, hogy valaki menjen, hát bizony nagyon nehézzé teszszük ezt reá nézve, ha abban a színben tüntetjük fel őt, hogy ezt megfélemlítés hatása alatt tenné. Helyes; de én erre viszont azt mondom: arra, hogy valaki valamit abbahagyjon, valamit ne tegyen, a legrosszabb eszköz, ha megfenyegetjük az illetőt, vagy abban a színben tüntetjük fel, mintha megfélemlítés hatása alatt hagyná abban, a mit különben tett volna. *(Élénk helyeslés és tetszés.)* Ezek az indokolatlan fenyegetések

csak azért nem sértők az ellenzékre, mert a véderő-vita óta a kormánykörökben beütött magasabb bölcsességnek és finom tapintatnak ismét oly jelenségét mutatják, mely még e komoly időkben is a mosolyt keltő epizódok közé tartozhatik. *(Élénk tetszés.)*

Az ellenzék a maga kötelességét nagyon jól ismeri. Tudja azokat a formákat is, melyek közt e kötelességét teljesítenie kell. Ismeri azokat, a nélkül, hogy e tekintetben akár oktatásra, akár fenyegetésre, akár bármi néven nevezendő útmutatásra a másik oldal részéről rászorult volna. *(Zajos tetszés.)*

Szerencsére, az ellenzék soraiban az a politika, mely a kormánypárt kebelében a véderő-javaslat egyik részét sokakkal megszavaztatta; mely a kormánypártot a német nyelv kérdésében, a „csak azért sem" politika követésére vezette: ez az ellenzék soraiban már azért sem létezik, mert az ellenzék a maga elvi álláspontjaihoz, a maga elvi céljaihoz képest állapítja meg eljárását és annak formáját és azok a vaklövések, melyeknek moraját hallottuk, azok mind megannyi szükség nélkül és a jelenlegi pénzügyi viszonyok közt alig megbocsátható hiábavaló puskaporfogyasztások. *(Élénk derültség.)*

És most, miután nagy vonásokban megpróbáltam önök elé állítani ama helyzet eredetét és jellegét, melylyel szemben állunk és a feladatot, melyet e helyzettel szemben teljesítenünk kell, eljutottam beszédem befejező részéhez. *(Halljuk! Halljuk!)*

Reformokat igérnek a belügyek terén. Ezek szükségesek. Ezek, ha helyes alakban kerülnek a parlament elé, számíthatnak támogatásunkra. De csupán belügyi reformokkal a nemzet jelenlegi állapotának

sérelmeit orvosolni nem lehet. Nagyobb erély, nagyobb önérzet kell a nemzet képviseltetésében kifelé. *(Élénk helyeslés.)* Nagyobb erély kell a nemzet jogainak, a nemzet elévülhetetlen követelményeinek érvényesitésében a közös ügyek terén és különösen a katonai politikában. *(Élénk helyeslés és tetszés.)*

A miniszterelnök úr azt mondotta Nagyváradon, hogy ő azoknak egészségére üriti poharát, a kik akarják azt, a mire nagy szükség van: a jó egyetértést a haza polgárai és a hadsereg között. A miniszterelnök úr, természetesen, azt hitte, hogy ő ezzel önmagára és saját pártjára üriti e poharat.

Ebben, t. választóközönség, igen nagyot téved a t. miniszterelnök úr. Nagyon téved, ha azt képzeli önmagáról, hogy ő az egyetértésnek fentartója a hadsereg és a nemzet között. Mert inkább ő az, a ki megbocsáthatatlan gyöngeségével minden viszálynak előidézője, mely a nemzet és hadsereg között felmerült. *(Igaz! Úgy van!)*

Igen, én is akarom a jó egyetértést, a nemzet és a hadsereg között. Igenis, akarom ezt, de nem azon az áron, melyet a magyar nemzet, reménylem, megfizetni sohasem fog, belenyugodván abba, hogy e nemzet közintézményei, közjogi állása, nemzeti egyénisége ne részesüljön teljes tiszteletben. *(Hosszantartó zajos tetszés.)*

Állandó alapokra akarom fektetni a jó egyetértést a hadsereg és nemzet között, erre törekszünk már évek óta, és ezt érvényesitettük minden alkalommal, gondolom, megmaradva a mérséklet határai közt, sőt, megvagyok győződve arról, megmaradva a hatvanhetediki kiegyezés által szabott határok között. Mi ezt az

egyetértést arra akarjuk alapítani, hogy távolíttassék el mindaz, a mi még ma hadseregünk intézményeiben Magyarország közjogi állásával teljesen össze nem egyeztethető, a magyar nemzeti önérzetet sérti s a hadseregnek a magyar nemzettel való identifikációját megakadályozza vagy megnehezíti. *(Hosszantartó élénk helyeslés.)* Ez. szerintem, az az út, melyen politikusoknak és államférfiaknak az egyetértést a nemzet és a hadsereg között keresni kell. *(Élénk helyeslés.)* De azok, a kik minden áron kerülni akarják a pillanatnyi kellemetlenségeket; azok, a kik tizenöt esztendőn át semmivel sem tudták előbbrevinni a belső közeledést a nemzet és a hadsereg között; azok a férfiak, a kik nem arra használják fel befolyásukat az irányadó köröknél, hogy őket a nemzeti aspirációk természetéről felvilágosítsák s megnyugtassák s így a nemzethez közelebb hozzák; a kik a véderő javaslatban foglalt merényletet megkisérlették: azok a férfiak az ő bünös gyengeségük által valódi okozói annak, hogy a hadseregnek általam elismert és tisztelt fényes katonai tulajdonságai, emlékei, s a magyar nemzet közjogi állása és jogos aspirációi között a teljes összhang még a mai napig létre nem jött. *(Hosszantartó zajos éljenzés és tetszés.)*

Mindezeknek a bajoknak, mindezeknek a bonyodalmaknak utvesztőjéből csak egy menekülés van, és ez az, hogy ennek az országnak politikai tényezői, ennek az országnak egyéniségei arra legyenek eltökélve, hogy a politikai pályán a nemzetet, csak a nemzetet és ismét egyedül a nemzetet és semmi mást ne szolgáljanak. *(Szünni nem akaró viharos éljenzés és zajos tetszésnyilatkozatok.)*

Tartalom.

Oldal

Előszó III
A zene- és énekakadémiáról 1
A Deák-párt és a balközép fuziója 5
A keleti kérdés 27
Interpelláczió 39
Vám- és kereskedelmi szerződés Ausztriával 55
A Lloyd szubvenciója 84
Pénzügyi és politikai deficzit 95
Bosznia és Herczegovina közigazgatása 127
Reformokat! 147
A záróbeszéd 148
A fogyasztási adóról 216
A sikerről 237
Az uzsoráról 267
A záróbeszéd 286
A magyar czímer 311
Kilencz év kritikája 329
Katholikus autonómia és vallásszabadság 353
A főrendiház reformjáról 363

Oldal
A közigazgatás reformjáról 389
A főispánok hatásköre 431
A Janszky-eset 459
Beszámoló Jászberényben 481
A demokrácziáról 503
A véderő-vita (négy beszéd) 539
I. A véderő-törvényjavaslatról 541
II. A záróbeszéd 572
III. A 14. §. 624
IV. A 25. §. 654
A rekonstruált kabinet 685
A véderővita után 719

ÚJ IDŐK

Szépirodalmi, művészeti és társadalmi képes hetilap

Szerkeszti

HERCZEG FERENC.

Fómunkatársak: ***Mikszáth Kálmán*** és ***Bródy Sándor.*** Munkatársai különben a lapnak a legkiválóbb magyar irók és művészek.

Előfizetési ára:

Egész évre 8 frt, félévre 4 frt, negyedévre 2 frt.

Mutatványszámot ingyen küld

az

ÚJ IDŐK KIADÓHIVATALA

Budapesten,

Andrássy-ut 10.

Singer és Wolfner kiadásai.

Herczeg Ferenc munkái:

A Gyurkovics fiuk.

Tizenegyedik ezer, füzve 2 frt, diszk. 3 frt.

Napnyugati mesék.

Elbeszélések füzve 2 frt, diszkötésben 3 frt.

A három testőr.

Bohózat 3 felv. Ára füzve 1 frt 20 kr.
Diszkötésben . . . . . 1 frt 80 kr.

A dolovai nábob leánya.

Szinmü 5 felv. Ára füzve 1 frt 20 kr.
Diszkötésben . . . . . 1 frt 80 kr.

Simon Zsuzsa.

Regény, 3-ik kiadás, füzve 1 frt 60 kr.
Diszkötésben . . . . . 2 frt 40 kr.

A Gyurkovics leányok.

Tizenkettedik ezer, füzve . 1 frt 50 kr.
Diszkötésben . . . . . 2 frt 50 kr.

Mutamur.

25 elbeszélés, 3. kiad füzve 1 frt 40 kr.
Diszkötésben . . . . . 2 frt 40 kr.

Fenn és Lenn.

Regény, 3-ik kiadás füzve 1 frt 40 kr.
Diszkötésben . . . . . 2 frt 40 kr.

BUDAPESTI HIRLAP NYOMDÁJA.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

